

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 55

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Збірник включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 1471 від 26.11.2020 р. (додаток 3).

Видання включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 8 від 16.05.2022 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна**, д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарєв**, Засл. діяч мистецтв України.

Головні редактори серії: доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов професійного спілкування **В.Я. Мізецька**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики **М.В. Мамич**.

Редакційна колегія серії «Філологія»:

С.В. Голик, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; **І.І. Дмитрів**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор кафедри германських та східних мов, Міжнародний гуманітарний університет; **А.А. Кісельова**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Одеська юридична академія»; **А.П. Ладиненко**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **Г.В. Савчук**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та мовознавства, Міжнародний гуманітарний університет; **Ю.О. Томчаковська**, кандидат філологічних наук, доцент, в.о. зав. кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.В. Шевченко-Бігенська**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов № 1, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.К. Гадамський**, доктор філологічних наук, доктор габлітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет (Ополе, Польща).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2022

© Міжнародний гуманітарний університет, 2022

МОБОЗНАБСТВО

*Барановська Л. М.,**студентка IV курсу кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»**Альбота С. М.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»*

ТРАГЕДІЯ ЛЮДСЬКОЇ ДОЛІ: КОРПУСОБАЗОВАНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ІДІОЛЕКТУ БОРИСА ГРІНЧЕНКА НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ «КАТОРЖНА»

Анотація. Проблема дослідження авторської мовної картини світу, властивостей лексичних та стилістичних засобів та способів вербалізації концептуальної сфери письменника вже протягом декількох століть посідає вагомe місце в мовознавчих дослідженнях науковців усього світу. Подібна проблематика привертає увагу лінгвістів не лише в процесі дослідження мови як загального явища, а також як індивідуального мовлення, яке ґрунтується на його своєрідних ознаках. Через художній стиль письменника передається його індивідуальність та власна мовна картина світу. З метою узагальнення всіх мовних особливостей письменника дослідники використовують таке поняття як «ідіолект», його визначення та підходи до вивчення є предметом дискусій протягом багатьох століть як у зарубіжному, так і українському мовознавстві. У запропонованому дослідженні наша увага зосереджується на лінгвостатистичному підході до визначення ідіолекту письменника. Для виконання дослідження було обрано соціально-психологічне оповідання українського письменника Бориса Грінченка, написане у 1888 році. Тематика твору торкається проблеми взаємостосунків між дітьми та батьками, важливості моральних цінностей у суспільстві, жорстокої поведінки людей, а також проблеми нещасного дитинства з подальшим впливом на все життя особистості. Для дослідження твору тексту було попередньо вичитано, для видалення зайвих графічних знаків та апострофів, опрацьовано за допомогою програмного забезпечення «AntConc». З метою опрацювання статистичних показників було використано функціонал програми «Microsoft Excel». З опрацьованого тексту було укладено список вжитих у ньому слівформ. Розрахунки статистичних показників було проведено з використанням власних математичних формул. Під час дослідження ідіолекту письменника найбільш ефективним методом є не лише аналіз лексичних та граматичних одиниць, а також безпосередній аналіз постійно відтворюваних одиниць – колокацій. Корпус текстів дозволяє провести статистичний аналіз сполучуваності лексичних одиниць, які дають змогу об'єктивно визначити якісні особливості ідіолекту письменника. У програмі «AntConc» було створено «швидкий корпус» для підрахунку найбільш вживаних лексичних одиниць, а також пошуку колокацій.

Ключові слова: частина мови, ідіолект, семантика, корпусна лінгвістика, статистичний показник.

Постановка проблеми. Мовознавці розглядають явище авторського ідіолекту як унікальний та своєрідний феномен,

що виникає через вплив соціальних, психологічних, культурних та духовних особливостей певного народу, його традицій, національної специфіки, представником яких є митець. За допомогою певних експресивних засобів письменник зображує власну картину світу, яка відтворює в собі усі національні особливості. Щоб ідентифікувати особливості ідіолекту письменника необхідно з'ясувати, які мовні засоби у його творчості є переважаючими, яким чином вони формують мовну картину світу цього автора, висвітлюють його світогляд та спосіб мислення. Незважаючи на те, що поняття «ідіолект» давно відоме в лінгвістиці, воно все ще залишається предметом дискусій. Дослідження ідіолекту письменника допомагає краще оцінити та зрозуміти стиль автора, манеру його оповіді, оцінити вживання певних лексичних та граматичних засобів методами квантитативного аналізу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасна наукова розвідка надає великого значення проблемі дослідження мовлення конкретної особи або навіть групи осіб. Авторський стиль мови найбільш виразно та чітко відображає ідіолект письменника, тому щоб його дослідити науковці аналізують власне текст.

Збільшення зацікавленості до питання семантики різномовних мовних одиниць, їх функціонування та вплив на читача розпочалося ще з середини 20-х років минулого століття. Багато наукових праць у цьому напрямку опираються на дослідження Гумбольдта [1, 2] та О. О. Потебні [3].

Проблему визначення індивідуальної природи особистості досліджували наступні науковці: І. Бодуен де Куртене [4], Е. Сепір [5], Ф. де Сосюр [6], К. Фосслер [7] та ін. Серед українських дослідників, які вивчали мову особистості великого значення набули праці С. Єрмоленко [8], Ф. Бацевича [9], І. Фаріон [10] та К. Голобородько [11] та ін.

Мета статті полягає у визначенні ідіолекту автора та його особливостей на основі корпусобазованого підходу у романі українського письменника Бориса Грінченка «Каторжна».

Рішення до запропонованої мети можуть бути досягнені шляхом виконання наступних завдань:

- визначити наукові підходи до вивчення поняття «ідіолект»;
- виокремити основні лексичні та граматичні категорії, які розкриватимуть особливості авторського ідіолекту;

– встановити типи для стилю автора граматичні та лексичні ознаки;

– висвітлити труднощі, які виникають у процесі дослідження ідіолекту певного письменника, щоб удосконалити методику і полегшити майбутню наукову розвідку у цьому напрямку.

Об'єктом поданого дослідження є ідіолект Бориса Грінченка в романі «Каторжна».

Предметом праці виступають виступають лінгвістичні особливості ідіолекту Бориса Грінченка, визначені за допомогою корпусобазованого підходу.

Виклад основного матеріалу. Поняття «ідіолект» вже давно відоме мовознавчій науці, проте досі залишається предметом дискусій. Вивчення ідіолекту письменника дозволяє вивчити та оцінити стиль автора, вживання певних лексичних та граматичних категорій, манеру його оповіді за допомогою методів квантитативного аналізу. Американський лінгвіст Б. Блох у 1948 запропонував термін «ідіолект». Під цим терміном мовознавець розумів збірку можливих висловлювань використання мови у певний час з метою взаємодії з іншою людиною [12]. Сучасне мовознавство виділяє соціолінгвістичний, стилістичний, лінгвокультурологічний та лінгвокогнітивний підходи до розуміння поняття «ідіолект».

Розвиток комп'ютерних технологій та доступного програмного забезпечення надає статистичним дослідженням у рамках корпусної лінгвістики можливості для стрімкого розвитку.

Досліджуване оповідання містить 3598 слововживань. Кількість різних словоформ становить 1330 разів. Кількість унікальних слів, тобто таких, які вживаються у тексті лише один раз, становить 918 слів, у відсотковому відношенні це становить 25,5% від загальної кількості вжитих у тексті слів. Важливим кроком для дослідження ідіолекту автора є визначення кількості високочастотної лексики (лексичні одиниці, які використовуються у тексті більше десяти разів); індексу винятковості тексту, яких характеризує варіативність лексики у тексті; індекс концентрації лексики у тексті, який визначає частку тексту, яку займають слова з високою частотою.

Для обчислення показників було використано середовище «Microsoft Excel», і отримано наступні результати:

Рис. 1. Діаграма розподілу частки вживання частин мови у тексті

Таблиця 1

Статистичні показники тексту

Кількість високочастотної лексики (V10t)	40
Індекс винятковості тексту (I _{ext})	0,37
Індекс концентрації у тексті (I _{ext})	0,011

З отриманих показників можна зробити висновок про середнє різноманіття лексики в романі Бориса Грінченка «Каторжна», оскільки у тексті частка слів, що вживаються лише один раз не є великою на відповідний обсяг тексту.

Наступним кроком був підрахунок слів за частинами мови, отримані результати становлять наступне:

Таблиця 2

Статистичні показники розподілу вживання за частинами мови

Частина мови	Кількість вживань у тексті
Іменники	646
Прикметники	153
Дієслова	750
Займенники	662
Прислівники	284
Сполучники	499
Прийменники	276
Числівники	42
Частки	275
Вигуки	11
Загальна кількість слів	3598

У процесі опрацювання тексту програмою AntConc було визначено, що найчастіше вживаються наступні слова: сполучник «і» – 136 разів, частка «не» – 126 разів, займенник «вона» – 117 разів. Відсоток їх вживання до загальної кількості слів у тексті 3,77%, 3,5% та 3,25% відповідно.

Найбільш вживаною частиною мови було дієслово, яке налічувало 750 слововживань, кількість займенників становила 662 слововживання, кількість вживання іменників – 646.

Необхідно зазначити, що серед дієслів високу частотність мають словоформи слова «плакати», серед іменників – «мачуха», «каторжна» та «журба».

На основі розрахунку частотності частин мови можна визначити наступні показники:

- індекс епітетизації (I_{nat}) – вказує, скільки іменників у тексті припадає на один прикметник;
- індекс дієслівних означень (I_{vat}) – вказує, скільки прислівників припадає на одне дієслово;
- ступінь номінальності – визначає кількість іменників, що припадають на одне дієслово.

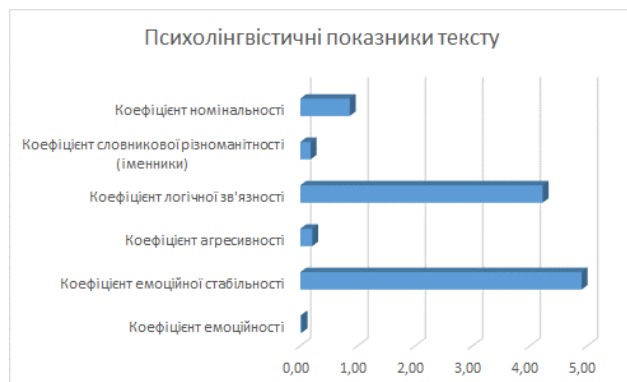

Рис. 2. Психолінгвістичні показники тексту

Таблиця 3

Показники реляційності між частинами мови

	Значення показника
Індекс епітетизації (I_{ep})	4,2
Індекс дієслівних означень (I_{od})	0,37
Ступінь номінальності	0,86

У поданому оповіданні на один прикметник припадає близько 4 іменників, індекс вживання дієслівних означень малий, тобто вірогідність вживання дієслів з прислівниками мала, дещо більший показник, що позначає ступінь номінальності – на одне дієслово може припасти один іменник, проте такі сполуки не завжди присутні.

Для поданого дослідження важливою складовою було визначення психолінгвістичних показників тексту [13]. Найвищі коефіцієнти становлять показники емоційної стабільності та логічної зв'язності, що є результатом вживання великої кількості іменників та дієслів у тексті, найнижчим є коефіцієнт емоційності (0, 02%).

Додатково було визначено одиниці із негативним семантичним забарвленням [14].

Рис. 3. Розподіл вживань слів із негативною семантикою

Кількість таких слів становить 222 одиниці, це становить 6,17% від усієї кількості тексту та свідчить про відносно вагомому частку слів на позначення негативної семантики.

Також за допомогою програмного забезпечення «AntConc» також було проведено пошук N-грам, тобто пошук частотних списків послідовностей для слова з негативним забарвленням «каторжна» та отримано наступні результати:

	Типе	Rank	Freq	Range
1	каторжна а вона тільки глянула	1	1	1
2	каторжна а до батька яка	1	1	1
3	каторжна а з мачушиними дітьми	1	1	1
4	каторжна але каторжна обхопила руками	1	1	1
5	каторжна визвірювався на неї батько	1	1	1
6	каторжна вона кинулась до мачухи	1	1	1
7	каторжна від усіх ляна від	1	1	1
8	каторжна докія та й було	1	1	1
9	каторжна забігла тоді вставала вона	1	1	1
10	каторжна обхопила руками куці і	1	1	1
11	каторжна стала усім вона каторжна	1	1	1
12	каторжна та й годі мабуть	1	1	1
13	каторжна так до мене в	1	1	1
14	каторжна так її всі звали	1	1	1
15	каторжна ти кричала мачуха геть	1	1	1
16	каторжна усім на світі усі	1	1	1
17	каторжна що її нічим не	1	1	1
18	каторжна я тобі дам як	1	1	1

Можна простежити, що за значенням виокремлені грами мають таке ж негативне забарвлення, як і власне опрацьоване слово.

Висновки та перспективи подальших пошуків. На основі проведеного дослідження було з'ясовано, що для творчості українського письменника Бориса Грінченка характерне середнє різноманіття лексики, оскільки кількість слів, використаних у тексті один раз, становить 918 слововживань та кількість слів, що використовуються автором більше 10 разів становить лише 40 слововживань.

Для оповідання «Каторжна» притаманне використання великої кількості таких самостійних частин мови, як дієслова, іменники та займенники. За результатами психолінгвістичного дослідження було визначено, що найвищими показниками у творі є показники емоційної стабільності та логічної зв'язності.

Також було цікаво визначити, що зазвичай, щоб вказати на головну героїню оповідання, інші герої вживали не її ім'я, а займенник «вона». Оповідання «Каторжна» є яскравим прикладом зображення нелегкої людської долі, відповідно у цьому творі було використано велику кількість лексичних засобів із негативною семантикою.

У процесі дослідження ідіолекту письменника дослідник може стикнутись із низкою труднощів, які можуть уповільнити цей процес. Наприклад, недостатнє функціональне забезпечення, щоб полегшити статистичні розрахунки (особливо в випадках, коли текст має великий об'єм).

Перспективою цього дослідження виступає подальший, глибший аналіз ідіолекту та ідіостилу Бориса Грінченка, структурування та поглиблення лінгвостатистичного підходу до їх вивчення. Для глибшого вивчення ідіолекту автора також було б доцільно також виділити та дослідити концептуальну систему письменника та дослідити, які стилістичні засоби автор використовує у своїх творах.

Література:

1. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. Москва: Прогресс, 1984. 397 с.
2. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. Москва: Прогресс, 1985. 456 с.
3. Потебня О. Мова, національність, денаціоналізація. Видавництво: Українська Вільна Академія Наук у США, 1992, 155 с.
4. Бодуэн де Куртене И.А. Избранные труды по общему языкознанию. Ч. 1–2. Москва: Изд-во АН СССР, 1963. 388 с.
5. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва: Прогресс, 1993. с. 223–247.
6. Saussure F. de (1972). Cours de linguistique générale. Paris : Payot, 520 p. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2021/entries/idioclects/> (date of access: 26.05.2022).
7. Фосслер К. Эстетический идеализм. Избранные работы по языкознанию. Москва: Издательство ЛКИ, 2007. 144 с.
8. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ: Довіра, 1999. 431 с.
9. Бацевич Ф.С. Когнітивне і лінгвальне в процесах вербалізації (на матеріалі аномальних висловлень) // Мовознавство. 1997. № 6. С. 30–37.
10. Фаріон І.Д. Ідіостиль Івана Пулюя крізь призму динаміки мовної норми (за листами мислителя). Лінгвостилістичні студії. Східноєвропейський університет ім. Лесі Українки. Луцьк, 2017. Вип. 7. с. 176–183.
11. Голобородько К. Ю. Ідіостиль Олександра Олеса: лінгвокогнітивна інтерпретація: [монографія]. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2010. 527 с.

12. Bloch B. A. (1948). Set of postulates for phonemic analysis. *Language* XXIV, pp. 3–46.
13. S. Albota, «Linguistic and psychological features of the Reddit news post», *International Scientific and Technical Conference on Computer Sciences and Information Technologies*, № 1, pp. 295-299, 2020.
14. S. Albota, «Linguistically manipulative, disputable, semantic nature of the community Reddit feed post», *CEUR Workshop Proceedings. Proceedings of the 5th International conference on computational linguistics and intelligent systems (COLINS 2021)*, № 1, pp. 769-783, April 22-23, 2021.

Baranovska L., Albota S. The tragedy of human destiny: a corpus-based approach in the study of Borys Hrinchenko's idiolect based on material of the narrative «Katorzhna»

Summary. The problem of research of the author's linguistic picture of the world, properties of lexical and stylistic means and ways of verbalization of the writer's conceptual sphere for several centuries occupy an important place in linguistic research of scholars around the world. Such issues attract the attention of linguists not only in the process of studying language as a general phenomenon, but also as an individual speech, which is based on its unique features. The writer's artistic style conveys his individuality and his own linguistic picture of the world. In order to generalize all the linguistic features of the writer, researchers use such a concept as «idiolect», its definition and approaches to study have been the sub-

ject of debate for many centuries in both foreign and Ukrainian linguistics. In the proposed study, our attention is focused on the linguistic-statistical approach to determining the idiolect of the writer. The socio-psychological story of the Ukrainian writer Borys Hrinchenko was written in 1888, and chosen for this study. The theme of the work concerns the problem of the relationship between children and parents, the importance of moral values in society, the cruel behavior of people, as well as the problem of unhappy childhood with subsequent impact on the entire life of the individual. To study the work, the text was pre-read to remove unnecessary graphic characters and apostrophes, and processed using «AntConc» software. In order to process statistical indicators, the functionality of «Microsoft Excel» was used. A list of word forms used in it was compiled from the processed text. Calculations of statistical indicators were performed using own mathematical formulas. In the study of the writer's idiolect, the most effective method is not only the analysis of lexical and grammatical units, but also the direct analysis of constantly reproducing units – collocations. The body of texts allows for statistical analysis of the compatibility of lexical units, which allow to objectively determine the qualitative features of the writer's idiolect. «AntConc» has created a «quick corpus» for counting the most commonly used lexical items, as well as finding collocations.

Key words: part of speech, idiolect, semantics, corpus linguistics, statistical indicator.

*Bozhko Yu. O.,**PhD in Philology,**Associate Professor at the Department of Theory and Practice of the English Language
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University**Zhylina K. V.,**Master Student**H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University*

PARONYMIC AND MORPHOLOGICAL ATTRACTIONS: THE HISTORY AND CLASSIFICATION ON THE BASIS OF UKRAINIAN POETRY

Summary. The article is dedicated to the study of the concept of «attraction» in the works by linguists. The basic approaches have been clarified, the concept of «attraction» has been revealed and the essence of this phenomenon in other sciences and linguistics has been traced. The main classification types of paronymic attraction at the structural level have been described: vocal, metatic, consonant, epenthetic, augmentative. The vocal type of paronymic attraction unites those contexts in which, according to the conditional consonant identity of occasional paronymic bases, there is a vocal distribution of these bases. The metatic type is based on unfixed order of root consonants. The epenthetic type includes another consonant inside the quasi-root, which creates a paronymic attraction. The consonant type of attraction is the opposite of the vocal type. Attractants differ from the previous one in the quasi-root in consonant sound and often with the preservation of vocalistic foundations. The augmentative type can be attributed to the previous one, as its formation occurs by adding consonant sounds to the quasi-root in the preposition or postposition. Two types of morphological attraction have been described. The first type (on the basis of folklore texts) in modern poetry acts as a means of folklore stylization. The morphological type of attraction is represented in poetry by various types of similarities, among which the most typical are noun-adjective combinations with redundant prepositions and combinations of such compounds with preposition of prepositions with homogeneous nouns. The second type of morphological attraction includes the assimilation of grammatical forms of the same type and rhythmically located in the poetic structure, creating formal symmetry, which serves as the basis of figurative symmetry and forms the associative space of the text. The development of linguistics in the field of morphological poetics is of great importance for understanding the peculiarities of the poetic worldview, and morphological attraction is one of those means of its expression, which must be further explored. The development of linguistics in the field of morphological poetics is of great importance for understanding the peculiarities of the poetic worldview, and morphological attraction is one of those means of its expression, which must be further explored.

Key words: attraction, paronymic attraction, folk etymology, paronymy, morphological attraction, paronomasia, attractor.

Statement of the problem. The term «attraction» at the present stage is referred to as interdisciplinary, as this concept is actively

used in physics, psychology, philosophy, mathematics, sociology, linguistics, etc. Interpretation of the attraction in the linguistic tradition causes some difficulties, and hence the difficulty of unification, as the essence of the attraction is insufficiently covered by linguists. This is directly due to the fact that this phenomenon is viewed from different angles, does not have proper research and a clear history. Thus, **the relevance of the study** is due to the need to outline and summarize the acquired knowledge about the attraction, taking into account modern interpretations of this phenomenon.

The aim of the article is to reveal the concept of «attraction» in linguistics, consider approaches to the interpretation of this linguistic phenomenon.

The objectives of the study are: to define the concept of «attraction» in linguistics, trace the history and main stages of the study of language attraction, classify paronymic and morphological attraction.

Results and discussion. At each historical stage of linguistics development, attention to the phenomenon of attraction increased. Theoretical principles of attraction are set out in the works by Filchuk T. [1], Poltavets Yu. [2; 3; 4], Strazheva M. [5], Voroniuk O. [6] and others. Hence, there are various interpretations of this concept, which depend on the interpretation of the linguistic phenomenon by individual scholars.

Attention to the interaction of the plane of expression and the plane of meaning is projected on the most ancient epochs in the history of human languages. By studying the relationships between a name and an object, a sound and a meaning, plane of content and plane of expression, modern linguists have made significant contributions to solving this general theoretical problem. But there were no works devoted to the in-depth study of the phenomenon of attraction until the mid-1960s, when the use of phonetically similar words increased significantly and required the close attention of linguists [6]. The issue of the nature and features of the phenomenon of attraction remains today one of the most debated and underdeveloped.

Of course, the introduction of the concept of «attraction» in the linguistic tradition was preceded by its appearance in other scientific fields, so it is crucial to mention the origin of the word attraction. The word is etymologically related to the Latin «attrahere» (Ukrainian «вабити, притягувати, манити»), which has survived in English as the verb «attract» (Ukrainian «притягувати, вабити»).

M. Strazheva [5] claims that this concept was first introduced in physics due to the discovery of the law of gravitational attraction (Isaac Newton) in 1666. Some scholars have linked the emergence of this concept in physics in 1963 to the name of E. Lorentz.

The use of the term «attractor» is found in the theory of Chaos, which focuses not on the disorder of the system, but in its inherited order. It is believed that human vocabulary can be considered as a complex system that is self-organizing and governed by certain laws. If we draw an analogy with the theory of Chaos and consider its interpretation in terms of attraction, we find that within each paronymic and morphological pair is its attractor and «attracts» in meaning, grapheme or grammatical structure. This confirms the fact that the phenomenon of attraction is an interdisciplinary concept.

Researchers note that the term «attraction» first appeared in linguistics «in the late 1950s, not only as a reference to attraction, but also as a full-fledged work on this phenomenon» [2, p. 123]. That is, linguists differ on the emergence of the concept of «attraction» in other fields, but on its use in the linguistic tradition, scholars agree, as the first thorough study of the phenomenon of attraction appears in the work of J. Grimm «On some cases of attraction» in 1858. Thus, «the initial stage of the study of language attraction can be considered the second half of the nineteenth century» [7]. In the study of J. Grimm, under the influence of historical-comparative direction, the opinion is expressed that both individual sounds in a certain place and words in a sentence act on each other.

The problems of studying areal linguistics include language attraction, which was studied by H. Schuhardt, J. Schmidt, in territorially related languages. According to Schmidt's theory, «language innovations spread from the center where they arise to the periphery, like waves that gradually fade, and attraction is interpreted as the acquisition of one language features of another with which it borders territorially» [4, p. 211].

R. Lloyd considers the influence of similarity of sound on the development of language and the meaning of words. The linguist notes that «some roots were formed at least not as intended, from the inside, but by attracting similar elements from the outside» [8, p. 134]. Demonstrating how similarity of sound affects the understanding of the meaning of words, R. Lloyd uses the term «folk etymology», and argues that «the attraction to which words with related meanings are subject, makes a much greater impression on our consciousness than attraction due to neighboring sounds» [9, p. 146]. Later, this idea was developed by I. Baudouin de Courtenay is already in terms of structural approach. This approach highlights the properties of language as a structural and systemic formation, their specific manifestations at a certain language level and the characteristics of its individual elements. We rely on the interpretation of the term «folk etymology» in the encyclopedia «Українська мова» (2000), which states that this term refers to «facts of misunderstanding the origin or meaning of a language unit, when it is based on random formal similarities or identities with another unit, more familiar to the speaker, erroneously attributed to the meaning or motivation, similar to the latter» [10, p. 371]. Characteristically, folk etymology «arises between paronyms (paronymic attraction), homonyms, less often in polysemy», i.e. folk etymology is not synonymous with the concept of paronymic attraction, but rather is a subtype that arises within the phenomenon of paronymic attraction.

Analysis of differences in the study of paronymic phenomenon shows the existence of more than a dozen views on them. Some

linguists relate the concepts of *paronymy*, *paronomasia*, *folk etymology*, *paronymic attraction*, *alliteration*, *sound repetition*, *sound image* and *sound metaphor* etc., others consider them as subtypes of paronymic attraction. In the scientific literature there is no single and holistic approach to the ontology of complex and very common in the phenomenon of two-way interaction of similar sound structure of words. Hence, the terminological definition of the studied phenomenon is necessary.

The phenomenon of attraction has not been studied from the point of view of linguistics for almost a hundred years, and only in the 60s and 70s of the last century did linguistic poets continue their research and characterize the concept of paronymic attraction. Intensified development of the rich paronymic fund acquires special importance «in connection with the popular in the middle and second half of the twentieth century. aesthetics of sound symbolism» [9, p. 10]. The latest processes are implemented in several directions: «expands the range of lexical compatibility of potential attractants, paronymization of the onomastic layer of poetics and activates the phonological potential of the service parts of speech» [9, p. 10]. At the lexico-grammatical level, there is a shift in the boundaries of lexical compatibility of attractants, the spread of the corresponding connection to the official parts of speech. Poets begin to «purposefully actualize the sound-expressing possibilities of prepositions, conjunctions, particles, exclamations» [9, p. 10]. Phonetically adjacent to the sound complex of a full-fledged word, the latter become stylistic forms of new sound-semantic relations: «*По кручі покруча ходять*» (E. Andievskaia); «*в місто безвісте, без вістер*» (B. Rubchak «Подорожній»). In addition, the poetry of this period is characterized by «consistent inclusion in the paronymic relations of proper names (mythological images, place names, sacronyms, names of historical and cultural figures, writers, etc.)» [5, p. 10]: «*Були вже в нас святі полки і Святополки окаянні*» (V. Vovk); «*У лісі усі ввічливі Улісси*» (E. Andievska).

Paronymic attraction is just one of the cases of this phenomenon, which is established between the elements of the poetic text. Most linguists have focused on the study of paronymic, synonymous, homonymous, antonymous attractions, omitting the existence of this phenomenon at the morphological level. Much less attention has been paid to the study of **morphological attraction** and a small number of scientific papers have been devoted.

If we turn to the emergence of the concept of «morphological attraction», then O. Skorobogatova notes that this term was first used by F. Buslaiev, and already in active philological practice introduced O. Potebnia, who repeatedly stressed that «the imagery of language is based not only on lexical but also on grammatical foundation» [11, p. 20]. «The linguist was the first in domestic linguistics to substantiate the principle of structural density and correlation of all elements of language» [11, p. 20]. O. Potebnia pointed out that «the artistic functioning reveals not only the possibilities of units of one type or another, but also realizes the systemic potential of categories and categories, the potential for interaction of units in paradigm» [12, p. 46]. The linguist examines in detail the cases of morphological attraction presented in ancient Russian texts and notes that the activity of appeals with morphological attraction is very high. The scientist describes «paratactic, attributive combinations in various prepositional and prepositional cases», the elements of which are formally similar to each other, for example, *от Дуная от берега, церковь Спась* and so on.

O. Potebnia analyzes cases of morphological attraction and emphasizes that attraction does not deny the realization of the primary meaning of a form that has changed under the influence of another. In his opinion, there may be cases of combination of values. Analyzing a number of examples of the attraction of forms, O. Potebnia emphasizes: «If the oblivion of thought, which was previously associated with the changing form, is considered to be an obligatory sign of the attraction of forms due to their change, then the appeals considered here cannot be referred to this category». At the same time, grammatical logic requires the researcher to analyze them as cases of attraction [12, p. 48], for example: «До сина свого, до найменшого промовляла» (O. Oles «Ой була на світі та удівонька»), «Посоловів од співу сад, од солов'їв, і од надсад. / І од самотньої свічі, / і од жалких зірок вночі» (V. Stus «Посоловів од співу сад»). O.O. Skorobogatova distinguishes between cases of unintentional attraction of diachronic order, described by scientists, and examples of using attraction as a poetic technique aimed at increasing the expressiveness and fascination of the text [13, p. 4; 14, p. 128]. The scientist focuses on a thorough study of morphological attraction, actively referring to the theoretical principles described in the works of O. Potebnia, who first drew attention to the widespread phenomenon of morphological attraction in the poetic text.

Yu. Poltavets gives the classification of structural types of paronymic attraction in the poetic text taking into account the formal and semantic characteristics of the phenomenon [3]. According to this classification there are several structural types: vocal, metatic, epenthetic, consonant, augmentative.

Most of paronymic attraction belong to the **vocal type**. «Consonant identity of quasi-bases with a fixed order of identical consonants may be accompanied by vocalist distributions of bases – a kind of alternation of vowel sounds: «Бунт і бинт у бутті. / Ніж і ніжність» (I. Pavlyshyn «Знов язичеський сум, християнська невиспана радість...»). The words *бунт* and *бинт* are correlated with the consonant quasi-base of БНТ, and paronymic bases are formed due to the alternation of vowels y//и). Or «Що пульсую, плюсюю. / Що минули мене сотні зміїв і єв... Вічний паломник, / Рудію, ридаяю, радію» (I. Pavlyshyn «Тихо-тихо в мені...»). To the same type we include the word forms pulse and plus, which correspond to the quasi-basis of ПЛС, and PA is formed by alternating y//ю. In the given example another series of words *рудію, ридаяю, радію* is observed, where the basis of РД, and by means of alternation of vowels the phenomenon of PA y//и//а, и//а is formed. This type is definitely dominant, as it most often occurs in poetry.

The vocal type of paronymic attraction unites those contexts in which, according to the conditional consonant identity of occasional paronymic bases, there is a vocal distribution of these bases: «...і кожен крок мій криком аж кричить, / і кожен спогад серце зворушає» (V. Stus «Летять на мене сто людських жалів...»); «приручені приречені / надтріснуті мов глечики» (V. Tsibulko «Циганія»). In the case of vocal paronymic attraction, changes in the composition of consonants are possible, albeit insignificant: «Як тишу притупить довіч... / і кликаєть день, котрий бредє / у клекоті й клятьбі?» (V. Stus «Біля гірського вогнища»).

Quite common are cases of vowel loss in a paronymic pair, for example: «аби з тобою запізнати дно, / де літєлена річка молока / потьмариться до вигусклої спеки, / день збрижеться, утеклий і далекий...» (V. Stus «Молочною рікою довго плив...»),

where in the paronymic pair bottom – day one of the elements of the word falls out, but the words form a paronymic effect in the text. Or in V. Tsibulko's poetry «Янголи і вовки»: «а душі поцо кохання це всування висування / військ тупе машерування», where the attractors of insertion – extension are formed on the contrary by adding a vowel in the quasi-root.

The vocal type of attraction can occupy several positions in the word: at the beginning («І лукавому – умова кулі. / І лукавому – мова кулі...») (A. Moisiienko «І лукавому...»), where the words condition and language correspond to the consonant quasi-base МВ, PA is formed due to the alternation of vowels y//ø), in the middle («Я ж зорів лиш тодімо, як зорив молимо / тонкоперого птаха святе письмо») (B. Rubchak), where there is an alternation of и//и) and at the end («Вже їх земля – копалини й копальні, / залізни кігті шахт у глибину») (Lina Kostenko «Плем'я тогда»), alternation of vowels и//i and и// with zero sound).

The **metatic type** differs from the previous one only by the unfixed order of root consonants. The relative «basics» of word forms reveal an equally wide range of vocal alternations: «Вір мені, і нем рів / Вірами-римами римарів» (A. Moisiienko «Вірмені, і немрів...»), «Віршам і снам не вір: / травур, та реє, та вир. / З варив розрив-трави» (B. Rubchak «Розрив-трава»).

Permutation of adjacent consonants «root» is an indicator of this structural type. However, the alternation of vowels sometimes does not occur, for example: «Мохою я сунуся, мохою – / Бід мохою, дід/ Мохою» (A. Moisiienko «Мохою я сунуся, мохою...»), that is, there is a change in the positions of only consonants in the word б//д while the vowel /i/ remains in its position. In addition, the quasi-root of one of the words can be divided: «Сон виткими віражами / В міражі мої летить» (I. Drach «Міражі»). The words *virage* and *mirage* are metatic paronyms, where the preposition acts as a separate part of the PA, forming an unfixed order of consonants ВРЖМ and ВМРЖ.

Metatic paronymy, which involves the rearrangement of consonants within the phonetic complexes of words (rarely – phrases) in the language of the analyzed poetry is rare. In addition, the psycholinguistic mechanism of its reception is more complex than in previous structural types of sound-semantic convergences, as it involves a multi-stage phonosemantic correlation: «Царство самотності – охровий вихор» (E. Andievska «Тисам. Цідверіюстанні і перші...»), «суворий, аж страшний, мов старишина петлюрівської армії» (Yu. Tarnavskiy) [9, p. 10].

The **epenthetic type** is also directly related to the vocal type, but differs from the metatic type not by permuting the «root» consonants, but by including another consonant inside the quasi-root, which creates a paronymic attraction. For example, «І тиша спить, і віти, і вітри» (M. Vinhranovskiy «Ніч Івана Богуна»), where the word *віти* is associated with the non-root word *вітри* with «additional» consonant /p/, thus forming an epenthetic paronym. Also illustrated are lines from the poetry of B. Oliynyk «Жура-журавель над криницею» («Наша мати – сивая горлиця») and V. Stus «...а так живуть – і смерть свою жують» («О, скільки слів, неначе поторочі!...»).

The **consonant type** of attraction is the opposite of the vocal type. Attractants differ from the previous one in the quasi-root in consonant sound and often with the preservation of vocalistic «foundations»: «Бо хтозна, чи він знайде там свободу, / чи ще одну збудує слободу» (Lina Kostenko «Берестечко»), «мовчатиме сам Демокрит / блакитно вовчий мозок капає / і вігрібають золото

з корит / зневажці **каббали і камбали**» (V. Tsubulko «Апатея»), «будь хоч **димом** / хоч **дивом** / хоч **птахом** / хоч **рибою**» (Y. Izdryk «Be like bee»). Vowels in paronymic attractants of *свободу* and *слободу* are completely preserved and only the consonants *в/л*. The same phenomenon is actively traced in the poetry of I. Drach: «Не знаю, де міра вготована **силі** / Й нащо мої **клеботи сині** спроможні» («Калинова баяда»), «**Гупотить, тупотить,** / **Тисне, мене, вичовгує**» («Вишневий цвіт»).

The consonant type is no less common in Ukrainian poetry than the vocal type. This structural type can also take different positions in the word: at the beginning («**Так це було спочатку:** ніч і **зойки сойки** в плавнях» (M. Vinhranovskiy «Червоний светр, білий сміх я обійняв за плечі»), in the middle («**Коси наші неклепані, діти наші неплекані**» (Lina Kostenko «Берестечко»)) and at the end («**Сміх,** / **Ніби сніг**– / **В вітринах перламутрових зим**» (O. Yarovyi)). In most cases, members of the opposition differ only in one consonant: «я сам боржчик але збирач боргів / я надаюсь до виміру вини і пір'я **голосу і логосу** / **попелу та крематорійного ритму держави / та ясності сонця над Аустерліцем**» (V. Tsubulko «Текст №1»). «If there are several, then the identity of the vocal composition is important in the organization of the PA» [13, p. 53]: ...». «**А та – хихата,** / **А та – пипата,** / **А та – пупата...**» (A. Moisiienko «А та – хихата...»), «**Бо вже не друга, ані крука,** / **Бо ані ворога тепер**» (V. Stus «Вхопився обома руками»).

The type of consonant paronymy is structurally and semantically more branched. It provides three ways to organize phonetic echoes: 1) replacement of the consonant in one of the attractors: «**і аркою застигнуть золотою / усі мої змагання і вагання**» (B. Rubchak «Мандарин дружині»); «**Чорний чад / Чорний сад**» (V. Vovk); «**на площі / ні душі / солітарність замість солідарності**» (Yu. Tarnavskiy); 2) building a new consonant in one of the paronyms: «**моя любов банальна, як смак банана в роті**» (Yu. Tarnavskiy «Любов»); «**І не заманюй шалом догорання, / І шквалом опівнічним не грози**» (B. Rubchak «Вечірня молитва»); 3) the inclusion of the sound complex of one paronym in the composition of another: «**Коцарює, царює січень**» (B. Rubchak); «**мислить звинно і безвинно їсть**» (B. Rubchak «Книга з дому») [9, p. 10].

The **augmentative type** can be attributed to the previous one, as its formation occurs by adding consonant sounds to the quasi-root in the preposition or postposition. However, for the extended typology, this variety of the consonant type is rendered as a separate one. For example, «**Щулились дороги, мерзли хмари... / А дуби стругалися на мари**» (I. Drach «Вишневий цвіт»), in the preposition of the word there is an «increase» of the consonant */х/* to the word *мари*. Or vice versa in the postposition: «**Римо, ти – жито. Мир / Тримала, вишивала мирт**» (A. Moisiienko «Римо, ти – жито...»), where the word *мир* «added» consonant */т/* at the end of the word.

Considering morphological attraction as a technique used in poetic speech, O. Skorobogatova notes that «linguists distinguish two main types» [11, p. 21]: morphological attraction, which is a kind of feature of folklore texts and the similarity of the same type and rhythmically arranged grammatical forms [12, p. 49].

The first type (on the basis of **folklore texts**) in modern poetry acts as a means of folklore stylization, for example: «**У лісі вже нічого не цвіте, / Цвіте лиш дятел на сосні сумливій / Та синій дзвоник уві млі у мливій, / Це те цвітіння, але вже не те...**» (M. Vinhranovskiy «У лісі вже нічого не цвіте...»). According to

O. Oleksenko, «the language code of the writer, first of all – the poet-lyricist, appropriately reflects this connection, including the use of specific folk constructions, which are based on morphological attraction associated with the use of attributive combinations with prepositions» [15, p. 60].

The morphological type of attraction is represented in poetry by various types of similarities, among which the most typical are noun-adjective combinations with redundant prepositions (about the peculiarities of preposition: [16]) and combinations of such compounds with preposition of prepositions with homogeneous nouns: «**На березі Прип'яті спить сатана, / прикинувся, клятий, сухою вербою. / На березі Прип'яті – березі – на – / ріки, що колись була голубою**» (Lina Kostenko «На березі Прип'яті спить сатана»), in this case there is a repetition of the preposition *на*, and in violation of the law of prepositional-noun compatibility – the preposition is used after the noun. Or in poetry: «**...стерши об камінь лице / здерши зо шкіри дотик / затуплюєш очі об час / а в роті терпне язик**» (B. Voichuk «Чотирнадцять»), where the use of the preposition *об* contradicts the rules of combining the noun *час*.

«Experts explain the repetition of the preposition in ancient texts by grammatical reasons» [12, p. 49]. Considering the «gluing» of attributes and prepositions, D. Worth expresses the opinion about the rigid syntactic unity of prepositional constructions, the initial boundary of which is marked by the preposition, and the final – by the noun, while atypical constructions can be «corrected» by repeating the preposition: «**Біжиш через всю Україну до самих до гір Карпат...**» (B. Khersonskiy) [12, p. 49].

The second type of morphological attraction includes **the assimilation of grammatical forms of the same type and rhythmically** located in the poetic structure, creating formal symmetry, which serves as the basis of figurative symmetry and forms the associative space of the text: «**хай сотворять спектакль / про нормальне щасливе кохання / літаку / поїзду / переїзди найїзди проїзди / не чекай – приїзди**» (Yu. Izdryk «вже не жди...»).

Conclusion. The study showed that the phenomenon of language attraction is a kind of linguistic universality of poetic texts, has different levels of existence and is studied in different directions.

It was found that the introduction of the concept of «attraction» in the field of linguistics was preceded by its appearance in physics in XVII c. In linguistics, this term first appeared in the late 50s of XIX c. in the work of J. Grimm. However, this phenomenon was actively studied only in the middle of XX c., and until that period it was considered more at the spelling level as sound combinations.

It has been stated that the attraction is manifested in many ways at all major and intermediate language levels, which is based on the classification of the attraction. Such types of attraction have been described: vocal, metatic, consonant, epenthetic, augmentative. Qualifying the morphological attraction, we have relied on the work by O. Potebnia and O. Skorobogatova, who distinguish two types of this phenomenon: on the basis of folklore texts and the similarity of the same type of grammatical forms.

Prospects. The development of linguistics in the field of morphological poetics is of great importance for understanding the peculiarities of the poetic worldview, and morphological attraction is one of those means of its expression, which must be further explored.

References:

1. Фильчук Т.Ф. Языковая аттракция в различных дискурсивных проявлениях: дис. ... канд. наук: 10.02.02. / Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина. Харьков, 2003. 219 с.
2. Полтавець Ю.С. Історія та вживання терміна «атракція» в мовознавчій традиції. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. Філологія*. 2012. Вип. 7. С. 132-138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_2012_7_22 (дата звернення: 15.04.2022)
3. Полтавець Ю.С. Типи паронімічної атракції в сучасній українській газетній періодиці. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Сер. 10. Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2014. Вип. 11. С. 49-58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2014_11_14 (дата звернення: 02.05.2022)
4. Полтавець Ю.С. Явище атракції: вияв на різних мовних рівнях. *Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. 2013. С. 210-217. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/article/view/2309> (дата звернення: 02.05.2022)
5. Стражева М.А. Інтерпретація поняття «атракція» в лінгвістичній літературі. *Науковий вісник Міжнарод. гуманітар. ун-ту. Сер. Філологія*. 2017. С. 145-147. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2017_26%281%29_43 (дата звернення: 12.04.2022)
6. Воронюк О.В. Паронімічна атракція в заголовку текстів англомовної масової комунікації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук 10.02.04. Одеса, 1998. 16 с.
7. Скоробогатова Е.А. Способы актуализации грамматических значений в русской поэзии XIX – XXI веков. *Лінгвістичні студії*. 2013. Вип. 26. С. 50-53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2013_26_11 (дата звернення: 12.05.2022)
8. Lloyd R.J. Phonetic attraction. Liverpool: Turner and Dunnett, 1888. 152 p.
9. Бірюкова О.О. Лінгвистилістика української діаспорної поезії 60 – 80-х років XX ст: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. 10.02.01. Київ, 2004. 10 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/6095/1/Biryukova.pdf> (дата звернення: 05.05.2022)
10. Українська мова: енциклопедія. НАН України, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні, Ін-ту кр. мови, редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. Вид. 2-ге, Київ: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.
11. Скоробогатова Е.А. Универсальные способы актуализации морфологических форм и значений в языке русской поэзии. *Русская филология. Вестник ХНПУ им. Г.С. Сковороды*. Харьков, 2016. № 1 (56). С. 17-23. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.48879> (дата звернення: 22.04.2022)
12. Скоробогатова О.О. Теорія граматики атракції О.О. Потебні в дослідженні граматики віршового тексту. *Мовознавство*. 2015. № 6. С. 46–51. URL: https://movoznavstvo.org.ua/index.php?option=com_attachments&task=download&id=871 (дата звернення: 20.04.2022)
13. Скоробогатова Е.А. Утверждение приема: грамматическая аттракция в лирике Марины Цветаевой 1922-1923 годов. *Русская филология. Вестник ХНПУ имени Г.С. Сковороды*. 2020. № 71, т. 1. С. 3-9. URL: <https://doi.org/10.34142/2312-1572.2020.01.71.01> (дата звернення: 21.04.2022)
14. Четверик В.К. Аттракция как способ актуализации компаративных форм в языке русской поэзии. *Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 13–14 грудня 2019 р.* Львів: ГО «Наукова філологічна організація “ЛОГОС”», 2019. С. 127-131.
15. Олексенко О.А. Морфологічні одиниці в поезії Миколи Вінграновського. *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. Дон. нац. ун-т ім. В. Стуса*. 2021. Вип. 41. С. 56-63. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/6392> (дата звернення: 26.04.2022)
16. Божко Ю.О. Особливості прислівника як самостійної частини мови. *Лінгвістика*. 2011. № 3 (24), Ч. 2. С. 187-193.

Божко Ю., Жиліна К. Паронімічна та морфологічна атракції: історія та класифікація на основі української поезії

Анотація. Стаття присвячена дослідженню поняття «атракції» у працях лінгвістів. З'ясовано основні підходи, розкрито поняття «атракції» та простежено сутність цього явища в інших галузях науки й мовознавстві. Охарактеризовано основні класифікаційні типи паронімічного атракції на структурному рівні: вокалічний, метатичний, консонантний, епентетичний, аугментативний. Вокалічний тип паронімічної атракції об'єднує ті контексти, в яких за умовною приголосною тотожністю оказіональних паронімічних основ відбувається вокальний розподіл цих основ. Метатичний тип заснований на нефіксованому порядку кореневих приголосних. Епентетичний тип включає ще один приголосний всередині квазікореня, що створює паронімічну атракцію. Консонантний тип атракції протилежний вокалічному типу. Атрактанти відрізняються від попереднього квазікоренем за приголосним звучанням і часто збереженням вокалічних сполучень. Аугментативний тип можна віднести до попереднього, оскільки його утворення відбувається шляхом додавання приголосних звуків до квазікореня у препозиції або постпозиції. Описано два типи морфологічної атракції. Перший тип (на основі фольклорних текстів) у сучасній поезії виступає як засіб фольклорної стилізації. Морфологічний тип атракції представлений у поезії різними видами подібності, серед яких найхарактернішими є іменниково-прикметникові сполучення з прийменниками та утворення таких сполук із препозицією прийменників із однорідними іменниками. До другого типу морфологічної атракції належить асиміляція однотипних і ритмічно розташованих у поетичній структурі граматики форм, що створюють формальну симетрію, яка служить основою образної симетрії та утворює асоціативний простір тексту. Розвиток мовознавства в галузі морфологічної поезики має велике значення для розуміння особливостей поетичного світогляду, а морфологічна атракція є одним із тих засобів його вираження, який потребує подальшого дослідження.

Ключові слова: атракція, паронімічна атракція, народна етимологія, паронімія, морфологічна атракція, паронімізм, атрактор.

Весельська Р. В.,*студентка 1 курсу другого РВО**кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови**Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського***Дзикович О. В.,***кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови**Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського***Туришева О. О.,***кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови**Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського*

НІМЕЦЬКОМОВНИЙ ЕКОДИСКУРС: БАЗОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРМІНОСИСТЕМИ

Анотація. Статтю присвячено вивченню базових характеристик терміносистеми німецькомовного екодискурсу. Перша частина публікації пропонує до розгляду теоретичні підвалини формування екодискурсу та загальні характеристики його терміносистеми. Окремо висвітлено історію становлення екологічного дискурсу, його видові характеристики, подано тлумачення поняття «екодискурсу». Також зазначено, що ядро екодискурсу становить науковий дискурс, оскільки функціонально якнайкраще корелюється з цілями першого, а периферію – жанри медійного дискурсу. Ще один вектор презентованої публікації спрямовано на опис термінологічної системи екологічного дискурсу. Встановлено, що екодискурс має свою розгалужену мережу термінологічної лексики, яка є активним і динамічним комплексом, що відображає сучасний стан екології як науки. Термінологічні одиниці частково запозичуються з інших наук (наприклад, з біології, географії, хімії тощо), паралельно створюються й нові терміни. Також увагу акцентовано на неоднорідності термінології екологічного дискурсу. Друга частина публікації представляє словотвірний аналіз термінів, теоретичним підґрунтям якого слугувала класифікація способів творення термінів А. С. Д'якова, Т. Р. Кияка та З. Б. Куделько. В результаті було встановлено, що найпоширенішими моделями є творення термінів за допомогою афіксів (з частотними афіксами *öko-* та *bio-*), а також словоскладання з абсолютним переважанням бінарних словосполучень. Інші словотвірні моделі представлені менш широко. Дані представлено аналізу унаочнено прикладами, відібраними шляхом суцільної вибірки з випусків німецького науково-популярного журналу “Natur+Umwelt” за 2020-2021 роки. Актуальність екологічних тем як у фаховій, так і в повсякденній комунікації дозволяє припустити, що терміносистема екодискурсу продовжить розвиватися і розширюватися, а отже, вона є перспективною для подальших досліджень.

Ключові слова: екодискурс, ядро, периферія, терміносистема, термінологічні одиниці, словотвір, словотвірні моделі.

Постановка проблеми. В умовах прискореного науково-технічного прогресу термінологія відіграє особливу роль.

Вона є джерелом отримання інформації, інструментом освоєння спеціальності й водночас відображає стан розвитку певної галузі науки чи техніки та її фахової мови. У таких реаліях лінгвісти все частіше звертають увагу на дослідження терміносистем, особливо тих, які стосуються діяльності людини. Однією з таких є терміносистема екодискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти термінології досліджувала низка представників українського (Г. А. Бевзо, А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, В. М. Лейчик) та зарубіжного (К.-Д. Бауман, Л. Гофман, І. Ельгерт) мовознавства. Питаннями екодискурсу займалися О. В. Іванова, О. Б. Галицька, Ц. Фройденталь. Значний теоретичний та практичний внесок у дослідження терміносистем у галузі екології зробили С. В. Овсейчик, О. М. Бондар, А. Лііматінен.

У той же час проблеми екології продовжують набувати все більшого значення для суспільства, що спричиняє поширення текстів екодискурсу на рівні як фахової, так і повсякденної комунікації. Як наслідок зростає потреба і перспективність дослідження цих текстів, і зокрема одиниць терміносистеми, які є важливою частиною екодискурсу.

Мета дослідження полягає у виявленні, систематизації й аналізі основних характеристик терміносистеми німецькомовного екодискурсу та її структурних особливостей.

Виклад основного матеріалу. У другій половині ХХ століття питання екології, зокрема впливу людської діяльності на довкілля, стали набувати актуальності. На початку 1970-х років почали з'являтися публікації, які попереджали про надмірну експлуатацію доступних ресурсів на землі. Вони привернули значну увагу суспільства, що дало поштовх розвитку дискурсу про глобальні екологічні зміни та їх наслідки [1, с. 14]. Так у лінгвістиці виникло поняття «екологічного дискурсу» або «екодискурсу» (нім. *Ökodiskurs*, англ. *ecodiscourse*). Іноді його ще називають «дискурсом навколишнього середовища» (нім. *Umweltdiskurs*, англ. *environmental discourse*), «зеленим дискурсом» (нім. *grüner Diskurs*, англ. *green dicourse*), «сталим дискурсом» (нім. *nachhaltiger Diskurs*, англ. *sustainability*

discourse). У нашій роботі ми будемо використовувати позначення «екодискурс» як найбільш поширене та релевантне. Тут префікс «еко» позначає основну проблему екологічного дискурсу: в рамках дискурсу розглядається питання про відносини між живими організмами та світом, що їх оточує.

Враховуючи це, ми визначаємо «екодискурс» слідом за Галицькою О. Б. як «сукупність усіх наявних (і потенційно можливих) текстів, що вербалізують наукове знання як результат пізнавальної діяльності суб'єктів науки XXI ст., яка вивчає взаємодію рослин, тварин, людини між собою та навколишнім середовищем із метою збереження довкілля в придатному для життя людини стані» [2, с. 23].

Протягом останніх кількох десятиліть екологічний дискурс перебуває на етапі активного розвитку та інтенсифікації. У його межах з'являється все більше вимірів досліджень і дискусій. Виникають нові ідеї, концепції, теоретичні підходи, методології, а також практичні інновації та засоби [3, с. 83]. Усе частіше екодискурс можна зустріти і в повсякденному житті, а саме в друкованих ЗМІ, таких як газети та журнали, а також в електронних (радіо, телебачення та інтернет).

Іванова О. В. виділяє такі види екодискурсу [4, с. 135]:

1) науковий дискурс, до якого належать тексти, створені екологами (наукові статті, дослідження та ін.);

2) медійний дискурс, у межах якого досліджують переважно тексти, створені журналістами, що поширюються за допомогою телебачення, радіо, інтернету;

3) релігійно-проповідницький дискурс – сукупність складових релігійного спілкування усних та письмових текстів;

4) художній дискурс, представлений творами художньої літератури.

При цьому ядро екодискурсу становить науковий дискурс, оскільки функціонально якнайкраще корелюється з цілями екодискурсу. Периферію, таким чином, становлять жанри медійного дискурсу. До нього ми відносимо також сферу еко-маркетингу. У контексті сталого розвитку концепція екологічного маркетингу набула особливої актуальності. Її суть полягає в тому, щоб узгодити всі процеси господарської діяльності підприємства згідно з вимогами сучасного ринку, ґрунтуючись на принципах дотримання екологічної безпеки. Фактично еко-маркетинг – це симбіоз ринку та екології.

На дальній периферії знаходяться художній та релігійно-проповідницький дискурси, а також тексти, створені людьми, які не є професійними екологами, журналістами, письменниками чи проповідниками, але беруть участь у екологічній комунікації. Це можуть бути листи та звернення, адресовані політикам чи державним установам, повідомлення у ЗМІ, побутові розмови на екологічні теми та ін. Окремо хочемо виділити жанри екологічного інтернет-дискурсу, наприклад, блоги, форуми, веб-сайти тощо. Подібні тексти перебувають у сфері перетину екологічного та побутового дискурсів. При цьому вони часто спираються на факти, представлені в наукових роботах.

Гьопферіх С. виділяє чотири типи спеціальних екологічних текстів на основі комунікативно-прагматичної функції текстів:

1) юридично-нормативні тексти (*juristisch-normative*);

2) тексти, що орієнтуються на прогрес та актуалізують нові досягнення (*fortschrittsorientiert-aktualisierende*);

3) дидактично-інструктивні тексти (*didaktisch-instruktive*);

4) тексти, що інформують (*wissenszusammenstellende*) [5, с. 120].

Така типологія екологічного дискурсу охоплює різні соціальні аспекти людського існування. Крім цього С. Гьопферіх згадує також експресивний тип екологічних текстів, орієнтованих насамперед на естетичне задоволення (наприклад, екологічна лірика), та оперативний тип екологічних текстів, покликаних спонукати до чогось (наприклад, рекламний текст спеціально розробленої техніки для захисту навколишнього середовища від забруднення відходами має на меті спонукати адресатів до купівлі цієї продукції).

Кількість термінів у розвинених мовах у багато разів перевищує чисельність загальнозжовжених слів і може досягати кількох мільйонів лексичних одиниць. І ця величина невинно зростає [6, с. 9]. Тому лінгвісти надають великого значення вивченню різноманітних терміносистем, зокрема дослідженню способів їх творення, особливостей структури та семантичних характеристик, а терміни розглядають як важливу частину сучасної літературної мови.

За умови достатньо високого рівня розвитку науки і техніки та наявності науково-довідкової літератури упорядкована сукупність термінів певної фахової галузі утворює термінологічну систему [7, с. 440].

У сучасних лінгвістичних дослідженнях важливе місце займає вивчення терміносистем, що виникли внаслідок бурхливого розвитку нових наукових напрямів. Це стосується і терміносистем екодискурсу, яку ми визначаємо за Г. А. Бевзо як «сукупність лексичних одиниць, які співвідносяться з концептом «екологія» та виражають його понятійний зміст, розкриваючи оцінне або прагматичне значення» [8, с. 80].

Швидкий розвиток науки і техніки у XX-XXI століттях призвів до порушення екологічної рівноваги природних явищ і процесів. Забруднення навколишнього середовища стало глобальною проблемою. Оскільки довкілля становить особливу цінність для суспільства, питання екологічної безпеки є на сьогодні одними з найактуальніших. У результаті в різних мовах виникла потреба у словах і термінах для опису цих процесів, явищ і методів боротьби з ними.

Екологія використовує методи таких наук як біологія, географія, хімія тощо й відповідно активно засвоює їхні терміни, іноді змінюючи значення. Паралельно в екологічній сфері створюються й нові терміни, так формується досить розгалужена термінологія екодискурсу. Термінологічна лексика є активним і динамічним комплексом, який відображає стан відповідної науки. Вона є основним показником розвитку та рівня функціонування наукової мови в суспільстві, а сам стан термінології, її досконалість, багатство свідчать про науковий прогрес у тій чи іншій галузі знань, а також про можливості конкретної мови виражати наукові поняття [9, с. 86].

Однією з особливостей термінології екодискурсу є те, що вона постійно взаємодіє з побутовою лексикою, а отже, не є однорідною. З одного боку, існують вузькоспеціальні термінологічні одиниці, зрозумілі лише вузькому колу спеціалістів, з іншого – значна частина екологічних термінів активно використовується в засобах масової інформації й навіть у повсякденному спілкуванні. Саме термін «екологія», так само як «забруднення», «навколишнє середовище», є одним з найпоширеніших і найуживаніших, яким активно послуговуються як учені, так і звичайні громадяни.

Терміни, як і загальнозжовжені слова, підкорюються загальним законам мови, зокрема можуть бути утворені за однаковими

словотвірними способами (лексико-семантичний, морфологічний, синтаксичний тощо). З огляду на особливі вимоги до термінів (наприклад, відсутність емоційного забарвлення) деякі з них є менш поширеними і продуктивними (наприклад, метафоризація значення загальноживаного слова). Інші, зокрема словоскладання і творення словосполучень, часто зустрічаються у різних терміносистемах [10, с. 71].

Існують різні класифікації способів творення термінів та словотвірних типів термінів. У роботі ми послуговуємося класифікацією А. С. Д'якова, Т. Р. Кияка та З. Б. Куделько [6, с. 13-14], які виділяють такі типи термінологічних одиниць за способом творення:

A. Терміни – кореневі слова:

1. Корінна непохідна лексика (*der Müll*);

2. Запозичена непохідна лексика (*das Klima*),

B. Похідна лексика:

1. Терміни, утворені за допомогою суфіксації (*umweltschützend, die Klimaneutralität*);

2. Терміни, утворені за допомогою префіксації (*das Abwasser, der Biohof*).

C. Терміни – складні слова (*der Flächenschutz, die Hochwasserdynamik*).

D. Терміни-словосполучення (*fossile Energieträger, erneuerbare Energie*).

E. Терміни-абревіатури (*AKW – Atomkraftwerk*).

F. Літерні умовні позначення.

G. Символи (знаки) – наприклад, математичні, хімічні, астрономічні та інші символи (CO_2).

З метою якісного наукового пошуку нами методом суцільної вибірки було виокремлено 247 термінологічних одиниць, наявних у випусках німецького науково-популярного журналу "Natur+Umwelt" за 2020-2021 роки. На основі словотвірного аналізу термінологічних одиниць екодискурсу було встановлено, що однією з найпоширеніших моделей є творення термінів за допомогою афіксів (суфіксальний, префіксальний та префіксально-суфіксальний способи). За вище згаданою класифікацією такі одиниці уналежнюємо до категорії похідної лексики.

Найчастотнішими афіксами терміносистеми екодискурсу є префікси з екологічною семантикою, а саме: *öko-* (10 термінологічних одиниць) та *bio-* (11 термінологічних одиниць). Найчастіше вони поєднуються зі загальноживаними іменниками, рідше з прикметниками, надаючи їм додаткового екологічного значення і таким чином статусу терміна. При цьому значення можуть відрізнятися.

Так префікс *öko-*, з одного боку, стосується екології як науки про взаємодію між живими організмами: *das Ökosystem – Gemeinschaft aus Pflanzen, Tieren und Mikroorganismen sowie deren Umwelt*. З іншого боку він надає поняттю значення «безпечний для довкілля і/або живих організмів, у тому числі людей»: *der Ökolandbau – umweltverträglicher, kosten- und energiesparender Landbau*. Другий випадок є значно частотнішим у нашій вибірці.

Схожу ситуацію спостерігаємо і з префіксом *bio-*. Первинно він належав до біології в цілому і зокрема до живих істот: *die Biodiversität – die Vielfalt aller lebenden Organismen, Lebensräume und Ökosysteme*. Однак протягом останніх десятиліть цей елемент все частіше несе значення «екологічно чистий, виготовлений без застосування штучних матеріалів»: *die Bio-*

Baumwolle – die Baumwolle, die ohne Einsatz von chemisch-synthetischen Pestiziden und leichtlöslichen Mineraldüngern produziert wird.

До продуктивних способів термінотворення уналежнюють словоскладання. Для представленої терміносистеми характерна наявність цілих рядів, утворених від одного терміна, у яких він є опорним або визначальним словом. Наприклад: *die Umwelt* (25 одиниць) – *die Meeresumwelt, das Umweltproblem, das Umweltprogramm, umweltschädliche Subvention, der Umweltschutz, das Umweltthema* тощо.

Поряд з термінами-композицями в терміносистемі екодискурсу існують термінологічні словосполучення, під якими ми розуміємо семантично цілісні, але роздільноформлені поєднання, утворені шляхом з'єднання двох (бінарні) чи більше слів (з прийменником або без нього). Терміносистема екодискурсу є відносно новою і перебуває в тісному зв'язку з іншими суміжними терміносистемами, тож велика кількість термінологічних одиниць була запозичена з них або утворена на їхній основі. Це може бути причиною того, що найбільш поширеними словотвірними типами є саме терміни-композиції і терміни-словосполучення.

Терміни-словосполучення зазвичай володіють більшими можливостями в конкретизації значень, позначають появу нових ознак і тим самим впливають на розвиток терміна [11, с. 76].

В німецькій термінології екодискурсу більшість становлять бінарні словосполучення. Зокрема ми виявили термінологічні поєднання іменника з прикметником, наприклад: *fossile Energieträger, recycletes Plastik, sozial-ökologischer Wandel*. А також іменника з іменником, де другий компонент іноді вживається в родовому відмінку: *Windkraft und Photovoltaik, der Schutz des Klimas*.

Тенденція до мовної економії, спрощення комунікації, а також вимоги лаконічності та чіткості до термінів проявляються зокрема у творенні абревіатур. Зазвичай абревіації підлягають іменникові сполучення.

Найпоширенішими є скорочення, утворені з початкових літер слів, що входять до складу багатокomпонентного терміна, наприклад: *AKW – Atomkraftwerk; FFH – Fauna-Flora-Habitat*. Іноді вони використовуються в ролі компонентів складних термінів, як іменникових, так і прикметникових: *FFH-Gebiet, FFH-verträglich*.

Окрему підгрупу становлять хімічні символи та формули, які є переважно інтернаціональними. Назви хімічних елементів походять з латинської або грецької мови й утворюють скорочення у вигляді першої літери або двох (*Ca – Calcium*). Оскільки всі хімічні сполучення утворені з елементів, їх можна записувати у вигляді комбінації символів. Найпоширенішою такою комбінацією у терміносистемі екодискурсу є CO_2 – *Kohlenstoffdioxid oder Kohlendioxid*.

Символи та формули також виявляють високу схильність до творення складних термінів з написанням через дефіс: *der CO₂-Preis, der CO₂-Fußabdruck*.

Абревіатури, символи та формули є поширеними в терміносистемі екодискурсу завдяки здатності точно передати зміст термінологічної одиниці, використовуючи при цьому невелику кількість мовних засобів. А зі зростанням інтересу до екології, вони набувають все більшого значення не лише у фаховій комунікації: абревіатури та спеціальні символи полегшують процес

порозуміння між спеціалістами різних галузей, а тепер усе частіше виконують роль «посередника» між фаховою мовою і повсякденним спілкуванням [12, с. 275].

Висновки. Екодискурс як сукупність текстів про взаємодію живих істот, особливо людини, з навколишнім середовищем є важливою складовою німецької мови. Завдяки зростанню інтересу у світі до екологічних тем він особливо активно розвивається і поширюється, а отже, у його межах формується розгалужена терміносистема.

Результати наукової розвідки показали, що терміносистема німецькомовного екодискурсу є цілісною, динамічною, відкритою і неоднорідною. Це зумовлено її новизною, а також взаємодією з іншими терміносистемами та побутовою лексикою. Для більшості термінів німецькомовного екодискурсу характерна стислість та інтернаціональність, що відповідає вимогам до термінів і загальним тенденціям німецької мови.

Під час дослідження було виявлено, що високим словотвірним потенціалом володіють афіксальні морфеми, особливо префікси *öko-* та *bio-*. Частотними є також терміни-композиції. Інші моделі термінотворення, такі як аббревіація та утворення словосполучень, присутні в терміносистемі екодискурсу, але є менш продуктивними.

Література:

- Freudenthal C. *Ökologische Diskurse im Fremdsprachenunterricht. Dissertation zur Erlangung des Grades eines Doktors der Philosophie.* Berlin, 2017. 526 S.
- Галицька О. Б. Рекурсивний та прокурсивний зв'язок у сучасному німецькомовному екодискурсі. *Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки.* 2011. 5 (ч. 2). С. 22-27.
- Zacher, Lech W., Dimensions of Ecological Discourse – Overview of Problems and Selected Literature. *Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development.* 2011. Vol. 6, No. 2. Pp. 83-92.
- Иванова Е. В. К проблеме исследования экологического дискурса. *Политическая лингвистика.* 2007. Выпуск 3 (23). С. 134-138.
- Göpferich S. Textsorten in Naturwissenschaften und Technik. *Pragmatische Typologie – Kontrastierung – Translation.* Forum für Fachsprachenforschung, Gunter Narr Verlag, 1995. 27. S. 117-138.
- Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Кудельков З. Б. Основы терминотворения: Семантические та социолінгвістичні аспекти. Київ : Вид. дім «КМ Academia», 2000. 218 с.
- Ситдинов П. Г. Кореляція та диференціація лінгвістичних понять «термінологія» та «терміносистема». *Вісник Київського лінгв. ун-ту.* 2009. № 15. С. 433-440.
- Бевзо Г. А. Джерела формування термінологічної системи екологічного дискурсу в англійській та українській мовах *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя.* Сер. : Філологічні науки. 2014. Кн. 1. С. 79-84.
- Михалевич О. М. Інтерпретація понять «термін», «економічний термін», «економічна терміносистема» в сучасному мовознавстві. *Наук. вісник Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки.* Серія: Філологічні науки. Мовознавство. 2010. №2. С. 86-89.
- Гордун С.М. Терміносистема екомаркетингу: структурно-семантичні та функціональні параметри (на матеріалі англomовної публіцистики) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Луцьк – Запоріжжя. 2020. 295 с.
- Бондар О. М. Лінгвістичні особливості німецької фахової мови екології : дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук. : 10.02.04. Київ: КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2015. 401 с.
- Liimatainen A. *Untersuchungen zur Fachsprache der Ökologie und des Umweltschutzes im Deutschen und Finnischen.* Peter Lang GmbH, 2008. 418 S.

Veselska R., Dzykovich O., Turysheva O. German ecological discourse: the basic characteristics of the terminological system

Summary. The article is devoted to the study of the basic characteristics of the terminological system of the German ecological discourse. The first part of the publication offers to consider the theoretical foundations of the formation of ecological discourse and the general characteristics of its terminology. The history of the formation of ecological discourse, its species characteristics are covered separately, and the interpretation of the concept of "ecological discourse" is given as well. It is also noted that the core of ecological discourse is scientific discourse, as functionally it correlates best with the goals of the first one, and the periphery is presented by the genres of media discourse. Another vector of the presented publication is aimed at describing the terminological system of ecological discourse. It is established that ecological discourse has its own extensive network of terminological vocabulary, which is an active and dynamic complex that reflects the current state of ecology as a science. Terminological units are partly borrowed from other sciences (for example, biology, geography, chemistry, etc.), and new terms are created in parallel. Attention is also focused on the heterogeneity of the terminology of ecological discourse. The second part of the publication presents a word-formation analysis of terms, the theoretical basis of which was the classification of methods of creating terms by A. Dyakov, T. Kiyak and Z. Kudelko. As a result, it was found that the most common models are the creation of terms using affixes (with frequency affixes *öko-* and *bio-*), as well as word formation with the absolute predominance of binary phrases. Other word-formation models are less widely represented. The data of the presented analysis are illustrated by examples selected by a continuous sample from the issues of the German popular science magazine "Natur + Umwelt" for years 2020-2021. The relevance of environmental topics in both professional and everyday communication suggests that the terminological system of ecological discourse will continue to develop and expand, and therefore, it is well promising for further researches.

Key words: ecological discourse, core, periphery, terminological system, terminological units, word formation, word formation models.

*Вишнівський Р. Й.,**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри практики англійської мови**Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка**Ступницька Г. І.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри практики англійської мови**Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

АНГЛІЙСЬКІ ЕВФЕМІЗМИ ЯК ЗАСІБ МАНІПУЛЯЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОГО ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ «THE GUARDIAN»)

Анотація. У статті на матеріалі британського інтернет-видання «The Guardian» проаналізовано особливості вживання евфемізмів як засобу маніпуляції.

Установлено, що активне використання евфемізмів зумовлено передовсім позамовними чинниками: бажанням привернути увагу читача; уникати комунікативних конфліктів; замаскувати, приховати неприємну правду; відволікти увагу від негативних подій, фактів, явищ, процесів; редакційною політикою видання; суб'єктивною думкою автора; намаганням нав'язати читачеві власну точку зору, створити певний стилістичний ефект; а також пом'якшити негативні асоціації; спотворювати, викривляти факти; вводити в оману, створити фальшиву дійсність, цілеспрямовано впливати на громадську думку, керувати поведінкою реципієнта тощо.

Наголошено, що маніпулятивний ефект при використанні евфемістичної лексики досягається завдяки тому, що 1) евфемізми приховують справжню сутність певних подій чи явищ; 2) читачеві не завжди вдається виокремити евфемізми з контексту та осмислити їх; 3) іноді важко розпізнати евфемізм та ідентифікувати лексику, яка ховається за ним; 4) далеко не всі читачі знайомі із цим лінгвістичним явищем, а тому не можуть зрозуміти маніпулятивну мету використання евфемізму.

Виокремлено найбільш поширені способи маніпуляції: заміна слова чи виразу з негативною конотацією на більш нейтральне чи з позитивним значенням; поєднання протилежних за змістом частин словосполучення; негативна префіксація (додавання префіксу з негативним значенням до іменника, прикметника, дієслова).

Наведено приклади евфемізмів, які стосуються політичної («concerns», «challenges», «categorical inaccuracy», «fake news», «to lack openness», «to be less than candid», «to be economical with the truth» тощо), економічної («negative economic growth», «negative contribution», «economically inactive», «exchange rate adjustment», «currency adjustment», «guest workers», «labour reserves», «tax optimization», «downsizing» тощо) та військової («conflict», «operation», «campaign», «military actions», «the clashes», «hostilities», «lethal aid», «limited air strike», «air support», «forbidden techniques», «interrogation techniques», «to redraw borders» тощо) сфер.

Ключові слова: евфемізми, англійська мова, мотиви, чинники, сфери вживання евфемізмів, способи маніпуляції, британське інтернет-видання «The Guardian».

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

В умовах глобалізації світового інформаційного простору, значної ролі і популярності інтернет-видань, де відсутні суворі вимоги до викладу матеріалу, а журналісти прагнуть не лише якомога привабливіше подати інформацію, привернути увагу читача за допомогою різноманітних мовних засобів, а й нерідко намагаються уникати комунікативних конфліктів, замаскувати, приховати неприємну правду, відволікти увагу від негативних подій, фактів, явищ, процесів, що можуть викликати негативні емоції, небажаний суспільний ефект, негативну реакцію масового адресата тощо, зростає інтерес до вивчення проблем масової комунікації, масового мовного впливу, центром багатьох наукових досліджень стає, зокрема, мова електронних засобів масової інформації.

У цьому контексті вивчення явища евфемії у медійному тексті не може залишатися у фокусі уваги як українських, так і зарубіжних дослідників. Адже евфемізми – невід'ємна універсальна складова процесу комунікації, один із основних засобів безконфліктного та успішного спілкування.

Актуальність окресленої теми зумовлена також відсутністю єдиного серед дослідників підходу до визначення самого поняття «евфемізм», різноманітністю класифікацій, лексико-граматичних форм евфемізмів, їхньою емоційною нейтральністю та стилістичною забарвленістю, зростаючою роллю маніпулятивного аспекту евфемізмів, їхнім активним використанням у мові інтернет-ЗМІ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років значно зріс інтерес до вивчення явища евфемії у сучасній англійській мові, про що свідчать захищені дисертації, опубліковані монографії та наукові статті. Так, Л.В. Артюшкіна досліджує семантичний аспект евфемістичної лексики у сучасній англійській мові [1]; явище евфемії та дисфемії в газетному тексті – об'єкт дослідницької уваги Т.В. Бойко [2]; на матеріалі бульварної жіночої прози ХХ – ХХІ ст. О.І. Манютіна комплексно розглядає лексико-семантичні та функціональні особливості евфемізмів у сучасній англійській мові [3]; семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів в англійській мові розкрито у дисертації В.Б. Великороди [4]; на матеріалі англомовного ділового дискурсу Н.М. Потапова

широко висвітлює евфемізми у мові та мовленні [5]; семантиці англійських евфемізмів присвячена дисертація О.О. Уварової [6]. У ній авторка аналізує сучасні погляди на евфемію, вивчає причини та сфери вживання евфемізмів в англійській мові, розкриває способи лексикографічного відображення евфемізмів у словниковій практиці останніх десятиліть.

Різноманітним аспектам дослідження англійських евфемізмів присвячено чимало публікацій. Зокрема, функціонування евфемізмів в англійському мас-медійному дискурсі розглядають О.В. Бабенко, Ю.М. Бумар [7]; на проблемі дисфемії в сучасній англійській пресі акцентує увагу Р. Гнатківська [8]; про лінгвальні засоби утворення евфемізмів йдеться у публікації Є.В. Корнеласової [9]; комунікативно-прагматичні особливості евфемізмів у англійських ЗМІ – об'єкт дослідницької уваги І.К. Сніховської [10]; на особливостях функціонування евфемізмів та сленгізмів у сучасному англійському дискурсі зосереджують увагу О.С. Герус, А.В. Кулик [11]; Е. Коляда, А. Кондрук аналізують евфемізми як засіб маніпуляції у політичному дискурсі [12]; на матеріалі промов Барака Обами Н.В. Таценко вивчає семантичні та прагматичні аспекти евфемії у англійському політичному дискурсі [13]; В. Естерман розглядає перекладознавчий аспект відтворення евфемізмів в англійському політичному дискурсі [14]; на матеріалі української й англійської мов М. Маковець досліджує евфемізми на тему «смерть» [15]; структурно-семантичні особливості евфемізмів та способи їх перекладу з мови оригіналу розкриває М.М. Назаренко [16]; дисфемізми та евфемізми як лексичні засоби англійських періодичних видань досліджує О.В. Садовець [17]; на матеріалі промов Деvida Камерона і Терези Мей Ю. Швечкова аналізує особливості перекладу політичних евфемізмів з урахуванням гендерної належності [18]. Окремі аспекти окресленої проблеми досліджують К. Беррідж [19], Я.І. Морозова [20], О. Шемшуренко, Л. Шафігуліна [21] та ін. Проте питання маніпулятивних можливостей евфемізмів у мові інтернет-ЗМІ потребує детального та всебічного вивчення.

Мета статті – на матеріалі британського інтернет-видання «*The Guardian*» проаналізувати особливості використання англійських евфемізмів як засобу маніпуляції.

Виклад основного матеріалу. Як в українських, так і в зарубіжних наукових джерелах існують різні підходи до визначення «евфемізму». У даній розвідці ми розглядаємо це поняття у широкому сенсі, що охоплює всі важливі аспекти аналізованого сегменту лексики. Під евфемізмами ми розуміємо будь-які емоційно нейтральні слова чи вирази, які вживаються замість грубих, неввічливих, нетактовних, небажаних, непристойних, заборонених, аморальних, на думку мовця або з точки зору суспільної моралі, слів чи виразів і покликані пом'якшити, завуалювати, сховати, усунути, уникнути комунікативних конфліктів, негативних емоцій, асоціацій, реакцій тощо.

Аналіз джерельної бази дає підстави стверджувати, що у мові британських інтернет-ЗМІ евфемізація медійного тексту передовсім продиктована позамовними чинниками, як от: політичними настроями в суспільстві, важливістю та серйозністю інформації, що міститься у конкретній публікації, редакційною політикою видання, суб'єктивною думкою автора, намаганням нав'язати читачеві власну точку зору, створенням певного стилістичного ефекту тощо. Основні чинники, завдяки яким вдається досягти маніпулятивного ефекту при використанні евфемістичної лексики, такі: 1) евфемізми приховують справжню

сутність певних подій чи явищ; 2) читачеві не завжди вдається виокремити евфемізми з контексту та осмислити їх, дати критичну оцінку, позаяк розмаїття інформації ускладнює орієнтацію в мовному матеріалі; 3) іноді важко розпізнати евфемізм та ідентифікувати лексику, яка ховається за ним; 4) далеко не всі читачі знайомі із цим лінгвістичним явищем, а тому не можуть зрозуміти маніпулятивну мету використання евфемізму.

Одним із способів евфемізації, який журналісти активно використовують у медійних текстах, – негативна префіксація – додавання префіксу з негативним значенням до іменника, прикметника, дієслова («*undernourishment*», «*malnutrition*», «*undernutrition*» замість «*hunger*», «*starvation*»; «*economically inactive*» замість «*unemployed*»; «*underachiever*» замість «*jobless*»; «*mistreatment*», замість «*torture*», «*violence*»; «*to misspeak*» замість «*to lie*»; «*unconvincing*» замість «*suspicious*» тощо). Наприклад: «Climate change driving up *malnutrition* rates in Pacific» (12.09.2018); «The food system now ... is also directly affecting *undernutrition*» (16.12.2019); «Today's jobs report shows that there are around 460,000 more people '*economically inactive*' than before the pandemic» (17.05.2022); «Just embrace the lazy *underachiever* you really are» (03.01.2014); «Jeff is an *underachiever*, a computer science graduate who takes medication for depression and anxiety» (14.04.2021); «Afghan car blaze deaths prompt fury over *mistreatment* of refugees in Iran» (08.06.2020); «The president appeared *to misspeak* at a town hall where he also claimed ...» (16.09.2020); «Why corporate America makes an *unconvincing* ally against racism» (27.06.2020). Незважаючи на те, що в даних евфемізмах все ж таки присутні негативні конотації, ступінь їх інтенсивності значно нижчий порівняно з вихідною номінацією.

Ще один спосіб маніпуляції – поєднання протилежних за змістом частин словосполучення, за рахунок чого створюється евфемістичний ефект («*negative economic growth*» замість «*crisis*»; «*negative contribution*» замість «*sale at a loss*» тощо). Наприклад: «The monthly figure for March GDP *growth* was *negative*» (12.05.2022); «... to push the economy into *negative growth* across the quarter» (12.08.2020); «If we are to reduce the risks and our *negative contribution* as an industry to climate change and the environment» (25.08.2005). За допомогою цього синтаксичного способу хоч і подають правдиву інформацію, але так, щоб у читача склалося враження, що тимчасові негативні явища в економіці жодним чином не перешкоджають загалом позитивним змінам.

Прикметно, що іноді використання евфемістичної лексики не лише допомагає приховати правду, пом'якшити негативні асоціації, спотворювати, викривляти факти, але й має певну стилістичну забарвленість, створює комічний ефект, слугує засобом гумору, іронії, навіть сарказму. Так, замість «*a lie*» (неправда), «*to lie*» (говорити неправду) вживають «*manufactured news*», «*to contain something*», «*to prevaricate*», «*to stretch the truth*», «*to withhold information*», «*to lack openness*», «*to be less than candid*», «*to be economical with the truth*» тощо. Наприклад: «The longer Conservative MPs *prevaricate* about removing him, the more they become complicit in this scandal» (23.01.2022); «*Stretching the truth*? You'll get more than the rack» (26.01.2002); «UK asbestos maker *withheld information* on material's risks, court papers show» (20.03.2022); «Conservatives are *economical with the truth* over UK debt» (10.06.2019); «Foreign secretary is accused of *lacking openness* over troop deployment and faces call

for Commons statement» (13.04.2016); «Philip Hammond *'less than candid'* over plan for UK troops in Libya» (13.04.2016). У цих прикладах вжиті евфемізми дозволяють ефективніше залучити увагу, емоції реципієнта, що робить розповідь цікавішою. Пом'якшення прямої номінації в даному випадку не є основною метою використання евфемізмів, вони радше підвищують інтерес до викладеного, надають пікантності розповіді, у жартиливий спосіб викликають інтерес у читача.

Аналіз джерельної бази показав, що евфемізми найчастіше використовують у сфері політики та економіки. Існує низка загальноживаних слів та виразів із нейтральною або позитивною семантикою для позначення різного роду негативних фактів, явищ, процесів. Так, замість «*economic crisis*» нерідко вживають «*challenging times*», «*uncertain times*», «*difficult time*», «*recession*», «*economic downturn*» тощо; замість «*problems*» – «*concerns*», «*nuisance*», «*challenges*» тощо. Наприклад: «*NatWest warns of challenging times ahead despite return to profit*» (30.10.2020); «*Ukraine crisis: Putin accuses US of ignoring Russian security concerns*» (01.02.2022); «*Climate change is our greatest health challenge – we must act to protect future generations*» (07.04.2022). Варто підкреслити, що вживання евфемістичних висловлювань у цих випадках продиктоване, здебільшого, не бажанням приховати правду, а так званою політкоректністю, прагненням уникнути комунікативного конфлікту, негативних емоцій, осуду тощо. Як слушно зауважує О.Ф. Іванова, політична коректність – це радше стратегія, евфемізми ж – тактика, тактичні прийоми, з допомогою яких або дотримується, або порушується баланс взаємодії між окремими особами, групами, співтовариствами. Крім того, політична коректність – не тільки чи не так мовне, як культурне явище. І це не дивно, оскільки всі зміни у власне культурній сфері відображаються у мові, а мовні зміни, у свою чергу, беруть активну участь у культурних процесах та впливають на них. Мова є головною знаковою реалією культури, а мовна картина світу відбиває світогляд носіїв мови [22, с. 41 – 67].

Зауважимо, що не всі дослідники явища евфемії зараховують до евфемізмів політичну лексику, за допомогою якої свідомо спотворюється дійсність. Приміром, В.П. Москвін розмежує евфемію та дезінформацію, вважаючи, що вони протиставлені функціонально (за комунікативною метою). Мета евфемії – пом'якшення виразу, мета дезінформації – брехня, обман, спотворення істини [23, с. 61]. Існує й інша точка зору, згідно з якою під політичними евфемізмами розуміють слова і висловлювання, що вживаються в мові політики замість небажаних слів і виразів з метою приховати, пом'якшити або спотворити сенс подій і явищ, що висвітлюються [24, с. 13]. На нашу думку, така лексика теж належить до евфемізмів, позаяк замінює небажані для автора слова та висловлювання, має здебільшого нейтральну конотацію, відповідає основним цілям евфемізації – уникнути комунікативного конфлікту, приховати неприємні факти, відволікти від негативних процесів тощо.

Маніпулятивний вплив на читача також здійснюється за допомогою евфемізмів, які здебільшого виконують функцію пом'якшення, приховування та спотворення інформації, коли йдеться про політику держави, дії влади, порушення прав людини, різного роду дискримінацію тощо («*terminological inexactitude*», «*categorical inaccuracy*» замість «*fib*», «*fiction*»; «*borrow*» замість «*plagiarize*»; «*phony news*», «*fake news*», «*word games*» замість «*propaganda*»; «*correctional institution*» замість

«*jail*», «*prison*»). Наприклад: «*Jeremy Corbyn has said there were "many, many, inaccuracies" in the BBC Panorama documentary about anti-Semitism in the party*» (13.07.2019); «*Yesterday Oliver Letwin accused Gordon Brown of engaging in "terminological inexactitude" over claims that ...*» (01.10.2008); «*The fighting at Lee Correctional Institution, which houses about 1,600 inmates including some of the most dangerous in the state*» (16.04.2018); «*TikTok algorithm directs users to fake news about Ukraine war, study says*» (21.03.2022).

Заспокоїти громадську думку, приховати, замаскувати, згладити негативні соціально-економічні явища (інфляція, зниження доходів, збільшення податків, падіння ВВП, ріст цін, безробіття, звільнення з роботи), уникнути негативних емоцій у читача, осуду, паніки, критики влади тощо покликані евфемістичні висловлювання з більш нейтральними, менш експресивними конотаціями: «*economic downfall*», «*economic adjustment*» замість «*economic depression*», «*economic crisis*»; «*revenue enhancement*», «*closing loopholes*» замість «*tax increases*»; «*exchange rate adjustment*», «*currency adjustment*» замість «*devaluation*»; «*to adjust figures*» замість «*financial fraudulence*»; «*cash flow problem*» замість «*lack of funds*»; «*budget constrains*» замість «*limited funds*»; «*guest workers*» замість «*migrant workers*»; «*labour reserves*» замість «*unemployment*»; «*prime the pump*» замість «*to deliberately cause inflation*»; «*tax optimization*» замість «*tax evasion*»; «*released*» замість «*fired*»; «*downsizing*», «*rightsizing*», «*streamlining*» замість «*laying off*» тощо. Наприклад: «*Threat of synchronised global downturn may recede by late 2022*» (28.04.2022); «*Risk of recession in Europe, US and China is rising by the day*» (28.04.2022); «*It is well known that properly planned and executed revenue enhancement projects can advance tax collections*» (18.04.2013); «*This could imply an even sharper exchange rate adjustment at some point in the future*» (17.06.2001); «*the fuming guardians of the euro sought to reallocate the burden of currency adjustment on the inert Asian currencies*» (22.02.2004); «*The exchange rate adjustment is necessary and overdue*» (25.06.2004); «*Australia has become a 'guest worker state' exploiting temporary visa holders*» (02.12.2021); «*... Cash flow problems essentially mean that a business can't pay*» (24.10.2012); «*the government faces the same budget constraints as a household*» (20.06.2021); «*Australia Institute is funding the new advertising campaign declaring that tax cuts won't create jobs or pump prime the economy*» (20.09.2020); «*He said the economy was now likely to undergo a more permanent economic adjustment*» (24.09.2020); «*France would not continue to tolerate large companies' tax optimisation ...*» (06.02.2014); «*The 'downsizing' trend is an insult to young and poor renters*» (30.01.2020); «*The group, ... will undergo ... a "rightsizing" program which would see 750 jobs cut ...*» (27.08.2019).

На основі аналізу текстів британських інтернет-видань доходимо висновку, що найбільш сильний маніпулятивний вплив мають евфемізми, які активно використовують у військовій сфері. Спеціально дібрані лексичні одиниці, наповнені особливою семантикою, не лише пом'якшують негативні асоціації, пов'язані з певними фактами, подіями, але й нерідко вводять в оману, допомагають створити фальшиву дійсність, цілеспрямовано впливати на громадську думку, керувати поведінкою реципієнта. Так, замість «*lethal weapons*» вживають «*lethal aid*»; замість «*bombing*» – «*surgical strike*», «*limited air strike*», «*air support*»; замість «*genocide*» – «*ethnic cleansing*»; замість

«to invade» – «to redraw borders»; замість «torture» – «forbidden techniques», «interrogation techniques»; замість «victims among civilian people» – «collateral damage», «collateral losses»; замість «kill» – «neutralize»; замість «murder» – «elimination»; замість «nuclear war» – «push-button war»; замість «terrorist» – «insurgent» тощо. Наприклад: «West to send ‘more lethal aid’ to Ukraine, UK defence secretary says» (31.03.2022); «Sixty killed in Russian airstrike on Ukraine school» (08.05.2022); «India's limited airstrikes across the “line of control” in Kashmir» (26.02.2019); «Myanmar’s treatment of its Muslim Rohingya minority appears to be a “textbook example” of ethnic cleansing» (11.09.2017); «More than half a million Rohingya Muslims have fled an army campaign in just a few weeks» (29.09.2017); «In seeking to redraw borders by force, Russia’s actions show» (21.02.2022); «A full board of inquiry into how the forbidden interrogation techniques came to be used in Iraq» (27.06.2007); «but unfortunately, they are sitting in the middle of the line of fire and they are collateral damage» (16.03.2022); «considers how man’s fear of “push-button” catastrophe influenced the dystopian imaginations» (02.10.2017); «Tuesday’s “surgical strikes” were the less risky option, compared with a lengthier cross-border ground operation» (26.02.2019); «particularly in Syria, where Damascus is dependent on Russian air support» (11.04.2022); «Mozambique: 180 workers trapped in hotel amid insurgent attack» (26.03.2021); «including expatriate workers, have been trapped inside a hotel in a northern Mozambique town under attack by insurgents for three days» (26.03.2021).

З певною маніпулятивною метою, бажанням приховати, завулювати негативні асоціації війни, розв’язану Росією проти України, нерідко називають «conflict», «operation», «campaign», «military actions», «crisis» тощо. Наприклад: «US warns Russia conflict with Ukraine would be ‘horrific’ as tensions simmer» (29.01.2022); «US claims Russia planning ‘false-flag’ operation to justify Ukraine invasion» (14.01.2022); «Ukraine crisis: the west must not prevaricate over imposing sanctions on Russia» (04.03.2014).

Для позначення війни чи військових дій використовують й іншу лексику з евфемістичними властивостями: «regime change», «the clashes», «ultimate defence», «the confrontation», «necessary means», «hostilities», «humanitarian intervention» тощо. Наприклад: «Dozens wounded in Israeli-Palestinian clashes at Jerusalem’s Al-Aqsa mosque» (22.04.2022); «More than 150 Palestinians injured in Jerusalem clash, say medics» (15.04.2022); «He said the North would continue to develop a «nuclear war deterrent» while preparing for a «long-standing confrontation» with the US» (24.03.2022); «Ethiopia: Tigray rebels agree ‘cessation of hostilities’ after government truce» (25.03.2022).

Висновки. Вищенаведене дає підстави стверджувати, що активне використання евфемізмів є невід’ємною рисою сучасних британських інтернет-видань, зумовлене передовсім позамовними чинниками, допомагає створити фальшиву дійсність, цілеспрямовано впливати на громадську думку, нерідко призводить до спотвореного розуміння фактів, подій, явищ, процесів. З метою маніпуляції найчастіше евфемізми використовують у політичній, економічній, військовій сферах. Найбільш поширені способи маніпуляції – заміна слова чи виразу з негативною конотацією на більш нейтральне чи з позитивним значенням; поєднання протилежних за змістом частин словосполучення та негативна префіксація (додавання префіксу з негативним значенням до іменника, прикметника, дієслова).

Перспективними напрямками подальших наукових пошуків є: особливості вживання евфемізмів у творах сучасних британських письменників, промовах політиків тощо; вивчення методів і прийомів маніпулятивного впливу евфемізмів на аудиторію розробниками соціальних інформаційних технологій (реклами, маркетингу, зв’язків з громадськістю тощо); укладання англо-українського та українсько-англійського словників евфемізмів.

Література:

1. Артющікіна Л.В. Семантичний аспект евфемістическої лексики в сучасному англійському мові : дис... канд. філол. наук / Людмила Владимировна Артющікіна. М., 2001. 135 с.
2. Бойко Т.В. Евфемія і дисфемія в газетному тексті / Бойко Татьяна Владимировна: Автореф. дисс. канд. філол. наук. Санкт-Петербург, 2006. 25 с.
3. Манютіна О.І. Лексико-семантичні та функціональні особливості евфемізмів у сучасній англійській мові (на матеріалі бульварної жіночої прози ХХ – ХХІ ст.) : Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Манютіна Олена Іванівна ; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2008. 20 с.
4. Великорода В.Б. Семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів в англійській мові / Віра Богданівна Великорода : Автореф. дис... канд. філол. наук. Львів, 2008. 19 с.
5. Потапова Н.М. Евфемізми в мові і речі (на матеріалі англо-матеріалу ділового дискурсу) / Наталья Михайловна Потапова: Автореф. дисс. канд. філол. наук. М., 2008. 18 с.
6. Уварова Е.А. Системна семантика англійського евфемізму / Уварова Елена Александровна: Автореф. дисс. канд. філол. наук. М., 2012. 20 с.
7. Бабенко О.В., Бумар Ю.М. Функціонування евфемізмів в англійському мас-медійному дискурсі / О.В. Бабенко, Ю.М. Бумар // Науковий журнал «Міжнародний філологічний часопис». 2017. С. 154 – 159.
8. Гнатківська Р. До проблеми дисфемії в сучасній англійській пресі / Романа Гнатківська // Вісн. Львів. ун-ту. 2009. № 16. С. 14 – 22.
9. Корнеласва С.В. Лінгвальні засоби утворення евфемізмів. / С.В. Корнеласва // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2019. № 38. С. 97 – 99.
10. Сніховська І.К. Комунікативно-прагматичні особливості евфемізмів у англійській ЗМІ / І.К. Сніховська // Information, Communication, Society (ICS–2017). 2017. С. 285 – 286.
11. Герус О.С. Особливості функціонування евфемізмів та сленгізмів у сучасному англійському дискурсі / О.С. Герус, А.В.Кулик//ВченізапискиТаврійськогонаціональногоуніверситетуімені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2018. Т. 29 (68). № 4. С. 31 – 36.
12. Коляда Е. Евфемізми як засіб маніпуляції у політичному дискурсі / Е. Коляда, А. Кондрук // Актуальні питання іноземної філології. 2015. № 2. С. 97 – 103.
13. Таценко Н.В. Семантичні та прагматичні аспекти евфемії у англійському політичному дискурсі (на матеріалі промов Барака Обама) / Н.В. Таценко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». 2013. Том 26 (65). № 1. С. 164 – 168.
14. Естерман В. Відтворення евфемізмів в англійському політичному дискурсі: перекладознавчий аспект / В. Естерман // [Електронний ресурс]: <https://www.academia.edu/24538780>.
15. Маковець М. Евфемізми на тему «Смерть» (на матеріалі української й англійської мов) / М. Маковець // Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. 2020. № 11. С. 68 – 70.
16. Назаренко М.М. Структурно-семантичні особливості евфемізмів та способи їх перекладу з мови оригіналу / М.М. Назаренко //

- Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: «Філологія». 2018. Вип. 2 (70). С. 164 – 166.
17. Садовець О.В. Дисфемізми та евфемізми як лексичні засоби англомовних періодичних видань / О.В. Садовець // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. 2018. Випуск 14. С. 182 – 189.
 18. Швечкова Ю. Особливості перекладу політичних евфемізмів з урахуванням гендерної належності (на матеріалі промов Девіда Камерона і Терези Мей) / Ю. Швечкова // Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. Вип 30, том 3. С. 175 – 181.
 19. Burr ridge K. Euphemism and Language Change: The Sixth and Seventh Ages / Kate Burr ridge // Lexis: «Euphemism as a Word-Formation Process». 2012. № 7. P. 65 – 92.
 20. Morozova Ya.I. Euphemisms in English Internet News Discourse: Creating an Event Perspective / Ya.I. Morozova // Література та культура Полісся. Серія: Філологічні науки. 2018. Вип. 93. С. 234 – 244.
 21. Shemshurenko Oksana., Shafigullina Liliya Sh. Politically Correct Euphemisms in Mass Media (Based on American and Turkish Online Periodicals of the Beginning of the 21st Century) / Oksana V. Shemshurenko & Liliya Sh. Shafigullina // Journal of Sustainable Development. 2015. Vol. 8, No. 5. P. 128 – 135.
 22. Иванова О.Ф. Эвфемистическая лексика как отражение ценностей англоязычных культур [Текст]: дис...канд. филол. наук / Олимпиада Федоровна Иванова. М., 2004. 181 с.
 23. Москвин В.П. Эвфемизмы: системные связи, функции и способы образования // Вопросы языкознания. 2001. № 3. С. 58 – 69.
 24. Темирбаева Е.К. Эвфемизмы в языке политики и в художественной литературе // Слово в словаре и тексте / Под редакцией Ю.И. Суловой [Текст] / Ю.И. Сулова. М.: Изд-во МГУ, 1991. 198 с.

Vyshnivskiy R., Stupnytska H. English euphemisms as a means of manipulation (based on the British online newspaper The Guardian)

Summary. In the article on the basis of the British online newspaper The Guardian the peculiarities of the use of euphemisms as a means of manipulation are analysed.

It is established that the active use of euphemisms is due primarily to extralingual factors: the desire to attract the reader's attention; avoid communicative conflicts; disguise, hide unpleasant truths; distract attention from negative events, facts, phenomena, processes; editorial policy; the author's subjective opinion; attempts to thrust one's point of view on the reader, create a certain stylistic effect; as well as to soften negative associations; distort facts; mislead; create false reality; purposefully influence the public opinion; control the behaviour of the recipient etc.

It is emphasized that the manipulative effect in the use of euphemistic vocabulary is achieved due to the fact that 1) euphemisms hide the true essence of certain events or phenomena; 2) the reader is not always able to distinguish euphemisms from the context and comprehend them; 3) sometimes it is difficult to identify a euphemism and the vocabulary behind it; 4) not all readers are familiar with this linguistic phenomenon, and therefore they cannot understand the manipulative purpose of using euphemisms.

The most common ways of manipulation are singled out: replacement of a word or expression with a negative connotation by a more neutral or positive one; combination of opposite parts of the phrase; negative prefixation (adding a prefix with a negative meaning to a noun, adjective, verb).

The examples of euphemisms related to political («concerns», «challenges», «categorical inaccuracy», «fake news», «to lack openness», «to be less than candid», «to be economical with the truth», etc.), economic («negative economic growth», «negative contribution», «economically inactive», «exchange rate adjustment», «currency adjustment», «guest workers», «labour reserves», «tax optimization», «downsizing», etc.) and military («conflict», «operation», «campaign», «military actions», «the clashes», «hostilities», «lethal aid», «limited air strike», «air support», «forbidden techniques», «interrogation techniques», «to redraw borders», etc.) spheres are provided.

Key words: euphemisms, the English language, motives, factors, spheres of use of euphemisms, methods of manipulation, British online newspaper The Guardian.

Гванцеладзе А. М.,
аспірантка кафедри тюркології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПІСЛЯЙМЕННИК *GİBİ* ЯК ПОКАЗНИК ПОДІБНОСТІ У ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. Стаття присвячена опису функціонування післяйменника *gibi* як показника подібності у турецькій мові. Недиференційне значення цього післяйменника, який вказує на схожість порівнюваних предметів за якістю, дає змогу використовувати його в конструкціях реальної та ірреальної подібності. Аналіз теоретичних джерел та фактичного матеріалу виявив сполучуваність *gibi* як з іменами, так й з різними дієслівними формами. Попри зацікавленість науковцями вивченням особливостей використання цього мовного засобу, питанню критеріїв розмежування реальності та ірреальності порівняння за участю *gibi* досі не приділялось достатньої уваги. У результаті дослідження встановлено, що головним при визначенні реальної чи ірреальної подібності у конструкціях з *gibi* в якості показника компаративності є семантичний чинник, який проявляється у співвіднесенні суб'єкту та об'єкту зіставлення між собою та з об'єктивною дійсністю. Встановлено, що з формальної позиції найчастіше поєднання дієслівних форм, які є основами часу, з післяйменником *gibi* передає ірреальність порівняння. Сполучення з іменами в тій самій функції можливе лише в тому випадку, коли вони є частиною предикату речення. З огляду на частиномовну приналежність сполучуваних з *gibi* лексем визначено, що формальний аспект таких конструкцій є додатковим способом з'ясування відтінку значення подібності. У результаті аналізу складу порівняльної конструкції з показником компаративності *gibi* встановлено, що вони можуть бути повними та неповними; зазвичай опущена основа зіставлення, що трапляється насамперед у конструкціях ірреальної подібності.

Окрім того, проведений семантичний аналіз конструкцій з післяйменником *gibi* дозволив виокремити низку додаткових значень, які він здатен відтворювати при поєднанні з дієслівними формами, серед яких припущення, намір, імовірність, причина, готовність розпочати дію найближчим до моменту мовлення часом тощо.

Ключові слова: післяйменник, *gibi*, реальна подібність, ірреальна подібність, компаративність, порівняння, турецька мова.

Постановка проблеми. Післяйменник *gibi* у межах категорії компаративності здатен відтворювати як реальну подібність зіставлених предметів, так й ірреальну подібність. Зважаючи на це, актуальним є питання критеріїв розмежування випадків відтворення реальності та ірреальності за участю післяйменника *gibi*, визначення частиномовної приналежності сполучуваних з ним лексем та систематизації відтінків значення, які здатен відтворювати цей мовний елемент.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Етимологічні словники вказують на походження *gibi* від давньотюркського *kip* [1, с. 282], що означає *kalıp, model* (форма, модель), до якого

додається афікс приналежності третьої особи *kip+i→kipi*, а завдяки розвитку тюркських мов ця форма набула різних варіантів **К(>g)İ(>ä)В(>v,m)İ[+k/+n]** [2, с. 371].

Х. Алтун свідчить про використання *gibi* у різних фонетичних варіантах у текстах *староанатолійської мови* (*Eski Anadolu Türkçesi*) для відтворення відношень подібності [3, с. 173], що говорить про активне функціонування цього форманту в турецькій мові для вербалізації порівняння протягом тривалого часу. На активне використання цього засобу мови для відтворення порівняння у сучасній турецькій мові вказують дослідження Н. Угура [4] та Ш. Пільтен Уфук [5].

С. Ефендіоглу визначає *gibi* як післяйменник уподібнення (*benzerlik edati*), який утворено внаслідок застигання форми відмінюваного іменника [6]. На здатність цього засобу відтворювати значення подібності вказують відомі турецькі мовознавці М. Хергірмен [7, с. 133] та З. Коркмаз [8, с. 1067], які розглядають *gibi* у своїх граматиках турецької мови серед інших післяйменників (*ilgeç / edat*).

Т. Бангуоглу відзначає, що післяйменник сам по собі не відображає поняття, а слугує для їхнього поєднання, визначення відносин між поняттями, зауважуючи його здатність поєднуватись з різними іменними частинами мови [9, с. 390].

Про відтінки значення подібності, які відтворює *gibi*, говорить й Т. Н. Генджан, зазначаючи залежність відтінку значення від положення післяйменника. Науковець показує, що вразі знаходження наприкінці речення, *gibi* надає сполученому з ним предикату речення відтінок сумніву чи імовірності, показуючи тим самим, що дія, закладена у значенні предиката, є неповною, або удаваною [10, с. 439].

С. В. Сорокін вказує на сполучуваність *gibi* не лише з іменниками, а й з різними часовими формами як от на *-miş, -r, -acak, -yor* для відтворення порівняння чи уподібнення, з ремаркою що до останніх двох форм може додаватись неочевидний афікс присудковості (*-yormuş gibi, -acakmış gibi*) для позначення цілковитої нереальності ситуації, хоч у сучасній турецькій мові принципової різниці між такими формами немає [11, с. 287-288]. Науковець показує що цей післяйменник здатен передавати справжню та уявну подібність, реальну та ірреальну схожість об'єктів або ситуацій.

Г. Ю. Спотар-Аяр згадує *gibi* у контексті псевдоперифрастичних форм дієслова, пояснюючи виникнення таких форм відсутністю серед науковців одностайної думки щодо «визначення видів цих форм, внаслідок чого багато форм були віднесені до перифрастичних, хоча по суті вони такими не є» [12, с. 161], що свідчить про можливість сполучення цього післяйменника як з іменами так і з дієслівними формами.

Про здатність зазначеного післяйменника «створювати різноманітні відтінки значень деяких часових форм» при поєднанні

з певними формами дієслів говорить й О. О. Тищенко-Монастирська, вивчаючи *gibi* у межах категорії порівняння на матеріалі кримськотатарської мови [13, с. 184], що підтверджує його активне вживання не лише у турецькій мові.

С. Хірік визнає за післяйменником *gibi* провідну роль у маркуванні значень можливості виконання дії на тлі остаточної невизначеності таких її характеристик як ясність, точність, реальність, коли мовець висловлює свої припущення або свою думку щодо ситуації з опертю на власні відчуття, висновки [14, с. 208]. Дослідниця бачить в якості підстави для дослідження післяйменника у межах гіпотетичної модальності здатність його сполучення з дієсловом *durmak* та формами на *-acak*, сполучення з дієсловом *gelmek* для передачі припущення та імовірності, формами на *-miş* та *-yor* [15, с. 727].

Н. Доган відносить післяйменник *gibi* до таких частин мови, що наділені валентністю, характеризуючи його як одновалентний, й визначає функціонування *gibi* у конструкціях, на кшталт $[kim] + edat + \{fil\}$; $[kim] + edat + \{isim\}$; $[kim_{-sifat-fil}] + edat + \{fil\}$; $[kimin/m] + edat + \{fil\}$, де *kim* уособлює сполучувану з післяйменником лексему, що стоїть до нього в препозиції та знаходиться у називному чи родовому відмінку [16, с. 108-111]. Указані схеми говорять про сполучуваність *gibi* з іменниками, займенниками, дієприкметниками.

З точки зору відтворення ідей часу розглядає конструкції з післяйменниками К. Устюнова, зауважуючи, що післяйменники в разі відношення до предиката речення конкретизують точку розгортання дії, вираженої дієсловом, у часі, а також конкретизують абстрактну ідею часу, що виражена іменним присудком; і це стосується не лише форм дійсного способу, а й наказового умовного, бажаного [17, с. 193-198].

Здатність *gibi* брати участь у конструкціях з дієсловами впливає на розгляд його, та післяйменників загалом, як структурного елементу поля темпоральності, де подібні конструкції займають місце на дальній периферії поля [18, с. 119].

Післяйменник *gibi* розглядають разом з іншими службовими частинами у контексті складних речень при описі адвербіальних клауз способу дії [19, с. 368; 20, с. 411-412]. Описуючи *gibi* з позиції функціонального синтаксису, Г. Ван Схайк наголошує на його атрибутивному та предикативному використанні, а інколи й адвербіальному, відповідно до позиції у реченні [21, с. 432].

Отже, можна відзначити доволі високий інтерес серед науковців до післяйменника *gibi* та відтворених ним значень. Науковці вказують на: 1) його здатність виражати порівняння, 2) відтворювати різні аспекти темпорально-аспектуального комплексу, 3) його роль у поєднанні частин речення між собою. Водночас, спостерігаємо певну поляризованість у вивченні *gibi*: або як показника порівняльних відношень, або з точки зору вираження ідей часу, у результаті чого виокремлюються різні відтінки значень, які здатен передавати післяйменник, на тлі відсутності єдиної комплексної системи семантичних нюансів значення *gibi*. Окрім цього, теоретичні джерела, вказуючи на використання *gibi* для відтворення реального та ірреального порівняння, не описують механізми розмежування цих значень.

Мета статті полягає у визначенні функціонально-семантичних та формальних рис конструкцій з післяйменником *gibi* при відтворенні значень подібності, що передбачає вирішення таких завдань: 1) систематизувати сполучувані з післяйменником *gibi* лексеми за їхньою частиномовною приналежністю;

2) структурувати відтінки подібності, які здатен відтворювати післяйменник *gibi*; 3) класифікувати основні та додаткові семантичні функції післяйменника *gibi* при відтворенні значення подібності; 4) визначити формальний склад порівняльних конструкцій за участю післяйменника *gibi*; 5) подати критерії розмежування реальної та ірреальної подібності при використанні післяйменника *gibi*.

Виклад основного матеріалу. Аналіз теоретичних джерел щодо опису та вивчення особливостей післяйменника *gibi* говорить про доволі широку сферу його використання. У той же час всі дослідники вказують на відтворення відношень подібності між об'єктами як основну функцію цього форманту. Подібність вважають одним з висновків процесу порівняння, логічним чином протиставленого відмінності, що має подальше членування [22, с. 18]. Напрацювання О. Ю. Грипас [22; 23], О. А. Щепки [24], А. П. Романченко [25] щодо семантичних відтінків компаративності свідчать про врахування різних критеріїв сегментації подібності на вужчі семантичні зони, серед яких: 1) якісно-кількісні характеристики спільної ознаки предметів; 2) розбіжності в об'єктивній дійсності при співвіднесенні еталону порівняння з дійсністю, у тому числі на момент мовлення. У пропонованому дослідженні конструкції з *gibi* спираємось більше на другий критерій. Власне, на його основі виокремлюють реальну та ірреальну подібність, що відображає два способи «компаративного осмислення світу», заснованого на описанні предмету, дії, ситуації, з якими стикається мовець, через відомі факти або через зіставлення з уявними фактами, які допомагають краще розкрити суб'єкт порівняння [26, с. 271].

Теоретичні джерела відзначають здатність *gibi* відтворювати нереальність, гіпотетичність ситуації, а також передавати реальну подібність об'єктів. Дані нашого фактичного матеріалу підтверджують активне використання післяйменника *gibi* у порівняльних конструкціях в якості показника відношень реальної та ірреальної подібності: 1) *Gülümseme birden bire yüzünde bir meyeve gibi çürüyüverdi.* [27, с. 107] – Пантом посмішка на його обличчі змарніла (букв. зів'яла) як фрукт; 2) *Masaya elleri dayalı uyuklar gibi vaziyetteki ölüyü seyretti.* [28, с. 4] – Він подивився на мерця, наче дримаючого обершиць руками об стіл. У реченні (1) маємо реальну подібність, адже порівнюються реально існуючі предмети за реальними ознаками, які їм притаманні: фрукти можуть змарніти, що через асоціації пов'язано з тим, як змарніла посмішка людини. У (2) спостерігаємо ірреальне порівняння, де еталон зіставлення є гіпотетичною ситуацією, оскільки мерць дримати не може.

Зважаючи на використання післяйменника *gibi* для відтворення обох відтінків подібності, постає питання, яким чином їх розмежувати. У певному сенсі *gibi* можна віднести до лексем широкої семантики, що мають максимальний ступінь узагальненості й конкретизуються у мовленні [29, с. 177], а отже для встановлення їхнього точного значення необхідно звертатись до контексту, зіставляти еталонну ситуацію, що знаходиться у препозиції безпосередньо до післяйменника *gibi* з передуючим порівняльній конструкції контекстом та об'єктивною дійсністю загалом: *Cemal uykuda konuşuyor gibi, «Çanakkale'de bunlar girmesin diye saatte on bin Türk'ün şehit düştüğü harpler yaptık,» dedi.* [30, с. 26] – Джемаль, наче говорячи уві сні, сказав: «У Чанаккале ми вели бої, де за годину героїчно померли дванадцять тисяч турків, щоб вони не пройшли». У наведеному реченні маємо дві ситуації: ситуація (1), об'єкт порівняння,

Cemal uykuda konuşuyor (Джемаль говорить уві сні) та ситуація (2), суб'єкт порівняння, *Cemal* «Çanakkale'de bunlar girmesin diye saatte on bin Türk'ün şehit düştüğü harpler yaptık,» dedi (Джемаль сказав: «У Чанаккале ми вели бої, де за годину героїчно померли дванадцять тисяч турків, щоб вони не пройшли»), що поєднуються за допомогою післяйменника *gibi*, який власне й утворює зв'язок між цими висловлюваннями. Обидва вирази можна вважати семантично завершеними, здатними функціонувати самостійно. Водночас, контекст, що передує цьому реченню, свідчить, що на момент мовлення Джемаль не спить, а отже післяйменник пов'язує ці ситуації умовно, лише у свідомості мовця, для створення необхідного комунікативного ефекту. Таким чином автор намагається більш яскраво передати характер вимови головного героя, порівнюючи її з нечіткою розмовою уві сні. Відтак, ірреальність тут виступає умовою розгортання ситуації суб'єкту порівняння так, як вказано у висловлюванні, а речення загалом може бути представлено в умовній модальності: *Cemal uykuda konuşuyor olsaydı* «Çanakkale'de bunlar girmesin diye saatte on bin Türk'ün şehit düştüğü harpler yaptık,» diye [bu şekilde / böyle] derdi. – **Якщо б Джемаль говорив уві сні, то сказав би** [таким чином]: «У Чанаккале ми вели бої, де за годину героїчно померли дванадцять тисяч турків, щоб вони не пройшли». Основа порівняння в зазначеній конструкції не вербалізована, що призводить до необхідності додаткових елементів, зазначених у дужках, при трансформації. Опущення ознаки, за якою зіставляються об'єкти – поширене явище, що трапляється у мовленні відповідно до закону економії мовних засобів [23, с. 98]. У реченні: *Erkekler, kadın «ne kadar berbat bir hava», demiş gibi kafalarını salladılar ve sersemliklerine daldılar.* [28, с. 20] – Чоловіки похитали головами, **ніби** жінка сказала: «**Яка погана погода**», – і занурилися в свої думки – так само маємо ірреальну подібність. Контекст говорить про те, що жінка не казала нічого про погоду, проте, якщо б вона сказала то, чоловіки б захитали головами.

Про такі речення можна сказати, що вони *відносно ірреальні*, оскільки самі по собі обидві наведені ситуації – що є суб'єктом та об'єктом порівняння – правдоподібні й можуть трапитись у реальності, проте, на момент мовлення одна з них – еталонна – є не здійсненою, такою, що не відповідає реальності окремого висловлювання. Науковці зауважують, що ірреальність змісту до дійсності проявляється у двох випадках: при нездійсненності ситуації у певний проміжок часу та при неможливості її здійснення взагалі [31, с. 40]. Так, окрім відносної ірреальної подібності, буває й *абсолютно ірреальна подібність*: *Sanki dünyanın kuruluşundan bir gün yaşıyor gibi gidiyorduk.* [27, с. 87] – Ми *плили, начебто жили в перший день створення світу*. Вірогідність настання обставин, наведених в об'єкті порівняння є нульовою, можливою лише в уяві мовця, адже час створення світу минув і перенестись у перші дні після того фізично не можливо. Отже, ірреальна подібність може бути цілковито, абсолютно нереальною, тобто неможливою з точки зору логіки, а може бути умовно, відносно нереальною, тобто не відповідати дійсності на умовах широкого контексту речення, проте описувати ситуацію, яка може відповідати дійсності за інших умов.

З точки зору вербального вираження елементів компаративу ірреальна подібність з післяйменником *gibi* може бути *повною*, тобто формальне вираження в реченні мають всі чотири елементи порівняння (суб'єкт, об'єкт, основа

та показник порівняння): *Ali işten çıkmış gibi terli ve pembeydi.* [28, с. 1] – *Алі був спітнілий та червоний* (букв. *рожевий*), **ніби вийшов з роботи** – суб'єкт – *Ali terli ve pembeydi* (*Алі був спітнілий та червоний*), об'єкт – *Ali işten çıkmış* (*Алі вийшов з роботи*), основа порівняння – *terli ve pembe* (*спітнілий та червоний*), показник порівняння – *gibi* (*ніби*); або *неповною*, коли формальне вираження мають не всі елементи, найчастіше – основа порівняння опущена: *Sonra şekerli bir şey yemiş gibi dudaklarını yaladı.* [28, с. 2] – *Потім він обливав губи, наче з'їв щось солодке* – суб'єкт – *dudaklarını yaladı* (*він обливав губи*), об'єкт – *şekerli bir şey yemiş* (*з'їв щось солодке*), основа порівняння не виражена, показник порівняння – *gibi* (*наче*). Аналізовані нами конструкції ірреальної подібності турецької мови вказують на велику кількість неповних компаративом з опущеною основою порівняння.

Теоретичні джерела свідчать про сполучення *gibi* з іменами та з дієслівними формами при позначенні порівняння. Спираючись на дані нашого фактичного матеріалу, можна сказати, що для вираження ірреальної подібності післяйменник *gibi* найчастіше сполучається з дієслівними формами як от основа часу + (-miş) неочевидний афікс присудковості (може додаватися чи не додаватися) + післяйменник *gibi*; а також до іменної частини мови – зазвичай іменник або прислівник – за умови його функціонування в якості предиката з неочевидним афіксом присудковості -miş.

Найчастіше для відтворення ірреальності еталонної ситуації спостерігаємо поєднання *gibi* з такими формами основ часу як 1) теперішній час: *Dişlerim kelimeleri çiğniyor, hazırlıyor gibiydi.* [28, с. 67] – *Мої зуби немов жували, немов підготовлювали слова*; 2) минулий категоричний час: *Davamızın, hakkımızın kuvvetini hissettikçe bunu herkes anladı gibi hissediyorduk.* [30, с. 29] – *Коли ми відчували силу своєї справи, своєї правоти, ми відчували, нібито всі розуміли це*; 3) минулий неочевидний час: *Ali işten çıkmış gibi terli ve pembeydi.* [28, с. 1] – *Алі був спітнілий та рожевий, ніби вийшов з праці*; 4) теперішньо-майбутній час: *Gaz lambasının fitilinde uzun müddet bir şeyler arar gibi daldı ve onu kalın ellerinin bir hareketiyle söndürdü.* [28, с. 60] – *Він застив, неначе довго щось шукав в тютювній газовій лампі, і загасив його одним дотиком своїх пухких рук*; 5) майбутній категоричний час: *Yüzümün birkaç santim ilerisine kadar yaklaşan bu saadet karşısında kalbim duracak gibi oldu.* [32, с. 84] – *Серце моє ладне було зупинитись* (букв. *здавалось наче зупиниться*) *перед цим блаженством, що наближалось за кілька сантиметрів від мого обличчя*. С. В. Сорокін характеризує дієслівні форми, наведені в (3), (4) та (5) як дієприкметник-основу часу (у термінології С. В. Сорокіна [11]) через їх походження від дієприкметника, тоді як форми в (1) та (2) визнаються такими, що не походять від дієприкметника, проте можуть використовуватись аналогічним з дієприкметниками чином [11, с. 277-278]. Утім, не кожне сполучення післяйменника з дієслівною формою автоматично вказує на ірреальність подібності. Так, в реченні: *Başka arzular, ihtiraslarla atıldığı yolda beni avare ve çırılıplak, başı her manada boş bırakacak yalnız bir şey olduğunu biliyorum ve ondan karanlıktan, riyadan, zulümden, hürriyetsizlikten korkar gibi ürkiyorum.* [28, с. 91] – *Я знаю, що є лише одна річ, яка залишить мене голим та босим, з пустою в усіх сенсах головою на дорозі, куди я ступив з іншими бажаннями та пристрастями, і я вжахуюсь від неї, як лякаюсь темряви, лицемірства, утисків та відсутності свободи.* – порівняння проводиться між двома ситуаціями: *on dan*

ürküyorum (вжахуюсь від неї) та *karanlıktan, riyadan, zulümden, hüriyetsizlikten korkar* (лякаюсь темряви, лицемірства, утисків та відсутності свободи) – спільними для яких є сема *страх*. Дієслова у складі обох ситуацій є синонімічними та виражають один зміст, а сироба трансформувати зазначене речення не дає адекватного результату. Не висловлюють ірреальності й конструкції дієприкметника на *-dıđı* у поєднанні з *gibi*, які вказують на часову підрядність дії [18, с. 121]: *Öyleyse, "Dođduđu gibi diřsiz kalan adam bulunur mu?" diye sorsam, "Olur mu öyle adam da?" dersiniz.* [27, с. 53-54] – Тоді якщо я спитаю: «Хіба є людина, що залишилась без зубів як при народженні (букв. як народилась)?», – то ви скажете: «Хіба може бути така людина?». А от значення реальної подібності, коли еталонна ситуація є звичною, типовою, такою що трапляється доволі часто, конструкції *-dıđı gibi* здатні передавати: *Şimdi ilkbaharda odanın penceresine bir yerden kazara bir ışık vursa o gün ilkbahar her insana yaptığı gibi bana da üzüntüyle dolu bir yumuşaklık, bir yerinde duramayıř, bir yürek çirpintisi verir.* [27, с. 62] – Тенер, якщо навесні у вікно моєї кімнати випадково впаде світло, то в цей день весна дарує мені, як і всім людям (букв. як робить усім людям) сповнену смутком м'якість, непосидючість, трепет серця. Отже, дієслівна форма в препозиції до *gibi* не означає беззаперечного відтворення ірреальної подібності. Виключно формальна ознака не є достатнім критерієм для визначення конструкції з *gibi* як такої, що передає ірреальну подібність. Її можна вважати в певній мірі маркером, який утім потребує уточнення шляхом семантичного аналізу висловлювання та співвіднесення частин порівняльної конструкції між собою та з об'єктивною дійсністю.

Аналізований нами фактичний матеріал вказує на відтворення реальної подібності у турецькій мові при додаванні післяйменника *gibi*, окрім вже наведених прикладів з дієприкметником на *-dıđı*, до 1) іменників: *Ben hep böyle araçık konuşurum... Bir erkek gibi...* [32, с. 77] – Я завжди так говорю, дуже чесно... Як чоловік...; 2) іменників у родовому відмінку для позначення приналежності з додаванням афікса *-ki*, у такій словоформі іменник у родовому відмінку є означенням, залежним компонентом присвійного ізафету, а афікс *-ki* уособлює означуване й заміщує його за принципом економії мовних засобів [33, с. 42-46] для уникнення повторів, оскільки замішена *-ki* лексема добре відома з попереднього контексту: *Başörtüsünü koklayabilseydim, dedim. Beyaz tülbentendi. Nineminki gibi.* [28, с. 35] – «Якби ж я міг вдихнути запах її хустинки», – сказав я. Вона була з білого батисту. Як в моєї бабці; 3) прислівників з додаванням афікса *-ki*: *Biraz evvelki gibi ahbarça güliüyordu.* [32, с. 73] – Він сміявся по-дружньому, як трошки ранише; 4) особових займенників: *Herhalde sokakta bizim gibi alelade fanileri tartan kantarlarda tartılmasa gerek. – Навечно, таких звичайних смертних як ми не слід зважувати на вулиці на вагах.* [27, с. 37]; 5) вказівних займенників: *Çünkü ekseriya, bu gibi hallerde göz göze geldiğimiz zaman kendini tutamaz, suni ve alaycı bir gülümseme dudağıını kenetlerdi.* [28, с. 35] – Тому що частіше за все, в таких випадках як цей, коли ми зустрічались поглядами, він не міг себе стримати, й штучна та іронічна посмішка застигала на його губах; 6) субстантивованих прикметників: *Ben gene eskisi gibi dünyadan uzak ve daima tasavvurlarımın ve iç dünyamın bir oyuncuğuydum.* [32, с. 67] – Як і ранише, я знову був далеким від світу та завжди був іграшкою своєї яви та внутрішнього світу. Реальна подібність

у конструкціях з *gibi* може бути логічною та образною. Перша встановлюється між однореферентними предметами, що відносяться до одного класу денотатів, друга будується «на паралелізмі уявлень і в основі своїй передбачає наявність асоціативних зв'язків між явищами об'єктивного світу» [34, с. 13] та передбачає зіставлення предметів, що належать до різних класів. Прикладами логічної, безобразної реальної подібності можуть служити наведені вище речення, а образне порівняння характеризує суб'єкт опосередковано, через об'єкт зіставлення, в якому спільна для них обох ознака втілена найбільш яскравим чином, решта ж відмінних ознак зіставлених предметів, що фактично належать до різних класів, ігнорується [35, с. 360]: *Fakat Türk kanı ateş gibi sıcak ve kırmızıdır.* [30, с. 47] – Проте турецька кров, як полум'я, гаряча та червона. Конструкції реальної подібності за участю *gibi* також можуть бути повними та неповними. При опущенні основи порівняння безпосередньо в компаративемі, її часто можна виявити у попередньому контексті, а отже її опущення скоріше продиктоване принципами економії мовних засобів аніж властивостями післяйменника.

За ступенем рівності ознак порівнюваних предметів відношення реальної подібності з показником *gibi* можуть передавати однаковість зіставлених дій, предметів, ситуації: *Herhalde sokakta bizim gibi alelade fanileri tartan kantarlarda tartılmasa gerek. – Навечно, таких звичайних смертних як ми не слід зважувати на вулиці на вагах.* [27, с. 37] – з попереднього контексту встановлюємо, що під висловом *bizim gibi*, який окреслює певний прошарок людей, мова іде про високих та дуже тучних осіб, отже релевантними для визнання однаковості вважатимуться семи істота, людина, надмірність (вагазрїст); чи передавати їхню умовну однаковість, схожість, якщо подібність встановлюється через асоціації: *Fakat Türk kanı ateş gibi sıcak ve kırmızıdır.* [30, с. 47] – Проте турецька кров, як полум'я, гаряча та червона.

Сполучення *gibi* з різними дієслівними формами може передавати додаткові значення: 1) припущення: *Yolda kayıkla giderken, ölüme alışmış gibiydi.* [28, с. 5] – Здається, він звик до смерті, поки плив у човні; 2) намір, інтенція до виконання дії, яка визначена дієслівною формою у препозиції до післяйменника: *Serveti Fünun mısralarıyla dolu, kurunu vustai fedakarlıklar yapacak gibiydim.* [28, с. 66] – Сповнений висловів з журналу «Серветі Фюнун» я був ладен принести середньовічну жертву; 3) різновидом інтенції є намір виконати дію найближчим часом до моменту мовлення в сенсі «от-от»: *Bir ikisi, en umduklarından konuşacak gibi oldular.* [27, с. 108] – Здавалось, наче кілька з них от-от скажуть те, що я очікував найбільше; *Keşifim kaçmış, üzgün, ağlamaklı gibiyim.* [27, с. 90] – Настрію мій зіпсувався, я засмутився, от-от заплачу – обидна типи інтенції є лише вербалізацією наміру стосовно майбутнього чи найближчого майбутнього, а впевненості щодо їхньої реалізації не має; 4) імовірність: *Çene etleri bembeyaz dökülmeye hazır gibiydi.* [28, с. 31] – Ясна його були білі-прєбілі, наче от-от відпадуть (букв. готові розсипатись); 5) імітація дії, зазвичай передається поєднанням змістового дієслова з післяйменником та дієсловами поведінки та дії *davran-* та *yap-* [21, с. 452] в якості головного предиката речення: *Arkadaşlarımı dinler gibi yapıyordum.* [28, с. 31] – Я робив вигляд, наче слухаю своїх друзів; 6) причина: *Bağırarak ister gibi ağzını açtı.* [27, с. 78] – Він відкрив рота, наче хотів закричати; 7) невпевненість сенсорного сприйняття: *Sandal da, demir ipi de tiritiyor, sandal durmadan*

gidiyor gibi. [27, с. 99] – *І човен, і сталевий канат трясуться, човен наче рухається без зупину*. Виокремлені додаткові значення післяйменника засновані на порівнянні, утім до власне компаративної семантики тут додаються інші відтінки, які трохи відтісняють порівняльне значення. Здебільшого вони реалізуються у межах ірреальної чи в термінології Г. Ван Схайка нефактичної подібності (*non-factual similarity*), проте компаративна семантика не зникає у таких реченнях, а виявляється при зіставленні пропозиції, що вводить післяйменник *gibi*, та диктумної частини речення [21].

Висновки. Післяйменник *gibi* як засіб передачі компаративності зі значенням подібності здатен відтворювати реальну та ірреальну подібність, чітк розмежування відбувається перш за все на семантичній основі, шляхом співвіднесення суб'єкту та об'єкту порівняння між собою та з об'єктивною дійсністю. Формальний аспект сполучення *gibi* з тими чи іншими частинами мови може слугувати додатковим способом з'ясування відтінку значення подібності. У плані вираження реальної чи ірреальної подібності *gibi* виявляє перевагу до поєднання з основами часу для відтворення ірреальності еталонної ситуації. Утім, не кожна дієслівна форма у пропозиції до післяйменника позначатиме ірреальність: дієприкметник на *-digi* + *gibi* вказує на реальну подібність, а основа часу на *-r* + *gibi* може передавати обидва відтінки. Ірреальна подібність може мати абсолютний чи відносний характер в залежності від того, чи є принципова вірогідність їхнього здійснення поза умовами конкретного речення або ж настання такої ситуації суперечить логіці.

Поєднання післяйменника з іменними частинами мови передає реальну подібність, окрім випадків, коли ім'я отримує афікс предикативності, тоді такі конструкції відтворюють ірреальність. Реальна ж подібність з використанням *gibi* передає образну та безобразну подібність й свідчить про однаковість предметів, дій, ситуацій, чи їх умовну схожість за ознакою, яка в об'єкті порівняння проявляється дуже яскраво, що дає змогу опосередковано характеризувати суб'єкт порівняння на основі асоціацій з еталоном.

Окрім власне семантики компаративності післяйменник *gibi* може відтворювати широкий спектр додаткових значень. Переважна більшість таких додаткових відтінків значення притаманна *gibi* у конструкціях ірреальної подібності.

Перспективи подальших досліджень бачимо у дослідженні зв'язків категорії компаративності турецької мови з іншими категоріями на базі детальнішого вивчення семантичних функцій *gibi*, а також описі мовленнєвих ситуацій за участю цього післяйменника.

Література:

1. Eyuboğlu İ. Z. Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü. Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı. İstanbul : Sosyal Yayınlar, 1991. 782 s.
2. Gülensoy T. Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü. Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007. İki cilt, 1204 s.
3. Altun Hilal Oytun Eski Anadolu Türkçesinde Benzetme Yapıları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 2012. Sayı 17. S. 165–192. URL: http://www.academia.edu/3515764/Eski_Anadolu_Türkçesinde_Benzetme_Yapıları_Forms_of_Simile_in_Old_Anatolian_Turkish (дата звернення: 04.09.2019).
4. Uğur Nizamettin Anlambilim. Sözcünün anlam açılımı / Nurettin Uğur. – İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2007, 265 s. ISBN 975-553-398-2.
5. Ufuk Pilten Şahru Dil Bilimsel Açından Benzetme ve Sait Faik Abasıyanık'ın Hikayelerindeki Görünümleri. *Türk Dili Dergisi*. 2015. Cilt 109 (Sayı 767–768 Kasım–Aralık). S. 318–342. URL: <http://www.tdk.org.tr/images/kasimaralik2015/20151238Şahru%20Pilten%20-%20Dilbilimsel%20Açından%20Benzetme%20ve%20Sait%20Faik%20Abasıyanık'ın%20Hikayelerindeki%20Görünümleri.pdf> (дата звернення 04.09.2019).
6. Efendioğlu S. Edatların Sınıflandırılması. *Erciyes Dergisi*. 2007. 30 (353). S. 27–29. URL : http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/suleyman_efendioğlu_edatların_sınıflandırılması.pdf (дата звернення 11.03.2022).
7. Hengirmen M. Türkçe Temel Dilbilgisi. Ankara: Engin Yayın Evi, 2009. V. Baskı. 427 s.
8. Korkmaz Z. Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi. Ankara : Türk Dil Kurumu, 2009. 1224 s.
9. Banguoğlu T. Türkçenin Grameri. İstanbul : Baha Matbaası, 1974. 630 s.
10. Gencan T. N. Dilbilgisi. IV. baskı, gözden geçirilmiş. Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları, 1979. 602 s.
11. Сорокін С. В. Практична граматика турецької мови. Частина перша : Навчальний посібник. Київ: ВЦ КНЛУ, 2018. 358 с. (Препринт. Київ. нац. лінгв. ун-т).
12. Спотар-Аяр Г. Ю. Функціонування перифрастичних форм дієлова в офіційно-діловому стилі сучасної турецької мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.13 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2021. 265 с.
13. Тищенко-Монастирська О. О. Категорія порівняння в кримськотатарській мові. *Українська Орієнталістика*. 2009–2010. Вип. 3–4. С. 182–185. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/6608> (дата звернення: 10.08.2019).
14. Hirik S. Gibi Biçimbiriminin İşlevsel Dilbilgisi Bakımından Çok İşlevli Görünümü. *Karadeniz Araştırmaları*. Bahar 2017. Sayı 53. S. 205–222. DOI: <http://dx.doi.org/10.12787/KARAM1177> (дата звернення: 17.02.2022).
15. Hirik S. İstemsel eşdizimlilik ve kiplik ilişkisi: tahmin kiplikleri örneği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*. Haz. 2017. Cilt 6. Sayı 2. S. 719–733. URL: https://dergipark.org.tr/tr/pub/teke/issue/30306/327075#article_cite (дата звернення: 17.02.2022).
16. Doğan N. Çok İşlevlilik Açısından Türkçe Edatların Söz Dizimsel ve Anlam Bilimsel Yapısı. *Dil Araştırmaları*. Ara. 2014. C. 15. Sayı 15. S. 105–119. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dilarastirmaları/issue/4729/64839> (дата звернення: 17.02.2022).
17. Üstünova K. Türkçede Zaman Kavramı ve İşlenişi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2005. 6 (9). S. 187–201. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosbilder/issue/23137/247141> (дата звернення: 17.02.2022).
18. Спотар-Аяр А. Ю., Лисенко С. Г. Специфіка реалізації темпоральної семантики конструкціями з післяйменниками в турецькій мові. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 16. С. 117–124. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.22> (дата звернення: 17.02.2022).
19. Göknal Y. Turkish grammar. Academic edition. İstanbul : Vivatınell Bilim-Kültür Yayınları, 2012. 437 s.
20. Göksel A., Kerslake C. Turkish: a comprehensive grammar. London and New York : Routledge, Taylor & Francis Group, 2006. 510 p. URL : <https://izabelazmit.files.wordpress.com/2011/03/turkish-grammar.pdf> (дата звернення: 11.03.2022).
21. Gerjan Van Schaik On the usage of *gibi*. *The Mainz Meeting: Proceedings of the Seventh International Conference on Turkish Linguistics August 3-6, 1994 (Turcologica)*. Wiesbaden : Harrassowitz, 1998. Pp. 422–457. URL : <https://books.google.com.tr/books?id=cgNqdljvk70C&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 11.03.2022).
22. Грипас О. Ю. Принципи категоризації компаративності як системного утворення в українській мові. *Studia philologica*. 2013. Вип. 2. С. 16–19. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/stfil_2013_2_4 (дата звернення: 11.03.2022).

23. Грипас О. Ю. Аспекти дослідження функціонально-семантичної категорії порівняння. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2010. Вип. 6. С. 97–100. URL : <http://enpui.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15904/Ngrupas.pdf?sequence=1> (дата звернення: 11.03.2022).
24. Щепка О. А. Функціонально-семантичне поле компаративності : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2008. 198 с.
25. Романченко А. Проблеми структурування ФСП компаративності. *Мовознавчий вісник*. 2010. Вип. 10. С. 252–257. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mv_2010_10_61 (дата звернення: 11.03.2022).
26. Заоборна М. С. Лінгвокогнітивні параметри складнопідрядного порівняльного речення в аспекті світогляду особистості (на матеріалі тексту книги спогадів Ірини Жиленко «НОМО FERIENS»). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2018. Випуск 68. С. 270–280.
27. Abasıyanık S. F. Seçme Hikayeler. İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012. 123 s.
28. Abasıyanık S. F. Semaver. İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012. 138 s.
29. Терешенко С. С. Широкозначність та багатозначність в українській мові. *Культура народів Причорномор'я*. 2006. № 82. Т. 2. С. 177–179. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/21756> (дата звернення: 11.03.2022).
30. Adıvar H. E. Ateşten Gömlek. İstanbul : Can Sanat Yayınları A.Ş., 2018. 207 s.
31. Костусяк Н. М. Структура граматичної надкатегорії модальності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2011. Вип. 7. С. 39–45.
32. Ali S. Kürk Mantolu Madonna. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları, 2018. 160 s.
33. Ertane Baydar A. S., Baydar T. +ki Eki Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yılığ* – *Belleten*. 2006. 52 (2004/2). S. 31–48. URL : <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/45357/568255> (дата звернення: 11.03.2022).
34. Прокопчук Л. В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2000. 17 с.
35. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови: Підручник. К. : Вища шк., 2003. 462 с.

Gvantseladze A. Gibi postposition as marker of similarity in the Turkish language

Summary. The article is dedicated to the description of *gibi* postposition as an indicator of similarity in the Turkish language. The postposition points to the similarity of the compared objects by the common quality they obtain, but it has no differentiation of such shades of similarity as factual and non-factual similarity and thus, the same postposition *gibi* can be both used to mark out situations of factual and non-factual similarity of objects. The analysis of theoretical sources and empiric database of similes revealed the ability of *gibi* to go both with nominals and with different verb forms. Despite the interest of scientists in studying the peculiarities of the usage of *gibi*, yet there was not paid enough attention to such issue as finding appropriate criteria for distinguishing the meaning of factual similarity and non-factual similarity while using *gibi* postposition. As the result of carried out research, the semantic factor was found to be the main, basic criteria for separation of the two meanings (factual similarity and non-factual similarity) while marking out similarity of objects with the help of *gibi*. The semantic criteria for distinguishing two meanings is realised by juxtaposition of tenor and vehicle of the comparative construction with each other and with reality. There was detected the fact that collocation of *gibi* postposition with different verb forms, from the point of view of formal structure of comparative construction, often conveys the meaning of non-factual similarity. It also can combine with nominals and in case when nominals are part of the predicate of the sentence it reveals the idea of non-factual similarity also. Thus, it was shown that formal criteria may be considered as additional way to define factual similarity from non-factual similarity. As a result of the analysis of the structure of the comparative constructions with *gibi*, it was established that they can be complete and incomplete; usually the basis of comparison, that is a commonly shared feature, is omitted, and it occurs mostly in the construction of non-factual similarity.

In addition, the semantic analysis of comparative constructions with *gibi* postposition allowed us to identify a number of additional meanings that it can reproduce in combination with verb forms, including assumption, intention, probability, cause, readiness to start the action in the immediate future.

Key words: postposition, *gibi*, factual similarity, non-factual similarity, comparison, simile, the Turkish language.

*Зінчук Р. С.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української мови**Волинського національного університету імені Лесі Українки**Шульська Н. М.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри соціальних комунікацій**Волинського національного університету імені Лесі Українки*

РЕДАГУВАННЯ НАЙТИПОВІШИХ СИНТАКСИЧНИХ ПОМИЛОК У МОВІ ДРУКОВАНИХ ЗМІ

Анотація. У статті проаналізовано найпоширеніші помилкобезпечні явища журналістських текстів друкованих ЗМІ, що виникають на синтаксичному рівні. Дослідження проведене на фактичному матеріалі, вилученому способом суцільного обстеження волинських видань: «Волинь-нова», «Волинська газета», «Луцький замок», «Віче», «Сім'я і дім», «Волинські новини» (як друковане медіа функціонує із 2016 року). Виявлено в газетних текстах приклади лінгвістичних відхилень від чинних норм української літературної мови на рівні синтаксису. Класифіковано негативний матеріал відповідно до сучасного поділу лінгвоанормативів. Докладно окреслено ступінь мовного ризику неточностей на рівні простого та складного речення, з'ясовано причини їхньої появи. Описано найбільш типові помилкобезпечні місця, укладено для редакторів банк даних зафіксованих синтаксичних анормативів. Також запропоновано покрокові рекомендації для вдосконалення процесу редагування та підвищення рівня мовної грамотності друкованих ЗМІ. Установлено, що на рівні простого речення найвищу частотність мають помилки, пов'язані з уживанням головних членів речення; часто трапляються відхилення у використанні відокремлених членів речення; присутні інверсовані синтаксичні конструкції; бувають випадки ненормативного оформлення однорідних членів речення. Інші анормативи нечисленні. На рівні складного речення домінують помилки в оформленні підрядних означальних частин у складнопідрядних реченнях, менш поширені неточності в уживанні сполучних засобів, що поєднують кілька підрядних частин та інші фактично одиничні випадки. Зауважено, що покращенню процесу редагування та підвищенню комунікативної ефективності медіатексту має сприяти використання працівниками редакцій протипомилкового апарату, що містить дані про найтипівіші анормативні місця на синтаксичному рівні.

Ключові слова: редагування, синтаксична помилка, мова ЗМІ, складне речення, просте речення, анорматив.

Постановка завдання. Процес редагування передбачає декілька етапів опрацювання тексту. Найперше потрібно цілісно ознайомитись із матеріалом, аби зрозуміти його зміст, визначити стиль написання, авторську манеру (якщо така присутня) та журналістський жанр. Тоді вже відповідно до названих характеристик твору можна переходити до його «шліфування». Проте на цій процедурі час економити не варто, оскільки часто

це стає основною причиною мовних «огріхів» газетного тексту. Методика першого читання може бути різною, залежно від навик редактора та особливостей його сприймання інформації. Головне правило едиторики – ніколи не починати правити текст відразу, не ознайомившись із його змістом та архітектонікою. Наступний етап полягає в усуненні логічних та фактичних помилок, а також у вдосконаленні мовностилістичної структури тексту. Тут доречно забезпечити виразність, чіткість, доступність, послідовність викладу, відповідність лексичного ряду думкам автора та загальній стилістиці твору. Незважаючи на «вільну» манеру написання тексту, редактор повинен стежити за тим, аби твір відповідав літературним нормам державної мови. Він мусить не допускати зловживання розмовною лексикою (жаргонізмами, сленгом, суржиковими утвореннями тощо), уживанням усталених штамів та канцеляризмів. Також доречно стежити за мотивами художніх засобів у журналістських публікаціях. Покращенню процесу редагування та підвищенню комунікативної ефективності медіатексту має сприяти використання працівниками редакцій протипомилкового апарату, що містить дані про найтипівіші анормативні місця.

Серед мовних помилок, присутніх у журналістських текстах, значне місце займають синтаксичні анормативи. Зважаючи на це, сьогодні актуальні наукові студії, у яких подано лінгвістичне обґрунтування синтаксичних відхилень від норм у проєкції на мову медіа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Синтаксичні анормативи в мові ЗМІ неодноразово були об'єктом наукового вивчення таких дослідників, як Т. Бондаренко [1–6], Л. Боярської [7], М. Волощак [8], А. Капелюшного [9, 10], О. Сербенської [11]. Кілька типів синтаксичних помилок аналізує в статті А. Яворський [12]. Практичні поради щодо редагування авторського тексту журналістами й уникнення синтаксичних хиб дає О. Довженко в публікації на порталі «Медіалаб» [13]. Наші попередні розвідки також стосувалися дослідження синтаксичних неточностей на матеріалі текстів всеукраїнської газети «День» [14], а також помилок на рівні словосполучення [15] і частково редакторських неточностей в оформленні складних речень [16].

Постановка завдання. Мета статті – здійснити лінгвістичний аналіз синтаксичних хиб, наявних у волинських друкованих ЗМІ, окреслити ступінь мовного ризику зазначених анормативів. Для досягнення поставленої мети виконано такі

завдання: виявлено в газетних матеріалах приклади лінгвістичних відхилень від чинних синтаксичних норм української літературної мови; проаналізовано частотність помилок кожного типу та з'ясовано причини їхньої появи; простежено найбільш типові помилкобезпечні місця; укладено для редакцій газет банк даних зафіксованих мовних аномативів.

Джерельна база дослідження. Для вирішення поставлених у публікації завдань підібрано фактичний матеріал способом суцільного мовного обстеження таких волинських періодичних видань: «Волинь» (В-Н), «Сім'я і дім» (СіД), «Віче» (В), «Волинська газета» (ВГ), «Луцький замок» (ЛЗ) та «Волинські новини» (ВН) (функціонує як друкований ЗМІ із 2016 р.) за 2014–2019 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наша розвідка – частина комплексного наукового дослідження редакторської культури та інформаційної гігієни місцевого медіапростору (на матеріалі волинських друкованих та електронних ЗМІ). Усього в роботі схарактеризовано понад 1200 аномативних одиниць, вилучених методом суцільного обстеження волинських видань. Серед граматичних негативних явищ домінують синтаксичні аномативи, які складають 73 %, частка словотвірних помилок становить 15 % і морфологічних – всього 12 %.

До помилок на рівні простого речення відносимо насамперед порушення в узгодженні головних членів речення. Неодноразово натрапляємо на інверсовані сполуки. Прикладами таких аномативних місць в аналізованих виданнях є конструкції: *На все життя вразили* (нормативно: *вразила*) його особливості характеру (ВГ 4.03.19, 11); *У ніч з вівторка на середу із захопленої будівлі СБУ змогли* (треба: *змогла*) вийти 51 особа без зброї (ВГ 10.04.14, 5); *Близько 100 осіб зібрались* (нормативно: *зібралось*) на акцію (ЛЗ 11.02.16, 12); *Ковдра у мене було стягнута наполовину* (В 12–18.03.2015, 11) (треба: *Ковдра у мене була стягнута наполовину*), хоча нормативно цю конструкцію подати було б і так: *Ковдру у мене було стягнуто наполовину*. У цьому випадку можемо говорити як про помилку узгодження підмета й присудка на рівні простого речення, так і про порушення керування на рівні словосполучення. Також трапляються неточності у виборі числової форми присудка: *Стриптиз Кім з цього фільму, безперечно, пробували повторити багато-хто* (треба: *багато хто*) (СіД 12.02.2015, 5) (правильно: *Стриптиз Кім з цього фільму, безперечно, пробував повторити багато хто*); *Більшість бажають дивитися не два-три державні канали, а кілька десятків* (СіД 12.02.2015, 4) (потрібно: *Більшість бажає дивитися не два-три державні канали, а кілька десятків*) тощо.

На рівні простих ускладнених речень у волинських друкованих ЗМІ простежено випадки ненормативного розміщення відокремленого поширеного означення щодо означуваного іменника: *Через зміни до Податкового кодексу України, ухвалені торік, фермерські господарства та інші сільгоспідприємства опинилися на грані виживання* (В-Н 12.03.2015, 4); *В обласному конкурсі народно-інструментальної музики «Калинова сопілка», присвяченому 144-й річниці від дня народження Лесі Українки [...] одне з призових місць здобув ансамбль інструментальної музики педагогів Палацу учнівської молоді Луцька «Сузір'я»* (ЛЗ 12.03.2015, 6). Це можна легко виправити, якщо дієприкметникові звороти поставити в препозицію щодо означуваного іменника. Тож після редагування речення

можуть набути такого вигляду: *Через ухвалені торік зміни до Податкового кодексу України фермерські господарства та інші сільгоспідприємства опинилися на грані виживання. У присвяченому 144-й річниці від дня народження Лесі Українки обласному конкурсі народно-інструментальної музики «Калинова сопілка», [...] одне з призових місць здобув ансамбль інструментальної музики педагогів Палацу учнівської молоді Луцька «Сузір'я».*

В аналізованих медійних текстах зафіксовано декілька випадків, що засвідчують порушення в простому реченні, ускладненому відокремленою поширеною обставиною. Згідно із синтаксичною нормою, дієприслівникові звороти в таких конструкціях, виражаючи додаткову дію, відносяться як до дієслова-присудка, так і до підмета, тобто виконавець основної й другорядної дії спільний [17, с. 227]. Тому конструкції, де відокремлену обставину такого типу використано, а підмет відсутній, кваліфікуємо як помилкові. Наприклад: *Почувши таке, вирішила хоча б кількома пір'ячками долучитися до хорошої справи, а не просто написати статтю* (ВГ 12.03.2015, 8); *Петрушку сіють, попередньо замочивши та проростивши насіння* (В 12–18.03.2015, 8); *Коли, розмовляючи по скайпу, переконаю [...]* (ВГ 12.03.2015, 11); *Говорячи про Дюма, важко обійтися без цифр* (В-Н 24.01.2015, 7); *Про це повідомили у прес-службі статистики області, проаналізувавши дані за 11 місяців минулого року* (СіД 29.01.2015, 1); *Досвід свідчить, прогавивши його, наздоганяти буде непросто* (ЛЗ 10.04.14, 2).

Не відповідають синтаксичній нормі конструкції, ускладнені кількома групами однорідних слів, кожна з яких з'єднана за допомогою того ж сурядного сполучника. На сторінках волинських ЗМІ виявлено такі приклади: *У парку «Київська Русь» українці вшанували загиблих та спалили свої проблеми та образи* (ВГ 4.03.14, 12) (треба: *У парку «Київська Русь» українці вшанували загиблих і спалили свої проблеми та образи*); *Отож цей час нам це треба серйозно і критично осмислити і поставити собі нові цілі* (ЛЗ 15.04.14, 12) (потрібно: *Отож, цей час нам це треба серйозно і критично осмислити та поставити собі нові цілі*); *Такий спосіб доставки виключає небажані перешкоди від рельєфу місцевості та залежить лише від якості кабелю та відповідного обладнання* (СіД 12.02.2015, 4), яку доцільно було б подати так: *Такий спосіб доставки виключає небажані перешкоди від рельєфу місцевості і залежить лише від якості кабелю та відповідного обладнання*.

У досліджуваних газетах непоодинокі трапляються випадки порушення усталеного порядку слів, як-от: *Поздоровити випускників та побажати їм успіхів у подальшій службі до Львова прибув особисто міністр оборони України генерал-полковник Степан Полторак* (ВГ 12.03.2015, 3); *В рік відзначення 930-річчя міста спільними зусиллями можна й треба його зробити чистим і впорядкованим* (ЛЗ 12.03.2015, 2); *В очі ліпить яскраве світло сонця з вікна* (В 26.02–4.03.2015, 13); *За правилами змагань, свою рибальську вправність рибалки мали демонструвати у два тури* (В 26.02–4.03.2015, 8) та ін.

На рівні складного речення в усіх аналізованих виданнях зафіксовано численні випадки неправильної побудови складнопідрядного речення з підрядною означальною частиною. Відповідно до синтаксичної норми, у таких конструкціях підрядна частина може займати або постпозицію, або інтерпозицію, але обов'язково після опорного субстантива [17, с. 223]. Тому правильна позиція пояснюваного слова – розміщення

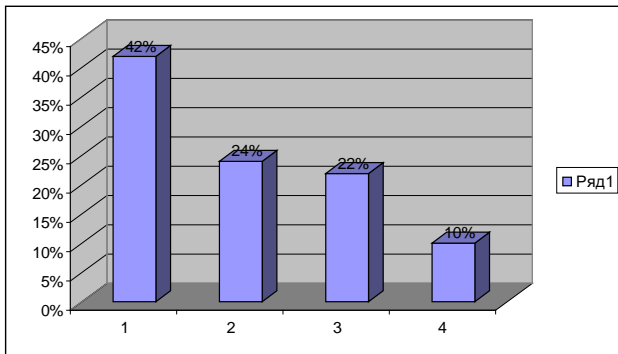

Рис. 1. Синтаксичні помилки на рівні простого речення

1 – помилки, пов'язані з головними членами речення; 2 – відхилення уживанні відокремлених членів речення; 3 – інверсовані синтаксичні конструкції; 4 – ненормативне оформлення однорідних членів речення

його безпосередньо перед сполучним засобом. Велика кількість складнопідрядних речень побудована всупереч цьому правилу. Так, у конструкції *Тобто в Кабмін повинні прийти міністри без політичних амбіцій, які займатимуться реформами та співпрацюватимуть з міжнародними фінансовими організаціями* (В-Н 11.02.14, 6) підрядна означальна частина розміщена після слова *амбіцій*, хоча насправді відноситься до субстантива *міністри*. Тож після редагування речення може мати таку структуру: *Тобто в Кабмін повинні прийти політично не амбіційні міністри, які займатимуться реформами та співпрацюватимуть із міжнародними фінансовими організаціями*. Аналогічну помилку демонструють конструкції: *Було побито один із найбільш знакових рекордів у світовому спорті, який протримався 21 рік* (ВГ 18.02.18, 12) (потрібно: *Було побито один із найбільш знакових світових спортивних рекордів, який протримався 21 рік*); *Автомобіль «Понтіак фایрберд» 1986 року випуску, що належав знаменитому «рятувальникові Малібу» [...], продано за \$152, 6 тис* (ЛЗ 17.04.14, 11) (варто: *Автомобіль знаменитого «рятувальника Малібу» «Понтіак файрберд» 1986 року випуску [...] продано за \$152, 6 тис*); *Ідеться передусім про помилки всіх попередніх влад, які призвели до нинішнього стану в Україні* (В-Н 23.04.14, 9) (нормативно: *Ідеться передусім про всі попередні політичні помилки, які призвели до нинішнього стану в Україні*) та ін. Також речення: *В обласному конкурсі народно-інструментальної музики «Калинова сопілка» [...], який нещодавно відбувся у Ковелі, одне з призових місць здобув ансамбль інструментальної музики педагогів Палацу учнівської молоді Луцька «Сузір'я»* (ЛЗ 12.03.2015, 6) сконструйоване всупереч цьому правилу.

Іноді трапляються помилки в складнопідрядному реченні з ненормативним чи невідповідним контексту сполучником. Так, на сторінках волинських газет виявлено такий приклад: *Це вкрай необхідно, що продовжити роботи з упорядкування занедбаних цехів* (ВГ 12.03.2015, 10) – тут потрібно вжити сполучник *щоб*.

Частотне помилкобезпечне місце в газетних текстах – складнопідрядні речення з кількома підрядними. Неодноразово фіксуємо помилкові місця, де дві підрядні частини поєднані за допомогою тих же сполучних засобів: *І тепер ми бачимо, що фактично в Енергетичній стратегії закладена нинішня динаміка, що дозволяє скоординувати з нею національний*

план (ВГ 11.02.14, 6) (треба: *І тепер ми бачимо, що фактично в Енергетичній стратегії закладена нинішня динаміка, яка дозволяє скоординувати з нею національний план*); *А Віталій Кварцяний на післяматчевій прес-конференції відверто назвав голкіпера «Чорноморця» героєм матчу і зізнався, що шкодує, що не запросив його раніше у свій клуб* (В-Н 12.03.2015, 16) – було б доречно забрати один сполучник *що*: *А Віталій Кварцяний на післяматчевій прес-конференції відверто назвав голкіпера «Чорноморця» героєм матчу і зізнався: шкодує, що не запросив його раніше у свій клуб*.

Зафіксовано випадок помилкового використання займенника: [...] *частиною належної йому* (треба: *їй*) *території поділилася й обласна телерадіокомпанія* (ВГ 8.04.14, 2). У досліджуваному текстовому контенті виявлено також конструкцію з помилково вжитим сполучним засобом щодо його родової категорії: *Ймовірно, через кілька днів хтось із них кинеться виправдовуватися, розповідати, що нічого не підписували, що взагалі не розуміють, як їхні імена там з'явилися тощо* (ВГ 13.03.14, 2), де в підрядних частинах неправильно використано числові форми дієслів, займенника та іменника. Тому після редагування речення могло б набути такого вигляду: *Ймовірно, через кілька днів хтось із них кинеться виправдовуватися, розповідати, що нічого не підписував, що взагалі не розуміє, як його ім'я там з'явилося тощо*.

На рівні складносурядного речення в аналізованих виданнях аномативів практично не зафіксовано.

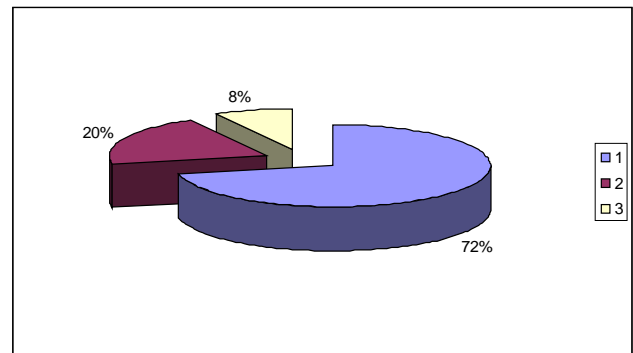

Рис. 2. Синтаксичні помилки на рівні складного речення

1 – оформлення підрядних означальних у складнопідрядному реченні; 2 – уживання сполучних засобів, що поєднують підрядні частини; 3 – інші синтаксичні помилки

Практичні поради щодо врахування синтаксичної побудови тексту подає О. Довженко в публікації «Як редагувати свій текст» [13]. Медіаексперт стверджує, що варто перечитати кожне речення окремо, виділивши його курсором або виокремивши з тексту. Дослідник переконаний, що «у такий спосіб можна виявити підступні синтаксичні помилки, неузгодженість членів речення, подвійну чи потрійну підрядність тощо» [13]. Якщо речення занадто довге, що його неможливо осягнути цілісно, то таку конструкцію потрібно скоротити або поділити на кілька частин.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз помилкобезпечних синтаксичних місць в аналізованих ЗМІ на рівні простого речення свідчить, що найвищу частотність мають відхилення від норми, пов'язані з уживанням головних членів речення (42 % від загальної кількості виявлених

помилки). Часто трапляються неточності в послугуванні відокремленими членами речення (24 %). Непоодинокими також є інверсовані синтаксичні конструкції (22 %), бувають випадки ненормативного оформлення однорідних членів речення (10 %), інші аномалиї менш численні. Домінують неправильно побудовані конструкції з головними членами речення. Простежено також відхилення у вживанні відокремлених членів речення (62 %), зокрема поширених означень. Часто трапляються приклади з ненормативно вживаними обставинами та випадки порушення усталеного порядку слів.

На рівні складного речення переважають аномалиї, пов'язані з оформленням підрядних означальних частин у складнопідрядних реченнях (72 %). Менш поширені хиби в уживанні сполучних засобів, що поєднують кілька підрядних частин (20 %), та інші фактично одиничні випадки.

Література:

- Бондаренко Т. Г. До проблеми феномена помилки. *Вісник Черкаського університету*. Педагогічні науки. Черкаси : ЧДУ, 2001. Вип. 23. С. 10–13.
- Бондаренко Т. Г. До проблеми граматичних помилок у писемній формі комунікації. *Граматичні категорії української мови* : тези Всеукраїнської наукової конференції. Вінниця : ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, 2000. С. 18–20.
- Бондаренко Т. Г. Критерії виявлення мовних помилок під час редагування журналістських матеріалів. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ : Інститут журналістики КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. Т. 8. С. 112–117.
- Бондаренко Т. Г. Аномалиї-синтаксеми в структурі простого ускладненого речення (на матеріалі медіатекстів). *Актуальні проблеми металінгвістики* : збірник наукових статей за матеріалами IV Міжнародної наукової конференції. Черкаси : Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2005. С. 237–239.
- Бондаренко Т. Г. Синтаксичні аномалиї у структурі словосполучення (на матеріалі мови преси). *Гуманітарний вісник* : [всесукр. зб. наук. пр.]. Ч. 9 : Іноземна філологія. Черкаси : ЧДТУ, 2005. С. 143–147.
- Бондаренко Т. Г. Типологія мовних помилок та їх усунення під час редагування журналістських матеріалів : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08. Київ : Інститут журналістики КНУ ім. Т. Шевченка, 2003. 18 с.
- Боярська Л. В. Мовні помилки на сторінках ЗМІ (дослідження-моніторинг). URL : http://journalib.univ.kiev.ua/Movni_pom_na_st_zmi.pdf
- Волощак М. Неправильно – правильно : довідник з українського слововживання (за матеріалами засобів масової інформації). Київ : Видавничий центр «Просвіта», 2000. 128 с.
- Капелюшний А. Редагування в засобах масової інформації : навч. посіб. Львів : ПАІС, 2005. 304 с.
- Капелюшний А. Росіянізми в телевізійному мовленні і в газетному тексті. *Телевізійна й радіожурналістика* : зб. наук.-метод. праць. Львів : [б. в.], 2002. С. 29–36.
- Сербенська О. Суржик: «низька мова», безлад чи мовна патологія. *Телевізійна й радіожурналістика* : зб. наук.-метод. праць. Львів : [б. в.], 2001. С. 16–20.
- Яворський А. Ю. Мовні помилки в журналістських текстах (на матеріалі одного номера газети «День»). *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2011. № 1. С. 143–145.
- Довженко О. Як редагувати свій текст. *Медіалаб* : сайт. URL: <https://medialab.online/news/editing/> (дата звернення: 25.05.2022).
- Шульська Н. М., Зінчук Р. С. Помилкобезпечні синтаксичні місця на сторінках друкованих ЗМІ. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2019. Т. 30 (69). № 1. С. 48–54.
- Шульська Н. М., Римар Н. Ю. Порушення норм уживання словосполучень у сучасних друкованих засобах масової інформації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*: зб. наук. пр. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2019 Вип. 40. Т. 1. С. 131–135.
- Шульська Н. М., Римар Н. Ю., Кардаш В. П. Редакторські неточності в журналістському тексті: помилки на рівні складного речення. *Prospects for the development of modern science and practice*. Abstracts of XVI international scientific and practical conference. Graz, Austria 2020. Pp. 402–406.
- Литвин О. Г., Голубінка Н. І. Проблеми культури слова в засобах масової інформації. *Український смисл*. 2018. С. 220–227. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usmysl_2018_2018_24

Zinchuk R., Shulska N. Proofreading the most common syntactic errors in the language of print media

Summary. The article analyzes the most common mistake-trap cases in journalistic texts of the print media that occur at the syntactic level. The study was conducted on factual material extracted from the following local media in Volyn Region by the method of continuous survey such as “Volyn-Nova”, “Volynska Gazeta”, “Lutsk Zamok”, “Viche”, “Simia i dim”, “Volynski Novyny” (as printed edition it has been functioning since 2016). Examples of linguistic deviations from the current norms of the Ukrainian literary language at the level of syntax are revealed in newspaper texts. Negative material is classified according to the modern division of linguistic non-standards. The degree of language risk of inaccuracies at the level of simple and complex sentences is outlined in detail; the reasons for their occurrence are clarified. The most typical mistake-trap places are described and the database of recorded syntactic errors was compiled for media editors. We also offer step-by-step recommendations for improving the editing process and increasing the level of language literacy of the print media. It is found out that at the level of a simple sentence errors associated with the use of the main members of the sentence have the highest frequency; deviations in the use of isolated parts of a sentence often occur; there are inverted syntactic constructions; there are cases of non-normative layout of homogeneous members of the sentence. Other linguistic non-standards are not numerous. The level of a complex sentence is dominated by non-standard layout of relative clauses in compound sentences, less frequent cases of inaccuracies in use of conjunction means that join several subordinate clauses and other single cases. It is clearly observed that the use of the anti-error apparatus, which contains data on the most typical abnormal places at the syntactic level, should help to improve the editing process and increase the communicative efficiency of the media text.

Key words: proofreading, a syntactic error, language of the media, a complex sentence, a simple sentence, linguistic non-standard.

Кирилюк С. В.,

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри романо-германської філології та перекладу з німецької мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ KRIEG/ВІЙНА У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Статтю присвячено вивченню структури і змісту концепту KRIEG/ВІЙНА у німецькомовному публіцистичному дискурсі. Концепт, як основна одиниця когнітивної лінгвістики, може розглядатися як інформаційна структура, що віддзеркалює знання, досвід, судження носіїв певної мови та культури. Концепт як ментальна одиниця може бути описаний через аналіз засобів його мовної об'єктивації. Сукупність всіх мовних засобів, які вербалізують концепт у певний період розвитку суспільства, визначають як номінативне поле концепту. Ядро номінативного поля концепту KRIEG/ВІЙНА конституюється прямою номінацією концепту – лексичною одиницею *der Krieg*, яка є найбільш частотним компонентом на позначення війни у німецькомовному публіцистичному дискурсі. Крім власної високої вживаності базова лексема має високий словотворчий потенціал і отримує образну характеристику, яка підкреслює найбільш суттєву ознаку в певному контексті (*Russland-Ukraine-Krieg*, *Ukraine-Krieg*, *Putins Krieg*, *Abnutzungskrieg*).

В сучасному німецькомовному просторі концепт KRIEG/ВІЙНА об'єктивується семантично спорідненими лексичними одиницями *der Überfall* /напад, *die Aggression* /агресія, *die Invasion* /вторгнення, *Einmarsch* /вторгнення, *Militäroffensive* /військовий наступ, *Gefechte* /битви, які синонімічні та взаємозамінні. Наукова розвідка також довела, що зміст концепту KRIEG/ВІЙНА розкрито, головним чином, через тематичну групу «військові дії». Ми розглядаємо її як основу концепту KRIEG/ВІЙНА. Ця група має власну структуру і складається з низки дрібніших смислових одиниць, що розкривають її змістовно: 1) суб'єкти проведення бойових дій; 2) засоби ведення бойових дій; 3) наслідки бойових дій.

Слід також зазначити, що у мовній свідомості представників німецькомовної культури війна пов'язується зі стражданням, розрухою, злом, яке забирає життя близьких та дорогих людей. Якщо до ядра номінативного поля концепту належить обмежений набір лексичних одиниць, які семантично розкривають концепт і мають високу частотність у дискурсі, то периферію складає лексика, яка використовується в багатьох сферах людської комунікації.

Ключові слова: публіцистичний дискурс, концепт, номінативне поле, ядро номінативного поля, периферія номінативного поля, тематична група.

Постановка проблеми. Тема війни привернула значну увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників ще у 2014 році, коли події на сході України внесли значні корективи в особисте та суспільне життя українців, вплинули на політичну, інформаційну реальність. Особливої значущості вона набуває сьогодні, в час героїчного спротиву Української держави, українського народу безжалюньому вторгненню Російської Федерації

[1]. Звернення дослідників до концепту «війна» в публіцистичному дискурсі передбачає зосередження їхньої уваги на аналізі змістового компоненту лексичних одиниць у національній мовній свідомості і визначається різноманітністю та чисельністю продуктивних орієнтаційних метафор, які використовують як домен джерела концепта KRIEG/ВІЙНА.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині існує значна кількість наукових розвідок вітчизняних і зарубіжних дослідників, що стосуються різноманітних аспектів теми війни: проаналізовано проблеми інтерпретації поняття війни в контексті російської агресії в Україні [2, 3], розглянуто концепт ВІЙНА в індивідуально-авторських картинах світу українських письменників [4, 5, 6, 7], визначено способи метафоризації та концептуалізації цього поняття [8, 9].

Актуальність обраної теми зумовлена в першу чергу тим, що якраз у ці важкі дні з особливою силою проявляється незламність духу українських військових і увага світових ЗМІ щодня прикута до України. Загальна спрямованість сучасної лінгвістики на розгляд функціонування мовних одиниць в площині ментальних процесів дає можливість розглянути знання, думки, судження в сучасному німецькомовному соціумі за такою значущою для людства проблемою, як війна.

Мета наукової розвідки – визначити структуру і зміст концепту KRIEG/ВІЙНА у німецькомовному публіцистичному дискурсі. Реалізація окресленої мети потребує розв'язання таких завдань:

– систематизувати лінгвістичні підходи до тлумачення базового поняття *концепт*;

– виявити лексичні засоби номінації концепту KRIEG/ВІЙНА у німецькомовному публіцистичному дискурсі;

– здійснити систематизацію мовних засобів, що об'єктивують концепт KRIEG/ВІЙНА;

– окреслити номінативне поле концепту KRIEG/ВІЙНА, виокремити ядро, приядерну зону і периферію;

Об'єктом дослідження є концепт KRIEG/ВІЙНА, вербалізований лексичними засобами німецької мови, **предметом** – особливості об'єктивації концепту KRIEG/ВІЙНА у німецькомовному публіцистичному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. У попередніх розвідках ми вже зверталися до визначення поняття «концепт». Поштовхом до активізації вживання цього терміну стали праці американських та західно-європейських учених-когнітологів Р. Джекендорфа, Дж. Лакоффа, Р. Лангакера, Ч. Філлмора, М. Мінського. Слід наголосити, що поняття «концепт» належить до епохи середньовічного концептуалізму, фундамент якого заклали Т. Гобс, П. Абеляр, У. Окам. Концептуалізм

розглядав концепти як універсалії, що узагальнюють ознаки речей і створені розумом для його внутрішнього застосування, фокусуючи в собі важливу й актуальну інформацію. П. Абеляр уважав концептом сукупність понять, зв'язування висловлювань в єдиний погляд на той чи інший предмет за умови визначальної сили розуму [10, с. 119].

У вітчизняній лінгвістиці концепт розглядають як феномен духовного порядку, як своєрідний ментальний контур чи згусток енергії, що його відкладено в лінгвокультурній свідомості народу [11, с. 104], як набір смислів, якими оперує людина в процесі мислення, як інформаційна структура свідомості, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого. [12, с. 256]. Такий підхід спирається в своїй основі на свідомість, мислення та відбиваність мозку.

В науковій літературі термін «концепт» з'явився на початку ХХ ст. і широко використовується сьогодні в сучасній науці. Незважаючи на різну інтерпретацію цього терміну, науковці єдині в тому, що концепт має мовне вираження і найчастіше репрезентується словом. Слово може отримати статус імені концепту – мовного знака, у якому актуалізовано зміст концепту найбільш повно та адекватно. Водночас, слово визначає концепт не повністю – воно своїм значенням віддзеркалює основні концептуальні ознаки, які є релевантними для повідомлення, що входить до інтенції мовця. У всій різноманітності свого змісту концепт може бути представленим лише «сукупністю мовних засобів, усім номінативним полем концепту, кожне з яких розкриває лише його частину» [13, с. 189 – 190].

Вітчизняні та зарубіжні дослідники наголошують на складному характері співвідношення концепту та слова, що його репрезентує: концепт може бути схожим зі словом за прямої номінації, або він іменується через свої ознаки при непрямій номінації. Сукупність мовних засобів, що об'єктивують концепт, визначають як номінативне поле концепту, а наявність значної кількості номінацій свідчить про високу номінативну цільність цієї частки мовної системи, що й визначає актуальність концепту в свідомості народу.

Найбільш частотним компонентом на позначення війни у німецькомовному публіцистичному дискурсі виступає лексема *der Krieg*, що входить до ядерної зони концепту **KRIEG/ВІЙНА** і є основою всього концептуального змісту. Наприклад:

„Wie wird es im *Russland-Ukraine-Krieg* jetzt weitergehen? Die Leiter der FES-Büros in Moskau und Kiew diskutieren verschiedene Szenarien“ [14].

„Bundeskanzler Olaf Scholz (SPD) macht klar: „Das ist *Putins Krieg*.“ Niemand im Westen wolle weitere Opfer“ [14].

„Der *Ukraine-Krieg* hat die Parteien in den USA zusammengebracht, sagt US-Verkehrsminister Pete Buttigieg“ [14].

„Das wäre dann eine Situation, in der westliche Partner jahrelang Waffen in den Konflikt liefern und Russland in einem *Abnutzungskrieg* gezwungen wird“ [14].

Як свідчать наведені приклади, лексична одиниця *der Krieg* отримує образну характеристику, яка підкреслює найбільш суттєву ознаку в певному контексті (*Russland-Ukraine-Krieg*, *Ukraine-Krieg*, *Putins Krieg*, *Abnutzungskrieg*). Слід також наголосити, що лексема *der Krieg* у німецькомовному публіцистичному дискурсі визначається протиставленням ознаки – *kalter und heißer Krieg*. Своєрідність вираження

конфлікту полягає в ситуативному синкретизмі цих ознак, оскільки завжди є небезпека, що холодна війна переросте в «гарячу», справжню війну.

Під час наукової розвідки була виявлена низка слів, які належать до ядра номінативного поля концепту **KRIEG/ВІЙНА**, визначаються частотністю вживання і є його складовими:

„*Russlands Überfall auf die Ukraine beherrscht das Weltwirtschaftsforum. Alle sind sich einig, dass die Zeitenwende da ist. Aber was bedeutet das konkret*“ [14].

„*In Finnland rührt Putins Aggression gegen die Ukraine an ein Trauma: den Winterkrieg von 1939/40, in dem Stalin das Land überfiel. Auch deshalb strebt es nun nach Jahrzehnten der Neutralität in die Nato*“ [14].

„*Am 24. Februar 2022 verkündete der russische Staatschef Wladimir Putin das, was niemand wahrhaben wollte: Die Invasion der Ukraine*“ [14].

„*Russland hat in der Ukraine eine Militäroffensive gestartet, die von vielen Ländern hart verurteilt wird*“ [14].

Враховуючи вищезазначені приклади, можемо констатувати, що в сучасному німецькомовному просторі концепт **KRIEG/ВІЙНА** об'єктивується семантично спорідненими лексичними одиницями *der Überfall /напад, die Aggression /агресія, die Invasion/вторгнення, Einmarsch/вторгнення, Militäroffensive/військовий наступ, Gefechte/битви*, які синонімічні та взаємозамінні, про що свідчить дискурсивний матеріал. Вони утворюють тематичну групу «військові дії». Ця група має власну структуру і складається з низки дрібніших смислових одиниць, що розкривають її змістовно:

– суб'єкти проведення бойових дій (*die ukrainischen Verteidiger, die ukrainische Armee, das ukrainische Militär, die ukrainischen Streitkräfte, die Soldatinnen und Soldaten, die Invasoren, die Angreifer, die russischen Truppen, die russische Armee, die russischen Invasionstruppen*). Наприклад:

„*Mit ihrer überlegenen Feuerkraft setzten die angreifenden russischen Truppen am Donnerstag die ukrainischen Verteidiger um die Stadt Sjewjerodonezk unter Druck*“ [14].

„*Die russische Armee verstärkt nach Angaben der Ukraine ihre Angriffe im Donbass. Aus dem Süden um die Stadt Saporischschja melden die Behörden vermehrte russische Truppenbewegungen*“ [14].

У наведених прикладах, що висвітлюють бойові дії в Україні, є опис протистояння конфліктуючих сторін. Збройне протистояння включає два вихідних фокуса: «свої» і «чужі». Фокус «свої» висловлює прагматично позитивне ставлення автора та емпатію читача. Під «своїми» у дискурсі новин розуміються законні збройні формування, уряд, органи правопорядку України:

„*Die ukrainische Armee verteidige das Land mit allen derzeit verfügbaren Ressourcen. Wenn Russland Zerstörung und Leid bringe, werde die Ukraine jeden Ort wiederherstellen. Dort werde nur die ukrainische Fahne wehen - und keine andere, sagte Selenskyj*“ [14].

„*Die Außenministerinnen und Außenminister der G7 bekräftigten ihre Solidarität mit der Ukraine. Es sei zum jetzigen Zeitpunkt sehr wichtig, den Druck auf den russischen Präsidenten Wladimir Putin aufrechtzuerhalten, "indem wir mehr Waffen an die Ukraine liefern und die Sanktionen verschärfen*“ [14].

– засоби ведення бойових дій (*Waffen und Ausrüstung, wirksame Waffen, schwere Waffen, Mehrfachraketenwerfer mit hoher Reichweite, die Streubombe, Panzer des Typs Marder und Leopard, Artillerie und Flugzeugen*). Наприклад:

„Der Einsatz von geächteter Streumunition vor allem durch die russische Armee ist ein Verbrechen“ [14].

„Die Ukraine fordert mehr Waffen für den Kampf gegen die Angreifer aus Russland. Die EU will jetzt erneut tief in die Tasche greifen“ [14].

Як свідчать наведені приклади, засоби та методи ведення бойових дій, що використані під час війни, утворюють ще один елемент тематичної групи «військові дії». Ці лексичні одиниці, що позначають різні види зброї, марки вогнепальної зброї, належать до приадресованої зони номінативного поля концепту KRIEG/ВІЙНА. Вони мають стилістичну маркованість та обмежену сферу використання.

– наслідки бойових дій (*die Opfer, eine Mischung aus Schock und Horror, apokalyptischen Bilder der Städte, Wirtschaftskrise, hohe Benzinpreise und Heizkosten*

„Die apokalyptischen Bilder aus den vom Krieg betroffenen ukrainischen Städte sorgten in der Republik Moldau für eine Mischung aus Schock und Horror“ [14].

„Bundeskanzler Olaf Scholz (SPD) macht klar: „Das ist Putins Krieg. Niemand im Westen wolle weitere Opfer“ [14].

„Opfer sind überwiegend Zivilisten - und sollen es in der unmenschlichen Logik dieses Angriffskriegs auch sein“ [14].

На підставі наведених прикладів констатуємо, що у мовній свідомості представників німецькомовної культури війна пов'язується зі стражданнями, розрухою, смертю, що забирає життя близьких та дорогих людей. Проте життя продовжується і у звільнених містах знову цвітуть дерева, як символ відродженої правди та свободи:

„Und in der Straße, in der nach Abzug der Russen zahllose Leichen lagen, blühen die Apfelbäume“ [14].

Отже, аналіз лексичних засобів номінації концепту KRIEG/ВІЙНА у німецькомовному публіцистичному дискурсі та їх систематизація дозволили визначити структуру номінативного поля зазначеного концепту. До ядра номінативного поля концепту KRIEG/ВІЙНА належить обмежений набір лексичних одиниць, що семантично розкривають концепт і мають високу частотність у дискурсі. Приадресовану зону утворюють лексеми, які стилістично марковані та обмежені за сферою використання. На периферії знаходиться лексика, яка використовується в багатьох сферах людської комунікації.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні метафоричного поля концепту KRIEG/ВІЙНА у німецькомовному публіцистичному дискурсі.

Література:

1. Звернення Президента Володимира Зеленського до українців і народів світу 24 березня 2022 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-volodimira-zelenskogo-doukrayinciv-i-73777> (дата звернення 5.04.2022)
2. Яворська Г. М. Концепт «Війна»: семантика і прагматика. *Стратегічні пріоритети. Серія «Філософія»*. № 1 (38), 2016. С.14–23.
3. Виклики й інтеграційні перспективи України в контексті російської агресії в Криму та Донбасі: аналіз оцінок зарубіжних аналітиків і експертів. К.: ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 184 с.
4. Гоменюк О. Концепт «війна» в індивідуально-авторській картині світу Оксани Забужко (на матеріалі збірки «І знов я влізаю в танк»). *STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA*. vol. VI. 2018. pp.21–26.
5. Вєрбовкін В. В. Український пісенний фольклор як сфера вербалізації концепту ВІЙНА. *Українська література в загальноосвітній школі*: наук.-метод. журн. К.: Ін-т педагогіки НАПН України, 2012. С. 42–45.

6. Голобородько Я. Концепти війни і моря у прозі Костянтина Кудієвського: до 60-річчя Перемоги. *Національної академії наук України*. № 5. С. 56–62.
7. Марчук Л. Ментальний аспект концепту «Війна» (на матеріалі творів Тараса Шевченка). *Філологічний дискурс*. Вип. 1. С. 78–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/fild_2015_1_22 (дата звернення 28.02.2022)
8. Міщенко В. Г., Дубик В. І. Метафора концепту "війна" в сучасному франкомовному політичному дискурсі. *Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови*. 2013. Вип. 21. С. 190–196.
9. Сологуб Н. М. Концептуалізація лексеми «війна» в мовотворчості Олеса Гончара. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*, 2015. Вип. 13. С. 350–355.
10. Неретина С. С. Слово и текст в средневековой культуре. Концептуализм Абельяра. М.: Гнозис, 1994. 216 с.
11. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя, 2008. 331 с.
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
13. Стернин И. А. Слово и концепт. *Международная научная конференция «Единство системного и функционального анализа языковых единиц» посвященная 130-летию Белгородского государственного университета*. – Белгород, БГУ. 2006. – С. 189 – 190.
14. Deutsche Zeitungen – Aktuelle Nachrichten online lesen. URL: <https://netzbeitrag.de/internet/2040/deutsche-zeitungen-nachrichten-online-lesen/> (дата останнього звернення 25.05.2022).

Kyryliuk S. Verbalization of the KRIEG/WAR concept in German-language journalistic discourse

Summary. The article is devoted to the study of the KRIEG / WAR concept structure and content in German-language journalistic discourse. A concept as a cognitive linguistics basic unit can be considered as an information structure that reflects the knowledge, experience, and judgment of native speakers of a particular language and culture. A concept as a mental unit can be described through the analysis of its linguistic objectification means. The set of all linguistic means that verbalize a concept in a certain period of the society development is defined as the concept nominative field. The core of the KRIEG / WAR concept nominative field is constituted by the direct nomination of the concept - the lexical unit *der Krieg*, which is the most frequent component for naming war in German-language journalistic discourse. In addition to its own high usability, the basic lexical unit has a high word-forming potential and receives a figurative characteristic that emphasizes the most significant feature in a particular context (*Russland-Ukraine-Krieg, Ukraine-Krieg, Putins Krieg, Abnutzungskrieg*).

In the modern German-speaking world, the KRIEG / WAR concept is objectified by such semantically related lexical units as *der Überfall / attack, die Aggression / aggression, die Invasion / invasion, Einmarsch / invasion, Militäroffensive / military offensive, Gefechte / battles and battles*. Scientific research has also shown that the content of the KRIEG / WAR concept is mainly revealed through the “Military Action” thematic group. We consider it to be the basis of the KRIEG / WAR concept. This group has its own structure and consists of a number of smaller semantic units that reveal its content: 1) the subjects of hostilities; 2) means of combat operations; 3) the consequences of hostilities.

It should also be noted that in the linguistic consciousness of the German-speaking culture, a war is associated with suffering, destruction, and evil, which takes the lives of the close and dear. If the concept nominative field core includes a limited set of lexical units that reveal the concept semantically and have a high frequency in discourse, the periphery contains vocabulary used in many areas of human communication.

Key words: journalistic discourse, concept, nominative field, nominative field core, nominative field periphery, thematic group.

*Kozlova V. V.,**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the English Philology and Linguistic Didactics Department
Sumy A.S. Makarenko State Pedagogical University**Bagatska O. V.,**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the English
Philology and Linguistic Didactics Department
Sumy A.S. Makarenko State Pedagogical University*

STRATEGY OF PARTNERSHIP IN THE ENGLISH PARENTAL DISCOURSE

Summary. The article examines the features of verbal and nonverbal representation of the partnership strategy in English-language parenteral discourse. The interpretation and correlation of the concepts of speech strategy and tactics in the aspect of discursive research are specified. The specificity of the partnership strategy development are characterized and the tactics of its implementation in the English prenatal discourse are singled out. The analysis of lexical-semantic and syntactic means of realization of the tactic of inquiry, instructional tactic, tactic of informing, tactic of praise and encouragement, tactic of calming, as well as tactic of apology in the English parental discourse is carried out. It was found out that the choice of tactics within the partnership strategy is determined by the parental intention to build harmonious interaction, focus on reducing emotional distance and conscious abandonment of dominance in order to effectively implement the educational goals of the English parental discourse.

It was revealed that the main structural and semantic types of statements used for the implementation of these tactics are affirmative, motivational, integrative constructions of generalizing and qualifying nature; lexical and semantic level of partnership strategy is represented by verbal means of explicit semantics. Among the stylistic means of verbal representation of the partnership strategy, we single out metaphors and comparisons. Analysis of the nonverbal component of utterances that implement tactics within the partnership strategy displayed that kinesic, proxemic and prosodic nonverbal means identify the speaker's intentions, intensify the linguistic aspect of the utterance and identify the level of emotional experience. The role of such forms of addressing as the child's name, kinship nomination, evaluation and occasional forms used by parents in implementing the partnership strategy in the English parental discourse is analyzed. The article is intended to ensure the continuation of the scientific development of the linguopragmatic aspect of discursive practices of the interactants of the English parental discourse.

Key words: partnership strategy, the tactic of inquiry, instructional tactic, tactic of informing, tactic of praise and encouragement, tactic of calming, tactic of apology, lexical means, syntactic means, nonverbal means, English parental discourse.

Problem statement. With the dominance of the anthropocentric paradigm, the concept of discourse becomes the focus of linguistic

sciences, while special attention is paid to the study of semantic, structural and pragmatic peculiarities of institutional and non-institutional types of discourse. The communicative approach to the discourse analysis presupposes the investigation of methods and tools that regulate human behavior in the process of implementing the interactants' intentions. The participants of the English parental discourse that is viewed as a personality-oriented interaction of parents and their children that realize their asymmetric status roles [1] resort to a number of various strategies and tactics. Since tools of strategy realization vary in different types of discourse, the specificity of strategy of partnership implementation is worth regarding in the framework of the English parental discourse.

Analysis of the recent research and investigations. Speech strategy covers the whole sphere of communication process, when a speaker's goal is to achieve certain long-term results. In a broad sense, the speech strategy covers the planning of the speech communication process depending on certain conditions of communication and personality of communicators, as well as the implementation of this plan" [2, c. 54]. The concept of strategy implies an activity approach and correlates with the concept of intention. "Intention is the focus of human consciousness on the objects and states of things of the outside world. It can be doubly manifested: as a representational intention – the focus of consciousness on a particular object – and communicative intention – the intention of the addresser to convey to the addressee his intention and influence him in such a way" [3, c. 101]. And "the strategy of speech communication is the optimal realization of the speaker's intentions to achieve a specific goal of communication, that is control and selection of effective communication steps and their flexible modification in a particular situation" [4], also strategy is treated as "a set of speech actions aimed at achieving communicative goals" [2], "a holistic system of operations performed by the speaker to select and implement the optimal implementation of communicative goals in a particular communication situation" [5]. Thus, the strategy is determined by the intention of the subject of influence, the choice of strategy is determined by the intention of the addresser to achieve a specific goal of communication. The implementation of speech strategies is ensured by speech tactics. Speech tactics – "is a homogeneous in intention and implementation line of behavior of the communicant" [6], "one or more actions that

ensure the implementation of the strategy" [2], "way to implement the strategy" [3].

Recently researchers have shown an increased interest in developing approaches to strategy classification and characterization with regard to discourse type and context. Thus they develop strategy taxonomy of national political discourses [7; 8], investigate strategic perspective of social media discourse in the comparative and typological aspect [9; 10]. A significant place in their works is occupied by the comparative study of common and distinctive features of strategies and tactics implementation [11; 12]. Along with this, however, there is increasing concern over revealing the particular strategy type realization. The researchers explore linguistic representation of strategies of legitimization in political discourse [13; 14], analyze the communicative strategy of persuasion in the scientific discourse [14], study the peculiarities of the strategies of politeness in the diplomatic discourse [15], scrutinize lexico-semantic markers of preferable strategies and tactics of German parental discourse [16]. However, too little attention has been paid to the communicative and strategic potential of the English parental discourse. This indicates a need to carry out in-depth analysis of verbal means utilized in the realization of fundamental strategies of English parental discourse, the strategy of partnership in particular.

The objectives. The paper is aimed at determining a set of tactics that ensure the implementation of the partnership strategy in English parental discourse with emphases on verbal (lexical, syntactic) and nonverbal means of their realization.

The body of the paper. The strategy of partnership contributes to fruitful family communication, when parents follow a rational line, trying to take into account child's interests, basing their behavior on politeness, recognizing norms and conventions of communication, implementing educational directives in a softened way, which allows to choose between compliance with the principles, norms and conventions of communication and their deliberate violation. In English parental discourse the strategy of partnership is viewed as the search for a "common language" of interactants who are equal to each other and presupposes the development of harmonious communication, when relations become balanced and non-aggressive. Choosing this strategy parents deliberately reject their dominant social position and treat the child as an equal partner, fulfilling the intention of positive assessment, encouraging, supporting, creating a sense of security in the favorable family atmosphere. Verbal interaction between parents and children in the process of strategy realization is characterized by free operation of structural, lexical, grammatical and stylistic means of expression. The use of non-verbal communicative components enhances the emotional closeness between the participants of the interaction. The strategy of partnership is aimed at achieving the goals of parental discourse – education and socialization of children as members of society through the explanation of norms and rules of conduct, the formation of value orientation. The realization of these goals becomes possible due to the following set of tactics: the tactic of inquiry, instructional tactic, tactic of informing, tactic of praise and encouragement, tactic of calming, tactic of apology. The predominant structural and semantic types of statements are imperative, affirmative and interrogative constructions. While implementing this strategy, parents widely use as appeals: the name of the child; terms of kinship; evaluative and occasional forms of addressing.

For initiating communication parents resort to the tactic of inquiry, within which they touch on various topics: the health of children, their personal problems, school life, friends etc.:

"What's that?" he asks. "Is that the book your mother told me you've been keeping?" I nod, holding the book tightly on my lap. "Where did you find this?" he asks surprised. "Oh I can't remember," I lie. He doesn't believe me I can tell you. His dark eyes meet mine, questioningly (A. Eires).

The tactic of inquiry is implemented with the help of interrogative structures: general questions are used to clarify the details and special ones to immediately get a gist of the talk. The choice of syntactic constructions with subordinate clauses demonstrates speaker's rationality and emotional balance. Nonverbal means of prosodic type function as intensifiers of verbal content and indicators of emotional state, and kinesic components carry an informative load, functioning autonomously.

The tactic of inquiry is replaced by the instructional tactic. Analyzing the information obtained through interrogation, the speaker intends to influence the child and presents the reasons to carry out instructions, and the addressee signals about his agreement:

"Chocky's back, is she?" I asked as he came up. "How did you know?" he inquired, with surprise. "I recognized the signs. Look, do me a favour, will you? Just keep her under cover if you can. We don't want to spoil Mummy's day" "Okay," he agreed (J. Wyndham).

Syntactic means of tactic implementation are imperative and conditional sentence structures. A polite form of request that precedes the immediate expression of the desired action indicates the cooperative intentions.

When implementing the tactic of informing that aims at the child's expansion of knowledge about the world and the social environment, parents use simple narrative sentences with demonstrative pronouns to identify mentioned object. The thematic specificity of the message determines the choice of lexical units (nouns, numerals, adjectives, adverbs):

'Yuk,' he said, examining an orange blob on the end of his spoon. 'What's that?'

'That's called a carrot, Pat. You must remember carrots. They're good for you. Come on. Eat it all up' (T. Parsons Man and Boy).

Parents use simile and metaphor to express the specific characteristics of a particular subject under discussion enhancing expressiveness of the utterance:

Honey, don't you think, he don't know, what it means to be a friend. He is like a cock, who things the sun rises to hear him crow (J. Grogan).

Parents also resort to this tactic to share with children their life experience and preventing making mistake. The second conditional is used to demonstrate possible results of the wrong choice:

He shrugged. 'That's the chance you have to take, isn't it? That's the chance you take every time. If we were always afraid of being hurt and humiliated, we would never love anyone' (T. Parsons The Family Life).

The tactic of praise and encouragement is based on the speaker's intention to express the positive attitude to the personality of the addressee. It concerns the appearance, character traits, intellectual abilities and behavior of children. This tactic is implemented through the use of lexical means of positive evaluation in the following types of structures: verb +adverb combination; the combination of an adjective with a noun; the combination of an adverb with an adjective that enhances the assessment:

"You are so special to me, little man," my father said, clinging to him (A. Sebold).

The choice of this tactic is due to the emotional state of the parent and the desire to express positive assessment of the actions of the child, which turns into a positive assessment of their personality. At the verbal level, axiological language means are used – evaluative adjectives of a positive nature. Their repetition increases the parent's satisfaction with the child:

"It's beautiful," I said, and my heart filled up with the pride and sorrow and joy only a mother can feel for her children.

"It's beautiful," I said again, those the only words coming to me. (B. Lott).

Verbal representation of this tactic is also characterized by the use of various exclamations that emphasize the equality and closeness of parents and children:

"Yoo! My little businesswoman! I knew, you would do it!" (E. Waite).

Non-verbal components of the kinesic type play an important role as indicators of the parent's emotional state, indexing the intensity of the experiences. Kinetic components of contact type intensify the positive evaluative judgment, complementing the verbal content and regulate the relationship between communicators, helping to establish a positive tone of communication:

"Definitely an improvement," she stated, eyes shining brightly. Going to Graham she kissed him on the cheek. "You're a bright boy. Thank you." (E. Blair)

When realizing the tactic of calming, the speaker intends to provide the addressee with emotional support, which is not always unconditionally accepted by the child. This tactic is represented by syntactic imperative constructions of motivation, conditional affirmative sentences. When reassuring parents use addressing (name of the child and affectionate appeals) and nonverbal prosodic component in order to relieve tension of the addressee:

"Lindsey," he said upon knocking. There was no answer.

"Lindsey, can I come in?" "Go away", came her resolute answer.

"Come on now, honey", he pleaded. "Go away!"

"Lindsey," my father said, sucking in his breath, "why can't you let me in?" He placed his forehead gently against the bedroom door.

In sock feet, Lindsey came silently to the door. She unlocked it as my father drew back and prepared a face that he hoped said "Don't run."

"What?" she said. Her face was rigid, an affront. "What is it?"

"I want to know how are you here," he said.

I want to be alone", Lindsey said. "Isn't that obvious?"

"I'm here if you need me", he said.

"Look, Dad," my sister said, making her one concession for him, "I'm handling this alone" (A. Sebold).

Nonverbal kinesic means of contact type intensify emotional support and indicate a distance reduction between interactants:

Claire hugged her daughter last of all: a tight, comforting hug. "Phone me tomorrow if you need to chat", was all she said, a coded message that meant: If you want to sob down the phone about Ray and Fliss (C. Kelly).

The purpose of the tactic of apology is to express regret for not being able to do something or for the action that offends. Also, realizing this tactic, the speaker seeks to relieve tensions between him and his partner in communication. The tactic of apology is represented by the use of affirmative, interrogative and negative constructions:

"I'm sorry, dear", Annie-Marie smiled at her daughter, clumsily trying to close buttons on a clean dress and failing. "I was angry, wasn't I? I am sorry, I didn't mean to be. I don't know what came over me".

"It's all right, Mum", Emma said, gently taking over the buttoning (C. Kelly).

The speaker utilizes forms of addressing, which convey the respectful attitude to the addressee while repetitions of apology emphasize the sincerity of the excuse and demonstrate the emotional state of the addressee. Interrogative sentences and constructions with negation present speaker's explanations. Gestures, facial expressions and body movements that intensify the feeling of anxiety and reveal the mental suffering of the recipient, are used to relieve tension and express deep remorse.

Conclusion and research prospects. These findings suggest that the realization of the strategy of partnership in the English parental discourse is provided by the tactic of inquiry, instructional tactic, tactic of informing, tactic of praise and encouragement, tactic of calming, tactic of apology. Verbal and non-verbal means of communication are involved in tactics implementation. The syntactic aspect of tactics is represented by imperative, affirmative and interrogative constructions. The lexical-grammatical level is characterized by a general tendency to use lexical units of explicit semantics. Kinesic, proxemic and prosodic non-verbal means provide identification of speaker's intentions, intensify the verbal content of the message and mark the level of emotional experience.

Further research in the framework of the English parental discourse can be focused on the study of structural and semantic particularities of implementation of strategies and tactics of dominance with regard to extralinguistic factors and cross-cultural context.

References:

1. Козлова В. В. Реалізація виховного впливу в англomовному парентальному дискурсі: структурно-семантичний та прагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Харк. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2012. 219 с.
2. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. М.: КомКнига, 2008. 288с.
3. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі. Харків, 2007. 332 с.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 344с.
5. Чернявская В. Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия. М.: Флинта: Наука, 2006. 136 с.
6. Верещагин Е. М. В поисках новых путей развития лингвострановедения. Концепция речеповеденческих тактик. М., 1999. 84 с.
7. Ramanathan, Renugah Discursive Strategies and Speech Acts in Political Discourse of Najib and Modi. Shanlax International Journal of Education. 2020. vol. 8. no. 3.P. 34–44.
8. Дяченко Н. М., Халін В. В. Комунікативні стратегії в сучасному українському політичному дискурсі. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки. 2019. № 1 (89). С. 56–62.
9. Швелдзе Л. Д. Мовні засоби реалізації комунікативних стратегій у дискурсі соціальних мереж (на матеріалі української та англійської мов): дис. ... канд. філол. наук. Вінниця, 2021. 240 с.
10. Варецька О.О. Стратегії і тактики критики в політичному дискурсі Німеччини й України (інструментально-фонетичне дослідження): дис. ... доктора філософії, Одеса, 2021. 276 с.
11. Гридюшко О. О. Дискурсивні стратегії критики в електоральному дискурсі Німеччини й України (контрастивний аспект). Записки з

- українського мовознавства : зб. наук. Праць. Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. 2019. Вип. 26. Т. 2. С. 285–295.
12. Петлюченко Н. В. Контрастивна специфика президентского харизматического дискурса Германии и Украины. Одеський лінгвістичний вісник : зб. наук. праць. Одеса : Видавничий дім "Гельветика", 2016. Вип. 8. С.147–151.
 13. Reyes A. Strategies of legitimization in political discourse: From words to actions *Discourse & Society*. 2011. Vol. 22, No. 6. P. 781-807
 14. Іваницька Н. Б. Реалізація комунікативної стратегії переконання в різномовних наукових статтях: зіставний аспект. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2021. Т. 32 (71). № 1. Ч. 1. С. 220-229.
 15. Кашишин Н. С., Івашишин О. М. Реалізація стратегій ввічливості в англomовному дипломатичному дискурсі. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Т. 31 (70) № 3 Ч. 1 С. 125-129.
 16. Осовська І.М. Стратегії і преферентні тактики парентального німецькомовного дискурсу. Наукові записки Національного університету Острозька академія. Сер.: Філологічна. 2010. Випуск 16. С. 240-245.

Sources of illustrative material:

1. Blair E. *The Water Medows*. Bantan Books : London, 1992. 575 p.
2. Eires A. *Star Dreamer*. A Pan Original, 1983. 139 p.
3. Grogan J. *Marley and Me*. William Morrow and Company, 2008. 320 p.
4. Kelly C. *Someone Like You*. Harper Publishers, 2001. 677 p.
5. Lott B. *Jewel*. Pocket Books, 1991. 540 p.
6. Parsons T. *Man and Boy*. Harper Collins Publishers, 2000. 344 p.
7. Parsons T. *The Family Life*. Harper Collins Publishers, 2005. 376 p.
8. Sebold A. *The Lovely Bones*. United States: Little Brown, 2002. 328 p.
9. Waite E. *Life is for Living*. London, 2005. 406 p.
10. Wyndham J. *Chocky*. Procveshcheniye, 1980. 219 c.

Козлова В., Багацька О. Стратегія партнерства в англomовному парентальному дискурсі

Анотація. У статті досліджуються особливості вербальної та невербальної репрезентації стратегії партнерства в англomовному парентальному дискурсі. Уточнено трактування та кореляцію понять мовленнєва стратегія

й тактика в аспекті дискурсивних досліджень. Схарактеризовано специфіку розгортання стратегії партнерства та виокремлено тактики її реалізації в англomовному парентальному дискурсі. Проведено аналіз лексико-семантичних та синтаксичних засобів реалізації тактики розпитування, тактики інструктування, тактики інформування, тактики схвалення та заохочення, тактики заспокоєння, а також тактики висловлювання вибачення в англomовному парентальному дискурсі. З'ясовано, що вибір тактик в межах стратегії партнерства зумовлений батьківською інтенцією побудови гармонійної взаємодії, спрямованістю на зменшення емоційної дистанції та свідомою відмовою від домінуючого положення задля ефективної реалізації виховних цілей англomовного парентального дискурсу.

Було виявлено, що основними структурно-семантичними типами висловлень при здійсненні зазначених тактик є стверджувальні, спонукальні, інтерогативні конструкції узагальнюючого й кваліфікативного характеру, а лексико-семантичний рівень реалізації стратегії партнерства представлено засобами експліцитної семантики. Серед стилістичних засобів вербальної репрезентації стратегії партнерства виокремлюємо метафори та порівняння. Аналіз невербальної складової висловлювань, що забезпечують реалізацію тактик в межах стратегії партнерства показав, що кінетичні, проксемічні та просодичні невербальні засоби забезпечують ідентифікацію намірів мовця, інтенсифікують мовний аспект висловлювання та ідентифікують рівень емоційного переживання. Проаналізовано роль таких форм звертання як ім'я дитини, номінація спорідненості, оцінні та оказіональні форми, що використовуються батьками при реалізації стратегії партнерства в англomовному парентальному дискурсі. Публікація покликана забезпечити продовження наукової розробки лінгвопрагматичного аспекту дискурсивних практик суб'єктів англomовного парентального дискурсу.

Ключові слова: стратегія партнерства, тактика розпитування, тактика інструктування, тактика інформування, тактики схвалення та заохочення, тактика заспокоєння, тактика висловлювання вибачення, лексичні засоби, синтаксичні засоби, невербальні засоби, англomовний парентальний дискурс.

*Kotenko M. V.,**Lecturer of the department of foreign languages
Lviv Polytechnic National University**Shtanhret H. Z.,**assistant of the department of foreign languages
National Forestry University*

ELLIPTICAL SENTENCES AS HEADLINES OF NEWSPAPER ARTICLES

Summary. The peculiarities of functioning of elliptical sentences in newspaper headlines, the specific features of their use are revealed. The article is mainly focused on the ellipsis as a syntactic means of compressing bulky sentences in order to achieve dynamic character and brevity of expressions as well as intensity of depicted actions. The functional and stylistic potential of elliptical sentences in English newspaper headlines are determined. The conducted analysis showed that headlines with implicit subjects or predicates are specially created expressive means which make it possible to actualize the important message to the readers. It has been found that a new phenomenon in the modern English newspaper discourse such as the omission of an object, an attribute or adverbial modifier is commonly used. The study has proven that elliptical sentences as headlines of modern newspaper articles serve as a means of compressing the information, focusing readers' attention on certain events that will intrigue and make them want to read. The authors of the articles may resort to the use of colloquial language, elliptical or incomplete sentences and other means in order to arouse the readers' curiosity. The article reveals the tendency to use newspaper headlines to reveal the authors' desire to present information concisely and succinctly and this has become possible due to the language economy and clarity of the message.

The study found that elliptical headlines are more commonly used in the newspaper «The Economist» rather than «The Guardian». In addition, newspaper headlines often used play on words, including puns, allusions and metaphors as well as alliterations and assonances, intriguing with their expressiveness, rhythm, subconsciously encouraging readers to read the article, while «The Guardian» offered more analysis and explanation, not just news of different kinds.

Key words: elliptical sentence, ellipsis, linguistic compression, language economy, newspaper headline.

Introduction. Among the current linguistic problems the principle of saving language resources which lies in the compression of information by means of reducing the structure without losing the semantic content of the message, attracts much attention of the scholars both native and foreign. Compression as a linguistic phenomenon has been actively studied recently and reflected in the works of many prominent researchers but the use and functioning of elliptical sentences in English newspaper headlines has not been fully investigated in linguistics yet.

The reasons for using elliptical sentences in newspaper headlines can be explained by the language economy, special emphasis on some part of a sentence and the peculiarities of the newspaper

style [1, p. 5]. Headlines are of great importance for a successful newspaper article as they are the first things that capture the eye of a reader, maintain his/her interest, trying to persuade him/her to go deeper into the body of the article.

The purpose of this article is to identify the peculiarities of using elliptical sentences as a means of linguistic compression and their functioning in newspaper headlines.

With the growth of information flows, the problems of its rational presentation are becoming more and more urgent as it saves time, efforts and energy of the readers. The compression of information in newspaper headlines is due to the desire of the authors to present information in such a way that is catchy and understandable.

Linguistic compression at the syntactic level lies in removing those parts of the sentence that seem to be secondary, insignificant in structural aspects. A lot of scholars point out the use of elliptical sentences, grammatical incompleteness, omission of conjunctions, parceling and joining, simplification, etc. among the effective means of syntactic compression in modern linguistics [2, p. 136].

In the elliptical sentences the omitting principal or secondary part of a sentence can be easily restored due to the content of the message, its structure, therefore they are considered to be short and laconic, for example: *Key to white survival': a miracle defender of Christianity or the most evil man?* [The Guardian, March 05, 2022]. The parts that are omitted can be understood with the help of the remaining parts, nevertheless they should be clearly definable so as not to lead to ambiguity [3, p. 217].

Literature Review. The analysis of the scientific literature referring the problem under the investigation shows that elliptical sentences in the newspaper headlines can be viewed as special highly-laconic units aimed at fast and clear understanding of some information [3, p.210]. They have appeared as a result of modern society's need to increase the informative volume of a message at the sake of its structural downsizing as well as the need to economize printed space and readers' time.

Many linguists have been interested in the problems of language economy, one of the first scholars to study the problem was Jason Merchant who stated that ellipsis can refer to a variety of syntactic, semantic as well as pragmatic phenomena and there is always a meaning in ellipsis without a form. The systematic study of linguistic economy was also done by V.H. Alexandrova, A.I. Domenko, O.V. Fadeieva and other linguists who have made a significant contribution to the investigation of the problem under analysis.

Linguistic compression at the level of headlines is achieved by means of the omission of certain words, word combinations,

phrases, complicated syntactic constructions that are insignificant from the semantic point of view, already known and do not require additional verbalization. Domestic scholars V.H. Alexandrova and T.V. Krutko consider elliptical sentences as a special structural variety of incomplete constructions, the researcher A.I. Domenko studied the stylistic status of the phenomenon of ellipsis in newspaper headlines, O.V. Fadeieva, O.O. Kucherova investigated the functions of newspaper headlines and their kinds, in particular, headline-constatives that familiarize the reader with some fact or event which is reported in the article, headline-directives that perform the communicative function by giving a direct motivation to act, headline-performatives that not only provide a statement of some fact, but describe the action itself. There are also headline-promisives that convey the meaning of a promise and there is a dependence of the event on the author's point of view and headline-menaces in which the communicative-intentional content is a threat [4, p. 13].

However, the compressive potential of these elliptical sentences in the newspaper headlines are almost impossible to exaggerate as they are considered to be the first elements of the article, very specific structural units which constitute a kind of condensation of ideas as in the following examples: *Record growth, record heat, record drought: how will Las Vegas weather the climate crisis?* [The Guardian, February 25, 2022]. *Fuel, food and fury* [The Economist, March 12, 2022].

Despite the considerable interest to elliptical sentences, they still remain insufficiently studied and need further investigation, so the study is relevant and in line with the latest achievements in this field of linguistic studies. The newspaper headline has repeatedly been the focus of a number of scientific studies, both by linguists and translators, in the context of current research issues, among which the linguistic features of newspaper headline deserve special attention. A great number of scholars explored the problem of headlines of newspaper articles in their scientific works from various aspects: from the point of view of their structure, syntax, function, semantics, style, manifestation of laws of economy of language means, etc. Much attention has been paid to the problem of the relationship between the headlines and the main text of the articles, so the newspaper headline plays the most important role in attracting readers' attention to the article itself and revealing the key information which can be illustrated by the following example: *A rehearsal for war. Beyond the fog of war* [The Guardian, February 27, 2022]. *Biden's impossible bind: how to tackle Russia's invasion of Ukraine?* [The Guardian, February 08, 2022]. *Ukraine at war* [The Economist, March 12, 2022]. Elliptical headlines are of great value for the linguistic analysis from different perspectives as they contain concise information to attract the readers' attention and to give the gist of the story. Being very compressed and condensed, they create new associations and meanings, a complex of ambiguities and conventions, images and ideas mutually accepted and taken for granted [4, p.32].

The aim of the article is a comprehensive description of the cognitive-communicative potential of the elliptical headlines of modern English newspaper style which has not been the subject of special analysis in the linguists' works yet.

In order to achieve the aim of the study, the following specific tasks should be solved:

- theoretical justification of the main scientific achievements of the elliptical sentences in the context of newspaper headlines studying;

- the process of modeling simple and complex elliptical sentences of modern English newspaper headlines;
- the analysis of communicative and functional features of the elliptical headlines of newspaper publications;
- identification of productive ways of creating and using elliptical sentences in the structure of newspaper headlines.

The topicality of the study is the need to systematize the comprehensive investigation of elliptical sentences in English newspaper headlines, in particular, to analyze the specific features of their use for communicative purposes.

The object of the study is elliptical headlines of English newspaper articles.

The subject of the study is the communicative and functional aspects of elliptical headlines of English newspapers. The study was based on the headlines of such online newspapers as «The Guardian» [5] and «The Economist» [6].

Research Methods. The sampling method was used during the selection of newspaper articles with elliptical headlines for the further analysis. The structural-grammatical methods have been used for analyzing grammatical structures, functional-communicative for revealing the message in terms of its meaning and discourse analysis for studying a printed message in relation to its social context. The quantitative data analysis has been used to determine the frequency of occurrences of each type of elliptical sentence (nominal, verbal and clausal ellipsis) in the newspaper discourse.

Results. Ellipsis as a syntactic means of compression lies in omitting the logically necessary members of the sentence to achieve dynamism and brevity of the expression, intensity of the described action. Since the omitted component is easily understood from the headline context, the content of the article can be guessed from its grammatical structure, semantics of the word constituents, we can assume that elliptical headlines should be eye-catching, easy to grasp and at the same time intrigue the reader to decipher the headline news, for example: *Quality Not Quantity: The Times view on MPs' salaries. UK not prepared for climate impacts* [The Guardian, February 06, 2022]. *In numbers: casualties, refugees and aid* [The Guardian, March 02, 2022].

According to the law of the language economy, the components that are extra and overload the message, or can be easily understood from the context can be removed. So, the meaning of the headline 'Omicron: bleak New Year or the beginning of the end for the pandemic?' [The Guardian, February 12, 2022] is understandable to the reader: the consumer of information taking his/her background knowledge into account, realizes that the article will be about a new strain of coronavirus infection – omicron and what to expect the following year. Elliptical headlines are perceived from the specific context with the help of acquired knowledge and experience. The communicative and informational relevance of the message also plays an important role in the perception of a concise message with elliptical structures: 'Occupation? No thanks!' [The Economist, March 21, 2022].

General knowledge is important for understanding such elliptical headlines as: 'From ambushes to cakes and ale, Shakespeare always has the last word. With Boris Johnson comparing himself to Othello, he's also the best way for us to read the present' [The Guardian, February 06, 2022]. *The great leap backward. Maybe by a generation, maybe by a century pushing Russia into the past.* [The Economist, March 12, 2022]. *Wishy-washy victory. What is known*

about *the next president of South Korea?* [*The Economist*, March 16, 2022]. In the following examples the readers need prior knowledge about the topic which is essential for reading comprehension in order to make sense of the new information.

As we can see, in the given examples the omitted parts of the sentence are guessed from the given context and the headlines themselves sound condensed, for example: *'Crisis? What crisis? No. 10 in 'total denial' about Boris Johnson's fate'* [*The Guardian*, January 14, 2022]. *'Too close for comfort. Body cameras in British retail'* [*The Economist*, March 18, 2022].

The factual material which has been collected shows that elliptical sentences are most often used in headlines as they vividly represent the features of the events described in the newspaper article. According to our observations, the most common are elliptical sentences-headlines with omitted predicates as they can be easily guessed from the context, for example: *'Blooming flowers, fledgling birds... the early UK's spring'* [*The Guardian*, January 14, 2022]. *'A brief history of Londongrad, a haven for 'Moscow gold'* [*The Economist*, January 12, 2022].

The analysis of the material shows that the most typical are three types of elliptical sentence-headlines:

1) Verbal ellipsis – headlines with implied predicate when it isn't explicitly stated but it is understood from the context, for example: *Vac to the future!* [*The Guardian*, January 14, 2022]. *The post-post-cold-war world* [*The Economist*, February 10, 2022].

2) Nominal ellipsis – headlines with implied subject that is omitted in order to avoid unnecessary repeated words, for example: *Running through the dark to keep Ukraine going* [*The Economist*, March 20, 2022].

3) Clausal ellipsis – headlines in which a verb phrase has been elided as it can be understood within the same linguistic context and it can be the omission of a clause or its constituent, for example: *President is not telling the truth, neither his speaker* [*The Guardian*, January 16, 2022].

According to researchers of elliptical sentences in the language of the modern English press, they indicate the topic of the article directly or metaphorically, by naming or hinting at the temporal or locative characteristics of the situation. In other words, the verb of movement in such syntactic structures performs an expressive function which consists in distinguishing the circumstances of the action and in expressing the speed of its realization: *Getting to the bottom of Covid? It's a dirty job* [*The Guardian*, January 14, 2022]. *Born in war: Kyiv's maternity ward under siege* [*The Guardian*, February 18, 2022].

The analysis of the language of mass media allows us to state that elliptical sentences are used as headlines which consist mainly of two parts: the first part has the following model: noun + addressee of the action

and the second one: noun + direct object, for example: *The deep roots of the Russians to money laundering* [*The Guardian*, January 14, 2022]. *Forgotten what to wear? The new rules of party dressing* [*The Guardian*, February 18, 2022]. Striving for novelty and originality in reproducing the realities of everyday life, journalists try to create non-standard headlines that are dynamic and expressive in content, structure in order to stir the readers' curiosity. Such, in particular, are the elliptical sentences-headlines in which the authors seek to create effects of surprise, abrupt change of an opinion or to combine the incompatible in one headline: *Bye-bye to the Big Mac: Russia's war heralds a dark, isolated economic era* [*The Guardian*, March 14, 2022].

The mentioned fragmentation can be graphically marked by means of a colon, a semicolon, a question mark, a dash or hyphen which also help to grasp the readers' attention, make them use their imagination to fill in the blanks with quotes from the context as in the example: *'Eco changes. Worth doing or a waste of energy?'* [*The Guardian*, February 25, 2022]. *United We Stand – the surest answer to Putin's aggression* [*The Guardian*, January 18, 2022].

To give the headline some expressiveness, the authors make the logical separation of the initial component or actualize one or another circumstantial value of the headline structure which they consider more appropriate. The omission of the principal parts of the sentence (either the subject or the predicate) or the secondary parts (an object, attribute or adverbial modifier) performs the function of giving the utterance some dynamic character, promotes the natural way of expressing the author's thoughts, for example: *Feeling overwhelmed by world events? Treat yourself the way you would a friend* [*The Economist*, March 19, 2022]. *Queen back to usual duties after Covid* [*The Guardian*, January 18, 2022]. *Obsessed? Frightened? Wakeful? War in Ukraine sparks return of doomscrolling* [*The Guardian*, February 08, 2022].

Statistical calculations were used for calculating occurrences and frequencies of the elliptical sentences prevailing in the compared newspapers «The Guardian» and «The Economist». The percentage of different types of elliptical sentences (nominal, verbal and clausal) in various newspaper articles have been calculated. The obtained results have shown that the number of nominal elliptical headlines with implicit subjects is bigger in the newspaper «The Economist» than the corresponding number of verbal elliptical headlines with implicit predicate as compared to the newspaper «The Guardian», for example: *'Door on refugees'* [*The Guardian*, February 20, 2022]. *Planning a loft conversion? Desperate for extra space but reluctant to move? Key factors to consider before you start* [*The Guardian*, February 12, 2022]. *NEED TO KNOW. Your three-minute digest* [*The Guardian*, January 18, 2022].

The analysis of the study can be summarized in the table as represented below:

	Elliptical Sentences		Frequency		Percentage (%)	
	The Guardian	The Economist	The Guardian	The Economist	The Guardian	The Economist
Nominal	119	237	0.33	0.66	33.4	50.2
Verbal	153	179	0.46	0.53	46.1	39.5
Clausal	58	44	0.56	0.43	20.5	10.3

Fig. 1. The number of elliptical headlines in the compared newspapers

Conclusion. According to the results of our study, elliptical sentences consisting of one principal part (either a subject or a predicate) are more often used in headlines of the newspaper «The Economist» as compared to the newspaper «The Guardian» and they acquire special communicative significance as evidenced by the numerous examples. The functional purpose of such elliptical headlines is to condense the content of the statement in order to familiarize the readers with the main essence of the article quickly and enhance the focus on the defining or circumstantial factors of the events.

It should also be noted that the expressive use of headlines in the newspapers with several implicit components can be predictable from the content of the headline are more frequently used in the newspaper «The Economist» than in «The Guardian». It can be explained by the fact that «The Economist» is noted for its extensive use of wordplays, including puns, allusions and metaphors as well as alliteration and assonance, especially in headlines while «The Guardian» offers the readers the analysis and explanation, not just news. Elliptical headlines are considered to be incomplete contextual constructions that have a structure of an elliptical sentence and exclusively condensed content, they are intriguing by their expressiveness, rhythmic pattern that subconsciously persuade the readers to read the article. The conducted analysis showed that the most common cases are newspaper headlines in which subjects (356 cases or 83.4%, of which 119 cases or 33.4% in «The Guardian» and 237 cases or 50.2% in «The Economist») or predicates (332 cases or 85.6%, of which 153 cases or 46.1% in «The Guardian» and 179 cases or 39.5% in «The Economist») are omitted.

To conclude, the conducted research has shown that elliptical sentences are widely used in newspaper headlines as a means of realization of a corresponding communicative intention of the author as well as actualization of the reader's attention by focusing on the most important event in order to achieve the desired result by transmitting a large amount of information using a smaller number of words. The tendency to diversify the headlines of newspaper articles with elliptical sentences has flooded the columns of newspapers as the incompleteness of the headline eliminates the phrase overloading, makes the headline more accessible, easier to understand, actualizes the potential action and circumstances. In newspaper headlines the elliptical sentences help to compress the information, save efforts, time and space of the printed message, help to avoid bulky constructions and reduce the formal structure of the message. The prospect of further scientific research can be seen in the study of elliptical sentences in advertising slogans.

Література:

1. Александрова В.Г. Когнітивно-комунікативний потенціал еліптичного речення в сучасній англійській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса. 2008. 20 с.

2. Фадеева О. В. Функції та засоби прагматизації газетних заголовків. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2017. № 27. Том 2. С. 135-139
3. Коваленко А.М. Комунікативні особливості заголовка журнального мікротексту повідомлення /Філологічні науки. Суми. 1999. с. 209-216.
4. Солошенко А. Д. Комунікативно-прагматичні аспекти рекламного слогану в межах моделі рекламного впливу (на матеріалах американської побутової реклами) : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Львів. 1990. 43 с.
5. The Guardian. – режим доступу: <https://www.theguardian.com/international>
6. The Economist. – режим доступу: <https://www.economist.com/>

Котенко М., Штангрет Г. Еліптичні речення як заголовки газетних статей

Анотація. У статті розкрито особливості функціонування еліптичних речень та доцільність їх використання у газетних заголовках. Основну увагу зосереджено на еліпсисі як синтаксичному засобі стиснення об'ємних речень з метою досягнення динамічності та стислості газетних заголовків, а також інтенсивності зображуваних подій. Було визначено функціонально-стилістичний потенціал еліптичних речень в заголовках англійських газет. Проведений аналіз показав, що заголовки з опущеними підметами чи присудками є спеціально створеними виразними засобами, які дають змогу актуалізувати важливе повідомлення та передати його читачам в стилій та лаконічній формі. Було виявлено, що в сучасному англійському газетному дискурсі використовується таке нове явище, як еліпсис додатка, означення чи обставинного модифікатора. Дослідження показало, що еліптичні речення як заголовки сучасних газетних статей слугують засобом стиснення інформації, фокусування уваги читача на певних подіях, які інтригують та викликають бажання прочитати статтю. Автори заголовків газетних статей можуть вдаватися до використання розмовної мови, неповних речень та інших стилістичних засобів, щоб викликати цікавість читачів. У статті розкрито тенденцію до використання газетних заголовків для виявлення прагнення авторів подавати інформацію лаконічно, що стало можливим завдяки мовній економії та стислому викладу повідомлення. Проведене дослідження показало, що еліптичні заголовки частіше використовуються в газеті «The Economist» у порівнянні з «The Guardian». Окрім цього, в газетних заголовках часто використовувалася гра слів, включаючи каламбури, алюзії та метафори, а також алітерації та асонанси, інтригуючи своєю виразністю, ритмічністю, підсвідомо спонукаючи читачів прочитати статтю, тоді як газета «The Guardian» пропонувала в більшій мірі аналіз і пояснення, а не лише новини.

Ключові слова: еліптичне речення, еліпсис, лінгвістична компресія, мовна економія, газетний заголовок.

Кошман І. М.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української філології та журналістики

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

УКРАЇНІЗМИ-ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ФЕНОМЕН МАСМЕДІЙНОГО МОВЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ТЕКСТІВ ІНТЕРНЕТ-ЗМІ)

Анотація. У статті йдеться про особливості представлення українізмів-фразеологізмів у масмедійних текстах України новітнього часу російською. Фразеологізми як різновид мовних одиниць мають низку лінгвістичних ознак, що зокрема обумовлюють особливості їх функціонування в різних ситуаціях мовлення. Об'єктом дослідження є інтернет-тексти російською, що опубліковані в інтернет-ЗМІ України. Масмедійні тексти вибираються в якості джерела для дослідження, оскільки їх лінгвістична природа – віддзеркалювати мовні тенденції, що існують в усусі. Тобто в них відображуються активні мовні процеси, що властиві сучасному мовленню російською в Україні. Предметом дослідження є комунікативно-прагматичні особливості українізмів-фразеологізмів як відмітних компонентів масмедійних текстів України російською. В роботі використовуються методи лінгвістичного, лінгвокультурологічного, графічного аналізу, а також порівняльний та описовий методи. В дослідженні виокремлено кілька групи українізмів-фразеологізмів за особливостями графічного втілення: вкраплення, транскрипційні та гібридні форми. Також приділяється певна увага прагматичним особливостям фразеологізмів-українізмів у масмедійних текстах російською. Зазначається, що стилістичні ефекти виникають не тільки завдяки використанню стилістично забарвлених одиниць, но і як наслідок взаємодії на стику мов. Введення українізмів-фразеологізмів в масмедійні тексти російською спирається не лише на лінгвістичне підґрунтя, а й на культурне. На прикладі функціонування в контекстах російською українізмів-фразеологізмів *ні пари з вуст і аж гай шумить* аналізується культурна семантика фразеологізмів – опора на певні коди культури, символи або стереотипи. Завдяки цьому адресант і адресат маркуються як «свої» – такі, що належать до одного культурного простору.

Ключові слова: українізм, фразеологізм, медіатекст, стилістичне значення, код культури.

Постановка проблеми. Важливість фразеологізмів як стильових одиниць у масмедійному мовленні відмічається в роботах О. А. Земської, Г. А. Копніної, В. Г. Костомарова, В. М. Мокієнка, О. П. Сковороднікова, Г. Я. Солганика тощо. Використання фразеологізмів цілком відповідає уявленню, що було сформульовано В. Г. Костомаровим, про мовлення в ЗМІ як поєднання стандарту та експресії. В. М. Мокієнко звертає увагу на прагматичну сутність фразеологізмів і відмічає, що фразеологія дозволяє тонко диференціювати викладену в пресі та інших ЗМІ інформацію з різних регістрів [1, с. 27].

Аналіз останніх досліджень. В роботах останніх десятиліть у фокусі дослідницької уваги опиняються фразеологізми як феномени, що є носіями національно-культурних сенсів.

В класичній праці В. М. Телії зазначається, що у фразеологічному складі мови кумулюється світобачення – матеріальна, соціальна та духовна культура мовної спільноти, а засобом втілення національно-культурної специфіки фразеологізмів є образне підґрунтя [2, с. 215]. На думку В. М. Телії, фразеологізми можуть виконувати роль еталонів, стереотипів культурно-національного світобачення або вказувати на їхній символічний характер і виступають у якості мовних експонентів культурних знаків [2, с. 250].

В. Г. Костомаров і Н. Д. Бурвікова відносять фразеологізми до логоепістем – згорнутого тексту, згортки символіки тексту, сигналів, що змушують згадати фонове знання [3, с. 34]. Логоепістемі, за В. Г. Костомаровим і Н. Д. Бурвіковою, є знаками, що вимагають осмислення на двох рівнях – рівні мови та рівні культури [3, с. 37].

На думку Ю. М. Караулова, фразеологізми – різновид когнітивних структур в тезаурусі мовної особистості [4, с. 115]. Когнітивні структури спираються на знання носія мови про світ, є стандартними та формують картину світу, що є загальною для всіх носіїв мови в певний час [4, с. 113].

У роботах М. Л. Ковшової стверджується, що фразеологізми є знаками культури: до сприйняття мовної семантики фразеологізмів тією чи іншою мірою підключається культурна семантика у вигляді стійких уявлень, стереотипів тощо [5, с. 12]. М. Л. Ковшова використовує поняття «культурна конотація» як поєднання трьох складових – «міфологічної», «науково-пізнавальної», «наївної» [5, с. 19]. Наголошується на тому, що інтерпретаційна модель фразеологічного значення є початком нового, лінгвокультурологічного, етапу в дослідженні фразеологізмів [5, с. 10].

Метою роботи є розгляд комунікативно-прагматичних особливостей українізмів-фразеологізмів, що включаються у масмедійні тексти України новітнього часу російською.

Матеріалом для дослідження слугують тексти, оприлюднені в інтернет-ЗМІ України російською.

Природа масмедійних текстів – націленість на інформування про реальні події та їх обговорення й коментування, явна оцінність, повсякденність, тематичне розмаїття – обумовлює їх відкритість і проникність для мовних новацій. В масмедійних текстах оперативно відображаються ті мовні тенденції, що з'являються в усусі, що робить їх надійним джерелом для спостережень.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, однією з важливих проблем, що розглядається у лінгвістиці мовних контактів, є проблема впливу при мовній взаємодії. В роботах У. Вайнрайха, Б. Гавранека, Е. Гаугена, Дж. Грінберга, Ю. Жлуктенка,

А. Мартине, Е. Сепіра, О. Швейцера тощо йдеться про різновиди впливів, зокрема про впливи на різних мовних рівнях. У Вайнрайх пише про те, що при масовій двомовності лексичний вплив однієї мови на іншу може досягати величезних розмірів [6, с. 42].

Масмедійні тексти України російською останніх десятиліть дають уявлення про масштаби впливу української мови на російську України. Одним з показників такого впливу є використання в текстах російською українізмів різних типів і груп. Серед структурно та тематично різноманітних груп особливе місце належить українізмам-фразеологізмам.

Прагматичний ореол фразеологізмів є причиною, що обмежує використання фразеологізмів у масмедійних текстах. Зокрема, в тексти новинних жанрів (коротку новину, розширену новину, «пісочний годинник») фразеологізми не вводяться, оскільки предметом зображення в таких текстах є викладення лише фактів. Цього ж від текстів цього типу вимагає й журналістський стандарт. Втім масмедійні тексти жанрів, що відносяться до раціональної та емоційної публіцистики, поєднують факти та думки, й використання фразеологізмів у коментарях, ньюс-фіче, аналітичних статтях, фіче, портретах, репортажах є цілком доречним.

В масмедійні тексти російською включаються фразеологізми, що мають стилістичне забарвлення: *Руководитель корпорации стратегического планирования «Гардарика» Константин Матвиенко считает, что нынешнее правительство появилось утром, «як Пилип з конопель вискочив»* (<https://censor.net.ua>); *Консьюмерское движение (защита прав потребителей) на Западе имеет глубокие корни, Украина же – в начале этого пути. Давайте же объединимся на страницах журнала, «аби нас не пошили в дурні» товаропроизводители* (<https://day.kyiv.ua>); *Нагородив кучу ошибок просто потому, что разбираются в теме, как свинья в апельсинах, и даже не сумели сделать правильные выводы из информации, предоставленной опрошенными экспертами* (<https://www.ponomarev.com>); *Потому как видя то, что творит в городе так называемая власть, постоянно хочется себя уцелить и убедиться – это реально происходит или только кажется? «Цирк на дроті» – вот единственное достойное название этого балагана* (<https://lb.ua>).

В одиниці *вискочити (вистрибнути) як (мов, ніби і т. ін.) Пилип з конопель* фіксується стилістичне значення – ‘зневажл.’ [7, с. 85]; в одиниці *пошили в дурні* – ‘грубо’ [7, с. 553], в одиниці *як свинья в апельсинах* – ‘ірон.’ [8, с. 447]; в одиниці *цирк на дроті* – ‘жрм.’ [9, с. 360]¹.

Однак не лише експресивне (або функціональне) маркування українізму-фразеологізму створюють прагматичний ореол медіатексту. Особлива виразність виникає як результат мовного контакту: вкраплення українізму-фразеологізму в текст російською завжди є стилістично значущим. На стику мов виникають тонкі стилістичні сенси – схвалення, насмішка, іронія, глузування тощо. Наприклад, в контекст *Но и президент Трамп тоже не пас задних и яростно набросился на руководителей Эстонии, Латвии и Литвы за войну в Югославии* (<https://defence-line.org>) українізм вносить іронічне забарвлення; в контексті *«Четыре бывших соратника кооперации, изгнанные из ее рядов еще «за царя Панька» вдруг стали выступать в прессе и ратовать за потери кооперации еще в советские времена», – прокомментировал ситуацию*

М. Андрийко (<https://day.kyiv.ua>) фразеологізм формує значення несхвалення.

Масмедійні тексти демонструють різні способи графічного представлення українізмів-фразеологізмів. По-перше, як вкраплення, в оригінальній графічній упаковці: *Они продолжали задавать вопросы с заложением в них укором и обвинениями в работе на оппонентов. Но Гордиенко был непреклонен – «терпец урвался» у самих общественников* (<https://lb.ua>). По-друге, транскрипційне, коли українська одиниця відтворюється засобами російської графіки: *Пока общественность озадаченно чухала потылицю, наблюдая обряд перекладывания с больной головы на здоровую, пришел ответ от самой жертвы выборочного правосудия* (<http://korrespondent.net>). По-третє, гібридне, коли використовуються змішані форми різних видів: *Малое количество экипажа указывает на высокую степень автоматизации и можно предположить, что в плане инноваций, Queen Elizabeth не пасет задних* (<http://defence-line.org>); *И никакая охрана вместе с омоном не поможет. Тем более в охране и в омоне тоже – болевщики. Их тэрпэць тоже урвался* (<http://korrespondent.net>).

Включення до медіатекстів українізмів-фразеологізмів є комунікативно значущим. Адресант проявляє себе як лінгвокреативна білінгвальна особистість, яка в певній ситуації мовлення здійснює вибір мовних одиниць з ресурсів різних мов й, безумовно, обирає ті, що найточніше відповідають комунікативному наміру. Як зазначає М. Л. Ковшова, використання фразеологізму не є автоматичним: вибір фразеологізму не випадковий, а зумовлений його як мовною, так і культурною, глибинною, семантикою [5, с. 22]. Тобто вибір українізму-фразеологізму – це свідомо дія адресанта, який грає на культурних і мовних стиках.

Наприклад: *Как появился на пять минут в день выборов, так и замолчал и просто «ні пари з вуст»* (<https://gorlis-gorsky.livejournal.com>).

Згідно зі словником, фразеологізм *ні пари з уст (з вуст, з рота)* має відповідники в російській мові – *ни звука ни слова та ни гласа ни воздыхания* (книжн.) [13, с. 110]. Фразеологічні словники російської мови не фіксують одиницю *ни звука ни слова* [14; 15; 16]; одиниця *ни гласа ни воздыхания* (устар.) реєструється тільки в [14, с. 108].

Фразеологічні словники російської мови містять одиниці *ни полслова [ни слова]* [14, с. 339] або *ни слова* (разг., експрес.) [15, 2, с. 163].

Словники по різному визначають семантичний обсяг фразеологізмів: у одиниці *ні пари з уст (з вуст, з рота)* фіксують одне значення [12, с. 142], два значення [10, 6, с. 60; 13, с. 110], три значення [11, с. 161–162; 7, с. 140]; у одиниці *ни слова* – одне значення [14, с. 339], три значення [15, 2, с. 163].

Крім стилістичних відмінностей порівняння семантичних обсягів українського та російського фразеологізмів свідчить про їх незбіг:

Ні (ані) пари з вуст (з рота, з губи)

1. Нічого не говорити, затято мовчати.
2. про що. Не розголошувати, не розказувати чого-небудь; утаювати.
3. рідко, з сл. говорити, мовити / т. ін. Зовсім нічого [11, с. 161–162].

Ни слова. Разг. Экспрес.

1. Абсолютно ничего (не говорить, не знает, не понимает и т. п.).
2. кому о чём. Ничего не сказать, не сообщить, помалкивать; ни звука. Часто употребляется как приказание.
3. от кого. Нет никаких известий, сообщений от кого-либо [15, 2, с. 163].

На відміну від російського *ни слова* семантичний обсяг *ні пари з уст (з вуст, з рота)* не містить уявлення про відсут-

¹ Визначення словниками стилістичного забарвлення не є послідовним. Не відмічається наявність стилістичного значення в фразеологізмів *вискочити (вистрибнути) як (мов, ніби і т. ін.) Пилип з конопель* у [10, 1, с. 486; 11, с. 104; 12, с. 145]; *пошили в дурні* – в [10, 2, с. 437; 11, с. 685; 12, с. 52]; *цирк на дроті* – в [8, с. 519]. Фразеологізми *як свинья в апельсинах* і *цирк на дроті* в [10; 11; 12] не реєструються.

ність знання або розуміння чогось. Український фразеологізм має більш вузьке, спеціалізоване, значення, центральним компонентом якого є уявлення про відсутність мовлення, про мовчання. Тобто українська й російська одиниці не є еквівалентними, їх семантичні обсяги лише частково перетинаються.

Ще більш відмінною є культурна семантика фразеологізмів. На відміну від російської одиниці *ни слова* фразеологізм *ні пари з вуст* базується на буденному спостереженні звичайної мовної особистості за ознаками існування в природі живих істот. Через це образ фразеологізму прозорий та візуальний.

Центральний елемент українського фразеологізму *вуста* відноситься до соматичного коду культури. За В. В. Красних, у соматичному коді особливе місце займають символічні функції різних частин тіла [17, с. 7]. *Вуста* в українській культурі є символом мови [18, с. 122]. В мові, мовленні кодується багато культурних сенсів: цінність як суто людської здатності, як магічне або релігійне явище, як скарбниця національного досвіду, як засіб спілкування й джерело інформації тощо. Від людини очікують мовлення, коли це необхідно, та його відсутності, коли, на думку оточуючих, в мовленні нема потреби або воно несе небезпеку. Саме ці культурні сенси обумовлюють можливість вираження одиницею *ні пари з вуст* різних ціннісних оцінок – від позитивних до різко негативних. У контексті, що розглядається, *Как появился на пять минут в день выборов, так и замолчал и просто «ні пари з вуст»* (<https://gorlis-gorsky.livejournal.com>) фразеологізм формує негативну оцінку. Така інтерпретація фразеологізму має культурне підґрунтя: ситуація, про яку йдеться, потребує мовлення – інформування громади, роз'яснення або коментування. Відсутність же мовних дій сприймається негативно.

Ще один приклад: *Обстрел происходит с обеих сторон. За исключением того, что мы стреляем в ответ. Стреляем хорошо. Так, что гай шумит* (<https://politeka.net>); *Наваливают в полный рост. «Корсарам» ковьяряют позиции россиян, аж гай шумит* (<https://tverezo.info>).

Словник [13] не включає до переліку вжитого фразеологізму.

Фразеологічні словники української мови неоднаково подають формальний склад: *аж гай шумить (шумитиме)* [10, 11, с. 562]; *аж гай гуде (шумить)* [11, с. 168; 12, с. 28; 7, с. 145]; *аж гай гуде* [19, с. 65]. Щодо визначення семантичного обсягу розбіжності відсутні – всі словники виділяють одне значення. Тлумачення теж подібні: ‘виражає інтенсивність якоїсь дії’ [10, 11, с. 562]; ‘уживається для вираження інтенсивності якоїсь дії’ [11, с. 168]; ‘безперешкодно, інтенсивно’ [12, с. 28]; ‘ужито для вираження інтенсивності якої-небудь дії’ [19, с. 65]; ‘уживається для вираження підсилення якоїсь дії’ [7, с. 145]. Тобто центральними сенсами одиниці є уявлення про інтенсивність дії.

Фразеологічні словники російської мови реєструють декілька одиниць, що позначають інтенсивність дії: <аж> *небу жарко* – ‘так, что сильнее, энергичнее не может быть. О высшей степени напряженности, интенсивности какого-либо действия, какой-либо деятельности’ [14, с. 156]; *изо всех сил (силы)* – ‘с предельным напряжением, интенсивностью (делать что-либо)’ [14, с. 423]; *во всю силу [мочь]* – ‘с предельным напряжением, интенсивностью (делать что-либо)’ [14, с. 424]; *во всю мочь* (разг., экспрес.) – ‘с предельным напряжением, интенсивностью’ [15, 1, с. 304]; *изо всей мочи* (прост., экспрес.) – ‘с предельным напряжением, интенсивностью’ [15, 1, с. 304]. Тобто український фразеологізм не є безеквівалентним, він має відпо-

відники в російській мові. Вибір українізму-фразеологізму має культурне підґрунтя.

На відміну від російських еквівалентів фразеологізм *аж гай гуде (шумить)* спирається на спостереження звичайної мовної особистості за «своїм» навколишнім середовищем. Через це складається прозорий, наочний і аудіальний, для мовної особистості образ фразеологізму.

Центральний компонент фразеологізму – *гай* – належить до біоморфного коду культури. В. В. Красних зазначає, що біоморфний код пов'язаний з існуючими в культурі стереотипами [17, с. 14]. В описі одиниці *гай* в [18] є свідчення про його приналежність до стереотипів – ‘ознака української живописної природи’ [18, с. 127]. За словами В. В. Красних, стереотипи представляються передбачуваними асоціаціями [20, с. 185]. *Гай* асоціюється з зеленню, прохолодою, фоновим природним звучанням та спокоєм. Як і будь-яке стереотипне, таке асоціювання є нормативним² для української культури.

Уявлення про інтенсивність виникає як результат порушення рівня нормативності природного звучання, в наслідок чого виникає ситуація, що не відповідає стереотипу. Причому це порушення може бути як наслідком дії природних сил (вітру, дощу тощо), так і дії людини, наприклад, коли *гай* стає місцем здійснення свят весняного циклу [18, с. 126]. Таке культурне підґрунтя обумовлює, що уявлення про інтенсивність, що передається фразеологізмом *аж гай гуде (шумить)*, не пов'язується зі смислами граничності, напруги, надмірності, як це є в російських одиницях <аж> *небу жарко, изо всех сил (силы), во всю силу [мочь]*. Такі культурні смисли визначають можливість виражати фразеологізмом *аж гай гуде (шумить)* різних ціннісних оцінок – вони, ймовірно, визначаються характером дії, на інтенсивність якої вказується.

Крім характеристики адресанта, вживання українізмів-фразеологізмів маркує й адресата: він розглядається як «свій»: такий, що належить до спільного з адресантом культурного простору й розуміється не тільки на ресурсах української й російської мов, а й на культурній семантиці.

Висновки. Таким чином, сучасні масмедійні тексти російською свідчать про те, що в ситуації функціонування кількох мов реалізується можливість ретельного добору мовних засобів різних мов для вираження змісту відповідно до комунікативного наміру. На мовних стиках виникають певні стилістичні ефекти, що свідчать про формування своєрідного стилістичного прийому в російській мові України. Разом з тим, введення українізмів-фразеологізмів в масмедійні тексти російською спирається не лише на знання мови, а й на культурний досвід мовної особистості. Українізми-фразеологізми як культуромісткі феномени кумулюють національно-специфічне знання й вибираються в ситуації конкуренції відтворюваних одиниць через їх культурну ясність і близькість.

Література:

1. Мокієнко В. М. Фразеологія в сучасній публіцистиці. *Die slawische Phraseologie in den modernen Massenkommunikationsmitteln (Publizistischer Diskurs) / Славянская фразеологія в сучасних СМІ (публіцистический дискурс)* / отв. ред.: Х. Вальтер, В. М. Мокієнко, Ж. Фінк. Грайфсвальд: Ун-т. ім. Ернста Морица Арндта, 2017. С. 26–36.
2. Телія В. Н. Русская фразеологія. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.

² Див.: [20, с. 184].

3. Костомаров В. Г., Бурвикова Н. Д. Старые мехи и молодое вино. Из наблюдений над русским словоупотреблением конца XX века. Санкт-Петербург: Златоуст, 2001. 72 с.
4. Караулов Ю. Н. Словарь Пушкина и эволюция русской языковой способности. Москва: КомКнига, 2006. 168 с.
5. Ковшова М. Л. Семантика и прагматика фразеологизмов (лингвокультурологический аспект): автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.01. Москва, 2009. 48 с.
6. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие. *Новое в лингвистике. Вып. VI: Языковые контакты* / ред. В. Ю. Розенцвейг. Москва: Прогресс, 1970. С. 25–60.
7. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук, Н. М. Неровня, Т. О. Федоренко. Київ: Наукова думка, 2003. 788 с.
8. Ужченко В., Ужченко Д. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 552 с.
9. Ставицька Л. Український жаргон: словник. Київ: Критика, 2005. 496 с.
10. Словник української мови: в 11 томах. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
11. Фразеологічний словник української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 1993. 984 с.
12. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ: Освіта, 1998. 224 с.
13. Олійник І. С., Сидоренко М. М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник. Київ: Радянська школа, 1991. 400 с.
14. Фразеологический словарь русского языка / под ред. А. И. Молотова. Москва: Советская энциклопедия, 1968. 543 с.
15. Фразеологический словарь русского литературного языка конца XVIII – XX вв.: в 2 томах / под ред. А. И. Федорова. Новосибирск: Наука, 1991.
16. Фразеологический объяснительный словарь русского языка / под ред. А. Н. Баранова и Д. О. Добровольского. Москва: Эксмо, 2009. 704 с.
17. Красных В. В. Коды и эталоны культуры (приглашение к разговору). *Язык, сознание, коммуникация: сб. статей* / отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. Москва: МАКС Пресс, 2001. Вып. 19. С. 5–19.
18. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Київ: Довіра, 2006. 704 с.
19. Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: словник-довідник / укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2002. 735 с.
20. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія. Москва: Гнозис, 2002. 284 с.

Koshnan I. Ukrainianisms-phraseologies as a phenomenon of masmedia speech (on the example of internet media texts)

Summary. The Paper is dedicated to the specifics of the representation of Ukrainianism-phraseologisms in the mass media texts of modern Ukraine in Russian. Phraseologisms as a kind of language units have a number of linguistic peculiarities, which in particular determine the features of their functioning in different speech situations. The object of the study is Internet texts in Russian those are published in the online media of Ukraine. Mass media texts are chosen as a source for study, because their linguistic nature is a reflecting of linguistic trends that exist in the usage. Namely they reflect the active language processes inherent in modern Russian speech in Ukraine. The subject of study is the communicative-pragmatic features of Ukrainianism-phraseologisms as distinct components of mass media texts of Ukraine in Russian. The methods of linguistic, linguistic and cultural, graphic analysis, as well as comparative and descriptive methods are used in the Paper. The study singles out several groups of Ukrainianism-phraseologisms according to the features of graphic creation: microinclusion, transcriptional and hybrid forms. As well some attention is paid to the pragmatic features of Phraseology-Ukrainianisms in mass media texts in Russian. It is noted that stylistic effects arise not only through using of stylistically colored units, but also as a consequence of interaction at the junction of languages. The introduction of Ukrainianism-phraseologisms in Russian mass media texts is based not only on linguistic but also on cultural. On the example of functioning in the contexts of Ukrainianism-phraseologisms as like *ні пари з вуст* and *аж гай шумить* the cultural semantics of phraseology is analyzed as a support for certain codes of culture, symbols or stereotypes. Due to that, a sender and an addressee are marked as «friendly» as as belonging to the same cultural space.

Key words: Ukrainianism, phraseology, media text, stylistic meaning, code of culture.

*Кульчицький В. І.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології
Національного авіаційного університету**Ткачук Я. Д.,**студент кафедри англійської філології перекладу
Національного авіаційного університету*

ПРОДУКТИВНІ СПОСОБИ СЛОВОТВОРЕННЯ У СУЧАСНІЙ ШВЕДСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню продуктивних способів словотворення у сучасній шведській мові. Особливу увагу приділено таким способам поповнення лексичного складу мови, як словоскладання, афіксація, аббревіація. Потреба розширення словникового складу мови зумовлена стрімким розвитком суспільства, появою нових явищ і процесів. Визначено, що кожного року у шведській мові з'являються тисячі нових слів. Аналіз сучасного словникового складу шведської мови продемонстрував, що максимально компактне вираження смислів є поширеною тенденцією збагачення словника шведської мови. Звідси, визначено, що одним з найпопулярніших способів словотворення на сучасному етапі розвитку шведської мови є словоскладання. Така словотворча модель виявилася ефективною у творенні нових слів як у спеціальних мовних областях, так і у загальноживаній лексиці. Аналіз матеріалу дослідження продемонстрував, що протягом останніх двох десятиліть надзвичайно велика кількість слів, утворених шляхом словоскладання, належить до галузі інформаційних технологій. До того ж, сучасна шведська лексика характеризується присутністю композитивів, утворених від власних назв. Іншим широковживаним способом словотворення у сучасній шведській мові виявилася афіксація. Визначено, що у сучасній шведській мові не всі афікси є продуктивними, а лише деякі з них використовуються сьогодні для утворення нових слів (суфікси *-ing, -else, -het, -bar, -lös, -ig, -dom, -ligen, -t, -a, -ism, -iser(a), -fier(a), -isering, -fiering*; префікси *van-, o-, ap-, tok-*). Також досліджено ще один ефективний спосіб поповнення лексичного складу сучасної шведської мови – аббревіацію. Серед аббревіатур, що зустрічаються у сучасній шведській мові, виявлено два основні типи: ініціальні аббревіатури (*initialord*) – тобто ті, які утворюються поєднанням лише початкових літер тих слів, з яких складається аббревіатура, та неініціальні аббревіатури (*kortord*) – ті, які представляють собою повноцінне слово з короткою формою. Отже, шведська мова перебуває у постійному русі, розвивається і збагачує свій лексичний склад за допомогою продуктивних способів словотворення.

Ключові слова: словотвір, продуктивні способи словотворення, лексичний склад мови, префіксація, суфіксація, аббревіація, словоскладання, шведська мова.

Постановка проблеми. Мова – це динамічне явище, яке постійно зазнає змін. Кожна мова розвивається та збагачує свій словниковий склад за рахунок лексичних запозичень з інших мов [1, с. 156], а також продуктивних способів словотворення. Стрім-

кий розвиток суспільства, поява нових явищ, процесів та технологій, що вимагають номінування, зумовлює потребу людства в розширенні словникового складу мови. Саме тому процес словотворення завжди був у центрі уваги багатьох науковців.

Взагалі словотвір може позначати стан або процес, отож його можна розглядати як діахронічно (через різні періоди історії), так і синхронно (в один конкретний період часу). Сьогодні безліч нових слів у шведській мові виникає шляхом створення нових лексем зі старих – або шляхом додавання афікса до вже існуючої форми слова, або ж об'єднання слів для утворення нових сполук. Ці процеси цікавлять багатьох дослідників, адже значення словотворення для розвитку лексики будь-якої мови є надзвичайно важливим. Зрештою, майже до будь-якої лексеми можна додати афікс чи об'єднати її з іншою аби утворити абсолютно нове слово.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Словотвір – це розділ мовознавства, що вивчає структуру слів та особливості їх творення. Дослідження продуктивних способів словотвору завжди посідає одне з найактуальніших місць в царині лінгвістичних розвідок. Я. В. Закревська [2], Ф. О. Нікітіна [3], В. О. Горпинич [4], Н. Ф. Клименко [5], О. М. Бортничук, Л. П. Пастушенко [6] мають у науковому доробку праці, що зосереджені на дослідженні особливостей словотворчих структур та способів словотворення. Серед шведських лінгвістів-дослідників словотвору варто виокремити Т. Шміда (Т. Schmid), А. Лійдлінга (А. Liideling), Б. Зойберліха (В. Säuberlich), У. Гайда (У. Heid), Б. Мебіуса (В. Möbius) [7], які аналізують системи складних слів, а також лінгвіста А. Ліндстрьома (А. Lindström) [8], який вивчає запозичені іншомовні елементи у шведській мові.

Мета статті – виокремити та проаналізувати продуктивні способи словотворення у сучасній шведській мові, а також дослідити особливості їх функціонування у процесі поповнення лексичного складу шведської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожного у року у шведській мові, як і в будь-якій іншій мові світу, з'являються тисячі нових слів [9, с. 165]. Аналіз сучасної лексики шведської мови демонструє, що найпопулярнішою тенденцією поповнення словника шведської мови є максимально компактне вираження смислів. Вона передбачає використання такого способу утворення нових лексичних одиниць, як словоскладання, що є дуже поширеним у скандинавських мовах. Тенденція до компактного вираження смислів проявляється насамперед у значному зростанні

вживаності складних слів у всіх стилістичних реєстрах мови. У новітній лексиці такі композити зустрічаються як в області спеціальних термінів чи професіоналізмів, так і у загальноживаній лексиці. Щодо першого випадку, прикладами можуть слугувати такі терміни як-от: *genuspedagog* (*genus* + *pedagog*) – викладач гендерної теорії чи *äldrelots* (*äldre* + *lots*) – соціальний працівник, який супроводжує літніх людей у поїздах. У загальноживаній лексиці спостерігаємо такі приклади словоскладання: *helikoptertamma* (*helicopter* + *tamma*) – надмірно обайлива мати; *svennekoloni* (*svenne* + *koloni*) – район, населений етнічними шведами [10, с. 4].

На появу нової лексики завжди впливають екстралінгвістичні фактори, а саме ті процеси, які відбуваються у суспільстві в момент появи тієї чи іншої лексичної одиниці. Адже нові слова утворюються для позначення нових реалій життя суспільства. Саме тому протягом останніх двох десятиліть у шведській мові шляхом словоскладання утворилося багато нових термінів для позначення понять, що належать до сфери інформаційних технологій. Більшість таких термінів мають у своєму складі такі компоненти: *nät* – мережа, *Internet* і *mobil* – мобільний. Наведемо декілька прикладів: *nätjournalistik* (*nät* + *journalistik*) – інтернет-журналістика; *nätbedrägeri* (*nät* + *bedrägeri*) – інтернет-шахрайство; *nätbokhandel* (*nät* + *bokhandel*) – книжковий інтернет-магазин; *mobilbank* (*mobil* + *bank*) – мобільний банк; *mobilsurf* (*mobil* + *surf*) – сидіти у мобільному телефоні [9, с. 166].

Інша помітна особливість сучасного лексичного складу шведської мови полягає у присутності композитів, утворених від власних назв. Для прикладу, *Ikeamonarki* (*Ikea* + *monarki*) – монархія, що претендує на демократичність (шведська королівська родина нібито часто відвідує магазини Ikea, де роблять покупки прості шведи); *bin Ladin-rabatt* (*bin Ladin* + *rabatt*) – знижка на авіаквитки після терористичних актів у літаках (за іменем арабського терориста Осамі бен Ладена); *potprekunskap* (*Potpre* + *kunskap*) – неважлива інформація (за іменем собаки Карла XII – Potpre, тобто дана інформація не має жодної цінності і є непотрібною). Усі наведені приклади мають іронічне значення і належать до газетної лексики. Ці лексичні одиниці включають в себе елемент мовної гри і слугують для створення комічного ефекту, який часто використовують шведські журналісти у своїх статтях [10, с. 5].

Поряд зі словоскладанням, важливу роль у поповненні словникового складу шведської мови відіграє афіксація. Деякі з афіксів є продуктивними, тобто використовуються й сьогодні для утворення нових слів. До них належать суфікси іменників *-ing*, *-else*, *-het*, суфікси прикметників *-bar*, *-ig*, префікс *o-* та багато інших афіксів. З іншого боку, є ряд афіксів, які не використовуються для створення нових слів, є непродуктивними. Це, зокрема, суфікс *-on*, що зустрічається в досить значній кількості іменників, які позначають плоди (наприклад: *odon* – лохина, *smultron* – полуниця, *hallon* – малина, *lingon* – брусниця), суфікси *-d*, *-st*, *-t*, з якими утворено ряд віддіслівних іменників, наприклад: *en följd* – слідство (від *följa* – слідувати), *en färd* – поїздка (від *fara* – їхати), *en tjänst* – служба (від *tjäna* – служити), *en konst* – мистецтво (від *kunna* – могти, вміти), *en vakt* – сторожа (від *vaka* – не спати) та ін. До непродуктивних префіксів належать префікси *und-* (*undgå* – уникати, *undsätta* – надавати допомогу), *veder-* (*vederlägga* – спростувувати, *vedervärdig* – огидний) та ін. [11].

Деякі афікси завжди змінюють значення кореня приблизно в одному напрямку. Так, наприклад, префікс *van-* завжди слугує для вираження понять, протилежних значенню кореня або виражає негативне значення: *en vanföreställning* – хибне уявлення (від *en föreställning* – уявлення), *vanhedra* – ганьбити, (від *hedra* – поважати), *vanpryda* – спотворювати (від *pryda* – прикрашати). Суфікс *-lös* слугує для утворення слів, що позначають відсутність того, що виражено коренем: *känslolös* – байдужий (від *en känsla* – почуття), *bekymmerslös* – безтурботний (від *ett bekymmer* – турбота), *viljelös* – безвольний (від *en vilja* – воля) [11].

Розглянемо детальніше продуктивний префікс *o-*, адже він демонструє сплеск продуктивності саме останніми роками. Префікс *o-* в основному вживається з прикметниками і змінює їхнє значення на протилежне: *obra* – нехороший (від *bra* – хороший), *oglad* – невеселий (від *glad* – веселий), *okul* – неприємний (від *kul* – приємний, класний), *otysig* – незатишний (від *tysig* – затишний).

Розглядаючи словотворення прикметників, варто звернути увагу на такі префікси, як-от *ap-* і *tok-*. Останнім часом обидва префікси прийшли на зміну префіксам *jätte-*, *kanon-*, *sten-*, *skit-*, і вважаються підсилувальними, тобто вони виражають експресивність і підсилюють значення прикметника, з яким вживаються, наприклад: *apbra* – дуже хороший (від *bra* – хороший), *apfin* – дуже красивий (від *fin* – красивий), *aptrist* – дуже нудний (від *trist* – нудний), *tokbillig* – дуже дешевий (від *billig* – дешевий), *tokdyr* – дуже дорогий (від *dyr* – дорогий), *tokjobbig* – дуже складний (від *jobbig* – складний). Варто зауважити, що ці два префікси не є взаємозамінними і вживаються кожен з різними прикметниками [9, с. 172].

Словотворчі суфікси слугують для утворення нових слів і одночасно вказують на те, якою частиною мови є слово, наприклад: *-dom*, *-else*, *-het* та ін. є суфіксами іменників, *-bar*, *-ig*, *-lös* та ін. – суфіксами прикметників, *-ligen*, *-t* та ін. – суфіксами прислівників тощо [11].

Протягом останніх десятиліть у шведській мові значну продуктивність демонструє суфікс *-a*, за допомогою якого утворюються дієслова, як від шведських, так і від іншомовних кореневих основ, наприклад: *dygna* – не спати цілу добу (від *dygn* – доба), *värda* – проводити захід (від *värd* – хазяїн), *blogga* – вести блог (від *blogg* – блог), *lajka* – ставити в подоба (від *lajk* – в подоба) [9, с. 170].

Характерною тенденцією при утворенні іменників і дієслів в останні десятиліття стала можливість вільної комбінації споконвічно шведських кореневих морфем, або тих, що були давно асимільовані і запозичені з інших мов (до них належать суфікси *-ism*, *-iser(a)*, *-fier(a)*, *-isering*, *-fiering*). Цей процес, на думку І. Мокіна [10], свідчить про те, що зазначені суфікси іншомовного походження були асимільовані у шведській мові. Подібна асиміляція відбулася ще у давньошведській мові, коли до числа продуктивних словотворчих морфем увійшов, наприклад, суфікс *-are*, запозичений з латині, де він існував у формі *-arius*. Розглянемо приклади неологізмів, утворених способом суфіксації із використанням зазначених суфіксів: *svennefiering* – перетворення у типового шведа (йдеться про мігрантів); *nåpannanism* – прагнення перекласти відповідальність на когось; *andrafiering* – відчуження (особистості у колективі). Два перші іменники відносяться до газетної лексики, а останній є усталеним поняттям, яке використовується

у мові шкільних працівників. Цікавою є і морфологічна структура зазначених неологізмів, особливо двох останніх. Так, у якості основи іменника *nåpannanism* виступає займенникове словосполучення *någon annan* – *хтось інший*, яке у розмовній мові вимовляється з контракцією – [nånan 'nan]. Основою іменника *andrafering* є займенник *annan* – *інший* у слабкій формі *andra*. Поєднання займенникової основи з суфіксом, який став продуктивним зовсім нещодавно, свідчить про те, що такі словотворчі морфеми набули широкої морфологічної сполучності у мові, тобто повністю асимілювалися [10, с. 7].

Протягом кількох останніх десятиліть у шведській мові набув поширення такий тип словотворення, як аббревіація. Аббревіатури є скороченнями стійких сполучень в одне слово (найчастіше словосполучень, що слугують для позначення тих чи інших громадських організацій, установ, фірм тощо). Взагалі створення аббревіатур включає багато можливих варіацій. Але в основному аббревіатури складаються з умовно взятих частин відповідних слів, найчастіше – з їхніх перших літер, наприклад: *SKP* – *Sverges Kommunistiska Parti* – *Комуністична партія Швеції*.

Серед аббревіатур, що зустрічаються у сучасній шведській мові, розрізняють два основні типи:

1. Ініціальні аббревіатури (initialord). Вони утворюються поєднанням лише початкових літер тих слів, з яких складається аббревіатура, наприклад: *DUV* – *Demokratisk ungdomsvärldsfederation* – *Всесвітня федерація демократичної молоді*; *FN* – *Förenta Nationerna* – *Організація Об'єднаних Націй*; *ASEA* – *Allmänna Svenska Elektriska Aktieföretaget* – *Загальне шведське електричне акціонерне товариство* і т. ін. Як видно з наведених прикладів, ініціальні аббревіатури здебільшого є назвами партій, організацій, установ, фірм тощо. У правописі таких слів відзначається тенденція писати усю аббревіатуру великими літерами. Вимова ініціальних аббревіатур визначається наступними правилами: приголосні літери серед інших приголосних вимовляються у складі аббревіатури так, як звучать назви цих літер, тобто кожна приголосна дає у вимові особливий склад; приголосні літери в оточенні голосних вимовляються як приголосні у звичайних словах, тобто включаються до одного складу з сусідньою голосною; наголос найчастіше падає або на останній, або на передостанній склад.

2) Неініціальні аббревіатури (kortord). Такі аббревіатури представляють собою повноцінне слово з короткою формою. До них належать такі аббревіатури: *gengas* – *generatorgas* – *генераторний газ*, *elransonering* (елемент *el* від *elektricitet* – *електрика*) – *нормування електроенергії*, *A-pressen* – *arbetarpressen* – *робочий друк*. Аббревіатури цього типу відрізняються від аббревіатур першого типу і за значенням: у більшості випадків вони не є назвами якихось організацій чи установ [12].

Висновки. Отже, лексичний склад кожної мови постійно розвивається, піддається лінгвістичним змінам та інноваціям. Зокрема, це пов'язано з тим, що мова і, насамперед, її лексика безпосередньо залежить від продуктивної діяльності людей у різних сферах життя, умов їхнього спілкування, культури і т. ін.. Лексична система мови зазнає постійних змін аби мова могла виконувати свою найважливішу функцію – комунікативну. А зважаючи на те, що лексична система є адаптивною, словниковий запас кожної мови адаптується до вимог, які постійно змінюються. Переважна більшість носіїв скандинавських мов належать до одномовних культур, проте, все ж, ця

особливість уможливує функціонування словотвору. Відтак, визначено, що одними із основних джерел поповнення лексичного складу сучасної шведської мови є такі продуктивні способи словотворення: словоскладання, афіксація та аббревіація.

Перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку вбачаємо в дослідженні продуктивних способів словотворення відповідно до сфери їх застосування, а також в детальному аналізі особливостей поширення новоутворених лексичних одиниць у словнику шведської мови.

Література:

1. Кульчицький В.І., Стрільчук А.І. Англійські запозичення у шведській мові: загальний огляд проблеми. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Т. 1, № 19. С. 155–159.
2. Закревська Я. В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті. Київ, 1976. 163 с.
3. Нікітіна Ф. О. Семантичні та словотворчі проблеми сучасної термінології. Київ, 1978. 31 с.
4. Горпинич В. О. Словотворення і словотвір української мови. Київ, 1995. 206 с.
5. Клименко Н.Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. Київ, 1984. 251 с.
6. Бортничук О. М., Пастушенко Л. П. Неологізми сучасної англійської мови: шляхи та способи творення. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2010. № 17. С. 64–71.
7. Schmid T., Lüdeling A., Säuberlich B., Heid U., Möbius B. DeKo: Ein system zur analyse komplexer Wörter. *Proc. of GLD*. Gießen, 2001. Pp. 49–57.
8. Lindström A. Non-native linguistic elements in spoken Swedish. *Proc. Of the 15th ICPHS*. Barcelona, 2003. Pp. 2353–2356.
9. Жильцова Е.Л. Новые тенденции развития лексики современного шведского языка. *Вестник МГЛУ. Гуманитарные науки*. 2019. Вып. 1 (817). С. 163–174.
10. Мокин И. Новейшая лексика шведского языка: словообразовательные процессы. *Современные лингвистические парадигмы: фундаментальные и прикладные аспекты*. 2009. С. 1–13.
11. Попов О.К., Попова Н.М. Грамматика и фонетика шведского языка. Словопроизводство. URL: <https://svspb.net/bok/2-2-c.htm> (дата звернення: 20.02.2022).
12. Попов О.К., Попова Н.М. Грамматика и фонетика шведского языка. Словообразование. URL: <https://svspb.net/bok/2-2-b.htm> (дата звернення: 20.02.2022).

Kulchytskyi V., Tkachuk Ya. Productive ways of word formation in the contemporary Swedish language

Summary. The article is devoted to the study of productive ways of word formation in the contemporary Swedish language. Particular attention is paid to such ways of replenishing the vocabulary of the language as word-composition, affixation, abbreviation. The need to expand the vocabulary of the language is due to the rapid development of society, the emergence of new phenomena and processes. It is estimated that thousands of new words appear in the Swedish language every year. The analysis of the modern vocabulary of the Swedish language has shown that compact expression of meanings is a common trend in the enrichment of the Swedish vocabulary. Hence, it is determined that one of the most popular ways of word formation at the present stage of development of the Swedish language is word-composition. Such word formation model proved to be effective in creating new words both in special language areas and in common vocabulary. Analysis of the research material has shown that over the last two decades, an extremely large number of words formed by word-composition belong to the field of information technology. In addition, the modern

Swedish vocabulary is characterized by the presence of composites formed with the help of proper names. Another widely used way of word formation in the contemporary Swedish language is affixation. It is determined that not all affixes are productive in Swedish and only some of them are used today to form new words (suffixes *-ing*, *-else*, *-het*, *-bar*, *-lös*, *-ig*, *-dom*, *-ligen*, *-t*, *-a*, *-ism*, *-iser (a)*, *-fier (a)*, *-isering*, *-fiering*; prefixes *van-*, *o-*, *ap-*, *tok-*). Another effective way to replenish the vocabulary of the contemporary Swedish language is abbreviation. Among the abbreviations found in contemporary Swedish,

two main types have been identified: initialisms (initialord) and non-initialisms (kortord). Initialisms are formed only by means of the initial letters of the words that make up the abbreviation. Non-initialisms are separate words with a short form. Thus, the Swedish language is in constant motion, it develops and enriches its vocabulary with the help of productive ways of word formation.

Key words: word formation, productive ways of word formation, vocabulary, prefixation, suffixation, abbreviation, word-composition, the Swedish language.

Лозовська К. О.,

аспірантка кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Запорізького національного університету

ЗМІНИ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОВЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ КІНОСТРИЧКИ *SOME LIKE IT HOT*)

Анотація. Стаття присвячена характерним рисам мовлення чоловіків та жінок у мультимедійному тексті, на прикладі головного персонажа фільму *Some Like It Hot*. Саме кіноіндустрія допомагає вочевидь побачити не тільки соціокультурну своєрідність самих понять «чоловіче» та «жіноче», а й відстежити гендерні інверсії, які переживає герой, що вирішив заради спасіння свого життя прикинутися жінкою. На виконання практичної частини використано саме цей матеріал, тому що розвиток сюжету допомагає прослідкувати зміни, які відбуваються у мовленні героя при поступовому переході від поведінки чоловіка, до ідентифікації себе жінкою. Відомо, що науковці описали етапи зміни гендерної самоідентифікації дітей, в той час, коли у даній роботі зроблено спробу описати зміни у мовленнєвій поведінці дорослої людини, що проходить через подібні етапи. Фільм, що вийшов у прокат у 1959 році, розповідає історію двох чоловіків Джо та Джеррі, що переховуючись від мафії, переодягаються жінками та потрапляють до жіночого джаз-бенду. Мета статті полягає у тому, щоб продемонструвати, зміну гендерних особливостей мовлення, які відбуваються неусвідомлено, адже за висновками психологів, потенціал фемінності притаманний чоловікові, та маскулінне начало, властиве жінці. Об'єктом дослідження стали репліки контрабасистки Дафни, яка насправді є переодягненим чоловіком Джеррі. При аналізі реплік, виокремлено притаманні елементи мовлення персонажа, типи речень, а також характерні для нього теми для розмов. Виявлено, що поки Джеррі ідентифікує себе чоловіком, для нього є характерним використання вигуків в основному для вираження негативних емоцій, у той час як у жіночому стилі мовлення – позитивних. До зміни самоідентифікації, він вживає меншу кількість окличних речень, що свідчить про меншу емоційність мовлення. З переходом до стилю мовлення Дафни, він вдається до використання засобів, характерних саме для мовлення жінок: використання підвищеної інтонації, інтенсифікаторів, зменшувально-пестливих звернень тощо. Зауважимо, що природним чином змінюються і теми розмов: бесіди про жіночу привабливість, алкоголь та гроші, поступово переходять на теми про заможних чоловіків, коштовності, тощо.

Ключові слова: гендер, мовленнєвий портрет, характерні риси мовлення, *Some Like It Hot*.

Постановка проблеми. У наш час, гендерна лінгвістика стала одним з нових напрямків дослідження. Історією були продиктовані стереотипи щодо того, як мають поводитись чоловіки та жінки, й відповідно як вони мають розмовляти. «За останні кілька десятиліть ця істина виявилась сумнівною, що зорієнтувало рух гендерних досліджень від традиційних образів до спроб розглянути роль чоловіків та жінок з іншого боку. Підключення міждисциплінарних досліджень призвело до появи

нових визначень самих понять «чоловіче» та «жіноче», нових пояснювальних моделей, у фундамент яких закладаються не біологічний та психологічний детермінізм, а соціокультурна своєрідність» [1, с. 44]. Ці стереотипи стали основою того, як гендерний аспект вплинув на репрезентацію архетипних образів чоловіків та жінок.

Кожен образ втілює стереотипні погляди щодо того, як, та на які теми має розмовляти людина тієї чи іншої статті, як має поводитися тощо. Саме через таке звичне світосприйняття, будь-які відхилення від цієї норми, вважаються неправильними, або неприродними. Попри це, ще у ХХ столітті, К. Юнг, говорячи про архетипні фігури відокремлює серед них Аніма та Анімус. Юнг вважав очевидним, що складовою частиною персони є якась несвідома структура, і назвав її Анімою у чоловіка та Анімусом у жінок. Ця основна психічна структура служить осередком всього психологічного матеріалу, який не завжди навпаки, узгоджується з тим, чи усвідомлює себе людина чоловіком або жінкою. Таким чином, наскільки жінка свідомо уявляє себе в межах того, що властиво жінкам, настільки її Анімус включатиме ті непізнані тенденції та досвід, який вона вважає властивим чоловікам [2]. Важливо врахувати той факт, що між Аніма та Анімус, виникає своєрідне протистояння чоловічого та жіночого, яке дозволяє розглядати можливість переходу від архетипів властивих чоловікам, до архетипів, приписуваних жінкам, і навпаки, що своєю чергою впливає на те, як людина говорить.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретична частина даної розвідки ґрунтується на роботах таких вітчизняних та закордонних дослідників, як Р. Лакофф, Р. Фрейджер та Д. Фейдимен, О. Кісь, К. Юнг, М. Ткалич, Я. Бондарчук, О. Венгер, І. Зубавіна, О. Токарчук, які писали про архетипність, гендер, гендерні моделі, фемінінність, маскулінність та особливості мовлення чоловіків і жінок.

Метою даної статті є спроба окреслити характерні риси мовлення чоловіків та жінок у мовленнєвому портреті Джеррі, головного героя кінокомедії *Some Like It Hot* («У джазі тільки дівчата»), та можливості зміни мовленнєвого портрета при переході від одного типу мовлення до іншого, у нашому випадку від чоловічого – до жіночого.

Виклад основного матеріалу. Перед тим, як перейти до практичного аналізу досліджуваного матеріалу, необхідно ознайомитися з основними термінами та уявленнями, які є підставою проведеного дослідження.

З'ясовано, що одними з основних архетипів, виведених К. Юнгом, є Аніма та Анімус. У роботі І. Зубавіної, зазначено, що суттю парного архетипу «Аніма – Анімус» є потенціал фемінності, притаманний чоловікові, та маскулінне начало, властиве жінці. Втім, вияви чоловічого та жіночого начала

у представників іншої статі є лише однією зі складових сутнісного наповнення архетипної форми. Іншою складовою можна вважати несвідоме уявлення про ідеал партнера протилежної статі, сформований колективним досвідом попередніх поколінь [3, с. 132]. У статті Б. Марченко «Гендер як архетип», зазначено: «Завдання архетипу гендеру є відновити порядок та спокій між цим протиборством, адже він заперечує, не зважає, на біологічне походження людини... Гендер намагається нівелювати різницю між біологічним походженням статей, що й зумовлює його архаїчність, звернення до певного біологічного порядку та балансу між статями» [4, с. 156].

Перехід від однієї статевої моделі до іншої пов'язують з терміном «гендерна інверсія». Гендерна інверсія (лат. *inversio* – перевертання, перестановка) – соціально-психологічний процес формування гендерної ролі, що виражається в засвоєнні чоловіком або жінкою протилежних для них моделей (норм) фемінності або маскулітності [5, с. 106].

Згідно з розглянутими нами дослідженнями, формування нової статевої ідентичності особистості охоплює такі етапи: настановний (усвідомлення проблеми, моделювання нового еталону і моделі ідентичності), імітаційний (імітація бажаної поведінки, опанування манер, звичок, поведінкових стереотипів протилежної статі), трансформаційний (отожнення себе з особою протилежної статі, емоційне включення в нове життя, ціннісна переорієнтація) [5, с. 119].

Зазвичай, у підручниках та статтях про гендерну психологію, пишуть про етапи формування статевої самосвідомості, які проходять діти. Вважаємо такі роботи дотичними до даного дослідження, оскільки головні герої були вимушені проходити подібні етапи усвідомлення себе особою іншої статі, але тільки у дорослому віці.

Згідно з етапами формування статевої самосвідомості, діти, що ідентифікують себе як представники іншої статі,

- 1) бажать називати себе іменами протилежної статі;
- 2) просять родичів у присутності інших говорити, що вони не хлопчики, а дівчатка, або навпаки;
- 3) домагаються права носити хоча б статево нейтральний одяг і мають на меті одягатися як протилежна стать [5, с. 118].

Інші дотичні пункти зміни переходу до іншої гендерної моделі, що доповнюють наведені вище характерні риси, виявлено у статті Я. Бондарчука:

- 1) у рольовій грі та фантазіях: сильна і стійка перевага ролей, властивих протилежній статі;
- 2) бажання брати участь в іграх і заняттях, типових для протилежної статі;
- 3) намагання грати з дітьми протилежної статі [6, с. 21].

Враховуючи, що Анімус та Аніма і гендерна інверсія пов'язані зі змінами поведінки відповідно до протилежної статі, вважаємо за потрібне розглянути також такі терміни як маскулітність та фемінність.

Маскулітність і фемінність складаються з психологічних характеристик, які історично сформувалися в культурах певних соціумів. Маскулітності притаманні активно-творчі характеристики (агресивність, активність, домінантність, незалежність, самовпевненість, логічне мислення), а фемінності – характеристики експресивні (залежність, несміливість, сентиментальність, низька самооцінка, турботливість) [7, с. 146]. Також, показники маскулітності та фемінності існують стосовно мовлення людей.

Розрізняють відповідно стилі мовлення чоловіка й жінки: мовлення чоловіків більш стримане, вони обдуманно підбирають для свого висловлювання іменники та прикметники. Мовлення жінок характеризується витонченістю слів, насиченістю експресивно-забарвленої лексики.

Якщо ж вдаватися до узагальнення, то можна стверджувати, що чоловікам та жінкам властиве використання двох різних стилів під час свого висловлювання. Наприклад, у чоловіків мовлення пряме, тверде, дещо грубе, різке, прямолінійне, у жінок – спокійне, довірливе, мирне, іноді наївне [8].

У своїй роботі *Men and Women Differences in Using Language: a Case Study of Students at Stain Kudus* (Відмінності мовлення чоловіків та жінок: на прикладі студентів університету Стайн Кудус), Шрі Вахюнінгсі говорить про характерні елементи мовлення представників чоловічої та жіночої статі, згідно з проведеним у 2018 році дослідженням. Він зазначає, що для жінок, більше ніж для чоловіків, є характерним використання прикметників (*soft, wonderful, sweet, good, nice* тощо), жінки також більше, ніж чоловіки, послуговуються емоційно-забарвленою лексикою. Своєю чергою, чоловіки воліють використовувати прислівник *very*, у той час, як жінки користуються такими словами як *so* та *quite*; жінки є більш ввічливими, ніж чоловіки, тому часто саме у мові жінок зустрічаються евфемізми, на кшталт використання *oh my god* замість *damn*; використовуються зменшувально-пестливі фрази; жінки частіше звертаються до займенника *we*, у той час, як чоловіки більше схильні до використання займенників *I, you* [9, с. 84-85].

Цікаво провести паралелі між рисами наведеними авторкою та рисами окресленими Робін Лакофф у 1973 році, у роботі *Language and Women's Place*, де сказано, що жінки схильні до використання розділових питань, підвищеної інтонації там, де повинна бути знижена, вживання семантично спустошеної лексики, спеціальних слів, що описують традиційно жіночі сфери життєдіяльності, часте вживання емфазі, різного плану інтенсифікаторів і модальних часток. І в довершення всього, жінки жартують набагато рідше за чоловіків [10].

Перейдемо до більш детального розгляду практичного матеріалу даного дослідження.

Матеріалом дослідження слугує фільм 1959 року *Some Like It Hot* (У джазі тільки дівчата). Це комедія, тому мовлення персонажів було стереотипізоване згідно з уявленнями про мовлення та поведінку чоловіків та жінок 60-х років. Також, слід пам'ятати про те, що жанр комедії сприяв тому, що характерні риси мовлення персонажів були перебільшені задля отримання комедійного ефекту. Об'єктом нашого дослідження є відібрані методом суцільної вибірки 362 приклади мовлення головного героя Джеррі, який перевтілюється в акторку, на ім'я Дафна. З них 145 прикладів належать мовленню героя, поки він ідентифікував себе як чоловік та 217 речень після переходу до ролі жінки. Надалі розглянемо, яким чином у фільмі зображено зміни у мовленні.

Під час виконання роботи використано наступні методи дослідження: описовий, порівняльний та статистичний, метод контекстуального аналізу, а також метод наскрізної вибірки.

На початку фільму глядач бачить, що Джеррі звичайна людина, зі звичайними проблемами, а саме: борги, безробіття тощо. Він завжди думає про те, де він може заробити гроші на життя, та закрити всі свої борги, однак його товариш Джо завжди втягує його у різні авантюри. Не дивлячись на те,

що Джеррі розуміє до чого призведуть подібні дії, він завжди слідує за товаришем. Прикладом його реальних поглядів на речі є наступні ситуації: *[Joe] Tomorrow, we'll pay everybody. [Jerry] Suppose he loses. [Joe] What are you worried about? This job is gonna last a long time. [Jerry] Suppose it doesn't.* У цьому випадку, Джеррі намагається змусити свого друга подумати над тим, чи слід їм ставити всі свої гроші на собачі перегони, адже завжди існує вірогідність того, що їх ставка може не зіграти, і тоді вони залишаться ні з чим. Або: *[Jerry] You're not gonna put my overcoat on a dog. Oh, you... We will freeze. It is below zero. We'll get pneumonia.* Не дивлячись на всі вмовляння Джеррі, Джо все ж таки поставив всі гроші на собачих перегонах та програв. Тепер, щоб відігратись, він говорить про те, щоб поставити на перегони свої пальта, на що Джеррі відповідає, що цьому не бути, адже це погана ідея, хоча врешті решт, він здається та віддає свій одяг.

Він часто незадоволений простими людськими проблемами: *[Jerry] Say, Joe, tonight's the night, isn't it? [Joe] I'll say. [Jerry] What? No, tonight's the night we get paid. That's good. [Joe] Why? [Jerry] I lost a filling in one of my back teeth. I gotta see a dentist tomorrow; Look at the bull fiddle! It's dressed warmer than I am!; I can't go on, Joe. I'm weak from hunger, I'm running a fever, I got a hole in my shoe.*

Через те, що Джеррі багато скаржиться, його мовлення є досить емоційним. Так, у його мовленні виявлено вживання наступних вигуків: *oh, huh, uh, ah* тощо. У відсотковому відношенні, використання вигуків у чоловічому стилі мовлення Джеррі становить 4%. Загалом, він використовує вигуки для вираження невдоволення та розчарування: *Oh, why do I listen to you? I oughta have my head examined.* У позитивному ключі Джеррі вживає вигуки, говорячи про жінок, або коли йому вдається вгадати щось, що допоможе йому поліпшити своє життя: *How about that talent, huh? It's like fallin' into a tub of butter.*

З 273 розглянутих типів речень, 166 були розповідними, що становить 61% від загальної кількості, 64 питальних – 23%, 25 окличних – 9% та 18 незакінчених – 7%.

Також, у мовленні головного героя виявлено вживання хеджів – 2%, інтенсифікаторів – 1%, та порожніх прикметників, що становить 0,5% від загальної кількості використаних ним слів.

Далі, з плином сюжету відбувається зміна гендерної приналежності. Сюжет фільму відповідає вище зазначеним стадіям зміни гендеру. Перший етап – настановний – щоб сховатись від гангстерів, що переслідували їх у Чикаго, головні герої переодягаються жінками, для участі у жіночому джаз-бенді, щоб втекти до Флориди, тим самим звертаючись до нової моделі ідентичності. Другий – імітаційний. Для того, щоб не видати себе, їм потрібно було повністю опанувати манери жінок, а також відтворювати у поведінці стереотипи, що існують про них. Третій етап – трансформаційний. Даний етап починається, коли Дафна вирішує вийти заміж за Озгуда, та переживає, що може розбити йому серце своєю брехнею.

Першим чинником, визначеним у зазначених вище етапах становлення, було прохання до інших називати себе ім'ям протилежної статі. Доказом є декілька ситуацій, що йдуть одна за одною. Починається все тоді, коли Джеррі, дізнавшись, що у жіночий джаз-бенд необхідні дві нові кандидатури, говорить, що вони могли б видати себе за жінок: *[Jerry] Joe, this is three weeks in Florida. We could borrow some clothes from the girls in the chorus. [Joe] You've flipped your wig. [Jerry] Now*

you're talking. Now he is talking! We get a couple of secondhand wigs, a little padding here and there, we call ourselves Josephine and Geraldine! [11, 00:16:54]

Бачимо, що пропонуючи перевтілитись у жінок, він сам говорить про те, що його будуть звати Джеральдіна. Однак, у наступному епізоді, коли вони вже мають придатися до джаз-бенду, бачимо іншу картину: *[Josephine] My name is Josephine. [Daphne] I'm Daphne. [Josephine] Hmm?* [11, 00:26:38]. Якщо Джо називається умовленим до цього ім'ям, що є похідним від його власного, а саме Джозефіна, Джеррі, раптово відхилюється від погодженого плану, та називає себе Дафною, що дивує його товариша. У наступній сцені, коли Джо запитує Джеррі щодо причини такого рішення, той відповідає, що йому ніколи не подобалось ім'я Джеральдіна. Вважаємо це дотичним прикладом, адже Джеррі не байдуже, яким жіночим іменем його будуть називати, не дивлячись на те, що передягтись жінками, згідно з їх попереднім планом, було тимчасовим рішенням.

Оскільки, вони не могли нікому сказати про те, що вони насправді були чоловіками, не виявлено прикладів того, щоб вони просили інших називати себе жінками, а не чоловіками, однак, виявлено інші приклади, що можна вважати дотичними до цього. Так, наприклад, коли вони були у потягу, перед тим як лягати спати, Джеррі бажає всім дівчатам гарних снів, після чого, говорить Джо про своє бажання «розважитись» з їх сусідками по вагону, на що Джо йому говорить: *[Joe] Steady, boy. Just keep telling yourself you're a girl. [Jerry] I'm a girl. I'm a girl. [Joe] You're a girl. You're a girl!* [11, 00:35:39].

Бачимо, що між собою вони називають один одного дівчатами, через це вважаємо, що цю ситуацію можна віднести до характерних рис переходу до іншої гендерної приналежності.

Ще однією характерною рисою переходу є бажання грати з дітьми протилежної статі. Приклад такої ситуації можемо побачити, коли щойно приїхавши до Флориди, Цукерочка пропонує Дафні та Джозефіні піти на пляж, на що Джозефіна відмовляє, а Дафні радо погоджується:

Англ.: *[Sugar] A bunch of us girls are gonna go for a swim. You want to come along? [Daphne] A swim? Oh, you betcha!* [11, 00:56:17].

З точки зору рис мовлення, бачимо використання вигуку *oh*. Частотне використання вигуків приписують саме жінкам.

Також, характерним є момент, коли вони, вийшовши на пляж починають грати у м'ячик, і Дафні, разом з усіма починає вигукувати: *I like coffee, I like tea! How many boys are stuck on me? One! Two! Three! Four! Five! Six!* [11, 00:59:07], що дослівно можна перекласти як: «Люблю каву, люблю чай! Скільком хлопцям я подобаюсь? Раз! Два! Три! Чотири! П'ять! Шість!». Сенс лічилки натякає нам на те, що ця гра для дівчат, але не дивлячись на це, Джеррі насолоджується нею. Це приклад типового використання окличних речень, а також характерної для жінок зацікавленості у тому, скільком чоловікам вона подобається.

Ще однією характерною рисою процесу переходу від Джеррі до Дафни є те, про кого він говорить, коли розповідає про свої фантазії та романтичні відносини. Так, наприклад, коли вони потрапляють на потяг повний жінок, можемо побачити таку ситуацію: *[Jerry] We have been playing with the wrong bands. [Joe] Down, Daphne. [Jerry] (whistles) How about the shape of that liquor cabinet, huh?* [11, 00:28:25].

У цьому випадку, Джеррі та Джо натикаються на Цукерочку у туалеті потягу, де вона потайки хотіла випити віскі. Трохи поговоривши з ними, та зрозумівши, що вони нічого не скажуть про це керуючій їх джаз-бенду, вона ховає флягу під спідницю, та йде, через що Джеррі називає її міні - баром, та як чоловік захоплюється її фігурою. З характерних рис мовлення маємо тільки вставне слово *huh*.

Ближче до кінця фільму, глядачі стають свідками повної трансформації героя: *[Daphne] Have I got things to tell you. [Joe] What happened? [Daphne] I'm engaged. [Joe] Congratulations. Who's the lucky girl? [Daphne] I am. [Joe] What? [Daphne] Osgood proposed to me. We're planning a June wedding* [11, 01:30:58]. Зрозуміло, наскільки змінився вектор інтересів Джеррі, і те, що він вже більше асоціює себе зі своїм жіночим «я», аніж з чоловічим. Іншими доказами цього є такі його фрази: *It is just gonna break his heart when he finds out I can't marry him* [11, 01:38:01]; *[Joe] What are you talking about? You can't marry Osgood. [Daphne] You think he's too old for me?* [Some Like It Hot 1959, 01:31:22]; *[Joe] There are laws, conventions. It's just not being done. [Daphne] Shh! Joe, this may be my last chance to marry a millionaire* [11, 01:32:35].

Характерною рисою всіх наведених вище фраз є те, що вони всі пов'язані з розмовами про чоловіків та заміжжя, що узгоджується зі стереотипним уявленням про те, що це є найголовнішим для жінки. Ще однією рисою цієї моделі, є розмови про розкішне життя, які бачимо у сцені, коли Джеррі говорить про браслет з діамантами, отриманий від Озгуда: *[Joe] Hey, these are real diamonds. [Daphne] Of course they're real. What do you think, my fiancé is a bum?* [11, 01:33:09].

Тобто, якщо говорити про характерні риси мовлення жінок, бачимо, що у мовленні Дафни кількість вигуків у процентному відношенні, у порівнянні з мовленням Джеррі, залишилась незмінною, і складає 4%. Однак, у процесі виконання ролі жінки, герой живає вигуки в інших ситуаціях, а саме на позначення захвату та радості.

З 388 речень: 243 – розповідні (63%), 80 – питальні (21%), 56 – окличні (14%) та 9 – незакінчені (2%). Підвищення кількості окличних речень свідчить про підвищення емоційності мовлення персонажа.

Таким чином, з'ясовано, що мовлення Дафни стає наближеним до уявлення про те, як мають говорити жінки (використання порожніх прикметників: *divine, lovey-dovey, dynamite, ridiculous* і т. д.; вживання пестливих звертань: *dear, sweetheart*; частотне використання інтенсифікаторів: *just, so* тощо). Зазначаємо, що змінюються і теми розмов: для Дафни є характерними розмови про чоловіків та заміжжя, і на відміну від Джеррі її більше цікавить не те, як заробити власні гроші, а як витратити гроші свого чоловіка.

Висновки. Отримані результати свідчать про те, що у фільмі *Some Like It Hot* («У джазі тільки дівчата»), вдало імітуються стереотипні риси мовлення чоловіків та жінок. Протягом всього фільму, показано, яким чином відбувався перехід від одного стилю до іншого. Так, до того як друзі потрапили у халепу, Джеррі багато використовував вигуки тільки у тих випадках, коли жалівся на життя, тобто у негативному ключі, а у позитивному – рідко, тільки коли йшлося про те, як розв'язувати фінансові проблеми. Основними темами для розмови були: робота, нестача грошей, фізіологічні потреби. Потрапивши на потяг, Джеррі починає свій шлях становлення Дафною, що зна-

ходить свій відбиток у його мовленні як вживання інтенсифікаторів, підвищеної інтонації, пестливих звертань тощо. Також, слід згадати про характерні теми для розмов, що стосуються цієї моделі, а саме: чоловіки, заміжжя, гроші, розкоші.

Література:

1. Гендерні відносини: архетип, стереотип, ідентичність / За заг. ред. Пушонкової О. А., Шевченко З. В. Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2016. 202 с.
2. Фрейдджер Р., Фейдмен Д. Теории личности и личностный рост. URL: https://bookap.info/book/freydzher_teorii_lichnosti_i_lichnostnyy_rost/gl92.shtm
3. Зубавіна І. Кіноекран як сфера репрезентації архетипічних мотивів та міфологічних образів. Сучасні проблеми художньої освіти в Україні. Вип. 9, 2014. С. 118–146.
4. Марченко Б. Гендер як архетип. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Гендерні дослідження». Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», вип. 2, 2016. С. 154-160.
5. Ткалич М. Гендерна психологія: навч. посіб.: 2-ге вид., випр., доповн. К.: «Академвидав», 2016. 256 с.
6. Бондарчук Я. Актуальність трансгендеру. Гендер та філософія: гендерні студії у філософських науках (22 листопада 2012 року). Гендер та культурологія: гендерні дослідження феноменів культури (21 лютого 2013 року): збірник матеріалів круглих столів. С. 18–24.
7. Венгер О. Особливості становлення гендерної демократії в Україні. Політичний менеджмент, № 3, 2009. С. 145–152.
8. Токарчук О. Гендерні особливості в процесі мовної комунікації. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2522#:~:text=Наприклад%2C%20у%20чоловіків%20мовлення%20пряме,від%20чоловіків%20або%20від%20жінок>
9. Sri Wahyuningsih. Men and Women Differences in Using Language: A Case Study of Students at Stain Kudus. EduLite: Journal of English Education, Literature and Culture. 3. 79. P. 79-90.
10. Lakoff R. Language and Woman's Place. Language in Society, Vol. 2, Nr 1 (Apr. 1973). p. 45–80.
11. Some Like It Hot. URL: <http://baskino.me/films/komedii/566-v-dzhaze-tolko-devushki.html>

Lozovska K. Changes of gender features of speech (in the film “Some Like It Hot”)

Summary. The article is devoted to the characteristic features of men's and women's speech in a multimedia text, on the example of the main character of the film *Some Like It Hot*. The film industry helps to see not only the socio-cultural uniqueness of the "male" and "female" concepts but also to study the gender inversions experienced by the hero, who decided to pretend to be a woman to save his life. The material was used for the analysis because the plot demonstrates the path of changes that occur in the speech of the main character during his gradual transition from man's behavior to identifying himself as a woman. It is known that researchers have described the stages of change in gender self-identification of children, while in this paper an attempt is made to describe changes in speech behavior of an adult going through similar stages. The film, released in 1959, tells the story of two men, Joe and Jerry, who hide from the mafia, disguise themselves as women, and join a women's jazz band. The purpose of the article is to demonstrate the change in gender characteristics of speech, that occur unconsciously because according to psychologists, femininity is inherent for men, and masculinity is inherent for women. The study's subject was the lines of bull-fiddle player Daphne, who is actually a disguised man called Jerry. During

the analysis of speech, the characteristic elements of Jerry's speech, types of sentences, as well as the topics of conversations he takes part in were identified. It was found that while Jerry identifies himself as a man, he uses exclamations mainly to express negative emotions, but after switching to female speech style, he uses them to express positive emotions. Before the transformation, he used fewer exclamatory sentences. This fact indicates that he was less emotional. With the transition

to Daphne's style of speech, he started using some other features characteristic for women's speech: the use of high intonation, intensifiers, diminutives, etc. The topics of conversations were observed to naturally change: conversations about female attractiveness, alcohol, and money gradually move to topics about wealthy men, jewelry, etc.

Key words: gender, speech portrait, characteristic speech features, Some Like It Hot.

Makhachashvili R. K.*Habilitation Doctor, Head of Romance Languages and Typology Department
Borys Grinchenko Kyiv University
ORCID 0000-0002-4806-6434***Semenist I. V.***Habilitation Doctor, Head of Oriental Languages and Translation Department
Borys Grinchenko Kyiv University
ORCID 0000-0002-0847-8856*

DIGITAL INNOVATIVE COMMUNICATION MODELLING (BASED ON INNOVATIONS OF THE ASIAN LANGUAGES)

Summary. The problem of theoretical and methodological substantiation of cross-cutting principles, directions, mechanisms, and results of qualitative dynamics of macro- and microstructures of vocabulary in the field of the digital realm as a consolidated linguistic object is still awaiting a comprehensive study. The analysis of this issue requires the involvement of a phenomenological perspective of the study of complex linguistic objects in view of the main task of phenomenological epistemology - knowledge of the full system of facts of consciousness that constitute reality. The paper overall objective is the inquiry into the phenomenological premises of comprehensive structuring of global innovative language based communication of in the realm of modern digital technologies (Global Innovative Logosphere of the digital realm as construed by the transformative neological strata of the modern globalized languages). The principles of the dynamics of the microstructure of the global innovative logosphere of the digital realm are determined on the basis of the analysis of the lingual mechanisms of phenomenological reduction. An integrative parameter of the dynamics of the global innovation logosphere of the digital realm is the phenomenon of attraction of the corresponding general discrete innovation units of the logosphere, which are the centers of semantic phenomenological units clustering in global communication languages in digital environment. Mosaic, simulation, and multidimensional approaches to understanding complex dynamic linguistic phenomena and entities, prioritized by this methodological context, allowed us to identify the ontological nature of computer lexical innovations of the globalized Asian languages (namely, the ability to embody and structure elements of the relevant realm of life independently from the filter of human experience), which enables and provides a complex determinative interaction of multisubstrate (linguistic, existential and anthropological) parameters of the innovative logosphere of the digital realm. The dynamic interaction of the structural stages of the ICTs content plane within the linguistic innovative communication in the digital realm is characterized by the expansion of the ontological denotatum, resulting in isolation/absorption/replacement, or partial isolation/absorption/replacement of anthropogenic parameters of the content plane, mediated by the subjective and collective cognitive experience of native speakers of globalized languages in the realm of functioning and use of digital technologies (the area of the conceptual core projection of the logosphere onto the innovative communication in the digital realm).

Key words: digital innovative communication, digital realm, innovative computer term, Asian Languages.

Problem statement and state-of-the-art review. At the turn of the XX–XXI centuries science acquires the status of extremely effective and dynamic tools of human activity, which determines the interest of scientists in pragmatic aspects and problems of cognitive theory to increase the effectiveness of scientific work by traditional classical means and innovative systems of artificial intelligence [1; 2; 3; 4]. The network of research space of modern linguistic explorations provides an opportunity to determine the problems of language coding, transcription and mapping of different spheres of actual and conditional reality in lingocognitive [5; 6], linguistic and cultural [7], discursive-communicative [8], synergetic [9] planes. As an integral product of civilization modern computer reality has become an independent being. Within it electronic media act not only as a means of transmitting information or interaction, but also reveal their own world-creating, meaning-making, and as a consequence language-forming potential [10]. The digital realm is defined as a complex, multidimensional sphere of synthesis of reality, human experience, and activity, mediated by the latest digital and information technologies [11]; it is the object of study of a wide range of humanities. In philosophy, computer being is interpreted as a special type of substance – material and ideal reality in the aggregate of all forms of its development [12]; in psychology – as a psychosomatic and emotional plane [13]; in culturology – as a sphere of spiritual experience [14; 15; 16], in sociology – as a system of multilevel, multidirectional social relations [17; 18].

The linguistic aspect of the study of computer being at the turn of the century is determined by objective historical and geopolitical preconditions: cyberization, globalization, informatization of world society, Americanization of world culture, due to which modern English, mostly its American variety, is a priority linguistic and communicative environment of the primary language coding of elements of the digital realm and its mental and linguistic mapping [19; 20], exported to globalized languages across the world. The problem of theoretical and methodological substantiation of cross-cutting principles, directions, mechanisms and results of qualitative dynamics of linguistic macro- and microstructures of vocabulary in the realm of computer being, as a consolidated linguistic object, is still waiting to be studied. Consideration of this issue requires the involvement of the phenomenological perspective of the study of complex linguistic objects, given the definition of the main task of phenomenological epistemology – knowledge of the full system of facts of consciousness, constituting the objective world [21].

Objective. The paper overall **objective** is the inquiry into the phenomenological premises of comprehensive structuring of global innovative communication of modern digital realm (Global Innovative Logosphere of the digital realm as construed by the transformative neological strata of the modern globalized Asian languages).

Main findings. Within the outlined methodological dimension, the “phenomenological” language unit is defined as its codifying ability to record the results of cognitive experience and manifestation in it the substantive characteristics of cognizable objects and phenomena. The linguistic adaptation of the phenomenological approach to the theoretical and methodological understanding of the dynamics of the vocabulary of modern European and Asian languages in the digital realm is based on the concept of the logosphere, synthetically understood as: 1) elements of different spheres of life; 2) the zone of integration of thought-speech continuums (linguo) of cultures. The turn of the XX–XXI centuries is determined by a significant acceleration of the enrichment of the vocabulary of modern natural languages, which determines the need for holistic linguistic research of innovative industries.

Such a study of the vocabulary replenishment of modern European and Asian languages corresponds to a new integrative direction – phenomenological neolinguistics. The global innovative logosphere of computer being, a component of the international language logosphere, is considered as a plurality of verbal innovations, which are phenomenological correlates of the elements of computer being. Phenomenological neolinguistics provides the researcher with the innovative logosphere of computer existence with the functional integrative methodology and analysis procedures, the application of which allows comprehensive coverage of the relationship between the principles of ultra-dense verbalization of this dimension of reality and mechanisms of neologization, nomination, language reference. The proposed linguophenomenological approach to the study of the object of study helps to solve the scientific problem of holistic modeling of processes and results of replenishment of the vocabulary of the highly dynamic system of modern languages in general and its individual areas at the turn of XX–XXI centuries.

The object sphere of phenomenological neolinguistics consists of elements of the logosphere (in particular, the linguistic innovative logosphere of computer existence) in the priority determinative dialectical interaction with the constructs of existence – space, time, substance, phenomenon, essence – corresponding to the object field “ontological neolinguistics”; constructs of knowledge/cognition – episteme, concept, concept – corresponding to the object field “epistemological neolinguistics”, and constructs of human consciousness/self-consciousness – identification, identity, individuality – corresponding to the object field “anthropological neolinguistics”. This inquiry is based on the initial position on the phenomenological nature of computer lexical innovations of modern European and Asian languages (namely, the ability to identify, embody and structure elements of the corresponding sphere of being), which enables and provides complex determinative interaction of different substratum and abstract parameters of the global language innovation logosphere of computer existence. In the process of research, the algorithm of ontospheric and anthropospheric paradigmatic systematization of general language innovative computer terms is introduced.

Within the phenomenological approach global semiotic integration of macroand microstructures of the language

innovative logosphere of computer existence identified as provided and realized due to the deterministic interaction of multisubstrate (linguistic, spatio-spatial, essential, anthropological and social) parameters of this logosphere, given the significant synchronous density of rates and results of parallel development of verbal, ontological and anthropological planes of computer being. Logocentric perspective on computer verbal innovations of modern globalized languages determines their phenomenological nature through the identification of symbolic (structuralsemantic) substrate of these linguistic innovations as an empirical source and result of manifestation of substantive characteristics of reality.

For deductive and inductive determination of types, volume, qualitative characteristics, and direction of dynamics of the content of units of the microstructure of Global innovative logosphere of computer being the elements of a method of conceptual analysis [22] in combination with elements of a method of phenomenological reduction are applied by the end-to-end epistemic deconstruction of the object of analysis (linguistic innovation unit) from the empirical sign substrate, which corresponds to the dialectical concept of “phenomenon”, through tiers of the intensional and the extensional of the content plane to the substantive characteristics of the referent, corresponding to the dialectical concept of “essence”. The inquiry is centered the following core arguments: 1) the phenomenological nature of the linguistic innovative logosphere of the computer being presupposes an inseparable, mutual combination of its lingual and substantive (ontological, epistemic and anthropological) aspects in the vertical plane of the dyad phenomenon: essence mutual disclosure; 2) consolidated substantive characteristics of the macrostructure of the linguistic innovative logosphere of computer being determine the phenomenological specificity of the configuration in statics, end-to-end interaction and mobility of formal-semantic constituents of its microstructure in dynamics.

Identified and parameterized in the course of our study is a significant density and, to some extent, redundancy of innovative verbalization of the conceptual and semantic segment of language linguistics in the field of computer being is, in our opinion, a specific (by extensional characteristics of newly formed language units) of this conceptual and semantic segment for the global language community. In this way, the significance of understanding the elements of computer reality for a specific language community can be inductively verified. In turn, empirically clear and observable situational parallelism of the processes of emergence and development of a wide range of different substrate innovative elements of computer being: – essential elements (space, time, substance), – gnoseological elements (information, episteme, etc.), anthropological elements (existential state, type of identity, etc.), – lingual correlates (language sign, language form, language meaning, language content) determines the theoretical and methodological relevance of defining the problem of positioning this segment of linguistic reality – the general verbal innovations of the English language to denote elements, objects and phenomena of computer life, as special, specific features, consolidated, consistent and systemic type linguistic embodiment (modeling, picturing) of reality.

Substantive characteristics and features of the proposed type of object under study – the logosphere, in the most general sense, and in particular the linguistic innovative logosphere of computer existence determine the need to identify and parameterize

the aspectualized object sphere of the methodological linguistic template of research within the general perspective of the study of complex linguistic phenomena – phenomenological neolinguistics. Outside of component and, more broadly, conceptual analysis, there is usually an ontological level of abstraction of linguistic innovations, which corresponds to the essential elements that parameterize the structure of the ICTs content plane as an innovative and synchronously gnostic phenomenological correlate of different substrates. Such substantive elements, in fact, form the phenomenological basis of the ontological denotatum of ICTs. Given the specific characteristics of the linguistic innovative logosphere of the CB, the identification in the structure of the ICTs content plane of the ontological denotatum reveals the phenomenological originality of the ICTs as a linguistic sign.

The dynamics of Global innovative computer logosphere are ways, directions and appropriate language implementation mechanisms of qualitative changes in the content area of the projection of the conceptual nucleus of the Global innovative logosphere. Empirical identification of defined parameters of GICL dynamics is made possible due to the typological characteristics of the microstructure of Global innovative computer logosphere units – Innovative computer terminus (term-logos) of ICT.

The structure of the content of the innovative computer terminos in European and Oriental languages alike is distributed in the following sabers, and is consistent through a vertical ratio which satisfies the dialectical categories of “essence” → “phenomenon”: 1) ontological denotatum (OD) – a set of meaningful elements of exhaustive degree of substance and epistemic abstraction (phenomenologization attributes, parameters and properties of elements multi-substrat computer being) in the structure of meaning of an innovative computer terminos → 2) conceptual denotatum (CD) – a set of meaningful elements of median level of abstraction mediated by anthropogenic (subjective and collective) cognitive experiences of European and Oriental languages speakers in the area of interaction and use of computer technology, the projection area of GICL conceptual nucleus → 3) lingual denotatum (LD) – semantics of innovative computer terminos.

The “substantive genome” of a linguistic innovative computer terminology is a system of substantive elements in the structure of the meaning of the latter, phenomenologically manifested in the plane of the lingual substrate ICTs. The meaningfully discrete unit of ontological denotatum for innovative computer terminos is perceived as a substanteme – the in-depth and essential element of the content substance of a computer verbal innovation that is identified both deductively and inductively.

Deductive identification is by layering phenomenological diagnostics of the content elements of the GICL microstructure parallel phenomenological reduction and content of computer elements to the definition of being “phenomenological points of intersection” – isomorphic or correlative content substant components. Inductively substanteme is identified through procedural component analysis and correlation of multi-level conceptual structures of the ICTs content. Substanteme is a power indicator of the distribution of elements of the content plan function of a language innovative computer terminology, which attracts actual/implicit/potential services to the ICTs meaning pattern. “Substant genome” is a phenomenologically identified essential “module” of ICTs meaning – the area of absolute convergence

of qualitative characteristics of the element of the ICTs content plane and the corresponding qualitative possibilities of their actualization.

According to the nature of the dialectical consistent correlation of the tiers of the structure of the ICTs content plan within the opposition “essence/phenomenon”, where tier (1) “ontological denotatum” corresponds to the dialectical concept of “essence”, tier (3) “lingual denotatum” – the dialectical concept of “phenomenon”, the discrete elements of tier (3) of the ICTs content plane (seme) and the discrete elements of tier (1) of the ICTs content plane (substantemae) are isomorphic. The principles of dependence of actual, implicit/potential, conceptual and substantive components of the content plan of a language innovative computer terminology can be represented in the form of the following conditional formula:

$$f(S) = (a^x b^y c^n)^{|e_{1...n}|} (\alpha^m \omega^p)^{|e_n|} = |e_{1...n}| \sqrt[|e_{1...n}|]{(abcn)^{xyz}} \times \dots$$

Where:

– $f()$ – ICTs content plane function, distribution categorizer of different-level elements of the ICTs content plane structure and types of connections and qualitative dependencies between them; – nn – categorizer of causative distribution type of multilevel elements of the ICTs content plane structure (connections and qualitative dependencies between them within the dialectical dyad of cause/ effect);

– $n \sqrt[n]{n}$ – categorizer of the phenomenological type of multilevel elements distribution of the ICTs content plane structure (connections and qualitative dependencies between them within the dialectical dyad essence/phenomenon);

– $| |$ – the substantial module of the ICTs content plane, categorizer of absolute convertibility of qualitative characteristics of the ICTs content plan element and the corresponding qualitative potential of their actualization;

– S – the argument of the function of the ICTs content plan, dialectical unity of three parameters: 1) sapiencia – knowledge; 2) semantics – meaning; 3) signia – a sign; – n – the discrete whole element of the ICTs content plan of indefinite ordinal positioning;

– $a + b + c + \dots n$ – set of relevant elements of value (corresponds to tier (3) “lingual denotatum” of the structure of the content plan of ICTs);

– $x + y + z + \dots n$ – a set of conceptual elements of the ICTs content plane, mediated by the cognitive experience of language speakers (corresponds to the tier [2] ‘conceptual denotation’ of the structure of the ICTs content plane);

– α, ω – a set of implicit (available, but not fixed at the level of definition)/potential (predicted to be updated) elements of the ICTs content plane;

– $|e_{1...n}|$ – a set of “substantemae”, deep ontological elements of the ICTs content plane (corresponds to tier (1) “ontological denotatum” of the ICTs content plane structure).

An integrated derivative of the formula power elements –

$$F(S) = \{ |e_n| \times |e_{1...n}| \times \alpha \omega \}$$

is a codification of the phenomenological embodiment of the ontological denotatum of the linguistic innovative computer terminos. The dynamic interaction of the structural stages of the ICTs content plane within the linguistic innovative logosphere of computer being is characterized by the gradual expansion of the ontological denotatum, resulting in isolation/absorption/replacement, or partial isolation/absorption/replacement of anthropogenic parameters of the content plane conceptual nucleus onto the innovative logosphere of computer being.

The highest indicator of representativeness at all levels of the microstructure of the content plane (from deep to surface) within the total sample of ICTs across European and Oriental languages reveal the following discrete substant elements: | TYPE OF SUBSTANCE: COMPUTER BEING |; | SUBSTANT QUALITY: TECHNOGENESIS |; | SUBSTANT DURATION: SPACE |; | SUBSTANT AFFILIATION: OBJECT OF COMPUTER BEING |. The dynamic interaction of the structural stages of the ICTS content plan within the linguistic innovative logosphere of computer existence is characterized by the gradual expansion of the ontological denotation. Based on the example of the multilingual terminos *digital native* (Eng.) / 數字原生 (Ch.) – the subject of the digital realm, born and raised in a world full of digital technologies – the direction of the dynamic interaction of multilevel elements of the ICTs content plane can be defined as follows: The *digital native* (Eng.) / 數字原生 (Ch.) – unit is included in the synonymous series of multilingual ICTs, which show isomorphic static features and dynamic characteristics on all tiers of the structure of the internal form: *Netgemmer* (Eng.) / 淨發電 (Ch.), *script-kiddie* (Eng.) / 脚本小子 (Ch.) etc.

Conventionally, the results of the dynamic interaction of multilevel elements of the content plan of multilingual ICTs digital native and its synonyms are as follows. As one can see, the vertical expansion of the ontological denotatum (1) elements of the given ICTs (substantemae $|e_1+e_2+e_3 \Rightarrow e_{3,1} = e_{3,2} = e_{3,3}|$) onto the content plane structural level of a lower tier of abstraction leads to qualitative transformations of the structure of the content plane of ICTS at the level of the conceptual denotatum (2) $[y^e + e_3]$, which corresponds to the projection zone of the conceptual core of the logosphere on the innovation logosphere of CB. These content plane transformations of the ICTs *digital native* (Eng.) / 數字原生 (Ch.) are carried out due to: dissipation $[x=person]$; status adaptation $[y=SUBJECT^e =SUBSTANT TYPE]$; alternation $[PHYLOGENESIS=e_{3,3}=TECHNOGENESIS]$; partial alternation of the elements of conceptual denotatum elements by elements of ontological denotatum – a set of ICTs substantemae: $|e_{3,1} = PHYLOGENESIS=e_{3,2} ONTOGENESIS=e_{3,3} TECHNOGENESIS|$). These transformations are manifested on the lingual denotatum tier of ICTs digital native (Eng.) / 數字原生 (Ch.) (both end-to-end and independently) by the evident cumulation of the proportion of ontological denotatum elements of the ICTs.

Conclusions. Mosaic, simulation, and multidimensional approaches to understanding complex dynamic linguistic phenomena and entities, prioritized by this methodological context, allowed us to identify the ontological nature of computer lexical innovations of the European and Oriental languages (namely, the ability to embody and structure elements of the relevant realm of life independently from the filter of human experience), which enables and provides a complex determinative interaction of multisubstrate (linguistic, existential and anthropological) parameters of the innovative logosphere of computer being. The dynamic interaction of the structural stages of the ICTs content plane within the linguistic innovative logosphere of computer being is characterized by the expansion of the ontological denotatum, resulting in isolation/absorption/replacement, or partial isolation/absorption/replacement of anthropogenic parameters of the content plane, mediated by the subjective and collective cognitive experience of native speakers of globalized languages in the realm of functioning and use of computer technologies

(the area of the conceptual core projection of the logosphere onto the innovative logosphere of computer being).

Prospects of further inquiry. The results of the study open wide prospects for studying the substantive parameters of innovative logospheres of computer existence of different languages of the world, further ways and directions of their replenishment and dynamics as a result of globalization of language contacts. Of particular interest for further explorations are models of semantic asymmetry in the eastern languages of the non-alphabetic system.

References:

1. Davis E. Techgnosis: Myth, Magic and Mysticism in the Age of Information. New York : New York Publishers, Inc. 2001. 377 p.
2. Gelernter D. Virtual Realism. Oxford : Oxford University Press. 1998. 138 p.
3. Gunts E. Icon in stone and steel. The Baltimore Sun. Sept. 24. 2000. pp. 21–22.
4. Heim M. Virtual Reality: Practice and Promise. LA : Westport Publishers. 1994. 233 p.
5. Lakoff G. Women, fire and dangerous things. Chicago : CUP. 1987. 614 p.
6. Heeter C. Implications of new interactive technologies for conceptualizing communication. Media use in the information age. Hillsdale, NJ : Erlbaum. 1989. pp. 85–108.
7. Hausser R. Foundations of Computational Linguistics. Springer : Verlag Berlin Heidelberg. 1999. 534 p.
8. Yenikieva, Sania. Word formation system of modern English language: synergetic aspect (on the material of new formations of the end of the XX - beginning of the XXI centuries): dis. ... Dr. philol. Science: special. 10.02.04 "Germanic languages". Kyiv National Linguistic University. 2011.
9. Makhachashvili R., Semenist I. ICT thesaurus modelling recommendations (based on innovations of European and Oriental languages). Studia Filologiczne. 2020. № 7. P. 117-128.
10. Makhachashvili, Rusudan. Models and Digital Diagnostics Tools for The Innovative Polylingual Logosphere of Computer Being Dynamics. Italian-Ukrainian Contrastive Studies: Linguistics, Literature, Translation. Peter Lang. 2020.
11. Nyce J. M. From Memex to Hypertext. New York: Kahn Publications. 1994. 472 p.
12. Suler J. Human Becomes Electric. From Books To Cyberspace Identities. NC : NCU Press. 2009. pp. 21–25.
13. Jacob W. What Dreams May Come. Time. Issue 18. 1998. pp. 29–32.
14. Knight S. Making authentic cultural and linguistic connections. Hispania. Vol. 77. 1994. pp. 289–294.
15. Monnin A. Humanity and Digital Characters in Virtual Worlds: Crossing the Fictional Boundaries. Posthumanity: Merger and Embodiment. Oxford, UK: Inter-Disciplinary Press. 2010. pp. 126–131.
16. Bell D. Social Framework of the Information Society. Oxford : Oxford U. Press. 1987. 315 p.
17. Johnson F. Shall I Compare Thee to a Swarm of Insects? Searching for the Essence of the World Wide Web. The New York Times. 2003. Pp. 10–12.
18. Langacker R. W. Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar. Berlin & New York : Mouton de Gruyter. 1991. 395 p.
19. Makhachashvili, Rusudan and Semenist, Ivan. Phenomenological principles of global innovative logosphere of computer being construction (based on European and Oriental languages). Academic Notes of V. Vernadsky TNU. № 32(71) (1). 2021. Pp. 195-202.
20. Zahavi D. Husserl's Phenomenology. Palo Alto : Stanford University Press. 2003.
21. Langacker R. W. Cognitive Grammar. The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. Oxford : Oxford Univ. Press. 2007. pp. 421–462.

Махачашвілі Р., Семеніст І. Моделювання цифрової інноваційної комунікації (на матеріалі інновацій східних мов)

Проблема теоретико-методологічного обґрунтування наскрізних принципів, напрямків, механізмів та результатів якісної динаміки макро- і мікроструктур лексики у цифровій сфері як консолідованого лінгвістичного об'єкта ще чекає на вичерпне дослідження. Аналіз цього питання потребує залучення феноменологічної перспективи дослідження складних мовних об'єктів з огляду на головне завдання феноменологічної епістемології - пізнання повної системи фактів свідомості, що становлять реальність. Загальною метою роботи є дослідження феноменологічних передумов комплексної структуризації глобальної інноваційної лінгвістичної сфери сучасних цифрових технологій (Глобальна інноваційна логосфера комп'ютерного буття сконструйована трансформативними неологічними пластами сучасних глобалізованих східних мов). На основі аналізу лінгвальних механізмів феноменологічної редукції визначено принципи динаміки мікроструктури інноваційної комунікації у цифровому середовищі. Інтегративним параметром динаміки цифрової інноваційної комунікації є феномен залучення відповідних загальних дискретних інноваційних одиниць логосфери, які є центрами кластеризації семантичних феноменоло-

гічних одиниць у мовах глобального спілкування в цифровому середовищі. Мозаїчний, симуляційний та багатовимірний підходи до розуміння складних динамічних мовних явищ та сутностей, пріоритетні для цього методологічного контексту, дозволили нам виявити онтологічну природу комп'ютерних лексичних інновацій глобалізованих східних мов (а саме здатність втілювати та структурувати елементи відповідної сфери життя незалежно від фільтра людського досвіду), що уможливує та забезпечує комплексну визначальну взаємодію мультисубстратних (лінгвістичних, екзистенційних та антропологічних) параметрів інноваційної логосфери цифрового середовища. Динамічна взаємодія структурних етапів площини змісту ІКТ у мовній інноваційній логосфері комп'ютерного буття характеризується розширенням онтологічного денотату, що призводить до ізоляції/поглинання/заміни, або часткової ізоляції/поглинання/заміни антропогенних параметрів змістова площина, опосередкована суб'єктивним і колективним когнітивним досвідом носіїв глобалізованих мов у сфері функціонування та використання цифрових технологій (зона концептуальної стрижневої проєкції логосфери на інноваційну комунікацію цифрового середовища).

Ключові слова: інноваційний комп'ютерний термін, цифрова інноваційна комунікація, цифрове середовище, східні мови.

*Мельник П. В.,**магістр філології, народний депутат України,
голова підкомітету з питань координації програм технічної допомоги Європейського Союзу
та співпраці з Євратомом Комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України
з Європейським Союзом*

СИНОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Анотація. Анотована стаття присвячена вивченню явища синонімії в термінології інформаційного права. У термінології зазначеної галузі виділено такі типи семантичних синонімів: використання паралельних термінів (термінів-синонімів) за допомогою дужок; рівноправне існування варіантів повного та короткого найменування; синтаксична синонімія.

Аналіз структури термінолексyki інформаційного права засвідчив наявність у загальному масиві значної кількості аналітичних номінативних конструкцій зі вставними елементами в дужках. Вставні конструкції фактично повторюють певну частину дефініції. З'ясовано, що такий прояв дублювання обмежує сферу номінації терміна в його первинному сприйнятті. Це явище виникає під час кодифікації термінолексyki нових галузей наукового знання на етапі активного формування, коли використовується загальноживана лексика чи лексика інших галузей знання слугує субстратом для нової термінології. Така мовна надмірність забезпечує точне розуміння й адекватне сприйняття інформації адресатом. Частина нових понять галузі інформаційного права виявляє нестабільність, «рухливість» семантичного обсягу, а це є причиною того, що законодавець кодифікує їх, використовуючи вставні елементи, унаслідок чого закріплюється використання паралельних термінів (термінів-синонімів) за допомогою дужок.

Аналіз лексичного наповнення текстів інформаційно-правового спрямування виявив рівноправне використання варіантів повного та короткого найменування поняття, а також синтаксичну синонімію: морфологічна субституція, зачіпаючи зовнішню форму лексеми, виявляється в термінології через заміну функційного типу позначення (заміна частин мови). Встановлено, що явище синонімії виявляє досить обмежене поширення в термінології галузі інформаційного права, що засвідчує її достатню впорядкованості та системності, адже поява нової галузі права, термінологія якої перебуває на етапі розроблення й стандартизації, уможливує виведення з термінології законодавства такого небажаного явища як синонімія.

Ключові слова: термін, термінологія, інформаційне право, синонімічні термінології.

Розбудову й формування терміносистем будь-яких галузей знань супроводжують різні лексико-семантичні процеси, які здійснюють вплив на подальші функції термінолексyki у відповідних контекстах. Оскільки термінологія – це складова лексики мови, то цілком природньо, що термінологічній системі властиві й семантичні явища. Будь-які значущі процеси, починаючи від зародження галузі знання до зміни домінуючих теорій, «філіації (виділення з певної галузі знань нових спеціалі-

зованих галузей) – спричиняє «сплеск» синонімії та полісемії» [1, с. 196]. Конкретні процеси зумовлюють і характер відповідних семантичних явищ (синонімії та полісемії) у термінології. Під час становлення певної нової галузі знань у терміна може одночасно виникати кілька значень, що призводить до полісемії в термінології, а зміна домінуючих теорій спричиняє співіснування старого й нового, ширшого й вужчого (спеціалізованого) значень.

Сутність синонімії в різних терміносистемах аналізують у своїх працях К. Авербух [2], Д. Шелов [3], Т. Панько [4], М. Вакуленко [5], Л. Архипенко [6], Т. Михайлова [7], М. Шевченко [8], Г. Ус [9], І. Волкова [10], І. Козловець [11], Н. Краснопольська [12], Т. Лепеха [13], Т. Соколовська [14], М. Сташко [15], С. Терещенко [16], Є. Ковкіна [17] та інші дослідники термінології. Необхідність вивчення питань синонімії, антонімії, полісемії та омонімії викликана фрагментарністю висвітлення цього питання, різними підходами та ставленням до лексико-семантичних процесів у термінології, особливо до синонімії в галузі права, яка, на думку і лінгвістів, і правників, є поширеним порушенням принципу єдності юридичної термінології.

Мета поданої роботи – здійснити аналіз специфіки синонімічних відношень у структурі термінолексyki інформаційного права.

В енциклопедії «Українська мова» синоніми тлумачать як «... слова (переважно однієї частини мови) або їхні окремі значення, а також стійкі словосполучення, афікси, словотвірні типи, граматичні форми, зокрема синтаксичні конструкції, що при повній чи частковій формальній відмінності мають тотожні значення (з можливими відмінностями у стилістичній та граматичній характеристиках та в сполучуваності)» [18, с. 539]. Зважаючи на погляди термінології як науки М. Вакуленко синоніми розуміє як «... одиниці системи мови (морфеми, лексеми, синтаксичні конструкції), які в межах, як правило, одного мовного рівня позначають те саме поняття і які можна замінити в контексті без спотворення загального змісту [5, с. 78.]».

У мовознавстві, крім поняття синонімія, функціонують ще й такі, як еквівалентність, дублетність та варіативність. У їхньому визначенні науковцями наявні певні різночитання щодо розуміння цих металінгвістичних позначень. С. Гриньов-Гриневич говорить про існування рівнозначних термінів – термінів з однаковим чи подібним значенням, використовуваних для позначення одного поняття [1, с. 105-106]. Він поділяє рівнозначні терміни на терміни синоніми та еквіваленти.

Б. Головін і Р. Кобрин вважають, що «існування абсолютних синонімів, тобто слів, які повністю збігаються за значенням і вживанням, у загальнолітературній мові викликає

сумніви. Але термінологіям властива саме абсолютна синонімія, що дає підстави називати це явище термінологічною дублетністю. Термінологічні дублети – це слова або словосполучення, які поєднуються особливою термінологічною співвіднесеністю з тим самим науковим поняттям» [19, с. 54]. На відміну від С. Гриньова-Гриневица, ці мовознавці називають дублетами будь-які абсолютні синоніми. Таким чином, підходи лінгвістів до визначення понять дублетність і дублет відрізняються.

З цього приводу К. Авербух зауважує: «У багатьох термінологічних публікаціях зіставляються ряди чи одиниці номінації спеціальних понять і здійснюється чергова спроба з'ясувати, що це таке – синоніми, дублети, а може, варіанти? Але така постановка питання не має вирішення, бо зіставляються одиниці та явища, виявлені на підставі різних класифікацій, які не тільки не виключають обсягів понять один одного, але в окремих випадках, навпаки, роблять припущення» [2, с. 82]. Підтримуючи цю дискусію, приєднуємося до позиції К. Авербуха.

Традиційно за спільністю лексичного значення синоніми вибудовують різнокількісні синонімічні ряди чи синонімічні гнізда. Дослідниця термінологічної лексики Т. Михайлова наголошує на відсутності синонімічних рядів в загальноприйнятому розумінні через те, що терміни-синоніми не проявляють градацію у вираженні спільного значення [7, с. 55].

Синонімію вважають небажаним явищем, ознакою недостатньо впорядкованої термінології через можливість ускладнення адекватного трактування. Творці термінів, переслідуючи мету зробити терміни точними й раціональними виразниками спеціальних понять, намагаються свідомо звільнити їх від такого природнього семантичного явища, як синонімічність. У наукових розвідках мовознавців постійно триває дискусія щодо ролі синонімії в термінології, адже, як зазначає Л. Архипенко, «... спостереження над реальним функціонуванням термінів у текстах різних спеціальностей дозволяє стверджувати, що основні семантичні характеристики термінів (моносемія, відсутність синонімів тощо) існують як провідні тенденції в цьому функціональному класі, але ніколи не реалізуються повністю, оскільки мова дає лексичний матеріал для різних термінологій, але вона ж і нав'язує їм принцип своєї організації» [6, с. 233].

У статті «Від терміна до системи» Т. Панько справедливо зауважує, що «... синонімі та варіантні терміни й боротьба між ними за місце в науковій термінології вказують на її постійний розвиток, і вже традиційною, поряд із загальновизнаною про шкідливість синонімів для термінології, стала теза про синонімію як невід'ємну ознаку термінової лексики» [4, с. 101].

Закономірно, що дослідники синонімії в термінології кожен по-своєму розуміють і сприймають це явище. М. Вакуленко, аналізуючи доробок відомих термінологів, констатує: «противники синонімії визнають, що відсутність синонімів можна розглядати лише як тенденцію. І хоча про необхідність однозначності та відсутність синонімів у словах-термінах пишуть скрізь і постійно, зазначає В. Даниленко [20, с.11-13], навіть у стандартах, де ставлення до синонімії категорично заперечне, з'являються «замасковані» синоніми. Це, наприклад, взятій у дужки термін, наявність короткої форми складеного терміна (у тому числі інтернаціоналізми та слова, утворені від тієї самої основи, що входить у повну форму терміна), фамільні терміни як варіанти найменувань за класифікаційною ознакою, терміни з використанням символів і под.» [5, с. 83].

Г. Ус вважає, що «... у різних терміносистемах синонімія може виявлятися більшою чи меншою мірою, в окремих вона є справді небажаним явищем. Особливо це стосується правничої термінології як складника мови законотворчості, що за своєю функційною специфікою не повинна передбачати ані формального, ані змістового візноманітнення, радше варіювання» [9, с. 168]. Проте позамовні впливи на офіційно-діловий стиль узагалі та його юридичний підстиль зокрема неминучі. Власне через це становлення термінології інформаційного права супроводжується появою термінів-синонімів.

У термінології інформаційного права виділяємо такі типи семантичних синонімів:

- використання паралельних термінів (термінів-синонімів) за допомогою дужок;
- рівноправне існування варіантів повного та короткого найменування;
- синтаксичну синонімію;
- паралельне функціонування питомого терміна й запозиченої з іншої мови термінолексми.

Аналіз структури термінолексми інформаційного права засвідчує наявність у загальному масиві значної кількості аналітичних номінативних конструкцій зі вставними елементами в дужках:

ВИМОГИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ СЕКРЕТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ (ПРОТИДІЇ ТЕХНІЧНІЙ РОЗВІДЦІ) – документи щодо розроблення та впровадження заходів з метою досягнення встановлених норм ефективності технічного захисту секретної інформації (протидії технічній розвідці) (Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений наказом Служби безпеки України від 12.08.2005 р. № 440); *ЕФЕКТИВНІСТЬ ТЕХНІЧНОГО ЗАХИСТУ СЕКРЕТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ (ПРОТИДІЇ ТЕХНІЧНІЙ РОЗВІДЦІ)* – ступінь відповідності вжитих заходів щодо технічного захисту секретної інформації (протидії технічній розвідці) установленим нормам і вимогам (Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений наказом Служби безпеки України від 12.08.2005 р. № 440); *ЖУРНАЛ (ЧАСОПИС)* – періодичне журнальне видання, яке виходить під постійною назвою, має постійні рубрики, містить статті, реферати, інші матеріали з різних громадсько-політичних, наукових, виробничих та інших питань, літературно-художні твори, ілюстрації, фотографії (ДСТУ 3017-95 "Видання. Основні види Терміни та визначення"); *ПЕРЕДУМОВИ ВИТОКУ (ПРОСОЧЕННЯ) ІНФОРМАЦІЇ ТЕХНІЧНИМИ КАНАЛАМИ* – наявність технічного каналу поширення інформації за відсутності підтвердженої відповідності впроваджених заходів вимогам та нормам з ТЗІ (Положення про державний контроль за станом технічного захисту інформації, затверджене Наказом Держспецв'язку України від 16.05.2007 р. № 87, п. 1.3.); *АДМІНІСТРАТИВНА ІНФОРМАЦІЯ (ДАНИ)* – 1) офіційні документовані дані, що дають кількісну характеристику явищ та процесів, що відбуваються в економічній, соціальній, культурній, інших сферах життя і збираються, використовуються, поширюються та зберігаються органами державної влади (за винятком органів державної статистики), органами місцевого самоврядування, юридичними особами відповідно до законодавства з метою виконання адміністративних обов'язків та завдань, що належать до їх компетенції (Закон України «Про інформацію», ст. 19-1); 2) дані, отримані на підставі спостережень, проведе-

них органами державної влади (за винятком органів державної статистики), органами місцевого самоврядування та іншими юридичними особами відповідно до законодавства та з метою виконання адміністративних обов'язків та завдань, віднесених до їх компетенції (Закон України «Про державну статистику» (в редакції Закону № 1922-III від 13.07.2000 р.), ст. 1).

Подібні вставні конструкції фактично повторюють певну частину дефініції. Саме такий прояв дублювання обмежує сферу номінації терміна в його первинному сприйнятті. Це явище виникає під час кодифікації термінологіки нових галузей наукового знання на етапі активного формування, коли використовується загальноживана лексика чи лексика інших галузей знання слугує субстратом для нової термінології. Така мовна надмірність власне й забезпечує точне розуміння й адекватне сприйняття інформації адресатом.

Частина нових понять галузі інформаційного права виявляє нестабільність, «рухливість» семантичного обсягу, а це є причиною того, що законодавець кодифікує їх, використовуючи вставні елементи: *ПЕРЕСИЛАННЯ ПОШТОВИХ ВІДПРАВЛЕНЬ (ПОШТОВИХ ПЕРЕКАЗІВ)* – сукупність операцій з приймання, обробки, перевезення та доставки (вручення) поштових відправлень (поштових переказів) (Правила надання послуг поштового зв'язку, затвержені Постановою Кабінету Міністрів України від 17.08.2002 р. № 1155, п. 3); *ПУБЛІЧНЕ СПОВІЩЕННЯ (ДОВЕДЕННЯ ДО ЗАГАЛЬНОГО ВІДОМА)* – передача за згодою суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав в ефір за допомогою радіохвиль (а також лазерних променів, гаммапроменів тощо), у тому числі з використанням супутників, чи передача на віддалі за допомогою проводів або будь-якого виду наземного чи підземного (підводного) кабелю (провідникового, оптоволоконного та інших видів) творів, виконань, будь-яких звуків і (або) зображень, їх записів у фонограмах і відеограмах, програм організації мовлення тощо, коли зазначена передача може бути прийнята необмеженою кількістю осіб у різних місцях, віддаленість яких від місця передачі є такою, що без зазначеної передачі зображення чи звуку не можуть бути сприйняті (Закон України «Про авторське право і суміжні права», ст. 1); *РОЗПОВСЮДЖУВАЧ (ДИСТРИБ'ЮТОР, ПРОКАТНИК) ФІЛЬМУ* – суб'єкт кінематографії, який має право на розповсюдження фільму (Закон України «Про кінематографію», ст. 3); *РУХОМИЙ (МОБІЛЬНИЙ) ЗВ'ЯЗОК* – електрозв'язок із застосуванням радіотехнологій, під час якого кінцеве обладнання хоча б одного із споживачів може вільно переміщатися в межах усіх пунктів закінчення телекомунікаційної мережі, зберігаючи єдиний унікальний ідентифікаційний номер мобільної станції (Закон України «Про телекомунікації», ст. 1; Правила надання та отримання телекомунікаційних послуг, затвержені Постановою Кабінету Міністрів України від 09.08.2005 р. № 720); *СИСТЕМА ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ (КОМЕРЦІЇ)* – сукупність програмно-технічних засобів, процедур і правил, використання яких дає змогу споживачу здійснити віддалений доступ до преїскурантів торговців, виконати замовлення на поставку та оплату замовлених товарів (послуг) (Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням затвержене постановою Національного банку України від 19.04.2005 р. № 137, п. 1.5.); *СПЕЦІАЛЬНІ ВИДИ ЗВ'ЯЗКУ (СПЕЦІАЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК)* – види зв'язку, при використанні яких з метою приховування змісту інформації здійснюється її криптографічне пере-

творювання (Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений наказом Служби безпеки України від 12.08.2005 р. № 440); *ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЇ (ЕЛЕКТРОЗВ'ЯЗОК)* – передавання, випромінювання та/або приймання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого роду по радіо, проводових, оптичних або інших електромагнітних 167 системах (Закон України «Про телекомунікації», ст. 1; Правила надання та отримання телекомунікаційних послуг, затвержені Постановою Кабінету Міністрів України від 09.08.2005 р. № 720); *ДЕРЖАВНІ (АДМІНІСТРАТИВНІ) ПОСЛУГИ* – послуги, обов'язковість отримання яких установлюється законодавством та які надаються фізичним чи юридичним особам органами виконавчої влади, створеними ними установами та організаціями, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів. Надання цих послуг безпосередньо пов'язане з виконанням основних функцій та завдань органом влади (Порядок надання інформаційних та інших послуг з використанням електронної інформаційної системи "Електронний Уряд", затверджений Наказом Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 15.08.2003 р. № 149, п. 2); *ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ (ОБІГ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ)* – 1) сукупність процесів створення, оброблення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів, які виконуються із застосуванням перевірки цілісності та у разі необхідності з підтвердженням факту одержання таких документів. Порядок електронного документообігу визначається державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності згідно з законодавством (Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», ст. 9); 2) система програмно-технічних, організаційних та нормативно-методичних засобів для автоматизації роботи з електронними документами на основі інформаційних технологій у процесі здійснення управлінських дій (Методика визначення належності бюджетних програм до сфери інформатизації, затверджена наказом Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 6.06.2003 № 97, п. 2); *ЗАПИС (ЗВУКОЗАПИС, ВІДЕОЗАПИС)* – фіксація за допомогою спеціальних технічних засобів (у тому числі й за допомогою числового представлення) на відповідному матеріальному носії звуків і (або) рухомих зображень, яка дозволяє здійснювати їх сприйняття, відтворення або сповіщення за допомогою відповідного пристрою (Закон України «Про авторське право і суміжні права», ст. 1); *ІНФОРМАТИВНА ОЗНАКА [ІНФОРМАТИВНИЙ ПАРАМЕТР] СИГНАЛУ* – ознака [параметр] діяння, яка [який] використовується для подавання даних, що їх пересилають (ДСТУ 3956-2000 "Технічні засоби вимірювання та керування в промислових процесах. Частина 1. Основні поняття. Терміни та визначення"); *ІНФОРМАЦІЙНА (АВТОМАТИЗОВАНА) СИСТЕМА* – організаційно-технічна система, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів (Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» (редакція від 31 травня 2005 року), ст. 1); *ІНФОРМАЦІЯ ПРО СТАН НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА (ЕКОЛОГІЧНА ІНФОРМАЦІЯ)* – будь-яка інформація в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи іншій матеріальній формі про: стан навколишнього природного середовища чи його об'єктів –

землі, вод, надр, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу та рівні їх забруднення; біологічне різноманіття і його компоненти, включаючи генетично видозмінені організми та їх взаємодію з об'єктами навколишнього природного середовища; джерела, фактори, матеріали, речовини, продукцію, енергію, фізичні фактори (шум, вібрацію, електромагнітне випромінювання, радіацію), які впливають або можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей; загрозу виникнення і причини надзвичайних екологічних ситуацій, результати ліквідації цих явищ, рекомендації щодо заходів, спрямованих на зменшення їх негативного впливу на природні об'єкти та здоров'я людей; екологічні прогнози, плани і програми, заходи, у тому числі адміністративні, державну екологічну політику, законодавство про охорону навколишнього природного середовища; витрати, пов'язані із здійсненням природоохоронних заходів за рахунок фондів охорони навколишнього природного середовища, інших джерел фінансування, економічний аналіз, проведений у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля (Положення про щоквартальне інформування населення через ЗМІ про об'єкти, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища, затверджене наказом Мінприроди України від 01.11.2005 р. № 397, п. 1.3.); **МОНОПОЛЬНИЙ (ДОМІНУЮЧИЙ) ОПЕРАТОР ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ** – оператор, який відповідно до законодавства України займає монопольне (домінуюче) становище на ринку певних телекомунікаційних послуг на території держави чи певного регіону (Закон України «Про телекомунікації», ст. 1); **ОПРИЛЮДНЕННЯ (РОЗКРИТТЯ ПУБЛІЦІ) ТВОРУ** – здійснена за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав дія, що вперше робить твір доступним для публіки шляхом опублікування, публічного виконання, публічного показу, публічної демонстрації, публічного сповіщення тощо (Закон України «Про авторське право і суміжні права», ст. 1); **ПОВІДОМЛЕННЯ ДАНИХ (ЗВ'ЯЗОК)** – обмежена послідовність слів даних, які передаються і сприймаються як єдине ціле (ДСТУ 2617-94 "Електрозв'язок. Мережі та канали передавання даних. Терміни та визначення"); **ПРОЕКТ (РОБОТА) З ІНФОРМАТИЗАЦІЇ** – комплекс взаємопов'язаних заходів, що узгоджені за часом, використанням певних матеріально-технічних, інформаційних, людських, фінансових та інших ресурсів і мають на меті створення 143 заздалегідь визначених інформаційних і телекомунікаційних систем, засобів інформатизації та інформаційних ресурсів і виконуються в межах бюджетної програми (Методика визначення належності бюджетних програм до сфери інформатизації, затверджена наказом Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 6.06.2003 р. № 97, п. 2); **ПУБЛІЧНЕ СПОВІЩЕННЯ (ДОВЕДЕННЯ ДО ЗАГАЛЬНОГО ВІДОМА)** – передача за згодою суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав в ефір за допомогою радіохвиль (а також лазерних променів, гамма-променів тощо), у тому числі з використанням супутників, чи передача на віддаль за допомогою проводів або будь-якого виду наземного чи підземного (підводного) кабелю (провідникового, оптоволоконного та інших видів) творів, виконань, будь-яких звуків і (або) зображень, їх записів у фонограмах і відеограмах, програм організації мовлення тощо, коли зазначена передача може бути сприйнята необмеженою кількістю осіб у різних місцях, віддаленість яких від місця передачі є 145 такою, що без зазначеної передачі

зображення чи звуки не можуть бути сприйняті (Закон України «Про авторське право і суміжні права», ст. 1); **СТУДІЯ-ВИРОБНИК (НЕЗАЛЕЖНИЙ ПРОДЮСЕР)** – суб'єкт господарювання, який займається створенням (виготовленням) фільмів, реклами, окремих теле- та/або радіопередач чи програм (Закон України «Про телебачення і радіомовлення» ст. 1).

Наведені приклади засвідчують законодавче закріплення використання паралельних термінів (термінів-синонімів) за допомогою дужок: *витік інформації – просочення інформації; журнал – часопис, поштові відправлення- поштові перекази, публічне сповіщення – доведення до загального відома, розвсюджувач фільму – дистрибутор фільму – проктер фільму, зв'язок – система зв'язку, рухомий зв'язок – мобільний зв'язок, система електронної торгівлі – система електронної комерції, спеціальні види зв'язку – спеціальний зв'язок, телекомунікації – електрозв'язок* тощо.

Як бачимо, одна дефініція в тексті нормативного правового акта може супроводжувати два й більше терміни. Така ситуація фактично призводить до певної нівелюції розрізнявальних семантичних ознак кількох мовних одиниць.

Таким чином, на законодавчому рівні закріплюється доволі поширене в мовах спеціального призначення явище, коли різні термінологічні одиниці, одного денотативного класу, використовувани для позначення того ж об'єкта позамовної дійсності, можуть тлумачитись у тексті як терміни-дублети з абсолютною тотожністю значень, і як терміни-синоніми з певними смисловими ознаками загальної концептуальної структури.

У законодавчих текстах спостерігаємо використання й більш складних для сприйняття конструкцій з контактними дужками. Супроводжувальні вставки в подібних конструкціях виконують функцію уточнення, наприклад: **ІНФОРМАЦІЙНА ЄМНІСТЬ (НОСІЯ МАГНІТНОГО ЗАПИСУ) [СИГНАЛОГРАМІ]** – характеристика одиниці носія магнітного запису [сигналограми], яка визначає кількість інформації, що записана або записується (ДСТУ 2813-94 "Носії магнітного запису. Терміни та визначення"). Вставні конструкції в дужках, на наш погляд, обмежують інтерпретаційний потенціал дефінованих термінів.

У загальному масиві термінології інформаційного права виявляємо ще одну з форм вербальної репрезентації ментальних структур, використовуваних в інформаційно-правових законодавчих текстах, яка представлена поєднанням сполучників «та / або» наприклад: **РУЙНУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ТА / АБО БАЗ ДАНИХ** – втрата баз даних або викривлення інформації в них, втрата або пошкодження програмного забезпечення, пошкодження комп'ютерного обладнання, каналів зв'язку тощо, що призводить до неможливості функціонування інформаційних систем або виконання ними окремих функцій (Положення про забезпечення безперервного функціонування інформаційних систем Національного банку України та банків України, затверджене Постановою Національного банку України від 17.06.2004 р. № 265). У такий спосіб законодавець встановлює і кон'юнктивні, і диз'юнктивні, і водночас кон'юнктивні та диз'юнктивні відносини.

Аналізуючи лексичне наповнення текстів інформаційно-правового спрямування, доволі часто спостерігаємо рівноправне використання варіантів повного та короткого найменування поняття. Лексичними варіантами термінів зазвичай називають повні й скорочені найменування, котрі існують

і функціонують паралельно. Зважаючи на основні словотвірні засоби, утворення складноскорочених термінів можна віднести до різних способів словотворення складних термінів: власне чисте словоскладання й складно-флексійний спосіб. Складно-флексійним способом, як правило, утворені терміни-аббревіатури, наприклад: *АС* – *автоматизована система*; *ЗМІ* – *засоби масової інформації*; *ПК* – *програма користувача*; *АС* – *автоматизована система*; *ВІ* – *відкрита інформація*; *ВІВД* – *відкрита інформація, що належить до державних інформаційних ресурсів*; *ЗТЗІ* – *засіб технічного захисту інформації*; *ІДТ* – *інформація, що становить державну таємницю*; *ІзОД* – *інформація з обмеженим доступом*; *ІТС* – *інформаційно-телекомунікаційна система*; *КЗЗ* – *комплекс засобів захисту*; *КЗІ* – *криптографічний захист інформації*; *КІ* – *конфіденційна інформація*; *КІВД* – *службова інформація та конфіденційна інформація, яка перебуває у володінні розпорядників інформації, визначених частиною першою статті 13 Закону України “Про доступ до публічної інформації”*; *КСЗІ* – *комплексна система захисту інформації*; *НД* – *нормативний документ*; *НСД* – *несанкціонований доступ*; *ОІД* – *об’єкт інформаційної діяльності*; *ПРД* – *правила розмежування доступу*; *СЗІ* – *служба захисту інформації*; *ТЗІ* – *технічний захист інформації*; *ФПБ* – *функціональна послуга безпеки* тощо.

Терміни, віднесені до словоскладання, виконують еліптичні функції, наприклад: *власник ресурсів* – *ресурсовласник*, *адміністративні послуги* – *адмінпослуги*, *державні ресурси* – *держресурси*, *інформаційне агентство* – *інформагентство*, *державна таємниця* – *держтаємниця*, *загальний доступ до судових рішень* – *загальнодоступність судових рішень*, *спеціальний зв’язок* – *спецзв’язок*, *технічна довідка* – *техдовідка*, *технічний захист інформації* – *техзахист інформації*, *спеціальний зв’язок* – *спецзв’язок*, *державна служба спеціального зв’язку та захисту інформації* – *держспецзв’язок*, *інформаційна модель* – *інформмодель*, *інформаційна*, *інформаційна підтримка* – *інформпідтримка*, *інформаційне агентство* – *інформагентство*, *інформаційне видання* – *інформвидання*, *інформаційне забезпечення* – *інформзабезпечення*, *інформаційне повідомлення* – *інформповідомлення*.

У термінології інформаційного права простежуємо синтаксичну синонімію: морфологічна субституція, зачіпаючи зовнішню форму лексеми, виявляється в термінології через заміну функційного типу позначення (заміна частин мови), наприклад, у залежній синтаксичній позиції прикметник замінює іменник: *аналіз інформації* – *інформаційний аналіз*, *безпека інформації* – *інформаційна безпека*, *виділення радіочастот* – *радіочастотне виділення*, *витік інформації* – *інформаційний витік*, *дані особистого характеру* – *особисті дані*, *джерело інформації* – *інформаційне джерело*, *документи на папері* – *паперові документи*, *експертиза цінності (документів)* – *ціннісна експертиза (документів)*, *журнал платежів* – *платіжний журнал*, *захист інформації* – *інформаційний захист*, *інформація автентифікації* – *автентифікаційна інформація*, *книга обліку розрахункових операцій* – *облікова книга розрахункових операцій*, *носії інформації* – *інформаційний носій*, *оператор телекомунікацій* – *телекомунікацій оператор*, *пакет програм* – *програмний пакет*; чи навпаки – іменник замінює прикметник: *випромінювальний пристрій* – *пристрій випромінювання*, *геопросторові дані* – *дані про геопростір*, *інсайдерська інформація* – *інформація від інсайдера*.

Синонімічні відносини можуть виникати між українськими термінами та інтернаціоналізмами чи як наслідок появи в мові запозичених лексем та використання їх поряд з питомим терміном. У термінології інформаційного права також спостерігаємо вияви такого типу синонімічних відношень. Так, наприклад, унаслідок впливу англійської мови поряд з терміном *дезінформація* використовують лексему *фейк*, замість терміна *газета* доволі часто вживають *таблоїд*, *таємна інформація* – *інсайд (інсайдерська інформація)*, *засоби масової інформації (ЗМІ)* – *медіа*. Система синонімів тісно пов’язана з процесами розвитку мови, тому зростання впливу англійської мови збільшує небезпеку «заповнення» української термінології англіцизмами, які здатні поступово «витиснути» українські слова-синоніми. Запозичені лексеми, як термінологічні, так і загальноживані, мають бути обгрунтовані та вмотивовані. Обирати між питомим і запозиченим терміном потрібно з розумінням того, наскільки точно запозичення передає зміст позначуваного поняття й відповідає традиціям термінотворення й терміновживання.

Отже, ставлення до явища синонімії в термінології двоєке. З одного боку, це процес, який впливає на системність термінології, а з іншого боку – перспектива розширення лексичного складу для задоволення певних завдань у реалізації якісного процесу обміну інформацією. Природне для загальнолітературної мови явище синонімії виявляє досить обмежене поширення в термінології галузі інформаційного права, що засвідчує її достатню впорядкованість та системність, адже поява нової галузі права, термінологія якої перебуває на етапі розроблення й стандартизації, уможливіло виведення з термінології законодавства такого небажаного явища як синонімія. У той же час робота над диференціацією синонімічних термінів потребує продовження задля полегшення порозуміння між учасниками комунікації.

Література:

1. Гринев-Гриневич С. В. Терминоведение. Москва: Академия, 2008. 304 с.
2. Авербух К. Я. Общая теория термина. Иваново: Изд-во «Ивановский гос. ун-т», 2004. 252 с.
3. Шелов С. Д. Очерк теории терминологии: состав, понятийная организация, практические приложения. Москва: ПринтПро, 2018. 472 с.
4. Вакуленко М. О. Синтез дескриптивного та прескриптивного підходів у сучасній кодифікації українського наукового термінолексикону. Дис. ... д-ра філол. наук: за спец. 10.02.21 – “Структурна, прикладна та математична лінгвістика”. Український мовно-інформаційний фонд НАН України, Національна академія наук України, Київ, 2020. 432 с.
5. Архипенко Л. М. Синонімія і варіантність в системі української економічної термінології. *Мілодій вчений*. № 9 (49), 2017. С. 233-237
6. Михайлова Т. Синонімічні відношення в українській науково-технічній термінології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Проблеми української термінології. Львів, 2004. № 503. С. 53-57. 4. Панько Т. І. Від терміна до системи. Львів: Світ, 1979. 148 с.
7. Шевченко М. Явище синонімії в терміносистемі нового цивільного законодавства України. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів, 2006. № 559. С. 227-232.
8. Ус Г. Г. Українська термінологія сімейного права: генеза і структурно-системна організація. – Кваліфікаційна наукова праця на

правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків, 2019. 235 с.

9. Волкова І. В. Лексико-семантична характеристика сучасної української фізичної термінології (на матеріалі спеціалізованих видань 90-х рр. ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2002. С. 9-12.
10. Козловець І. Синонімія у фінансово-кредитній термінології. *Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць*. Київ, 2003. Вип. V. С. 103-105.
11. Краснополська Н. Синонімія в термінології менеджменту. *Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць*. Київ, 2005. Вип. VI. С. 111-114.
12. Лепеха Т. Лексико-семантичні особливості термінів судово-медичної експертизи. *Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць*. Київ, 1998. С. 141-145.
13. Соколовська Т. Синонімія та антонімія як базові парадигматичні класи в українській терміносистемі з генетики. *Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць*. Київ, 1998. С. 171-174.
14. Сташко М. Абсолютні синоніми в бібліотечній термінології. *Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць*. Київ, 1998. С. 178-180.
15. Терещенко С. І. Синонімія в термінології (лексикографічний аспект). *Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць*. Київ, 2001. Вип. IV. С. 328-330.
16. Ковкіна Є. В. Синонімічні відношення термінів криміналістики. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Харків, 2010. Вип. 30. С. 81-85.
17. Українська мова: Енциклопедія. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.
18. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах. Москва: Высшая школа, 1987. 105 с.
19. Даниленко В. П. Лингвистические требования к стандартизуемой терминологии. *Терминология и норма: сб. статей / отв. ред. В. П. Даниленко*. Москва: Наука, 1972. 120 с. С. 5-32.

Melnyk P. Synonymic relationships of information law terminologies

Summary. This article is devoted to the study of the phenomenon of synonymy in the terminology of information law. The following types of semantic synonyms are distinguished in the terminology of this field: the use of parallel terms (synonymous terms) with parentheses; equal existence of full and short names; syntactic synonymy.

The analysis of the structure of the terminology of information law showed the presence in the general array of a significant number of analytical nominative constructions with insert elements in parentheses. Expletive constructions actually repeat a certain part of the definition. It has been found that such a manifestation of duplication limits the scope of the term's nomination in its initial perception. This phenomenon occurs during the codification of the terminology of new branches of scientific knowledge at the stage of active formation, when the common vocabulary used or the vocabulary of other fields of knowledge serves as a substrate for new terminology. Such linguistic redundancy ensures accurate understanding and adequate perception of information by the addressee. Some new concepts in the field of information law reveal instability, "mobility" of semantic volume, and this is the reason why the legislator codifies them using plug-ins, resulting in the use of parallel terms (synonymous terms) with parentheses.

Analysis of the lexical content of information and legal texts revealed equal use of full and short names, as well as syntactic synonymy: morphological substitution, affecting the external form of the token, is manifested in terminology by replacing the functional type of designation (replacement of parts of speech). It is established that the phenomenon of synonymy is quite limited in the terminology of information law, which indicates its sufficient order and system, because the emergence of a new branch of law, whose terminology is under development and standardization, allows the derivation of such undesirable phenomenon as synonymy.

Key words: term, terminology, information law, synonymous terminology.

*Москальов Д. П.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри східних мов і перекладу
Київського університету імені Бориса Грінченка
orcid.org/0000-0003-1856-662X**Мазнев С. С.,**студент японського відділення кафедри східних мов і перекладу
Київського університету імені Бориса Грінченка
orcid.org/0000-0002-6359-7970*

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ НЕЙРОМЕРЕЖ ПРИ ВИВЧЕННІ ТА ДОСЛІДЖЕННІ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Метою роботи є описання базової структури та принципів роботи нейронних мереж, а також інтуїції, що стоїть за ними, виявлення актуальних проблем японської мови та шляхів їх вирішення за допомогою нейромереж. Для вирішення поставленої мети були виконані такі завдання: описати сучасні нейронні мережі; розкрити вже існуючі можливості нейромереж та їх застосування щодо природних мов; дослідити актуальні проблеми вивчення та дослідження японської мови; надати можливі вирішення деяких з цих проблем за допомогою нейромереж.

Методологія базується на принципах комп'ютерної лінгвістики, корпусної лінгвістики, автоматичного перекладу.

За результатами виконаної роботи було подано інформацію про нейромережі та їх види: рекурентна та згортова нейронні мережі; визначено актуальні можливості нейронних мереж у сфері обробки природних мов; описано особливості взаємодії нейронних мереж з японською та іншими логографічними мовами: проблема рубі-символів, проблема токенизації – поділення тексту на окремі одиниці, проблема невеликої кількості даних; обґрунтована доречність використання ШНМ для вирішення проблеми вивчення тонального наголосу в японській мові, описано алгоритм дій щодо проекту зі створення нейронної мережі, націленої на створення графічного зображення тонального наголосу; описано сучасний стан україно-японського та японсько-українського машинного перекладу, запропонований напрям руху для вирішення існуючих проблем; наведені особливості роботи з давніми японськими текстами, шляхи полегшення цієї роботи за допомогою ШНМ.

В статті представлено декілька можливих застосувань різних типів нейронних мереж до актуальних проблем в японській мові: вивчення тонального наголосу, відсутність адекватних мереж машинного перекладу, труднощі дослідження давньої японської літератури. Хоча ці проблеми є лише одними з багатьох можливих застосувань штучних нейронних мереж, подібні проекти вже мають потенціал поліпшити рівень японознавчих досліджень. Зокрема, серед перспектив використання нейронних мереж запропоновано алгоритм побудови мережі для розмітки тонального наголосу в японській мові, а також ідея застосування діяльності викладачів та студентів як джерела матеріалу для різноманітних мереж, щоб поліпшити якість навчання та полегшити його.

Ключові слова: рекурентна та згортова нейронна мережа, обробка природної мови, тоновий наголос, японське письмо, машинний переклад.

Постановка проблеми. Останні кілька десятиріч розвинулися технологічний розвиток рухається з неймовірною швидкістю. З винайденням надпотужних комп'ютерів та мережі Інтернет, наша взаємодія з мовою зазнала сильних змін. Так само змін зазнали й шляхи вивчення мови: тепер широко почали використовуватися мобільні додатки, що дозволяють самостійно вивчати слова, граматику та навіть спілкуватися з носіями тієї мови, що вивчається. Проте, все більшого використання набувають й інші технології – штучні нейронні мережі. Вже зараз вони застосовуються в предикативних системах набору текстів, рукописному введенні, різноманітних аналізах текстів, перекладачах і багато чому іншому. Таким чином, вивчаючи будь-яку мову у наш час, люди використовують нейромережі кожен день. Дослідження мов, не тільки японської, також може відбуватися за допомогою нейронних мереж, адже вони можуть надавати дослідникам необхідні інструменти, полегшуючи та пришвидшуючи процес виконання дослідження, що визначає **актуальність** вивчення перспектив використання нейронних мереж при навчанні мов, і східних зокрема. Враховуючи швидкість розвитку нейромереж та їх активну імплементацію в повсякденне життя, можна стверджувати, що скоро вони стануть важливим інструментом при вивченні та дослідженні японської мови.

Мета дослідження полягає в описанні базової структури та принципу роботи нейронних мереж, а також інтуїцію, що стоїть за ними; виявленні актуальних проблем японської мови та шляхи їх вирішення за допомогою нейромереж. Досягнення даної мети передбачає розв'язання таких **завдань**: описати та розкрити можливості нейромереж та їх застосування щодо природних мов; визначити актуальні проблеми вивчення та дослідження японської мови (тональний наголос, розпізнання текстів, записаних не сучасним письмом, машинний переклад) та надати можливі вирішення цих проблем за допомогою нейромереж.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Штучна нейронна мережа – це мережа, побудована на основах вищої математики, структура якої була певною мірою запозичена з мозку тварин. Незважаючи на те, що принцип роботи та структура мозку й надалі залишаються лише орієнтиром у побудові штучних нейронних мереж (надалі ШНМ), їх головною метою залишається імітація функцій, властивих саме біологічним системам: здатність до використання мови, візуального та аудіального сприйняття і т. д.

В основі ШНМ, як і у випадку біологічних нейронних мереж, стоять нейрони. Кожний штучний нейрон базової ШНМ являє собою певну функцію, що, отримавши інформацію x , надає змінену інформацію y . Головною особливістю ШНМ є їх здатність до навчання. Воно відбувається за допомогою функції витрат та зворотного поширення. Відповідно підібрана функція витрат визначає наскільки надана мережею відповідь відрізняється від оптимального вирішення завдання. В свою чергу зворотне поширення, основи якого вперше були описані в роботі Генрі Дж. Келлі «Gradient Theory of Optimal Flight Paths», використовує градієнтний спуск для того, щоб змінити відповідні параметри мережі так, щоб значення функції витрат було якомога меншим [1].

У даній роботі будуть розглядатися 2 типи ШНМ, що використовуються для обробки природних мов: згортова нейронна мережа та рекурентна нейронна мережа. Згортова нейронна мережа або ЗНМ - це тип нейронної мережі, яка широко використовується для обробки та аналізу зображень. Побудова ЗНМ базується на біологічному процесі, а саме на принципі роботи та схемі з'єднання нейронів у зоровій корі мозку [2]. В основі роботи нейронів зорової кори стоїть так зване рецептивне поле – певна обмежена область зорового поля, на чій стимули реагують лише конкретні нейрони, пов'язані з нею. За допомогою рецептивних полів ЗНМ здатна до розпізнавання закономірностей у даних.

Обидва типи ШНМ використовуються для обробки природної мови, основна мета якої – досягнення подібної до людини обробки мови [3]. Хоча Елізабет Д. Лідді й використовує слово «обробка», вона зазначає, що кінцевою метою є саме «розуміння» мови. Система, здатна до розуміння природної мови (РПМ) повинна вміти:

1. Перефразувати наданий текст.
2. Перекладати текст на іншу мову.
3. Давати відповіді на запитання щодо змісту тексту.
4. Робити висновки з тексту.

Серед можливостей використання ШНМ в їх поточному стані розвитку виділяють: токенизацію, створення описів зображень, розпізнавання мовлення, машинний переклад, аналіз тональності тексту, модулювання мови, чат-боти.

Токенизація передбачає подрібнення слів на частини (або лексеми), які машини можуть зрозуміти. Хоча більшість європейських мов, в тому числі українська, мають між словами пропуски, такі логографічні мови як китайська та японська їх не мають, а тому токенизація може видатися складнішою.

Створення описів зображень працює наступним чином: отримавши цифрове зображення, таке як фото, автоматично формується текстовий опис вмісту зображення, що базується на певній мовній моделі. Таким чином, ШНМ можуть допомогти автоматично описати вміст зображення, використовуючи правильні речення. Це допомагає людям з вадами зору легко отримати доступ до вмісту в Інтернеті. Для цього часто використовується комбінація ЗНМ та РНМ: ЗНМ визначає що знаходиться на зображенні, а РНМ генерує текст опису.

Завдання *розпізнавання* полягає у «відображенні акустичного сигналу, що містить висловлювання на розмовній природній мові, у відповідну послідовність слів, визначену мовцем» [4]. Нейронні мережі використовуються для транскрипції аудіоовходів та виконання складних завдань з розпізнавання та відокремлення лексичних одиниць. Розпізнавання мови має кілька

застосувань у реальному світі, таких як віртуальні помічники, системи розумного дому, перекладачі тощо.

Машинний переклад означає переклад тексту з однієї мови на іншу за допомогою програми. На даний момент найпоширеніший тип машинного перекладу це «нейронний» машинний переклад (НМП), тобто той, що використовує ШНМ. Наприклад, такий сервіс як Google Translate використовує модифіковану ДКЧП архітектуру нейромережі, що дозволяє досягнути високих результатів щодо якості перекладу.

Моделювання мови насправді є підзадачею більш суттєвих проблем ОПМ, зокрема тих, які обумовлюють мовну модель якоюсь іншим завданням. Це може бути корекція орфографії, розпізнавання рукописного вводу та статистичний машинний переклад.

Чат-боти є одними з найкорисніших застосування ОПМ у перспективі. Наприклад, якісний чат-бот може послугувати носієм мови, що вивчається, а відтак й допомогти тим, хто вивчає мову, розвинути комунікаційні навички.

Використання ШНМ для вивчення та дослідження японської мови. Однією з найпоширеніших проблем, що виникають при ОПМ за допомогою ШНМ є недостатня кількість матеріалу для навчання мереж. Японська мова не є виключенням. Хоча у випадку англійської мови ця проблема є менш виразною, японська мова може запропонувати лише обмежений діапазон джерел оброблених текстів, що знаходяться у вільному доступі. Такими джерелами є Aozora Bunko та Корпус текстів Кіотського Університету.

У 1990-х роках був створений сегментований корпус японської мови, призначений для використання в ОПМ. Він складається приблизно з 40 000 речень із газети «Майнічі» 1995 року з морфологічними та синтаксичними анотаціями. З цих речень 5000 речень коментовані структурами предикат-аргумент, включаючи нульову анафору та кореферентність. Таким чином, Корпус текстів Кіотського Університету є якісним ресурсом для мереж, орієнтованих на обробку природної мови.

Іншою задачею, що може постати при роботі з японською мовою, може бути відсутність суттєвої підтримки логографічних мов у програмуванні. Наприклад, в японській мові присутнє таке явище як фуригана. За причин, зумовлених історичним розвитком Японії та її мови, китайські ієрогліфи, що використовуються у японському письмі, можуть читатися по-різному в залежності від численних факторів. Для цього й існує фуригана – фонетичні підказки для прочитання ієрогліфів. Хоча застосування фуригани або її цифрового відповідника – рубі-символів може здатися корисним, адже можна підписувати не тільки читання ієрогліфів, а й іншу інформацію, на жаль, її підтримка є дуже обмеженою.

Японська та китайська мови не мають пропусків між словами, що створює певні труднощі при токенизації. Речення таких мов як англійська можна з легкістю поділити на окремі слова, використовуючи пропуски між ними, що неможливо зробити з японською. Так само проблемою постає знову часткова логографічність японської: її письмо складається з китайських ієрогліфів «кандзі» та двох силабічних абеток «хірагана» та «катакани». Якщо, наприклад, в китайській використовуються виключно кандзі, що створює рівномірний текст, то наявність кани може створювати певні труднощі при обробці мови через свою неоднорідність.

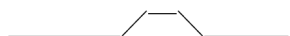
ШНМ для тонального наголосу. Однією зі сфер, в якій доцільновикористання ШНМ, на наш погляд, є наголос японської

мові. Незважаючи на важливість ролі наголосу в правильній вимові будь-якої мови, на жаль, у випадку японської його вивчають дуже рідко. Вивчаючи японську мову вимушені або активно наслідувати вимову японців, або пасивно набувати відповідне розуміння з фільмів, пісень та спілкування з носіями. Не зважаючи на таку ситуацію, дослідження технік вивчення тонального наголосу все ж існують. У 1989 Мізутані показав, що спочатку в учнів слід розвивати почуття тону (високого чи низького) [5]. Для цього Мізутані припустив, що для опису тону може бути корисним використання таких інструментів, як фарфорова чаша або музичні інструменти. Надання наочних посібників із зображеннями наголосів також було корисним для учнів для візуалізації руху тону. Використання музичних нот – ще один спосіб візуально надати висоту звуку [5].

Метод вивчення наголосу за допомогою спостереження візуалізації руху тону є одним зі шляхів до кращого розуміння мови, до якого можливо застосувати штучні нейронні мережі. Розглянемо важливі фактори, що необхідно взяти до уваги, створюючи таку мережу.

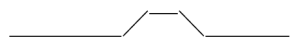
Перш за все треба визначити мету такої ШНМ та як саме вона повинна допомагати у поставленому завданні. Оптимальним застосуванням ШНМ в контексті тонального наголосу може бути мережа, що зможе самостійно послідовно визначати наголос стосовно кожної мови в наданому їй тексті. Іншими словами, отримавши текст, мережа повинна надавати візуальну репрезентацію наголосу цього тексту.

Питання щодо того, як повинно виглядати поєднання вхідного тексту та його наголосів, може зустріти на своєму шляху певні перепони, пов'язані з взаємодією японської мови та мови програмування. Найбільш зручним варіантом могло бути використання рубі-символів, що використовуються для фуригана. Таким чином кожне слово могло б мати свій наголос надписаний над ним, що дозволило б з легкістю сприймати одночасно і смислово, і фонетичну інформацію про слово. Та враховуючи, що це не є можливим, принаймні у чистому виді, без взаємодії з відповідною вебсторінкою, найоптимальнішим варіантом було б використати алгоритм, що зможе по черзі надавати пари наголос-речення так, щоб наголос був розміщений чітко над реченням, до якого він відноситься. Наприклад:

わがはいはねこである。

Як можна побачити, тут надається текст лише хіраганою, адже, якщо використовувати кандзі, лінію наголосу буде набагато складніше зрівняти з відповідними морами:

吾輩は猫である

Ще одним способом візуалізації наголосу може бути бінарна система H-L, що здебільшого застосовується у наукових працях по японському тональному наголосу:

L L L L H H L L L L

わがはいはねこである。

Таким чином, приймаючи текст хіраганою, ШНМ має надавати візуалізацію наголосу за однією з 2 систем:

1) За допомогою лінії, що покаже підвищення чи навпаки зниження тонального наголосу. Вихідні дані послідовно класифікуються відносно 5 категорій: «_», «/», «^», «\», « » (всі розділові знаки замінюються на пропуск).

2) За допомогою букв L (low) та H (high), що відповідно позначають низький та високий тони. Вихідні дані послідовно класифікуються відносно 3 категорій: «L», «H», « ».

Далі необхідно визначити матеріал, з яким працюватиме мережа, а отже й дані, які мережа використовуватиме для навчання. Для цієї задачі можуть підійти будь-які дані, записані хіраганою. Наприклад, написаний японським письменником роман «Ваш покірний слуга кіт», що можна знайти на Aozora Bunko та вільно використовувати, переведений в хірагану, буде доречним вибором матеріалу, до того ж часом архаїчна мова може поширити здатність мережі правильно ставити наголос і в нестандартних ситуаціях.

Після визначення матеріалу для вхідних даних необхідно створити вихідні дані, які будуть «еталоном» для мережі. Закономірності та зв'язки між вхідним текстом та вихідним наголосом ляжуть в основу принципу дії натренованої мережі. На цьому етапі необхідно власноруч «перекласти» існуючий текст в його наголос. Через те, що японська мова, що вивчається у закладах освіти – це літературна японська мова, що базується на Токійському діалекті, то й наголосу, який мережа буде здатна надавати тексту, бажано відповідати говірці саме японців з Токіо. Таким чином, для написання наголосу необхідні носії, що розмовляють з токійським акцентом або люди, кваліфіковані у цій сфері. Написавши відповідний до тексту тональний наголос, важливо перевірити якість матеріалу, бо від цього залежить й ефективність ШНМ.

Після цього вибір стоїть щодо архітектури нейронної мережі. Логічним вибором буде використати рекурентну нейронну мережу, що зазвичай використовується для завдань, пов'язаних з мовою. Вибір щодо ДКЧП та ВРВ може бути зроблений експериментально: спробувати обидві архітектури та визначити ту, що буде найбільш ефективною. Впровадження двонаправленості до цих мереж теж може покращити результати, бо, отримуючи інформацію з своїх минулих і майбутніх станів одночасно, тобто з «обох боків», контекстуальна усвідомленість мережі зростає, а разом з тим й її здатність правильно надати наголос.

Створивши мережу та успішно завершивши її навчання, залишиться лише знайти шляхи правильного її застосування. У контексті навчання в університеті та курсах японської мови викладач може використовувати цю мережу для вивчення фонетики. На додачу до звичайного аудіювання, на початкових етапах вивчення японської мови може бути корисним ознайомитися з концепцією тонального наголосу та слухати японські тексти, водночас маючи перед собою цей текст з відміченим наголосом. Таким чином учень зможе краще помічати зміни в тоні загального мовлення та окремих слів, адже він зможе асоціювати слухову інформацію з її візуальною репрезентацією. Пізніше, навчившись використовувати цей наголос, учень зможе використовувати мережу для того, щоб самостійно визначати наголос у будь-яких японських текстах, а тому з рештою закріпить відповідні знання.

ШНМ для машинного перекладу. Також проблемою для вивчення японської можна вважати й відсутність якісних

україно-японських та японсько-українських машинних перекладачів. Сучасний освітній процес, що включає в себе активне поглинання медіа мовою, яка вивчається, машинний перекладач є корисним інструментом для економії часу та здобуття кращого розуміння існуючої інформації. Останні декілька років нейромережі все більше використовуються для машинного перекладу. Сервіси на кшталт Google Translate, якими користуються більшість тих, хто вивчає мови, теж працюють на основі потужних нейронних мереж. Найбільший потенціал машинного перекладу лежить в його ролі як помічника при самостійному навчанні. Поглинаючи медіа іноземною мовою, якісний перекладач здатен швидко та точно перекласти слово, словосполучення, речення чи навіть текст, надаючи необхідну інформацію, коли це потрібно.

Проте, сучасний переклад з будь-якої мови на українську не можна назвати якісним. Теж саме стосується й перекладу з української на інші мови. Ситуація з якістю перекладу є більш-менш прийнятною у випадку англійської мови, проте при вивченні таких мов як японська машинний переклад не може бути довіреним джерелом. Однією з проблем є те, що машинних перекладачів для таких рідкісних мовних пар, як японська та українська, майже не існує. Для створення повноцінного перекладача необхідна досконала архітектура нейромережі, а також велика кількість матеріалу для навчання. Перекладів у вільному доступі, які можна було б використати для створення перекладача, наразі є дуже мало.

Та це не означає, що створення такого перекладача є неможливим. Україно-японської інформації існує достатньо й в межах відповідних спеціальностей в університетах. На парах перекладу студенти старших курсів можуть створювати переклад для навчання японсько-українського машинного перекладача, тим самим поповнюючи його матеріальну базу. Домашнє завдання, написане в зошиті від руки може послужити для навчання ЗНМ, що зможе розпізнавати рукописний ввід японською. Записи мовлення першокурсників допоможуть РНМ розпізнавати не тільки чисту японську, а й японську з акцентом.

ШНМ для дослідження японської літератури. Так само ряд проблем виникають у зв'язку із прочитанням ієрогліфів в текстах давньої літератури, адже дуже часто вони записувались скорописом «кузусідзі». В цій сфері вже активно проводяться дослідження щодо застосування ШНМ для прочитання цих ієрогліфів. Так, Національним інститутом японської літератури був створений набір даних, що включає в себе 403,242 символів, написаних кузусідзі. Для цього були скановані 35 книжок, написаних у XVIII столітті. Тарін Клануват, Мікель Бобер-Ірizar, Асанобу Кітамото, Алекс Лемб, Казуакі Ямамото та Девід Ха у своїй праці «Deep learning for classical Japanese literature» використали цей набір даних для того, щоб навчити ШНМ розуміти скорописні символи та надавати їх сучасний варіант [7]. Для цього були використана комбінація ЗНМ та РНМ. Згортова мережа вчилася розрізняти ієрогліфи, а рекурентна створювала на основі отриманої інформації нові – сучасні.

Проте розуміння китайських ієрогліфів є лише частиною завдання. Канбун все ще використовує граматику класичної китайської мови, що є малозрозумілою для тих, хто вивчає японську. Так само проблеми можуть виникнути й з розумінням манйогани, адже ієрогліфи в ній можуть використовуватися як фонетично, так й ідеографічно. Одним з методів полегшення дослідження літературних пам'яток, написаних канбуном або

манйоганою, може бути використання машинного перекладу. Хоча частіше за все машинний переклад використовується для різних мов, його так само можна застосовувати й для однієї мови на різних етапах її розвитку. Таким чином, комбінація нейромереж, що здатні розуміти скорописні ієрогліфи та відповідно перекладати їх на сучасну японську, може допомогти не тільки дослідникам давньої японської літератури, а й просто тим, хто є зацікавленим у її прочитанні.

Висновки. Методи дослідження та вивчення мови змінюються на кожному етапі технологічного розвитку. Теперішній етап характеризується активізацією досліджень та застосування нейронних мереж у всіх сферах діяльності людства, зокрема і в мовній. Подібні тенденції відбувалися і за винайдення Інтернету, що назавжди змінив нашу взаємодію з мовою. Таким чином, з розвитком нейромереж вже дуже скоро не тільки дослідники-філологи та мовознавці, а й ті, хто тільки починають вивчати мову, будуть змушені опановувати новий інструментарій – користування штучними нейронними мережами. А відтак, розуміння їх принципів роботи та методів застосування може видатися надзвичайно корисним для всіх.

В роботі були наведені декілька можливих застосувань різних типів нейронних мереж (згорткової та рекурентної нейронної мережі) до актуальних проблем в японській мові: вивчення тонального наголосу, відсутність адекватних мереж машинного перекладу, труднощі дослідження давньої японської літератури. Так, в роботі пропонується алгоритм, за яким можна створити архітектуру рекурентної нейронної мережі для розмітки наголосу в японській мові. Серед перспектив використання нейронних мереж в роботі висувається ідея застосування діяльності викладачів та студентів як джерела матеріалу для різноманітних мереж, що б змогли поліпшити якість навчання та полегшити його. Тому, у випадку поширення знань про штучні нейронні мережі, українська школа японознавства має потенціал стати двигуном розвитку педагогічних та дослідницьких технологій та в перспективі принести зміни до філологічної та мовознавчої методики загалом.

Література:

1. Kelley Henry J. Gradient theory of optimal flight paths. ARS Journal #30 (10), 1960, pp. 947–954.
2. Matsugu M., Mori K., Mitari Y., Kaneda Y. Subject independent facial expression recognition with robust face detection using a convolutional neural network. Neural networks: the official journal of the International Neural Network Society #16(5-6), 2003, pp. 555–559.
3. Liddy E. D. Natural Language Processing. In Encyclopedia of Library and Information Science. NY, Marcel Decker Inc, 2001.
4. Goodfellow I., Bengio Y., Courville A. Deep Learning. MIT Press, 2016.
5. Mizutani O. Akusento to intonation no shuutokuhoo (How to acquire accent and intonation). Kooza: Nihongo to Nihongo Kyooiku (Series: Japanese and Japanese pedagogy) 3, Tokyo, 1989. pp. 92-112.
6. Ogawa Y. Nihongo kyoikujiten (Encyclopedia for teaching Japanese). Tokyo, 1982.
7. Clauwat T., Bober-Irizar M., Kitamoto A., Lamb A., Yamamoto K., Ha D. Deep Learning for Classical Japanese Literature, 2018.

Moslalyov D., Maznev S. Perspectives of usage neural networks in study of the Japanese language

Summary. The article is devoted to the technologies of artificial neural networks, their modern use and prospects of application to the Japanese language.

The relevance of the topic is established by the tendency of researchers and students to use modern technologies. Considering the speed of the development of neural networks and its active implementation into everyday life, it is safe to assume that soon it will become an important tool for studying and researching the Japanese language. To work efficiently with the Japanese language, in the near future it may be necessary not only to learn how to use neural networks, but also to understand its working principles or even create them yourself.

The purpose of the research is to describe the basic structure and working principles of neural networks, as well as the intuition behind them, to define relevant problems of the Japanese language and the ways to solve them using neural networks.

The methodology of the work is based on artificial neural network processing and computational modeling of natural language applicable to machine translation, particularly to the languages which don't have spaces separating words such as Japanese, methods of corpus linguistics.

To achieve the abovementioned goal, the following objectives were fulfilled: describing modern neural networks in a clear way; defining already existing capabilities of neural networks and their application to natural languages; providing possible solutions to some of the problems of studying the Japanese language using neural networks. Particularly, basing on

neural network principles such as convolutional and recurrent neural networks the general algorithm of pitch accent in the Japanese language was described and two systems of pitch accent visualization were presented. Several ways to improve Japanese-Ukrainian/Ukrainian-Japanese machine translation were also presented. The article also tackles problems concerning recognition of images and texts written in old Japanese language.

The paper presents several possible applications of different types of neural networks to current problems in the Japanese language: studying a pitch accent, the lack of adequate machine translation networks, the difficulties of studying ancient Japanese literature. Although these problems are the few of many possible applications of artificial neural networks, such projects already have the potential to improve the quality of Japanese studies. Hence, among the prospects of artificial neural networks applications, an algorithm of pitch accent in the Japanese language was presented and an idea of using teacher and student activity as a source of material for different neural networks for improving the quality of learning and facilitating it was presented.

Key words: convolutional and recurrent neural networks, natural language processing, pitch accent, Japanese writing, visualization, machine translation.

Ніколаєнко В. О.,
викладач кафедри англійської філології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ОНІРИЧНОГО НАРАТИВУ

Анотація. У статті розглянуто жанрову специфіку оніричного нарративу (переказів сновидінь) на матеріалі англійських онлайн-щоденників. Для позиціонування оніричного нарративу як жанру проаналізовано підходи до нарративу й нарративних жанрів та обрано релевантну класифікацію. Описаний теоретичний підхід інтегрує здобутки класичної наратології та сучасних когнітивних наратологічних студій із підходами до жанру. Для виокремлення основних жанровизначних рис оніричного нарративу обґрунтовано вибір двох категорій: подієвості та наратора, а також перспективи. З урахуванням специфіки оніричного нарративу як досвіду з унікальним епістемічним статусом у статті запропоновано модель подвійної (зовнішньої та внутрішньої) подієвості. Модель застосовано для характеристики специфіки функціонування нарративних категорій подієвості та перспективи наратора у переказах про сновидіння. У презентованій моделі зовнішня подієвість спирається на факт певного оніричного досвіду та його статус стосовно реальних подій. Зовнішня подієвість виявляється у спробах інтерпретувати сновидіння. Із зовнішньою подієвістю пов'язуємо категорію наратора, що пригадує, концептуалізує і переказує сновидіння в контексті свого реального досвіду та посилаючись на нього. Внутрішню подієвість зумовлено сюжетом сновидіння, його напруженістю та інтригою, і корелює із перспективою внутрішнього концептуалізатора у сновидінні, що не є тотожним наратору за перспективою, знаннями про світ та оцінками подій. На основі описаних способів реалізації категорій подієвості та наратора в переказах сновидінь пропонується класифікувати їх як стійкий нарративний жанр – оніричний нарратив. У статті також обґрунтовано рефлексійний характер переказування сновидінь, що полягає в естетичному та художньому сприйнятті подій сновидіння як уявного, фікційного світу.

Ключові слова: оніричний нарратив, переказ сновидіння, нарративний жанр, подієвість.

*It rained in my sleep
and in the morning the fields were wet*
Linda Pastan, 'September'

Постановка проблеми. Розповідання історій є давньою традицією людської цивілізації, з якої виростили художня література та нарративні мистецтва. Класична наратологія як дисципліна сформувалась у 20 ст. і фокусувалась на літературних нарративних продуктах, залишаючи поза увагою лінгвістичних студій функціонування історій, які люди розказують одне одному. Проте, класифікація нарративів зазнала перегляду наприкінці 20 ст., коли світ побачили роботи М. Флудернік. Авторка запропонувала термін «природного» спонтанного нарративу, який органічно вплітається в комунікацію в різних типах дискурсів [1]. Цей погляд відкриває нові шляхи для лінгвістичних студій, зокрема дозволяючи переосмислити кла-

сичні нарративні категорії у сучасному когнітивному та прагматичному вимірах. У свою чергу, нарративи переказів сновидінь, які досі систематично не досліджувались у лінгвістичному розрізі, вбачаються актуальним матеріалом для застосування цих нових теоретичних лінз.

Метою статті є схарактеризувати основні риси оніричного нарративу як окремого нарративного жанру, що вимагає виконання таких завдань: 1) обрати релевантний підхід до нарративного жанру в межах сучасного напрямку наратології; 2) виділити категорії оніричного нарративу, які становлять його жанрову специфічність. **Актуальність** дослідження визначається відносно малим обсягом наратологічних розвідок, спрямованих на опис та класифікацію нарративних жанрів комунікації, і малою розробленістю лінгвістичних досліджень оповідей про сновидіння. **Об'єктом** дослідження є англійські перекази сновидінь із онлайн-щоденників dreamjournal.net, а **предметом** – жанрові особливості оніричного нарративу в межах категорій подієвості та фокалізації і перспективи.

Поняття нарративу та нарративних жанрів. Обговорення нарративних жанрів слід почати із визначення нарративу. Наратив тлумачать як тип дискурсу [2, 3; с. 194; 4, с. 147]. За загальним визначенням, прототиповий наратив має на меті побудувати нарративний світ (маркований як реальний або вигаданий), та помістити до нього послідовність темпорально організованих подій [3, с. 9]. Позаяк наратив характеризують як тип дискурсу, описано безліч жанрів нарративу. Базове поняття для останнього, нарративність, загалом виділяють як характеристику окремих мовленнєвих жанрів [5]. М.М. Бахтін у рамках своєї теорії мовленнєвих жанрів не виділяв наратив як загальну модель, і говорив про оповідні жанри [6]. Класик нарративної теорії Ж. Женетт [7, с. 64-71] розрізняє «лінгвістичні модуси», «природні форми», до яких відноситься наратив взагалі, і «жанри» як вузлі літературні категорії. Отже, не дивлячись на заплутані термінологічні відношення між жанрами, типами та модусами, більшість дослідників вважає наративність можливою характеристикою жанру, тоді як жанр є більш специфічною прототиповою моделлю, наприклад художнім романом, автобіографічним нарративом тощо.

Серед існуючих класифікацій нарративних жанрів релевантною для позиціонування оніричного нарративу як жанру ми вважаємо широкую класифікацію М. Флудернік [8]. Вона розширює таксономічні групи нарративів, пристосовуючи класифікацію до різних жанрів не тільки літературних, але і природних нарративів. Остання група характеризує і оніричний наратив. Дослідниця пропонує поняття макрожанру на позначення домінуючої комунікативної мети, поняття жанру/типу тексту як конкретних реалізацій (роман, інструкція, жарт тощо), та дискурсивних модусів як текстових актуалізацій (напр., нарративна послідовність, звернення, тощо), які можуть бути конститuentами

текстів різних жанрів [8]. Запропонована дослідницею класифікація наведена (скорочено) у табл. 1 (пер. наш).

Ми обрали саме цю класифікацію, оскільки вона дозволяє поєднати сучасну наратологію з теорією жанру та ефективно описати феномен оніричного наративу. Останній як жанр знаходиться на перетині наративного та рефлексійного макрожанрів, що витікає із мети переказування сновидіння та маніфестується в реалізації категорій перспективи та подієвості. На відміну від переказу реального досвіду, події сновидіння оцінюються не за їхніми реальними наслідками, а за рефлексивним досвідом, що робить переказ сновидіння наближеним до рефлексійного макрожанру. Однак, перекази сновидіння також відносяться до наративного макрожанру, оскільки вони мають певну внутрішню подієвість, що полягає у несподіваних поворотах сюжету та інтризі.

А. О. Кібрик вважає, що з лінгвістичної точки зору визначення жанру полягає у встановленні його мовної структури, оскільки жанри зазвичай мають стійку структуру [9, с. 8-9]. Виокремлюють дві групи жанровизначних характеристик: *композиційні*, або жанрові схеми, та *формальні* лексико-граматичні характеристики відповідного дискурсу [9, с. 8-9]. *Композиційною* схемою оніричного наративу є загальнонарративна схема. Структурні особливості оповіді за класичним розумінням В. Лабова включають шість компонентів: резюме, орієнтація, ускладнення, оцінка, результат/розв'язка і кода [10]. Перекази сновидіння загалом включають прототипові орієнтаційні елементи, ускладнення (темпорально організовані події) та оцінку мовцем такого досвіду. Отже, вони задовольняють такій схемі. Щодо *формальних* лексико-граматичних характеристик, вважаємо особливо примітними подвійну подієвість та перспективу наратора/фокалізатора, які будуть описані нижче.

Окремі категорії наративу дозволяють описати його як спосіб конструювання досвіду та обміну структурованою інформацією про світ. Класичними є категорії наратора, фокалізації, перспективи, події, сюжету, темпоральності, каузальності, конфлікту [11; 12; 3, с. 31]. Список категорій, який більше враховує дискурсивні параметри, пропонує Дж. Брунер. Він виділяє такі десять характеристик, притаманних наративу: діахронічність, конкретність, інтенційність персонажів, герменевтичну композиційність, канонічність та її порушення (подієвість), референційність, потенціал узагальнення, нормативність, контекстуальність, та накопичення інформації [13]. Усі ці категорії різною мірою актуалізуються у наративах різних жанрів. Загальним є поняття події, оскільки для наративу як типу дискурсу характерним є акцент на подіях та діях [4, с. 147]. В узагальненій моделі не може бути наратив без наратора, оповідача історії, та без історії – того, про що розповідають і що мислиться наратором як подія, порушення певного балансу. Отже,

пропонований аналіз жанру оніричного наративу спирається на розбір реалізації категорії наратора, а також суміжних категорій фокалізації та перспективи, а також подієвості.

Подвійна подієвість як основа оніричного жанру. Класифікація оніричного наративу як окремого стійкого жанру наративу особистого досвіду/рефлексійного наративу вбачається можливою завдяки функціонуванню категорій подієвості та наратора/фокалізатора і перспективи у двох площинах – оніричній та реальній.

Подієвість як наративна категорія спирається на розуміння *події* як зміни стану, «зсуву» статусу кво [11]. Подієвість прирівнюється до наративності, бо саме вона лежить в основі наративного потенціалу ('tellability,' 'narrativeness' або 'eventfulness' [14; 15]. Подія, що варта наративізації, має порушувати деякий імпліцитний канонічний сценарій [13, с. 11], становити «перехід семантичної межі» за Ю.М. Лотманом [16] і виступає першим, базовим наративним рівнем породжуючої моделі за В. Шмідом [11, с. 158]. В. Лабов у наративній структурі виокремлює компоненти «що сталося» та «чому це варто оповіди» [10], маючи на увазі, що відбір подій, вартих перетворення на історію, зумовлений їхньою певною релевантністю для цілісності та логічності історії, яку має на меті створити наратор. Наративна подієвість переказу сновидіння постає двошаровою: по-перше, подія сновидіння, що наснилося і було пригадане наратором, є центральним «порушенням канонічності», і само собою заслуговує на увагу (зовнішня подієвість); по-друге, події сновидіння також оцінюються наратором як незвичні або релевантні для переказу, бувають незвичними або неочікуваними та задовольняють вимогам інтриги як категорії наративу (внутрішня подієвість).

Зовнішня подієвість оніричного наративу. Тоді як сновидіння є виключно суб'єктивним психічним досвідом, люди не обирають, чи пам'ятати сновидіння, і пригаданий сон є певною мірою зовнішньою подією, оскільки не є вольовим рішенням [17, с. 43]. В. Шмід підмічає, що у випадку, коли подія сталась уві сні, у галюцинації, або в уяві, дійсною релевантною подією є лише акт такої уяви [11, с. 15]. З цим можна погодитись, якщо дивитись на наратив виключно з точки зору референційності щодо реальності та реальних наслідків. Сюжет сновидіння, що переказується, та суб'єктивне його сприйняття фокалізатором у такому разі становлять подієвість другого рівня, підрядну стосовно акту «переживання сновидіння». За цієї логікою, основна, зовнішня подієвість міститься у самому факті пригаданого сновидіння та у спробах інтерпретувати його з перспективи наратора, що не спить і аналізує свій оніричний досвід.

Дійсно, наратори вказують на відмінність сновидіння від реальних сценаріїв, їх дивність, або пригадують власне здивування у сновидінні, таким чином будучи зовнішню подієвість.

Таблиця 1

Класифікація жанрів за М. Флудернік [8, с. 282]

Макрожанри (Macrogenres)	нарративний	аргументативний	дидактичний	конверсаційний	рефлексійний
жанри/типи тексту (genres/text types)	роман драма фільм розмовний нарратив...	наукові тексти історіографія газети ...	інструкція проповідь порада	лист діалогічна послідовність дискусія	філософія поезія мистецька критика жарти
дискурсивні модуси (discourse modes)	нарративна послідовність описові фрагменти	експозиційні речення аргументативні фрагменти	директиви направи	звернення діалог фатичні обміни	металінгвістичні коментарі гра слів

(1) *I am walking to work. I seem to be running late. Instead of running, I pull my hands from in front of myself to behind. This creates the illusion of me going at much greater speed. I look to the side and see that I am going faster than the cars. I can sense the thoughts of the people driving along wondering how the hell I am able to travel by foot faster than they can by car. I arrive at Dreamtime version of the Emerald Island. It is another odd version. It's always different for some reason. I go into the bathroom to change out of my street clothes.*

У прикладі (1) описові фрагменти, що мають пряму евіденційність та належать сприйняттю внутрішнього оніричного фокалізатора (*I look to the side and see that I am going faster than the cars. I can sense the thoughts of the people*) перемішані із коментарями, які належать перспективі наратора (*It is another odd version. It's always different for some reason*). Наратор почувасться невпевнено щодо свого статусу у сновидінні (*I seem to be running late*), підмічає відмінності в ідентифікованому реальному місці (*Dreamtime version of the Emerald Island. It is another odd version*), та спостерігає закономірності власних сновидінь поза цим сновидінням (*It's always different for some reason*).

Наочним є також приклад (2), де наратор спочатку описує фрагмент сновидіння, а потім наводить позанаративний коментар (*have had some agoraphobia lately*), позиціонуючи це сновидіння у контексті свого страху відкритих просторів, який переживається ним або нею останнім часом:

(2) *As I think that I am suddenly falling into the pool and immediately I am terrified by the fact that I am outside the apartment, amongst the inhabitants of the insane outside world (have had some agoraphobia lately).*

Позанаративний коментар сигналізує перехід перспективи від подій сновидіння (які також організовані за причинно-наслідковими зв'язками та відібрані, аби скласти історію) до оцінки сновидіння як психічного досвіду у контексті тривоги та відчуттів наратора, пережитих у реальному житті.

Отже, інтерпретаційні коментарі або вказання на відмінності від реального життя належать перспективі наратора, що не спить і пригадує та концептуалізує сновидіння, що становить **зовнішню подієвість** переказу сновидіння.

Внутрішня подієвість оніричного наративу. У свою чергу, внутрішня подієвість характеризує співвідношення подій сновидіння у закритому просторі сновидіння – перспективу оніричного «Я». З когнітивної точки зору, інтрига та несподіваність в наративі змушують читача переживати події, які оповідаються, наче вони сталися із ним або нею [3, с. 84]. Сюжети сновидінь мають тенденцію до несподіваних поворотів та сценаріїв, релевантних для історії незалежно від спроб інтерпретації. Порушення звичного сценарію є основою інтриги та напруженості в наративі [14], при цьому, наративний інтерес підтримується нероздільною сукупністю емоційного та когнітивного інтересу [18, с. 88-89]. Сновидіння ж має необмежений сюжетний потенціал, де формально зв'язні події можуть розвиватись у несподіваних комбінаціях, створюючи внутрішню інтригу та подієвість, як у прикладі (3):

(3) *So this one is quite hazy. But anyways, for some reason my friends and i were stranded in some remote location with no money and no way to get home. So josh decides we should sneak into the luggage compartment of a plane thats going to winnipeg.*

У прикладі (3) зв'язка полягає в тому, що наратор із друзями опиняється далеко від дому у незнайомому місці, не маючи

грошей. Інтригою виступає вирішення проблеми, і ускладненням сценарію є ризиковане і дещо фантастичне рішення відправитись додому у багажному відділенні літака. Ці елементи історії становлять її внутрішню динаміку і розвиток.

Наратори також вдаються до вказань на те, чого не відбулось у сновидінні, як у прикладі (4). Таким чином вони підкреслюють нелогічність сценаріїв сновидіння:

(4) *When we exited the front door it did not look like Los Angeles at all. In fact, we were in Taiwan. We were confused but instead of going back into the airport and asking about it we continued on even though I was well aware this was not Los Angeles and how did we get here? The streets were pretty empty, it was quite a big city, I've never seen a location like it before.*

Такі коментарі про неактуалізовані гіпотетичні можливості сценарію (*instead of going back into the airport and asking about it*) характеризуються як 'the disnarrated' [19]. Ці компоненти, з одного боку, збагачують наративний простір [20], що дає підстави віднести їх до внутрішньої подієвості. З іншого боку, порівняння реальних сценаріїв з аномальною логікою сновидіння також має риси зовнішньої перспективи та подієвості.

Категорія наратора та подвійна фокалізація/перспектива. Із категорією подієвості в наративі сновидіння онтологічно тісно пов'язані категорії наратора та перспективи/фокалізації, оскільки самої по собі події замало для утворення наративу – певний суб'єкт має пережити цю подію, осмислити її як таку (виступити фокалізатором), та викласти як наратив (стати наратором). Наратор є концептуалізатором будь-якого досвіду через нарацію, і його оцінки, знання, емоції, та лінгвістичні компетенції обумовлюють вибір мовленнєвих засобів та структурну організацію наративу. Подвійність на рівні подієвості тісно пов'язана із подвійною перспективою наратора/фокалізатора у переказі сновидіння.

Оніричний наратив спирається на внутрішню фокалізацію від першої особи, що оповідає досвід. Будь-який наратив особистого досвіду демонструє темпоральний розрив між наратором, що оповідає, та ним як внутрішнім фокалізатором, хто безпосередньо переживав події раніше за акт нарації. Наратив та досвід можуть бути розірвані у часі мінімально або на багато років, що створює дистанцію між наратором-оповідачем та наратором-первинним фокалізатором [3, с. 58]. У свою чергу, дослідники феномену сновидінь звертають увагу на нетотожність агенції сприйняття сновидіння та наратора при відтворенні сюжету сновидіння [17]. Наратив сновидіння унікальний з цієї точки зору тим, що у ньому наратор та внутрішній фокалізатор розірвані не скільки темпорально, скільки психічно, деякою завісою оніричного стану, де «Я-сновидіння» частково не пам'ятає «Я-умовної-реальності».

Категорія перспективи або фокалізації у наративі сновидіння розщеплюється на перспективу наратора, що не спить, та на перспективу суб'єктивного «Я», що переживало сновидіння певним чином. Наприклад:

(5) *I was walking on the side of a mountain. The grass and slope felt familiar but my dream self couldn't connect that this mountain looked a lot like the mountainsides on Safosina island.*

(6) *Leonard (who lived in the house when I did) is the only other character of whom I am aware, though my dream self has no recall that he died in July of 2015.*

Наратор сновидіння та оніричний концептуалізатор досвіду в момент сновидіння не є абсолютно тотожними. Агенція

наратора оперує знаннями про реальність та спогадами про досвід сновидіння, тоді як його оніричне «Я» має незалежні параметри.

Отже, наратор сновидіння зумовлює зовнішню подієвість – інтерпретує сновидіння стосовно реального досвіду, порівнює із реальним життям, та аналізує. Оніричний концептуалізатор, у свою чергу, проявляється у внутрішній подієвості – його очима були сприйняті події та прийняті рішення, що лягають в основу самого сюжету сновидіння, його внутрішньої напруженості.

Спостереження щодо функціонування категорії наратора у двох вимірах – оніричного та реального, і формуванню двох вимірів подієвості, змушує звернутись до прагматичного аспекту переказування сновидінь як дискурсивної практики. Попри те, що сновидіння – це суто інтимний психічний досвід, який важко передати словами, люди здавна переказують один одному свої сновидіння, бо такий досвід сприймається як загадкове повідомлення ззовні або ребус підсвідомості [21, 22]. Наративізація ж подій має на меті лінгвальне вираження суб'єктивного досвіду оповідача [3, с. 9], що допомагає сконструювати ментальну модель реальності [13]. На нашу думку, реалізація зовнішньої подієвості більшою мірою корелює із такими інтенціями переказування сновидінь як і) отримання допомоги в інтерпретації сновидіння та ii) концептуалізація та упорядкування специфічного психічного досвіду, перетворення його на логічний сценарій.

На нашу думку, наративізація допомагає свідомості, що не спить, подолати некомфортність спогадів про дивне сновидіння шляхом його зіставлення з реальністю, виділенням в окремі психічний досвід, маркуванням його референційних та викривлених рис. Отже, наратори позначають статус подій сновидіння, що допомагає позиціонувати цей нереальний психічний досвід з точки зору об'єктивного світу.

Щодо внутрішньої подієвості, вона вбачається значною мірою зумовленою також естетичними параметрами сюжету сновидіння та сприйняттям цього нереального досвіду як уявного, несподіваного, творчого продукту підсвідомості, що викликає зацікавленість. Повертаючись до обраної класифікації жанрів, зазначимо, що М. Флудернік впроваджує поняття рефлексійного металінгвістичного жанру з метою описати дискурси, які відступають від домінуючої комунікативної мети задля вільної творчої спекуляції та гри, реалізації поетичної функції мови [8, с. 283]. Дослідниця називає поезію центральним рефлексійним металінгвістичним жанром, але визнає схожі риси і за іншими жанрами. На нашу думку, інтенційність переказування сновидінь не обмежується спробами отримати поради з інтерпретації, але зумовлена сприйняттям сновидіння як творчого, художнього продукту уяви, естетичного досвіду, що надихає поділитись ним або пережити його ще раз через переказування. Переказування сновидінь, таким чином, є не тільки комунікативною, але і рефлексійною та естетичною практикою.

Висновки. Запропонована модель аналізу жанру оповіді про сновидіння комбінує класичні категорії теорії наративу (подієвість, наратор, фокалізація і перспектива), інтегруючи для їхнього аналізу надбання когнітивної наратології у межах понять подієвості та наративності.

Було визначено, що наратив сновидіння демонструє зовнішню подієвість у переказуванні сновидіння як особливого психічного досвіду, спробах інтерпретації, порівнянні сюжету сновидіння із звичними сценаріями. Таке сприйняття пов'язано

із зовнішньою перспективною наратора стосовно досвіду сновидіння – «Я» наратора, що не спить.

Внутрішня подієвість слугує внутрішній інтризі та напруженості сюжету сновидіння, що комбінується із внутрішньою перспективою фокалізації з точки зору оніричного «Я». У свою чергу, саме внутрішня подієвість становить естетичний потенціал сновидіння, що робить його вартим наративізації.

Отже, змодельовані жанрові характеристики оніричного наративу спираються на подвійну подієвість та подвійну перспективу наратора. Визначення та аналіз зовнішньої та внутрішньої подієвості дозволяє віднести оніричний наратив як до наративного, так і до рефлексійного типу жанрів дискурсу, оскільки основні цілі переказування сновидінь були означені як спроби інтерпретації сновидіння, концептуалізації і встановлення епістемічного контролю, та художньо-естетичної рефлексії.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо аналіз інших категорій наративу, таких як темпоральність, каузальність, конфлікт, напруженість і референційність. Іншим важливим напрямом розвитку цієї розвідки вважаємо дослідження характеристик постави наратора у переказах сновидінь.

Література:

1. Fludernik, M. Towards a 'natural' narratology. London: Routledge, 2002. 337 p.
2. Chatman, S. B. Coming to terms: The rhetoric of narrative in fiction and film. Cornell University Press. 1990. 240 p.
3. Herman, D. Basic elements of narrative. New York: John Wiley & Sons, 2009. 272 p.
4. van Dijk, T. A. (1977). Text and Context, Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse. Journal of Linguistics, 1977. Vol. 16. № 1. P. 113-119.
5. Дементьев В. Теория речевых жанров. Litres, 2017. 600 с.
6. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров. Собр. соч. М.: Русские словари, 1996. Т.5: Работы 1940-1960 гг. С. 159-206.
7. Genette, G. The architect: An introduction / translated Jane E. Lewin. Vol. 31. University of California Press, 1992. 91 p.
8. Fludernik, M. Genres, text types, or discourse modes? Narrative modalities and generic categorization. Style, 2000. Vol. 34. № 2. P. 274-292.
9. Кибрик А. А. Модус, жанр и другие параметры классификации дискурсов. Вопросы языкознания. 2009. Вып. 2, № 3. С. 1-19.
10. Labov, W. Ordinary events. Sociolinguistic variation: Critical reflections, 2004. P. 31-43.
11. Шмид В. Нарратология. М.: Языки славянской культуры, 2003. 312 с.
12. Dancygier, B. The language of stories: A cognitive approach. Cambridge University Press, 2011. 228 p.
13. Bruner, J. The narrative construction of reality. Critical inquiry, 1991. Vol. 18, № 1. P. 1-21.
14. Abbott, H. Narrativity. Handbook of narratology / edited by P. Hühn, J. Meister, J. Pier, W. Schmid. Berlin, München, Boston: De Gruyter, 2014. P. 587-607.
15. Hühn, P. Functions and forms of eventfulness in narrative fiction. Theorizing Narrativity / edited by J. Pier and J.A.G. Landa. Berlin: de Gruyter, 2011. Vol. 12. P. 141-164.
16. Лотман Ю. М. Семиосфера. Искусство-СПБ, 2000. 704 с.
17. Blechner, M. The dream frontier. London: Routledge, 2013. 324 p.
18. Лещенко Г. В. Категорія напруженості в англomовному гостросюжетному оповіданні: лінгвокогнітивний аспект: дис. . . . д-ра філол. наук: 10.02.04 / Харків: Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2018. 457 с.
19. Prince, G. The disnarrated. Style. 1988. Vol. 22. No. 1. P. 1-8.

20. Ryan, M-L. Possible worlds, artificial intelligence, and narrative theory. Bloomington: Indiana University Press, 1991. 291 p.
21. Freud, S. The interpretation of dreams / translated by J. Strachey. New York: Gramercy Books, 1996. 217 p.
22. Wax, M.L. Dream sharing as social practice. *Dreaming*. 2004. Vol. 14. No. 2-3. P. 83-93.

Nikolaienko V. Dream Reports: A Narrative Genre

Summary. The article addresses the genre properties of oneiric narratives (dream reports) as a case-study of the English language online dream journals. To justify the status of oneiric narrative as a distinct genre, I review available approaches to narrative genres and relevant classifications. The deployed theoretical approach integrates the principles of classical and modern cognitive narratology as well as genre studies. To pinpoint the main genre-specific features of the dream reports, two following categories were considered: eventfulness (tellability) and narrator that overlap the category of perspective. In the study, I propose a model of double (external and internal) eventfulness that would account for the epis-

temic status of dreaming experience. The analysis departs from the idea that in dream reports, the narrator faces an experience of a distinct epistemic status. In the presented model, external eventfulness resides in the mere fact of a certain oneiric experience and its relation to real events. External eventfulness stems from attempts to interpret a dream; I hence associate the narrator's viewpoint with external eventfulness as narrators remember and retell dreams in the context of their real-life experience. The internal eventfulness consists in the dream's scenario and its suspense. It correlates with the dream conceptualizer's viewpoint that functions rather independently from the conscious narrator's knowledge and attitudes. Double manifestations of the categories of eventfulness and narrator in dream narratives allow to classify these narratives as a consistent narrative genre, the oneiric narrative. In addition, I divulge the reflective nature of dream retelling as a practice, which resides in the aesthetic and artistic perception of the dream rendering imaginary, fictional world.

Key words: oneiric narrative, dream report, narrative genre, eventfulness.

Павлюк А. Б.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри практики англійської мови
Волинського національного університету імені Лесі Українки

МІФОПОЕТИКА КАЗКИ ЛЬЮІСА КЕРРОЛЛА «ALICE IN WONDERLAND»

Анотація. Англійська літературна казка бере початок у кельтській міфології, тому проблема тлумачення авторської казки в цілому, та її міфопоетики зокрема відомого англійського письменника, математика, філософа, логіка, англіканського клірика і фотографа доби правління королеви Вікторії Льюїса Керролла (справжнє ім'я – Чарльз Лютвідж Доджсон) (1832-1898) ніколи не втрапить свого значення, скільки б не було написано про цей твір у світовій науці.

У статті проаналізована специфіка поняття «міфопоетика» та резюмовано, що досліджуване явище в будь-якій культурі найвиразніше розкривається у казкових текстах. Наголошено, що міфопоетичний метод є одним з можливих аналітичних підходів, які дозволяють виявити у творі його найбільш значимі мотиви, образи та ідеї.

На основі опрацьованих теоретичних джерел з'ясовано, що творчість автора вивчалася в різних ракурсах, а саме: когнітивні особливості, інтертекстуальність, жанрово-стилістичні параметри, ознаки індивідуально-авторського підходу до перекладів українською мовою, особливості перекладу поетичних творів у казці з точки зору лінгвокультурології. Обґрунтовано необхідність та актуальність вивчення міфопоетичного характеру ключових тем, мотивів та образів казки "Alice in Wonderland".

У пропонованій статті виокремлено і описано міфологеми, які створюють поетику досліджуваної казки.

Послугування енциклопедичними словниками символів уможливило виявити, що ключовими міфологемами казки "Alice in Wonderland" є міфологема смерті, міфологема саду та міфологема часу. Не зважаючи на те, що сюжет казки насичений великою кількістю героїв, а саме, крім дівчинки Аліси, є як казкові герої, які складають колоду карт, так і антропоморфні тварини, котрі вмюють розмовляти, ведуть господарство, ходили до школи, одягнуті в жилетах, штанах, капелюхах, фартухах і лівряях, викликав інтерес ряд тварин, які мають відношення до міфологічного світу (Кролик, Березневий Заєць, Грифон і Черепаха).

Підсумовано, що міфопоетика казки Льюїса Керролла "Alice in Wonderland" зображена як симбіоз міфологічних елементів.

Ключові слова: казка, міф, міфопоетика, міфопоетичний метод, міфологема, образ.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасній науці існує значна кількість критичних робіт, які розглядають ті чи інші аспекти творчості Льюїса Керролла – відомого англійського письменника, математика, філософа, логіка, англіканського клірика і фотографа. Огляд сучасних наукових праць дозволяє висновити, що різноаспектність текстів Льюїса

Керролла є достатньо актуальною і виходить у цілу площину так званих керроллознавчих досліджень на сучасному етапі розвитку філологічної науки в Україні і світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Останнім часом казкові тексти Л. Керролла досліджуються вітчизняними дослідниками лінгвістами і перекладознавцями в різних ракурсах і площинах. У лінгвістичних працях, до прикладу, вивчаються когнітивні особливості відтворення мовної гри в англо-українських перекладах (Л. А. Богуславська) [1], інтертекстуальність казкових текстів в загальному висвітленні і текстів казок Л. Керролла як прецедентних текстів, що постають складовою певних інтертекстуальних взаємодій (Р. С. Чорновол-Ткаченко) [2]. З позиції перекладознавчого напрямку проаналізовано комплекс релевантних мовних та жанрово-стилістичних параметрів, на основі якого можна було б не тільки охарактеризувати особливості індивідуально-авторського підходу до різних перекладів українською мовою роману англійського письменника Л. Керролла "Alice in Wonderland", а й сформулювати гіпотетичне обґрунтування їхньої доцільності (О. В. Ребрій) [3], висвітлено жанрово-стилістичні особливості поетичних уривків із «Аліси в Країні Чудес» і «Аліси в Задзеркаллі» Льюїса Керролла в українських перекладах Л. Горлача, М. Лукаша, В. Корнієнка і редакціях Лукашевого перекладу, які здійснив І. Малкович (О. Дзера) [4], визначено особливості перекладу поетичних творів у казці Льюїса Керролла «Аліса в Країні Чудес» з точки зору лінгвокультурології (І. Куба) [5]. Проте, міфопоетичність цих казкових текстів поки ще залишається недостатньо вивченою і висвітленою.

Формування мети статті. Метою нашого дослідження є лінгвістичне вивчення міфопоетичної організації казки "Alice in Wonderland", визначення міфологічної основи цього твору та виявлення міфопоетичного характеру його ключових тем, мотивів і образів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Міфопоетичний метод аналізу казкового тексту, як ми його розуміємо, спрямований на визначення тих явищ художнього тексту, які мають міфологічні основи і завдяки новообразам, в яких втілено ці міфологічні основи, реміфілогізуються у художньому тексті. Він тісно пов'язаний з аналізом художнього тексту, який активно використовувався дослідниками В. Топоровим і Ю. Лотманом у 60-х рр. минулого століття, проте не втрачає своєї топікальності і на сучасному етапі розвитку літературознавства та лінгвістики тексту.

Міфопоетика розглядається вченими Є. Мелетинським, О. Лосєвим, Д. Наливайком і С. Титаренко як динамічна система, що полягає в процесі «перетікання» міфу в літературу, який здійснюється в парадигмі: переживання – наслідування – реконструкція – стилізація – трансформація – створення авторських міфів [6].

За твердженням С. Волкової, яка досліджує міфологічний простір амеріндіанської прози, міфопоетичний метод є одним з можливих аналітичних підходів, які дозволяють виявити у творі його найбільш значимі мотиви, образи, ідеї та спрямований на виявлення архетипічного сюжету й міфоруального підтексту твору [7, с. 115].

На переконання О. Кобзар, предметом міфопоетичного аналізу є проблеми міфологічного, символічного, архетипного як найвищого класу універсальних модусів буття у знаку [8, с. 15].

Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених теорії міфопоетики як способу конкретизації та оприлюднення міфу (С. Аверінцева, М. Бахтіна, Л. Белєхової, С. Волкової, Я. Голосовкера, М. Еліаде, О. Лосєва, Ю. Лотмана, Є. Мелетинського, З. Мінца, В. Топорова, О. Фрейдєнберг, Я. Поліщука, М. Новікової, А. Нямцу, О. Киченка, В. Мусій та ін.), думки дослідників, які стосуються витлумачення поняття міфопоетики та її структурних ознак, є діаметрально протилежними.

На нашу думку, міфопоетика будь-якої культури найвиразніше розкривається у казкових текстах, авторами яких є народи певного етносу, і вона є міфологічним підходом до прочитання і розуміння казкового мотиву. А бажання зберегти свої культурні цінності, закріпити у пам'яті обряди та звичаї є поштовхом до створення особливого казкового світу.

За Є. Мелетинським, основними етапами трансформації міфу в казку є деритуалізація і десаєралізація, послаблення віри в істинність міфічних «подій», розвиток вигадки, втрата етнографічної конкретності, заміна міфічних героїв звичайними людьми, міфічного часу – казково-невизначеним, ослаблення або втрата етіологізму, перенесення уваги з колективних доль на індивідуальні та з космічних на соціальні, з чим пов'язана поява низки нових сюжетів та деяких структурних обмежень [9, с. 264].

Отже, міфопоетичний аналіз тексту дає можливість глибше зрозуміти авторське світобачення. Міф, який автор використовує в творі, набуває нових значень.

Казкові тексти "Alice in Wonderland" (1865 р.) і "Through the Looking Glass" (1871 р.), що складають корпус нашого фактичного матеріалу дослідження, є класичними текстами, проте визнаються загадковими феноменами в історії літератури та найбільш цитованими текстами після Біблії та п'єси Вільяма Шекспіра.

У творі Льюїса Керролла "Alice in Wonderland" все відбувається за казковими законами: предмети, персонажі, простір і навіть час набувають незвичайних властивостей. Наприклад, Алісі на шляху зустрічаються казкові герої й антропоморфні тварини, котрі одягнуті в жилетах, штанах, капелюхах, фартухах, лівреях, господарюють, курять люльку, ходили до школи і вміють розмовляти:

There was nothing so very remarkable in that; nor did Alice think it so very much out of the way to hear the Rabbit say to itself, "Oh dear! Oh dear! I shall be too late!" [10, р. 2];

або Аліса то збільшується, то зменшується:

growing sometimes taller and sometimes shorter, until she had succeeded in bringing herself down to her usual height [10, р. 74];

або ж один із героїв казки – Капелюшник – говорить про час так:

"If you knew Time as well as I do," said the Hatter, "you wouldn't talk about wasting it. It's him." [10, р. 101].

Міфологічність керролівського світу проявляється з самого початку казки. В основу сюжету покладена історія дівчинки Аліси, яка в силу вродженої допитливості покинула «свій» світ і побігла за Білим Кроликом. Казковість дії та іншосвіт починаються з кролячої нори, падіння в яку виводить головну героїню в загадкову кімнату з безліччю зачинених дверей і веде до низки наступних подій, на яких базується казка.

Міфологічні образи і ситуації присутні у творі не так явно, а опосередковано, при цьому незгадка імені міфологічного героя не означає відсутності пов'язаного з ним комплексу міфопоетичних смислів. "Alice in Wonderland" структурована відповідно до сюжетної схеми чарівної казки, а образи і мотиви семантично й алюзійно сполучаються з відомими міфологемами, які будуть представлені нижче.

Міфологема *смерті* відзначена у казці достатньо яскраво. За спостереженнями М. Мошноріз [11], смерть є однією з вічних проблем, яка бентежить людство та асоціюється з певним переходом з одного світу в інший. У світовій культурі ставлення до смерті різне – від епічно-спокійного до негативного [12].

В Країні Чудес *смерть* символізує вяло Білого Кролика, через яке Аліса майже зникає, наприклад:

As she said this, she looked down at her hands, and was surprised to see that she had put on one of the Rabbit's little white kid gloves while she was talking. "How can I have done that?" she thought. "I must be growing small again." She got up and went to the table to measure herself by it, and found that, as nearly as she could guess, she was now about two feet high, and was going on shrinking rapidly: she soon found out that the cause of this was the fan she was holding, and she dropped it hastily, just in time to save herself from shrinking away altogether. "That was a narrow escape!" said Alice, a good deal frightened at the sudden change, but very glad to find herself still in existence [10, р. 21-22].

Образ *смерті* виявляємо і у фрагменті, в якому йдеться про метаморфозу Гусені в лялечку, тобто *смерть* має багатошарову структуру, є елементом циклічного циклу життя, в якому кінець – це початок нового:

"...but when you have to turn into a chrysalis—you will some day, you know—and then after that into a butterfly, I should think you'll feel it a little queer, won't you?" [10, р. 60-61].

Показовими є епізоди із участю королеви, яку можна назвати богинею смерті, оскільки вона завжди вигукує:

"Off with her head! Off—" [10, р. 117].

У міфології багатьох народів уособлення сну та смерті були спорідненими сутностями. Смерть і сон, Танатос і Гіпнос у грецькій міфології, – брати-близнюки [11, с. 108].

В. Пропп у праці «Morphology of the Folktale» [13] виділяє функції головного персонажа чарівної казки і одна з них – побувати в тому світі, куди немає доступу живим, і повернутися звідти, звідки ніхто не вертався [13, с. 25-66].

Головна героїня казки падає у кролячу нору і у даному випадку можна припустити, що вона помирає. Проте твір закінчується черговою абсурдною пригодою, під час якої Аліса прокидається і бачить, що вона спить на березі річки біля своєї сестри:

... and found herself lying on the bank, with her head in the lap of her sister, who was gently brushing away some dead leaves that

had fluttered down from the trees upon her face. "Wake up, Alice dear!" said her sister; "Why, what a long sleep you've had!" [10, p. 189].

Отже, темнота у норі Білого Кролика, обмежений простір, в який Аліса потрапляє в кімнати, коли набирає величезних розмірів, сон – все це маркери світу смерті у казці.

Сюжет пригод також пов'язаний з пошуком Алісою дверей у сад, який вона побачила в замкову щілину в будинку Білого Кролика після приземлення у підземеллі. Міфологема *саду* має давню історію. У стародавніх традиціях, за тлумаченням, поданим у словнику символів Дж. Тресіддера [14, с. 319], образ ідеального світу, космічного порядку та гармонії – втрачений і знову набутий рай. Для всіх основних світових культур сади є і зримим благословенням Господнім:

Alice ... knelt down and looked along the passage into the loveliest garden you ever saw. How she longed to get out of that dark hall, and wander about among those beds of bright flowers and those cool fountains [10, p. 8-9].

Міфологема *саду* вербалізується в цьому прикладі прикметниково-іменниковою конструкцією *the loveliest garden*, проте корелює з образом темної кімнати у норі кролика. І, на нашу думку, таке протиставлення може актуалізувати у читача уявлення про потойбічний світ.

Означений тип міфологеми засвідчує і прагнення людей потрапити після смерті в рай, а не в пекло:

... so either way I'll get into the garden, and I don't care which happens! [10, p. 13].

Прийнято вважати, що час є символом тривалості, послідовності, зміни станів; міри руху та змін; великої таємниці Буття; циклічності, послідовності повторюваних подій [15].

Серед праць, у яких розглянуто міфологеми *часу*, варто назвати дослідження Г. Бокшань, яка вважає, що категорія часу є вкрай важливою для архаїчного міфомислення [16, с. 132].

У досліджуваному творі Льюїса Керролла сюжетотворчу функцію виконує образ-символ годинника, який Білий Кролик діставав з нагрудної кишені жилета, дивився на нього і завжди поспішав. Саме цей годинник і став тригером подорожі Аліси у країну чудес і безглузких ситуацій з іншими персонажами казки:

...when the Rabbit actually took a watch out of its waistcoat-pocket, and looked at it, and then hurried on, Alice started to her feet, for it flashed across her mind that she had never before seen a rabbit with either a waistcoat-pocket or a watch to take out of it, and, burning with curiosity, she ran across the field after it, and was just in time to see it pop down a large rabbit-hole under the hedge [10, p. 2-3].

Сюжетно за допомогою ще однієї зустрічі автор знайомить читача з Капелюшником, який з великою повагою відноситься до Часу:

"If you knew Time as well as I do," said the Hatter, "you wouldn't talk about wasting it. It's him" [10, p. 101].

...the Hatter said, tossing his head contemptuously. "I dare say you never even spoke to Time!" [10, p. 101].

if you only kept on good terms with him, he'd do almost anything you liked with the clock. For instance, suppose it were nine o'clock in the morning, just time to begin lessons: you'd only have to whisper a hint to Time, and round goes the clock in a twinkling! Half-past one, time for dinner!" [10, p. 101-102].

Проте Час, почувши від Королеви Сердець, що Капелюшник хоче вбити його, розлютився і зупинився:

"...he won't do a thing I ask! It's always six o'clock now." [10, p. 104].

Отже, міфологема *часу* в казці Льюїса Керролла "Alice in Wonderland" відображена через маркери годинника і абстрактного персоніфікованого іменника *Time*, з яким можна поговорити, бути у гарних стосунках, але він може і розсердитися.

Під час аналізу статей словників символів у нас викликав інтерес ряд тварин, які мають відношення до міфологічного світу, а саме: Кролик, Березневий Засць, Грифон і Черепаха.

За визначенням, поданим у словнику Дж. Тресіддера, Грифон є гібридною істотою, яка поєднує голову, крила і кігті орла з тілом лева. Оскільки такі тварини символізують владу над повітрям і землею й складають подвійну емблему сонячної влади, то вони стали вражаючим символом, популярним з другого тисячоліття до нашої ери в Західній Азії, а пізніше на Близькому Сході, в Греції та Європі [14, с. 66].

Персонаж казки Льюїса Керролла був власною істотою, яка висловлювала незадоволення вчинками героїв, а саме агресивної Королеви, яка збиралася всім рубити голови:

The Gryphon sat up and rubbed its eyes: then it watched the Queen till she was out of sight: then it chuckled. "What fun!" said the Gryphon, half to itself, half to Alice.

"Why, she," said the Gryphon. "It's all her fancy, that: they never executes nobody, you know. Come on!" [10, p. 139];

та плаксивої Черепахи, яка символізує силу, терпіння, виносливість, повільність, довголіття і в багатьох культурах, особливо в Китаї, є найдавнішим символом космічного порядку [14, с. 409]:

So they went up to the Mock Turtle, who looked at them with large eyes full of tears, but said nothing.

"This here young lady," said the Gryphon, "she wants for to know your history, she do."

"I'll tell it her," said the Mock Turtle in a deep, hollow tone [10, p. 140].

Кролик (засць) у кельтських міфах асоціювався з місячним і жіночим циклом відтворення. Він був атрибутом богинь місяця та полювання в античному та кельтському світах, а також грецької богині Афродіти, богів Ероса (Купідона) – як втілення кохання, Гермеса (Меркурія) – як швидконогого посланця [14, с. 105-106].

От і у керролівських пригодах Білий Кролик завжди поспішав, боявся покарання Королеви і в останніх розділах виступив у ролі глашатая при дворі короля і королеви:

On this the White Rabbit blew three blasts on the trumpet, and then unrolled the parchment scroll, and read [10, p. 165].

Шалений же Березневий Засць був взятий автором з народних спостережень за буйною поведінкою зайців під час весняного гону [14, с. 106]:

The March Hare took the watch and looked at it gloomily: then he dipped it into his cup of tea, and looked at it again: but he could think of nothing better to say than his first remark... [10, p. 99].

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Отже, міфопоетика казки Льюїса Керролла "Alice in Wonderland" зображена як симбіоз міфологічних елементів. Автор зумів відобразити простір смерті, саду і часу через низку маркерів, що зробило сюжет захоплюючим і цікавим не тільки для дітей, але і для дорослих.

На нашу думку, в результаті здійсненого аналізу, дослідження авторської казки Льюїса Керролла "Alice in Wonderland" було б корисно продовжити в ракурсі лінгвосоціології.

Література:

1. Богуславська Л. А. Відтворення мовної гри Л. Керролла в англо-українських перекладах: Когнітивний аспект : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Л. А. Богуславська. – Херсон, 2017. – 246 с.
2. Чорновол-Ткаченко Р. С. Прецедентний текст як складова інтертекстуальних взаємодій (на матеріалі казок Л. Керролла) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2007. 20 с.
3. Ребрій О. В. Пригоди Аліси в Україні, або про множинність сучасних перекладів // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи – К. : Центр наукових досліджень та викладання іноземних мов НАН України, 2009. – С. 190–205.
4. Дзера О. Методи перекладу поетичних уривків із «Аліси в Країні Чудес»: орієнтація на цільового читача. Іноземна філологія. 2007. Вип. 119(2). С. 111–118.
5. Куба І. Особливості перекладу поетичних творів: лінгвокультурологічний аспект // Іноземна філологія. 2007. Вип. 119. С. 78–81.
6. Зуєнко М. Категорія «міфопоетика» в сучасному літературознавстві URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4177/1/Zuenko.pdf>
7. Волкова С. В. Мифопоэтика америндской художественной прозы // Наукові записки Національного університету "Острозька Академія". Серія філологічна. №36. 2013. С. 114–117.
8. Кобзар О. Міфопоетичний аналіз художнього твору // Філологічні науки. 2013. Вип. 15. С. 15–23.
9. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа. 3-е изд., репринтное. М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2000. — 407 с.
10. Carroll, L. Alice Adventures in Wonderland. Chicago, Illinois, 1998. 195 p.
11. Мошноріз М. М. Міфопоетика творчості Спиридона Черкасенка : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / М. М. Мошноріз. Херсон, 2017. 246 с.
12. Seif F.Y. Imaginary dialogue with John Deely: Playing with boundaries across space and time. The American Journal of Semiotics, Vol. 34 (1-2), 2018. P. 189–227.
13. Propp V. Morphology of the Folktale. 2nd ed. Wagner A. L. (ed.). Austin : University of Texas Press, 2011. 158 p.
14. Tresidder J. The Complete Dictionary of Symbols: In Myth, Art and Literature. London – Los Angeles: Duncan Baird Publishers, 2004. 544 p.
15. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гаврищенко В. М., 2015. 912 с.
16. Бокшань Г. І. Темпоральні міфологеми в художній прозі Галини Пагутяк. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська акаде-

мія». Серія «Філологія. Літературознавство». Вип. 264. Том 276. 2016. С. 132-136.

Pavliuk A. Mythopoetics of Lewis Carroll's "Alice in Wonderland"

Summary. English literary tale originates from the Celtic mythology, so the problem of the interpretation of the tale in general, and its mythopoetics of the famous English writer, mathematician, philosopher, logician, Anglican clergyman and photographer of Queen Victoria reign period Lewis Carroll (real name – Charles Lutwidge Dodgson) (1832-1898) in particular will never lose its significance, no matter how much has been written about this works in the world science.

The article analyzes the specifics of the concept of "mythopoetics" and summarizes that the studied phenomenon is clearly revealed in fairy tales in any culture.

It is emphasized that the mythopoetic method is one of the possible analytical approaches that allows to identify the most significant motives, images and ideas.

On the basis of the analyzed theoretical works, it was found out that the tales of Lewis Carroll have been studied in different perspectives, namely: cognitive features, intertextuality, genre and stylistic parameters, features of the individual authorial approach to the translations into Ukrainian, features of the poetic works translation in the fairy tales from the cultural linguistics point of view. The necessity and urgency of studying the mythopoetic nature of the key themes, motives and images of the fairy tale "Alice in Wonderland" are substantiated. The article identifies and describes the mythologemes which create the poetics of the fairy tale under the study.

Using encyclopedic dictionaries of symbols, it was concluded that the key mythologemes of the fairy tale "Alice in Wonderland" are the mythologeme of death, the mythologeme of the garden and the mythologeme of time. Despite the fact that the plot of the fairy tale is full of characters, namely, in addition to the girl Alice, there are fairy-tale characters who make a deck of cards and anthropomorphic animals who can talk, farm, go to school, wear vests, pants, hats, aprons and liveries. Our attention was attracted by a number of animals related to the mythological world (Rabbit, March Hare, Gryphon and Turtle).

It is concluded that the mythopoetics of Lewis Carroll's fairy tale "Alice in Wonderland" is depicted as a symbiosis of mythological elements.

Key words: fairy tale, myth, mythopoetics, mythopoetic method, mythologeme, image.

Подольак М. В.,*кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри української та іноземних мов імені Якіма Яреми
Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С. З. Гжицького***Бінкевич О. М.,***старший викладач кафедри української та іноземних мов імені Якіма Яреми
Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С. З. Гжицького***Ваврін Н. П.,***старший викладач кафедри української та іноземних мов імені Якіма Яреми
Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С. З. Гжицького*

ТЕРМІН ТА ВЕТЕРИНАРНА ТЕРМІНОЛОГІЯ. ПРОФЕСІОНАЛІЗМИ ТА НОМЕНКЛАТУРА У ВЕТЕРИНАРНІЙ ГАЛУЗІ

Анотація. На сьогоднішній день Україна – аграрна країна, яка стрімко розвивається незважаючи на різні проблеми. Спеціалісти аграрного сектору економіки відіграють ключову роль в нашій державі. Одним із найважливішими та найзатребуванішими є ветеринарні лікарі. Ветеринарний лікар повинен розуміти фахову термінологію та вміти використовувати її у відповідній ситуації. Правильне використання термінів є основною ознакою професійної мовленнєвої компетентності. Проблемою фахової ветеринарної термінології займався чимало українських та зарубіжних науковців, зокрема: Е. Мишак, Ю. Рожков, О. Сиротін, І. Карбовнік, І. Вакулик, Т. Череповська та інші. Мета нашого дослідження – проаналізувати поняття "ветеринарний термін", його ознаки, види в англійській мові. Розглянути поняття "професіоналізм", "номенклатура" та "терміносистема" у англійській ветеринарній галузі. Чимало досліджень засвідчують, що англійський ветеринарний термін є домінуючим в сучасному світі. Термін – це слово або словосполучення, яке вживається вузьким колом спеціалістів з метою позначення певних, спеціалізованих предметів. Терміни мають мати чітку дефініцію, бути стилістично нейтральними, системними та мотивованими. Ветеринарна термінологію пропонуємо поділити на: загальнонаукову, міжгалузеву та спеціальну. Такий поділ зумовлений сферою використання ветеринарної термінології фахівцями. Також ветеринарні терміни в англійській мові поділяємо за формально-структурними параметрами на: прості, складні, терміни-словосполучення, терміни символізація. Професіоналізми у ветеринарній медицині – це слова або словосполучення, які найчастіше використовуються фахівцями ветеринарної медицини. До них можуть належати: маніпуляції, назви тварин та хворіб, назви обладнання та інші. Професіоналізми належать до ненормативної спеціальної лексики та використовуються здебільшого в усному мовленні. Англійську ветеринарну номенклатуру здебільшого становлять найменування апаратів та обладнання для дослідів та маніпуляцій. Терміносполучення, двочленні чи багаточленні, можуть поєднуватися

різними типами взаємозв'язку, зокрема: узгодження, керування та прилягання.

Ключові слова: англійський ветеринарний термін, номенклатурні слова, професіоналізми, терміносполучення.

Постановка проблеми. В сучасному світі гостро постає питання у спеціалістах вузьких галузей економіки. Особливо гостро така нестача відчувається в аграрному секторі. На сьогоднішній день Україна – аграрна країна, яка стрімко розвивається незважаючи на різні проблеми. Експорт української аграрної продукції становить більшу частину валютних надходжень до бюджету. Тому спеціалісти аграрного сектору економіки є дуже важливими нашої держави.

Одним із найважливіших та найзатребуваніших спеціалістів в аграрній сфері є ветеринарні лікарі. Ці спеціалісти забезпечують не лише здоровий та якісний розвиток тваринництва в Україні, а й стежать за якістю харчових продуктів тваринного походження.

Особливості підготовки ветеринарних спеціалістів у ЗВО залежить не лише від знання та отриманих навичок з базових та спеціальних предметів, а й вміння володіти фаховою термінологією та спеціальною лексикою. Вивчення фахової термінології є обов'язковою умовою для ефективної роботи майбутнього спеціаліста. Ветеринарний лікар повинен розуміти фахову термінологію та вміти використовувати її у відповідній ситуації. Правильне використання термінів є основною ознакою професійної мовленнєвої компетентності.

Стосовно іншомовної професійної мовленнєвої компетентності, то тут варто зазначити, що ветеринарний лікар повинен також розуміти і правильно використовувати іншомовні професійні терміни. Цю компетентність зафіксовано в ОПП спеціальності "211 Ветеринарна медицина". Очевидно, що для успішної комунікації іноземною мовою між фахівцями, дуже важливо знати, розуміти значення та вдало використовувати професійну термінологію іноземною мовою. І. Кочан зазначає: "Термінологія

(через навчальний процес) стає для студента основою його професійних навичок на рівні фахової комунікації. У результаті вивчення дисципліни студенти повинні навчитися диференціювати нормативне і ненормативне слово- та терміновживання, вибрати із низки дублетних форм ту, яка відповідає не лише вимогам семантичної точності, але й стилістичної доречності, граматичної та стилістично правильної сполучуваності. Термінологія (через навчальний процес) стає для студента основою його професійних навичок на рівні фахової комунікації" [1, с. 50].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемою фахової ветеринарної термінології займався чимало українських та зарубіжних науковців. Зокрема морфологією та етимологією ветеринарної термінології займаються Е. Мишак, Ю. Рожков, О. Сиротін, І. Карбовнік, І. Вакулик, Т. Череповська та інші; М. Дмитрук досліджує історію та процес формування ветеринарних термінів в Україні; В. Лисенко досліджує терміни-епоніми в українській анатомічній термінології.

Мета нашого дослідження – проаналізувати поняття "ветеринарний термін", його ознаки, види в англійській мові. Розглянути поняття "професіоналізм", "номенклатура" та "терміноси-стема" у англомовній ветеринарній галузі.

В цьому контексті варто зазначити, що англомовна ветеринарна термінологія в сучасному світі є домінуючою. Погоджуємося з твердженням Ю. Рожкова, що приблизно 75% усієї інформації з ветеринарної медицини в світі публікується англійською мовою [2, с. 203].

З огляду на це, перш за все важливо розглянути поняття "термін", його ознаки та складові. Академічний тлумачний словник української мови пояснює: "Термін – слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо" або "Слово або вислів, що вживається в тому чи іншому середовищі, на певній території, людьми певного фаху." [3]. Словник іншомовних слів тлумачить поняття термін таким чином: "Термін – (лат. *Terminus* – межа, край) слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо." [4]. У Великому тлумачному словнику української мови знаходимо таке пояснення: "Термін – слово або словосполучення, яке позначає спеціальне поняття в науці, техніці, мистецтві." [5]. Тлумачний словник англійської мови Меріам-Вебстер пояснює термін таким чином: "Термін – слова або вираз, що має точне значення в деяких випадках використання, або характерні для науки, мистецтва, професії чи предмета." [6]

О. Романова подає таке визначення поняття: "Термін – це слово або словосполучення, що є носієм спеціальної інформації та інструментом пізнання навколишнього світу, має певну сферу використання; його значення відкривається в дефініції" [7, с. 58].

Р. Стацюк зазначає, що: "...термін є динамічним елементом, який функціонує в живій мові і постійно піддається змінам". Серед основних ознак терміну дослідник виокремлює: точність, дефінітивність, системність, номінативність, стилістична нейтральність та мотивованість (відповідність лексичного значення терміна). Стосовно тлумачення поняття "термін", то тут автор наголошує на різноманітності його пояснення. Тобто серед мовознавців немає єдиної позиції щодо сутності терміна [8, с. 115]. Подібне твердження спостерігаємо в дослідженні М. Медведь, який підкреслює різноманітність вимог мовознавців до визначення термінів, та О. Романової [9, с. 233], [7, с. 55].

Стосовно ознак та критеріїв терміна, то тут М. Медведь, цитуючи Ю. Карпенко, наводить такі основні вимоги:

- Термінам властива чітка окресленість значення – вони не просто виражають поняття, а спираються на наукову дефініцію поняття;
 - Ідеальний термін повинен бути однозначним;
 - Терміни – підкреслено логічні, поняттєві слова, яким не властива емоційність і стилістична забарвленість;
 - Поширення термінів серед фахівців (у загальному вживану мову вони входять рідко). [9, с. 234]
- Натомість О. Романова виокремлює такі вимоги до терміна:
- Термін має номінувати наукове поняття;
 - Термін має дефініцію, тобто план змісту кожного терміна зорієнтований на відповідне поняття;
 - Термін повинен бути системним;
 - Термін має бути однозначним у межах відповідного термінологічного поля;
 - Термін має відповідати правилам і нормам літературної мови;
 - Термін є стилістично нейтральним [7, с. 58]

Також дослідниця зазначає, що сучасні лінгвісти виділяють дві головні особливості терміна: тісна пов'язаність з певною технічною чи науковою сферою та те, що зміст терміна розкривається через точне, логічне визначення, а не лексичне значення слова [7, с. 57].

Тобто можемо зробити висновок, що термін – це слово або словосполучення, яке вживається вузьким колом спеціалістів з метою позначення певних, спеціалізованих предметів. Терміни мають мати чітку дефініцію, бути стилістично нейтральними, системними та мотивованими. Терміни, особливо медичні, як стверджує Ю. Рожков, формуються здебільшого з метою позначення нових досягнень науки [10, с. 137].

Ветеринарна термінологія має здебільшого однакове походження з медичною термінологією. Стосовно розвитку ветеринарної термінології дослідник зазначає: "У ветеринарній термінології можна спостерігати два абсолютно різних явища: дуже точно відпрацьовану, міжнародно-стандартизовану анатомічну термінологію та клінічну термінологію всіх медичних галузей, що характеризується певним термінологічним хаосом та стрімким розвитком. Основна причина цього явища – швидкий розвиток наукових знань та необхідність негайно називати нові методи, захворювання, симптоми тощо. Всі спроби уніфікації клінічної медичної термінології на міжнародному рівні до цих пір здебільшого були безуспішними." [10, с. 138]

Українська ветеринарна термінологія, за словами М. Дмитрук, почала з'являтися у наукових працях на початку XVIII століття. На початку XX століття починають з'являтися перші наукові праці з ветеринарії з використанням термінів. "У 1932 р. накладом крайового господарського товариства "Сільський господар" у Львові А. Моспанюк пропонує видання "Чим і як лікувати господарські тварини в наглих випадках". Також з'являються подібні посібники і на сході, зокрема: "У 1935 р. в Харкові Державне сільськогосподарське видавництво УРСР видає посібник "Колгоспниківі про першу допомогу хворим тваринам" (автор Д.Г. Кудлай)." [11, с. 97-98]. Також не слід забувати про так звану "народну ветеринарію", яку дослідниця аналізує у дисертаційній роботі. Народна ветеринарія – це важлива ділянка народного досвіду, що обіймає раціональні знання, ірраціональні уявлення та практичні навички лікування

свійських тварин" – тлумачить поняття М. Дмитрук [12]. Приклади таких термінів демонструє автор: "при захворюванні шлунка та кишок тваринам дають відвари лляного сім'я, рису, ячменю та вівса" [12]. Більшість прикладів таких термінів, наведених у дослідженні науковиці демонструють ветеринарні терміни, адаптовані до буденної мови звичайних людей. Подібне можемо спостерігати і в англійській ветеринарній термінології, проте їх вживає дуже обмежене коло осіб, тому доцільності їх вивчення студентами українських ЗВО не бачимо.

Ветеринарна термінологія пропонуємо поділити на: загальнонаукову, міжгалузеву та спеціальну. Такий поділ зумовлений сферою використання ветеринарної термінології фахівцями. Натомість Ю. Рожков поділяє ветеринарні терміни, залежно від сфери використання, на: терміни ветеринарної науки та терміни ветеринарної практики; залежно від поширеності вживання в мові: загальноновживані та незагальноновживані. Проте у підсумку, автор подає подібну класифікацію ветеринарної термінології на загальноновживану, спеціальну, до якої відносить терміни, запозичені з інших наук [13, с. 369].

Тому, до загальнонаукових ветеринарних термінів відносимо: *system (система), research (дослідження), analysis (аналіз), investigation (дослідження), method (метод), type (тип), norm (норма), equipment (обладнання), productivity (продуктивність), process (процес), structure (структура), laboratory (лабораторія)*. В словосполученнях ветеринарної спеціальності ці загальнонаукові терміни будуть мати конкретнішу семантику, наприклад: *microbiological laboratory (мікробіологічна лабораторія), cardiovascular system (серцево-судинна система), inflammation process (процес запалення)*.

Міжгалузеві ветеринарні терміни здебільшого тісно пов'язані з медичними, біологічними, ботанічними, хімічними, рідше з соціо-гуманітарними та економічними. Досить широким є використання термінів, що мають спільний понятійний апарат. Більшість таких ветеринарних термінів мають однакові лексико-семантичні поля з медичними, наприклад: *blood (кров), heart (серце), liver (печінка), patient (пацієнт), treat (лікувати), bone (кістка), disease (хвороба), lungs (легені), kidneys (нирки), spleen (селезінка), diaphragm (діафрагма), anesthesia (анестезія), bandage (бандаж), lymph (лімфа), congestion (закупорення), duodenum (дванадцятипала кишка), tumor (пухлина), inflammation (запалення); біологічними: DNA (ДНК), cell (клітина), tissue (тканина), antibody (антитіла), absorption (всмоктування); хімічними: acid (кислота), disinfectant (дезінфектор), isotopia (ізотонія), enzymes (ензими), nucleotides (нуклеотиди); економічними: economic feasibility (економічна доцільність), dairy herd management (менеджмент молочного скотарства), pig breeding management (менеджмент розмноження поросят), mortality of cattle (рівень смертності великої рогатої худоби), forage expenditure (витрати на купівлю кормів)*.

Спеціалізовані ветеринарні терміни можуть позначати: спеціалістів: *VET (ветеринарний лікар), microbiologist (мікробіолог), virologist (вірусолог), farmer (фермер)*; ветеринарні науки: *anatomy (анатомія), morphology (морфологія), epizootology (епізootологія), therapy (терапія)*; обладнання: *microscope (мікроскоп), stables (стаїня), electrocardiograph (електрокардіограф)*; назви тварин: *cow (корова), pig (свиня), calf (теля), sheep (вівця), bull (бик)*; хвороби: *calf pneumonia (респіраторна хвороба ВРХ), mastitis (мастит), rabies (сказ), dog hip dysplasia (дисплазія кульшового суглоба собаки), toxosara (токсока-*

роз), feline influenza (котячий грип); процеси: dry feeding (суха годівля), dry period (період сухої годівлі), inflammation (запалення), breeding (розмноження), fattening (відгодівля); частини тіла та органи: alimentary canal (травний канал), mammary gland (молочна залоза), hoof (копито), horn (рог), reticulum (ретікулум).

Частина ветеринарних термінів як ядро семантичного поля, може мати конотацію зі загальноновживаними словами, наприклад: *heart – серце* словник Меріам-Вебстера позначає не лише орган, а й почуття, доброту тощо; *sheep – вівця* або послухна боязка людина, має негативне значення; *dog – собака* або нікчемна, зневажлива людина, має негативне значення; *herd – стадо* або група людей, які мають спільну мету, має негативне значення; *brain – мозок* або інтелект, розумна людина [6].

Проте професійне мовлення фахівця не обмежується лише вживанням термінів. Окрім цього спеціалісти часто вживають професіоналізми (професійну лексику) та номенклатурні назви. В Лексиконі загального та порівняльного літературознавства знаходимо таке визначення поняття професіоналізм: "слова або словосполучення, що вживаються в професійному жаргоні представниками певної професії. Професіоналізми безпосередньо пов'язані з професійною діяльністю" [14, с. 451-452]. Проте укладники лексикона наголошують, що професіоналізми не варто плутати з термінами. О. Павлова пояснює професіоналізми таким чином: "...напівофіційні слова чи словосполучення, які частіше поширені в розмовному мовленні серед людей певної професії, спеціальності, але, по суті, не є строгими науковими позначеннями понять." [15, с. 51]. Загалом дослідниця наводить такі основні відмінності професіоналізмів від термінів:

- Професіоналізми належать до ненормативної спеціальної лексики на відміну від термінів, які є нормативною частиною спеціальної лексики наукової мови;
- Професіоналізми рідко подають у загальних та спеціальних словниках й існують переважно у сфері функціонування, на відміну від термінів, які фіксуються словниками і функціонують одночасно у двох сферах (фіксації та функціонування);
- Професіоналізми використовуються переважно в усному мовленні та можуть функціонувати як дублети офіційних термінів;
- Професіоналізми можуть мати багато конотацій, на відміну від термінів [15, с. 51-52].

У ветеринарній медицині професіоналізми можуть позначати: маніпуляції: *exam (огляд), TPR examination – Temperature, Pulse, Respiration (температура, пульс, дихання), NPO – nothing giving orally (не давати їжі), IM injection – intermuscular (внутрішньо м'язова ін'єкція), DX – diagnosis (діагностика), CBC/CHEM – complete blood cell count and chemistry (загальний та біохімічний аналіз крові); назви хворіб та станів тварин: Pickwickian syndrome (тварина з понаднормовою вагою, якій важко дихати), FLUTD – feline lower urinary tract disease (сечокам'яна хвороба котів), nothing doing right (випадок, коли тварина хвора, занедужала), Eupneic (тварина дихає нормально), Ptyalism (виділення слини собаками), Borborygmi (позначення травних звуків, коли ветеринар слухає живіт тварини); інші: VET – veterinary doctor (ветеринарний лікар), HX – history (історія хвороби), Überschwinger artefact (коли на рентгенівському знімку "щось" знайшли, але це насправді нічого), BID – twice a day (двічі на день), SID – once a day (Один раз на день)*.

Номенклатура, відповідно до Академічного тлумачного словника української мови, це сукупність прийнятих для наукового вжитку назв, термінів, що застосовуються в тій чи іншій

галузі знання [3]. О. Павлова пояснює номенклатурні позначення так: "... це символічні умовні назви словесно-буквенної чи цифрової структури, які спеціально створюються на базі термінів денотативного типу." [15, с. 52] Варто зазначити, що більшість англійських номенклатурних назв у ветеринарній медицині становлять найменування апаратів та обладнання для дослідів та маніпуляцій, наприклад: *microscope LEICA DM 300*, *Blood analyzer Mindray BC 2800*, *USD machine Sonovet Palm with rectal probe*, *X-ray machine YSEMED YSX056-PD*, *Electrocardiograph CONTEC E18M*.

Погоджуємося з твердженням О. Гриджук, яка вважає номенклатурою також і таксономічні назви або категорії та латинські варіанти назв тварин та рослин [16, с. 105-106]. Подібне твердження знаходимо і в праці О. Павлової, яка зазначає, що номени є співвіднесеними з поняттями, які є показником класу, через терміни та функціонують у спеціальній комунікації внаслідок існування відповідних термінів. Також номенклатурою дослідниці називає систему позначень класів предметів, які належать до однорідного ряду, на основі свідомо вибраних несуттєвих зовнішніх ознак цих предметів [15, с. 53]. Тобто до номенклатурних назв можемо відносити латинські назви тварин та таксономічні категорії. Відповідно до пояснення поняття Біологічного словника таксономічна категорія – це ранг або систематичні категорії, поняття, які застосовуються в систематичній для позначення підпорядкованих груп рослин і тварин, що відрізняються різним ступенем спорідненості різного рівня або рангу та присвоюються відокремленим групам організмів – таксонам [17]. Наприклад: *Зубр, Домен: Еукаріоти (Eukaryota), Царство: Тварини (Metazoa), Тип: Хордові (Chordata), Клас: Ссавці (Mammalia), Ряд: Китопарнокопитні (Cetartiodactyla), Родина: Бикові (Bovidae), Підродина: Bovinae, Під: Бізон (Bison), англійською Bison Kingdom: Animalia, Phylum: Chordata, Class: Mammalia, Order: Artiodactyla, Family: Bovidae, Subfamily: Bovinae, Genus: Bison, Species: B. Bonasus; Кінь свійський, Царство: Тварини (Animalia), Тип: Хордові (Chordata), Клас: Ссавці (Mammalia), Ряд: Непарнопали (Perissodactyla), Родина: Коневі (Equidae), Під: Кінь (Equus), Вид: Кінь дикий (E. ferus), Підвид: Кінь свійський (E. f. caballus) та англійською Horse, Kingdom: Animalia, Phylum: Chordata, Class: Mammalia, Order: Perissodactyla, Family: Equidae, Genus: Equus, Species: E. ferus, Subspecies: E. f. Caballus.*

Зважаючи на те, що ЗВО ветеринарного спрямування покликані здійснювати підготовку не лише ветеринарних лікарів як спеціалістів, а й також як висококваліфікованих науковців, то вважаємо за необхідне опанування ними професійної термінології, номенів та професіоналізмів не лише українською мовою, а й іноземною. Знання та ефективне використання цих елементів української та іноземних мов є однією зі складових розвитку та вдосконалення іншомовної професійної комунікативної компетентності.

Ветеринарні терміни, як в українській, так і в англійській мові поділяємо за формально-структурними параметрами на:

- Прості: *epithelium (епітелій)*, *epilepsy (епілесія)*, *chlamydia (хламідії)*, *glaucoma (глаукома)*, *glioma (гліома)*, *erythema (ерітема)*, *stenosis (стеноз)*, *scapula (лопатка)*, *pancreas (підшлункова)*, *lymphoma (лімфома)*, *magnesium (магній)*, *genes (гени)*, *fetus (плід)*, *fever (лихоманка)*, *reproduction (відтворення)*, *eosinophil (еозинофіл)*, *enzymes (ензими)*, *infection (інфекція)*.

- Складні: *leukovirus (лейковірус)*, *leukoderma (лейкодерма)*, *schistosomiasis (шистосоміаз)*, *pyelonephritis (пілонефрит)*, *pylorospasm (пілороспазм)*, *paratuberculosis (паратуберкульоз)*, *parvovirus (парвовірус)*, *paragonimiasis (парагоміноз)*, *homeostasis (гомеостаз)*, *hoof-prints (відбиток конюши)*, *gastroenteritis (гастроентерит)*, *fibroblast (фібробласт)*.

- Терміни словосполучки: *Hemorrhagic disease of rabbits (Геморагічна хвороба кролів)*, *spreading factor (фактор поширення)*, *spinal cord (спинний мозок)*, *Emphysematous carbuncle (Емфізематозний карбункул)*, *reproductive organs (статева система)*, *pyruria haemorrhagia (геморагічна пурпура)*, *parotid gland (привушні залози)*, *papilloma virus (папілома вірус)*, *pantothenic acid (пантотенова кислота)*, *milk fever (молочна лихоманка)*, *hook worms (анкілостома)*, *enzootic bovine leucosis (ензоотичний лейкоз великої рогатої худоби)*, *Epidemic diarrhea of pigs (Епідемічна діарея свиней)*, *Diseases of the stomach and intestines with colic (Хвороби шлунка і кишок з синдромом колік)*, *Inflammation of the mucous membrane of the eye (Запалення слизової оболонки ока)*.

- Терміни символізація: *E.coli (кишкова паличка)*, *SI units (Міжнародна система одиниць СИ)*, *X-ray (рентген)*, *MRI-scanner (магнітно-резонансний томограф)*, *HAV (вірус гепатиту А)*, *MIL (мілілітр)*, *T.Vivax (трипаносома вівакс)*, *DVM (доктор ветеринарної медицини)*, *CT scan (комп'ютерна томографія)*.

Варто також наголосити на поєднанні терміносполук. О. Гриджук виокремлює терміни словосполучки двочленні та багаточленні [16, с. 110]. До ветеринарних двочлених терміносполук можна віднести терміни, які позначають хвороби: *Anoplocephalidosis of equidae (Аноплоцефалідози однокопитних)*, *Atrophic rhinitis (Атрофічний риніт)*, *Alimentary dystrophy (Аліментарна дистрофія)*, *Loss of appetite (Втрата апетиту)*, *Hemolytic disease (Гемолітична хвороба)*, *Herpesvirus infection (Герпесвірусна інфекція)*, *Hypoplastic anemia (Гіпопластична анемія)*; види тварин: *Andalusian horse (Андалузський кінь)*, *Arabian horse (Арабський кінь)*, *Ancona chicken (Кури породи Анкона)*, *Polish chicken (Голандська білочуба)*; препаратів: *Appetite stimulant (Стимулятор апетиту)*, *flunixin meglumine (флуніксин меглумін)*, *dissociative anesthetic (дисоціативний анестетик)*, *milbemycin oxime (мільбемицину оксим)*, *Silver sulfadiazine (Сульфадіазин срібла)*, *Triamcinolone acetamide (Триамцинолону ацетонід)*; обладнання: *Dental Equipment (Стоматологічне обладнання)*, *MRI Equipment (Апарат МРТ)*, *Respiratory Ventilators (Дихальні апарати)*, *Suction Tools (відсмоктувачі)*, *Autoclaves and Sterilizers (автоклави та стерилізатори)*. Багаточленні терміносполучки на позначення хвороби: *Actinobacillary pleuropneumonia of pigs (Актинобацилярна плевронневмонія свиней)*, *Aseptic inflammation of the joint (Асептичне запалення суглоба)*, *Hypotension and atony of the pancreas (Гіпотонія та атонія передшлунків)*, *African swine fever (Африканська чума свиней)*, *Swine vesicular disease (Везикулярна хвороба свиней)*, *Peptic ulcer disease (Виразкова хвороба)*, *Viral diarrhea of cattle (Вірусна діарея великої рогатої худоби)*; види тварин: *American Indian Horse (Американський індіанський кінь)*, *Black forest horse (Шварцвальдський кінь)*, *Basque Mountain Horse (Баскський гірський кінь)*, *Chinese silk chicken (Китайські шовкові кури)*, *Rhode Island Red (Кури породи Род Айленд)*, *Green-legged Partridge (Прикарпатська зеленоножка)*; препарати: *Equine chorionic gonadotropin (Хоріонічний*

гонадоотропін коней). За словами дослідниці, дво- та багаточленні терміносполуки можуть поєднуватися різними типами зв'язку: узгодження, керування та прилягання [16, с. 110].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже термін – це слово або словосполучення, яке вживається вузьким колом спеціалістів з метою позначення певних, спеціалізованих предметів. Терміни мають мати чітку дефініцію, бути стилістично нейтральними, системними та мотивованими. Ветеринарні терміни – це слова або словосполучення, які стосуються ветеринарної медицини. Ядром лексико-семантичного поля англійської ветеринарної термінології є слово "animal" (тварина). Всі інші терміни ветеринарної медицини знаходяться або ближче до ядра семантичного поля або далі.

Ветеринарні терміни, за сферою використання, поділяємо на такі види: загальнонаукові, міжгалузеві та спеціальні. Також можливий поділ ветеринарних термінів за формально-структурними параметрами на: прості, складні, терміни словосполучення та терміни символізація.

Професіоналізми у ветеринарній медицині – це слова або терміни, які вживаються в розмовному середовищі серед ветеринарних лікарів. Професіоналізми належать до ненормативної спеціальної лексики та використовуються здебільшого в усному мовленні. Більшість англомовних номенклатурних назв у ветеринарній медицині становлять найменування апаратів та обладнання для дослідів та маніпуляцій.

Беручи до уваги вищезазначену інформацію, вважаємо логічним подальші дослідження ветеринарної термінології, які стосуватимуться етимології та методів утворення ветеринарних термінів в англійській мові, а також методи їх навчання у ЗВО України.

Література:

1. Кочан М.І. Українське термінознавство вчора, сьогодні, завтра. Мовознавство. 2017; 6: 44-53 с.
2. Рожков Ю.Г. Термінологія ветеринарної медицини: когнітивний аспект. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2018; 32(1): 203-205 с.
3. Академічний тлумачний словник української мови. Доступно: <http://sum.in.ua/s/termin> (дата звернення 04.04.2022)
4. Словник іншомовних слів. Доступно: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/w/book/sis.pl?Article=17955&action=show> (дата звернення 04.04.2022)
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і головн. ред. Бусел В. Т. К.: Ірпінь: ВТФ "Перун"; 2001: 1241 с.
6. Merriam-Webster Dictionary. Available at: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/term> (дата звернення 04.04.2022)
7. Романова О.О. Спеціальна лексика української мови як об'єкт лінгвістичного дослідження: термін і номен. Термінологічний вісник. 2011; 1: 55-62 с.
8. Стацюк Р.В. Основні підходи до визначення поняття "Термін" у сучасній лінгвістичній науці. Науковий вісник ДДПУ імені Івана Франка. Серія "Філологічні науки". Мовознавство. 2016; 2(5): 112-116 с.
9. Медведь М.М. Поняття нового терміна в сучасній українській літературній мові: основні ознаки, вимоги та особливості. Філологічні науки. 2017; 44: 232-236 с.
10. Рожков Ю.Г. Труднощі перекладу ветеринарної лексики з англійської на українську мову (на матеріалі довідників з анатомії свійських тварин). Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2019; 41(1): 137-140 с.

11. Дмитрук М.В. Українська ветеринарна лексика 20-30тих років ХХ століття. Культура народів Причорномор'я. 2006; 86: 97-99 с.
12. Дмитрук М.В. Формування української ветеринарної лексики [автореферат]. Запорізький державний університет; 2001. 23 с.
13. Рожков Ю.Г. Термін та термінологія. Ветеринарна лексика. Молодий вчений. 2016; 12.1(40): 368-371 с.
14. Лексикон загального та порівняльного літературознавства [інтернет]. Голова ред. А. Волков. Чернівці: Золоті Литаври; 2001: 634 с. Доступно: https://archive.org/details/leksykon_literaturoznavstva/page/451/mode/2up?view=theater (дата звернення 17.04.2022)
15. Павлова О. Терміни, професіоналізми і номенклатурні знаки (до проблеми класифікації спеціальної лексики). Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології". 2008; 620: 49-54 с.
16. Гриджук О.Є. Теоретико-методичні засади формування мовнокомунікативної компетентності майбутніх фахівців лісотехнічних спеціальностей [дисертація]. Херсон: Херсонський державний університет; 2018. 517 с.
17. Биологический энциклопедический словарь. Гл. ред. Гиляров М. С. 2-е изд., исправл. М.: Сов. Энциклопедия; 1986: 831 с.
18. Black's Veterinary Dictionary. Ed. G.P. West. 14th edition with 220 illustrations. London: Adam & Charles Black. 1982: 902 p.
19. Saunders Comprehensive Veterinary Dictionary. Ed. D.C. Blood. 3rd edition. Saunders Ltd. 2006: 2184 p.

Podoliak M., Binkevych O., Vavrin N. Term and Veterinary Terminology. Professionalisms and Nomenclature in veterinary sphere

Summary. Today Ukraine is an agrarian country that is developing rapidly despite various problems. Specialists in the agrar sector of the economy are critical to our state. One of the most important and popular are veterinarians. The veterinarian must understand the professional terminology and be able to use it in the appropriate situation. The correct use of terms is the main feature of professional speech competence. Many Ukrainian and foreign scientists have dealt with the problem of professional veterinary terminology, particularly E. Myshak, Y. Rozhkov, O. Sirotin, I. Karbovnik, I. Vakulyk, T. Cherepovska, and others. Our study aims to analyze the concept of "veterinary term," its features, and its types in English; to consider the concepts of "professionalism," "nomenclature," and "terminology" in the English-language veterinary field. Numerous studies show that the English-language veterinary term is dominant in the modern world. A term is a word or phrase used by a narrow circle of specialists to denote certain specialized subjects. Terms should clearly define and be stylistically neutral, systematic, and motivated. We propose to divide veterinary terminology into general scientific, interdisciplinary and special. This division is due to the use of veterinary terminology by specialists. Furthermore, veterinary terms in English are divided by formal and structural parameters into simple, complex phrases and symbolic terms. Veterinary professionals are words or phrases that veterinarians most often use. These may include manipulations, names of animals and diseases, equipment, and others. Professionalisms belong to non-normative special vocabulary and are primarily used in oral speech. The English-language veterinary nomenclature consists mainly of the names of apparatus and equipment for experiments and manipulations. Two-membered or multi-membered terms can be combined with different relationships, particularly coordination, management, and fit.

Key words: English veterinary term, nomenclature words, professionalisms, term compounds.

*Пянкоська І. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри германських мов та методик їхнього навчання**Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПОЛІТИЧНИХ КОМЕНТАРЯХ НА ТЕМУ «KRIEG IN DER UKRAINE»

Анотація. У статті проаналізовано комунікативні стратегії (КС) і тактики у німецькомовних політичних коментарях на тему «Krieg in der Ukraine». Наголошується, що міждисциплінарні дослідження мовних засобів впливу, які використовуються в мас-медіа, є важливою ланкою формування позитивного або негативного світогляду громадян та суспільної свідомості. Розглянуто різні підходи до визначення КС і тактик та їхньої типології у розрізі політичного медіадискурсу. Проведений аналіз емпіричного матеріалу, дібраного шляхом суцільної вибірки із онлайн-видань «Frankfurter Allgemeine Zeitung», «Süddeutsche Zeitung», «Zeit», «ZDF», показав, що автори німецьких політичних коментарів про війну в Україні використовують широкий спектр КС, зокрема, інформаційно-інтерпретаційну (за допомогою тактик акцентування на позитивній інформації, пояснення, визнання проблеми, вказування на шлях розв'язання проблеми), аргументативну (через тактики покликання на авторитет, ілюстрування, вказання на перспективу, контрастивного аналізу, обґрунтованих оцінок, інклюзивності), емоційного впливу (шляхом залучення тактик звернення до емоцій адресата, єднання, негативних прогнозів), агітаційну (за допомогою тактик протиставлення і апелювання до моральних цінностей), критичного аналізу діяльності держструктур (через тактики дискредитування владних структур і їхніх представників, оприлюднення неочікуваних даних), формування громадської думки (тактика представлення позиції як єдино правильної), інформування громадськості про найважливіші події (тактики добирання та подавання інформації), маніпулювання тощо. Лінгвістичний аналіз КС і тактик в німецькомовних політичних коментарях на тему «Krieg in der Ukraine» показав, що їхнє використання сприяє об'єктивності в інформуванні носіїв німецької мови і передбачає позитивний вплив на суспільну свідомість.

Ключові слова: політичний медіадискурс, медіатекст, комунікативні стратегії і тактики, мовні засоби впливу.

Постановка проблеми. Вплив засобів масової інформації на свідомість представників будь-якої лінгвоспільноти важко переоцінити, адже традиційні й нові мас-медіа є не лише джерелом отримання інформації, а й вагомим чинником у формуванні суспільної думки, стереотипів, культурних цінностей, моделей поведінки тощо. На думку дослідників, медіаповідомлення не бувають нейтральними, натомість віддзеркалюють певні політичні перспективи, культурні цінності, норми та ставлення [1, с. 6], при цьому в них використовують різноманітні мовні засоби впливу, які можуть мати як позитивний, так і негативний характер, спонукаючи громадян до консолідації або навпаки до розмежування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблем мовного і мовленнєвого впливу на окрему особистість та суспільство в цілому засобами мас-медіа належить до галузі міждисциплінарних досліджень, які привертають увагу не тільки лінгвістів, але також психологів, соціологів, політологів тощо. Зокрема, комунікативні стратегії (КС) детально проаналізовано у працях Т. ван Дейка Ф. Бацевича, О. Іссера, О. Яшенкової [2; 3; 4; 5] та інших. Заслужує на увагу типологія КС, розроблена С. Дацюком, де виокремлено конвенціональну, конфліктну та маніпулятивну стратегії [6]. Лінгвістичні стратегії і тактики сучасної медіакомунікації окреслили українські мовознавці Л. Шевченко та Д. Сизонов [7, с. 45]. Окремі аспекти реалізації КС і тактик досліджено у працях А. Загнітка, Л. Швелідзе, С. Петренко [8; 9; 10]. В. Посмітна, врахувавши комунікативні цілі та можливості мас-медіа, визначила загальні КС та тактики мас-медійного дискурсу [11, с. 124]. КС політичного дискурсу загалом та медіадискурсу зокрема систематизовано у низці наукових праць сучасних лінгвістів [12; 13; 14; 15].

Мета статті. Однією з найважливіших світових медіа-тем сьогодення є висвітлення подій війни в Україні, тому актуальним видається дослідження комунікативних стратегій і тактик, які використовуються в німецькому мас-медійному дискурсі з метою встановлення їхньої специфіки та впливу на свідомість носіїв німецької мови. **Предмет** вивчення становлять комунікативні стратегії і тактики в німецькомовних політичних коментарях на тему «Krieg in der Ukraine». **Об'єктом** дослідження стали тексти політичних коментарів із німецьких онлайн-видань «Frankfurter Allgemeine Zeitung», «Süddeutsche Zeitung», «Zeit», «ZDF», дібрані шляхом суцільної вибірки, загальним обсягом понад 9,5 тис. слів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «стратегія» використовується у найрізноманітніших сферах людської життєдіяльності і є предметом аналізу низки наук. Зокрема, у мовознавстві розрізняють лінгвістичні, комунікативні, комунікаційні, дискурсивні та інші стратегії. Відповідно дискусійним залишається саме визначення цього поняття, а також його класифікація та типологія. У цьому дослідженні під КС розуміємо «правила і послідовності комунікативних дій, яких дотримується адресант для досягнення певної комунікативної мети» [3, с. 339], а також систему «стратегій, об'єднаних інтегральною ознакою комунікативної ефективності» [16, с. 168].

Комунікативні тактики, які слугують для реалізації КС, розглядають як «сукупність прийомів і методів реалізації комунікативної стратегії, визначену лінію мовленнєвої поведінки на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямованої на

одержання бажаного ефекту чи запобігання ефекту небажаного» [3, с. 340], зокрема в медіалінгвістиці їх визначають як «локальні інтенції, що в контексті ... актуалізують повідомлення» [16, с. 174].

Відповідно до типу дискурсу, завдань та цілей окремих досліджень існують різноманітні підходи до типології КС [5, с. 157–170; 13, с. 58; 14, с. 91–94]. Оскільки політичний медіадискурс є інтегративним явищем, яке об'єднує типові риси як політичного, так і медіадискурсу [12, с. 24], то для аналізу дібраного мовного матеріалу послуговуємося типологією КС політичного дискурсу, запропонованою О. Яшенковою [5, с. 168–169], а також класифікацією КС мас-медійного дискурсу В. Посмітної [11, с. 124–125]. О. Яшенкова виокремлює такі КС політичного дискурсу: саморепрезентації, агітаційну, формування емоційного настрою, інформаційно-інтерпретаційну, аргументативну, маніпулювання, дискредитації, нападу, самозахисту та ін. [5, с. 168], кожна з яких реалізується за допомогою відповідних тактик. В. Посмітна визначає такі КС у мас-медіа: формування громадської думки; інформування громадськості про найважливіші події; формування та коригування картини світу; критичного аналізу діяльності держструктур; створення публічного іміджу певної організації, структури, окремої особи; популяризування політичних ідей; зацікавлення громадськості в отриманні інформації; емоційного впливу; маніпулювання [11, с. 124–125].

У результаті лінгвістичного аналізу політичних коментарів в німецьких онлайн-виданнях виявлено такі КС та тактики їхньої реалізації:

1. Інформаційно-інтерпретаційна КС представлена, окрім тактики інформування, яка є універсальною для медіатекстів, та тактики коментування (об'єктом аналізу є коментарі), також наступними тактиками:

– акцентування на позитивній інформації: *Doch nach Aussage von Militärexperten kann es mitunter auch viel schneller gehen* [17];

– пояснення: *Tatsache ist, dass muslimische Dagestaner und andere Kaukasier in Russland oft fremdenfeindlichen Übergriffen ausgesetzt sind* [18].

– визнання проблеми, яка існує: *Es zeigt sich, was passiert, wenn man der „Emma“-Losung folgt, der Ukraine keine schweren Waffen zu geben. Die Verteidiger von Mariupol haben ihren Widerstand aufgegeben* [19];

– вказування на шлях розв'язання проблеми: *Eine effektive Maßnahme zum Eigenschutz vor staatlicher Propaganda ist es, sich über echte Faktenchecks unabhängiger Stellen und seriöse Quellen zu informieren, welche Falschinformationen aktuell gestreut werden, erklärt Julia Smirnova* [20].

2. Аргументативна КС відображена за допомогою таких тактик:

– покликання на авторитет: *Hätte die Ukraine schwere Waffen gehabt, hätte sie die Eingeschlossenen von Mariupol befreien können, sagt Präsident Wolodymyr Selenskyj* [19];

– ілюстрування: *«Sie haben Kulturerbe vernichtet, Tiere und Umwelt an die Grenze einer Katastrophe gebracht, Frauen, Kinder brutal ermordet, gefoltert, vergewaltigt, Massengräber errichtet»* [21];

– вказання на перспективу: *Die Schätzungen von Experten für die nötige Ausbildung reichen von sechs Monaten bis zu drei Jahren* [17];

– контрастивного аналізу: *Die USA sprechen von 10 000 russischen Toten, die Ukraine gar von 20 000. Unabhängige*

russische Journalisten vom Internetportal Mediasona konnten bisher in mühevoller Kleinarbeit die Namen von 1744 toten Soldaten verifizieren [18];

– обґрунтованих оцінок: *Viele Informationen, die uns aus dem Ukraine-Krieg erreichen, kommen von offiziellen russischen oder ukrainischen Stellen – also von den Konfliktparteien selbst. Solche Informationen sind deshalb nicht notwendigerweise falsch, aber zunächst nicht von unabhängigen Stellen überprüft* [20];

– інклюзивності: *«Wahrscheinlich werden wir alle als andere Menschen aus diesem Krieg herauskommen.»* [21].

3. КС емоційного впливу реалізується через такі тактики:

– звернення до емоцій адресата: *«Wir haben unter russischen Bomben überlebt. Wir beide hatten wochenlang nichts zu essen. Wie könnte ich ihn zurücklassen?» sagte sie* [22];

– єднання: *Man könne «die Ukraine in dem Krieg nicht alleine lassen. Sie kämpft auch für uns.»* [17];

– негативних прогнозів: *Pandemie, Krieg und über kurz oder lang Klimakatastrophen, ein düsteres Szenario. Es kommen schwierige, vielleicht schwere Zeiten auch auf jene Bürgerinnen und Bürger Europas zu, die im Westen des Kontinents leben und für den Osten bisher meist wenig Gedanken übrig hatten, oder doch nur wenig gute* [23].

4. Агітаційна КС знаходить відображення у таких тактиках як:

– протиставлення: *Während Selenskyj seinem Volk dankt, kündigt Russland weitere Angriffe an – auch auf Kiew* [17];

– апелювання до моральних цінностей: *Gilt ihr Leben in Russland weniger?* [18].

5. КС критичного аналізу діяльності держструктур представлена тактиками:

– дискредитування владних структур і їхніх представників: *Egal, ob es um die Gräueltaten an Zivilisten in Butscha oder den Grund für die Invasion in die Ukraine geht, der Kreml kommuniziert alternative Erzählungen zur Faktenlage – mit Halbwahrheiten und falschen Informationen* [20];

– оприлюднення неочікуваних даних: *Dabei fällt auf, dass besonders viele Tote aus zwei nicht ethnisch russischen Teilrepubliken stammen* [18].

6. КС формування громадської думки репрезентована через тактику представлення позиції як єдино правильної, оскільки в усіх аналізованих медіатекстах поширюється ідея підтримки і допомоги Україні у війні проти російської агресії.

7. КС інформування громадськості про найважливіші події втілюється за допомогою тактик добирання та подавання інформації, зокрема, у коментарях проаналізовано погляди на ситуацію з різних сторін (урядів та громадян України, Росії, Німеччини, США тощо), що, в свою чергу, сприяє об'єктивному висвітленню подій: *Viele Informationen, die uns aus dem Ukraine-Krieg erreichen, kommen von offiziellen russischen oder ukrainischen Stellen – also von den Konfliktparteien selbst* [20].

8. КС маніпулювання, яка часто поєднується з іншими КС [11, с. 125], наприклад, аргументативною КС, агітаційною КС, КС емоційного впливу, реалізується в аналізованих медіатекстах через тактики спрощення понять (*Das Rekrutierungsbüro der russischen Armee hat viel zu tun* [22]), посилення на авторитети (*Wirtschaftsminister und Vizekanzler Robert Habeck sagte..., «es müssen mehr Waffen kommen»* [18]; *Einige anstehende Lieferungen aus dem Westen hat der US-Verteidigungsminister Lloyd Austin am Montag benannt* [24]) тощо. Ця КС у багатьох випадках використовується з деструктивною метою (спонукає

адресата до висновків і суджень, які не співпадають з його власними), проте може мати й позитивний вплив, коли базується на принципах схвалення, виявлення прихильності і спрямована на гармонізацію стосунків.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. У результаті проведеного дослідження було виокремлено 74 фрагменти з політичних коментарів німецьких видань на тему «Krieg in der Ukraine», які унаочнюють використання широкого спектру КС і тактик задля досягнення відповідних комунікативних цілей. Кількісний аналіз опрацьованого мовного матеріалу показав, що найширше представлені аргументативна КС за допомогою тактик покликання на авторитет (12,58%), ілюстрування (8,88%), вказання на перспективу (5,18%); КС емоційного впливу через тактику звернення до емоцій адресата (5,92%) та інформаційно-інтерпретаційна КС із використанням тактик пояснення (4,44%) та акцентування на позитивній інформації (3,7%). Решта зафіксованих КС і тактик представлена меншим набором прикладів.

Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити висновок, що КС і тактики, залучені в німецькомовних політичних коментарях на тему «Krieg in der Ukraine» сприяють об'єктивності в інформуванні носіїв німецької мови, декларують цінності демократії і гуманізму, спонукають до консолідованості суспільної думки щодо необхідності підтримки і допомоги Україні у боротьбі із загарбниками.

Перспективним видається подальший аналіз прийомів та лінгвістичних засобів впливу, які використовуються в політичних медіатекстах, у розрізі медіаекології.

Література:

- Seifried B. Talkshow als Subjekt-Diskurs: Sprachliche und interaktive Verfahren und Strategien einer diskurspezifischen Konstruktion von Subjektpositionen in US-amerikanischen Talk-Service-Shows. Frankfurt am Main. 1999. 261 S.
- Dijk T.A. van. Critical Discourse Analysis. The Handbook of Discourse Analysis. Ed. By D. Schiffrin, D. Tannen, H.E. Hamilton. Blackwell Publishers Ltd. 2001. P. 352–371.
- Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Академія, 2004. 342 с.
- Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. М.: КомКнига, 2006. 288 с.
- Яшенкова О.В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2010. 312 с.
- Дацюк С. Коммуникативные стратегии. URL: http://www.uis.kiev.ua/xyz/discussion/communicative_strategy.html
- Теорія медіалінгвістики: підручник. За ред. Л.І. Шевченко. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2021. 214 с.
- Загнітко А.П. Комунікативно-стратегічні типи мовленнєво-мисленнєвих маніпуляцій: час ведмедика Волдо. Записки з українського мовознавства. 2019. Вип. 26(2). С. 203–216.
- Швелідзе Л.Д. Мовні засоби реалізації комунікативних стратегій у дискурсі соціальних мереж (на матеріалі української й англійської мов). Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17. Вінниця, 2021. 240 с.
- Петренко С.В. Особливості реалізації комунікативних тактик і стратегій в англomовному літературному огляді. Вісник Житомирського державного університету. Вип. 2(80). Серія: Філологічні науки. 2015. С. 177–181.
- Посмітна В.В. Комунікативні стратегії та тактики мас-медійного дискурсу в аспекті потенційної загрози деструктивного мовного впливу. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. № 39. Т. 3. 2019. С. 123–126.
- Велівченко В.Ф. Політичний медіадискурс: мовні засоби реалізації функції маніпулятивного впливу. Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки. Вип. 2. 2017. С. 21–27.
- Дяченко Н.М., Халін В.В. Комунікативні стратегії в сучасному українському політичному дискурсі. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки. Вип. 1 (89). 2019. С. 56–62.
- Зернецька О., Зернецький П. Політичний дискурс: комунікативні стратегії інформаційної доби. Вісник Львівського університету. Серія журналістики. Вип. 25. 2004. С. 90–96.
- Павлова Л.В., Тарасова Г.С. Комунікативні стратегії і тактики в англomовному політичному медіадискурсі. Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Т. 29 (68), № 3. 2018. С. 55–60.
- Шевченко Л.І., Дергач Д.В., Сизонов Д.Ю. Медіалінгвістика: словник термінів і понять. За ред. Л.І. Шевченко. Вид. 2-ге, випр. і доп. К.: ВПЦ «Київський університет», 2014. 380 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

- Klein O. Schwere Waffen für die Ukraine: Sind deutsche Panzer eine schnelle Hilfe? ZDF (online), 15.04.2022 URL: <https://www.zdf.de/nachrichten/politik/waffenlieferungen-militaer-ukraine-krieg-russland-100.html>
- Affentranger Z. Wen Putin zum Töten und Sterben ausschickt. SDZ, 3.05.2022. URL: <https://www.sueddeutsche.de/politik/ukraine-russische-soldaten-herkunft-1.5576695>
- Hanfeld M. In Putins Fängen. FAZ, 22.05.2022. URL: <https://www.faz.net/aktuell/ukraine-konflikt/folgen-sanktionen-gegen-russland-im-ukraine-krieg-krise-kommt-noch-18056134.html?premium>
- Wagner L. So streut Russland Zweifel: Taktiken der Propaganda im Ukraine-Krieg. ZDF, 04.05.2022. URL: <https://www.zdf.de/nachrichten/politik/propaganda-falschinformationen-ukraine-krieg-russland-100.html>
- Buchwald S. Das verlorene Lachen. SDZ, 7.05.2022. URL: <https://www.sueddeutsche.de/muenchen/muenchen-ukraine-daria-onyshchenko-kundgebungen-1.5579254>
- Kurkov A. Flucht vor den russischen Horden. FAZ, 10.05.2022. URL: <https://www.faz.net/aktuell/ukraine-konflikt/der-schriftsteller-andrej-kurkov-ueber-den-krieg-in-der-ukraine-18017549.html?premium>
- Randow G. von. Putins Rache an der Geschichte. Zeit Online, 25.02.2022. URL: <https://www.zeit.de/kultur/2022-02/wladimir-putin-russland-ukraine-krieg-geschichte-geopolitik/komplettansicht>
- Friederichs H. Was die Ukraine braucht und was sie bekommt. 24. 05. 2022. URL: <https://www.zeit.de/politik/ausland/2022-05/waffenlieferungen-ukraine-krieg-russland-olaf-scholz-faq>

Piankovska I. Communicative strategies and tactics in German political commentaries on the topic «Krieg in der Ukraine»

Summary. The article analyzes communicative strategies (CS) and tactics in German political commentaries on the topic «Krieg in der Ukraine». It is emphasized that interdisciplinary research of linguistic means of influence used in the media is an important part of the formation of a positive or negative worldview of citizens and public consciousness. Different approaches to the definition of CS and tactics and their typology in terms of political media discourse are considered. An analysis of empirical material selected from a continuous sample of the online publications «Frankfurter Allgemeine Zeitung», «Süddeutsche Zeitung», «Zeit» and «ZDF» showed that the authors of German political commentaries on the war in Ukraine use a wide range of CS, including informational-interpretive (using tactics of emphasizing positive information, explaining, acknowledging the problem, pointing out

the way to solve the problem), argumentative (by tactics of calling for authority, illustration, pointing to perspective, contrastive analysis, sound assessments, inclusiveness), emotional influence (by tactics of addressing emotions, unity, negative predictions), agitation (by tactics of opposition and appeal to moral values), critical analysis of the activities of state structures (by tactics of discrediting government agencies and their representatives, disclosure of unexpected data), formation of public opinion (tactics of presenting

the position as the only right one), informing the public about the most important events (tactics of gathering and presenting information), manipulation, etc. Linguistic analysis of the CS and tactics in German political commentaries on the topic «Krieg in der Ukraine» has shown that their use promotes objectivity in informing German speakers and has a positive impact on public consciousness.

Key words: political media discourse, media text, communicative strategies and tactics, linguistic means of influence.

Тарануха Т. В.,

кандидат філологічних наук, доцент,

старший викладач кафедри германських мов та методик їхнього навчання

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

СЕМАНТИКА ТА СТРУКТУРА ДІЄСЛІВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

Анотація. Статтю присвячено зіставному аналізу дієслівних фразеологічних одиниць на позначення рис характеру людини в українській та німецькій мовах. Матеріалом дослідження є дієслівні фразеологічні одиниці, отримані шляхом суцільної вибірки із фразеологічних словників. Основні ознаки дієслівних фразеологічних одиниць формуються у результаті взаємодії різних рівнів мови: 1) семантичного – фразеологічне значення загально-процесуального або процесуально-атрибутивного характеру; 2) морфологічного – дієслівний компонент є граматичним центром фразеологізму; 3) синтаксичного, коли фразеологізм виконує функцію присудка. Відсутність хоч однієї з названих ознак позбавляє фразему статусу дієслівної. У результаті аналізу було виокремлено такі моделі дієслівних фразеологізмів: “дієслово + компаратив”, “дієслово + іменник”, “дієслово + іменник + обставина”, “дієслово + іменник з прийменником з означенням або без”, “прислівник + дієслово”. Опорним компонентом дієслівних фразеологізмів слугують дієслова, єдиною їх формою підрядного зв’язку є прилягання. Досліджувані дієслівні фразеологізми в обох мовах є компаративними та некомпаративними. Компаративні фразеологічні одиниці представлені фразеологічною моделлю “дієслово + компаратив”. У дієслівних компаративних фразеологічних одиницях перший компонент вживається в буквальному значенні, а другий компонент є інтенсифікатором. Більшість дієслівних компаративних фразеологізмів другим компонентом мають лексему, лише деякі – сполучення лексем. Образними компонентами дієслівних компаративних фразеологізмів є тварини, представники певної професії, представники певних верств населення, власні назви, артефакти та абстрактні поняття. Найпродуктивнішою моделлю дієслівних некомпаративних фразеологізмів є модель “дієслово + іменник”. Більшість фразеологізмів цієї моделі характеризуються об’єктними відношеннями, дієслово вимагає свого поширення об’єктом, на який спрямована або з яким пов’язується дія. Дієслівні фразеологізми повністю або частково переосмислені мотивованими або немотивованими одиницями. Основними типами переосмислення є метафора, метонімія та порівняння.

Ключові слова: фразеологізм, фразеологічна модель, німецька мова, українська мова, образний компонент.

Постановка проблеми. Сучасний період розвитку мовознавства характеризується підвищеним інтересом до порівняльного вивчення мов. Однією із актуальних проблем у сучасній теорії фразеології є виявлення спільних і відмінних ознак у фразеологічних системах споріднених і неспоріднених мов.

Аналіз досліджень. Проблема систематизації та класифікації фразеологічного складу мови постійно перебуває в полі зору мовознавців. Свідченням цього є низка моногра-

фій та дисертаційних досліджень, присвячених цій тематичі в українській (А. Архангельська, Ю. Прадід, О. Селіванова, В. Ужченко, Д. Ужченко), російській (М. Алефіренко, Н. Семенов), англійській (О. Арсент’єва, О. Кунін), німецькій (Я. Баран, Н. Лалаян, О. Райхштейн, Н. Burger, W. Fleischer, C. Földes) та романських (Н. Стрілець) мовах, у яких фразеологізми описуються з огляду на взаємодію лексико-семантичних і морфологічних явищ у процесі виникнення і функціонування фразеологічних одиниць. В.Ужченко зазначає, що серед різних спроб класифікувати фразеологічний склад мови помітне місце посідає семантико-граматичний розподіл фразем, намагання вписати їх у різні граматичні класи, що співвідносяться із різними частинами мови. Але на відміну від слів фразеологізми значно важче класифікувати за граматичним принципом, що зумовлюється їх генезою і структурно-семантичними ознаками: фразеологізм є результатом переосмислення вільного словосполучення, надслівною структурою, у якій особливим способом поєднуються семантико-граматичні ознаки всіх компонентів [1, с. 130]. Я.Баран вказує на те, що вступаючи у взаємозв’язки у мовленні, фразеологізми підпорядковуються загальним законам словосполучення одиниць, що мають чітке категоріальне визначення. Фразеологізми, співвідносні зі словосполученням, організуються за моделями вільних сполучень слів, властивих тій чи іншій мові. Такі фразеологізми співвідносяться з різними частинами мови [2, с. 66-67]. М.Алефіренко пропонує низку ознак, за якими фразеологізм співвідноситься з різними частинами мови: характер семної презентації об’єктивної дійсності в семантичній структурі фразем, наявність або відсутність у лексичних компонентах граматичних категорій і їх морфологічних парадигм, структурно-граматична модель фраземи, тип її граматичного зв’язку з іншими елементами мовленнєвого контексту та синтаксичні функції у реченні [3, с. 46].

Мета статті. Зіставний аналіз фразеологічних одиниць у структурно-граматичному аспекті спрямований на виявлення їхнього структурно-граматичного паралелізму та структурно-граматичних розбіжностей у німецькій та українській мовах. Матеріалом дослідження є дієслівні фразеологічні одиниці на позначення рис характеру людини української та німецької мов, отримані шляхом суцільної вибірки із фразеологічних словників.

Виклад основного матеріалу. Дієслівні фразеологізми виражають загальне значення дії. Їм властиві граматичні категорії часу, виду, особи, числа, способу і стану [2, с. 68]. У реченні дієслівні фразеологізми виконують синтаксичну функцію присудка. Як і дієслова, дієслівні фразеологізми мають категоріально-граматичне значення процесуальності [3, с. 53].

У результаті взаємодії різнорівневих мовних факторів формуються основні ознаки дієслівних фразеологізмів: 1) семантичного – фразеологічне значення загально-процесуального

або процесуально-атрибутивного характеру; 2) морфологічного – дієслівний компонент є граматичним центром фразеологізму; 3) синтаксичного, коли фразеологізм виконує функцію присудка. Відсутність хоч однієї з названих ознак позбавляє фразему статусу дієслівної [3, с. 53].

Опорним компонентом дієслівних фразеологізмів слугують дієслова, єдиною їх формою підрядного зв'язку є прилягання. Досліджувані дієслівні фразеологізми в обох мовах є компаративними та некомпаративними. Компаративні фразеологічні одиниці представлені фразеологічною моделлю “дієслово + компаратив”. У дієслівних компаративних фразеологічних одиницях перший компонент вживається в буквальному значенні, а другий компонент є інтенсифікатором. Як перший компонент у німецьких фразеологічних одиницях, які позначають риси характеру людини вживаються дієслова *sich spreizen, angeben, lügen, rangehen, sich drehen, schweigen*, в українській мові – *величатися, пишатися, грити*. Більшість дієслівних компаративних фразеологізмів другим компонентом мають лексему, лише деякі – сполучення лексем. Образними компонентами дієслівних компаративних фразеологізмів можуть бути:

- **тварини**: укр. *величатися (завеличатися, пишатися) як порося на орчику (як свиня в дощ, як кошеня в попелі)* [4, с. 154], нім. *sich wie ein Pfau spreizen* [5, Т. II, с. 102] – “величатися як павич”. Серед таких фразеологізмів виділяються також ті, образні компоненти яких утворилися внаслідок метонімічного перенесення: *wie ein Wald voll Affen/ wie eine Tüte Mücken angeben* [6, с. 45] – “вихвалитися без міри; дослівно: вихвалитися як цілий ліс мавп/ як цілий пакет комарів”, *ein Gemüt wie ein Fleischerhund haben* [6, с. 270] – “бути бездушним; досл. Мати серце як у собаки м'ясника”;

- **представники певної професії**: нім. *denken wie ein Seifenstieder* [5, Т. II, с. 189] – “бути безтурботним; дослівно: думати як миловар”;

- **представники певних верств населення**: нім. *lügen wie ein Landstreicher* [5, II, 34] – “досл. брехати як волоцюга”;

- **власні назви**: нім. *rangehen wie Blücher* [5, Т. I, с. 111] – “діяти рішуче; досл. Ринулися в бій, як Блюхер (Блюхер – пруський фельдмаршал, брав участь у битві з армією Наполеона під Ватерлоо)”, *rangehen wie Hektor an die Buletten* [6, 599] – “діяти рішуче (Гектор – ватажок Троянської війни)”;

- **артефакти**: укр. *грити як іржа залізо* [4, с. 67], нім. *sich drehen wie eine Wetterfahne* [6, с. 171] – “постійно змінювати свою думку; досл. Крутитися як флюгер”, *ein Gemüt wie ein Schaukelpferd haben* [6, с. 271] – “бути дуже терпеливим; досл. ein Schaukelpferd – іграшка-гойдалка для дітей”, *schweigen wie ein Grab* [6, с. 691] – “бути мовчазним; досл. мовчати як могила”;

- **абстрактне поняття**: нім. *lügen wie eine Leichenrede* [5, Т. II, с. 34] – “досл. брехати як некролог”.

Найпродуктивнішою моделлю дієслівних некомпаративних фразеологізмів є модель “дієслово + іменник”. Більшість фразеологізмів цієї моделі характеризуються об'єктними відношеннями, дієслово вимагає свого поширення об'єктом, на який спрямована або з яким пов'язується дія. Компоненти таких сполук виражають разову дію: *позбутися клепки* [7, Т. II, с. 662] – “втратити розсудливість, стати нерозумним, дурним”, *розгубити ролики* [7, Т. II, с. 748] – “втратити здатність правильно думати, діяти”, *показати зуби* [4, с. 66] – “виявити свою злостиву вдачу, злі наміри”, *кувати (дзвонити) лихо* [4, с. 98] – “діяти підступно, завдавати комусь горя”, нім. *die Nase hoch tragen* [5, Т. II, с. 72] – “дерти носа, гнути кирпу”, *den Groschen umdrehen* [5, Т. I, с. 281] – “труситися над кожною копійкою”, *seinen Dickkopf aufsetzen* [6, с. 164] – “наполягати уперто на своєму”.

Обставинні відношення виникають між компонентами таких українських фразеологізмів цієї моделі: *витися (зв-*

ватися, крутитися) в'юном (лисом) [7, Т. I, с. 427] – “підлещуючись догоджати кому-небудь”, *ходити навичем (гоголем)* [7, Т. II, с. 602] – “триматися поважно, гордовито, зарозуміло, зверхньо”.

Фразеологічна модель “дієслово + іменник + означення”. Фразеологізми цієї моделі виражають об'єктно-атрибутивні відношення та можуть мати у своїй структурі препозитивні та постпозитивні означення: укр. *кувати речі недобрії* [4, с. 168] – “пести плітки, зводити наклепи”, *ділитися останнім шматком* [4, с. 220] – “виявляти доброту, людяність”, нім. *einen krummen Rücken machen* [5, Т. II, с. 142] – “раболіпствувати, низькопоклонничати”, *seinen Dickschädel durchsetzen* [5, Т. I, с. 146] – “уперто домагатися свого будь-якими засобами”, *kalt Blut bewahren* [6, с. 130] – “опанувати себе, залишитися холоднокривним”, *ruhiges Blut bewahren* [6, с. 130] – “зберігати спокій у критичній ситуації”, *große Bogen spucken* [6, с. 134] – “поводитися чванливо, бундючно”.

Фразеологічна модель “дієслово + іменник + обставина”. Фразеологізми цієї моделі виражають об'єктно-обставинні відношення, всі одиниці мають у своєму складі прийменник: укр. *держати розум в голові* [7, Т. I, с. 131] – “бути розсудливим, розважливим”, *держати (тримати) камінь за пазухою* [4, с. 69] – “приховувати злобу, ненависть до кого-небудь”, *тримати (держати) ніс (носа) за вітром (по вітру)* [4, с. 123] – “діяти непослідовно, безпринципно, змінюючи свої переконання й поведінку відповідно до обставин”, нім. *das Blaue vom Himmel lügen* [6, с. 125] – “брехати”, *aus seinem Herzen keine Mördergrube machen* [6, с. 352] – “бути відвертим”.

Фразеологічна модель “дієслово + іменник з приєднанням до означенням або без”: укр. *давити на всі гальма* [7, Т. I, с. 218] – “діяти надзвичайно рішуче”, *іти на все* [7, Т. I, с. 353] – “не рахуватися ні з чим, не зважати ні на які перешкоди”, *приходити до розуму* [7, Т. II, с. 701] – “ставати розумним, кмітливим, розважливим”, *танцювати (скакати) під дудку* [4, с. 52] – “безперечно виконувати чий-небудь бажання, підкорятися”, *водити за ніс (за носа)* – “обдурювати кого-небудь, не виконуючи обіцяного або приховуючи щось”, *лізти (іти, грубо перти)/полізти на рожен* [4, с. 168] – “наражатися на небезпеку, на неприємність, бути необережним”, *пройти кризь сито і реуето* [4, с. 187] – “бути хитрим, винахідливим; на життєвому шляху набути чималого досвіду”, нім. *vor Neid vergehen (platzen)* [5, Т. II, с. 76] – “лопнути від заздрощів”, *ohne gelehrte Brille lesen* [5, Т. I, с. 123] – “керуватися здоровим розумом”, *mit dem Feuer spielen* [6, с. 219] – “легковажно наражатися на небезпеку”, *ins Gesicht lügen* [6, с. 277] – “нахабно брехати”.

Фразеологічна модель “прислівник + дієслово”. Таку модель мають лише фразеологізми німецької мови, між компонентами яких виникають обставинні відношення: *vornehm tun* [5, Т. II, с. 293] – “заноситися, бундючитися”, *sich wichtig fühlen, sich wichtig nehmen (vorkommen)* [5, Т. II, с. 318], *sich grün machen* [5, Т. I, с. 283] – “бути про себе дуже високої думки, задирати ніс”, *sich wichtig machen* [5, Т. II, с. 318] – “бундючитися, копилити губу”, *bescheiden tun* [5, Т. I, с. 91] – “бути скромним”, *blind zufahren* [5, Т. I, с. 101] – “діяти наосліп, нерозважливо”, *dick lügen* [5, Т. I, с. 145] – “брехати, як рудий собака”, *hell denken* [5, Т. I, с. 321] – “добре метикувати”, *kleinlich denken* [5, Т. I, с. 386] – “бути дріб'язковим”.

Дієслівні фразеологізми повністю або частково переосмислені мотивованими або немотивованими одиницями. Основними типами переосмислення є **метафора**: укр. *пести павутиння* [4, с. 137], *пести плетиво* [4, с. 149] – “підступно, хитро підкоряти своєму впливові”, *крутити хвостом* [4, с. 209] – “хитрувати, лукавити, лицемірити”, *ставати на двох лапках* [7, Т. II, с. 856] – “бути готовим

виконати будь-які бажання, чіі-небудь прохання”, *робити з губи (писки) халяву* – не виконувати своєї обіцянки; брехати [4, с. 43], *підкладати свиню* – нишком чи ненароком завдавати кому-небудь прикрощів, діяти підступно. [4, с. 180], нім. *sich grün machen* [5, Т. I, с. 283] – “бути про себе дуже високої думки, задирати ніс”, *mit dem Feuer spielen* [6, с. 219] – “легковажно наражатися на небезпеку”, **метонімія**: укр. *ноги мити* [4, с. 126] – “прислужувати кому-небудь, бути відданим”, *замилювати очі* [4, с. 132] – “обдурювати кого-небудь, хитрувати”, *продавати/ продати душу* [4, с. 5] – “втрачати гідність, зраджувати”, *брати на зуби* [4, с. 64] – “обирати кого-небудь об’єктом пересудів, пліток”, *зуби з’їсти* [4, с. 65] – “мати великий досвід”, *показати зуби* [4, с. 66] – “виявити свою злостиву вдачу, злі наміри”, *водити за ніс* [4, с. 121] – “обдурювати кого-небудь, не виконуючи обіцяного або приховуючи щось” та **порівняння**: укр. *величатися як порося на орчику (як свиня в дощ, як кошеня в попелі)* [4, с. 154], *як іржа залізо* [4, с. 67], *як з гілля (з ланцюга, з цепену і т. ін.) зірвався* [4, с. 30], нім. *sich wie ein Pfau spreizen* [5, Т. II, с. 102] – “величатися як павич”, *sich drehen wie eine Wetterfahne* [6, с. 171] – “постійно змінювати свою думку; досл. крутитися як флюгер”, *lügen wie ein Landstreicher (wie eine Leichenrede)* [5, Т. II, с. 34] – “брехати, як рудий собака”, *wie ein Pfau (ein) Rad schlagen* [5, Т. II, с. 102] – “величатися як павич”.

Однією із найпродуктивніших моделей дієслівних фразеологізмів у обох мовах є поєднання головного компонента-дієслова із словосполученням: укр. *виходити сухим із води* [4, с. 21], *зірок з неба не хапати* [4, с. 63] – “хто-небудь не відзначається неабиякими здібностями, розумом”, *не давати наплювати [собі] в кашу; не давати собі по носі грати; не давати собі на ногу наступати* [4, с. 71] – “не допускати кривди, зущання над собою, не шкодити собі”, *пускати ману в вічі* [4, с. 105] – “обдурювати, змушувати вірити в що-небудь нереальне, *тримати ніс за вітром* [4, с. 123] – “діяти непослідовно, безпринципно, змінюючи свої переконання й поведінку відповідно до обставин”, *очей у Сірка (Рябка) позичати* [4, с. 134] – “втратити почуття сорому, власної гідності”, *з-під стоячого підешу втипор* [4, с. 147] – “дуже хитрий, спритний, кмітливий”, *чужими руками жар загрібати* [4, с. 177] – “користуватися результатами праці інших”, *пройти крізь сито і решето* [4, с. 187] – “бути хитрим, винахідливим; на життєвому шляху набути чималого досвіду”, *за словом у кишеню не лізти* [4, с. 191] – “бути дотепним і метким у розмові”, *підвести під дурного хату* [4, с. 208] – “ошукати”, *лізти чортові на роги* [4, с. 215] – “ризикувати, потрапляти в складну ситуацію, *ділитися останнім шматком* [4, с. 220] – “виявляти доброту, людяність”, нім.: *allerlei Manöver machen* [5, Т. II, с. 43] – “вдаватися до вивертів; мудрувати”, *die Nase hoch tragen* [5, Т. II, с. 72] – “дерти носа, гнути кирпу”, *nicht über die eigene Nase hinaussehen* [5, Т. II, с. 74] – “не бачити далі свого носа”, *einen krummen Rücken machen* [5, Т. II, с. 142] – “раболіпствувати, низькопоклонничати”, *j-d hat den Verstand mit dem Schaumlöffel gegessen* [5, Т. II, с. 158] – “хто-небудь розуму так і не набрався”, *alle Schliche und Kniffe kennen (sich auf alle möglichen Schliche verstehen)* [5, Т. II, с. 166] – “знати всі хитрощі”, *nicht bis drei (bis vier, fünf) zählen können* [5, Т. II, с. 335] – “бути цілковитим неуком, невігласом”, *den Daumen auf dem Beutel halten* [5, Т. I, с. 98] – “скупитися, скнарити”.

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що в українській та німецькій мовах дієслівні фразеологізми на позначення рис характеру людини мають різноманітну структурно-граматичну

семантику, різні способи вираження синтаксичних відношень та яскраво виражену образну семантику.

Література:

1. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови К.: Знання, 2007. 494 с.
2. Фразеологія: знакові величини / Баран Я. А. та ін. Вінниця: Нова книга, 2008. 256 с.
3. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Х.: Вища школа, 1987. 167 с.
4. Фразеологічний словник української мови / уклад. В. Д. Ужченко та ін. К.: Освіта, 1998. 224 с.
5. Німецько-український фразеологічний словник: в 2 т. / В. І. Гавриць, О. П. Пророченко. К.: Рад. Школа, 1981.
6. Duden. Redewendungen. Band 11. Mannheim: Dudenverlag, 2002. 995 S.
7. Фразеологічний словник української мови: у 2 кн. / уклад. В. М. Білоноженко та ін. К.: Наук. думка, 1993. Кн. 1. 528 с.; Кн. 2. С. 529–980.

Taranukha T. Semantics and the structure of verbal phraseological units for the designation of human character traits in Ukrainian and German

Summary. The article is devoted to a comparative analysis of verbal phraseological units for the designation of human character traits in Ukrainian and German. The material of the study is verbal phraseological units obtained by a solid sample of phraseological dictionaries. The main features of verb phraseological units are formed as a result of the interaction of different levels of a language: 1) semantic – phraseological meaning of a general procedural or procedural-attributive nature; 2) morphological – the verbal component is the grammatical centre of idiomatic expression; 3) syntactic, when idiomatic expression performs the function of a predicate. The absence of at least one of the named signs deprives the phrase of the status of a verbal one. As a result of the analysis, the following models of verb phraseological units have been resolved: “verb + comparative”, “verb + noun”, “verb + noun + adverbial modifier”, “verb + noun with preposition with or without a modifier”, “adverb + verb.” The key component of verbal idiomatic expressions are verbs, the only form of their subordinate linking is juxtaposition. The verbal idiomatic expressions studied in both languages are comparative and non-comparative. Comparative phraseological units are represented by the phraseological model “verb + comparative”. In verbal comparative phraseological units, the first component is used in a literal sense, and the second component is an intensifier. Most verbal comparative idiomatic expressions have a lexeme as the second component, only some have lexeme conjunctions. Figurative components of verbal comparative idiomatic expressions are animals, representatives of a certain profession, representatives of certain layer of the population, proper names, artifacts and abstract concepts. The most productive model of verbal non-comparative phrases is the “verb + noun” model. Most phraseological units of this model are characterized by object relations, the verb requires its propagation by the object to which the action is directed or associated. Verbal idiomatic expressions are completely or partially redefined by motivated or unmotivated units. The main types of rethinking are metaphor, metonymy, and comparison.

Key words: phraseological unit, phraseological model, the German language, the Ukrainian language, figurative component.

*Tymkova V. A.**Candidate of Philology, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign Philology and Translation
Vinnitsa Institute of Trade and Economics of the State University of Trade and Economics
<https://orcid.org/0000-0001-5170-5412>**Lebedieva N. A.**Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior teacher of the Department of English Philology
Vinnitsa State Pedagogical University named by Mychailo Kotsubynsky
<https://orcid.org/0000-0001-6821-5559>*

LINGUISTIC PORTRAIT OF SPECIALISTS IN PUBLIC ADMINISTRATION

Summary. The article substantiates the relevance of communicative culture study of specialists in the field of public administration, because communication is the main component of their culturological competence. It is the ability to express their views correctly, clearly and concisely. The skill of public speech art is a component of public manager image, it determines his or her rating and contributes to professional and personal development. The essence of the concepts is clarified: language, speech, language culture, communicative culture; the basic principles of communicative culture are highlighted; identified features of communicative culture, which must be followed by a specialist in public administration in their work; the key problems of the public official's communicative culture are singled out and the ways of their solution are suggested; the importance of forming the communicative culture of a public sphere specialist is substantiated.

The analysis of communicative culture formation of civil officials is carried out, the separate exercises and the tasks directed on mastering of knowledge and abilities to use language tools and on checking degree of their formation are given; appropriate and conscious choice of a word or word form in accordance with the purpose of communication, syntactic compatibility of words in a sentence and compositional design of the text as a higher communicative unit; mastering synonyms, other groups of vocabulary and grammatical material of professional speech. One of the methodological directions for improving the communicative culture should be the purposeful removal of Russianisms, inappropriate loan translation and the introduction of Ukrainian words. It is emphasized that a proper communicative culture is evidence of a developed intellect and a high general culture of personality. Only through the high of communicative culture are manifested the inexhaustible potential of language, the harmony of its functions, because the modern sphere of public administration belongs to the sphere of high communicative responsibility.

Key words: communicative culture, norms of literary language, professional speech, public administration specialists, government officials.

Formulation of the problem. The determining factor in reforming politics and culture of Ukraine is its economic growth. However, during the war, Ukraine's economy not only lost a significant share of the potential for value added, but also underwent significant structural changes. The Russian-Ukrainian war divided

our lives "before" and "after". Therefore, the development of our country largely depends on the level of formation of the professional communicative culture of future public administration specialists. The priority for educators today is to provide educational services of high quality, in accordance with certain educational programs and plans to ensure the educational process.

At the present stage, the policy in the field of public administration is gradually changing. Today, the priority is the professionalization of the civil service and the formation of professional competence of civil officials, which requires, inter alia, increasing the requirements for the effectiveness of their communication as a factor in establishing links between state and public institutions, between public authorities and the public. In this regard, the problem of attracting skilled workers to the public administration, who, among other professional qualities, must be able to effectively and quickly overcome various communication barriers, establish business relationships with representatives of higher authorities and with citizens - the main consumers of public administration services. Thus, the importance of the communicative component of the activities of civil officials is growing, which is becoming an important element in building trust and partnerships between the community and the government. Taking into account these factors, there is an urgent need to form a high communicative culture of civil officials, which involves, above all, the study of theoretical aspects of the problem.

In this context, V. Loznytsia, author of the textbook "Psychology of Management", notes: "The success of business relations largely depends on the effectiveness of business communication. The ability to achieve the goal with minimal costs and time - a great art that requires not only deep professional knowledge and skills, but also mastery of modern techniques of business communication" [1, p. 32].

Communicative culture is one of the most important indicators of civilized society. After all, the process of mastering the language and its culture is associated with the acquisition and development of skills to speak and write correctly, the ability to formulate and express their opinions accurately, use language skills in communication and apply them actively and competently.

Perfect mastery of the communicative culture is an important component of training in the field of public administration, as the creative use of language totally reveals the professional talents

of the public manager, promotes his or her self-creation and self-expression.

The relevance of the research topic is that the communicative culture of the public manager is the main component of his or her culturological competence. After all, one of the main requirements for admission to the civil service is proficiency in the state language. According to linguist L. T. Masenko, "the success of the revival of national languages and cultures experiencing a long period of oppression depends on a combination of two factors: the collective will to independence and the conscious efforts of the national elite, which implements a language policy of protectionism to its culture" [2, p. 95]. It should be noted that language is also one of the main means of training, skill and excellence of professionals. Wilhelm von Humboldt also noted that it is not people who master language, but language masters people.

Mastering the knowledge of stylistic riches of the Ukrainian language, first of all, by public managers who use the word as "tools, information carrier, professional verbal weapon and means of spiritual influence" [3, p. 10] contributes to the rise of culture and spirituality of the nation in general.

Analysis of recent research and publications. The problem of the public administration's communicative culture has attracted the attention of many experts. Communicative culture, according to Didkivsky V.P., is a reliable support in the expression of independence of thought, the development of human feelings, in the education of active, true patriotism. After all, the culture of language involves the development of ethical norms of interethnic communication, which characterize the general culture of our contemporaries [4].

When talking about the communicative culture, it is also necessary to find out what this concept entails. Language is the most universal means of human communication, accumulation and transmission of information, teaching and education, one of the most important components of human spiritual culture.

We can single out L. Pashko, who in her works pays attention to the study of business communication in the field of public administration, O. Kozievska, who studies the formation of communicative culture in the professional activities of civil officials. Kudryavtseva Z. devoted most of her works on the purity of speech as a component of professionalism of civil officials, national features and norms of etiquette in the culture of business communication are studied by Prykhodko O. The training of civil officials is revealed in the works of Kostyuk I. The communicative culture as a component of professional competence and the culture of business Ukrainian communication was studied by Plotnytska I. The problem of culture of civil officials as a necessary component of efficiency of functions is considered in the works which studies the problem of speech communication as a factor in the professional success of civil officials. Scientific research by I. Gruzynska, N. Demedyshyna, N. Drahomyretskaya, Y. Malik, S. Khadzhiradeva and other researchers intensified the discussion of various aspects of communicative activity of civil officials.

The modern sphere of public administration belongs to the sphere of increased communicative responsibility. Inadequate understanding of oral and written communication of the sender and recipient can lead to serious management failures, causing a variety of errors, misunderstandings and conflicts. According to the specifics of his or her activity, a civil official has not only to operate according to the law, to be guided by job descriptions, but also to explain, prove and persuade. A civil official constantly

interacts with citizens, helping them to solve social, economic and personal problems; communicates with entities belonging to different social strata and groups; contacts with representatives of various socio-political forces and formations; discusses issues related to the performance of official duties, decision-making, organization of events, etc. Modern civil officials are required not only competence, education, but also the ability to work with people at a high level of cultural, professional, moral and ethical requirements. That is why he or she must be a "professional communicator", have a high communicative culture [5, p. 153].

The purpose of the article is to clarify the essence of the concepts: language, speech, language culture, communicative culture; highlighting the basic principles of communicative culture; determining features of the communicative culture, which must be followed by the public manager in his or her activities; identifying key issues of public speaking and identifying ways to solve them.

Presenting main material. No wonder the expression of the famous philosopher Socrates "Speak, so that I may see you" has not lost its true meaning even through the ages, because, indeed, no matter how we try to take care of our appearance, surround ourselves with various objects, create for everyone the illusion of their image and our aesthetic tastes, but it will tell about us everything, how we have a speech apparatus and know how to keep ourselves in front of the audience will say much more about us, will say the main thing - who we really are, will show the level of our awareness, professionalism, literacy and experience.

Language is an important component of a person's general culture. Only he or she who learns the language culture in all its totality and multifacetedness, is able to become a creator of language values and fully realize themselves as individuals in any field of social activity. Speech is a language activity, a specific speech that takes place over time and is manifested in sound (including internal speech) or writing. Communicative culture is the possession of the norms of literary language, the ability to use all its means depending on the conditions of communication, purpose and content of speech.

Communicative culture is the observance of stable language norms of oral and written literary language, as well as conscious, relaxed, purposeful, skillful use of linguistic and expressive means depending on the purpose and circumstances of communication. According to Marusych N., the communicative culture is also a common language etiquette: typical formulas of greetings, farewells, wishes, invitations, and so on. They change depending on the situations of communication, social status, educational, age level of those who communicate [6, p. 33].

Norms of literary language - accepted in the social practice of people the rules of pronunciation, use of words, grammatical forms, construction of phrases and sentences [4, p. 187]. The level of language culture, as noted by researcher Redin P., is determined not by the depth of assimilation of norms, and the ability to possess all the riches of literary language [7].

According to Hrytsenko T.B., human speech is a kind of identity card, it is evidence of the level of education of a person, his culture, and at the same time, through the combined speech practice of speakers - it is an indicator of cultural. But the communicative culture is a system of requirements, regulations regarding the use of language in speech activity (oral or written) [5, p. 21].

Proper communicative culture is evidence of a developed intellect and a high general culture of personality. Only through

the high communicative culture are manifested the inexhaustible potentials of language, the harmony of its functions.

Communicative culture is of great national and social importance: it provides a high level of speech communication, effective implementation of all functions of language, ennobles relations between people, promotes the general culture of the individual and society as a whole. Through the communicative culture is the cultivation of language itself, its improvement [6, p. 36].

The communicative culture is based on the basic principles, among which Shevchuk S. distinguishes the following: correctness, consistency, logic, expediency, correctness, relevance, economy [8, p. 12]. The public manager in his activity must comply with the basic requirements of speech, his speech must be meaningful, which consists in a clear and complete understanding of the topic by the speaker; the language should be rich and rich in various means for expressing one's opinion, avoiding tautologies and similar words and phrases; accurate, for quick understanding and correct transmission of thought; expressive and appropriate.

Most errors are the result of interchangeability of words close in meaning (synonyms), which require different cases: *привести (до чого?) до ускладнень – спричинити (що?) ускладнення; навчатися (чого?) мови – вивчати (що?) мову; опанувати (що?) аудит – оволодіти (чим?) аудиторією; оплата (чого?) проживання – плата (за що?) за проживання; відповідно (до чого?) до наказу – згідно (з чим?) з наказом; властивий (кому?) службовцю – характерний (для кого?) для службовців; зважати (на що?) на ситуацію – враховувати (що?) ситуацію; наголосити (на чому?) на факті – підкреслити (що?) факт; повідомити (кому?) директору – інформувати (кого?) директора; повідомлювати (що?) факти – інформувати (про що?) про факти.*

In business professional communication, there are often mistakes related to the subordination a dependent word in a certain case, sometimes a preposition. Subordination is prepositional and non-prepositional, for example: non-prepositional subordination – *вжити (чого?) рішучих заходів; свідомий (чого?) обов'язку; немає (чого?) звіту; опанувати (кого?) себе; зрадити (кого?) ідеї, друга; прийменникове керування – чекати (на кого?) на співробітників; сподіватися (на що?) на допомогу; знатися (на чому?) на мистецтві; бачити (як?, яким чином?) на власні очі; чути (як, яким чином?) на власні вуха; вважати, ставати, правити (за кого?) за господаря.*

A common mistake is to use prepositional constructions instead of non-prepositional ones and vice versa: *зрікатися від ідеалів (замість зрікатися ідеалів); відступатися ідеалів (замість відступатися від ідеалів); оплатити за проїзд (замість оплатити проїзд); приурочувати відкриттю (замість приурочувати до відкриття); не поступатися за красою (замість не поступатися красою).*

The high level of communicative culture of public administrators is a factor in the further development of society as a whole, as it ensures the practical implementation of the functions of the Ukrainian language in public administration. The need of high quality communication requires a public manager to master the norms of modern Ukrainian literary language, the ability to use language in accordance with the purpose and content of communication.

After all, the country's language policy is always developed and implemented by the elite. As the famous English sociolinguist

Bell T. notes on this issue: "So far we have not paid attention to the question of who has a decisive voice in language planning in developing countries... The answer can only be one: the elite" [9, p. 221].

As early as the sixth century BC, the Chinese sage and ruler Confucius argued that those who undertake to govern the state should take care of their moral and cultural level, self-education, be able to speak well, be a role model for others. Knowledge of the native language, the basic requirements of business communication, phonetic, lexical, grammatical norms, stylistic features is essential for every public official. The public manager in his activity must adhere to the communicative features of the communicative culture, among which the scientist I. Plotnytska singles out:

correctness of communication is observance of norms of modern Ukrainian literary language. The correctness of speech is the appropriate use of certain grammatical forms, syntactic structures in a particular context;

accuracy of communication - a business person is a clear correspondence of the meaning of words to objects, actions, signs or phenomena of reality (conceptual accuracy) and compliance with the expression of the producer's intention (objective accuracy), the ability to express opinions so that they are unambiguously perceived by the recipient ;

logical presentation - is expressed in the way of organizing a business text, its composition, in the correct construction of phrases, sentences, in the accuracy of words, in the meaningful connections of language tools that express the relationship between parts and components of thought;

purity of business communication - implies the absence of non-literary elements (dialectisms, colloquial words, brutal vocabulary, jargon, vulgarity, professionalism, foreign words, if there are Ukrainian equivalents, surzhik words, word forms, syntactic structures, parasitic words, parasitic words, etc.) language;

conciseness of communication is a clear and concise presentation of the content of a business text. If the speaker chooses the words correctly, he will not be verbose. Since extra words do not carry new information, with the help of a minimum of language tools you can clearly formulate an opinion, express the maximum amount of information;

relevance - is the selection and organization of language tools that make the language appropriate to the purpose and content of the text, communicative situation, individual traits of any business person [10, p. 11].

Unfortunately, today we see a rather low level of proficiency in the culture of the Ukrainian language among public officials. There are many ways to linguistic perfection. But they all begin with love for the native language, the desire to master it, with a sense of responsibility for the native language.

In order to effectively address the issue of raising the level of communicative culture in the professional activities of public administrators, this problem should be considered as a complex one, which requires the joint efforts of linguists and public administration specialists. In addition, it is necessary to ensure the settlement of language issues at the legislative level, the preparation of textbooks that would improve the language level of public officials, and we must not forget to improve the general culture of the Ukrainian people.

Conclusions from the study and prospects for further research. Communicative culture of civil officials is a complex

spiritual and practical education of the individual, which includes social norms and requirements for professional communication, developed mechanisms of communicative interaction with people, gained practical experience of communicative activities. Communicative culture is formed under the influence of social, psychological and cultural conditions, it is certainly based on the norms and requirements that society puts forward at a certain stage of its development to civil officials who are called to adhere to them in their professional activities.

Finally, we recon that such a complex phenomenon as "communicative culture" objectively requires further comprehensive theoretical and methodological research on the problems of its formation and provision.

Taking into consideration the urgency of improving the communicative culture of public officials in the future there is a need for more thorough study of the language portrait of public officials with clear recommendations for improving knowledge of Ukrainian literary language, because our language is a kind of our identity card.

References:

1. Лозниця В.С. Психологія менеджменту. Навчальний посібник. Київ: ЕксОб, 2000. 512 с.
2. Масенко Л. Мова і політика. К., 1999. 100 с.
3. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 312 с.
4. Дідківський В. П. Публічний виступ: Мовна культура – важлива складова ефективного державного управління. 2017. [Електронний ресурс] // <http://kds.org.ua/article/didkivskij-v-p-publichniy-vistup-movna-kultura-vazhliv>.
5. Грищенко Т. Б. Українська мова за професійним спрямуванням. Навч. пос. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 624 с.
6. Марусич Н. Ю. Українська мова (за професійним спрямуванням). Культура фахового мовлення: методичний посібник. 2012. [Електронний ресурс] // http://umanpedcollege.at.ua/SR/DO/I/UMZP/materiali_zanjata_posibnikom_marusich_n.ju.pdf
7. Ділова українська мова в державному управлінні: навч. посіб. Ч. 2. Усне ділове мовлення / П. О. Редін, Л. А. Лисиченко, Г. І. Гамова, Н. В. Піддубна; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харків. регіон. ін-т держ. упр. Харків: ХарПІ НАДУ «Магістр», 2003. 63 с.
8. Шевчук С. Українське ділове мовлення: Навч. посіб. Київ: Літера, 2000. 480 с.
9. Белл Роджер Т. Социолінгвістика: Цели, методы и проблемы. 1980.
10. Плотницька І. М. Ділова українська мова. Навчальний посібник. 3-тє видання. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 256 с.

Тимкова В., Лебедєва Н. Мовний портрет фахівців у сфері публічного управління

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність дослідження культури мовлення фахівців у сфері публічного управління, адже вона є основною складовою його культурологічної компетенції. Саме уміння правильно, ясно й чітко висловлювати свої думки, володіння мистецтвом публічної мови є складовими іміджу публічного управління, визначають його рейтинг і сприяють професійному та особистому становленню. З'ясовано сутність понять: мова, мовлення, культура мови, культура мовлення; висвітлено основні принципи культури мовлення; визначено комунікативні ознаки культури мовлення, яких має дотримуватися фахівець публічного управління у своїй діяльності; виокремлено ключові проблеми культури мовлення публічного діяча та запропоновано шляхи їх вирішення; обґрунтовано важливість формування культури мовлення спеціаліста публічної сфери.

Здійснено аналіз формування культури мовлення державних службовців, подано окремі вправи і завдання, спрямовані на оволодіння знаннями і вміннями використовувати мовний інструментарій і на перевірку ступеня їх формування; доречний і свідомий вибір слова або словоформи відповідно до поставленої мети спілкування, синтаксичної сполучуваності слів у реченні та композиційного оформлення тексту як вищої комунікативної одиниці; засвоєння синонімів, інших груп лексики та граматичного матеріалу професійного мовлення. Одним із методологічних напрямів підвищення культури мовлення повинно стати цілеспрямоване вилучення росіянізмів, невиправданих кальок і запровадження до вжитку власне українських слів. Наголошено, що належна культура мовлення – це свідчення розвинутого інтелекту і високої загальної культури особистості. Тільки через високу культуру мовлення проявляються невичерпні потенції мови, гармонія її функцій, адже сучасна сфера публічного управління та адміністрування належить до сфери підвищеної комунікативної відповідальності.

Ключові слова: культура мовлення, норми літературної мови, професійне мовлення, фахівці публічного управління, державні службовці.

*Фецко І. М.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри українського прикладного мовознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка*

БАГАТОЗНАЧНІ ТЕРМІНИ В СКЛАДІ ПРИРОДНИЧОМУЗЕЙНОЇ СПРАВИ (НА МАТЕРІАЛІ СЛОВНИКА-ДОВІДНИКА О. КЛИМИШИНА)

Анотація. Однією з основних вимог до ідеального терміна як знака терміносистеми є його моносемність тобто наявність одного значення у межах певної спеціальної галузі. Суть цієї вимоги полягає в тому, що термін повинен виражати тільки одне наукове поняття, а науковому поняттю має відповідати лише одна термінна одиниця в межах однієї терміносистеми. Наявність у мовної одиниці більше, ніж одного значення за умови семантичного зв'язку між ними або перенесення спільних чи суміжних ознак, функцій з одного предмета на інший дозволяє говорити про таку мовну категорію, як полісемія. Є чимало причин виникнення багатозначності, зокрема це недостатня кількість терміноодиниць для найменування різних виявів тих самих предметів та понять. Лексико-семантичний процес полісемії є невіддільною складовою частиною терміносистеми природничомузейної справи, оскільки багатозначні терміни є характеристикою парадигмального представлення терміносистеми.

Статтю присвячено дослідженню явища полісемії в українській терміносистемі природничомузейної справи, охарактеризовано семантичну структуру багатозначних терміноодиниць, здійснено аналіз полісемних терміноодиниць за кількістю значень, частиномовним вираженням, походженням, структурним складом та сферою вживання, визначено їхню продуктивність. За кількістю значень у семантичній структурі терміна зафіксовано двозначні, трізначні та чотиризначні терміноодиниці. За морфологічною природою (частиномовним вираженням) у досліджуваній терміносистемі наявні багатозначні терміни-іменники чоловічого, жіночого й середнього роду та багатозначні терміни-прикметники, які входять до складу терміносполуки. За походженням у досліджуваній терміносистемі наявні питомі полісемні терміноодиниці, запозичені полісемні терміноодиниці та полісемні терміноодиниці, що складаються з національних та іншомовних терміноелементів. За структурним складом широко функціонують у терміносистемі природничомузейного спрямування синтетичні та аналітичні терміноодиниці. За сферою вживання використано три типи термінної полісемії: внутрішньосистемну (у межах терміносистеми природничомузейної справи); міжсистемну (міжгалузеву); зовнішньосистемну (полісемію між природничомузейним терміном і загальноживаною мовною одиницею).

Ключові слова: українська мова, термін, терміносистема природничомузейної справи, полісемія, словник.

Постановка проблеми. XX і XXI століття другого тисячоліття ознаменувалися інтенсивним розвитком усіх галузей людської діяльності. Природним наслідком цього процесу стало різке збільшення кількості спеціальних термінів, які

використовують для номінування нових понять. Жодна мова не в змозі реагувати на кожну інновацію створенням окремої лексеми – це призвело б до неконтрольованого збільшення словникового складу, внаслідок чого мова перестала б служити адекватним засобом спілкування [1, с. 123]. Як наслідок, наявні в терміносистемах терміни піддаються закономірному впливу загальномовного процесу полісемії, що спричинило виникнення діалектичного протистояння: однозначність, до якої прагне термін, зіткнулася з багатозначністю терміна, породженого законом економії. Указуючи на наявність полісемії термінів, науковці зауважують, що для термінології це явище є небажаним, оскільки в межах однієї терміносистеми спеціальна номінація має відповідати критерію однозначності. Утім, будь-яка терміносистема не може уникнути впливу загальномовних універсалій, зокрема й багатозначності. З цього приводу М. Годована [2] зазначає, що полісемія термінів – це природний вияв законів розвитку мови. З нею можна боротися, її можна обмежувати, але вона все одно буде проникати в термінологію як складову частину лексики загальнолітературної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Полісемія є загальноновизаним явищем в українській термінології й неодноразово була предметом уваги науковців. Зокрема полісемію термінів досліджували на матеріалі біологічної термінології української мови (О. Білка [3]), української музичної термінології (Л. Боярова [4], С. Булик-Верхола [5]), української соціально-економічної термінології (І. Бурлакова, Т. Дячук [6]), української керамічної термінології (О. Золота [7]), української термінології менеджменту (Н. Краснополська [8]), української технічної термінології (О. Кринець [9]), української електроенергетичної термінології (З. Куньч, Л. Харчук [10]), української геодезичної термінології (О. Литвин, Н. Голубінка, Ю. Голубінка [11]), української термінології гомеопатії (Т. Луковенко [12]), української лінгвістичної термінології (Н. Ляшук [13]), термінології кримінально-процесуального права України (Н. Руколянська [14]), української коксохімічної термінології (Д. Сіліна [15]), української термінології бджільництва (І. Шматко [16]), української термінології фінансового права (О. Шпильківська [17]) та ін. Зважаючи на вагомий й різноаспектний дослідження полісемії в українських галузевих терміносистемах, полісемія в терміносистемі природничомузейної справи залишилася поза увагою дослідників і потребує наукового вивчення та узагальнення, що й становить **актуальність** нашої роботи.

Метою статті є проведення комплексного лінгвістичного аналізу лексико-семантичного явища полісемії в терміносистемі природничомузейної справи, визначення типів

взаємовідношень між значеннями багатозначних термінів та виявлення їхньої продуктивності.

Об'єктом дослідження є багатозначні музейні терміноодиноці природничого профілю.

Предметом дослідження є особливості полісемії в межах терміносистеми природничомузейної справи української мови.

Джерельною базою роботи є термінний словник-довідник природничої музейної термінології О. Климишина [18].

Виклад основного матеріалу. Лексико-семантичний процес полісемії – невіддільна складова частина терміносистеми природничомузейної справи, оскільки багатозначні терміни є характеристикою парадигмального представлення терміносистеми. Багатозначність як одне з досить поширених явищ у загальнолітературній мові дуже часто розповсюджене і в галузі професійної лексики, зокрема в українській терміносистемі музейної справи природничого профілю. Наявність полісемії в терміносистемі є, з одного боку, свідченням еволюції поняттєвої системи певної галузі, з іншого – виявом мовної економії [19, с. 114]. Відповідно поширеність лінгвістичного явища полісемії фахової лексики можна вважати закономірним.

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що основну частину термінного апарату природничомузейної фахової мови складають однозначні терміни. Проте всупереч тенденції до однозначності, у досліджуваній терміносистемі виявлено терміноодиноці, які служать найменуваннями декількох понять.

За кількістю значень у семантичній структурі терміна зафіксовано такі різновиди (кількісне співвідношення зображено на рис. 1):

1) **двозначні** (*аберація, геологічний профіль, гербарій, гібрид, едотоп, екотоп, етикетка, коадаптація, коменсалізм, лабораторія музею, лектор-екскурсовод, літораль, менеджмент музейний, мінералізація, ойкумена, реставрація, тезаурус музею, типовий екземпляр, унікальний предмет, фенологія* та ін.);

2) **тризначні** (*біогеоценоз, включення, генерація, грот, ембріон, западина, інвазія, потенціал біотичний, пристосованість, форма, щит, ярус* та ін.);

3) **чотиризначні** (*горизонт, ростр, урбанізація* та ін.).

За морфологічною природою (частиномовним вираженням) у досліджуваній терміносистемі наявні багатозначні

терміни-іменники (чоловічого роду: *атрибут, детермінант, екотоп, лектор-екскурсовод, ростр, сингенез, сорус, ярус*; жіночого роду: *аберація, алопатрія, архітектоніка, інвазія, коадаптація, літораль, реставрація, седиментація, урбанізація, фенологія, формація*; середнього роду: *високогір'я, дзеркальце, лісівництво, покоління*) та багатозначні терміни-прикметники, які входять до складу терміносполуки (*профіль геологічний, піраміда екологічна, ландшафт географічний, менеджмент музейний, мережа, музейна, потенціал природно-ресурсний* та ін.). Якщо в загальнонавчальній мові найчастіше багатозначними бувають дієслова, прикметники та іменники, то в українській терміносистемі природничомузейної справи полісемні відношення поширені насамперед серед іменникових термінів, менше – серед прикметникових (лише у складі терміносполук), не виставляючи багатозначність дієслівним терміноодиноціям.

За походженням у досліджуваній терміносистемі наявні питомі полісемні терміноодиноці (*басейн, горизонт, етикетка, западина, коробочка, лісівництво, сікач, схрецування* та ін.), запозичені полісемні терміноодиноці (*антропогенез, гомеостаз, детермінант, коадаптація, лігамент, літораль, мінералізація, реставрація, ростр* та ін.) та полісемні терміноодиноці, що складаються з національних та іншомовних терміноелементів (*біорізноманітність, толерантність* та ін.).

За структурним складом широко функціонують у терміносистемі природничомузейного спрямування синтетичні терміноодиноці (*архітектоніка, генерація, гербарій, детрит, метаморфоз, ойкумена, покоління, регрес, реставрація, сингенез, фенологія* та ін.) та аналітичні терміноодиноці (*піраміда екологічна, лабораторія музею, ландшафт географічний, менеджмент музейний, потенціал екосистеми екологічний, фація геологічна* та ін.). Як бачимо, полісемні терміносполуки найчастіше двокомпонентні, рідше в ролі полісемних терміноодиноць виступають трикомпонентні терміни.

За сферою вживання використовуємо три типи термінної полісемії: внутрішньосистемну (у межах терміносистеми природничомузейної справи); міжсистемну (міжгалузеву); зовнішньосистемну (полісемію між природничомузейним терміном і загальнонавчальною мовною одиницею).

Внутрішньосистемна полісемія, тобто багатозначність терміноодиноць всередині підмови цієї галузі, передбачає роз-

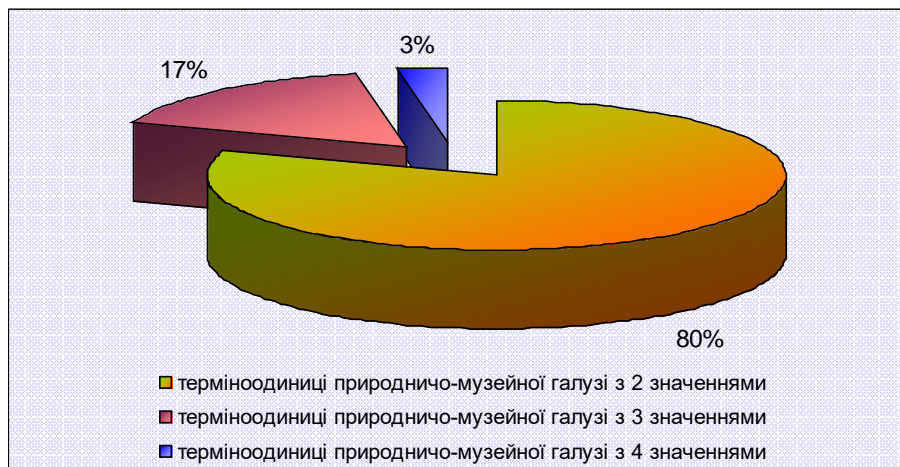

Рис. 1. Співвідношення термінів природничомузейної справи, зафіксованих у словнику-довіднику О. Климишина, за кількістю значень

виток вторинного значення терміноодиниці на основі іншого значення цієї одиниці, яке також належить досліджуваній галузі. Прикладом такого типу полісемії може слугувати термін *алопатрія*, який характеризується такими значеннями: 1) явище взаємозаміни близьких видів організмів, які займають подібні екологічні ніші; 2) тип видоутворення, за якого нові види виникають із популяцій, ареали яких відокремлені один від одного [18, с. 8]. На різні значення в межах досліджуваної терміносистеми вказують й такі терміни, як *геологічний профіль*, *гібрид*, *етикетка*, *ландшафт географічний* тощо. У словнику-довіднику природничої музейної термінології О. Климишина за терміноодиницею *геологічний профіль* зафіксовано такі значення: 1) вертикальний перетин ділянки земної кори або відкладів певного віку; 2) графічне зображення вертикального перетину ділянки земної кори у певному масштабі [18, с. 39]. Аналогічно й термін *гібрид* характеризується значеннями: 1) потомок двох особин, які належать до різних таксонів; 2) гетерозиготний організм, що виникає від схрещування батьківським форм з різною спадковістю [18, с. 41]. Термін *етикетка* має значення: 1) текст в експозиції, що представляє собою анотацію до окремого музейного експоната; містить назву предмета і його атрибутивні дані, а також додаткові відомості; 2) елемент польової документації зі значенням назви зразка, місцевості, дати збору, автора збору і визначення, геологічного віку тощо [18, с. 67]. Терміноодиниця *ландшафт географічний* входить до складу терміносистеми природничомузейної справи з такими значеннями: 1) природний територіальний або екваторіальний комплекс будь-якого рангу; 2) генетично однорідна територія з однотипною геологічною будовою, рельєфом, гідрологічним і кліматичним режимом, поєднанням ґрунтів і біоценозів та характерною морфологічною структурою [18, с. 102].

Найчастіше внутрішньосистемна полісемія розвивається внаслідок метонімічного перенесення, в основі якого лежить зв'язок за суміжністю: *наукове вчення – властивість (архитектоніка)*: розділ анатомії тварин, що вивчає еволюцію цілих організмів та планів їхньої будови, з'ясовує походження та шляхи еволюції типів і класів тварин / загальна картина геологічної будови, структури і місцезнаходження гірських порід даної місцевості [18, с. 14]; *процес – учення (біогенез)*: утворення органічних речовин живими організмами / одна з теорій походження життя на Землі, яка заперечує виникнення живого з неживої матерії, постулює вічне життя і протиставляє живу природу неживій [18, с. 20]; *предмет – установа (гербарій)*: колекція спеціально зібраних, засушених і змонтованих на аркушах паперу рослин, призначена для наукового опрацювання / установа, що зберігає колекції засушених рослин і проводить наукове оброблення їх [18, с. 40]; *процес – сукупність процесів (седиментація)*: осідання твердих часточок у рідинні / сукупність процесів утворення відкладів у водному чи повітряному середовищі [18, с. 179].

Зовнішньосистемна полісемія репрезентує різні типи зв'язки термінів природничомузейної справи та загальноживаних мовних одиниць, наприклад, терміноодиниця *дзеркальце* у загальнономовному словнику позначає «поняття, зменшене до одиниці дзеркало – відшліфована поверхня, що відображає предмети, які перед нею знаходяться, а також спеціально виготовлений предмет з такою поверхнею» [20, Т. 2, с. 266], а в терміносистемі природничомузейної справи під цим терміном розуміють «ділянку крила у деяких птахів, що виділяється забарвленням,

а також частину звукового апарата у самців деяких прямокрилих, що виконує роль підсилювача звуків (резонатора)» [18, с. 50]. Так само й мовна одиниця *коробочка* у загальнолітературній мові має значення «зменшене до коробка – невелике вмістище різної форми з картону, пластмаси, фанери тощо, звичайно з кришкою» [20, Т. 4, с. 294], а в досліджуваній терміносистемі термін *коробочка* має значення «сухий розкривний плід у подорожника, лілєї, гвоздики тюльпана тощо, а також частина спорофіту, де дозрівають спори» [18, с. 97].

Міжсистемна полісемія виявляється в одночасному вживанні термінів на позначення галузевих понять в інших наукових дисциплінах. Наприклад, термін *басейн* однозвучний з одиницями геоморфології (широке заглиблення зі схилами неправильної форми) та геології (область залягання певних гірських порід або корисних копалин) [18, с. 17], термін *ряд* – з одиницями філогенетики (історична послідовність предкових форм певного сучасного виду [18, с. 178], термін *западина* – з одиницями геоморфології (понижений простір між підвищеними ділянками земної поверхні), геології (опущені або прогнуті, переважно ізометричні ділянки земної кори, виповнені осадами різного походження), палеонології (тонша ділянка екзиви без скульптури) [18, с. 71], термін *щит* – з одиницями геології (велика ділянка земної кори, на якій докембрійські кристалічні гірські породи виходять на денну поверхню), зоології (частина покриву у трилобітів і деяких членистоногих), музеології (елемент експозиційного обладнання) [18, с. 229], термін *горизонт* – з одиницями ґрунтознавства (шар, приблизно паралельний поверхні ґрунту, що помітно відрізняється від інших шарів ґрунтового профілю), стратиграфії (біостратиграфічна одиниця регіональних стратиграфічних схем, що об'єднує за протяжністю одновікові різнофасціальні відклади певного етапу геологічного розвитку регіону), геології (термін вільного користування для позначення верств відкладів за якоюсь характерною ознакою) [18, с. 45] тощо.

Як бачимо, в терміносистемі природничомузейної справи функціонує значна кількість терміноодиниць, які характеризуються міжсистемною, внутрішньосистемною і зовнішньосистемною полісемією й неоднорідна за своїм походженням, структурним складом та морфологічною природою.

Висновки. Явище полісемії в межах терміносистеми природничомузейної справи є закономірним явищем, незважаючи на те, що полісемія є небажаною для термінних підсистем, виходячи з вимог, які ставлять до «ідеальних» терміноодиниць. Явище полісемії виникає в терміносистемі в цілому за тими законами, що і в загальнономовній мові, що доводить зв'язок досліджуваної терміносистеми із загальнономовним словником.

Література:

1. Лоскутова Н. Полісемія в кінематографічній терміносистемі французької мови. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 29. Т. 2. 123–130.
2. Годована М. П. Спостереження над семантичними особливостями термінологічної лексики [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.term-in.org/goods/15-1-1-1/category/sposterej/>.
3. Білка О. Л. Явище полісемії та лексичної омонімії в біологічній термінології української мови. *Філологічні студії*. 2013. С. 43–46.
4. Боярова Л. Г. Полісемія в українській музичній термінології. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна : Серія : Філологія*. 2005. №707. Вип. 46. С. 83–86.

5. Булик-Верхола С. Лексико-семантична характеристика української музичної термінології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Проблеми української термінології.* 2010. № 675. С. 68–71.
6. Бурлакова І., Дячук Т. Проблема багатозначності в термінології (на прикладі соціально-економічної термінології). *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах.* 2019. № 4. С. 10–15.
7. Золота О. В. Багатозначні терміни в складі керамічної термінології. *Термінологічний вісник.* 2017. Вип. 4. С. 135–142.
8. Краснополська Н. Л. Полісемія в українській термінології менеджменту. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна.* 2010. Вип. 14. С. 362–370.
9. Кримець О. М. Полісемія українських технічних термінів. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Філологія.* 2012. № 994. Вип. 64. С. 78–80.
10. Куньч З., Харчук Л. Полісемія в українській електроенергетичній термінології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Проблеми української термінології. Л. : Вид-во Львівської політехніки,* 2016. № 842. С. 77–81.
11. Литвин О. Г., Голубінка Н. І., Голубінка Ю. І. Полісемія в українській геодезичній термінології. *Геодезія, картографія і аерофотознімання.* 2015. Вип. 82. С. 41–47.
12. Луковенко Т. О. Проблема полісемії в українській термінології гомеопатії. *Молодий вчений.* 2017. № 6.1 (46.1). С. 37–40.
13. Ляшук Н. А. Явище багатозначності лінгвістичної термінології як об'єкт наукових досліджень, лексикографічної фіксації та використання в навчальному процесі. *Вісник Запорізького національного університету. Серія : Філологічні науки.* 2012. № 1. С. 294–298.
14. Руколянская Н. В. Полісемія в термінології кримінально-процесуального права України. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Мовознавство.* 2015. № 11. Вип. 21 (3). С. 124–132.
15. Сіліна Д. С. Явище полісемії в українській коксохімічній термінології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна.* 2015. Вип. 58. С. 183–185.
16. Шматко І. Полісемія в українській бджільницькій термінології. *Українська мова.* 2014. № 2. С. 75–82.
17. Шпильківська О. В. Явище полісемії в термінології фінансового права. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 9 : Сучасні тенденції розвитку мов.* 2013. Вип. 10. С. 289–295.
18. Климишин О. С. Природничо-музейна термінологія : словник-довідник. Львів : Державний природознавчий музей НАН України, 2003. 244 с.
19. Мурашко Л. В. Українська військова лексика в її історичному розвитку (військові звання та посади) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. К., 1997. 175 с.
20. Словник української мови : в 11 т. / [за ред. І. К. Білодіда]. Київ : Наук. думка, 1971–1980. Т. I–XI.

Fetsko I. M. Polysemic terms in the structure of natural museum work (based on the material of the dictionary-reference named after O. Klymyshyn)

Summary. The mono-identity, i.e. the presence of one meaning within a particular special field, is one of the main requirements for the ideal term as a sign of the terminological system. The essence of this requirement is that the term must express only one scientific concept, and the scientific concept must correspond to only one term unit within one terminological system. The presence of more than one meaning in the language unit when there is a semantic connection between them or the transfer of common or related features, functions from one subject to another allows us to talk about a polysemy as the language category. There are several reasons for the emergence of multiplicity, in particular the insufficient number of terminological units for naming different manifestations of the same objects and concepts. Lexical and semantic process of polysemy is an integral part of the terminology of natural museum work, as polysemic terms are the characteristic of the paradigmatic representation of the terminological system.

The manuscript is devoted to the study of the phenomenon of polysemy in the Ukrainian terminology of natural museum work. The semantic structure of multivalued terms is described. The analyzes of polysemous terms by number of meanings, partial expression, origin, structural composition and scope is performed, and their productivity is determined. According to the number of meanings in the semantic structure of the term, the two-digit, three-digit and four-digit term units are recorded. According to the morphological nature (partial linguistic expression) in the studied terminological system, there are polysemous terms-nouns of masculine, feminine and neuter gender and polysemous terms-adjectives which are included in the composition of terminological compound. According to the origin in the studied terminological system, there are specific polysemous terminological units, borrowed polysemous terminological units and polysemous terminological units consisting of national and foreign terminological elements. According to the structural composition, synthetic and analytical terms units function widely in the terminological system of natural museum tendency. According to the field of the application, three types of term polysemy are used: intrasystem (within the terminology of natural museum work); intersystem (interdisciplinary); external system (polysemy between the natural museum term and the common language unit).

Key words: Ukrainian language, term, terminological system of natural museum work, polysemy, dictionary.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

*Ведернікова Т. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри теорії і практики англійської мови**Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВО-ЧАСОВИХ ВІДНОСИН У РОМАНІ В. М. ТЕККЕРЕЯ «ЯРМАРОК МАРНОСЛАВСТВА»

Анотація. Термін «хронотоп» є одним із дискусійних понять у літературознавстві. Простір і час належать до основних філософських категорій, без яких неможлива світоглядна модель реальності. Час і простір на різних етапах свого розвитку утворюють складну систему, що є відображенням різноманітних просторово-часових відносин. Статтю присвячено аналізу літературної діяльності В.М. Теккеря як невід'ємної складової літературного процесу в Англії в XIX столітті. Актуальність роботи пов'язана з посиленням інтересу до переосмислення та нового освоєння творчості В.М. Теккеря з сучасних наукових засад на прикладі його видатного роману «Ярмарок Марнославства» та зумовлена відсутністю в літературознавстві системного дослідження хронотопа роману, як важливого елемента розкриття концепції твору, образної системи, проблематики й поетики, а також вияву психологічного стану героїв.

Процес вивчення літературних категорій часу і простору є природним і актуальним у наш час, оскільки ці поняття належать до фундаментальних категорій у філософії, естетиці, літературі, мистецтві та філології. Беручи до уваги концептуальний світогляд В.М. Теккеря та своєрідність творчого методу письменника, в статті досліджено просторово-часові відношення художнього твору, як окремі складники твору, взаємопов'язані між собою, виявлено конкретні засоби їх художнього втілення в тексті, проаналізовано джерела та моделі хронотопа в романі. У статті розглянуто особливості та типові особливості організації часу та простору в романі «Ярмарок марнославства» В.М. Теккеря, охарактеризовано концептуальне значення спеціальних описів, часових маркерів, зміни локацій головного героя в романі та визначено роль елементів часу і простору у завершенні роману як єдиної структурної єдності. В роботі також визначено моделі літературного простору як точкового простору (той, у якому відбувається коло подій без їх певного впливу на майбутнє) і лінійного простору, що передбачає розвиток подій на сюжетній траєкторії, виявлено, що провідна модель простору в тексті є лінійною і в цілому простір можна охарактеризувати як змішаний тип, що включає елементи як лінійного, так і точкового типу простору.

Ключові слова: художній хронотоп, художній час, художній простір, часова та просторова детермінація художнього тексту.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. Зміна уявлень про час і простір завжди було пов'язано з розвитком, поступом та самовдосконаленням свідомості і знаходило свій відгук в еволюції художнього мислення. Категорія часу і простору в художньому творі являє собою багатоаспектну категорію.

Основна ідея, що підкреслювалася неодноразово і філософами, і представниками інших наук – це ідея про комплексний характер просторово-часових відносин, що вимагає зусиль вчених самих різних спеціальностей і напрямків для вирішення цієї проблеми. Вивчення категорії простору і часу як в мові, так і в художньому творі є закономірним і актуальним в наш час тому, що ці концепти належать до фундаментальних категорій, не тільки в філософії, але й в естетиці, мистецтвознавстві та філології.

Комплексний характер проблеми часу і простору, незалежно від того, у рамках якої наукової дисципліни вона розглядається, виражається в її досить складній концептуальній структурі. Незважаючи на настільки важливу і постійно зростаючу роль просторово-часових відносин у всіх сферах діяльності людини, у відношенні їх природи не все досліджено. Вченим доводиться визнати, що достовірних наукових даних про сприйняття часу мається ще не досить, у всякому разі значно менше, ніж про сприйняття простору. При цьому слід зазначити, що творчість В.М. Теккеря, одного з найвидатніших представників критичного реалізму англійської літератури XIX століття, завжди цікавила і привертала увагу багатьох вітчизняних і західних вчених та літературознавців. А роман «Ярмарок марнославства» є яскравим прикладом художнього твору зі складною, але досить цікавою просторово-часовою організацією, комплексного дослідження якої не існує і в наш час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за даною темою, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Проблема часу і простору художнього світу активно розроблялася і продовжує розроблятися в сучасному літературознавстві. Вперше термін "хронотоп" був використаний у психології О. Ухтомським, який запевняв, що хронотоп прийшов на зміну старим уявленням про час та простір. У його теорії хронотоп трактувався як поєднання сучасного, майбутнього та минулого, тобто як синкретична категорія психологічного часопростору людини. Широкого висвітлення проблеми хронотопа здобули, звичайно після праць М. Бахтіна [1, с. 129], в дослідженнях А.Гуревича, О. Лосева, Ю. Лотмана, Ю. Манна, В. Топорова та інших вчених. Концепцію класичного потрактування часопростору в літературознавстві представили Г. Гачев, М. Гей, Г. Зборовський, Д. Мудриш. Наприклад, Ю. Руднев пропонує виділяти в художньому творі авторський та неавторський хронотопи, або ж міфопоетичний хронотоп та хронотоп художнього тексту, як принципово відмінні [2, с. 118]. Велику роль в осмисленні природи часу та простору відіграла концепція французького філософа А. Бергсона [3, с. 75]. Час він розглядає як послідовність, яка

приходить до нас у образах, а отже, становить результат психологічного, емоційного відбору. Інтенсивність психічних станів визначає тяглість часу та наповненість простору. У сучасному літературознавстві утвердилося використання терміну «хронотоп» для позначення взаємозв'язку часових і просторових відносин у літературі. Хронотоп визначає цілісність літературного твору в сукупності елементів, які знаходяться в різних відносинах один з одним. Хронотоп (грец. *chronos* – час, *topos* – місце) – взаємозв'язок часових та просторових характеристик зображених у творі явищ. Час у художньому творі постає як багатомірний категорія, в якій розрізняють фабульно-сюжетний час і оповідально-розповідальний (нараційний) час. Хронотоп є моделююча категорія тексту, що встановлює причинно-наслідковий зв'язок між ланками подій, а простір представляється в якості ареалу, в межах якого розгортаються всі події [4, с. 207].

Формування мети статті. Мета дослідження полягає в тому, щоб виявити особливі риси і закономірності просторово-часової організації роману «Ярмарок марносластва», виділити концептуальне значення просторових описів, прикмет художнього часу, переміщень головних героїв та з'ясувати особливості створення єдиної і цілісної структури твору за допомогою елементів часу і простору.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Особливості інтерпретації просторово-часових відносин у прозі В. Теккерея виділяють його серед усього вікторіанського літературного пласта. Співвідношення часу і простору є дуже важливим у виявленні основних рис художньої своєрідності творчості письменника, і дозволяє ще глибше зануритись в його творчі задуми, максимально уявити загальну картину його творчого розвитку в контексті історії, ідеології та закономірностей еволюції літератури його часу. Дослідження просторово-часової структури творів, що належать різним періодам творчості письменника дозволяє судити не тільки про деякі загальні властивості його художнього світу, а також і про еволюцію світогляду автора.

Розкриваючи тему особливостей просторово-часової організації роману В. Теккерея «Ярмарок марносластва», необхідно в першу чергу розглянути історичні події Англії середини дев'ятого століття, які суттєво вплинули на створення роману. Художнє дотримання письменником історичної достовірності змусувало його конкретизувати художній простір твору і наповнити текст чітко визначеними географічними координатами. Дії роману відбуваються на фоні історичних подій, зустрічається датування часу, але письменник не намагається вступати в суперечки з істориками, все ж таки це не документальна історія, хоч і достатньо в ній фактів, які дійсно співпадають з реальними подіями. Але роман не висвітлює економічних чи політичних проблем, це оповідання про людей і саме вони та їх долі є учасниками всього що відбувається, які є джерелом та рушійною силою історії. Звернення до XVIII ст. – це не більш як оцінювання автором сучасності, яка має коріння соціальних протистоянь в минулому, є повчальним прикладом у теперішньому, а також спробою передбачити майбутнє.

Концептом роману «Ярмарок марносластва» є шлях героїні до себе самої, самопізнання. Твір можна віднести до роману шляху, важливе значення має героїня, її становлення та випробовування яких вона зазнає. Текст роману побудований на метафорі шляху, а просторові переміщення та пов'язана з ним

символіка, що метафорично співвідносяться із долею героїв та їх внутрішнім світом. Шлях – розповсюджений частотний архетип у літературних творах. За словами В.Н.Топорова, архетипічні образи шляху постійно з'являлися у поетичній творчості великих філософів та митців. Під словом «шлях» вчений має на увазі повідомлення, шлях проходження, подорож, мандрівку, ціну досягнення будь-якої мети, життєвий шлях, напрямок маршрут [5, с. 62].

Відсилаючи Бекі Шарп дорогами Англії, переносаючи з Лондона до його передмість, з пансіону до аристократичних будинків, із Британії на континент, за океан, автор стежить за кожним кроком героїні на шляху до самої себе. Таким чином, герой рухається в нерозривно-зв'язаному просторі. Шлях героїні можна умовно поділити на дві частини: до і після тріумфу. Підйом відбувається поступово. Виїхавши з пансіону Бекі спочатку намагалася одружити на собі брата Емілії, але ця спроба не вдалася і їй довелося працювати гувернанткою в сімействі Кроулі. Після одруження з Родоном живе у скромній квартирі Бромптона, а через деякий час переміщується в Брайтон для відпочинку з місс Кроулі. «*Brighton, that always looks brisk, gay, and gaudy like a harlequin's jacket...*» [6, с. 252]

Просторові рамки роману виходять за межі Англії і охоплюють Європу в цілому. Панорама реальної суспільно-соціального життя стає горизонтальним виміром роману. Роман відкривається з прологу, у якому виникає образ ляльковика, він ніби стоїть над дійством і смикає героїв-персонажів за невидимі ниточки. Реальні соціально-достовірні образи в художній структурі роману перетворюються на маріонеток, які діють не за власним волевиявленням, а в результаті маніпулювання ними за допомогою якихось невидимих, прихованих механізмів. Автор бере на себе художню роль стороннього спостерігача. Таким чином, у романі з'являється другий – вертикальний художній вимір. По вертикалі перед нами виникає «тривимірний» структура роману: режисер якогось життєвого дійства – Ляльковик, персонажі-актори, що виконують його волю та своєрідний глядач, яким стає автор разом зі своїм читачем.

«*And as we bring our characters forward, I will ask leave, as a man and a brother; not only to introduce them, but occasionally to step down from the platform, and talk about them: if they are good and kindly, to love them and shake them by the hand: if they are silly, to laugh at them confidentially in the reader's sleeve: if they are wicked and heartless, to abuse them in the strongest terms which politeness admits of...*» [6, с. 117].

Письменник то судить, то виправдовує, то обурюється, то згадує про те, що і він «частина вистави», один з тих, хто бере участь у «ярмарку», отожднює себе з тими, кого малює і викриває. Скептичне ставлення до всього зображуваного і в той же час до самого себе визначило не тільки загальний тон роману, але і метод зображення. Кожна людина в розумінні і зображенні Теккерея стає краще і чистіше, як тільки в ньому прокидаються загальнолюдські почуття. У той же час письменник хоче підкреслити, що навіть найбільш природні і властиві, здавалося б, людині почуття нівелюються суспільством, побудованим на корисливості й егоїзмі.

Сама назва «Ярмарок марносластва» вже вказує на модель театру, як на хронотоп роману. Цей хронотоп визначає і просторове і тимчасове вимірювання мистецького дійства. Просторова модель роману двовимірний і поєднує в собі горизонтальний і вертикальний вимір. У горизонтальному вимірі перед нами

розкривається широка панорама англійської життя першої чверті XIX століття.

Переїжджаючи з одного міста в інше, Ребека опиняється в Пумпернікелі, де в цей час відпочивають Джоз, Емілія і капітан Доббін. Пумпернікель – неіснуюче насправді місто, його немає ні на карті ні в історії. Назва перекладається як „різдвяний пряник”, таким чином підкреслює легкий розважальний характер життя що в ньому вирує. *«There are festival and entertainment going continually on...»* [6, с. 328]

Впродовж всього роману Бекі кружляє в лабіринті міст, Лондон, Париж, Брюссель та інші невеликі міста. Швидка зміна просторових орієнтирів, її небажання осісти на якомусь одному місці, визначають траєкторію її руху як шлях авантюрний, шлях постійного пошуку. Помітно, що В. Теккерей не приділяє багато уваги описам природи. Відомо, що пейзажні описи суттєво уповільнюють темп оповідання, і навпаки їх відсутність дозволяє за короткий проміжок часу простежити за всіма сюжетними лініями і за великою кількістю вчинків всіх героїв. З одного боку рідкі пейзажні замальовки дозволяють говорити про «компактність» подій та швидку їх зміну. Але з іншого боку уповільнює плив часу. Тому не можна стверджувати, що швидкоплинність часу є характерною особливістю, яка притаманна саме цьому твору. Приділяє увагу письменник також спогадам, це може і ускладнює в якісь мірі структуру хронотопа, але також демонструє зв'язок між поколіннями, і показує історію в русі.

В. Теккерей відніс дію роману до початку XIX століття, але він аж ніяк не підкреслював історичної дистанції між періодом, коли живуть герої роману, і сучасністю. Характери Беккі і Емілії, та інших героїв тісно пов'язані з тим середовищем, з тими умовами, в яких вони живуть. Теккерей піклується про те, щоб характери його героїв при всій їх відносній умовності не справляли враження надуманих, неправдоподібних, а були виписані на майстерно відтвореному тлі соціально-історичної дійсності першої третини XIX століття. Доля кожної людини виявляється невіддільна від історії, від долі нації.

У жанровому відношенні «Ярмарок марнославства» – роман соціальний, роман – хроніка. Письменник зображує «історію вдач» в русі, показує моральну деградацію англійського буржуазного суспільства, як процес. Він яскраво малює портрети типових представників панівних класів і їх різних верств і боротьбу всередині цих класів. Єдина художня система створена автором завдяки його суб'єктивному зображенню художнього часу та простору, крім фактичного часу що зображується яскраво підкреслюється авторський час.

Неможливо до кінця зрозуміти роман В.М. Текерея, не знаючи, яким представляє реальний світ у просторі та часі, у всіх раціональних, емоційних, філософських та релігійних аспектах. Адже розуміння часу не належить одній, навіть геніальній особистості – воно вбирається разом з іншими елементами культури цієї доби. Здається, що аналіз хронотопа в романі «Ярмарок Марнославства» є не тільки невід'ємною складовою частиною дослідження роману, але також розкриває деякі специфічні риси сприйняття простору і часу.

Прикметною рисою часопростору в романі В. Текерея є його відкритість. Сутність категорій «відкритого» і «закритого» часопростору теоретично обґрунтував радянський дослідник Д. Лихачов. Час твору, відмічає науковець, є «закритим», замкненим у собі, якщо він не виходить за межі сюжету, не пов'язаний з часом історичним, подіями, які здійснюються

поза твором. «Відкритий» час включений у більш широкий часовий план, у контекст визначної історичної епохи. На думку вченого, «відкритий» час твору передбачає наявність інших подій, що здійснюються одночасно за межами твору, його сюжету.

Основний структуроутворюючий елемент роману «Ярмарок марнославства» не просто проходить через дві сюжетні лінії, він підпорядковує собі різні пласти оповіді. Характер цих оповідних ліній різний, він забарвлений то в ліричні, навіть сентиментальні тони, то в іронічні і навіть різко сатиричні. При цьому автор зберігає принцип двоплановості дії, не забуваючи згадати про долі як Беккі так і Емілії. Крім того, письменник постійно пов'язує те, що відбувається з його героїнями, зі значними суспільними подіями:

«Is it not hard that the fateful rush of the great Imperial struggle can't take place without affecting a poor little harmless girl of eighteen, who is occupied in billing and cooing, or working muslin collars in Russell Square? You too, kindly, homely flower! – is the great roaring war tempest coming to sweep you down, here, although cowering under the shelter of Holborn? Yes; Napoleon is flinging his last stake, and poor little Emmy Sedley's happiness forms, somehow, part of it» [6, с. 115]. Триумф Наполеона в романі тягне за собою розорення і крах сім'ї Седлі, битва при Ватерлоо забирає життя Джорджа Осборна. У той же час для Ребекки це велика фінансова удача (спекуляція кіньми) пов'язана з загальною панікою в Брюсселі під час битви при Ватерлоо.

Індивідуальний стиль письменника, яким він виступає в реалізмі, слід розглядати як історично сформоване явище у зв'язку із загальними закономірностями літературного і, зокрема, стильового розвитку. Але вірно також і те, що в індивідуальному стилі письменника відбивається його духовна і творча індивідуальність. Характеристики побуту і побутової сфери життя героїв, які спостерігаються в авторських коментарях підкреслюють твердження про певний зсув часу в минуле. Адже, за допомогою побуту перевіряється історична дистанція між часом написання роману і подіями в романі. Аналізуючи роман можна зробити висновок про те, що культура, смаки і манери кінця XVIII ст. епохи –, що передує часу описаному в романі, – втілені в образах героїв, чия молодість пройшла в той час. Місс Кроулі і шевальє де Талонруж – представники минулого століття: шевальє носить перуку, грає на гавоті. Місс Кроулі теж цілком належить до XVIII ст., адже вона є послідовницею поглядів Вольтера, яка у молодості закохалася в Сен-Жюста, зналася з Фоксом і була (тоді це вважалося гарним тоном) страшенною республіканкою.

До культури XVIII ст. належать і книги, які читають герої роману, наприклад, Ребека полюбляла читала романи Т.Смоллета, Г.Філдинга, Ф.Вольтера, Кребийона – молодшого. *«She had been in France (where St. Just, they say, inspired her with an unfortunate passion), and loved, ever after, French novels, French cookery, and French wines. She read Voltaire, and had Rousseau by heart... among which may be mentioned those of the learned Dr. Smollett, of the ingenious Mr. Henry Fielding, of the graceful and fantastic Monsieur Crebillon the younger»* [6, с. 105].

Цікаво, що думку про тлінність усього суцього В.М. Теккерей ілюструє посиланнями на дамські вбрання. Відома дослідниця К. Тіллотсон вважає, що авторські ілюстрації, на яких жінки зображені в сучасних авторів костюмах, служать тій ж меті, вказуючи на незмінність характерів, звичок і – ширше –

людської природи в цілому. Дослідниця називає й інші причини, серед них: поступка смакам сучасників і їх почуттю пристойності, а також необхідність витримати «емоційну правду пам'яті», згадуючи епізоди двадцятилітньої давнини. Але слід зауважити, що позицію В.М. Теккерея характеризують не тільки поступка суспільній думці, але і сатиричне глузування над нею. На погляд письменника, мода сьогоднішня так само жалюгідна і смішна, як і мода позавчорашня: адже вона так само пройде. Тому головною причиною такого перевдягання може бути бажання автора вселити думку про те, що все мінливо і все колись закінчиться» [7, с. 178].

Таким чином, можна сказати, що зміщення в часі давало В.М. Теккерею можливість доводити основне положення його життєвої філософії: суєта суєт і всіляка суєта. Час йде, і все те, що колись вважалося важливим, тепер вважається незначним. Власні вчинки і почуття героя, які колись здавалися йому шляхетними і значними, з'являються перед ним тепер в іншому світлі.

Крім того, традиція пов'язування романного минулого з авторським сьогоднішнім і перекидає місток у майбутнє; історія усвідомлюється в романі як щось живе, що постійно рухається далі. Так, у романі звучить тема тривалого і послідовного розвитку подій, взаємозв'язку усього, що відбувалося або відбувається з людьми. Показати взаємозалежність усього сущого, мінливість світу й у той же час його незмінність, побачити в частці загальне, у мінливому вічне, в особистому загальнолюдське – є одним з завдань просторово-часової організації роману.

На користь цього свідчать авторські відступи і коментарі, насичені деталями історичного колориту і подробицями обстановки, вигадані імена, історичні та географічні назви. Автор згадує Пумпернікель, Гонт-стріт, – і відразу надає точну топографію Лондона, історично вірне зображення Брюсселя влітку 1815 р., приводить імена, що могли виникнути тільки в той час: мадам де Бородіно, мадам де Сент-Амур, Регул. *«Whilst in garrison at Brussels young Regulus (he had been born in the revolutionary times) At Brussels Becky arrived, recommended by Madame de Saint Amour to her friend, Madame la Comtesse de Borodino, a widow of Napoleon's General, the famous Count de Borodino...»* [6, с. 546].

Використання цих подробиць підкреслює двоплановість роману: оповідання в ньому ведеться на двох рівнях – дія відбувається у визначений час і за всіх часів. Це історія англійського суспільства 1810-1820-х років і одночасно – історія людського суспільства взагалі. Різноманіття деталей історичного колориту втілює розуміння сутності історії і суспільного розвитку, усвідомлюючи залежність людини від історичного процесу. В романі розкривається вплив історії на людську долю, формування особистості через певні обставини, тлумачення того, як окрема людина мало або взагалі не впливає на історію, не може в корені змінити обставини свого існування. І хоча дія роману віднесена в минуле, але герої ведуть себе таким чином, ніби вони не сучасники битви при Ватерлоо, а сучасники автора твору. Тому можна зробити висновок про те, що «Ярмарок марнославства» – це історія характерів початку XIX ст., що дає своєрідну ретроспективну картину Англії епохи наполеонівських воєн.

Висновки дослідження й перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямі. Дослідження роману В. Теккерея «Ярмарок марнославства», з точки зору художньої специфіки просторово-часових відносин, дає можливість характеризувати його як єдину художню систему, єдиний простір в якому пере-

міщуються герої та відбуваються дії. А як відомо час і простір у літературі є найважливішими елементами побудови художнього твору. Час одна з форм буття та мислення, зображується словом в процесі зображення характерів, ситуацій, життєвих шляхів героїв.

В. Теккерею використовував новаторський прийом включення в систему образів роману образу автора, який спостерігає за подіями і коментуючого події, вчинки і судження персонажів. В «театральному» хронотопі «Ярмарок марнославства» він виступає ролі ляльковика який знає все і про всіх. Його відступи в романі мають завдання розкрити соціальні і моральні вади буржуазного суспільства. В. Теккерею акцентує увагу на специфіці незмінного простору, в якому панують традиції, ці традиції шанують і вони передаються поколіннями. Багатство паралельних сюжетів, дозволяє в один проміжок часу спостерігати одночасно за багатьма історіями. Так, якщо автор зосереджений на одній події що відбувається, то інші герої ховаються за сценічний простір, але письменник все одно повертається до них в часово-просторовому континуумі твору, обов'язково доповідає про всі ті зміни, що відбулись за цей же проміжок часу між іншими героями, таким чином дозволяє утримувати в полі зору всіх учасників подій, і по черзі зображує їх дії в одному і тому ж самому часі.

Формально композиція була заснована на продуманій симетрії (життєві шляхи двох центральних персонажів – Емілії Седлі і Беккі Шарп) і розрахована на критичне зображення пануючих у суспільстві звичаїв, представлених у всій їх соціальній типовості. Навколо цих двох фігур В. Теккерею створює яскраві реалістичні картини життєвого укладу англійської аристократії і буржуазії. Долі Беккі і Емілії – це, по суті, модель всього англійського суспільства: з пансіону міс Пінкертон, ми потрапляємо в будинку комерсантів Осборна і Седлі, потім в середу помісного дворянства – сімейства Кроулі – і, нарешті, до вищого англійського суспільства. Воно в цілому охоплено національною хворобою – снобізмом: кожен, хто не пробився наверх, мріє про місце поряд з сильними світу цього. Від нещадного погляду автора не сховалися, як би вміло вони ні маскувалися, корисливість, себелюбство, низинні мотиви – словом, ті вади, що панують і правлять на ярмарку марнославства.

Розглядаючи долі декількох поколінь В. Теккерею поділяє все суспільство на світ дорослих та дітей, співвідносить декілька часових рівнів, і дає читачеві зрозуміти, що навіть незважаючи на час що спливає і на простір який змінюється, змінюються самі герої, змінюються люди що їх оточують, ніщо не може змінити світ багатства та влади, світ в якому панують свої закони і свій внутрішній світ, де все побудовано на вадах.

Основний компонент хронотопа – простір, в романі В. Теккерею охоплює різні країни світу, географічний простір протиставлений домашньому інтер'єру, в якому є як прикмети минулих епох, так і ознаки теперішнього часу. Переміщуючи героїв в просторово-часовому континуумі, письменник помічає загальні тенденції циклічного процесу життя в різні епохи та в різних точках художнього світу письменника.

У романі історія з громадської платформи переведена в область людських, сімейно-особистісних відносин, в якій особливо явно проглядається моральний аспект явищ. Об'єднання різних часових та просторових пластів сприяє тому, що минуле, теперішнє і майбутнє в романі «Ярмарок марнославства» вільно переходять одне в одне, в будь-якій точці художнього простору,

встановлюючи тим самим єдність художнього світу письменника. Письменник порівнює життя з театром, спираючись на вікові традиції минулого. Люди в цій драмі актори, маріонетки, розігрують п'єсу за чужим сценарієм, а саме життя – лотерея, комедія, ярмарковий балаган. Саме всенародний характер ярмарки дав можливість В. М. Теккерю в романі «Ярмарок марнославства» персоніфікувати цей образ, представивши сучасне йому англійське суспільство, наділивши його типовими рисами й узагальненнями. Побут комедії моралі допомагає розібратися в обставинах життя описуваного суспільства, в його традиціях, культурі, соціальних і психологічних першооснови людських вчинків.

Особливістю англійської комедії того часу є здатність з'єднувати людини з суспільством, показувати, наскільки ті чи інші його вчинки і думки обумовлені прийнятими соціальними нормами, і при цьому його від цього суспільства відокремлювати. Повчально-філософські умовиводи пронизують весь роман В.М.Теккеря «Ярмарок марнославства», які таять в собі джерело людської мудрості. Саме тому і в наші дні роман Вільяма Теккеря «Ярмарок марнославства» не втратив актуальності і гостроти свого звучання.

Література:

1. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. Москва, 1975. 504 с.
2. Нестулій Б.Н. Проблема простору і часу в сучасній науці. Київ, 2004. 127 с.
3. Ковальчук А.Г. Художній простір як засіб психологізму. *Слово і час*. 2001. № 7. С. 73-77.
4. Николаенко Н.А. Філологічний аналіз тексту. Київ, 2003. 327 с.
5. Топоров В.Н. Пространство и текст. *Текст: семантика и структура*. 1983. № 4. С. 54-76.
6. Thackeray W.M. *Vanity Fair*. London, 2003. 798 с.
7. Tillotson K. *Novels of the 1840-s*. Boston, 1984. 357 p.

Viediarnikova T. Peculiarities of time and space organization of the novel “Vanity Fair” by W. M. Thackeray

Summary. The term "chronotope" is one of the controversial concepts in literary criticism. Space and time belong to the main philosophical categories, without which the worldview model of reality is impossible. Time and space at different stages of their development form a complex system that is a reflection of various spatio-temporal relationships. Artistic time and space exist in each creative work, but they are not abstract concepts, but specific interconnected components of the work. The article is dedicated to integrative analysis of W.M.Thackeray's "Vanity Fair" as an integral constituent part of literary process in England in XIX century. The process of studying the literary categories of time and space is natural and topical nowadays because these concepts belong to the fundamental categories in philosophy, aesthetics, literature, art and philology. The topicality caused by the insufficiency of systematic theoretical and practical researches of such text category as time and space (chronotope) in the contemporary literary studies. The process of scientific research underwent very difficult and inconsistent way. Some aspects of time and space were studied, certain genres and methods of reflection were created. But still the problem of time and space relations is not worked enough. Moreover, the novel "Vanity Fair" by W. M. Thackeray has always attracted a great number of scientists by its complex time and space organization, which is has not been completely researched up to nowadays. The aim of the article – to reveal the peculiarities and typical features of time and space organization in the novel "Vanity Fair" by W.M. Thackeray, to characterize the conceptual importance of special descriptions, time markers, protagonist's movements in the novel and to determine the role of time and space elements in completing the novel as a single structural unity. In the article the specific lines of image of artistic chronotope are analysed in literary text. Types of artistic time and space, and also features of their intercommunication are examined in artistic literature.

Key words: artistic chronotope, artistic time, artistic space, temporal and spatial determination of literary text.

Гандзюк О. М.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
Волинського національного університету

КИТАЙСЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ: СЮЖЕТНІ ПАРАЛЕЛІ

Анотація. Сюжети аналізованих казок доводять, що в китайській та українській культурі наявні універсальні теми, які презентують казки цих народів. Саме тому казки з такими темами мають широке географічне поширення. Деякі з казок мають реальне підґрунтя. Вони стосуються такої важливої теми, як тема праці, що є важливим життєвим атрибутом. У статті йдеться про сюжетні паралелі, наявні в китайських та українських народних казках. Деякі казки стосуються розуміння героями казок важливості праці, необхідності трудитися. Вони наголошують на почутті радості, яку дає чесна і важка робота. Ці сюжети об'єднані також показом того, як вчать цьому розумінню батьки своїх дітей. Як правило, в казках обох народів старий батько має трьох синів, які дуже ліниві й не хочуть працювати. Казки поєднують те, що батьки переживають за майбутнє своїх дітей. Часто ці герої вже дуже старі. Вони думають про те, як ледачі діти будуть жити без них. Вони повинні постійно нагадувати дітям про те, без праці в них не буде засобів для існування. Діти планують, що батьки будуть жити достатньо довго. Тому вони не переживають за майбутнє. В такій ситуації батьки мають трохи обманути своїх синів. Вони кажуть, що на полі закопане золото. Це змушує дітей обробляти землю і в результаті одержати гроші від продажу врожаю. Подібний сюжет показує й те, за якої умови людина починає цінувати свою працю. Це відбувається тоді, коли вона починає заробляти гроші сама, а не бере їх у батьків. Схожий сюжет і в тих казках, у яких йдеться про винагороду та покарання за певний вчинок. В обох казках головними героями є багач і бідняк. До них прилітають ластівки. Герої казок по-різному ставляться до цього. В результаті бідний чоловік дістає дарунки, а багатий втрачає своє або своє майно, або й гине. Головний герой може також карати тих, хто не робить добра у відповідь на добро. Спільність сюжету наявна у казках, в яких мова йде про визволення братом з полону сестри. Як правило, у полон сестру бере змії. Подібність в цих казках виявляється ще й в тому, що визволителі народжуються фантастичним способом.

Ключові слова: усна народні творчість, казка, китайські народні казки, українські народні казки, сюжет, сюжетні паралелі.

Казка «була постійним супутником людини, зберегла яскравий спогад про минуле людства, погляди предків на світ, природу тощо. Вона має усталену поетику (композицію, образність, ритміку), охоплює багато динамічно змінюваних подій» [1, с. 190].

За «тематикою та художньо-образною структурою жанр казки дуже різноманітний. Казкова традиція виробила та зберегла безліч сюжетів давньослов'янських та міграційних, часто в казках поєднуються елементи різних періодів та історичних епох, різнонаціональні нашарування, територіальні та регіональні впливи в межах українських земель [2, с. 405].

Уперше українським казковим фондом щодо його систематизації зацікавився І. Рудченко («Народные южнорусские сказки. Издал И. Рудченко», 1869, 1870). Його починання на кілька років пізніше підхопили такі відомі в Україні постаті, як П. Чубинський, І. Франко, М. Драгоманов, В. Гнатюк, М. Грушевський. У ХХ столітті аналіз українських народних казок здійснили в 1989 році О. Бріцина («Українська народна соціально-побутова казка: Специфіка та функціонування») та в 1987 році Л. Дунаєвська («Українська народна казка») [3, с. 192]. Деякі елементи специфіки казок китайського народу вміщено у вступному слові І. Чирка [1, с. 5-6].

Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що сюжетні паралелі китайських та українських народних казок майже не вивчені. Мета статті полягає в аналізі сюжетних паралелей названих казок. Завдання роботи: 1) виявити китайські та українські народні казки, в яких наявна подібність сюжету; 2) дослідити специфіку цих сюжетних паралелей.

Схожий сюжет у казках «Як брати скарб шукали», «Золота пшениця», «Закопане золото». Всі ці казки присвячені усвідомленню героями важливості та необхідності трудитися, показують, як приходять до них радість від чесною та важкою праці, насолода споглядання наслідків дій власних рук. Об'єднує ці сюжети й те, до якого способу вдаються інші, щоб направити цих персонажів на трудову стежку.

Китайську казку «Як брати скарб шукали» та українську «Закопане золото» поєднує навіть назва, оскільки «золото» входить у поняття «скарб».

В обох казках батько (дід) має трьох синів, які чомусь при працелюбному батькові виростають неробами, можливо, тому, що всі його думки були постійно зайняті тим, як прогледувати своїх дітей. Порівняймо: «Усе життя він тяжко працював, мав на обліку кожен мідяк свого мізерного прибутку, тож і зумів виростити трьох синів. Шкода лише, що не навчив їх працювати і господарювати так, як сам це робив. От і вирости його сини ледарюгами» («Як брати скарб шукали») і «Мав тато трьох синів. Щоб їх прогледувати, тато працював, як вів, – чорнів від роботи, руки йому пухли, кров висікала з пальців, а сини ходили понад ріку, лісами, висиплялися в садку» («Закопане золото»).

Схожі ці казки й переживанням батьків за майбутнє дітей, які не бажають працювати. Батькам з обох казок не залишається нічого іншого, як вдатися до своєрідного обману. За кілька днів до смерті батько з китайської казки дає синам такий заповіт: «– Ви знаєте, як важко працював я все життя, тож і надбав три великих горшки срібних зливків. Я закопав їх на нашому полі. Після того як помру, відкопайте, і вистачить того срібла на все ваше життя». Подібну настанову дістають й сини з казки «Закопане золото». На їх питання, що лишає їм батько, він радить їм шукати

золото в землі. Зраділі, ті цікавляться, в якому ж місці воно закопане. На це дістають відповідь: « – *Оцього я вам не скажу, – відповідає батько. – Копайте город, орить ниву, садить, обробляйте, збирайте – там і золото знайдете*» [1, с. 74].

Сини з першої казки одразу ж кинулися шукати срібло. Вони так хотіли знайти скарб, що прокидалися вдосвіта і лягали спати затемна. Але хоча вся земля стала перекопана, вони не знайшли омріяне. Діти батька з другої казки були настільки ліниві, що навіть не стали копати город, щоб дістати скарб. Після смерті батька за першу зиму вони поїли всі залишені ним запаси, на другу зиму стали голодувати. Тому вирішили втілити в життя план з одруженням. Але жодна дівчина не захотіла пов'язати своє життя з ледарюгами. Тому, не маючи іншого виходу, навесні вони все ж пішли шукати золото.

Сини з казки «Як брати скарб шукали» дуже образилися на батька, за учинений ним жарг. Але, оскільки земля вже була оброблена, засіяли її пшеницею, яка за гарного догляду дала небачений урожай, вирісши над людський зріст. Коли ж довелося збирати, мусили навіть позичити мішки в сусідів. Подібне спостерігаємо і другій казці. Брати перекопали весь город – «*не знайшли золота, засадили картоплю – вродилася їм файна картопля. Пішли ниву копати. Скопали ниву – нема золота, але посіяли яру пшеницю – вродилася пшениця така буйна, така здорова!*» [4, с. 230].

Після цього героїв обох казок зрозуміли, батько сказав їм правду. Вони побачили, що в землі справді лежить скарб, але для того, щоб він опинився в руках, потрібно наполегливо працювати.

Трохи інший початок має українська казка «Золота пшениця». Родина, у якій було дуже багато дітей, жила в злиднях. Чоловік заробляв на життя тим, що рубав у лісі дрова.

Якось, ідучи на роботу, він почув крик, що долинав з золота. Там побачив золоту карету з золотоволосою дівчинкою всередині. Коли він допоміг витягти карету, врятована пообіцяла, що ввечері привезе в подарунок мішок золота. Чоловік поспішив додому з радісною звісткою і став уголос мріяти про те, як він розподілить ці кошти. Серед мрій був великий будинок з садом і ставком, гарне вбрання для жінки і дочок, навчання для синів, заняття улюбленою роботою.

Проте його надії, як і сподівання дітей з вже проаналізованих казок, були обмануті: в мішку, привезеною дівчинкою, була велика гарна пшениця. Родина так почала кричати на нього за обман, що він змушений був піти з цим мішком геть, порозкидавши зерно недалеко від хати. Повернувся додому аж на другий рік і здивовано побачив високу пшеницю, й одразу зрозумів, як і герої попередніх казок, що його не обманули, а «це те золото, яке дівчинка дала. Справжнє і надійне золото». Побачивши такий урожай, уся родина радо взялася до роботи і зажила заможнo.

Про винагороду та покарання за вчинок йдеться в казках «Два кавуни» та «Дарунки з трьох зернин». Початки цих казок різняться між собою. В китайській казці мова йде про те, що перед смертю старий батько попросив своїх синів жити в злагоді й мирі. Але одразу після похорону старший син сказав молодшому, що забирає собі гарний будинок під черепицею і велику частину поля, а брат має погодитися на стару хагу і маленьку ділянку з поганим ґрунтом.

Українська казка «Дарунки з трьох зернин» починається повідомленням про те, що в одному селі жив багатий. У нього

служив багатодітний наймит Максим, який жив з в бідній маленькій хатині, з покрівлі якої вітер зірвав соломку, тому під час дощу вода текла по стінах. Якось весною, коли настав час сіяти, наймит прийшов до багатія позичити трохи насіння, але дістав відмову.

Далі події в казках різняться тим, що в китайській казці багач виганяє з кімнати двох ластівок, які залетіли в пошуках місця для гнізда. Чоловік зарепетував до них, виганяючи, боячись, щоб птахи не насмітили в хаті, сказавши їм навздогін: « – *Якщо зручного місця шукаєте, то летіть до мого меншого брата, в старій хаті можна все робити. Геть звідси!*» [1, с. 40]. Менший же брат, повертаючись з поля і побачивши ластівок, привітно запросив їх до себе, запропонувавши вибрати найкраще місце. Ластівки поселилися під стріхою.

В українській казці ластівки не летять до дому багатія. Вони обирають собі місце під стріхою в наймита, чим викликають його щире вболівання за такий невдалий, на його думку, вибір: « – *Бідні ластівочки, нащо ви ліпите гніздечко під такою дрантивою стріхою? Таж піде дощ, то вам дітей затопить!*» [4, с. 203].

Далі сюжети обох казок набувають ще більшої схожості, оскільки в них йдеться про те, що одне з пташенят поранило ніжку. Тільки в першій казці це сталося через невдалу спробу почати літати найменшого, хоч і найсміливішого пташенятя. В другій казці Максимові довелося битися зі страшним змієм, який поліз до ластівчиного гнізда. І хоча чоловік переміг його в нерівному двобої, і нападник помер, проте він встиг схопити трьох пташенят, а четвертому під час бійки поранили ніжку. Герої обох казок доглядають, годують і лікують пташенятко.

Подяка від пташок не забарилася. У першій казці ластівка скинула на долоню чоловікові велике кавунове зерно, яке, вирісло у кавун. В другій казці ластівка дає Максимові три зернятка по черзі разом з вказівкою, у якому місці посадити їх в землю: перед дверима, перед вікном, коло криниці. І вже на другий день на зазначених місцях вирісли такі величезні і важкі гарбузи, які не можливо було підняти, потрібно було тільки котити.

Коли герой китайської казки розрізав кавуна, то знайшов усередині золоті самородки. В першому гарбузі, розкряпаному Максимом, виявився «*білий хліб, калачі, бринза, м'ясо, ковбаса, солонина – варене, смажене, солодке, квасне й гірке... Максим викладав те добро на стіл, а гарбузи нічого не зменшувалися*» [1, с. 205]. Другий гарбуз містив у собі сорочки з шовку, черевики, спідниці, намисто і коралі. В третьому гарбузі було золото.

Схожість розвитку сюжету виявляється і в тому, що обидва багаті не тільки запросили ластівок проживати у них, а й травмували одне з пташенят. У першому випадку, чоловік, побачивши, що пташенята почали літати, але жодне не падає, збив одне з них віником. Інший багач почав нетерпляче очікувати появи змія, але його все не було. Тому він сам побив ластів'ят, а одному поранив ніжку.

Скоївши так, обидва брати почали виявляти турботу про ластів'я. Особливо старався персонаж китайської казки: «*Прив'язав до ніжки задалегідь заготовлену дощечку, ніби вправний хірург, потім поклав пташеня в обклесну шовком коробку на м'яку ватяну постіль...*» [Китайські народні казки, 1991, 44]. Навіть носив йому черв'яків та комах. А коли пташеня повістю окріпло і летіло до свого гнізда, багач сказав

пташенят не переплутати, що саме він живе в хаті під череп'яним дахом, а бідна хатинка – його брата.

Сюжет двох казок уподібнюється й тим, що пташки вирішили «подякувати» і цим «рятівникам». Ластівка з китайської казки кидає на долоню старшому братові велике і блискуче зернятко кавуна. Дідич з української казки, побачивши ластівку, вибігає надвір, запитуючи, який же подарунок вона йому принесла, і отримує три зернятка з наказом-порадою посіяти їх перед дверима, під вікном і коло криниці.

У двох казках йдеться про те, якими великими вирости плоди з подарованих зернят, порівняймо: *«І ось кавун поспів. Старший брат з дружиною спробувати занести його до кімнати. Та де там, навіть зрушити з місця сил їм не вистачало. Довелося кликати сусідів на допомогу. Довго гуртом охали та кречтали, поки все-таки затягли невидане досі диво в кімнату і поклали на стіл»* [1, с. 45] і *«Дідичеві вирости так само три величезні кавуни»* [4, с. 206].

Спільним у казках є те, замість очікуваного багатства, на багачів чекало покарання. У кавуні сидів сивобородий старий дід, який перед тим, як здійснити помсту, пояснює старшому братові, чому його чекає розплата:

«Ти сподівався отримати велику нагороду за свій «шляхетний» вчинок, але у твоєму вчинку нічого шляхетного не було. Сама лише підлість, тож мушиш і заплатитись за неї!» [1, с. 45]. Далі в кожній половинці кавуна спалахує вогонь, який шириться по всьому будинку і спалює старшого брата та його дружину.

В українській казці дідич залишається живим, бо третього гарбуза не встигли розрізати, оскільки перед цим хмара сарани поїла все на його ланах, а вогонь з другого гарбуза спалив усе дідичеве майно і будівлі.

Подібність сюжетного елементу існує між китайською казкою «Золота сопілка» та українською казкою «Котигорошко». Маємо на увазі ту частину, де мова йде про визволення сестри братом. У першій казці Червону Сестричку (так звать дівчину) викрадає дракон під час прогулянки матері з дочкою: *«Крізь пориви вітру мати ледве почула, що сказала їй дочка на прощання: – Врятувати мене може лише братик»* [1, с. 142]. Сестра шістьох братів з другої казки стає полянкою змія, коли пішла хибним, зробленим ним шляхом нести братам у поле їсти, оскільки за домовленістю з братами мала знайти їх, орієнтуючись на сліди проорані ними скиби, напрямок якої змінив змії, в такий спосіб направивши сестру до свого палацу і полонивши. Спільність сюжету цих казок виявляється і в тому, що на момент полонення перша з цих дівчат взагалі не мала брата, а інша теж ще не мала брата-визволителя (шістьох наявних братів полонив змії під час спроби визволити сестру).

Брат з китайської казки з'являється вже на ранок після викрадення дочки після того, як жінка, зачепившись волоссям за гілку і побачивши на ній червону ягідку, зірвала та з'їла її. А через кілька днів хлопчик взагалі вже виглядав на чотирнадцять років. В українській казці жінка ковтає горошинку, що котилася дорогою, і незабаром має сина, якого назвала Котигорошком. На відміну від попереднього казкового героя, він росте не так швидко, але значно швидше, ніж справжні діти. Якщо в китайській казці персонаж твору дізнається про існування сестри з уста ворона, яка кричала над їх хатою: *«... Сестриця плаче, гірко плаче в печері презлющого дракона. У неї міцно скуті руки, закривавлена спина. Плаче сестриця, тяжко ридає»* [1, с. 143], то Котигорошко, виявляючи екстрасенсорні

здібності, сам каже батькові й матері, що в нього мають бути брати й сестра. Різняться казки й способом визволення сестри. Котигорошко перемагає змія у двоюбою. Ян Мейдзи рятує сестру, знищивши дракона з використанням сили золотої сопілки, яку знайшов дорогою і яка примушує танцювати: *«Ян Мейдзи знову підійшов до провалля і почав грати. Дракон знову скотився на дно і застрибав, закружляв там. Сім днів і сім ночей грав хлопець, поки з дракона не вийшов увесь дух»* [1, с. 145]. Два сюжети відрізняє й те, що китайська казка закінчується визволенням сестри і перемогою над драконом, а в казці «Котигорошко» на героя після звільнення сестри з неволі і знищення змія чекає ще багато цікавих і небезпечних пригод.

Сюжет про те, за якої умови людина починає цілувати плоди своєї праці спостерігаємо в китайській народній казці «Сімейна коштовність» та українській казці «Ківш лиха». Перша казка знайомить нас з працелюбним ковалем, який мав дорослого лінивого сина, який мав тільки бажання добряче поїсти. Зрозуміло, що батька дуже непокоїло майбутнє сина. Він пояснює ледяцюзі, що все, чим володіє, нажите працею його рук. А хлопець же й досі не заробив жодного юаня. То що ж буде з ним далі? На це юнак безпечно відповідає, що для того, щоб мати юань, не треба й трудитися, мати такі гроші надзвичайно легко.

Подібну проблему з сином має й багатий батько з другої казки. Адже всі свої статки він нажив чесною працею. Довгим був шлях чоловіка до золотих червінців. А син не цінував гроші, адже не заробляв їх. Тому й витрачав, не замислюючись. Батькові було дуже боляче, що хлопець не тільки не бажає працювати, а ще й нехтує грошима, заробленими так важко. Хоч не одна бесіда була проведена з юнаком, позитивного результату не було.

Спільність розгортання сюжету полягає й в тому, що кожен з батьків намагається знайти правильний і дієвий вихід з цієї тяжкої ситуації. Батько з китайської казки заявляє синові, що дасть його цілу скриню добра, як тільки той заробить юань. А оскільки синові не хочеться працювати, на захист стає мати. Вона дає хлопцеві монету. Той приходив з нею додому ввечері, цілий день перед тим проспавши під деревом. Давши батькові гроші, він вимагає обіцяне. Але батько вирішує перевірити, чи ж справді ці гроші зароблені. Тому зі словами про те, що цей юань не зароблений хлопцем, він кидає його в горн. Подібне трапилося й наступного дня, лише з тією різницею, що тепер гроші опинилися в річці.

Нарешті мати зрозуміла, яке зло вона заподіяла, тому й пояснила сину, що батько бажає йому тільки добра, то ж хай потрудиться чесно, якщо хоче мати скриню з коштовностями.

Майже в такий же спосіб інший батько перевіряє ставлення сина до грошей. Коли син навіщось захотів купити в перехожого застреленого горобця і витяг золотого, батько, сказавши, щоб син дав йому ці гроші, двічі зробив вигляд, що кидає їх у воду. Побачивши, що юнак на це не реагує, батько відбирає в сина капшук з грішми і наказує йому йти заробити хоч одного і лише тоді повертатися додому.

Цей хлопець, як і юнак з китайської казки спочатку не переживає з цього приводу і має подібні думки про те, що заробити гроші – дуже легка справа: *«Син аж засміявся. – Піду, – каже. А собі думає: «От розумний батько, – чи диво то – червінця заробити!»* [1, с. 145].

Розгортання подальшої сюжетної лінії має подібність у тому, що заробити гроші виявилось не так легко, як думали названі герої казок. Перший хлопець пішов тягати колоди. Коли ж в кінці

дня він розрахувався за їжу, в нього залишилася тільки одна дрібна монетка. Крім того, від втоми був ледве живий. Цілих десять днів пожадобилося йому, щоб заробити так необхідний юань. Другий герой, попрошавшись з батьком, замислюється над тим, що ж він вмів робити. Оскільки був письменним, то пішов містом шукати роботи, пов'язаної з цим умінням. Але у місті цієї здатності ніхто не потребував. Він змушений був продати кожух і мерзнути восени в легкому одязі. Не зумівши стати ні крамарчуком, ні прикажчиком (через відсутність досвіду такої роботи) він пішов тягати лантухи на судна. І теж за день дуже втомився, навіть упав на вулиці та заснув. Але щоб швидше заробити омріяного золотого, йому довелося недоїдати та недопивати.

Далі за сюжетом батьки з обох казок знову проводять перевірку. Юнак, заробивши юань, повертається додому і гордо дає його батькові. Батько бере монетки, перераховує й знову кидає їх в горн. Інший син дістає гроші, замотані в ганчірку й папірець, так обережно, наче вони скляні. Батько бере гроші й робить вигляд, що кидає їх у річку, біля якої вони стояли. Реакція синів теж тождана. Перший син вихоплює гроші з вогню і ображено нагадує батькові про те, що працював аж десять днів, поки заробив цей юань. Другий хлопець хапає обома руками батька за руку й кричить: «—Ой батеньку, батеньку!.. А сам як не свій» [4, с. 232].

Як свідчать наведені сюжети китайських та українських казок, можна переконалися в тому, що, хоча Китай та Україна мають відмінну культуру, але існують такі теми, які мають універсальний характер. Це сприяє широті їх географічного поширення. Одні з казок мають реальне підґрунтя. Вони стосуються такої важливої теми, як тема праці, що є важливим життєвим атрибутом. Казки обох народів також вчать відповідати добро на добро, а на зло – справедливості. Вони переконують, що за злі вчинки людина може позбутися часом не тільки майна, а й життя. В китайських та українських казках пояснюється й важливість бережного стосунку до зароблених коштів. Фантастичні ж казки закликають цінувати сім'ю, бути готовим стати на її захист. Вивчення сюжетних паралелей варто продовжити, порівнюючи китайські казки з казками інших народів Азії.

Література:

1. Китайські народні казки: для мол. шк. віку /упоряд., вступне слово та переказ з кит. І. К. Чирка; мал. О. М.- Михайлової-Родіної. К. : Веселка, 1991. 159 с.
2. Лановик М. Б, Лановик З. Б. Українська усна народна творчість : підручник. К. : Знання-Прес, 2003. 591 с.
3. Руснак І. Є. Український фольклор : навч. посіб. К. : ВЦ «Академія», 2012. 2-ге вид., стереотип. 304 с.
4. Українські народні казки: для мол. та серед. шк. віку / упоряд. та передм. Л.Ф. Дунаєвської. К. : Веселка, 1990. 3-ге вид. 271 с.

Handziuk O. Chinese and Ukrainian fairy tales: parallels in plots

Summary. The article examines the plot parallels available in Chinese and Ukrainian folk tales. Some fairy tales concern the understanding of fairy tale characters by the importance of work and the need to work. They emphasize the joy of honest and hard work. These plots are also similar to demonstrating the ways in which parents teach their children this understanding. As a rule, in the tales of both nations, the old father has three sons who are very lazy and do not want to work. Fairy tales are united by the fact that parents are worried about the future of their children. Often these characters are very old. They think about how lazy children will live without them. They must constantly remind children that without work they will have no means of subsistence. Children plan that their parents will live long enough. Therefore, they do not worry about the future. In such a situation, parents must deceive their sons a little.

They say that gold is buried in the field. This forces children to cultivate the land. As a result, they have real gold from the sale of the harvest. A similar plot shows the conditions under which a person begins to appreciate his work. This happens when a person begins to earn money himself, rather than taking it from his parents. The plot is similar in those fairy tales, which are about reward and punishment for a certain act. In both tales, the main characters are rich and poor. Swallows fly to them. The heroes of fairy tales have different attitudes to this. As a result, the poor man receives gifts, and the rich man loses his or her property, or dies. The protagonist can also punish those who do not do good in return for good. The commonality of the plot is present in fairy tales, in which it is about the release of a brother from the captivity of a sister. As a rule, the sister is taken prisoner by a snake. The similarity in these tales is also because the liberators are born in a fantastic way.

Key words: fairy tale, Chinese folk tales, Ukrainian folk tales, plot, parallels in the plots.

*Калинчук А. М.,
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України*

ШЕВЧЕНКОЗНАВЧІ СТУДІЇ МИХАЙЛА ВОЗНЯКА 1920-Х РОКІВ

Анотація. У статті схарактеризовано розвідки М. Возняка, написані у 1920-х роках. З'ясовано окремі тези дослідника про світогляд Шевченка, ціннісні орієнтири митця, уточнено його роль у діяльності Кирило-Мефодіївського братства. Науковцем вивчено передумови заснування тасмної організації, проаналізовано її діяльність та історико-культурне значення. Окрему увагу він приділяв взаєминам між братчиками та імперською владою, зокрема окреслив переслідування кириломефодіївців за свої переконання. Розкрито рецепцію літературознавцем окремих Шевченкових творів, в яких відтворено українську державну думку. Критиком окреслено поезії, де митець зневажав земляків, які не засвоїли уроки власної минушини, протиставляв сучасне й минуле, висловив своє ставлення до діяльності гетьманів Б. Хмельницького, П. Дорошенка, П. Полуботка, І. Мазепи. Розглянуто твори, в яких йшлося про духовну самотність Шевченка та його надії повернутися на батьківщину. Наголошено, що студії «З оточення Тараса Шевченка» та «Спогади Агати Ускової про Тараса Шевченка» – цінні своїми матеріалами до життєпису та характеристики спадщини, де вперше надруковано листи М. Лазаревського, М. Марковича, О. Афанасьєва-Чужбинського, В. Білозерського, М. Сухомлинова, Бр. Залеського, А. Толстої до митця, конкретизовано, що деякі з них було опубліковано частково, інші – повністю, в поодиноких – уточнено дату написання. Встановлено, що дослідник оприлюднив листування між О. Кониським і Л. Жемчужниковим, де останній розкрив певні факти про Седнів і родину Лизогубів, їхні взаємини з Шевченком, деталізував інформацію про долю рукописів і списків поетичних творів, малярської спадщини. З'ясовано, що в епістолі К. Юнге до О. Кониського йшлося про актуальні на той період питання про хворобу й причини смерті Шевченка. Підкреслено, що праця «Шевченко й княжна Репніна» стала важливим чинником висвітлення певних подій у житті поета, що відкривали нові факти й у перспективі спонукали вчених до написання наукової біографії письменника.

Ключові слова: світогляд, поезія, національний пророк, братство, лист, видання, матеріали до біографії.

Постановка проблеми. На сьогодні шевченкознавчі розвідки Михайла Возняка 1920-х років залишаються належно не поцінованими. Відтак актуальність нашого дослідження полягає у фаховому осмисленні одного з етапів діяльності вченого та засвідчення її зв'язку з культурно-історичною школою вітчизняного літературознавства. Вперше введено й розглянуто тексти студій критика, опублікованих у часописах «Український вісник», «Культура», «Письмо з Просвіти», в окремих виданнях, деякі з них дотепер не вивчені та не обговорювалися науковцями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Наголосимо, що досі літературознавці Я. Гординський,

Б. Загайкевич, О. Соколишин, І. Денисюк, М. Нечиталюк, М. Гнатюк, Б. Якимович, В. Микитюк, які розглядали проблематику спадщини М. Возняка, не заглиблювалися в інтерпретацію названої теми.

Тож **мета статті** – дослідити розвідки Михайла Возняка 1920-х рр., його рецепцію біографії, світогляду й поезій Шевченка, в яких йшлося про утвердження української державності, про взаємини митця з кириломефодіївцями.

Виклад основного матеріалу дослідження. З автобіографії Михайла Возняка відомо, що влітку 1918 р. учений повернувся з Відня до Львова, де активно долучився до роботи в НТШ, став членом «Українського бібліографічного товариства» [1, с. 132], утім вирішив займатися науковою діяльністю приватно [2, с. 161, с. 173, с. 175; 3, с. 181]. Затим М. Возняк продовжив активно відстоювати українське питання в Галичині [4]. Відтак дослідник висвітлював проблеми становлення освіти, видання першого українського часопису, роль духівництва у поширенні рідної мови, значення групи «Руська трійця» в її відродженні, проаналізував культурну спадщину після польського панування в краї, бездіяльність освічених галичан, розчарування окремих з них і перехід до москвофільства [4].

Тож у 1918 р., після вимушеної перерви, учений повернувся до вивчення спадщини Шевченка. Нагадаємо, що в ранній період (1910–1914) діяльності М. Возняк висвітлював етапи поширення текстів митця в Наддністрянську Україну, розглядав їх осмислення у краї, його українську та польську рецепцію в 1840-х–1860-х рр., зафіксував видання окремих поезій в часописах або в збірках творів у Галичині. Як зауважив М. Возняк, на початку 1920-х рр. гостро постало питання про підготовку об'єктивної біографії, наукової монографії та повного критичного видання Шевченкових творів – все це передбачало упорядкування його бібліографії з докладним описом кожного джерела. Також актуальним був заклик літературознавця до укладачів листів уважно перевіряти їх за автографами, нагадуючи, що перше зібрання епістолярію Шевченка – 157 текстів – надруковано В. Яковенком (1911).

М. Возняк цікавився тогочасною проблемою, що прояснювала взаємини між В. Репніною та Шевченком у висвітленні княжни, тому й оприлюднив розвідку [5] із власними спостереженнями. Дослідник наголосив, що вказана тема повсякчас цікавила критиків, а «повну ясність у характер відносин Шевченка й княжни Репніної вніс <...> М. Гершензон, видавши низку матеріалів до цієї справи» [5, с. 20]. За М. Возняком, у листуванні з Ш. Ейнаром літераторка шукала «моральної підтримки й розв'язки пекучих життєвих питань» [5, с. 20]. На думку науковця, окремого розгляду потребувала літературна спроба В. Репніної – її російськомовна автобіографічна «[Повість]» (1844; назва умовна, збереглася неповністю), яку

він переклав українською мовою. Так, М. Возняк підтвердив, що використаний нею епіграф для 2-ї глави – характеристичний [5, с. 74], персонажі повісті мали реальних прототипів, а деяких із них ще було розпізнано, зокрема, й ученим: Олексій Березовський – Шевченко, Віра Радимова – В. Репніна, Софія – Г. Псьол, Мудрин – О. Капніст, дідич Радимов – князь М. Репнін, Заверб'яєв – В. Закревський. Наголосимо, що ані М. Возняк, ані М. Гершензон не розгадали образи Язикова й Ольги Петрівни [6, с. 186, 221; 5, с. 55]. Відтак, оприлюднюючи текст другої глави «[Повести]», обидва дослідники помітили, що їй бракувало кількох сторінок [6, с. 242; 5, с. 82], а її фінал залишився відкритим, адже повістування було обірвано [6, с. 244; 5, с. 74, 85].

М. Возняк відзначив оригінальність композиції «[Повести]», до якої княжна включила оповідання «Девочка» та записку Шевченка [5, с. 32]. У листі до Ш. Ейнара від 27 січня–1/13 березня 1844 р. В. Репніна сама задокументувала дату створення оповідання. Так, вона підтвердила, що 28 листопада 1843 р. закінчила його переписувати: «<...> меня что-то толкало писать эту вещь, я не могла дать себе отчет – что. <...> Это почти точная история моего сердца, разделенная на 4 эпохи: 12 лет, 18, 25 и 35, и в заключение – одинокая могила» [6, с. 211, 234]. Саме такий психологічний стан В. Репніної, висвітлений у творі, відзначив і М. Возняк: «змальовано настрої, переживання, почування й думки в часі, коли княжна мала 12, 18, 25 і 35 літ» [5, с. 76]. Очевидно, що літераторка писала оповідання приблизно тоді ж, коли й Шевченко – поему «Тризна», в листопаді 1843 р. Зауважимо, що рядки з поезії «Слепая»: «Все му я верила, всему, / Но кто поверил моей вере?» [7, с. 232] послужили епіграфом до її оповідання. Тож нагадаємо, що в листі до Ш. Ейнара від 27 січня–1/13 березня 1844 р. вона згадувала про читання Шевченком поеми «Слепая» в жовтні 1843 р. в Яготинському маєтку та сильне враження, яке справив його твір на слухачів [6, с. 206].

Підсумовуючи, М. Возняк твердив, що «[Повесть]» В. Репніної – «роман про Шевченка», «писаний безпосередньо після пережитого й в часі далі переживаного» [5, с. 86], а от період перебування митця в Яготині княжна назвала «двома Шевченківськими місяцями» (з листа до Ш. Ейнара від 19/31 березня 1844 р.) [6, с. 246]. Отже, автобіографічна «[Повесть]» В. Репніної суттєво доповнювала або спростовувала поодинокі факти життєпису Шевченка з середини жовтня 1843 р. по 10 січня 1844 р., коли він із перервами мешкав у флігелі Яготинського маєтку.

Очевидно, що відкриттям М. Возняка можна вважати статтю «З оточення Тараса Шевченка» (1925), де вміщено 18 листів різних осіб – цінних відомостей щодо літературних або побутових дрібниць митця. Зокрема, вперше вчений оприлюднив епістолу М. Лазаревського до поета від 7 серпня 1856 р. із Петербурга [8, с. 34]: якраз дослідник установив дату, коли його було написано [8, с. 31]. Так само вперше М. Возняк опублікував лист Бр. Залеського до Шевченка від кінця вересня 1859–весна 1860 р. із Петербурга [8, с. 35]. Повністю критик надрукував епістолу А. Толстої від 30 грудня 1858 р. [8, с. 35], в якому графиня запрошувала митця на вечір «із приводу приїзду великого трагика, <...>, Айри Ольдриджа до Петербурга у грудні 1858 р.» [8, с. 32]. Також М. Возняк оприлюднив повний текст листа М. Маркович до Шевченка від початку червня 1859 р. із Дрездена [8, с. 35–36] як документ, що свідчив про

творчі зв'язки обох письменників [8, с. 32]. Уперше літературознавець опублікував епістолу О. Афанасьєва-Чужбинського до митця. За коментарем ученого, адресатом був саме О. Афанасьєв-Чужбинський [8, с. 32], а свій борг (відомий ще з 1846 р.) останній повернув після зустрічі з Шевченком у вересні 1860 р. [8, с. 32]. У часописі «Культура» критик надрукував повністю лист Д. Каменецького від 28 листопада 1860 р. [8, с. 36], В. Білозерського від 13 травня 1861 р. [8, с. 36–37], уперше – М. Сухомлинова від 21 грудня 1860 р. [8, с. 36], в яких адресати «торкалися поодиноких дрібних справ із життя Шевченка» [8, с. 32–33]. Зазначимо також, що вперше М. Возняк опублікував телеграму до О. Кониського від 18 липня 1895 р. [8, с. 37] щодо справи поправок у Шевченкових поезіях П. Кулішем [8, с. 33].

На думку дослідника, важливим матеріалом до життєпису та характеристики творів митця стало листування між Л. Жемчужниковим і Кониським, коли останній готував «Хроніку...». Як стверджував М. Возняк, Жемчужников надіслав відповіді на спеціальні питання про Шевченка, поставлені біографом [8, с. 38–48]. Так, уперше вчений оприлюднив епістолу художника до Кониського від 4 серпня 1895 р. із Чернігова [8, с. 38], в якому Жемчужников висвітлював окремі факти про містечко Седнів і родину Лизогубів, їхні взаємини з Шевченком. У коментарі до листа І. Шрага до Кониського від 6 серпня 1895 р. М. Возняк зауважив, що уточнення стосувалися малярні у Седневі [8, с. 33]. Зокрема, в розлогіх епістолах Жемчужникова до Кониського від 18 жовтня 1897 р. і 24 січня 1898 р. ішлося про долю рукописів і списків поетичних творів Шевченка, малярської спадщини, про прохання полегшити долю поета на засланні, повернення та проживання в Петербурзі. В оприлюднених критиком уривках листів від 1 березня 1898 р. із Москви, 19 вересня, 17 жовтня, 27 жовтня того ж року мовилося про певні факти Шевченкового життєпису. Як стверджував М. Возняк, на ряд питань, поставлених Кониським щодо побуту Шевченка, листовно відповіла й К. Юнге 14 квітня 1898 р. [8, с. 48–49]. Спогади родини Сошенків про поета викладено у фрагменті епістоли К. Болсуновського, надісланого Кониському 3 (13) лютого 1897 р. [8, с. 33–34; 49–50].

Продовжуючи тему про ретельне укладання епістолярію поета, критик уточнив, що в бібліотеці Наукового товариства імені Шевченка у Львові зберігався опрацьований зшиток листів до автора «Хроніки...» від різних осіб: «це відповіді на запити Кониського в часі писання життєпису Шевченка, звернені до близьких Шевченкові людей, що могли подати якусь звістку з життя Шевченкового, й листи, с'як чи так зв'язані з виходом поодиноких частин чи цілого життєпису Шевченкового» [9, с. 168]. Саме тому М. Возняк уважав за необхідне видавати спогади або переписку, в яких мовилося про Шевченка. Так, вчений уперше оприлюднив епістолу А. Ускової, в якій доповнювала й деталізувала окремі питання О. Кониського, пов'язані з вимушеним проживанням митця у Новопетровському укріпленні [9, с. 168–173]. Нагадаємо, що вона познайомилася з Шевченком у 1853 р. у Новопетровському укріпленні та підтримувала приязні взаємини з ним до кінця заслання поета, багато допомагаючи йому разом зі своїм чоловіком, І. Усковим. Отже, М. Возняк радив майбутнім укладачам Шевченкової біографії критично сприймати будь-які спогади про поета або листи різних осіб як суб'єктивні документи, «ставлячи поруч одні спогади з іншими й контролюючи їх безперечними фактами» [9, с. 168].

М. Возняк у 1920-х рр. чимало зробив для висвітлення не лише життєпису, але й світогляду поета. На думку науковця, Шевченко випередив «всіх сучасних українців у національній свідомості й розумінню національної гідності й політичної волі України» [10, с. 3]. Відтак він відзначив гуманізм митця: «такої високої етики любови не знайти в жодного поетичного генія Європи, але в першій мірі тому, що він став співцем найвищого добра людини й нації – волі» [11, с. 2].

У такому контексті вчений вивчив передумови заснування Кирило-Мефодіївського братства, проаналізував його діяльність та історико-культурне значення, виклав філософію організації, сформульовану в «Книгах буття українського народу» у формі біблійного оповідання. Окрему увагу він приділив взаминам між братчиками та імперською владою, зокрема окреслив переслідування кириломефодіївців царським урядом. Зауважимо докладне опрацювання попередніх досліджень М. Возняком, продемонстрованих у розлогіій бібліографії студії [12]. Очевидно, що критик прагнув вивчити роль поета в братстві, саме тому й з'явився розділ «Шевченко про волю українського народу перед своїм арештуванням» [12, с. 3–23]. Тож він наголосив про значний вплив на переконання митця «Історії Русів» [13, с. 68]. За літературознавцем, зі спогадів братчиків відомо, що вони вважали Шевченка знаменитим поетом [14, с. 78] і національним пророком [13, с. 71].

Продовжуючи вивчати історію відродження української державної ідеї в першій половині XIX ст., М. Возняк републикував (слідом за П. Зайцевим // Наше минуле. 1918. № 1) повний текст «Книг биття українського народу» М. Костомарова зі своєю передмовою [15]. Зокрема літературознавець, покликаючись на справу поета, заведену на нього після арешту Третім відділом, на автобіографію історика, на спогади останнього про враження від поеми «Сон» («У всякого своя доля...»), виклав обставини першого знайомства Шевченка й Костомарова весною 1846 р. М. Возняк визнавав авторство «Книг...» за Костомаровим, уточнив, що історик писав твір в період, коли вже був знайомий з Шевченком і М. Гулаком. Однак дослідник констатував запозичення літературної форми та декількох місць з «Книг народу польського од початку світа до умучення народу польського» А. Міцкевича [15, с. 5]. М. Возняк наголосив про важливість документу, підготовленого Костомаровим, не лише для ідеології братчиків, але й для становлення українського визвольного руху, тож підсумовував: «написаний стилем Євангелія найправдоподібніше під свіжим враженням познайомлення з Шевченком, його нецензурними політичними поемами й під впливом розмов з Генієм» [15, с. 6].

Розглядаючи основи Шевченкового світогляду, критик опрацював його поезії, в яких, зокрема, йшлося про утвердження української державності. На його думку, в період заснування Кирило-Мефодіївського братства Шевченко чітко усвідомлював необхідність незалежності України від Російської імперії [14, с. 78]. Так, науковець покликався на документи Третього відділу, за якими поет не належав до Українсько-Слов'янського товариства, «однак писав вірші бунтарського змісту» [14, с. 78], відтак його твори могли посягати і вкорінити думки про щасливі часи Гетьманщини й у подальшому – утворення окремої держави України [14, с. 78–79]. За критиком, відомі традиції боротьби України за повернення давніх вольностей, викладені в «Історії Русів», романтичний стиль в літературі перших десятиліть XIX ст., зокрема поезії А. Метлинського

та М. Маркевича – все це переважно вплинуло на ранній період Шевченкової творчості [14, с. 79]. На переконання критика, поет бачив у Г. Квітці «співця козацької слави» (послання «До Основ'яненка»). Тож М. Возняк окреслив ряд поезій, в яких Шевченко протиставляв сучасне («з чорними могилами») й минуле, де «запорожці панували» (наприклад, «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Гайдамаки»).

Далі дослідник виклав свої роздуми щодо проблеми «поет – Хмельницький»: як-от, Шевченко гірко докоряв і навіть зневажав гетьмана (як-от, «Розрита могила», «Великий льох», епілог «Стоїть в селі Суботіві...», «Якби-то ти, Богдане п'яний...»). На думку М. Возняка, розгадку знеславлення постаті Хмельницького митець розкрив у подражанні «Осія. Глава XIV»: «Погибнеш, згинеш, Україно, / Не стане знаку на землі, / А ти пишалася колись / В добрі і розкоші! Вкраїно! / Мій любий краю неповинний! / За що тебе Господь кара, / Карає тяжко? За Богдана, / Та за скаженого Петра, / Та за панів отих поганих / До краю нищить...» [16, с. 332]. Критик стверджував, що в містерії «Великий льох» митець виклав своє бачення української державної думки: «піднесені тут три зворотні точки в змаганнях козащини до власної державності, а саме фатальна переяславська угода Богдана Хмельницького, геройський Мазепин прорив, що не повівся, і скасування останків волі України Катериною II» [14, с. 82]. Також він нагадав, що в поемі «Сон» («У всякого своя доля...») Шевченко назвав «гробокопателями української автономії й волі» Петра I та Катерину II. Учений підкреслив, що поет був прихильним до державницької політики гетьмана І. Мазепи, про що заявив у своїх творах («Великий льох», «Іржавець»), «славними» очільниками уважав Дорошенка й Полуботка, а «дурним поповичем» – Самойловича [14, с. 84]. М. Возняк, покликаючись на твердження Г. Андруцького, констатував, що взірцем для Шевченка був гетьман Іван Мазепа [14, с. 79]. На думку М. Возняка, якраз «утрата власної державності й недостача національної гідності спричинили безвихідну сумну сучасність», про це йшлося у віршах «Чигрине, Чигрине...», «Гоголю», «Я не нездужаю, нівроку...» [14, с. 85–86]. За критиком, Шевченкові думки про Московщину зазнали впливу польської революційної літератури й гуртків, серед яких обертався український поет. Так само дослідник наголосив, що Шевченко засуджував політику Речі Посполитої щодо України, яка була не меншим «прокляттям», аніж Російської імперії, зневажав земляків, які не засвоїли уроки власного минулого («І мертвим, і живим...», «Давидові псалми. 43»), у такий спосіб «він стверджував тільки факт по-своєму погляду на історію» [14, с. 88]. Також М. Возняк спростував думку окремих тогочасних дослідників, які допускали, що ідеї братчиків додатково вплинули на Шевченкову творчість у напрямі вироблення української державницької позиції [14, с. 90]. Він стверджував, що товариство згуртувалося вже після появи розглянутих поезій митця. Отже, науковець підсумовував, що «у відношенню до української державності піднісся Шевченко на таку висоту розуміння її, до якої далеко було сучасним (Костомарову) його товаришам по недолі, від яких непотрібно заразився Кобзар слов'янофільськими мріями на шкоду української державної думки» [14, с. 88], проте після арешту 1847 р. його погляд щодо будь-яких союзів змінився, знову провідною стала ідея незалежної України.

Критик відзначив виняткову популярність «Заповіту» серед читачів, адже поет «вмів торкнути найтаємніші струни

української душі», вважав його національним гімном України. На переконання М. Возняка, Шевченків «Заповіт» – послання землякам, написане патріотом своєї держави, якому не байдужою була доля України [14, с. 88].

Про емоційний стан поета йшлося у замітці «Духовна самотність Тараса Шевченка», де науковець наголосив, що таке самопочуття митця пов'язував із сирітством, коли юнак рано залишився без батьків і пройшов гіркий шлях козачка в пана Енгельгардта, згодом – викуп із кріпацтва, пізніше – арешт і заслання «прискорили передчасно смерть Шевченка» [10, с. 3]. За М. Возняком, яскраві зразки творів, де виражено почуття самотності – «Думка» («Тяжко-важко в світі жити...»), «В неволі тяжко, хоча й волі...», «N. N.» («Мені тринадцятий минало...»), «Не гріє сонце на чужині...», «Добро, у кого є господа...», «І знов мені не привезла...», «Не додому вночі йдучи...». На думку критика, саме заслання поглибило психологічний стан Шевченка, тому й з'явилися вірші «Заросли шляхи тернами...» та «Хіба самому написати...» – як «най-досадніші малюнки» духовної ізольованості поета. Проте, як стверджував М. Возняк, в поезії «Лічу в неволі дні і ночі...» висловлено надії на повернення на батьківщину: «Може, ще я подивлюся / На мою Україну...» [16, с. 209].

Також М. Возняк – автор короткої рецензії на книжку «Тарас Шевченко. Кобзарь. Народне видання з поясненнями і примітками Василя Сімовича» [17], з передмовою критика. Він наголосив, що до 1920-го р. опубліковано лише популярні збірки творів окремих періодів. З відгуку довідуємося, що вперше В. Сімович упорядкував повне популярне видання Шевченкових поезій у хронологічній послідовності. Так, перед окремими текстами укладач умістив пояснення головної думки твору, його значення, зв'язок із біографією митця. Рецензент зауважив, що до кожного з них В. Сімович запропонував коментар незрозумілих слів чи висловів, географічних назв, історичних імен і подій, розглумачував певні діалектні слова. За дослідником, упорядник розмістив примітки на кожній сторінці під текстом поезії. Узагальнюючи свої спостереження про видання «Тарас Шевченко. Кобзарь», М. Возняк підкреслив важливість праці В. Сімовича для популяризації спадщини митця серед українців.

Висновки. З'ясовано, що авторські спостереження М. Возняка та його переклад українською мовою «[Повести]» та її складових – оповідання «Девочка» та записки Шевченка істотно додали інформації до листа-сповіді В. Репніної від 27 січня–1/13 березня 1844 р., уперше оприлюднених М. Гершензоном. Відзначено значення розвідок «З оточення Тараса Шевченка» та «Спогади Агати Ускової про Тараса Шевченка», які стали поштовхом до подальших пошуків листування поета, його упорядкування та ревізії характеристик попередників про оточення митця. Наголошено, що критик докладно вивчав Шевченкові поезії, в яких він утверджував українську державну думку, його роль у діяльності Кирило-Мефодіївського братства. Прослідковано, що рецензент звернув увагу на збірку в упорядкуванні В. Сімовича як зразок майбутнього повного наукового видання Шевченкових творів. Уважаємо, що студії Михайла Возняка розширювали горизонти досліджень життєпису й поезій в 1920-х роках і цілком вписуються в сучасне академічне шевченкознавство. Результати нашого дослідження будуть використані під час підготовки монографії про новітні напрями та проблеми розвитку шевченкознавства першої третини ХХ ст.

Література:

1. Клебан Л. Світогляд та наукові інтереси Михайла Возняка: формування і становлення. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2020. Вип. 21. С. 128–143.
2. Горак Р. Університетська справа Михайла Возняка. *Українське літературознавство*. 2015. Вип. 79. С. 156–191.
3. Нечиталюк М. «Честь праці!»: Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях. Львів: [б. в.], 2000. 424 с.
4. Возняк М. Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії. Львів: З друкарні видавництва «Діло», 1924. 178 с.
5. Возняк М. Шевченко й княжна Репніна (Епізод з першої подорожі на Україну). Львів: Накладом видавничої спілки «Діло», 1925. 118 с.
6. Гершензон М. Т. Г. Шевченко и кн. В. Н. Репнина. *Русские Пропилеи*. Москва: Издание М. и С. Сабашниковых, 1916. Т. 2: Материалы по истории русской мысли и литературы. С. 179–263.
7. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. Київ: Наукова думка, 2001. Т. 1. 784 с.
8. Возняк М. З оточення Тараса Шевченка. *Культура*. 1925. № 3. С. 30–50.
9. Возняк М. Спогади Агати Ускової про Тараса Шевченка. *Науковий збірник за рік 1926. Записки Українського наукового товариства в Києві*. 1926. Т. XXI. С. 168–173.
10. Возняк М. Духова самотність Тараса Шевченка. *Український вісник*. 1921. 10 березня. № 37.
11. Возняк М. У великі роковини співця волі України. *Громадська думка*. 1920. 10 березня. № 59. С. 2.
12. Возняк М. Кирило-Методіївське Братство. Львів: Накладом фонду «Учітєся, брати мої», 1921. 238 с.
13. Возняк М. Українська державна думка в життю України першої половини ХІХ в. *Возняк М. Українська державність*. Відень: З друкарні Адольфа Гольцгавзена, 1918. С. 67–77.
14. Возняк М. Українська державна думка в поетичній творчості Шевченка. *Возняк М. Українська державність*. Відень: З друкарні Адольфа Гольцгавзена, 1918. С. 78–89.
15. Возняк М. Передмова. *Костомаров М. Книги життя українського народу*. Львів; Київ: Нові шляхи, 1921. С. 3–6.
16. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. Київ: Наукова думка, 2001. Т. 2. 784 с.
17. Возняк М. [Рец. на кн.]. *Письмо з Просвіти: літературно-просвітний тижневик*. 1922. 15 січня. № 5–6. С. 50–51. – Рец. на кн.: Тарас Шевченко. Кобзарь. Народне видання з поясненнями і примітками Василя Сімовича. Катеринослав; Кам'янець; Ляйпціг, 1921. 413 с.

Kalynchuk A. Shevchenko studies of Michael Voznyak in the 1920s

Summary. The article describes M. Voznyak's investigations written in the 1920s. Some of M. Voznyak's theses on Shevchenko's worldview, the artist's values, his role in the activity of the Cyril and Methodius Brotherhood are clarified. The scientist studied the preconditions for the establishment of a secret organization, analyzed its activities and historical and cultural significance. He paid special attention to the relationship between the brothers and the imperial authorities, in particular, outlined the persecution of Cyril and Methodius for his beliefs. The reception of the critic of Shevchenko's works, in which the Ukrainian state opinion was reproduced, is opened. Poetry is outlined, where the artist despised compatriots who did not learn the lessons of his own past, contrasted the present and the past, expressed his attitude to the hetmans V. Khmelnytsky, P. Doroshenko, P. Polubotko, I. Mazepa. The works in which Shevchenko's spiritual loneliness and his hopes of returning to his homeland were discussed are consid-

ered. It is emphasized that the studies «From Taras Shevchenko's entourage» and «Agatha Uskova's Memoirs about Taras Shevchenko» are valuable for their biography and characterization, where the letters of M. Lazarevsky, M. Markovich, O. Afanasyev-Chuzhbinsky, V. Bilozersky were published for the first time, M. Sukhomlina, Br. Zaleski, A. Tolstoy to the artist, specified that some of them were published in part, others – in full, some specified the date of writing. It is established that the researcher published correspondence between O. Konysky and L. Zhemchuzhnikov, where the latter covered some facts about Sedniv and the Lyzogub family, their rela-

tionship with Shevchenko, detailed information about the fate of manuscripts and lists of poetic works, painting heritage. It is found out that K. Junge's epistle to O. Konysky dealt with topical issues at that time about the illness and causes of Shevchenko's death. It is emphasized that the work «Shevchenko and Princess Repnina» became an important factor in covering certain events in the life of the poet, which revealed new facts and in the long run encouraged scientists to write a scientific biography of the writer.

Key words: worldview, poetry, national prophet, brotherhood, letter, publications, materials for biography.

*Корнелюк Б. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Хортицької національної академії*

ПРОДУКТИ АВТОРСЬКОГО ІНТЕНЦІОНАЛЬНОГО СИНТЕЗУ І РЕЦЕПЦІЇ ДРАМИ: ВНУТРІШНІЙ СВІТ, ХУДОЖНІЙ СВІТ, ПОХІДНА КРЕАТИВНА ПРОЕКЦІЯ

Анотація. У статті розглянуто поняття «внутрішній світ твору» та «художній світ твору», які часто використовуються у якості термінологічних синонімів. Внутрішній світ твору пропонується вважати авторським конструктом, в якому закладений потенціал прирощення смислів. Натомість художній світ є рецептивним феноменом. Його формування відбувається через одночасне розкодування авторських смислів та прирощення власних смислів, які народжуються у процесі рецепції. На формування внутрішнього та художнього світу твору впливає його приналежність до певного роду та жанру літератури. Автор статті фокусується на інтенціональному конструюванні та рецептивних феноменах, які виникають при роботі з драматичними творами (зниження ролі власне авторського слова в драмі, редукція описового начала, акцент на подієвості). Вказується, що при читанні драми можливими є два модуси рецепції: інсценуюче читання та емулююче читання. В рамках інсценуючого читання здійснюється особлива рецептивна оптика, яка характерна, передусім, для читачів, котрі в подальшому планують здійснити театральну постановку цього драматичного твору. За умов емулюючого читання у свідомості реципієнта виникає не сценічний, а життєподібний, природний простір, такий, яким він був би у реальному житті. Думается, що можливість емулюючого прочитання драматичного твору передбачає також вірогідність його екранізації. Окрему увагу в статті приділено створенню похідних креативних проєкцій, які породжуються проактивними реципієнтами. Це продукти інтенціональної роботи перекладачів, режисерів-постановників, акторів. Проактивні реципієнти створюють художній світ особливого типу. Він не є завершальним етапом процесу сприйняття, натомість, він, як і внутрішній світ тексту-першоджерела, іманентно наділений рецептивно-феноменологічними інтенціями, а тому потенційно сам може стати об'єктом подальших рецепцій.

Ключові слова: внутрішній світ, художній світ, рецепція, похідна креативна проєкція, проактивний реципієнт.

Постановка проблеми. У сучасному літературознавстві терміни «художній світ» і «внутрішній світ» літературного твору незрідка розглядаються як синоніми та мають надзвичайно розгалужену сітку визначень і неоднозначних тлумачень, спектр яких є дуже широким. У вітчизняній науці існує значний масив робіт, присвячених вивченню художнього світу окремих письменників (К. Дронь [1], Л. Царик [2], І. Титаренко [3], М. Мірошніченко [4], Л. Мірошніченко [5], Ю. Ващенко [6], О. Григорова [7], А. Кияшко [8], В. Пахаренко [9]), чи творів (Г. Ключек [10], А. Краснящих [11]), а також певного роду літе-

ратури (роботи Р. Козлова [12], О. Пипенко [13]). Попри це, поняття «художній світ» та «внутрішній світ» досі ще належним чином не концептуалізовані й потребують більш глибокого теоретичного осмислення в категоріальній парадигмі літературознавства. Крім того, існує потреба семантичного розмежування цих термінів, котрі, як думается, є спорідненими, однак не синонімічними. Таким чином, **мета статті** полягає у систематизації досвіду вивчення внутрішнього та художнього світів літературного твору, у розробці та імплементації дослідницької методики, яка дозволила визначити принципи конструювання внутрішнього світу драматичних творів та описати стратегії породження рецептивних феноменів на основі сприйняття художнього тексту.

Виклад основного матеріалу. Художній твір конструється автором в процесі інтенціонального синтезу. Реалізуючи власну інтенціональність, творець артефакту красного письменства виокремлює, суб'єктивно переосмислює та групує певні елементи реальності, що дозволяють йому створити в рамках обмеженого текстопростору власний художній універсум, який ми називаємо в цій роботі внутрішнім світом художнього твору (термін, введений Д. Лихачовим). По відношенню до реальності внутрішній світ художнього твору є особливим типом можливого світу (поняття, запропоноване С. Кріпке), який літературознавець Л. Дожел називає фікціональним світом [цит. за 14, с. 11].

Фікціональні світи, по-перше, характеризуються цілісністю, системністю та багатовимірністю (що споріднює ці художні конструкти із можливим світом формальної логіки, який є альтернативною версією світу реального), по-друге – ірреальністю, оскільки вони створені уявою письменника, а по-третє – ізолятивністю й неповнотою. Автор відбирає, відрефлектовує та комбінує (тобто ізолює, переводить у стан художнього буття) лише ті аспекти реального світу, які відповідають його творчому задуму. Слід зауважити, що внутрішній світ художнього твору поєднує фактичну обмеженість (визначеність) із потенційною необмеженістю: з одного боку, він включає лише авторські смисли, які об'єктивно присутні у тексті, а з іншого боку, ці авторські смисли виступають рецептивними тригерами, що сприяють породженню невичерпно-множинних читачьких інтерпретацій.

Як бачимо, атрибутив «внутрішній» актуалізується у понятті «внутрішній світ» у значенні «внутрішньотекстовий», адже внутрішній світ твору красного письменства об'єктивно розкодується, постає у рецепції «зсередини» художнього тексту як фіксованої знакової системи. Його внутрішні смисли сприймаються зовнішнім декодером, тобто реципієнтом, який

не просто розкодує смисли автора (внутрішні смисли), але і, зважаючи на «схематичність» тексту (термін Р. Інгардена) прирощує свої власні. Тож, аналізуючи внутрішній світ художнього твору, необхідно вести мову про власне авторський конструкт, в якому закладений потенціал смислового прирощення.

Творчи внутрішній світ художнього твору, автор визначається із системою хронотопів, в яких відбуватиметься дія. Ці хронотопи наповнюються предметностями, які мають інтенціональний характер, оскільки постають як феномени свідомості, результати сприйняття автора чи персонажа (що, в свою чергу, також породжений авторською свідомістю). У ряді хронотопів діють суб'єкти-актанти (автор-оповідач та персонажі), які, можуть спрямовувати власну свідомість на різноманітні предметні аспекти ймовірного світу твору, тобто на матеріально-речове наповнення хронотопу, сюжетні колізії, а також інших персонажів. Крім того, персонажі можуть рефлектувати з приводу свого феноменологічного автопортрету, тобто синхронної проекції «Я» у власній свідомості.

Окрім власне предметної складової внутрішній світ художнього твору містить також набір знань чи уявлень про абстрактні сутності (ідеї, цінності), які актуалізуються у цьому письменницькому артефакті. Такий корпус інформації у цій роботі пропонується називати ідейно-аксіологічним тезаурусом художнього твору. Поняття «тезаурус» означає тут не опубліковане джерело довідкової інформації, а запас знань, або ж сукупність уявлень про щось. Ідейно-аксіологічний тезаурус художнього твору має текстуально-знаковий, рецептивний характер, адже він зафіксований у тексті, входить до структури внутрішнього світу і в будь-який час може бути сприйнятий та розкодований читачем.

Формування ідейно-аксіологічного тезаурусу художнього твору як складової його внутрішнього світу передбачає спрямування автором чи персонажем своєї свідомості на певні абстрактні сутності (ідеї, уявлення, цінності). Вже сам факт такого спрямування, внаслідок якого відбувається ізоляція певної абстрактної сутності із безмежжя інших, стверджує цінність такої абстракції для суб'єкта. Надалі ж відбувається феноменологізація цієї абстракції – вона пропускається через модальну рамку фікціональної свідомості, подається в персоналізованій умоглядній проекції, наповнюється суб'єктивними смислами та входить до ідейно-аксіологічного тезаурусу художнього твору.

Сприймаючи внутрішній світ художнього твору, реципієнт насичує його власними смислами. Поеднання розкодованих смислів внутрішнього світу (каркас, базис) та прирощених внаслідок сприйняття художнього тексту рецептивних смислів (надбудова) сприяє формуванню у свідомості реципієнта особливого типу фікціонального світу, який в подальшому називатимемо художнім світом рецепції. Використання агрибутиву «художній» тут мотивоване тим, що саме в процесі рецепції відбувається зумовлене інтенційним горизонтом тексту «добудовування» іманентно схематичного внутрішнього світу, у цілісний, багатовимірний інтелектуальний конструкт. Саме в рамках переходу від внутрішнього світу до художнього, здійснюється трансформація тексту у твір (поняття «текст» і «твір») розглядаються тут у розумінні рецептивних естетиків В. Ізера та Г. Яусса) При цьому внутрішній світ, що є продуктом авторської інтенціональності, здатний породити художній світ, який є рецептивним феноменом, що створюється індивідом-сприймачем.

Крім того, у внутрішньому світі художнього твору, зважаючи на його знаково-текстову природу, часто присутні точки поліфуркації, тобто текстові пасажі, які через свою смислову неоднозначність можуть зазнавати різноманітних (іноді протилежних) інтерпретацій. При цьому, всі подібні інтерпретації є можливими і не породжують так званої гіперінтерпретації. Взаємодіючи з точками поліфуркації, суб'єкт сприйняття має застосувати певний рецептивний модус-шифтер (приміром, іронічний модус). Змінюючи модуси-шифтери, або ж просто трансформуючи умови рецепції (сугестивно-темпоральний горизонт), він створює відмінні один від одного художні світи. Отже, художній світ рецепції, на відміну від внутрішнього світу художнього твору, має множинно-варіативний ситуативно детермінований характер.

Особливості внутрішнього світу художніх творів, як думаються, безпосередньо визначаються їх родо-жанровими характеристиками. Розглянемо цю взаємодію на прикладі драматичних творів. Так, ключовою особливістю організації драматичного часопростору є створення ілюзії того, що дія відбувається безпосередньо у теперішньому часі, що вона є «умовно-реальною» [15, с. 2]. Подібна синхронність дії та її репрезентації реалізується за рахунок діалогів і монологів персонажів. Події у драматичних творах відбуваються послідовно, при цьому автор не може довільно розтягувати чи стискати час, темпоральна тяглість у драмі природна, адже вона безпосередньо пов'язана з мовленням персонажів, яке реалізується у реальному часі. Якщо ж драматургові доводиться здійснювати флешбеки – вводити у наратив події минулого – то вони найчастіше згадуються персонажами, тобто реалізуються через їх мовлення.

У порівнянні з іншими родами літератури хронотоп драми є доволі ясним: «національне, соціальне, побутове тло визначено, конкретно розроблено, так само як і час, коли відбувається дія» [16, с. 154]. Однак, попри згадану ясність і визначеність, місце дії в драмі при постановці на сцені театру незрідка зазнає певної схематизації, пов'язаної зі сценічними можливостями. Сценічні вимоги впливають, зокрема, і на авторську інтенціональність, певною мірою обмежуючи свободу її розгортання, адже драматург змушений обирати для свого твору тільки ті топоси, які можливо реалізувати на театральних підмостках.

Авторське слово в драмі обмежується лише так званим допоміжним (додатковим) текстом, який втілюється у ремарках і авторських коментарях. Українська дослідниця Н. Слюсар пропонує виділяти три види ремарок: пейзажно-інтер'єрні (описи природи, навколишнього середовища або приміщення, в якому відбуватиметься дія), коментувальні (вказують на фізичну, мовленнєву поведінку або емоційний стан персонажа на сцені) і ремарки, так би мовити, інтродуктивні – авторські ремарки, що являють собою перелік дійових осіб на початку тексту драматичного твору. Автор у драмі, як бачимо, ніби розчинений у персонажах, його безпосередня присутність реалізується через допоміжний текст, що має функціональний, а не художній характер.

Специфічна позиція автора на маргінесі драматичного твору призводить до редукації описового начала. Якщо в епічних чи ліричних текстах (приміром, у пейзажній ліриці) саме автор реалізує описовий первінь, то в драматичних текстах кількість описів невелика, адже дискриптивність гальмує дію, а це суперечить принципів «постійного наростання напруги

дії», що характерний для драматургії [17, с. 160]. Оскільки драматичні тексти мають високий рівень схематичності, в них іманентно присутні потужні рецептивно-феноменологічні інтенції. Читач безпосередньо сприймає зміст реплік персонажів (герменевтичні інтенції тексту), однак візуальна складова часто неексплікована у внутрішньому світі драматичного твору. Саме тому реципієнт вдається до творення-візуалізації – складного процесу, що має подвійну мотивацію. З одного боку, він мотивується текстом, а саме його об'єктивними смислами, що можуть містити й елементи візуальної інформації та смисловими лакунами, які вимагають заповнення через рецептивне домислення, читацьку співтворчість. З іншого боку, характер творення-візуалізації залежить від інтенціонального горизонту реципієнта. Динамічність такого горизонту визначається флукувативністю його складових: апперцептивна складова постійно збагачується і під впливом сугестивно-темпорального компонента в ній актуалізуються ті чи інші шари досвіду, які, в свою чергу, знову стають феноменами свідомості, набуваючи при цьому яскраво суб'єктивного забарвлення.

У драматичних творах маємо зміщення акценту з оповідності (наративності) до подієвості. Обмеженість текстопростору драми сценічними вимогами (постановка у театрі триває зазвичай не більше трьох годин) визначає характер розгортання авторської інтенціональності – драматург включає у твір переважно яскраві, напружені колізії, які мають сприяти динамічному розгортанню сюжету. Оповідне ж начало реалізується в експресивних, емотивно-оціночних мовних пасажах риторичного характеру.

У драмі складається специфічний зв'язок між сюжетними колізіями та мовленням персонажів – розвиток сюжету у творах цього роду літератури зазвичай ставить перед персонажем необхідність діяти. Далі може слідувати або певний вчинок, звершення, поведінковий акт, або ж репліки персонажа, його роздуми щодо можливості, доцільності й наслідків своїх діянь. Отже, дія в драмі безпосередньо пов'язана з мовною рефлексією та оцінкою. Через це кожен вчинок героя драми набуває аксіологічного забарвлення. Вербальна оцінка тут, як правило, має експліцитний характер. Тож, аналізуючи драматичний текст крізь призму реляцій між дією та відповідною вербальною рефлексією (задум – підготовка – реалізація – наслідки), можна до певної міри реконструювати інтенційність персонажа. При цьому, вербальна рефлексія персонажа виступає знаковим (текстовим) втіленням інтенціонального синтезу, який здійснюється актантом драматичного твору. Найбільш рельєфно перебіг інтенціонального синтезу прослідковується у монологіях та солілоквах. Реконструйована внаслідок аналізу експліцитно-оціночних пасажів інтенційність дозволяє виявити імпліцитну оціночність у ставленні персонажів до різноманітних феноменів внутрішнього світу п'єси.

Рецепція драматургії також має ряд цікавих рис, які потребують додаткового висвітлення. Варто окремо наголосити на тому, що сприйняття тексту драми читачем та рецепція театральної версії глядачем – це відмінні рецептивні операції, які проходять за різними алгоритмами. Так, свідомість читача драматичного тексту має два шляхи умоглядної репрезентації драматичного простору. З одного боку, читач може бачити дію драматичного твору як таку, що відбувається на сцені. В такому випадку реципієнт виконує функції одразу декількох театральних діячів, зокрема режисера, художника-сценографа та акторів. Таке сприйняття, як думається, можна назвати інсцену-

ючим читанням. В рамках інсценуючого читання задіюється особлива рецептивна оптика, яка характерна, передусім, для читачів, котрі в подальшому планують здійснити театральну постановку цього драматичного твору.

З іншого боку, можливим є ще один спосіб прочитування драматичних творів, який можна назвати емулюючим. За умов такої рецепції у читацькій свідомості виникає не сценічний, а життєподібний, природний простір, такий, яким він був би у реальному житті. Думається, що можливість емулюючого прочитування драматичного твору передбачає також вірогідність його екранізації, адже мова кіно є менш умовною у порівнянні з мовою театру (Г. Товстоногов зазначав, що «умовність кіно та умовність театру відмінні. Сучасне кіно вимагає тривимірності, достовірності, натуральності як людей, так і середовища, в якому вони знаходяться» [18, с. 101]).

Рецептивний варіант похідної креативної проекції за своєю природою подібний до художнього світу рецепції, однак формування цих рецептивних конструктів відбувається під впливом різних художніх артефактів, що утворюються у відмінних знакових системах. Отже, сприйняття драматичного тексту (знакова система – художня література) призводить до формування художнього світу рецепції, а сприйняття похідної креативної проекції драматичного твору породжує рецептивний варіант похідної креативної проекції.

Висновки. Внутрішній світ твору є фінальним продуктом авторського інтенціонального конструювання. Він вибудовується в процесі комбінування двох типів феноменологічно-інтенціонального синтезу: світотворчого та смислотворчого. З одного боку, літератор, здійснюючи відбір предметностей, до яких відносяться матеріальні об'єкти, абстрактні смислові феномени, уявлення і концепти, реалізує світотворчий синтез. З іншого боку, обрані ним об'єкти й феномени певним чином групуються та по-різному репрезентуються у тексті (від побіжної згадки до детального опису), вбудовуються у певний подієво-ситуативний контекст. Такі інтенціональні операції дозволяють здійснювати смисловтворчий синтез.

Сприйняття художнього тексту читачем – інтенціональність реципієнта – розгортається одночасно у двох напрямках. По-перше, здійснюється розкодовування авторських смислів та ментальне конструювання реципієнтом каркасу внутрішнього світу твору. По-друге, відбувається продуктивно-креативне наповнення конструйованого внутрішнього світу персоналістичними смислами та перетворення внутрішнього світу тексту на художній світ рецепції. Слід зауважити, що останній, на відміну від внутрішнього світу художнього твору, має множинно-варіативний ситуативно-детермінований характер.

Проактивні реципієнти створюють художній світ особливого типу. Він не є завершальним етапом процесу сприйняття, натомість, він, як і внутрішній світ тексту-першоджерела, іманентно наділений рецептивно-феноменологічними інтенціями, а тому потенційно сам може стати об'єктом подальших рецепцій. Фінальний продукт творчих зусиль проактивних реципієнтів запропоновано називати похідною креативною проекцією.

Література:

1. Дронь К. Художній світ письменника крізь призму першостихій буття. Міфопоетичні образи в художньому світі Івана Франка (ейдологічні нариси); [за наук. ред. Б. С. Тихолоза]. Львів, 2007. С. 32–75.

2. Царик Л. І. Дуальність художнього світу поета та його жанрова система (на прикладі творчості В. Сосюри 20-х років): автореф. дис. ... канд. філол. н.: 10.01.06. Тернопіль, 2001. 20 с.
3. Титаренко І. Л. Специфіка художнього світу Курта Воннегута: автореф. дис. ... канд. філол. н.: 10.01.04. Дніпропетровськ, 2000. 18 с.
4. Мірошніченко М. Ю. Специфіка художнього світу Мартіна Вальзера: автореф. дис. ... канд. філол. н.: 10.01.04. Дніпропетровськ, 2006. 20 с.
5. Мірошніченко Л. Я. Філософські домінанти художнього світу Вільяма Голдінга у романах морської трилогії «До краю землі»: автореф. дис. ... канд. філол. н.: 10.01.04. К., 1999. 22 с.
6. Ващенко Ю. А. Художній світ Г. Шевальє (народно-сміхові та міфопоетичні структури в трилогії про Клошмерль): автореф. дис. ... канд. філол. н.: 10.01.04. Харків, 2002. 22 с.
7. Григорова О. В. Художній світ Патріка Зюскінда: автореф. дис. ... канд. філол. н.: 10.01.04. К., 2000. 22 с.
8. Кияшко А. І. Художній світ поезії Ігора Римарука [Електронний ресурс] / А. І. Кияшко // Матеріали XII Міжнародної наукової інтернет-конференції «Наука і життя: сучасні тенденції, інтеграція в світову наукову думку». 2012. Режим доступу: <http://intkonf.org/kiyashko-a-i-hudozhniy-svit-poezii-igorya-rimaruka>
9. Пахаренко В. І. Художній світ письменника: особистісний, текстуральний та культурний контексти. *Science and Education a New Dimension: Philology*. 2013. Iss. 13. P. 113–117.
10. Клочек Г. «Художній світ» як категоріальне поняття. *Слово і Час*. 2007. № 9. С. 3–14.
11. Краснящих А. П. Джеймс Джойс: специфіка художнього світу та проблема творчого методу (роман «Улісс»): автореф. дис. ... канд. філол. н.: 10.01.04. Дніпропетровськ, 1999. 19 с.
12. Козлов Р. А. Художній час і простір у видовій специфіці драматургії: автореф. дис. ... канд. філол. н.: 10.01.06. Кіровоград, 2005. 19 с.
13. Пипенко О. Ю. Ліричний світ як теоретико-літературна категорія: автореф. дис. ... канд. філол. н.: 10.01.06. Донецьк, 2007. 19 с.
14. Іваненко В. А. Конструювання можливих світів в інтелектуальному романі Йена Бенкса: автореф. дис. ... канд. філол. н.: 10.01.04. К., 2011. 18 с.
15. Слюсар Н. О. Структурно-функціональні особливості драматургічних текстів: автореф. дис. ... канд. філол. н.: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2004. 18 с.
16. Волкова Л. Драма. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці: Золоті литаври, 2001. С. 154.
17. Волкова Л. Драматургія. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці: Золоті литаври, 2001. С. 160.
18. Товстоногов Г. А. Зеркало сцени: в 2 кн. . М.: Искусство, 1984. Кн. 1. О профессии режиссера. 303 с.

Korneliuk B. Products of author's intentional synthesis and reception of drama: inner world, artistic world, derivative creative projection

Summary. The article considers the concepts of "inner world of a literary work" and "artistic world of a literary work", which are often used as terminological synonyms. The inner world of a literary work should be considered as a construct which is created by an author and has the potential to produce new meanings. Contrary to that, the artistic world is a receptive phenomenon. Its formation occurs through the simultaneous decoding of the author's meanings and the production of the new meanings which come to existence in the process of reception. The formation of the inner and artistic world of a literary work is influenced by its belonging to a certain type and genre of literature. The author of the article focuses on intentional construction process and receptive phenomena that arise when working with dramatic works (which result in the diminished role of the author's words in the drama, reduction of the descriptive principle and greater emphasis on events). It is pointed out that two modes of reception are possible when reading a work of drama: stage reading and emulative reading. In the framework of stage reading special receptive optics is used, which is typical mainly for readers who in the future plan to create a theatrical production of a literary work. In case of emulative reading in the mind of the recipient there occurs not a stage image, but a life-like and natural topos as it would be if the events of a literary work happened in real life. It should be noted that the possibility of emulative reading of a dramatic work also implies the possibility of its film adaptation. Special attention in the article is paid to the creation of derivative creative projections which are brought to life by proactive recipients. These are the products of intentional work of translators, directors and actors. Proactive recipients create a special type of artistic world of a literary work. It is not the final stage in the process of perception; just like the inner world of the original text, is immanently endowed with receptive and phenomenological intentions, and therefore can potentially become the object of further receptions.

Key words: inner world of a literary work, artistic world of a literary work, reception, derivative creative projection, proactive recipient.

*Кость С. С.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов,
Львівського торговельно-економічного університету*

МОВНЕ ПИТАННЯ У ТРАКТАТІ ЯНА КОЛЛАРА «ДИСКУСІЇ ПРО СЛОВ'ЯНСЬКУ ВЗАЄМНІСТЬ» ЯК ПРЕДМЕТ ПОЛЕМІКИ МІЖ АВТОРОМ І ЛЮДОВІТОМ ШТУРОМ

Анотація. У статті проаналізовано зміст тих підрозділів трактату Яна Коллара «Дискусії про слов'янську взаємність», в яких йдеться про мовне питання. На думку авторки, питання мови було однією із найважливіших проблем чеського національного відродження, оскільки йшлося про збереження й становлення чеської ідентичності. Я. Коллар пов'язав поняття слов'янської й літературної взаємності з мовним питанням. У тлумаченні змісту поняття «слов'янська взаємність» Я. Коллар не політизував проблему, оскільки прагнув уникнути звинувачення в панславізмі. Він вважав, що літературна взаємність не полягає в насильницькому змішуванні слов'янських мов в одну головну мову. Зміст трактату Я. Коллара був суперечливим, оскільки він вважав, що є чотири найбільш розвинуті слов'янські мови – ілірійська, чехословацька (тобто чеська), польська й російська. Саме таке розуміння слов'янської взаємності й ставлення до прагнення інших слов'янських народів створити й розвинути рідну літературну мову було несправедливим і дискримінаційним. Погляди Я. Коллара зумовили полеміку й дискусію в слов'янському світі. Наприклад, Станко Враз, словенець і провідний поет ілірійського руху, що мав на меті об'єднати південних слов'ян, прихильно ставився до мовної концепції Я. Коллара. Нечисленна словацька інтелігенція, яка виступала за розвиток словацької літературної мови як чинник національної самоідентифікації, пропозицію Я. Коллара користуватися чеською літературною мовою відхилила. Очолив цей рух Л. Штур. Він висловив свої погляди у працях «Словацьке нареччя, або потреба писати цим нареччям» (1846), «Наука словацької мови» (1846). Л. Штур вважав, що для розвитку словацького духовного життя потрібна словацька літературна мова (він же зазначив, що за розмаїтістю і мальовничістю до словацької мови найбільш подібна українська). Л. Штур виступав не проти взаємності, а проти формального підходу до її тлумачення, до розбіжностей між теорією і практикою. На його думку, із концепції Я. Коллара про взаємність постала фактично невзаємність. Ідея слов'янської взаємності не виходила за межі культурницької програми, але попри свою культурницьку й моральну привабливість, вона була внутрішньо суперечливою в контексті політичних реалій в Європі 40-их років XIX століття, історично неперспективна, а тому й концепція мови як один із складників цієї взаємності була дискримінаційною щодо тих слов'янських народів, чий мови Я. Коллар не вважав головними, але які прагнули розвивати свої літературні мови.

Ключові слова: Ян Коллар, Людовіт Штур, чеське відродження, словацьке відродження, слов'янська взаємність, нація і мова.

Постановка проблеми. Питання мови і зокрема літературної завжди було актуальним для будь-якого народу, але не лише тому, що мова – це генетичний код нації, її духовний адекват, дух народу, що вона виконує цілу низку важливих функцій (комунікативну, ідентифікаційну, гносеологічну, естетичну, мультикультурну тощо), а й тому, що вона безперервно розвивається в новому історичному, політичному, духовному контексті й в умовах глобальних процесів, залишається одним із головних чинників національної ідентичності. За всіх умов наявність високорозвиненої літературної мови свідчить про рівень розвитку нації й суспільства в усіх сферах життєдіяльності.

Трактат одного із будителів чеського літературного відродження Я. Коллара «Дискусії про слов'янську взаємність» (1837) – один із важливих епізодів в історії формування поглядів на літературну мову, відлуння якого можна зауважити і в сучасній практиці. Нинішні російські політики й ідеологи знову повторюють давню імперську тезу про те, що не існує окремого українського народу, як не існує й української мови. Трактат Я. Коллара підтверджує ту істину, що в мовному питанні неправильні й несправедливі в моральному сенсі засновки в історичній перспективі провадять до таких же несправедливих і дискримінаційних наслідків у міжнаціональних взаєминах.

Стан дослідження проблеми. На трактат Я. Коллара відгукнулися як відомі чеські автори (Й. Юнгманн, П. Шафарик, Й. Палацький, К. Гавлічек-Боровський, В. Томек, К. Зап, але окремо треба відзначити реакцію Л. Штура, діяча словацького відродження), так і зарубіжні (А. Міцкевич, Станко Враз, О. Пипін, А. Будилович, В. Ламанський). В історіографії питання важливе місце посідають статті про Я. Коллара І. Франка. Свого часу на концепцію Я. Коллара звернув увагу Т. Масарик. Із сучасних дослідників варто назвати праці чеського дослідника В. Мацури. Праці згаданих авторів переважно стосуються загальної оцінки концепції Я. Коллара.

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати зміст тих тез трактату Я. Коллара, що стосуються мовного питання і на цій підставі обґрунтувати причини полеміки між Я. Колларом і Л. Штуром і довести історичну і моральну правоту Л. Штура.

Виклад основного матеріалу. У науковий і публіцистичний обіг питання взаємності увійшло від часу появи 1836 року публікації Я. Коллара «Про літературну взаємність між слов'янськими племенами й нареччями» у словацькому журналі «Hronka. Podtatranská zabavnice». Написав її Я. Коллар чеською мовою. Наступного року Я. Коллар значно розширив працю (це й дало підстави називати її трактатом) і видав німецькою мовою. У такому вигляді вона побачила світ під назвою «Про

літературну взаємність між різними племенами та нарідччями слов'янської нації». Ми будемо посылатися на видання «Ян Коллар. Дискусія про слов'янську взаємність», яке упорядкував М. Вайнгарт, а видав Слов'янський інститут в Празі 1929 року [1], оскільки тут є вступна стаття про видання «Слов'янської взаємності» Я. Коллара, про початок його слов'янської свідомості, його першу дефініцію слов'янської взаємності, яку він зробив ще 1830 року, уривки з інших праць Я. Коллара («Пам'ять», «Дискусія про імена»). Є у виданні і текст трактату, що його 1853 року переклав чеською мовою Я. Томічек. Річ у тім, що у німецькомовному варіанті Я. Коллар не лише виголошував тези (як у журналі «Нгонка»), але й розмірковував, обґрунтовував та переконував.

З'ясуємо основні тези погляду Я. Коллара на питання мови. Вже у § 1 трактату він стверджував, що слов'яни спроможні об'єднатися (він обережно формулював цю тезу, побоюючись проблеми політизації, а тому мав на увазі літературно-духовний союз). На його думку, поняття літературно-духовного союзу (єдності) в Європі не нове, проте для загалу слов'янської нації важливе й багатообіцяюче, саме тому заслуговує на увагу кожного освіченого слов'янина, бо це поняття хоча й безневинне, але може легко спричинитися до певних непорозумінь [1, с. 171].

У § 2 Я. Коллар розтлумачував зміст поняття «взаємність» – (це спільне сприйняття, спільний обмін і спільне використання культурних здобутків слов'янських народів. Відповідно «літературна взаємність» полягає у тому, «...щоб всі національні гілки мали спільну частину духовних плодів своєї вітчизни, щоб навзаєм купували, читали на всіх слов'янських нарідччях видані твори і книги. Щоб кожне нарідччя нове життя з іншого черпало, щоб омолоджувалося, збагачувалося і освічувалося, на інше ж не посягало і на себе посягати не дало, але щоб поруч всіх інших на власній землі залишалося» [1, с. 172]. І цьому визначенню не вистачає переконливості й конкретності. Ось чому у наступному параграфі Я. Коллар доповнив визначення взаємності з'ясуванням того, що не є взаємністю. Він зазначив: «Вона не лежить в політичному об'єднанні всіх слов'ян, в демагогічних інтригах чи в революційному спротиву владі чи володарям, з чого тільки хаос і нещастя походять» [1, с. 172]. Підтекст цього доповнення зрозумілий – Я. Коллар знову намагався уникнути політизації проблеми, побоюючись звинувачень у політичному панславізмі. Він переконаний, що літературна взаємність можлива й там, де один народ розділений між кількома державами, королівствами, республіками, й там, де в народі є кілька церков і вірувань; взаємність не стосується політичних обставин. Не полягає літературна взаємність, за Я. Колларом, і в насильницькому змішуванні слов'янських мов в одну головну мову, про що, як він вважав, мріють деякі славісти [1, с. 173].

Важливим (а водночас і суперечливим) є зміст § 4 трактату, де Я. Коллар зазначав, що навіть не дуже освічений слов'янин, що перебуває на першому рівні виховання і освіти, повинен знати чотири найбільш розвинуті мови, якими пишуть і виходять книги, – це російська, ілірійська, польська і чехословацька (тобто чеська). Слов'янин на другому ступені розвитку повинен знати і менші мови і діалекти (в російській мові – українську, в ілірійській – хорватську, болгарську та ін.). Слов'янин на третьому ступені освіченості повинен знати всі слов'янські мови без винятку, живі й відмерлі. [1, с. 174].

У контексті взаємності Я. Коллар розглядав і ставлення до інших мов. Він уважав, щоб залишитися слов'янами, потрібно не забувати свою мову, не відрікатися від свого місця серед інших народів, література (а поезія зокрема) повинна бути слов'янською, чужоземна вченість і культура, що породженні чужим життям, нічого духовного створити неспроможні, – це смерть не лише національності й науки. Освіченість, привнесена звідкілься, яка не базується на історичному фундаменті нації, відриває націю від її минулого.

У § 16 Я. Коллар обґрунтував користь від взаємності в духовній, економічній і, власне, мовній сферах. Щодо останньої – кожен діалект (нарідччя) буде вдосконалюватися, набуватиме слов'янського вигляду, позбудеться латинізмів, германізмів, татаризмів і т.д., збагачуватиметься із справжніх слов'янських джерел. Він назвав ці джерела – це давні церковно-слов'янські твори, написані і кирилицею, і глаголицею («Краледворський рукопис», «Слово о полку Ігоревім», польський псалтир, дубровницькі рукописи), народна творчість. Я. Коллар зазначав: «...слов'янське, де б воно не було, це наше» [1, с. 214].

Вказав Я. Коллар і на шляхи й засоби (§19) для досягнення взаємності – це 1) організація слов'янських книгарень у всіх головних містах слов'янських племен; 2) обмін книгами між письменниками різних слов'янських племен; 3) відкриття кафедр слов'янських мов; 4) заснування всеслов'янського літературного журналу, в якому було б повідомлено про появу кожної нової книги тією чи іншою слов'янською мовою і оцінено відповідною мовою. Я. Коллар писав про «всеслов'янський слов'янський журнал, в якому мали би брати участь представники усіх слов'янських мов; 5) заснування громадських і приватних бібліотек із слов'янськими книгами усіма слов'янськими мовами; 6) видання порівняльних граматики і словників усіх слов'янських мов; 7) збирання і видання народних пісень, приказок і прислів'їв; 8) усунення чужоземних слів і форм, запровадження справжніх і чисто слов'янських, оскільки чужі слова вбивають характер нації, вбивають любов до мови, відчужують слов'ян; 9) прийняття єдиного у дусі слов'янської мови обґрунтованого правопису, в якому мали би взяти участь усі слов'яни.

Аналізуючи основні тези концепції Я. Коллара не можна не зауважити, що вона не стосувалася фундаментальних основ існування і розвитку нації. І. Франко слушно зазначав, що програма Я. Коллара далеко скромніша, вона не виходила за межі культурницької програми, на чому й сам автор неодноразово наголошував. Культурницький тренд концепції взаємності не був її єдиною характерною особливістю. Суть іншої полягала в тому, що концепція, попри свою культурну і моральну привабливість, була внутрішньо суперечливою, утопічною в контексті політичних реалій Європи того часу, історично неперспективною, зважаючи на бажання багатьох слов'янських народів або відновити державність, або, принаймні, стати повноправними європейськими націями. Дискримінаційна позиція Я. Коллара в питанні доцільності літературної мови тих слов'янських народів, чії мови не були головними, викликала закономірний спротив. З одного боку, Я. Коллара можна було зрозуміти: він прагнув єдності слов'ян, але коштом менших слов'янських народів (зрештою, українці не належали до «менших» народів), він хотів, щоб ці чотири літературні мови були високо розвинутими. Проте в обґрунтуванні своїх тез не хотів

звжати на те, яке значення має мова для існування і становлення кожного народу. Я. Коллар «забув» про грікий чеський досвід у боротьбі за літературну мову. Однією із проблем чеської національної самоідентифікації був той факт, що сфера вживання чеської мови була дуже вузькою, а домінування потужної німецької мови прямо провадило до поступового зникнення не лише чеської мови, але й ідентичності. На зламі XVIII–XIX століть Й. Добровський сумнівався у майбутньому чеської мови (свої праці писав латиною й німецькою мовою). Захищав чеську мову Й. Юнгманн («Про чеську мову», 1805–1806), але обґрунтовував концепцію єдиного чехословацького народу.

Найбільш промовистою була позиція діячів словацького відродження. Словацька патріотична інтелігенція гуртувалася навколо альманаху «Plody» і «Zoga», журналів «Hronka» і «Tatranka», діяла й організація «Молода Словаччина». На підставі із концепції єдиного чехословацького народу, Я. Коллар пропонував словакам користуватися чеською літературною мовою. Таку пропозицію словацька інтелігенція не сприйняла. Зрештою, сучасний чеський дослідник В. Мацура [2] та словацький дослідник П. Каша [3] вказували на суперечність між чеським і словацьким романтизмом.

Ставлення нечисленної словацької інтелігенції й освічених верств до концепції слов'янської взаємності Я. Коллара також не було однозначним. У словаків почала формуватися національна свідомість задовго до появи трактату Я. Коллара. Цей процес супроводжувався водночас прагненням створити літературну словацьку мову. Потрібно зазначити, що відомим фактом словацького духовного життя була словацька література чеською літературною мовою, що було особливо притаманне протестантському середовищу. У Словаччині з ініціативи протестантів виходив чеською мовою просвітницький журнал «Staré noviny literárního umění» (1785–1786), який був чинником словацького відродження. 1801 року в Братиславі було засновано Інститут чехословацької мови й літератури. Там само при Євангельському лицейі 1803 року створили кафедру чехословацької мови і літератури, яка поставила перед собою завдання опікуватися літературною чеською мовою і служити суспільним інтересам обох народів [4, с. 48]. Культурна і наукова співпраця чеських і словацьких діячів була очевидним фактом, а прагнення створити словацьку літературну мову не було зумовлене національним опором чехам [4, с. 47]. Це прагнення ставало тенденцією словацького суспільства.

У цьому сенсі наприкінці XVIII ст. найвизначнішою була діяльність словацького філолога А. Бернолака, який наполягав, щоб словаки прийняли західнословачський діалект як словацьку літературну мову. Теоретичною основою цієї пропозиції була його праця «Dissertatio philologico critica de litteris Slavorum» (1787), граматики словацької мови «Grammatica slavica» (1790); «Словник словацький, чесько-латинсько-німецько-угорський» (1825–1827). Літературну мову, яку пропонував А. Бернолак, поширював католицький культурний центр у Трнові. Це робило «Вчене літературне товариство», яке опікувалося виданням і розповсюдженням книг, написаних новою літературною мовою.

Реформу Бернолака чеські вчені не сприймали, її розцінювали як послаблення спільних сил. Проти, наприклад, виступив Й. Добровський [4, с. 48]. Згодом вступили в дію інші негативні чинники. Річ у тім, що в 30-х роках угорська влада зробила спробу нав'язати угорську мову як обов'язкову не лише в адмі-

ністративних органах, а й у школах і в церкві. Захисників словацького народу та його мови звинувачували в бажанні вивчати словацьку мову й інші слов'янські мови з метою утворення єдиного слов'янського народу, який тоді потрапить під владу Росії; їх переконували в тому, що словацька мова не є мовою культури і протестантизму, а мета мадяризації – врятувати словаків від влади російського царя, захистити культуру і свободу. Будь-який прояв у сфері словацького культурного життя угорські політики намагалися затаврувати як панславізм.

Зовнішня загроза (небезпека мадяризації) певною мірою нівелювала розбіжності й зміцнювала об'єднувальну тенденцію. Це знайшло відображення у створенні «Товариства любителів словацької мови й літератури» (1834), куди входили прихильники і словацької літературної мови за версією А. Бернолака, і чеської літературної мови. Це компроміс, який не міг бути тривалим і вповні позитивним, якщо йдеться про формування національної самосвідомості. Навіть Л. Штур, який з'явився на історичній арені в середині 30-х років XIX ст., посідав спочатку вичікувальну позицію. Ситуацію кардинально змінила поява праці Я. Коллара в журналі «Hronka», а згодом її розширеного німецькомовного варіанта. Негативна реакція на її основні тези зробила Л. Штура лідером та ідеологом формування словацької національної свідомості. Дехто із дослідників (особливо російських) вважав, що Л. Штур був палким прихильником концепції Я. Коллара, але таким, хто вніс в неї суттєві зміни. Свої погляди на проблему словацької літературної мови, своє ставлення до концепції взаємності Л. Штур висловив у працях «Словацьке нарідчя, або потреба писання цим нарідчям» (1846), «Наука словацької мови» (1846). Л. Штур переконував, що для розвитку словацького духовного життя чеської мови не досить (до речі, він зазначав, що розмаїтістю, мальовничістю до словацької мови найбільш подібна малоруська [5, с. VIII]).

Концепція праці Л. Штура «Словацьке нарідчя...» полягала в тому, що він виступав не проти взаємності, а проти формального підходу до неї, проти розбіжностей між теорією і практикою [6, с. 14]. Л. Штур не погоджувався з Я. Колларом, який налічив одинадцять слов'янських мов, але обмежився так званими, за словами Л. Штура, чотирма основними мовами, а тому лише їм надав право існування в духовному полі слов'янства [6, с. 24]. На його думку, з концепції взаємності Я. Коллара постала фактично невзаємність, самозадоволеність [6, с. 25]. Найголовніше – Л. Штур не заперечував значення чеської мови в той період, коли словацький народ, за його словами, спав, але він стверджував, що словаки – окреме плем'я і як плем'я має власну мову, яка існує окремо від чеської, писати словацькою треба тому, що це спричинить розвиток народу. І це було важливо, бо якщо в 30-х роках ще переважала тенденція до спільного поступу чехів і словаків у питаннях як національного розвитку, так і мовного, то вже на початку 40-х років у словацькому суспільстві переважала тенденція до відокремлення, до усвідомлення своєї словацької національної ідентичності. 1842 року Й. Гурбан зауважив: «Ми наскрізь словаки, у нас нема нічого чеського, наші твори є результатом духа наскрізь словацького» [4, с. 325]. Поява творів соратників Л. Штура (це Я. Ботт, Я. Краль, А. Сладкович, С. Халупка) свідчила про те, що існує словацький народ і формується нова нація. Реакція чеських діячів на діяльність Л. Штура і його послідовників була негативною, лише П. Шафарик поведився помірковано. З ініціативи Я. Коллара 1846 року вийшов друком збірник статей

«Голоси про потребу єдності літературної мови в Чехії, Моравії та Сілезії», який був спробою ліквідувати словацьку мовну незалежність. На жаль, агресивністю в цьому плані вирізнявся К. Гавлічек-Боровський [4, с. 326]. На нашу думку, концепція взаємності Я. Коллара в тій частині, що стосувалася «основних слов'янських народів» та літературних мов менших народів, лише зміцнила прагнення словаків мати свою літературну мову. Зазначимо, що і в позиції Л. Штура було немало суперечностей. Під кінець життя Л. Штур написав книгу «Слов'янство і світ майбутнього». У цьому трактаті утопічність головної ідеї поєднувалася з політичною наївністю. Л. Штур уже заперечував ідею слов'янської взаємності, відводячи деспотичній Росії керівну роль у слов'янському світі. Він заявляв про необхідність якоїсь спільної мови для слов'янських народів, критикував Захід, пророкував його занепад.

В іллірійському русі до прагнення Л. Штура та його однодумців поставилися по-різному. Як зазначав З. Клатік, негативне ставлення, наприклад, Станка Врза (провідного поета іліризму) до питання словацької літературної мови зумовлене не лише прихильністю до ідеї Я. Коллара про чотири основні слов'янські мови, але й особистим рішенням відмовитися від рідного словенського наріччя, щоб стати згодом одним із найвизначніших діячів руху, який прагнув до політичного, культурного і мовного об'єднання південних слов'ян. Л. Штура підтримував один із провідних діячів ілірійського руху І. Кукулевич, приязно до нього ставився і Б. Шулек, також відомий діяч цього руху. З приводу Л. Гая З. Клатік зазначав: «У мовних дискусіях про словацьку літературну мову Гай, зрештою, залишився осторонь, а оскільки йшлося про думки його послідовників, то він допустив у літературному додатку «Danica» оприлюднення голосів обох таборів [7, с. 46]. Ця полеміка напередодні 1848 року (в ній взяв участь і Л. Штур) свідчила про те велике значення, яке Л. Гай і його однодумці надавали проблемі словацької літературної мови [7, с. 47].

Висновки. Загалом ідея слов'янської взаємності не виходила за межі культурницької програми, на чому наголошував І. Франко, але попри свою культурницьку і моральну привабливість, вона була внутрішньо суперечливою, утопічною в контексті політичних реалій в Європі (жорстоке придушення Росією польського повстання 1830–1831 років). Як наслідок концепція мови (як один із елементів слов'янської взаємності) у тлумаченні Я. Коллара була дискримінаційною щодо переважної більшості слов'янських мов, історично несправедливою, якщо зважати на прагнення багатьох слов'янських народів або відновити державність, або стати, принаймні, повноправними європейськими націями. Відмова розвивати рідну літературну мову означала відмову від національної ідентичності, а це був шлях до зникнення нації. Негативне ставлення до мовної концепції Я. Коллара яскраво продемонструвала словацька інтелігенція на чолі з Л. Штуром. Він був прихильником концепції слов'янської взаємності Я. Коллара, але виступав проти дискримінаційної формули, яка базувалася на визнанні лише чотирьох головних народів і мов. Л. Штур слушно зазначав, що для успішного розвитку слов'янського духовного життя необхідно розвивати мову й літературу.

З'ясовані причини полеміки між Я. Колларом і Л. Штуром відкривають нові **перспективи** у дослідженні слов'янських взаємин 30–40 х рр. XIX століття, зокрема питання розвитку літературної мови кожного слов'янського народу.

Література:

1. Kollár J. Rozpravy o slovanské vzájemnosti. Souborné vydání / uspoř. M. Weingart. Praha : Nákladem Slovanského ústavu, 1929. Sv. 1. 244 s.
2. Macura V. Český a slovenský romantismus ve sporu s romantismem. *Český romantismus v evropském kontextu* / red. Z. Hrbata, M. Procházka. Praha, 1993. Sv. 7. S. 26–47. URL: <http://www.ucl.cas.cz/edice/sborniky/konferencni/8-cesky-romantismus-v-evropskem-kontextu>
3. Kaša P. Český «romantismus» očima J. M. Hurbana a L'. Štúra. *Česká literatura na konci tisíciletí: Příspěvky z 2. kongresu světové literárněvědné bohemistiky* (Praha, 3.–8. července, 2001). Praha : Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2001. S. 153–167.
4. Dějiny české literatury / red. J. Mukařovský. Praha : Nakladatelství československé akademie věd, 1959. Díl II: Literatura národního obrození / red. F. Vodička. 685 s.
5. Štúr L. Nauka reči slovenskej. Prešporok : Nákladem Tatrina, 1846. Č. 1. 216 s.
6. Štúr L. Nářečja slovenskua alebo Potreba písania v tomto nářečí. Prešporok : V tlačarni K.F. Wiganda, 1846. 88 s.
7. Klátik Z. Slovenská a juhoslovenská literatura: Vývinové aspekty medziliterárnych vzťahov. Bratislava : Veda, 1987. 235 s.

Kost S. The language issue in Jan Kollár's treatise «Discussions on Slavic reciprocity» as a subject of debate between the author and Ludovít Štúr

Summary. The article analyses the content of those sections of Jan Kollár's treatise «Discussions on Slavic Reciprocity» which deal with the language issue. According to the author, the language issue was one of the most important problems of the Czech national revival, as it concerned the preservation and establishment of the Czech identity. J. Kollár connected the notion of Slavic and literary reciprocity with the language issue. While interpreting the meaning of «Slavic reciprocity», J. Kollár did not politicize the problem, since he sought to avoid accusations of Pan-Slavism. He believed that literary reciprocity did not consist in the forced mixing of Slavic languages into one main language. The content of J. Kollár's treatise was contradictory because he claimed that there were four most developed Slavic languages – Illyrian, Czechoslovak (i.e. Czech), Polish and Russian. It was this understanding of Slavic reciprocity and attitude towards the desire of other Slavic peoples to create and develop their native literary languages that was unfair and discriminatory. J. Kollár's views provoked controversy and debate in the Slavic world. For example, Stanko Vraz, a Slovene and a leading poet of the Illyrian Movement, who aimed to unite the southern Slavs, was in favour of the language concept of J. Kollár. The small Slovak intelligentsia, who advocated the development of the Slovak literary language as a factor of national self-identification, rejected J. Kollár's proposal to use the Czech literary language. This movement was headed by L. Štúr. He expressed his views in the works «The Slovak dialect or, the necessity of writing in this dialect» (1846), «The Theory of the Slovak language» (1846). L. Štúr believed that the development of Slovak spiritual life required the Slovak literary language (he also noted that the Ukrainian language was most similar to the Slovak language in terms of diversity and vividness). L. Štúr was not opposed to reciprocity, but to a formal approach to its interpretation, to disagreements between theory and practice. In his opinion, from J. Kollár's concept of reciprocity came virtually non-reciprocity. The idea of Slavic reciprocity did not go beyond the cultural program, but despite its cultural and moral appeal, it was internally contradictory in the context of political realities in Europe in the 1840s, historically unpromising, and therefore the concept of language as one of the components of this reciprocity was discriminatory against those Slavic peoples whose languages were not considered as the main ones by J. Kollár, but who sought to develop their literary languages.

Key words: Jan Kollár, Ludovít Štúr, Czech revival, Slovak revival, Slavic reciprocity, nation and language.

*Кравець М. О.,**старший викладач кафедри порівняльної філології східних та англомовних країн
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ПОЕТОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КАТАСТРОФ У ЛІТЕРАТУРІ АТОМНОЇ БОМБИ ТА ЯДЕРНІЙ, АБО ПОСТ-ФУКУШІМСЬКІЙ, ЛІТЕРАТУРІ

Анотація. У статті розглянуто загальні особливості поетики репрезентації катастроф у ключових творах японської літератури атомної бомби та ядерної літератури. Проаналізовані умови та цілі написання літературних творів після атомного бомбардування японських міст Хірошіма та Нагасакі, а також потрійної катастрофи, результатом якої став вибух на атомній електростанції Фукушіма-І. Вивчено також підходи до вибору зображувальних засобів, тощо. У результаті засвідчено тенденцію творів літератури атомної бомби до документалістики, щоденниковості, реалістичного зображення дійсності. У залежності від приналежності до поколінь автори 1) описували масштаби ураження та людських жертв; 2) критикували соціальні проблеми, які виникли у результаті бомбардування в японському суспільстві; 3) використовували тему атомної загрози для формування антивоєнної риторики. Автори не уникають слів, що описують чи називають катастрофу, частково спираючись на матеріалів публікацій у ЗМІ. У той час, як пост-фукушімська література відзначається терапевтичним призначенням. Певна кількість авторів створювали свій творчий доробок, поставивши за мету зцілити своїх читачів, залишивши згадки про події одинадцятого березня поза текстом. Активно створюються літературні рімейки, переспіви власних ранніх творів або ж використовуються класичні сюжети й впізнавані образи для зміцнення зв'язків із звичним для читача минулим. Розглянуто ядерну літературу як частину еко-критики. Зроблено висновки, що теми, які піднімалися у літературі атомної бомби, та художні засоби, використані авторами, багато в чому продиктовані відсутністю достатньої кількості інформації про природу атомної зброю, дію радіації, тощо. З іншого боку, пост-фукушімська література, створена в епоху соціальних мереж та миттєвого розповсюдження новин, не містить просвітницьких мотивів, спрямована на зниження напруги, створені інформаційним полем. На протигагу антивоєнній та пацифістській тематиці літератури атомної бомби, ядерна пост-фукушімська література може розглядатися в дискурсі еко-критики.

Ключові слова: література атомної бомби, пост-фукушімська література, бібліотерапія, літературний рімейк, еко-критика.

Постановка проблеми. Атомне бомбардування у серпні 1945 року та потрійна катастрофа березня 2011 року були важливими потрясіннями, які формували світосприйняття японців протягом декількох останніх десятиліть. Література, яка була написана протягом цих періодів, може слугувати для дослідження змін у тогочасному японському суспільстві, аналізу взаємних впливів між суспільними та літературними процесами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Феномени літератури атомної бомби та пост-фукушімської літератури вивчалися окремо такими науковцями, як Коанака Й., Олсен В., Майнір Р. Х., Шібата Й., а також Лі Т. К., Гебхарт Л., Масамі Ю., Тамакі М. відповідно. Обидві події, які спричинили появу цих літератур, стали значними потрясіннями для японців, які змушені були переглянути не тільки спосіб життя, але й власну національну ідентичність. У роботах перелічених науковців катастрофи розглянуті відокремлено, подекуди – оглядово, не розкриті поетологічні особливості текстів.

Постановка мети. Метою написання цієї статті є провести компаративний аналіз поетики ключових творів літератури атомної бомби та пост-фукушімської літератури. Виявити та пояснити поетологічні відмінності у репрезентації катастроф для глибшого розуміння феноменів появи цих літератур, їхньої соціальної, світоглядної та культурної природи й цінності.

Виклад основного матеріалу. Після атомного бомбардування міст Хірошіма та Нагасакі у Японії сформувався окремий жанр літератури – 原爆文学 (Genbaku bungaku) – література атомної бомби. У цьому напрямку створювалися як документальні твори, посмертні присвяти й щоденники, так і художні прозові та поетичні твори.

Бомбардування стало шокуючим досвідом для японців, оскільки було першим випадком використання зброї масового ураження, й, цілком природно, виявилось поштовхом для створення цілого масиву літературних творів. У 1983 році у Токіо було видано альманах під заголовком «日本の原爆文学» («Японська література атомної бомби»), до п'ятнадцяти томів якого увійшли твори як відомих японських авторів, так і тих, чий імена так і не увійшли до історії літератури Японії. [1]

Сам термін «література атомної бомби» виник у 60-х роках ХХ століття, хоча письменницькі доробки почали з'являтися значно раніше. [1] Письменників, які створювали літературні твори, присвячені трагічним для Японії подіям 1945 року, прийнято ділити за поколіннями. До авторів першого покоління відносять тих, хто був безпосереднім сучасником бомбардування та пережив катастрофу. До цієї групи відносять Йоко Ота, Тамікі Хара, Шіноуе Шьода, Садако Куріхара, Санкічі Того та інших. [2, с. 421]

Друге покоління письменників писало з метою надати суспільного розголосу та привернути увагу до політичних та соціальних проблем, які постали перед японцями внаслідок катастрофи. Це насамперед такі автори, як Йошіе Хотта, Момо Ііда, Кендзабуро Ое (нобелівський лауреат з літератури 1996 року), Масуджі Ібусе, Інеко Сага. Твори ж авторів третього покоління присвячені майбутньому в реальності пост-ядерного світу. Тут

не можна не назвати Кобо Абе, Макото Оду, Міцухару Іноуе. [2, с. 422]

Література, створена авторами на атомну тематику вражає різноманіттям, як жанровим, так і ідейним. Піонерами цієї течії вважаються Нарухіко Іто, Тамікі Хара й Санкічі Того – трое уродженців Хірошіми, які писали про свій досвід та ділилися побаченим та почутим під час бомбардування.

Йоко Ота у есе «屍の街» – «Місто мерців» – описує страждання жертв, виступає проти застосування ядерної зброї, проти американської окупації, водночас – висловлює відданість імператору.

Тамікі Хара – поет, який створював емоційні вірші під впливом поезії Рільке. Під впливом трагічних подій у рідному місті створив прозову трилогію, до якої увійшли «夏の花» (1947 р.) – «Квіти літа», «廃墟から» (1947 р.) – «З руїни» та «壊滅の序曲» (1949 р.) – «Увертюра до знищення». Прославився він також рядом поетичних творів, серед яких і такі, які є прямим цитуванням благань постраждалих під час ядерної атаки. [3, с. 27]

Масуджі Ібусе вважається автором одного із найвизначніших і найвідоміших творів, написаних в жанрі літератури атомної бомби. Письменник, творчість якого звикли характеризувати як гумористичне зображення людської природи, у 1965 випускає роман «Чорний дощ», вразивши цим своїх прихильників. Чорним дощем називають радіоактивний дощ, який випав одразу після вибуху. Роман поєднує два щоденника – дядька і племінниці, один із яких – дядьків – є реальним щоденником чоловіка, що пережив катастрофу, другий же є літературною вигадкою. За сюжетом, головна героїня, втрапивши батьків, починає жити в сім'ї свого дядька, але потрапляє під радіоактивний дощ, і через плітки про те, що вона «жертва радіації», не може вийти заміж. Пізніше ж з'ясовується, що в неї лейкемія, і дівчина гине. Своім романом Ібусе звертає увагу не тільки на миттєву шкоду, яку спричинило бомбардування, але й піднімає проблему існування хронічних захворювань, а також наявності дискримінації жертв, які вижили. [2, с. 422]

Йошіе Хотта у своєму романі «審判» – «Суддівство» – досліджує бомбардування та його наслідки, дещо зміщуючи акцент із Японії-жертви й звертаючи погляд на її військову агресію проти Китаю. В опозиції два героя – один – пілот, який скинув бомбу на одне із японських міст. Інший – японський солдат, який став свідком військових злочинів у Китаї. Обидва зображені у страшних докорах сумління. Пізніше до образів американських пілотів будуть звертатися й інші японські письменники як у контексті антиамериканської критики, так і для демонстрації прощення однією нацією іншої. Зокрема у драмі Кена Міямото «パイロット» (1964 р.) – «Пілот» – описаний візит американця до Нагасакі, під час якого він потрапляє в гущу народних гулянь. Мотив прощення, виражений через лінію народних фестивалів зустрічається у багатьох творах, що з'явилися в той час. [2, с. 423] Кендзабуро Ое, який завжди вирізнявся своєю активною соціальною позицією, запропонував читачам документальний трактат

«広島ノート» – «Записки з Хірошіми», у якому звернувся до теми антивоєнного руху в Японії, а також на надію, з якою людство може дивитися в майбутнє.

Інору Бетчаку є автором п'єси «象» (1965 р.) – «Слон», втім японською назва співзвучна зі словом, що означає «колоїдний рубець». Написаний у стилі театру абсурду Беккета, драматичний твір знайомить читачів із геросем, який намагається примиритися із реальністю, повної смерті та поневірянь, і водночас відродити в душі цілком абсурдну в описаних обставинах віру у світле майбутнє. [2, с. 423]

Серед рис, які поєднують описані твори, слід відзначити тяжіння оповіді до документалістики, щоденниковості. Це можна пояснити недостатньою інформованістю японського суспільства про новий зброї, із яким їм довелося зіткнутися, а також про можливі наслідки радіоактивного опромінення. У назвах і текстах творів зустрічаємо якщо не пряму вказівку на катастрофу, що спіткала японців, змусивши капітулювати, то прямі натяки на неї. Так Тамікі Хара у своєму оповіданні «Квіти літа» порівнює бомбардування з бурєю, поганим сном, фільмом, сценою з трагедії, вживаючи при цьому воєнні терміни: 空襲警報 – «повітряна тривога», 一撃 – «один удар (ракетний, тощо)» та інші. У тексті також присутні дати, які дають чіткі відсилки до подій серпня 1945 року. Текст сповнений як емоційних вигуків, так і фактажу, який дозволяє читачеві сприймати контекст.

Масуджі Ібусе композиційно вплітає у канву свого роману «Чорний дощ» уривки щоденника, що автоматично прив'язує описані події до конкретних дат, цитує радіоповідомлення щодо використання «新武器» – «нової зброї». Крім цього автор використовує спеціальні лексику, пишучи про бомбардування та його жертв, наприклад: «原爆病» – «променева хвороба», «被爆» – «опромінення», «被爆者定期健康診断» – «плановий медогляд осіб, які отримали опромінення», тощо. Називає він і місце описаних подій: «広島は焼けこげの街、灰の街、死の街、滅亡の街» («Хірошіма – випалене місто, місто попелу, смерті й падіння»). [4, с. 178]

Також у своєму романі Ібусе пише про те, як японці довгий час спалювали тіла померлих біля річок, і що довгий час іще продовжували страждати від невідомої їм променевої хвороби, не знаючи, як вберегтися. Можна також стверджувати, що, публікуючись у періодиці, ці твори слугували одним із видів медіа. Зокрема, деякі письменники створювали свої художні твори, спираючись на новини, що з'явилися в газетах того часу. Так фігура пілота-американця в романі Йошіе Хотта «Суддівство» перекликається із постаттю пілота Клода Ізерлі, міф про якого розповсюджували американські ЗМІ. У перших главах свого роману Хотта пише про пілота, який керував літаком, що скинув бомбу на Хірошіму, а потім відчував провину й шкодував з приводу свого вчинку. Пізніше японський автор виправляє себе, наводячи вже більш достовірні факти – те, що Ізерлі здійснював метеорологічну розвідку над Хірошімою, не беручи при цьому участі в бомбардуванні. [5, с. 265] Таким чином романи, що виходили по главах у періодиці, слугували своєрідним засобом передачі інформації, доносячи до читачів як достовірну інформацію, так і фейки.

У якості іще однієї характерної риси літератури атомної бомби слід віднести рефлексії письменників, які часто були очевидцями катастрофи. Спостерігати емоційний та надреалістичний підхід до зображення бомбардування та його наслідків можемо, зокрема, в роботах Нарухіко Іто, Тамікі Хара й Санкічі Того. Ці автори усвідомлюють власну травму й зображують постраждалих у шокуючих подробицях, не переймаючись почуттями читача. Їхнє завдання – у такий спосіб привернути увагу до катастрофи.

Ще одна спільна риса у більш пізніх роботах письменників цієї течії – антивоєнна риторика. Атомне бомбардування постає

у першу чергу актом масового вбивства людей, у далекій перспективі – нанесення непоправної шкоди здоров'ю, і тільки в деяких авторів антивоєнні заклики поєднуються із думкою про шкоду навколишньому середовищу, як робить це Кендзабуро Ое у своєму романі «Обійняли мене води до душі моєї».

Написання творів в рамках літератури атомної бомби тривало до актуалізації теми ядерної небезпеки після вибуху на атомній електростанції Фукушіма-1 у 2011 році. Поступово вона відходила від антивоєнного дискурсу, автори намагалися моделювати пост-ядерну реальність, висловлювалися критично щодо розвитку ядерної енергетики, заявляючи про її небезпеку, проте твори багатьох письменників, що писали у цьому ключі, пройшли майже непоміченими. Але так з'явилася нова течія японської літератури – так звана «核文学» («ядерна література»), яка набула своєї актуальності після подій 3/11.

Після потрійної катастрофи (землетрус, цунамі та вибух на атомній електростанції Фукушіма-1), яка сколихнула Японію 11 березня 2011 року, літературний світ Країни Висхідного Сонця ніби знову усвідомив, що бути письменником означає ще й бути задіяним у суспільному житті країни. Поряд із визнаними письменниками (Харукі Мураками, Кендзабуро Ое, Йоко Тавада, Банана Йошімото, Хіромі Каваками та іншими) до соціальної дискусії щодо політичних проблем Японії, пов'язаних із катастрофою, вступили і менш відомі автори. Інтернет та соціальні мережі також стали одним із інструментів для створення літературних творів. Так Рьоічі Ваго, поет, уродженець Фукушіми, після евакуації більшості населення із заражених територій зачинився у своїй оселі і, обравши Твіттер у якості платформи, почав створювати власний поетичний цифровий світ. Так його поетична збірка «詩の礫» – «Поетичні камінці» утворилася як результат його щоденних поетичних дописів у кібер-просторі, а також всотала враження та переживання, яким ділилися із поетом читачі у мережі [6; 4].

Ще одним автором, який одним із перших випустив роман-реакцію на події у Фукушімі, був Хідео Фурукава. Під час подій у його рідних місцях він перебував у готелі в Кіото, спостерігаючи за стихійним лихом по телебаченню. У 2008 році він присвятив регіону Тохоку (до якого належить місто Фукушіма) свій роман «聖家族» – «Святе сімейство», у якому розказав про братів із прадавнього роду, намагаючись зобразити історію Японії, вмістивши її у історію місцевості Тохоку. У 2011 році Хідео Фурукава використовує образи зі свого більш раннього роману в новому творі «馬たちよ、それでも光は無垢で» – «Коні, в незаплямованому світлі», поєднуючи свої твори у метатекст, у якому автор досліджує історію, сучасність і не тільки пише про землетрус, але і пише про те, як він пише про землетрус [2; 3].

Таке спостереження митця за собою стало ще однією об'єднуючою рисою літератури, яка виходила з-під пера японських літераторів того часу. Однією із провідних стала ідея написання бібліотерапевтичних творів як таких, що покликані допомогти читачам із відновленням ментального здоров'я після катастрофи.

Молода письменниця Міеко Каваками запропонувала читачам літературний щоденник «全部の後に残るもの» – «Те, що залишиться після всього», який складається із розділів, присвячених різним аспектам із життя людини, яка пережила постраждала чи просто тяжко переживала страшні дні катастрофи: «地震のあとで» – «Після землетрусу», «感じることなど» – «Те, що відчуваю та інше», «からだの記憶» – «Пам'ять

тіла» та інші. Вона звертається до опису простих побутових речей, спостерігає за собою та своїми відчуттями, описує спочатку свою пригніченість, а згодом – процес відновлення, ніби змушуючи читача також прислухатися до себе й своїх емоцій, та слідувати за авторкою шляхом одужання. Звертається Каваками і до класичних сюжетів, наприклад, порівнює весняні святкування, описані в оповіданні Кадзії Мотоджіро «Під деревами сакури» із тими, що були заборонені у 2011 році. Вона розмірковує щодо доцільності заборон, пише про те, що кожен має право на власну думку і на власні підходи до відновлення. Як і в оповіданні Мотоджіро, сакури в Каваками тісно пов'язані з темами життя та смерті, але, якщо її попередник робив красу квітучих дерев більш приземленою, асоціював з образами тління, молода авторка переосмислює образ японської вишні, роблячи її символом воскресіння, стверджуючи, що ніщо, крім сакури, не здатне повернути японцям віру у відновлення та майбутнє життя після катастрофи.

Звернення до знайомих сюжетів – іще одна із особливостей, що поєднує твори пост-фукушімської літератури. Зокрема Хіромі Каваками створила літературний рімейк до власного твору «Ведмежий бог 2011» – нова версія дебютного твору Хіромі Каваками «Ведмежий бог» 1994 року, до якого було внесено ряд змін з метою відобразити ситуацію в Японії після аварії на атомній електростанції. Оскільки японці опинилися в умовах, у яких постійно порівнювали нову реальність зі звичною, письменниця використала в якості основи власне оповідання, на текст якого були накладені зміни з огляду на вимоги часу. «Ведмежий бог 2011» повністю наслідує сюжет і стиль оригінального твору. Два головні персонажі – ведмідь і дівчина, які живуть по сусідству, вирушають разом на прогулянку. Відмінністю рімейку є те, що вони живуть у постраждалому від радіації районі і на перший план виносяться описи природи, зміни повсякденної діяльності людей.

Версія 1994 року пропонує читачеві історію про дещо наївного ведмеда із сусідньої квартири, який спілкується з людьми і поводить, як людина. Героїня твору контактує з ним як із амбасадором природи, наратив зосереджений на ньому. У рімейку ж описаний світ, у якому панує радіація, і вже вона, а також нова реальність після подій 2011 року виходять на перший план.

Науково-технічна термінологія, пов'язана із радіоактивним фоном та його вимірюванням увійшла до активного лексику японців, що ілюструється в оповіданні вкрапленням наступних лексичних одиниць: 防護服 – «захисний одяг»; 防塵マスク «пилозахисна маска»; 震災 – «катастрофа»; ゼロ地点 – «епіцентр»; SPEEDI – «Система прогнозування інформації про високі дози випромінювання в навколишньому середовищі», тощо. Якщо у першій версії оповідання знаходимо елементи магічного реалізму, то рімейк завдяки специфічній лексиці та атмосфері пост-апокаліпсису набуває рис жанру наукової фантастики.

Проте Хіромі Каваками уникає згадок про аварію на Фукушімі і замінює усе пов'язане із нею словами *あの日* – «той день», *あのこと* – «та подія», тощо. Переважання займенників «той», «цей» над номінативними іменниками вказує на небажання називати прямо конкретну подію. Очевидно, що це призводить до заміни конкретних слів евфемізмами, вираженими за допомогою вказівних та неозначених займенників: здебільшого авторка вживає вказівний займенник *あの*, який вказує на те,

що йдеться про події, відомі реципієнту (відомо, що вказівним займенником *その* у японській мові послуговуються у випадках, коли вважають, що згаданий предмет є невідомим або незнайомим співрозмовнику). Можна сказати, що опущення номінації трагічних подій у рімейку «Ведмежий бог 2011» доцільно трактувати в декілька способів. По-перше, події 2011 року настільки увійшли до порядку денного у японському суспільстві того часу, що зміст, закладений у займенники, залишається прозорим, але й не травмує читача, якісно відрізняючи твір від засобів масової інформації. По-друге, це створює відчуття психологічної дистанції, дозволяючи сприймати сюжет дещо відсторонено, а отже сприяє створенню бібліотерапевтичного ефекту.

Одним із основних творів, який дослідники відносять до бібліотерапевтичних – «スウィート・ヒアアフター» – «Світле майбутнє» авторства Банани Йошімото. У романі, що вийшов друком невдовзі після землетрусу на узбережжі Тохоку, немає прямих відсилок до катастрофи, читач дізнається про підтекст тільки із післямови до твору.

Сюжет побудований на темі втрати і ностальгії. Головна героїня втрачає кохану людину в автокатастрофі й проходить довгий шлях до примирення із втратою. Банана Йошімото зіставляє почуття від загибелі коханої людини із тими почуттями, які були у тих, хто постраждав від подій у Фукусімі; через спогади своєї героїні, вона повертає читачів до спогадів про втрачених рідних, до покинутих домівок, тощо, використовуючи мотив ностальгії для створення бібліотерапевтичного ефекту [1, с. 88].

Ще однією відмінністю літератури атомної бомби та творів пост-фукусімського циклу – залучення еко-критики. Природа та єдність із нею відігравала важливу роль в японській літературі, проте лише у ХХІ столітті у літературі почала підніматися проблема захисту навколишнього середовища, і пост-фукусімська література стала частиною екологічного дискурсу, на відміну від літератури атомної бомби, коли на порядку денному були антивійськові лозунги та проблеми Японії, на противагу глобальним.

Тож, підводячи підсумки, можна сказати, що література пост-фукусімського періоду створювалася на противагу існуючим ЗМІ – як антистресовий матеріал, який би дозволив читачам відповідним чином відрефлексувати втрати, позбутися напруги, звикнути до нової реальності, тощо. Оскільки катастрофа на Фукусіма-1 була напряму пов'язана зі стихією, а також недосконалою системою функціонування та управління АЕС, літературознавці почали розглядати деякі твори з точки зору еко-критики. Такий погляд та артикулювання катастрофи було неможливим одразу після бомбардування у 1945 році – цього не дозволяв ні загальний рівень обізнаності суспільства, ані природа катастрофи, яка полягала у цілеспрямованому знищенні японців за допомогою новітньої на той момент зброї масового враження. Слід також відмітити, що обидві катастрофи спонукали до переосмислення японським суспільством самого себе. У випадку з катастрофою 1945 року японці розмірковували про ставлення до імператора, про роль Америки і Японії у Другій світовій війні, про необхідність пошуку нової ідентичності як невоюючої нації, що прослідковується й у літературі того часу. Аварія ж на Фукусіма-1 показала японців світу як дисциплінованих й витривалих людей, здатних на взаємну допомогу, проте змусила й зазирнути вглиб цього позитивного образу в пошуках того, що залишилося після катастрофи.

Висновки і пропозиції. У результаті проведеного дослідження теми статті були виокремлені наступні поетологічні особливості японської літератури атомної бомби: трагічні події зображуються реалістично, з чіткою відсилкою до географії та дати, у творах, як правило, присутній політичний чи соціальний посыл, через літературний доробок письменники закликають замислитися про наслідки воєнних дій, ставлення до постраждалих, розробок у галузі ядерної зброї, тощо. У свою чергу пост-фукусімська література відрізняється наступними підходами до репрезентації катастрофи, як: бібліотерапевтичний підхід до створення літературних творів, використання класичних чи впізнаваних сюжетів у якості основи, використання евфемізмів під час згадок катастрофи або ж повне опущення теми, заміни її задля створення ефекту відсторонення та акценту на почуттях та переживаннях жертв, трактування творів літератури Фукусіми з точки зору еко-критики.

Література:

1. The term 'Atomic Bomb Literature' came into wide use in the 1960s <https://www.redcircleauthors.com/factbook/the-term-atomic-bomb-literaturecameinto-wide-use-in-the-1960s/> (Last accessed 25 May 2022)
2. Konaka, Yōtarō, and Winifred Olsen. "Japanese Atomic-Bomb Literature." *World Literature Today*, vol. 62, no. 3, 1988, pp. 420–424. URL: www.jstor.org/stable/40144292. (Last accessed 25 May 2022)
3. Minear, Richard H., editor. *Hiroshima: Three Witnesses*. Princeton University Press, 1990. URL: www.jstor.org/stable/j.ctv346qxx. (Last accessed 25 May 2022)
4. 井伏 鱒二 (1970-06-29). 黒い雨 (新潮文庫) (Kindle の位置 No.178). 新潮社. Kindle 版.
5. Matsuoka, N. The Wrong Stuff: The Hiroshima Pilot in Japanese Fiction. *Comparative Literature Studies*, vol. 24, no. 3, 1987, pp. 264–76. URL: (<http://www.jstor.org/stable/40246385>). Last accessed 25 May 2022).
6. Gebhardt Lisette, Masami Yuki. *Literature and Art after «Fukushima». Four Approaches*. EB-Verlag Dr. Brandt Berlin, 2014 URL: http://www.buchgestaltungonline.de/Leseproben/Leseprobe_Literature_and_Art_after_Fukushima.pdf (Last accessed 25 May 2022)
7. Gebhardt L. A year after Fukushima: Reactions of Japanese writers to the triple catastrophe. English version of «Ein Jahr nach Fukushima: Reaktionen der japanischen Literaturszene auf die Dreifachkatastrophe» (2012; original text on «Textinitiative Fukushima»), Lisette Gebhardt (2017) URL: https://www.academia.edu/33979107/_2017_A_year_after_Fukushima_Reactions_of_Japanese_writers_to_the_triple_catastrophe_original_text_2012_Textinitiative_Fukushima (Last accessed 25 May 2022)
8. De Pieri, V. Nostalgia as a means to overcome trauma: the case of Yoshimoto Banana's "Sweet Hereafter". *Jednak Książki. Gdańskie Czasopismo Humanistyczne*, (9), 87-96. URL: <https://doi.org/10.26881/jk.2018.9.08> (Last accessed 25 May 2022)
9. Lee, T. K. Semiotics of Disaster: Writing in the Aftermath of Japan's 3/11. *Comparative Literature Studies*, vol. 55, no. 4, 2018, pp. 877–890. URL: www.jstor.org/stable/10.5325/complitstudies.55.4.0877. (Last accessed 25 May 2022)
10. Shibata Y. «City of Corpses' by Yoko Ota» G. Thomas Couser and Susannah B Mintz, *Disabilities Experiences: Memoirs, Autobiographies, and Other Personal Narratives* (Farmington Hills, MI : Macmillan Reference USA) (2019): n. pag. Print. URL: https://www.academia.edu/45616093/_City_of_Corpses_by_Yoko_Ota (Last accessed 25 May 2022)
11. Shibata Y. *Transnational Images Of Hiroshima And Nagasaki: Knowledge Production And The Politics Of Representation*. Cornell Univeristy, 2009. <https://www.academia.edu/34520658/>

Transnational Images Of Hiroshima And NaNagasa Knowledge Production And The Politics Of Representation?auto=downlo (Last accessed 25 May 2022)

12. Snyder S., Gabriel P., Oe and Beyond: Fiction in Contemporary Japan. University of Hawai'i Press, 1999. JSTOR, www.jstor.org/stable/j.ctt6wqzjt. (Last accessed 25 May 2022)
13. Tamaki M. Re-imagining Japan after Fukushima. ANU Press The Australian National University, 2020, 174 p. <https://pressfiles.anu.edu.au/downloads/press/n6334/pdf/book.pdf> (Last accessed 25 May 2022)

Kravets M. Poetical peculiarities of the catastrophe representation in atomic bomb literature and nuclear, or post-Fukushima, literature

The article considers the general features of the poetics of the catastrophes representation in key works of Japanese literature on the atomic bomb literature and nuclear literature. The conditions and goals of writing literary works after the atomic bombing of Hiroshima and Nagasaki, as well as the triple catastrophe that resulted in the explosion at the Fukushima-I nuclear power plant are analyzed. Approaches to the choice of pictorial means are also studied. As a result, the tendency of the works of atomic bomb literature to documentaries, diaries and realistic depictions of reality is attested. The authors do not avoid words describing or nominating the catastrophe,

partly based on the materials of publications in the media. Depending on the generation, the authors 1) described the extent of the damage and human casualties; 2) criticized the social problems that arose in Japanese society as a result of the bombing; 3) used the topic of the nuclear threat to form anti-war rhetoric, while post-Fukushima literature is marked by bibliotherapeutic purposes. A number of authors have created their creative works, aiming to heal their readers, leaving the memory of the events of March 11 out of the text. Remakes, renditions of one's own early works are actively created, or classical plots and recognizable images are used to strengthen ties with the reader's familiar past. Nuclear literature is considered as a part of eco-criticism. It is concluded that the topics in the literature on the atomic bomb and the artistic means used by the authors are largely dictated by the lack of sufficient information about the nature of nukes, the effects of radiation, and so on. On the other hand, post-Fukushima literature, created in the era of social networks and instant news, aimed at reducing the tension created by the information field. In contrast to the anti-war slogans of atomic bomb literature, nuclear post-Fukushima literature can be considered in the discourse of eco-criticism.

Key words: atomic bomb literature, post-Fukushima literature, bibliotherapy, literary remake, eco-criticism.

Криворучко В. І.,
аспірант

Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

ОСОБЛИВОСТІ ХРОНОТОПУ В РОМАНІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «ДІТИ ПАПОРОТІ»

Анотація. Стаття являє собою спробу аналітичного розгляду хронотопу в одному з найновіших романів лауреата Шевченківської премії (2014) Мирослава Дочинця «Діти папороті». Тематично роман порушує одну з найбільш животрепетних тем українських реалій – війну, її антигуманну сутність та руйнівні наслідки для окремої особистості та народу в цілому. На основі сюжету твору, образу протагоніста й інших образів, значної кількості використаного цитатного матеріалу в статті доведено, що в романі «Діти папороті» органічно поєднується кілька хронотопічних площин, які, в свою чергу, й утворюють багатомірну сюжетно-композиційну структуру роману.

У роботі окреслено притаманний для більшості сюжетних творів Мирослава Дочинця міфопоетичний хронотоп дороги, який віддавна символізує не тільки життєвий шлях людини, але й насамперед – дорогу до себе, до пізнання себе, а відтак – і сенсу свого існування. Проте ключовим хронотопом роману «Діти папороті» у цій статті визнано хронотоп дому, який для протагоніста поширюється не тільки на садибу, йому заповідану, але й на увесь навколишній край та його мешканців – усе, що ще глибше укорінює протагоніста у розумінні Вітчизни, за яку він проливав кров на війні. Замкнутий хронотоп дому в романі, символізуючи фізичне, а згодом і душевне зміцнення протагоніста, вбачається центральним у композиційній структурі роману, гуртуючи довкруг себе інші хронотопічні площини твору.

Серед найбільш очевидних у романі також можна визнати бінарну смислову опозицію «свій/чужий», яка відображається здебільшого в ретроспективному плані, а саме: в спогадах протагоніста про перебування на війні, яку він означає словом «там», а загибле село, де знаходить зміцнення душі й тіла, – містким словом «тут» (курсив – М.Д.)

У статті також проаналізовано інші моделі хронотопічної побудови тексту, виявлені в романі «Діти папороті», зокрема – ретроспективний хронотоп, який розкривають щоденники Тиша, котрому судилося стати помічником великого українця Володимира Івановича Вернадського. Як відомо, Вернадський випередив свій час, досліджуючи не тільки біосферу й ноосферу, але й такі явища, як час та простір. Прикметно, що згодом взаємопроникність часу й простору отримає назву хронотопу.

Ключові слова: хронотоп, хронотоп дому, хронотоп дороги, міфопоетичний хронотоп, внутрішній хронотоп, локус, нарація, протагоніст.

Постановка проблеми. Питання хронотопу в усіх його проявах у літературному тексті залишається не розкритим повною мірою в сучасному українському літературознавстві. Зважаючи на затребуваність прози М. Дочинця, виникає потреба аналітичного розкриття особливостей хронотопу його творів, особливо найновіших, яким є «Діти папороті» (2021).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велика проза сучасного українського письменника Мирослава Дочинця сьогодні є об'єктом зацікавлення багатьох дослідників літератури, оскільки автори вдаються створювати змістовно глибокі, композиційно багатопланові та сюжетно цікаві романи, затребувані сучасним читачем. Найбільше наукових робіт за творчістю лауреата Шевченківської премії М. Дочинця присвячено його романам-бестселерам «Криничар. Діярush найбагатшої людини Мукачівської домінії» та «Горянин. Води Господніх русел», власне за які автори й було присуджено премію: дослідження М. Васьківа стосується нарративних особливостей «Криничара», робота Л. Горболіс присвячена етнокультурному вектору образу Горянина з однойменного роману. С. Жила розглядає структуру та образи роману «Мафтей. Книга, написана сухим пером», філософські аспекти прози Дочинця розкриває О. Капленко, а проблематику й поетику аналізує О. Іщенко, чий роботи на сьогодні є найбільш численними. Однак ступінь вивченості прози М. Дочинця в цілому є недостатнім, перебуваючи на етапі формування.

Актуальність роботи визначається тим, що хронотоп та інші аспекти аналізу роману М. Дочинця «Діти папороті» дотепер не були предметом окремого аналізу.

Метою роботи є встановлення специфічних ознак та засобів творення хронотопу в романі.

Виклад основного матеріалу. Застосувавши свого часу поняття хронотопу як інструменту для визначення специфіки роману від часів античності до XIX ст., М. Бахтін таким чином увів його в літературознавство, а також визначив низку хронотопів як сукупності часопросторових відношень у творі. Серед них важливе місце посідає хронотоп дому. Саме про такий можна вести мову при розгляді одного з найновіших творів Мирослава Дочинця «Діти папороті».

Як і більшість його романів, «Діти папороті» теж є гомодієгетичним за типом нарації, а внутрішній хронотоп у творі переважає над зовнішнім. До того ж, урахувавши, що протагоніст – письменник, то домінування внутрішнього хронотопу видається найбільш виправданим: внутрішні рефлексії Бальзака, його спогади, міркування складають значну частину тексту.

Бальзак – це псевдо протагоніста, яким називають його воєнні побратими. Є в романі епізод, коли на питання, яке ж його справжнє ім'я, Бальзак намагається згадати автора, вказаного на обкладинці написаної ним книги, а потім представляється: «Павло». Отже, від початку розгортання сюжету стає зрозуміло, що роман розкриває найбільш животрепетну тему української сучасності, за визначенням автора, це – «жало війни в серці» [1, с. 2]. Після перебування в госпіталі Бальзак вирішує відмовитися від реабілітації в одному з провінційних

санаторіїв і їде в незнайомий дім, який дістався йому в спадок від далекого родича. Саме так окреслюються хронотопічні координати подальших подій роману: дорога Бальзака до незнайомої садиби – метафора початку його шляху до себе, до остаточного зцілення, головно – душевного. В українській міфології, як зазначає В. Войтович, «дорога співвідноситься з життєвим шляхом. <...> Дорога – різновид межі між «своїм і чужим» простором; це місце виконання лікувальних <...> магічних дій» [2, с. 163].

Прикметно, що вся дорога до Козина, де знаходилося обійстя, заповідане старим ученим Тишем своєму внучатому племіннику, становить собою своєрідну ініціацію Бальзака. Як процес переродження описує В. Пропп у своєму дослідженні фольклорний обряд ініціації юнака, коли його виводили в «чужий простір», де після страшних випробувань він ставав справжнім чоловіком [3, с. 132]. Так само й Дочинців герой перш ніж потрапити до свого, ще навіть не баченого ним, дому, мусить пройти незвичний для себе шлях, на якому «час згущується, ущільнюється, стає художньо видимим; простір інтенсифікується, втягується в рух часу...» [4, с. 235]. Спочатку Бальзак має вийти з автобуса «за Ісусом» – розмальованим бетонним зображенням Христа на роздоріжжі, який «показує <...> рукою куди йти [1, с. 83]. Роздоріжжя – міфопоетична метафора невизначеності, яка на той час найбільше непокоїть протагоніста: він намагається збагнути, як жити далі. Просторовий хронотоп все більше згущується: потрапивши до сільради, аби забрати належні йому документи, Бальзак перебуває ніби в чистилищі: почувується винним, що спадкоємцем виявився він, учорашній солдат – «неголений, короткострижений, із поцяткованим крупинками-осколками обличчям прийшлак у несвіжому хебе...» [1, с. 16]. До слова, більш розлогого опису зовнішності протагоніста у романі немає, хоч це не єдиний момент, коли він пробує дивитися на себе очима інших людей. Вийшовши «у коридорну прохолоду, як із чистилища» [1, с. 17], Бальзак їде у напрямку «розпростертої долоні» бетонного Ісуса, маючи подолати ще одне роздоріжжя: «Чотири півтіці розліталися навсбіч. Один <...> вів до лісу. Другий біг у луки <...>. Третій губився в заростях папороті. Четвертий здимався на гору» [1, с. 18]. Не дивно, що шлях протагоніста до «свого» простору має бути саме тим, що веде до гори, адже таким він повністю відповідає моделі міфопоетичного хронотопу, який є досить яскраво вираженим, хоч і не єдиним у романі.

Потрапивши зрештою до обійстя, заповіданого йому Тишем, Бальзак почувується розгубленим, однак садиба приймає його, знесиленого дорогою й «оглушеного повітрям» так, ніби він повернувся до рідного місця: «Солодке марево огорнуло <...> до глибини душі, проникало в кожну клітинку, кожен нерв» [1, с. 19]. Уперше за багато часу відпочивши фізично, він поступово звикає до «нової явності», де час перестає мати над ним владу, адже «настінний годинник із зозулею повила павутина, а мобільний телефон здох» [1, с. 19]. Дім Тиша – з масивними дерев'яними меблями, богемським склом у креденсі, фоліантами рідкісних книг – утілення добротності, тривалості в часі. Він огортає нового господаря дивним спокоєм, умиротворенням і сприймається як сакральний об'єкт, як місце, що дає живлючі сили: «Живло! Це слово <...> давніше і повніше, ніж житло. Можливо, навіть більше, ніж життя, яке все-таки є дочасним. А живло вічне...» [1, с. 18].

Локус дому в романі поширюється не тільки на всю садибу з чудовим садом, із зарибненим ставком, із джерелом з цілющою водою, але й на мешканців Козина, спілкуючись з якими

Бальзак відроджується душею. У Козині живуть переважно старі та діти, бо молоді й середнього віку люди мусять заробляти на чужині – такі вже українські реалії. «Козино – село кіз, папоротей, відьом і диких черешень. Власне, все це по-своєму дике, питоменне, предковичне, як і ця кам'яна гора, на якій воно зродилося, прижилося й пристосувалося до нової ери» [1, с. 47] – так бачить село Бальзак, який тут повертається до притлумленої війною потреби записувати усе побачене, почуте, пережито. Тут, у Козині, він тепліє серцем біля баби Литвачки, «доброї, як хліб, душі» [1, с. 42], приятелює з кмітливим, дотепним і майстровитим старим сусідом Федорцем. Саме тут протагоніст почувується ніби в «заповітному щільнику медоносного дитинства» [1, с. 45].

Особливий міфопоетичний струмінь хронотопу села надає папороть, «велетенська і цупка. <...> Либонь, ще з мезозою залишилася. Не те що смарагдові декоративні кушки, які плікають у міських палісадниках. Тут вона задеревеніла, брунатної барви. Тут її називають у множині – папороті <...> З відтінком вищої значущості» [1, с. 35]. Відповідно, й назва роману – «Діти папороті» – це містка й глибока метафора, своєрідний багатшаровий хронотоп: поверховий пласт складають прості асоціації з дітьми, які «торують у папороті ходи, мостять нори. Треба ж їм десь бавитися...» [1, с. 19]. У сільських дітей у папоротях свій «штаб» (усе їхнє дитинство припадає на війну, хоча вона й не докотилася до цього регіону, та й батьки їхні не воюють, скуштувавши заробітчанського хліба). Глибший пласт назви роману – це науковий інтерес до папороті угорського вченого Холоші, який досконало вивчивши «близько трьохсот родів та двадцять тисяч видів папоротей» [1, с. 160], прийшов до висновку, що в Козині зберігся різновид, названий по-німецьки «Ісусовою травою»: «В пучках на поперечному розрізі листків можна побачити ініціали імені Ісуса Христа (ІС)» [1, с. 160]. Однак на пропозицію професора Холоші робити на папороті спільний бізнес колишній сільський учитель біології, природодослідник Митро відповів відмовою, адже козинці – це «діти папороті. – <...> у нас дітей здебільшого зачинають у папороті. Навіть у дощ, бо там, під густим листям, сухо й затишно, аби <...> започаткувати нове життя...» [1, с. 163]. Далі впливає ще глибша – міфопоетична – метафора, закорінена у східнослов'янський фольклор про цвіт папороті, що, знайдений у купальську ніч, приносить достаток, щастя, надає магічних здатностей чути мову природи. Як переконається протагоніст, усі козинці, живучи «в древній колісці земної тверді» [1, с. 161], почувується органічною частиною природи, розчиняються в ній, не вивисуються над нею, а тому й сприймають життя по-філософськи просто, і навіть про смерть людини кажуть: «Дозрів». Такий глибоко природний, не спотворений «цивілізацією», певною мірою пасторально-ідилічний [4, с. 244] модус життя козинців лікує пошматовану війною душу Бальзака.

Замкнутий хронотоп, що корелює в романі із теплом родинного затишку та умиротворенням, підсилює процес зцілення протагоніста, у тому числі – і через його знайомство з реальною пастушкою Терешкою. Самотню дивакувату жінку баба Литвачка характеризує так: «Божа душака. <...> Судьба забрала розум, а Бог дав пам'ять. Що де коли вчула, те й прищепилося. Ще й переверне на своє <...> Чи вона видить невидиме, чи вона чує нечуване?!» [1, с. 45]. Щоранку Бальзак їде на козячу стежку в папороті, аби послухати й записати Терешчині історії: вони теж становлять окремих міфопоетичний хронотоп у творі

М. Дочинця, знайшовши емоційне відображення в одному з трьох епіграфів до роману – словах інтелектуала-сценариста Тоніно Гуерри: «Мені потрібні бідні прості слова біля вогнища або ж таємнича присутність природи. Я мушу знову відшукати стежки, якими йдуть люди, не спокушені знаннями, де зблискують іноді останні спалахи селянських повір'їв, історії примарних міражів, що не пропонують абсолютної правди» [5]. Таким є образ Терешки, яка заводить Бальзака у неймовірні фольклорні «нетрі», де дивним чином переплітаються казки, вірування, прислів'я, заговори, пісні, імітування голосів птахів, звірів. Прикметно, що образ пастуха (у романі – пастушки) – це один з характерних для міфопоетичного хронотопу дороги образів: позбавлений власної домівки, він разом з тим має свободу переміщення (у романі Терешка, що мешкає в чужій жінки, називаючи її «нанашкою», пасе чужих кіз, між тим, має не тільки свободу переміщення, але й свободу думки та висловлювання). Уплітаючись у художній час роману, площина Терешчиних приповісток моделює ніби ще одну реальність, яка все глибше укорінює Бальзака у «свій» простір. Однак при цьому він не може остаточно позбутися спогадів про війну, а зрештою – і не хоче їх позбутися, а лише трансформувати для себе в не таке болісне «жало в серці». Цей – ретроспективний – хронотоп війни, ускладнюючи структуру твору, підсилює його розмежування на бінарну змістову опозицію «свій/чужий». Саме слово «війна» вкрай рідко трапляється в тексті, частіше воно отожднюється із хронотопом «там» (курсив – М.Д.). За словами автора, пишучи роман, він намагався «дати свій погляд, своє трактування, свої одкровення щодо теми війни» [6]. Дочинців протагоніст постійно, уже автоматично розмежує ці дві власні реальності: спокій та умиротвореність, радість праці та насолода природою «тут» і тривога, страх, біль, «важка невиспаність» і щоденна смерть «там». Хронотопом «там» у романі насичено багато спогадів Бальзака: «Там усе по-іншому. Бо й ти сам інший. Той, яким є насправді; там нема потреби вдавати когось із себе. Та й часу на те нема». «Стаєш як звір, спостережливий і чутливий. Бережеш сили. Заощаджуєш рухи, слова й думки. <...> Перестаєш відчувати сморід, засуджувати вдачу товаришів <...> Там немає святих, і невинних немає. <...> Життя починаєш любити по-іншому...» [1, с. 271]. «... На війні немає непоранених...» [1, с. 47]. Час теж сприймається там інакше: «...на годинник ніхто не дивиться, бо погана прикмета, та й години тут нічого не означають. Тут час відмірюють не стрілки, а стрільба...» [1, с. 270]. Розмірковуючи про цю війну, якої для більшості ніби й не існує, Бальзак багато чого переосмислює й у власному житті, й у суспільному, національному. Тому не може стримати себе, коли один з його антагоністів, сільський водій, зневажливо скаже: «Що я дурний, не найду машину-другу дерева, щоб відкупитися. <...> На війні декотрі з одного і другого боку наживаються, а вони за них гинуть ні за цапову душу» [1, с. 49].

Часопросторові розмежування в романі «Діти папороті», збагачуючи не тільки сюжетно-композиційну структуру, але й проблематику твору, досягають найбільш повного втілення у ретроспективному плані – показі академіка Володимира Вернадського очима його помічника й товариша Тиша. Таким чином два різні хронотопи роману мають точкою перетину дім Тиша, який по смерті господаря перейшов у спадок Бальзакові, щодня «дозволяючи» йому пізнавати все більше з Тишевих щоденників. Занурюючись у читання, Бальзак усві-

домлює, яким серйозним науковцем був його родич, до яких колосальних відкриттів Вернадського він був причетним, по суті, забезпечуючи підґрунтя тих відкриттів.

В одному з інтерв'ю М. Дочинцев розповів, що ця площина в його романі має життєву основу: до його рук потрапили «дуже рідкісні матеріали» [6] – спогади земляка про роботу з академіком Вернадським – «неймовірною постаттю в нашій історії» [6]. У романі він постає українським генієм, «якого досі привласнює собі чужий світ» [1, с. 133], людиною, чії ідеї будуть «десятиліттями, цілими століттями <...> вивчатися, <...> відкриватися нові сторінки, що служать джерелом нових пошуків. <...> І не одному нашому поколінню Вернадський служитиме вчителем у науці і взірцем життєвого шляху...» [1, с. 69]. Тиш, будучи «безрідним» карпатським юнаком, прилучився до генія Вернадського, називаючи його господарем «Числа, Міри, Розуму» [1, с. 71], і почувався щасливим, розгадуючи разом з своїм «навчителем» «міф нашої присутності у Всесвіті» [1, с. 86].

Щодня читаючи «натщесерце» Тишів «зошит сповідань», Бальзак переконається, наскільки недооціненими лишаються в Україні праці академіка, який зізнавався Тишеві, що «носить Україну в крові, в кістках, у висотах свого серця» [1, с. 87]. Отже, і в межах цих часопросторових координат Дочинцевого роману спостерігаємо бінарну опозицію «свій/чужий»: між тим, що академіків «розум служив великій науці в центрах, а серце залишалося в Україні» [1, с. 87]. «Впертий зарозумілий українець», – так називали Вернадського поза очі московити. З прихованим захопленням» [1, с. 86].

До слова, розглядаючи проблему хронотопу як часопросторового континууму, важливим видається те, що у тексті роману академік Вернадський «дивився і бачив крізь час, через простір, понад світи» [1, с. 71] – і це не просто красива метафора чи художній вимисел, адже, як стверджують науковці, В.І.Вернадський, справді вивчав ці явища і для них «використовував єдину категорію “простір-час”» [7].

Висновки. Найновіший роман Мирослава Дочинця «Діти папороті», порушуючи найбільш гострі проблеми української сучасності, разом з тим містить не одну часопросторову систему координат. Хронотоп сьогодення з його найбільш больовою точкою – війною автор вдало поєднує із розлогим ретроспективним хронотопом минулого століття, в якому центральне місце займають геніальний академік Вернадський та його помічник-українець Тиш. З'ясовано, що композиційно-сюжетотворюючим у романі є хронотоп дому, в якому знаходить прихисток і душевне зцілення поранений на війні сучасник на псевдо Бальзак. Його відродженню сприяють також і щоденники Тиша, розкриваючи велич і трагедію життя великого вченого-українця В. Вернадського.

Міфопоетичний хронотоп дороги, загалом притаманний великій прозі М. Дочинця, знаходить своє втілення в образах протагоністів, чії життєві шляхи, хоч і позначені серйозними випробуваннями, все одно є дорогою до себе: «ми всі мандрівники в дорозі до себе» [1, с. 46].

Особливістю роману «Діти папороті» є бінарна смислова опозиція «свій/чужий», яка прочитується у всіх хронотопічних координатах твору.

Питання ідіостилію Мирослава Дочинця, зокрема аналіз хронотопу в його прозі, становить інтерес для подальшого вивчення.

Література:

1. Дочинець М. Діти папороті : роман. Мукачево : Карпатська вежа, 2021. 328 с.
2. Войтович В. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
3. Пропп В. Исторические корни волшебной сказки. URL: https://royallib.com/read/propp_vladimir/istoricheskie_korni_volshebnoy_skazki.html#0 (дата звернення: 20.11.2021).
4. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. *Вопросы литературы и эстетики*. Москва : Худож. лит., 1975. 499 с.
5. Несколько мемуаров Тонино Гуэрры: кофе с Де Сика, Бертолуччи на могиле Одзу, Антониони бросается камешками. URL: <https://kinoart.ru/cards/neskolko-memuarov-tonino-guerra-koфе-s-de-sika-bertoluchchi-na-mogile-odzu-antonioni-brosaetsya-kameshkami> (дата звернення: 28.11. 2021).
6. Шокіна К. Мирослав Дочинець: «Дитина, яка має народитися, – народиться. У творчості так само... Вона – процес, а не конвеєр». URL: <https://mediacenter.uzhnu.edu.ua/news/myroslav-dochynets-dytyna-yaka-maye-narodytysya-narodytysya-u-tvorchostitak-samo/2019-12-17-39417> (дата звернення: 19.11.2021).
7. Копистянська Н., Григораш Н. Напрями вивчення часу і простору в літературознавстві слов'янського світу. URL: <http://www.rastko.rs/rastko/delo/11892> (дата звернення: 25.11.2021).

Krivoruchko V. Features of the chronotope in the novel «Children of fern» by Myroslav Dochynets

Summary. The article examines the features of the chronotope in the new novel "Children of Ferns" by Myroslav Dochynets, a modern Ukrainian writer, winner of the Taras Shevchenko National Prize (2014). The purpose of this research is to try to establish the specific features and means of creating a chronotope in this novel.

It is proved that the work combines several chronotopic planes, which form a multidimensional plot-compositional structure of the novel.

The article contains a detailed analysis of some types of chronotope, in particular the mythopoetic chronotope of the road, the chronotope of the house and the binary semantic opposition "one's own / another's".

The text of the article uses a significant number of quotations directly from the novel "Children of Ferns" in order to confirm each of the above theses, and at the same time - to illustrate the linguistic and stylistic richness of the analyzed novel.

In a chronotope that reflects modern Ukrainian realities, the protagonist under the pseudonym Balzac returns from the war after being wounded. Having settled in a house in Kozyn, he rethinks his life through unity with nature. In the house Balzac finds the diaries of his relative, who was an assistant to Academician Vernadsky. In this way, the novel combines two chronotopes - present and past.

Found that the chronotope of the road in the novel is a metaphor for the road to himself for each protagonist in this work. Like most of his novels, "Children of Ferns" is also homodiegetic in type of narration, and the internal chronotope in the work prevails over the external. Given that the protagonist is a writer, the dominance of the internal chronotope seems the most justified. Balzac's inner reflections, his memories, reflections make up a significant part of the text.

This study can be useful for philologists who study modern Ukrainian literature, as well as for teachers and students who are interested in the work of Dochynets. I will carry out further work on the topic of chronotope in Dochynets' novels.

Key words: chronotope, chronotop home, chronotope of the road, mythopoetic chronotope, protagonist.

*Криницька О. І.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри мовознавства**Івано-Франківського національного медичного університету**Ільків А. В.,**доктор філологічних наук,
доцент кафедри мовознавства**Івано-Франківського національного медичного університету*

КОНФЛІКТ МИТЦЯ І СЕРЕДОВИЩА У РОМАНІ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО «ЗІВ'ЯЛІ КВІТИ ВИКИДАЮТЬ»

Анотація. Внутрішній конфлікт творчої особистості і її протиставлення оточенню для збереження свого внутрішнього світу є визначальною рисою, властивою творчій натурі епохи модернізму і постмодерну. Роман Ірен Роздобудько «Зів'ялі квіти викидають» висвітлює трагізм взаємодії митця й оточення через поєднання в образі митця понять «жінка», «актор», «старість». Письменниця розкриває глибоку людську трагедію, зумовлену поєднанням фатумів старості, мистецького таланту, професії актора і долі бути жінкою.

Стаття наводить низку виразних деталей, що окреслюють глибину відчуження між митцями й опікунами у пансіонаті. Авторка роману яскраво ілюструє, що старість для актора є переломним моментом, коли митець набуває в суспільстві маргінального статусу, контрастного з позицією актора у час розквіту його таланту. Зі свого осередку середовище виштовхує митців на узбіччя суспільного життя, ізолює їх і прирікає на самотність та страждання.

Письменниця увиразнює конфронтацію та духовну прірву між митцями й середовищем за допомогою символічної єдності місця і дії: події у романі відбуваються у будинку престарілих, що розташований у передмісті. Зібрання престарілих митців разом в одному місці вказує на типовість і спільність їхньої долі.

Природною реакцією у цій ситуації Ірен Роздобудько вважає втечу митця від ворожого для нього світу, відчуження від нього і замкненість на власному «я» у пошуках гармонії з власною свідомістю. Герої-митці знаходять себе у світі власних фантазій, візій, а також у спогадах, поверненні в минуле. Виразним у творі є конфлікт поколінь, відповідальність за який старі актори-митці великодушно знімають з молодих.

Протиставляючи у романі світ митців і середовище, Ірен Роздобудько, однак, не виключає можливості порозуміння між ними. Сполучною ланкою між двома полярними світами авторка визначає героїню Стефку з тонкою душевною організацією, близькою до світовідчуття митців. Письменниця розв'язує сюжет щасливим порозумінням митців з оточенням, проте таким завершенням не проєктує утопічної гармонії, а передбачає екзистенційну самотність людини мистецтва у світі.

Ключові слова: Ірен Роздобудько, конфлікт, митець, актор, старість.

Постановка проблеми. Проблема самотності митця і його протистояння оточенню, яке не здатне досягнути високих поривів

духу творчої особистості, порушувалася письменниками ХХ століття (Лесею Українкою, В. Винниченком, Л. Костенко, Ю. Шевчуком та ін.). У своїх творах вони акцентували на тому, що з огляду на складний внутрішній світ митця, його прагнення до недосяжного для натовпу ідеалу суспільство стає для нього «ворожим простором, полем битви й довічного змагання» [1, с. 13]. Модернізм звільняє митця від місії проводиря і ставить його в опозицію до суспільства. Внутрішній конфлікт творчої особистості і її протиставлення оточенню для збереження свого внутрішнього світу є визначальною рисою, властивою творчій натурі, на чому акцентовано у філософських працях теоретиків мистецтва, як зарубіжних (К. Юнг, З. Фрейд, Х. Ортега-і-Гассет та ін.), так і вітчизняних (І. Франко, Б.-І. Антонич). У романі Ірен Роздобудько «Зів'ялі квіти викидають», який належить до літератури постмодерну, образу митця властиві основні риси творчої особистості класичних творів традиції модернізму, однак він набуває нового неповторного звучання у літературній симфонії постмодернізму з його розпадом цілісного погляду на світ, руйнуванням світоглядно-філософських систем, втратою ідеологічних ілюзій про можливість змінити світ і досягнути його [2, с. 152].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки про творчість Ірен Роздобудько розкривають здебільшого жанрову специфіку творів письменниці (Н. Галушка [3], Ю. Соколовська [4]), особливості творчої манери авторки (Я. Голобородько [5], Н. Герасименко [6], Л. Горболіс [7], Яценко О. [8]), гендерний аспект її прози (Ю. Джугастрянська [9], О. Приходченко [10]), проте конфлікт митця і середовища у творчості письменниці не був предметом наукового аналізу.

Бітківська Г., Ліхоманова Н., Вишницька Ю., Бровко О. у монографії дослідили мистецький дискурс творчості письменниці, здійснили аналіз та інтерпретацію засобів мистецької ідентичності і самоідентичності митця в романах «Гудзик» і «Гудзик-2» [11]. Митець і його середовище у Роздобудько зображені через призму постмодерних традицій бачення повсякденного реального життя як театру абсурду, апокаліптичного карнавалу; сповідування культу незалежної особистості; іронічного ставлення до себе і світу [2, с. 153]. Роздобудько цікавлять насамперед перипетії внутрішнього світу людини-митця, її мікрокосму, і зовсім не цікавить соціальна функція мистецтва та роль митця в житті народу.

У романі «Зів'ялі квіти викидають» розкрито стосунки митця й середовища у руслі традицій постмодерну кризь

призму феноменів «старості», «акторської гри» та «жіночого світосприйняття» творчої особистості, що виявляє нові грані цього протистояння, не висвітлені досі в українській літературі.

Мета статті – розкрити проблему стосунків митця і середовища у романі Ірен Роздобудько «Зів'ялі квіти викидають» з огляду на різницю їх життєвих принципів, прагнень і світосприймання. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: висвітлити трагедію митця на схилі літ і його конфлікт з ворожим оточенням; показати ізоляцію митця як спосіб його існування в суспільстві.

Виклад основного матеріалу. У романі Ірен Роздобудько «Зів'ялі квіти викидають» протистояння митця і середовища загострюється тим, що герої-митці – актори на схилі літ. Старість здебільшого межує з самотністю і для пересічної людини, але, помножена на мистецький талант, професію актора та долю бути жінкою, визначає глибоку людську трагедію.

Авторка неодноразово показує, що для свого середовища старі герої-актори є завадою, а спілкування з ними – обтяжливе і поверхневе. Так, на початку твору молода санітарка Стефа не приховує свого роздратування від того, що *«треба їхати до цих старих потвор у передмістя»* [12, с. 19], і єдиною розрадою для неї є сподівання скористатися колишніми зв'язками «згаслих зірок» для своєї мети – вступити до театрального інституту. Стефа не виявляє до постарілих митців жодної цікавості чи поваги, вбачає у них джерело прикросців та неприємного клопоту для себе: *«Старі плекають свої затрахані міллю сподади, каверзують, по сто разів на день натискають гудзики виклику нянечок тільки для того, щоб знуцатися! І до кого звертатися, з ким радитися, про що розмовляти, якщо вже зранку треба виносити їхні смердючі нічні горшки?!»* [12, с. 19]. Молода доглядальниця зауважує «професійну» деталь, яка відрізняє її підопічних від інших старих людей, не менш неприємних їй, і ця деталь не на користь мешканців Будинку: *«Бабці здебільшого поводяться зверхньо — не так, як звичайні старенькі, котрі прагнуть уваги. Ці — інші. Я для них щось на кшталт костюмерниці або хатньої обслуги. А дідки часом цитують мене за сидниці або щиро просять потриматися за коліно...»* [12, с. 21].

Поза тим, що офіційно місце, де відбувається дія в романі, називається «Будинок творчості для самотніх акторів театру й кіно», герої, здебільшого оточення митців, дають йому зневажливі назви «притулок», «богадільня», що засвідчують конфронтацію та духовну прірву між його мешканцями й середовищем. Крім того, символічним є його розташування – передмістя, тобто периферія, віддаленість, ізолюваність. Зібрання престарілих митців разом в одному місці теж є знаковим: вказує на типовість і спільність їхньої долі.

І. Роздобудько подає низку виразних деталей, що окреслюють безодню відчуження між митцями і опікунами у пансіонаті. Так, Стефка ігнорує виклики старих акторів, сподіваючись на їх склероз, прислухається до дихання сплячих, щоб виявити, чи вони ще не померли. Завкультмас обурюється через чергову необхідність грати для них на баяні старі пісні. Завідувач культмасового сектора щоразу з потугами «вичавлює із закостенілих нутрошків» сценарій капусника. Напередодні Нового року між працівниками будинку завжди точиться суперечка, хто залишиться зі старими у святковий день, а в новорічну ніч *«чергові накривають святкову вечерю, а потім зачинаються в ординаторській і дивляться телевізор»* [12, с. 157], поли-

шаючи митців сам-на-сам зі своєю старістю і непотрібністю. Молоді гастролери, відбарабанивши пару новорічних віршів та привітання від керівництва, полеглише зітхають, дорогою назад обговорюючи «кумедних старперів» та «павуків в банці». Успішний актор модного серіалу давно забув свого благодійника Павла Петровича, якому завдячує квартирую...

Покажемо епізодом у романі, який виявляє душевну глухоту оточення до митців, є історія Альфреда Вікторовича. Його бажання отримувати щодня свіже яйце Стефка розцінює як нав'язливу примху, забганку, старечий маразм, і вдається до хитрощів, щоб спекатись дивакуватого діда: стирає з яйця печатку і нагріває його у теплій воді перед тим, як *«на урочисто протягнутій руці, ніби реліквію, внести бажаний продукт до кімнати стариганя»* [12, с. 37]. Неуважно вислуховуючи філософську розповідь старого актора про яйце як початок Всесвіту, дівчина демонстративно зітхає і не приховує свого нетерпіння, вибудовуючи стіну нерозуміння і байдужості між митцем і середовищем у романі.

Професія актора часто вимагає від митця відречення від звичного для загалу блага мати сім'ю, дітей, тому старість для нього неминуче передбачає самотність. Справді, в романі «Зів'ялі квіти викидають» серед героїв-митців майже немає тих, у кого є родина. І Едіт Береш, і Леда Ніжина, й Альфред Вікторович, доля яких розкрита в тексті найповніше, не мають рідних. Хоча, як вдало підмічає авторка, наявність родини не гарантує щасливої старості: деяких мешканців у пансіонат назавжди привезли родичі з мотивуванням «ремонт у квартирі».

Старий митець у Роздобудько набуває в суспільстві виразно маргінального статусу, який різко контрастує з позицією актора у час розквіту його таланту і слави. Так, Стефка усвідомлює марність її надій на допомогу при вступі в театральный, оскільки її підопічні давно втратили вплив у мистецькому середовищі. Молоді актори під час святкового концерту в Будинку не дивляться на публіку, вважаючи глядачів «побитою мілло шубою», хоча колись ті «зводили з розуму пів Хрещатика». Персонал у пансіонаті відверто зневажливо ставиться до старих акторів: кухар дозволяє собі вирази «стара пердуха», «стерво», «перчена коза», «гівно собаче» на адресу Едіт Береш, яка, у свою чергу, зізнається, що *«ще й не таке промовляла вголос — костюмерницям, гримерам, перукарям та й режисерам також»* [12, с. 10]. Цей контраст становища актора у суспільстві, різкий його перехід з вершин соціальної драбини на саме дно зумовлює глибоку внутрішню трагедію митця. Письменниця емоційно й лаконічно підсумовує її на сторінках роману: *«...Перші тижні напонаджені мадам та набріолінені (за давнішньою звичкою) мсьє виходять до вечері в сукнях та метеликах. Як вони називають цей притулок «Богемою» і, підставляючи один одному до вуст слухові трубки чи картинно прикладаючи руку до чола, говорять про високе, сиплють іменами, копилять губи, трусять один перед одним своїми старими афішами, замовляють на вечерю ананаси в шампанському, вередують, сваряться з нянечками. Доки не почують те саме «гівно собаче» на свою адресу. Тоді вони починають телефонувати до всіх інстанцій, включно з родичами, які якраз роблять ремонт, пишуть листи самому міністрові, два дні мужньо голодують у своїх келіях. А потім... Потім виходять до вечері в байкових халатах і капцях на босу ногу. І намагаються не дивитися один одному в очі»* [12, с. 11]. Як бачимо, зі свого осередку середовище виштовхує митців на узбіччя

супільного життя, ізолює їх і прирікає на самотність та страждання. Страждання є особливістю всіх персонажів І. Роздобудько, це «той кордон, через який вони мусять перейти, щоб збагнути певну істину, і сюжети її творів базуються на тому, що герої марно намагаються втекти від нього» [6, с. 38].

Природною реакцією і єдиною можливим виходом у цій ситуації І. Роздобудько вважає втечу митця від ворожого для нього світу, відчуження від нього і замкненість на власному «я» у пошуках гармонії з власною свідомістю, яка «завжди в них промовляє голосом одинака» [5, с. 50]. Їх самотність «забезпечує їм більш комфортне і повноцінне самовідчуття, ніж доволі соціум. Вони не можуть без усамітнення. За спостереженням Н. Герасименко, «герої І. Роздобудько не воюють із реальним світом, вони весь час тікають у намальовані двері..., в себе. Вони монологічні й цілісні. Саме завдяки цій цілісності приречені на самотність, бо не можуть співіснувати з кимось. Їхній світ закритий від вторгнення, туди, звісно, пробивається зовнішній світ, але по тому двері світу знову зачиняються» [6, с. 38].

Особливо це властиво жіночим натурам Ірен Роздобудько, які «гостріше, оголеніше, експресивніше переживають власну нещасливість, ніж натури чоловічі» [5, с. 50]. Втеча є характерною особливістю творів Роздобудько: «її герої не воюють із реальним світом, вони весь час тікають від нього [10, с. 110]. У романі «Зів'ялі квіти викидають» митці втікають у світ власних фантазій та візій, наприклад, Леда Ніжина з нетерпінням чекає, коли з'явиться її видіння: «...Вони приходили часто. І Леда звикла. І навіть раділа, що відтепер вона не сама... Погано лише тоді, коли приходять потвори» [12, с. 25]. Своє видіння Леда старанно приховує від інших і, необачно проговорившись санітарці, що бачила дівчинку в садочку, спішить запевнити, що це, мабуть, чиясь із персоналу. Від санітарки вона ховається під ковдрою й удає сплячу, аби уникнути контакту. Навіть сильна і вольова Едіт Береш втікає від світу, навмисне знищуючи свої фотокартки, щоб від неї не залишилося «нічого, хіба старі зісковані кінострічки, що лежать на полицях збанкрутілих кіностудій» [12, с. 106]. Едіт уникає спілкування з оточенням: ніколи не розмовляє з доглядальницями, з кімнати виходить лише на сніданок, обід і вечерю і завжди запізнюється, щоб усі встигли розійтися. Окрім зовнішнього прояву втечі, спостерігаємо втечу вглиб себе, у свої почуття і страждання. У своєму внутрішньому світі вони шукають виходу зі свого монотонного абсурдного існування і знаходять гармонію, здобувають філософське осягнення буття та духовне самовдосконалення. Так, у розмові зі Стефкою Едіт Береш заперечує, що вона самотня й нещасна: «Якби ти мала уяву, то побачила б тут, біля мене, купу людей. Ще й яких! Шекспір, Данте, Пастернак, Булгаков, Маланюк, Сара Бернар, Габріель, Сартр, Кокто, Моді, Ахматова, Багряний — їх багато. І всі такі різні! Мені цікаво з ними. Часом ми сперечаємось...» [12, с. 172]

Герої-митці шукають себе в спробі втекти від зовнішнього світу і знаходять тільки тоді, коли повертаються до свого минулого [10, с. 111]. Тема ностальгії – за минулим, втраченим, незнайденим – у творах І. Роздобудько досить виразна [6, с. 39]. Так, Едіт Береш нерозлучна зі своїм фотелем – найкращим спогадом дитинства; в Леди Ніжиної на стіні висять фотокартки, на яких вона молода і з коханим чоловіком; Альфред Вікторович до сліз розчулюється, отримавши від Стефки справжнє яйце: «Я тут уже десятир рік. І всі ці роки мені приносять не

те... Я вже думав, що ніколи, ніколи не відчую смак своєї юності, молодості. Ти повернула мені все це. Бодай на хвилину...» [12, с. 78]. Старість закінчується поверненням у молодість – вдумливий життєвий підсумок митця.

Водночас старі актори усвідомлюють нездолану відстань між поколіннями, між потребами молодості й старості, і не картають, а навпаки, великодушно оправдовують молодих. Альфред Вікторович не сердиться на Стефку за обман з несправжнім яйцем, а просить вибачення: «Якби ти могла це зрозуміти, відчувати... Ви — молоді. Вам, мабуть, не до цього... Иди собі, голубонько, я ж знаю, скільки в тебе справ. Мабуть, не весело поратися зі старими...» [12, с. 76]. Леда Ніжина, розповівши Стефці історію свого життя, відзначає для себе: «Що вона може зрозуміти?! Мовчить, дивиться — їй немає чого сказати. Вона надто молода. Молода і прекрасна» [12, с. 124]. Стара акторка відчуває, що мур нерозуміння між нею і іншими вибудований не лише віком, але й її мистецьким даром: «Ви нині зовсім інші, ви прагматичніші, ви не знаєте, що воно таке — падати в безодню. Скільки пристрасних кохань, до безтяти, до думки про самогубство... Що ви можете про це знати?! Люди мистецтва це завжди — безодня» [12, с. 81].

Протиставляючи у романі світ митців і середовище, Ірен Роздобудько, однак, не виключає можливості порозуміння між ними. Сполучний «місток» між двома полярними світами авторка прокладає через героїню Стефку, яка, проте, також не обділена мистецьким чуттям. Її тонка натура проникає крізь пандир стереотипів та упереджень вглиб багаті душі людей мистецтва. Стефа руйнує бар'єр недовіри до себе й оточення непередбачуваною увагою, турботою про кожного мешканця: приносить справжнє яйце Альфреду Вікторовичу, для Едіт Береш знаходить каву і вишневий тютюн, ремонтує фотель, а головне – розплує стару історію двох непримиренних акторок – Едіт та Леди Ніжиної, вносить між них порозуміння та взаємопрощення.

Письменниця розв'язує сюжет своєрідним хепіендом, хоча дає зрозуміти, що він хиткий і непевний. В очікуванні зйомок документального фільму, який втілює потаємні мрії всіх мешканців пансіонату, оточення митців по-справжньому пройнялося передчуттям свята для своїх підопічних: «...кухар несподівано почав вирізати з моркви, котру давав на сніданок до каші, загогулисті троянди і занурював зволожені краї склянок у тарілку з цукром, від чого на них з'являвся посріблений солодкий обідок. Директор особисто (звичай це робив водій) з'їздив у лісове господарство й вибрав величезну ялинку, яку поки що сховали за гаражем. Бібліотекарка та Старша медсестра поприносили зі своїх домівок ялинкові прикраси, нянечки із задоволенням вирізали з серветок сніжинки й наліплювали їх, де заманеться, і веселили тих, кого раніше називали не інакше, як пергюнтами та обдертими козами...» [12, с. 183]. Щаслива кінцівка роману вміщує й ідилічну сцену спілкування митців з давніми знайомими та між собою: Ляля Броніславівна показує молодій актрисі альбом з фотокартками, афішами та давніми вирізками з газет; молодий актор серіалу дякує Павлу Петровичу за вибиту квартиру і чемно цілує руку Серафими Миколаївни; Альфред Вікторович в оточенні молодих колег жартує, сіє афоризмами, наспівує уривки з арій; Ольга Яківна Сніжко у своєму улюбленому білому кольорі гордо посміхається і ревно роздивляється вбрання молодих актрис, а ті мліють, перешіптуються про те, що це – сама Леда Ніжина... Проте таким завершенням сюжету І.Роздобудько не проєктує

абсолютної, непорушної і вічної гармонії, а екзистенційно зауважує: *«Кожна людина живе в своєму власному світі, йде по своїй прямій. А якщо прямі перетинаються – це відбувається десь там, високо вгорі... Паралелі можуть перетнутися лише в ілюзорному світі»* [12, с. 60] – такі закони людського буття у світі, і митець як людина найвищої проби відчуває їх сповна.

Висновки. Роман І. Роздобудько «Зів'ялі квіти викидають» розкриває трагедію зіткнення вразливої душі митця з приземленим, буденним середовищем. Митці-актори з приходом старості опиняються на маргінесах суспільного буття і, стикаючись з ворожим оточенням, переживають приниження та страждання. Це зумовлює їх ізоляцію в суспільстві, спонукає до втечі в себе у пошуках порятунку від монотонного абсурдного існування. Подолати розрив зв'язку митця з оточенням можливо лише розумінням і сприйманням його складного внутрішнього світу. Аналіз твору показує, що у стосунках актора-митця з оточенням захисним щитом для його тонкої і вразливої натури виступає гра. Гра старих акторів з персоналом у пансіонаті захищає їх внутрішній світ від проникання сторонніх, але змушує героїв втрачати самих себе. Гра як особиста трагедія актора-митця у романі Ірен Роздобудько є **перспективною подальших досліджень.**

Література:

1. Агеева В. Митець і пуца. *Слово і час*. 1999. № 8. С. 11–18.
2. Старовойт І. Свідчення українського постмодернізму. 1990-ті. *Сіверянський літопис*. Чернівці, 2000. Ч. 3 (33). С. 152–159.
3. Галушка Н. Ірен Роздобудько: творчість крізь призму душі та серця... *Вісник Черкаського університету*: № 5 (218). Серія Філологічні науки, ЧНУ ім. Б. Хмельницького. Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2012. С. 89–91.
4. Соколовська Ю. С. Особливості жанрових трансформацій прози Ірен Роздобудько. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Сер.: Філологія. 2014. № 1107. Вип. 70. С. 176–180.
5. Голобородько Я. Українська fashion-література (Тексти і цінності Ірен Роздобудько). *Вісник національної академії наук України*. 2010. №1. С. 44–51.
6. Герасименко Н. Особливості творчої манери Ірен Роздобудько. *Слово і час*. 2005. №11. С.36–40.
7. Горболіс Л. Музика як смислова домінанта роману Ірен Роздобудько «Прилетіла ластівочка». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2019. № 43, т. 1. С. 12–15.
8. Яценко О. Специфіка використання художніх засобів у мовотворчості Ірен Роздобудько. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Вип. 15. ДВНЗ "Ужгородський національний університет". Ужгород: Говерла, 2011. С. 397–400.
9. Джугастрянська Ю. Ірен Роздобудько: коли жінка-поет... *Диво-слово*. 2009. №1. С.54–64.
10. Приходченко О. Гендерний аспект наратора у прозі Ірен Роздобудько. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2009. № 18 (181). С. 109–112.
11. Бітківська Г., Ліхоманова Н., Вишницька Ю., Бровко О. Мистецька ідентичність і самоідентичність митця в романах Ірен Роздобудько «Гудзик» і «Гудзик-2». *Проблеми ідентичностей у сучасній українській літературі: виміри "Коронації слова"*: монографія. Чернівці: Букрек, 2018. С. 142–152.
12. Роздобудько І. Зів'ялі квіти викидають. К.: Нора-Друк, 2006. 208 с.

Krynytska O., Ilkiv A. The conflict between the artist and the environment in Irene Rozdobudko's Novel "Faded Flowers Get Tossed"

Summary. The internal conflict of a creative personality and its opposition to the world in order to preserve their inner self is a defining feature inherent in the creative nature in the modern and postmodern eras. Irene Rozdobudko's novel "Faded Flowers Get Tossed" highlights the tragedy of an artist's interaction with the world through the concepts "woman", "actor", and "aging". The writer reveals a deep human tragedy caused by a combination of fates, such as getting old, having artistic talent, being an actor and being a woman.

The article provides a number of clear details that outline the depth of alienation between artists and guardians in the nursing home. The author of the novel vividly illustrates that becoming old is a turning point for actors, when they acquire a marginal status in society that contrasts with their position during the heyday of their talent. The environment pushes out the artists from the core to the margins of public life, isolates them and dooms them to loneliness and suffering.

The writer emphasizes the confrontation and spiritual gap between the artists and the environment through the symbolic unity of place and action: the events in the novel take place in a nursing home located in the suburbs. Gathering elderly artists together in one place indicates the typicality and commonality of their destiny.

Irene Rozdobudko considers the artists escape from the world that is hostile to them, alienation from it and isolation in frames of their own self in search of internal harmony to be a natural reaction in this situation. The characters find themselves in the world of their own fantasies, visions, as well as memories and returning to the past. The conflict of generations is expressive in the novel, the responsibility for which the elderly actors generously remove from the youth.

Contrasting the world of artists and the environment in the novel, Irene Rozdobudko, however, does not exclude the possibility of understanding between them. The author identifies Stefka, the character with a delicate mental organization close to the worldview of artists, as a connecting link between the two polar worlds. The writer solves the plot with reaching empathy and understanding between the artists and the surrounding people, but such a conclusion does not project utopian harmony, it only reveals an existential loneliness of people of arts in the world.

Key words: Irene Rozdobudko, conflict, artist, actor, aging.

Ткаченко О. П.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри історії української літератури, теорії літератури та літературної творчості
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

«СМЕРТЬ» БОРИСА АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА ЯК АНТИКОМУНІСТИЧНИЙ ТВІР 1920-Х РОКІВ

Анотація. У 1920-х роках в українській літературі з'являється феномен антикомуністичної творчості. У статті вивчається один із найяскравіших творів такого гатунку – повість «Смерть» Б. Антоненка-Давидовича. У творі змальована типова для літератури Розстріляного відродження роздвоєна особистість, що намагається подолати розкол у своїй душі. Внутрішньою трагедією головного героя є неможливість визнати себе за істинного більшовика. Кость Горобенко розуміє, що єдиний шлях подолати в собі роздвоєність – це витравити в собі все те, що не відповідає комунізму. Людина в усій своїй складності не вписувалася в примітивний світ комуністичної ідеології. Відтак, виникла потреба витравити все «зайве» і «невідповідне» в людині: звзяти світогляд, спростити внутрішній світ, приземлити поривання. Письменник з'ясує, що з комунізмом не поєднуються звичайні людські емоції, освіченість й інтелігентність, але чи не найголовніший висновок полягає в тому, що з комунізмом не стикається все українське. Кульмінацією «Смерті» є розстріл невинних українських селян, які стали заручниками в боротьбі комуністів з повстанським рухом. Акцентованою і символічною деталлю є натільний хрестик на шиї одного з українських селян. Вбивство заручника з хрестом стає для Костя остаточним і неповоротним зреченням християнський заповідей і переходом у світ комуністичних вартостей. Борис Антоненко-Давидович розкриває причини неприйняття українськими селянами радянської влади та згадує про збройний опір повстанців. Формула «за кров – кров, за смерть – смерть», що Кость Горобенко обирає за своє більшовицьке кредо, приводить героя до кривавої ініціації, без якої неможливо стати істинним комуністом. Письменник правдиво показує безглуздість і жорстокість радянської влади, у вчинках якої головним є руйнація – матеріальних і духовних цінностей, суспільних устроїв, врешті-решт, самої людини.

Ключові слова: Розстріляне відродження, антикомуністичний твір, роздвоєна особистість, кривава ініціація, повстанський рух, комуністична ідеологія.

Постановка проблеми. Формування радянського тоталітаризму в 1920-х роках викликало в Україні не лише політичний, а й літературний спротив, зокрема появу викривальних антикомуністичних творів. Саме такий характер має повість «Смерть» Б. Антоненка-Давидовича, видана друком 1928 року – в рік першої п'ятирічки, коли влада була вже повністю зосереджена в руках Йосипа Сталіна. Попри великий інтерес істориків літератури до епохи Розстріляного відродження, саме аспект опозиційної до радянського режиму творчості, що представлена творами таких масштабних постатей, як М. Хвильовий, М. Зеров, П. Тичина, М. Куліш, О. Слісаренко, Г. Косинка, Б. Антонен-

ко-Давидович, І. Багряний та ін., ще не здобув належного вивчення, інтерпретації та оцінки. Література духовного опору 1920-х років є важливою і актуальною проблемою сучасного літературознавства, розв'язання якої сприятиме подоланню жорстких історичних викликів, з якими нині стикнулася українська держава.

Аналіз останніх публікацій та мета статті. На сьогодні творчість Б. Антоненка-Давидовича непогано вивчена в площинах бібліографії та загальної оцінки художнього та наукового доробку письменника. Тут варто згадати насамперед подвижницьку діяльність таких вчених, як Л. Бойко, який присвятив вивченню постаті Б. Антоненка-Давидовича чимало статей, передмов, монографічних досліджень, найціннішими з яких є: «Подвижник духу: Документи і факти з життя Бориса Антоненка-Давидовича», «З когорти одержимих: життя і творчість Б. Антоненка-Давидовича в літературному процесі ХХ століття». Табірну прозу письменника вивчали сучасні вчені І. Ільєнко, Л. Кимак, Л. Бондар, Н. Колошук тощо. Повість «Смерть», зокрема її викривальне спрямування, досліджували Л. Сенік, В. Гребньова, Г. Хоменко, О. Хамедова. Мета нашої статті – якомога повніше розкрити антикомуністичний характер повісті «Смерть», вивчивши символізм і приховані сенси твору в контексті літератури Розстріляного відродження.

Виклад основного матеріалу. Б. Антоненко-Давидович, який боровся за українську ідею зі зброєю в руках, після поразки національної революції вступив до лав КП(б)У – політичної креатури Всеросійської партії більшовиків України. Майбутньому письменнику здавалося, що членство в КП(б)У дозволить йому більше зробити для України, а найголовніше – вплинути на національну політику владної партії, він сподівався, що «влада буде не тільки радянською, а й українською» [1, с. 58]. Як би сьогодні ми не оцінювали громадсько-політичну діяльність Антоненка-Давидовича в ті роки, певна річ, що вона відіграла позитивну роль, збагативши його творчість безцінним життєвим матеріалом. Місто Охтирка, в якому працював письменник, тривалий час слугувало письменнику «за Клондайк з невичерпними покладами сюжетів і типажу» й навіть визначила його манеру письма – ліричну й сатиричну водночас [2, с. 595]. Саме на охтирському матеріалі – спостереженні за життям місцевого комуністичного партосередку, була написана повість «Смерть».

У центрі твору – постать Костя Горобенка, «колишнього націоналіста», за його ж визначенням, а точніше кажучи – патріота, який виборював українську незалежність, а згодом опинився в лавах Російської комуністичної партії більшовиків. Можемо говорити про певний автобіографізм повісті, адже образ головного героя має збіги з самим автором не лише

в головній колізії вимушеного переходу від націоналізму до більшовизму, а й у окремих деталях: наприклад, батько Костя Горобенка, як і батько письменника, володів двома прибутковими будинками.

Повість «Смерть» є гостро психологічним твором, в ній чимало перегуків із фрейдизмом. Б. Антоненко-Давидович досліджує психологію вибору, що цікавитиме письменника протягом всієї творчої діяльності. Йдеться про вибір людини, яка під впливом трагічних обставин переживає глибоку внутрішню кризу, потрапляє в межову ситуацію; автор вивчає, що саме впливає на прийняття хибного морального рішення, і як такий вибір змінює життя людини та її саму.

«Смерть» написана в неореалістичному стилі – художній світ у ній «постає як світ однієї суб'єктивної свідомості» [3, с. 397]. Оскільки такою суб'єктивною свідомістю у творі є свідомість негативного персонажа, картина світу не тільки втрачає свою реалістичну об'єктивність, а й постає у викривленому вигляді. Голос антигероя, який визначає художній світ твору, реалізує таким чином особливий, експериментальний тип епічної монологічності.

«Смерть» можна назвати повістю внутрішньої дії, де головна увага приділена самозаглибленим шуканням героя, його загострено болочим переживанням. Фабула твору – внутрішня: події лише «підтягуються» під психологічний розвиток головного героя. Прийом ретардації – повільний, нібито зумисно розтягнутий плін оповіді, вдало передає всю тривалість і гарячкову виснажливості роздумів Горобенка. Кость повсякчас дослухається до «гомону внутрішніх голосів», зазирає в «закамарки підсвідомості», чинить над собою суд і врешті знаходить, як йому здається, правильне рішення. Подальші події стають жажливим наслідком всього того, що народилося в серці героя.

Внутрішньою трагедією героя, приводом його безкінечних самокатувань є неможливість визнати себе за істинного більшовика. Недовіра однопартійців, їхні підозри, під'юджування та кпини поглиблюють психологічну роздвоєність Костя. Тут ми маємо справу з т.зв. «розколотою людиною» – типовою особистістю і типовим героєм 1920-х років. Концепція роздвоєної людини була визначальною в мистецтві Розстріляного відродження: згадаймо тут бодай «дві душі» Василя Чумака, «два Володьки» Володимира Сосюри, «роздвоєного» Миколу Хвильового, «подвоєний світогляд» Олекси Влизька, «і футуриста і антиквара» Михайля Семенка. Контрверсійність, розчахнутість особистості стала психологічним маркером червоної доби, її трагічним вислідом.

Горобенко розуміє, що єдиний шлях подолати в собі цю роздвоєність – це витравити «в собі геть усе те, що не тичеться комунізму» [2, с. 130]. На цьому шляху головний герой вже досяг помітного «успіху»: зрікся родини й батька-«дрібного буржуа» («Я ненавиджу його за те, що він був мій батько, і вдячний йому за те, що його тепер нема» [2, с. 49], – говорить Кость), затаврував своє славне минуле, фактично зрадив колишніх побратимів («Плювать би він хотів на них!..» [2, с. 72]). Навіть смерть коханої Наді видається йому тепер доцільною, адже «тепер вона була б «міщанкою», «баластом», безпартійною «сволочню» [2, с. 62]. Комунізм безжално вимагав від своїх adeptів зречення всього людського, і Антоненко-Давидович показав фатальні наслідки такого шляху.

Серйозною вадою Костя Горобенка в середовищі комуністів стає його інтелігентність. Це розуміє сам Кость, на це ж йому

вказує «правовірний» комуніст Попельначенко. «Ти, брат Горобенко, – говорить він, – сам ще, скажу тобі, на всі сто відсотків інтелігент. Тебе б послати разів зо три розправитися із куркульнею – отоді б витрусився, а так, як оце тепер...» [2, с. 53]. Висока внутрішня культура та освіченість були чужими комуністам і сприймалися ними вороже. Антоненко-Давидович правдиво змальовує загальну обмеженість більшовиків, один із яких – Несторенко, навіть сплутав Марс із Марксом. Ненависть до інтелігентів мала, однак, і глибші причини – як і будь-яка інша хибна ідея, комунізм захоплював людей темних і марновірних, людину ж мислячу було важко ввести в оману, тим більше зробити «гвинтиком» безглуздої і жорстокої системи. Саме через це так агресивно ставився до інтелігенції «вождь світового пролетаріату» Ленін, називаючи її в кращому разі «гнилою».

Людина в усій своїй складності не вписувалася в примітивний світ комуністичної ідеології – вона була завелика для нього. Ніким не зміряна глибина людського серця заважала реалізації – в прямому і переносному смислах – карколомних ідей комунізму. Відтак, виникла потреба витравити все «зайве» і «невідповідне» в людині: звужити світогляд, спростити внутрішній світ, приземлити поривання. «Вони не знають вагань, у них немає на шляху проклятих манівців, їх перспектива ясна як на долоні. Вони мають свою вічну формулу: «Буття визначає свідомість...» Це – їхня істина, це «новий заповіт»...» [2, с. 67] – саме таким бачить «внутро» справжніх комуністів Кость Горобенко. Орієнтир, обраний героєм повісті, закреслює всі попередні надбання світової культури, що завжди високо підносила одвічну невгамовність людського пізнання. Прислухаймося, скажімо, до позиції поета й літературознавця Миколи Зерова, висловленій у ті ж двадцяті роки: «...сто раз вище стоїть людина, в якій вічна тривога думки плодить інколи сумніви, аніж ті люди, пласкі і впевнені, що вивчили катехизу і тим раз і назавжди визволили себе від небезпеки сумніву та шукання» [4, с. 574]. Кость Горобенко на догоду більшовизму вирішує докорінно змінити своє внутрішнє ество, звівши розмаїття світу до засвоєння комуністичних «аксіом»: «Є тільки крайні лінії. Середніх нема. Там чи там. Не тікай від того, що болить тобі, складне й незрозуміле. Це інтелігентщина. Бери його за коріння й рубай. Спрощуй до аксіому, до $2 \times 2 = 4$ всі ті «кляті питання». Розстріляй кулеметним сміхом в самому собі всі інтелігентські упередження, що виплекав був колись. Вони тільки заважають. К чорту цей камінь із шиї, що тягне тебе на дно контрреволюції. Так, Горобенку, – контрреволюції! Бо є тепер або революція, або контр... Без інтелігентської середини. Так вирви ж цей непотріб і кинь на смітник...» [2, с. 125].

Горобенко усвідомлює, що стати більшовиком йому заважає притлумлене, але ще живе почуття любові до України: «Ах, яке це безглуздя, – розмірковує Кость, – що між ним і партією може стояти нація» [2, с. 68]. У подібну ситуацію потрапляє герой новели Миколи Хвильового «Я (романтика)», тільки між ним і його партійним обов'язком стає матір. Чекістський обов'язок прирік вбити матір – і герой виконав його. Думки про вбивство посідають і Горобенка, більше того, він сприймає їх як єдино можливий шлях до більшовизму: «Треба вбити... Мушу, власне, не вбити, а розстріляти. ...Тоді Рубікон буде перейдено. Тоді я буду цілком вільний. Тоді сміливо й одверто, без жодних вагань і сумнівів можна буде сказати самому собі: я – більшовик...» [2, с. 73]. Варто звернути увагу на підміну понять, до якої вдається Кость Горобенко, схилиючи самого себе до пролиття крові. Він виправляє слово «вбити» на «розстріляти». Обидва

слова мають негативну конотацію, однак у слові «розстріляти» негативна конотація знижується, оскільки Кость під ним розуміє виконання партійного обов'язку, а не злочин і гріх.

У «Смерті» йдеться не стільки про вбивство заради «ідеї», як-от, скажімо, в «Злочині і покаранні» Федора Достоєвського чи «Вальдшнепах» Миколи Хвильового, скільки про умову приналежності до певної групи – криваву ініціацію, присягу сатані, віддавна заведену в середовищі злочинців. Недаремно ж Кость стверджує, що «нове життя... купується кров'ю» [2, с. 172]. Вбити Горобенко вирішує «нікого іншого (це найголовніше!) – як повстанця. Отого самого впертого селюка, що в сутінках полтавської діброви вимріяв «самостійну» [2, с. 73]. Вбивство селянина – це, фактично, уособлене вбивство своєї нації – тієї перешкоди, що так муляла партійне сумління Костя Горобенка. Таким чином Б. Антоненко-Давидович чітко вказує, що шлях до більшовизму пролягає через вбивство.

Мабуть, чи не найголовніший висновок повісті «Смерть» полягає в тому, що з комунізмом «не тичеться» все українське. Як чекіст не має право на людяність («я – ч е к і с т, а л е і л ю д и н а» [7, с. 217], – говорить герой новели Миколи Хвильового «Я (романтика)»), так і комуніст не може залишатися українцем. З-поміж іншого це блискуче показано в розмові Костя з вчителем-патріотом Батюком, який говорить: «Ви мені вибачте... Я, звісно, не хотів вас, товаришу, ображати. Я сказав вам по щирості як українцеві...» Горобенко відповів далеким і холодним голосом: «Я, товаришу, – комуніст» [2, с. 114].

Борис Антоненко-Давидович розкриває причини неприйняття українськими селянами радянської влади, зокрема він пише: «Їхні очі бачили на кожному возі, що приїздив із міста, тільки ворогів. Відтіля приїздили до сумирних хат із розкладками, арештами й розстрілами. Село прокляло їх і зарилось у свої норі» [2, с. 105]. На численні селянські повстання більшовики відповідали «червоним терором», суть якого в повісті «Смерть» гранично точно сформулював чекіст Зіверт: «За одного – десять їхніх, за смерть – смерть!...» [2, с. 157]. Ні в чому не винні люди, взяті за заручників, клали своє життя на вівтар кривавого більшовицького Молоха: «Їх було шість. Шість найзаможніших козівських багатіїв. Але видавалися вони звичайними селянськими дядьками. Стомлені від роботи, посічені зморшками лица, скуйовджені бороди й навіть замурзані сорочки. Були флегматичні в рухах і ніби цілком байдужі. Горобенко ніколи б не відрізнив їх серед бідняцької сіроми» [2, с. 170]. Саме з цими «дядьками» й мусив розправитися Кость Горобенко. Подібну жаску картину убивств українських селян зобразив побратим Антоненка-Давидовича Євген Плужник:

Сідало сонце. Коливалися трави.

Перерахував кулі, – якраз для всіх!

А хто з них винний, а хто з них правий! –

З-під однакових стріх [5, с. 127].

Невинність жертв робить їх вищими за своїх катів – Горобенко помічає, що хвилюється більше ніж самі заручники і не може себе подолати. Селяни ж перед обличчям смерті поведуться навдивовижу гідно: «Стояли вони насуплені і мовчазні. Ні одним словом не озвався ніхто з них до партійців, і в їхніх бородатих лицах годі було прочитати жах, здивування чи розпач» [2, с. 170]. Вражаючою подробицею звучать розпорядження по господарству, що їх дає жінці, виконуючи свій останній земний обов'язок, один із заручників, хоч, зрозуміло, – мертвому ніщо вже не знадобиться.

Формула «за кров – кров, за смерть – смерть» [2, с. 158], що її Кость Горобенко обирає за своє більшовицьке кредо, насправді є старозаповітним приписом, що його скасував прихід у світ Ісуса Христа та його проповідь всепрощення і любові: «Любіть ворогів своїх, благославляйте тих, хто вас проклинає, творіть добро тим, хто ненавидить вас, і моліться за тих, хто вас переслідує» [Мт. 5:44]. У цьому зв'язку важливою художньою деталлю стає маленький мідяний хрестик, що блищить на грудях шостого заручника. На цю подробицю Антоненко-Давидович звертає увагу кілька разів. Не здаючи собі справи, Горобенко мимоволі опиняється у варті поруч заручника з хрестом і вбиває його не кулею, як інших, а власноруч. Перед убивством Кость бачить «великі, роздерті жахом очі» [2, с. 175] й мідяний хрестик, що теліпається від бігу на сорочці заручника. Натільний хрестик має тут особливе значення, це – символ невинної жертви та християнських цінностей. Відтак, символічного значення набуває і вбивство селянина з хрестом. Для Костя воно стає остаточним і неповоротним зреченням християнський заповіді і переходом у світ цілком інших вартостей, де вже панують не любов і прощення, а ненависть і помста.

Символічне значення має також число заручників – шість. Ця цифра означає гармонію, її характеризують такі ключові слова, як «віра», «надія», «любов» [6, с. 59]. Наявний тут також інтертекстуальний зв'язок з новелою Миколи Хвильового «Я (романтика)», де кількість невинних жертв чекістів окреслена тим самим числом: «Я повертаюсь і дивлюсь туди, і тоді раптом згадую, що шість на моїй совісті. ...Шість на моїй совісті? Ні, це не правда. Шість сотень, шість тисяч, шість мільйонів – тьма на моїй совісті!!! – Тьма? І я здавлюю голову» [7, с. 220].

Кульмінація повісті – вбивство невинних заручників, водночас є розв'язкою – подоланням внутрішнього розколу головного героя. Проїшовши криваве «хрещення», Кость народжується вдруге, відтепер він – цілісна особистість, істинний більшовик. Ціна такої внутрішньої єдності промовисто виписана в останній сцені, коли Горобенко помічає на своїй руці кров невинно убитого ним селянина. Це символічна художня деталь найперше є алюзією на євангельську сцену суду над Ісусом Христом, водночас Б. Антоненко-Давидович осучаснює і психологічно поглиблює її, вводячи інтимний спогад героя про дефлорацію: завваживши кров на своїх руках, Горобенко раптом згадує свою першу ніч з коханою Надею. За вченням З. Фрейда, це т. зв. заступаючий спомин, який є психологічним відповідником і ключем до розгорнутих подій: «І тоді зненацька сильно-сильно в пам'яті промайнуло занадто виразне, мов зараз усе те сталося: ...Скривавлена сорочка Надина і на простирадлі іржава краплинка... Надина кров! Непорочна, чиста дівоча кров... Було тужно за тим, що не стало чогось без вороття, що на безвік розірвано вінок, і було до сліз радісно, що народилось щось нове, щось дуже інтимне, щось нерозлучне, рідне...» [2, с. 175].

Ось таке єднання з компартією, піднесене, як і в Миколи Хвильового, до найінтимнішого людського почуття («я закоханий у комуну. Про це не можна казати нікому, як про перше кохання» [7, с. 89]), визначало внутрішній світ справжнього більшовика.

Нове народження Костя Горобенка, куплене невинно пролитою кров'ю, водночас є його духовною смертю, на що натякає назва повісті. Б. Антоненко-Давидович не дає оціночних характеристик своєму герою – за авторським задумом висновки має зробити сам читач. Письменник змальовує світ через Костеве

сприйняття, і хоча роздуми героя на позір логічні, а вчинки – вмотивовані, читач розуміє, що ведуть вони до фатального кінця, адже шлях Горобенка видається слушним лише в нелюдському світі більшовицьких цінностей. Помилкою, а водночас трагедією Костя є те, що він прагне реалізувати себе виключно в межах нав'язаних йому ідей, іншими словами – грає за чужими правилами. Горобенко говорить собі: «поза партією тобі немає чого робити. Розумієш – немає чого робити. Для тебе там, поза нею, – пустеля» [2, с. 130]. Прагнучи цілісності, Кость воліє повністю прийняти комуністичну ідеологію, що, власне, і визначає логічність його прагнень і вчинків. Отож, Горобенка можна назвати пристосуванцем, але не меркантильним, а сказати б, ідейним.

Кость опинився у світі викривлених цінностей, де душу заступає «комуністичне сумління», де «інстинкт партійної самоохорони» важливіший за людяність, «де ніби скасовано кохання і де ліжко заступає найкращі відносини статей» [2, с. 93], а патріотичні почуття розуміються як «власний примітив». «Хто розмежує тепер, де чесно, де підло?» – запитує себе Кость. Звичайних людей комуністи сприймають як «міщан», «баласт», «безпартійну сволоч», «барахло», «моглох, що лежить під ногами і заважає йти» [2, с. 93], дарма що самі вони темні і вбогодухі.

Письменник правдиво показує безглуздість і жорстокість радянської влади, у вчинках якої головним є руйнація – базарів, кладовищ, духовних цінностей, суспільних устроїв, врешті-решт, самої людини. «Чорна маса потоптаних рабів, що пустилася берега» [2, с. 68], зазіхнувши на пересотворення світу наразилася на одвічну і, на жаль, часто нікчемну людську природу. Саме тому один із не багатьох позитивних персонажів у повісті – більшовик Дружинін кидає: «Ні, ти мені спершу людину перероби, от що, ... через те, що кожний чоловік по-своєму сволоч. Розумієш ти?» [2, с. 59]. Справді, образи комуністів у повісті «Смерть» у більшості випадків є антипатичними: дрібні «шкурні» інтереси, загальна обмеженість, партійна гордіня і класова вищість лише віддаляють їх від омріяного суспільного ідеалу, адже, як відомо, змінити світ на краще можна лише удосконаливши самого себе.

У повісті «Смерть» гострота сатири майстерно поєднана з щемким трагізмом, словесна ошадливість – з розлогими метафоричними картинками, похмурі фарби – з сонцебризними. Своєрідним дисонансом до внутрішнього світу героя звучить сповнена краси й поезії музика довкілля. Вічна гармонія природи неначе підкреслює марноту людських вчинків, тонко підводить до думки, що й могутнє зло – мізерне і минує. Ось одна з таких картин, побудована на контрасті людського чину й пейзажу: «Виступили об 11-й ночі. Попереду заїгн комунарів, позаду два вози з кулеметами, далі – каррота. Ніч темна і сторожка тиша тримають повітове місто в чорних лапах. Місто спить, і не шелесне на дереві жодний листок, не гримне жодна хвіртка. Тільки над головами вгорі, на темно-зеленому безкраї, точиться своє невідоме, холодне життя. Там, на безкінечному Чумацькому шляху, зриваються зоряні метелиці, мчать шалено небесними просторами, потім гаснуть, розсіпаються на дрібні золоті сніжинки і тоді вже спокійно виблискують на поламаному Волосожарі або на Возі, що повис серед неба закинутою каструлею. І дивно бачити на холодному небі ті завірюхи, коли навколо ще серпнева ніч. Йшли мовчки знайомими повітовими вулицями» [2, с. 164].

Висновки. Публікація повісті «Смерть» викликала полярні оцінки й неабиякий суспільний резонанс. Поборники вульгарного літературознавства звинуватили автора чи не в усіх смертельних

гріхах, назвавши твір неправдивим, наклепницьким та націоналістичним. Натомість пересічним читачам герої повісті видалися живими, нібито списаними з самого життя. Пізніше «Смерть» разом з усією творчістю Антоненка-Давидовича була заборонена й на довгі десятиліття вилучена з літератури, а сам письменник став в'язнем сумління. Після повернення до сучасного читача повість здобула належну оцінку як класичний твір української літератури, а викриття російського комунізму в ній залишається повчальним, художньо завершеним і, на жаль, актуальним.

Література:

1. Багаття: Борис Антоненко-Давидович очима сучасників. К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. 512 с.
2. Антоненко-Давидович Б. Твори в 2-х томах. Т. II. К.: Наукова думка, 1999. 744 с.
3. Українська літературна енциклопедія. Т. III. К.: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1995. 496 с.
4. Зеров М. Твори в 2-х томах. Т. II, К.: Дніпро, 1990. 601 с.
5. Плужник Є. Поезії. К.: Радянський письменник, 1988. 415 с.
6. Диксон О. Книга песка // Символика чисел. М.: Рефл-бук, Ваклер, 1996. 288 с.
7. Хвильовий М. Сині етюди. К.: Радянський письменник, 1989. 423 с.

Tkachenko O. «Death» of Borys Antonenko-Davydovych as an anti-communist piece of work of the 1920s.

Summary. In the 1920s, the phenomenon of anti-communist creative work appeared in the Ukrainian literature. The article examines one of the brightest pieces of works of such kind – the novel «Death» by B. Antonenko-Davydovych. The split personality, typical for the literature of the Executed Renaissance, who is trying to overcome the split in his soul, is depicted in the piece of work. The impossibility to recognize himself as a true Bolshevik is the protagonist's internal tragedy. Kost Horobenko understands that the only way to overcome his split is to stamp out everything that does not correspond to communism. The man in all his complexity did not fit into the primitive world of the communist ideology. Afterwards, there was a need to stamp out everything «excessive» and «inappropriate» in the man: to narrow the worldview, to simplify the inner world, to bring down to land the striving. The writer finds out that ordinary human emotions, education and intelligence are not compatible with communism, but perhaps the most important conclusion is that not everything Ukrainian is united with the communism. The culmination of «Death» is the execution by shooting of innocent Ukrainian peasants who became hostages in the fighting of the communists against insurrectional movement. The accentuated and symbolic detail is a cross worn next to the skin on the neck of one of the Ukrainian peasants. The murder of the hostage with the cross becomes for Kost the final and irreversible renunciation of the Christian dispensation and the transition to the world of communist values. Borys Antonenko-Davydovych reveals the reasons of non-acceptance of the Soviet power by the Ukrainian peasants and mentions the armed resistance of the rebels. The expression «Blood for Blood, Death for Death», which Kost Horobenko chooses for his Bolshevik credo, leads the hero to a bloody initiation, without which it is impossible to become a true communist. The writer truthfully shows the absurdity and cruelty of the Soviet power, in whose actions the main thing is the destruction of material and spiritual values, social structure, and, upon the whole, a man himself.

Key words: the Executed Renaissance, anti-communist creative work, the split personality, a bloody initiation, insurrectional movement, communist ideology.

*Ababilova N. M.,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Translation from English
Petro Mohyla Black Sea National University*

METAPHORS RENDERING AS A LITERARY TRANSLATION PROBLEM: A THEORETICAL REVIEW

Summary. The article is devoted to the problem of metaphors rendering, which is extremely relevant today, as literary translation plays a special role in society and affects readers' minds. Despite the fact that metaphors are used in the texts of different functional styles, they are most inherent in artistic speech, creating the basic aesthetic value of the literary text and adding expressiveness to images. Literary translation requires translators' linguistic competence, cultural awareness, professionalism, creativity and ingenuity, as in works of art there are various expressive means, including metaphors. In modern linguistics metaphor is increasingly interpreted not only as a certain semantic comparison, but as a key tool in the world cognition. The difference between cultures, the originality of the author's thinking, the difference in aesthetic and moral traditions and the lack of correlation between the systems of metaphorical representation used in the source and target languages constitute the difficulties of translating metaphors. Analyzing the existing classifications of metaphors translation, based on their semantic structure, types, it has been stated that there is no exact universal technology of correct metaphors translation and it largely depends on the metaphor type, the translator and the literary text he works on. Metaphors can be rendered by retaining the image of the original in the target language; changing the image of the source language in the standard way of the target language, which does not contradict the culture of the target language; by simile with the preservation of the image (but with a possible change in expression); by simile (or, sometimes, metaphor) with the interpretation of meaning; description/explanation; deleting the metaphor if it is redundant (optional); and preserving metaphor and concretizing meaning in order to reinforce the image. For the full functioning of the dialogue between cultures and a full understanding of foreign culture, the translation of metaphors is of great importance.

Key words: metaphor, literary translation, ways of translation, problems of translation.

Introduction. Expressive means and stylistic devices in literary works and literary translation in general have been and remain a thought-provoking object of study, as they are a factor in the development of socio-aesthetic consciousness, a powerful element in the interaction of literatures and cultures. One of the most crucial features of literary translation is the constant use of various figures of speech used to maximize the disclosure of the text content. Metaphor translation is particularly difficult, as this language expressive means includes evaluative, nominative and aesthetic components, so their translation involves the preservation of the two associative plans: a plan based on the direct meaning and a plan based on the interaction of indirect, figurative and contextual meanings. Adequate rendering of a literary work figurative information in

the target language remains one of the most challenging and complex aspects of the theory and practice of translation.

Analysis of recent researches and publications. When working on the translation of a literary text, it is important for the translator to be able to highlight and transform the style of the original work. Problems of literary texts translation have been studied by such national and foreign scholars as I. Galperin, V. Koptilov, O. Danilov, T. Nekriach, T. Nikolaeva, N. Shcherbakova, A. Smirnova, Yu. Chala and others. N. Arutiunova, H. Skliarevska, D. Davidson analyzed the functional aspect of metaphorization. The works of M. Johnson, J. Lakoff, M. Larson, P. Riker are devoted to the classification of metaphors and their functions whereas Broek van den Raymond, E. Burmakova, T. Kazakova, I. Karaban, V. Komissarov, N. Magurina, P. Newmark, J. Yasynetska and others devoted their researches to metaphor translation.

The aim of the article is to analyze the difficulties and peculiarities of metaphor reproduction in literary translation; to compare various points of view on the problem and its possible solutions in order to let readers realize the author's intent.

Main material presentation. Literary translation is one of the oldest and most complex types of translation, as it involves the exchange of two cultures, societies, ideas, emotions and associations. Its value lies mainly in the fact that the reader gets the opportunity to get acquainted with the works of art in their native language.

The analysis of scientific researches on the essence and specifics of literary translation has proved a certain theoretical discrepancy in its interpretation. Literary translation is viewed as a special way of intercultural communication based on a well-defined system of verbal forms that carry meaning and significance, expressed by one language (the source language) and recoded in another (the target language) through various transformations that cover all levels of contact language systems (N. Shcherbakova, D. Romero Intriago and O. Danilov). In the process of literary translation the cultural features and emotional color of the original work should be preserved as only then the main task to achieve equivalence in order to attain an equivalent impact on the readers of the original text and of the translated one can be realized (A. Smirnova).

T. Nekriach and Yu. Chala single out the problem of perception, understanding and interpretation of a literary text among the main difficulties of literary translation. Researchers note that from the point of view of the theory and psychology of creativity, a literary text is a verbally expressed stream of the author's consciousness, which has a certain ideological orientation, poetic structure and special means of expression of these components. It reflects everything that worries the author, his worldview and idiosyncrasy.

Proper understanding of the specifics and essence of the author's flow of consciousness is crucial in his works' analysis. Thus, before starting to translate a literary text, a translator has to analyze it in terms of compositional structure, genre features, reveal the system of visual aids and their aesthetic effect, explore the actual linguistic and extralinguistic levels of the text. Only such a detailed analysis of the original is the key to its objective interpretation and contributes to successful literary translation [1].

To our view, V. Koptilov defined the term "literary translation" quite accurately and we consider this definition relevant in the context of the research "a reflection of writers' or poets' thoughts and feelings with another language, the transformation of their images into the material of another language" [2, p. 3].

So, the literary translation peculiarity is that it includes speech expressiveness, which, in turn, requires creativity and talent. This type of translation can be considered a literary activity, because the reproduction of the aesthetic effect of the original text in the translated text involves painstaking creative work and implies the accurate selection and successful use of translation linguistic means. Literary translation is a challenge for a translator, which is explained by the difference between literary and non-literary texts, namely: the creation in accordance with the laws of associative and figurative thinking; transforming life material into a kind of small universe and presenting it as the author sees it, so in the literary text there is always a subtextual, interpretive functional plan, secondary reality behind the depicted pictures of life; the use of various stylistic devices and expressive means to maximize the impact of the text content.

One of such expressive means is metaphor, which is treated by some scientist as "a hidden comparison, which is carried out through the application of the name of one object to another and thus revealing a certain important feature of another" [3]. To our point of view such a definition doesn't reveal the true character and essence of this figure of speech that is not a mere literary stylistic device, but a key tool in the world cognition [4]. It should be noted that recently a cognitive approach to metaphor translation have been broadly accepted and explicated. More and more scientists define metaphor as a cognitive process that conceptualizes people's minds and thoughts linguistically in similar or different ways in languages [5].

According to M. Crofts there are three main reasons of metaphors usage. Firstly, they help describe the unfamiliar which is already known. Secondly, metaphors bring to readers' minds a group of connotations. And finally, they serve to please the literary preferences by introducing vividness and color [6]. Being built on unusual similarities, metaphors have great figurative potential, as they evoke completely unexpected associations; promote positive or negative evaluation, expressively complementing the representation of emotions and feelings of communicators depicted in the text, thus performing stylistic-descriptive and descriptive-evaluating functions.

Metaphor is used in the texts of a number of functional styles, but to the greatest extent metaphor is inherent in literary speech, and literary metaphors are the most difficult to translate. They create the basic aesthetic value of the literary text, and add expressiveness to the images. Some scholars claim that "however culture specific, metaphor is not a case of untranslatability, but a challenging phenomenon in term of unpacking its complexity in a source language and culture and re-packing it in a target language and culture" [7, p.6]. The idea is backed by E. Monti who sees

metaphors translation is a challenge and states that the translator's aim is to recreate an equally coherent and evocative system of images and connections in the target language [8, p. 118].

There are several reasons for difficulty in the translation of metaphors. On the one hand, it is the originality of the author's thinking, the need and importance of adequate transmission of figurative information and reproduction of the stylistic effect of the original text in translation. On the other hand, there are differences in metaphorical systems inherent in different languages and cultures, as well as the lack of "instructions and guides to determine what metaphors mean or render" [9].

N. Arutiunova sees differences in cultures as the main problem in the translation of metaphors, because certain metaphors evoke completely different associations. The scientist also emphasizes the fact that the source of metaphors in the socioculture of the community of the source language does not play a significant role. For instance, metaphorical images typical of the English language are often absent in Ukrainian, and vice versa. Therefore, it is not always possible to reproduce metaphors from Ukrainian into English or conversely. Accordingly, there is a need to use metaphorical image substitutions. This replacement helps to retain the level of expression of the original and make the translation more idiomatic. Also, certain problems in the reproduction of metaphors are associated with a metaphorical image, which can be national (linguistic) or individual (author's). It is the translation of the latter that creates principal problems in translation, as it has no equivalents and is rarely repeated in other authors' literary texts [10].

B. Larson agrees to the idea that when the image used in the metaphor is not recognized in the target language it leads to some difficulties in translation. Furthermore, he suggests some more factors causing problems while rendering metaphors, namely: the topic of the metaphor is not clearly explained; the point of similarity is implicit and difficult to be recognized; the point of similarity can be interpreted differently depending on the culture; there is no comparison for the metaphor in the target language as in the source language; every language has their differences in the frequency of using metaphor and also the difference in the way they are created [11].

In the process of metaphor rendering Raymond van den Broeck points out the necessity to consider such things as collocation rules and morphological potentialities; extra-linguistic factors (i.e. cultural context); and aesthetic convention and tradition, the differences in aesthetic and moral standards in the target and source languages [12].

As it can be concluded from the abovementioned views, metaphors are culturally-bound and to successfully perform the translation of a literary text, one should beware of both source and target language cultural background.

The theory of translation has long formulated the "law of retaining metaphors", according to which the metaphorical image should be preserved as much as possible in translation. Failure to comply with this law leads to the fact that the meaning of the phrase changes, and its aesthetic and pragmatic effect is reduced [13]. P. Riker also adheres to this point of view, considering metaphors omission in translation as a serious and very common way of distorting the author's creative idea. Moreover, metaphor may be one of the connecting elements in the text, other stylistic devices and lexical units can be dependent on it, and if it is not paid attention to, this interdependence may be lost in translation [14].

Reflecting on metaphors rendering, N. Mandelblit comes to conclusion that lack of correlation between the metaphorical mapping systems used in the source and target languages contributes to difficulties in translation. In general, he is of an idea that metaphorical language has received little attention in general translation theory because metaphors have been thought mainly as an ornament, a figure of speech, whose purpose is that of coloring the language, it need not be taken all that seriously and its importance lies only in the realm of poetic or rhetoric translation. To his mind translation implies not only a transfer process from one language to another but also a transfer from one way of conceptualizing the world into another, so metaphor translation may be a more internal cognition problem. The scholar developed a "Cognitive Translation" hypothesis, in which he presented two scenarios for metaphor reproduction. The first is defined as a similar mapping condition and is used if there is no conceptual shift between the languages. It is further subdivided into similar mapping condition into a "same wording" and "different wording" groups. The second, the different mapping condition, is used in the case of a conceptual shift between the original and translated languages [15].

E. Burmakova and N. Magurina see metaphor translation as the intercultural process, explaining that it is too hard to translate the metaphor adequately without deep knowledge of intercultural ties. According to the authors the practical rules of translation suggested by cognitive linguistics' researchers are the same as traditional ones and are as follows : substitution (metaphor into different metaphor), paraphrase (metaphor into sense), comparison or deletion [5].

Classification of the ways of metaphors translation depending on the retaining or changing the metaphor semantic structure, proposes V. Teliia. She distinguishes two groups. The first group contains metaphors of structurally equivalent correspondences to which belong metaphors in the original structures which contain information equivalent to the information of the original; metaphors, the structure of which has more information than the structure of the original; and metaphors, in the structure of which there is a narrowing of information compared to the information in the metaphor of the original. They are to be translated by using transformations in order to retain the semantic structure of the metaphor, if this does not prevent equivalent rendering of this figure of speech, which preserves its imagery. The second group of metaphors includes structurally nonequivalent metaphors, in the structure of which the relations between the concepts of metaphor are vividly expressed, and the object of metaphor is included in the comparative phrase. This group of metaphors may also be translated by nonequivalent ways, i.e. not equivalent to the original, which leads to the loss of its structure and pragmatics, and therefore leads to the loss of image [3].

The first attempt to create a translation methodology of metaphors belongs to P. Newmark. He pointed out that a translator is to decide such tasks as: to choose the necessary translation principle when working on the text and to translate metaphors. Any metaphor, to his opinion, has a semantic component with a negative or positive color; therefore, when translating a metaphor, a translator should evaluate the type of the component that underlies the comparison (positive / negative) and provide a denotative or connotative definition. Nowadays, P. Newmark's classification of metaphors translation is considered to be the most comprehensive. The scholar advocates retaining the original form of the author's metaphor to full

extent, but agrees that excessive following the original may imbalance the overall style. The way of metaphor translation is determined and depends on the functional style, the number of individual-author metaphors in the text (whether the text is overloaded with them or not) and how appropriate it will be in a particular situation to retain metaphorization. P. Newmark proposes to render metaphors in accordance with their types. In case of standard or stock metaphors it is advisable to select an equivalent with a similar figurative component. Adapted metaphors presuppose adaptation, in case this is not possible "fitting" the metaphor as far as possible in the target language following the author's style. Original metaphors are to be rendered with the help of loans and if the metaphor contains cultural component and will be incomprehensible in the target language translation by adaptation of the image (though in some cases loss of imagery is possible). Dead metaphors usually do not cause difficulties because they have constant equivalents in the target language. Metaphors-clichés require analysis of the most commonly used expressions, especially in political statements. In case there is no expressive analogue, it is better to sacrifice the imagery of metaphor to prevent its misperception. Translating recent metaphors it is necessary to analyze their components, understand their content and then choose the equivalent. Summing up each type of metaphors translation ideas the following ways of metaphors in general are distinguished: 1) reproducing the original image in the target language. This way of translation is thought to be the most appropriate one for the translation of stock metaphors, most frequently, idioms; 2) changing the image of the source language according to the norms of the target language, and the image does not contradict the culture of the target language; 3) simile with the retaining of the image (but with a possible change in expression). This way modifies an emotive metaphorical expression to suit the target language if that context is not as emotive in character as the source language; 4) simile (or, sometimes, metaphor) and description of meaning; 5) description only; 6) deleting the metaphor if it is redundant (optional); 7) preserving the metaphor and concretizing meaning in order to reinforce the image. In the process of translation the metaphorical image can be changed under two conditions: firstly, if metaphor is traditional in the source language, and in the target language there is another traditional equivalent; and secondly, if metaphor used in the informative text is rather strange and its preservation in the language of translation would be inappropriate [9].

Having come across metaphor in the literary work, it is up to a translator to decide what the best way to render metaphors is. Translators should not forget that in a literary text, the aesthetic effect is no less important than other components. In such cases, the loss of metaphor can lead to failure to manifest the content in full, and therefore the preservation of the metaphorical image is very important [16].

Conclusions. Despite the fact linguists have put forward their theories of metaphors translation from the source language to the target one, rendering metaphors still remains a serious dilemma. Since there is no exact instruction for the correct metaphors translation and that is why it largely depends on the translator and the situation. The translated work is considered intercultural communication, which is carried out within the dialogue of cultures, and metaphor is a unit and affiliation of culture, its peculiar language. Thus, for the full functioning of such a dialogue and a full understanding of foreign culture, translation of metaphors is of great significance.

Considering the proposed metaphor translation approaches, it is obvious that for providing adequate translation a translator should make certain amendments to the text taking into account readers' socio-cultural and psychological aspects, as well as to deeper study linguistic environment, i.e. a broad context; the author's individual style; kinds of metaphors and their frequency of usage; their associative and figurative content and expressive potential. Although the need to preserve the image in the target language has been and is obvious, this is still not always possible. When reproducing metaphors, a translator must choose the way of their translation that will contribute to the adequate reproduction of figurative information of the source text in the translation without any losses.

Further research presupposes the analysis of changes in literary translation current trends.

References:

1. Некряч Т. С., Чала Ю. П. Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів. Для студентів перекладацьких факультетів вищих навчальних закладів: Навчальний посібник. Вінниця: НОВА КНИГА, 2008. 200 с.
2. Коптілов В. Першотвір і переклад: роздуми і спостереження. Київ: Дніпро, 1972. 215 с.
3. Метафора в мові і тексті. /отв.ред. В.Н.Телия. М.: Наука, 1988. 176 с.
4. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By* / G. Lakoff, M. Johnson. – London: University of Chicago Press, 2003. 256 p.
5. Burmakova, E. and Marugina, N. Cognitive approach to metaphor translation in poetry. *Social and Behavioral Sciences*, 2014. No. 154. Pp. 527 – 533.
6. Crofts M. Translating Metaphors. *Australian Review of Applied Linguistics*. 1988. Vol. 11, No.1 Pp. 47 – 53.
7. Taheri-Ardali M., Bagheri M., Eidy R. Towards a New Model to Metaphor Translation: A Cognitive Approach. *Iranian Journal of Translation Studies*. 2013. Vol. 11. Pp. 35 – 52.
8. Monti E. Dwelling upon Metaphors: The Translation of William Grass's Novellas. *Nordic Journal of English Studies*, 2006. Vol. 5, No. 1. Pp. 117 – 132.
9. Newmark Peter. *A Textbook of Translation*. – Harlow: Pearson Education Limited, 2008. 292 p.
10. Арутюнова, Нина. "Метафора и дискурс." *Теория метафоры*: Сборник. Прогресс, 1990, 512с.
11. Larson, M. L. *Meaning-Based Translation: A Guide to Cross language*. Lanham: University Press of America. 1984. 572 p.
12. Broek van den Raymond. The Limits of Translatability Exemplified by Metaphor Translation. *Poetics Today, Translation Theory and Intercultural Relations*. 1981. Vol. 2, No. 4 Pp. 73 – 87.
13. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. М.: Едиториал УРСС, 2004. 144 с.
14. Рикер П. Живая метафора. *Теория метафоры*. М.: Прогресс, 1990. 455 с.
15. Mandelblit N. The Cognitive View of Metaphor and Its Implication for Translation Theory / N. Mandelblit // *Translation and Meaning* / ed. by Thelen Marcel, Barbara Lewandowska-Tomaszczyk. Maastricht: Universitaire Press, 1995. Vol. 3. P. 483 – 495.
16. В. Комиссаров, А. Коралова. *Практикум по переводу с английского языка на русский*. Высшая школа, 1990. 127 с.

Абабілова Н. Відтворення метафор як проблема художнього перекладу: теоретичний огляд

Анотація. Статтю присвячено проблемі передачі метафор, що є вкрай актуальним в наш час, оскільки художній переклад відіграє особливу роль у житті суспільства та впливає на свідомість читачів. Не зважаючи на те, що метафори вживаються в текстах різних функціональних стилів, найбільше вони притаманні художньому мовленню, створюючи основну естетичну цінність художнього тексту та додаючи виразності образам. Художній переклад вимагає мовної компетенції, лінгвокультурної обізнаності, професіоналізму, творчого підходу і винахідливості перекладача, оскільки в художніх творах використовуються різні виразні засоби, зокрема метафори. Встановлено, що в сучасній лінгвістичній науці метафора все частіше трактується не лише як художній засіб, певне семантичне порівняння, а як основний елемент пізнання світу. Розглянуто труднощі перекладу метафор, до яких віднесено різницю між культурами, оригінальність авторського мислення, різниця в естетичних та моральних традиціях та відсутність кореляції між системами метафоричного відображення, що використовуються у вихідній та цільовій мовах. Проаналізувавши існуючі класифікації способів перекладу метафор, за основу яких взято особливості семантичної структури метафор, від метафори, встановлено, що немає безумовно точної технології правильного перекладу метафор, це здебільшого залежить від самого перекладача і від художнього тексту, який він перекладає. Перекладати метафори можна зберігаючи образ оригіналу у мові перекладу; змінюючи образ мови джерела стандартним образом мови перекладу, який не суперечить культурі мови перекладу; за допомогою образного порівняння зі збереженням образу (але з можливою зміною експресії); за допомогою образного порівняння (або, інколи, метафори) з тлумаченням значення; відтворюючи семантику метафори описово; вилучаючи метафору, якщо вона є надлишковою (необов'язковою); та зберігаючи метафору та конкретизуючи значення з метою підсилити образ. Для повноцінного функціонування діалогу між культурами і повного розуміння іноземної культури, переклад метафор має неабияке значення.

Ключові слова: метафора, художній переклад, способи перекладу, проблеми перекладу.

*Венгель С. В.,**магістрант кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»
orcid.org/0000-0002-8374-4499**Альбота С. М.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»
orcid.org/0000-0003-3548-1919*

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕПІТЕТІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ПРИТЧІ Р. Т. КІЙОСАКІ «БАГАТИЙ ТАТО, БІДНИЙ ТАТО»

Анотація. Кожен художній твір наповнений різнобарвними словами, що допомагають нам краще осягнути та зрозуміти текст, а також окреслити різноманіття описуваних станів, предметів чи речей тощо.

У даній статті подається дослідження епітету як стилістичного елемента. Це поєднання конструкції з її асоціаціями, що ми отримуємо, через яку у нашій свідомості та баченні відтворюються слова та картини навколишнього світу. Слово, словосполучення набуває абсолютно нового значення або відтінку, рису завдяки мовленнєвого стилістичного забарвлення.

Особливим аспектом у нашій роботі є типологія епітетів. Спектр класифікацій величезний. Про це свідчать наявні праці та дослідження вчених. Необхідно бути обізнаним у цій галузі, щоб зрозуміти саме роль цього стилістичного засобу, знати про можливості його використання та властивості.

Важливим для нашого перекладацького аналізу є присвячена увага вивченню відтворення епітетних конструкцій та епітетів під час виконання англо-українського перекладу притчі Р. Т. Кійосакі «Багатий тато, бідний тато». Переклад здійснений Н. Шевченко-Гербіш.

Дослідження представить різні класифікації та типології епітетів згідно з вченими-мовознавцями, перекладачами. Перспектива цього – вивчення проблем вибору стратегій перекладу і тактик відтворення для передачі ідіостилю автора та передачі певних конкретних епітетів без семантичних та лексико-семантичних видозмін. У статті буде надано 6 класифікацій, з якими ми детальніше працюватимемо і будемо базувати наше подальше дослідження епітета. Звичайно, типологій є набагато більша кількість і це різноманіття думок не може не вражати. Проте, визначившись і обравши ці класифікації, ми зможемо точніше ґрунтувати роботу і осягнути тему на міцнішому підґрунті. Також буде висвітлена певна кількість прикладів для підтвердження та кращого розуміння та вивчення мовної природи епітета, епітетних конструкцій. Ці одиниці перекладу вимагають чіткого виведення з оригінального тексту та осягнення тактик, прийомів та найголовніше – класифікацій. Стаття може слугувати стимулом для детальнішого розгортання дослідницької розвідки та розвинення теми.

Ключові слова: переклад, епітет, типи епітетів, класифікація стилістичний елемент, епітетна конструкція, особливості відтворення.

Постановка проблеми. Актуальність даної роботи полягає у тому, щоб якнайкраще ознайомитися з різноманіттям типів епітетів, конструкцій, зрозуміти способи відтворення та передачі під час перекладу, визначити як певний тип епітета поводить себе під час відтворення, які тактики необхідно використовувати до того чи іншого типу. Типологія, або ж різноманітність класифікацій, важливий аспект під час роботи з епітетом. Включаючи усі види знань цих класифікацій, узагальнюючи їх, розкриваючи роль та значення епітетів за допомогою цього, ми зможемо чіткіше осягнути тактику роботи з цим загальновідомим словесним художнім засобом.

Мета і завдання статті. Мета даної роботи полягає у тому, щоб чітко окреслити та вивчити класифікацію епітетів. Підготувати чітке та міцне підґрунтя для подальшої наукової роботи, керуючись певними типологіями, вміти керуватися ними та використовувати їх під час роботи з відтворенням епітетних конструкцій у творі (в даному випадку «Багатий тато, бідний тато»).

Предмет та об'єкт дослідження. Предметом дослідження є методи та стратегії використані Н. Гербіш під час перекладу притчі Р. Т. Кійосакі «Багатий тато, бідний тато» [1], а також описані класифікації. Об'єктом дослідження є епітетні конструкції, виявлені у книзі.

Першою є класифікація Л. Єфірмова [2] з підручника «Стилістика». Семантично ми працюємо з двома групами: асоційованими та неасоційованими епітетами. Перший тип – епітети, які пов'язуються з зміненими іменниками, другий тип – не пов'язані. Вони описують такі якості, які не притаманні поняттю: безголові піски, спрагли пустелі, кислі очі, золота посмішка.

З точки зору структурного складу Л. Єфірмов виділяє такі групи:

- 1) прості епітети (дикий світ, дивна ситуація);
- 2) складені епітети (судовий день, блакитно-срібне небо);
- 3) фразові епітети (команда «зроби сам», темно-сірі з грозою і цвітом очі);
- 4) каузальні епітети (would-you-mind-repeating man, посмішка «від вуха до вуха»).

Іншу класифікацію подає О. Грабовецька [3]. Існує п'ять типів епітетів:

1) повні епітети-кореспонденти (конструкції, які є рівноправними, мають тотожне значення та переважно однакові характеристики);

2) часткові епітети відповідники (ідентичне загальне значення, але не повністю, схожі характеристики);

3) референтно-образний епітет *calque* (побудова, що виникла в результаті дослівного перекладу);

4) епітетний конотативний образ (кальки, що відтворюють розбіжні конструкції);

5) описовий перефраз (заміна іншим тропом).

Українські мовознавці дають семантичну класифікацію. Важливо звернути увагу під час відтворення текстів. Епітети можуть відрізнятися в SL і TL (в оригінальному тексті він може бути синтетичним, а в перекладі – порівняльним, який базується на порівнянні). Цю заміну описує О. Грабовецька [3]. Техніка передає епітет з одного типу в інший: *whey-faced* – блідий, як сметана, *flinty displeasure* – квола надія. Перший – порівняльний, а другий – синтетичний. *A murderous bag of bones* (синтетичний) – кровожерливий лантух кісток (метафоричний).

Вивчаючи функцію епітета в системі тропів, Т. Онопрієнко [4] розкрила власну класифікацію. У статті «Організуюча функція епітета в системі тропів» [5] епітети поділяються на дві групи: звичайно-асоційовані (*wide sea, якраве сонце*) та епітети, що асоціюються. Останні поділяються на такі види:

1) порівняльні (прямі, непрямі);

2) метафоричні;

3) літотичні/гіперболічні епітети;

4) метонімічні;

5) перифрастичні епітети (евфемістичні).

Перші три належать до області уподібнення, два останні – до поля суміжності. Є третє поле – поле контрасту, або поле іронічних та оксюморонних епітетів. Також Т. Онопрієнко [4] виділяє дев'ять зразків, які є частими для епітетичних конструкцій (наприклад, N + -like: *a pear-like figure*; N + PI: *a heart-rending sob*; A + A: *an electric-blue lightning*; A + PI: *a vindictive-looking eagle*; N + N: *a lobster-supper dream*). З точки зору словотворчості епітети можуть бути нейтральними (*steel-blue sky*), синтаксичними (*marbles-in-mouth type of speech*), фразово-інтегрованими (*make-everybody-happy routines*).

Багато класифікацій зібрано у К. Лотоцької [6]. А. Веселовський розрізняє [7]:

1) тавтологічні епітети (*the bright Sun, the blue sky*);

2) описові/характеризуючі епітети (*a dark forest*);

3) метафоричні епітети (*silvery laugh*);

4) синестетичні (*warm colours*).

В. Кухаренко [8] подає власне бачення епітета та його класифікації. На одному рівні ми маємо афективні епітети. Вони передають оцінку описуваного об'єкта/особи/явища. На іншому рівні існує структурна категоризація. Науковиця поділяє епітети на прості (*a beautiful girl*), складені (*apple-faced woman*), з дефісом (*a you-know-how-men-are look*), двоступеневі (*unnaturally mild afternoon*). В. Кухаренко [8] виділила ще один структурний тип – обернений епітет. І. Гальперін [9] назвав це навпаки: *a faded white rabbit of a woman* (=жінка, схожа на білого кролика), *the devil of a woman* (=диявольська жінка), *the toy of a girl* (=маленька іграшка, як маленька дівчинка).

Мовознавець і лексикограф І. Гальперін [9] виділяє два основні семантичні типи епітетів:

1) асоційовані (описують ознаку, яка притаманна і істотна для об'єкта: *close attention, a high tree*);

2) неасоційований (щось додаткове і далеке від поняття: *bootless cries, sullen earth*).

Звернувши увагу на всі класифікації та диференціації, можна зробити висновок, що в них є багато точок збігу. Усі вони допомагають нам розширити кругозір і зрозуміти епітет більш детально, за його структурним типом, семантикою, конструкцією і навіть значенням. Таким чином ми можемо далі опрацьовувати та характеризувати епітети та їх відтворення в оригінальній книзі з особливостями передачі, реалізації значення [10] та перекладі, що був виконаний Н. Шевченко-Гербіш.

1) *Much of my private time was spent reflecting, asking myself question such as, "Why does he say that?" and then asking the same question of the other dad's statement [11, p. 10]. - Багато свого вільного часу я проводив, розмірковуючи над питаннями типу: "Чому він так каже?" ставлячи їх стосовно того, що сказав кожен із батьків [1, p. 22].*

Поданий епітет дає власне значення фрази, яку надав автор. Використовуючи книгу К. Лотоцької [6] «Стилістика англійської мови», можна визначити, що «*private*» є описовим/характеризуючим епітетом (таку класифікацію запропонував А. Веселовський [7]). Це так чи інакше притаманне поняттю; тому ми можемо назвати його асоційованим. Конструктивно ми працюємо з простим епітетом. «*Private time*» – автор не створює нового епітета, він використовує традиційний, або, як його можна назвати, «мовний епітет». За словами О. Грабовецької [3], тут маємо частковий епітет кореспондент через значення самого прикметника.

2) *I stood there still not believing what a raw deal I had been handed [11, p. 28]. – Я стояв там, все ще не вірячи, що мені запропонували таку нечесну угоду [1, p. 55].*

Класифікація Онопрієнка [4] показує, що це неасоційований епітет. Прикметник «*raw*» не вказує на властивість іменника. Це підходить лише в даній ситуації, як тут. На думку О. Грабовецької [3], це конотативна образна епітетична конструкція. Маємо приклад метафоричного епітета. «*Raw*» – деяке ідіоматичне значення на відміну від перекладеного слова. Перекладений епітет втрачає сильний вплив на читача. За В. Кухаренко [8], цей епітет належить до афективної групи (або власне емотивної).

3) *My little 9-year-old brain and heart nearly exploded [11, p. 29]. – Мій маленький дев'ятирічний розум та серце мало не вибухнули [1, p. 58].*

Структура – епітет з дефісом. Його ще називають фразою або епітетом речення. Цей тип О. Грабовецька [3] називає повним епітетом кореспондентів. А. Веселовський [7] називає описовим/характеризуючим епітетом. Він також відноситься до групи епітетів, які входять до сфери уподібнення. Ми працюємо з метафоричним епітетом. З точки зору словотворення – фразово-інтегрований. Отже, можна зробити висновок, що маємо асоційований тип епітета.

4) *It's self-inflicted fear and ignorance that keeps people trapped [11, p. 33]. – Це страх, який безмежно шкодить тому, над ким має владу, та незнання, які тримають людей у пастці [1, p. 65].*

Складний епітет. Перша його частина – зворотний займенник, друга частина, як і в більшості випадків, іменник. Ми можемо помітити, що сам прикметник надає нам метафоричне значення (страх викликає сам). Роблячи висновок, перекладач якось змінив зміст, але це не так очевидно. Епітет метафоричний. За І. Гальперіном [9] – неасоційований, оскільки прикметник

не виникає в нашій свідомості, коли ми чуємо іменник «страх». Основною характеристикою всіх епітетів є емоційність і суб'єктивність. Тут ми бачимо описовий, який показує характеристику іменника «страх». За словотворенням – нейтральний. О. Грабовецька [3] зарахувала б цей приклад як частковий епітет-кореспондент з ідентичним загальним значенням, але не повністю. Водночас це описовий перефраз, бо маємо заміну іншим тропом.

5) *Many people are afraid of small-cap companies and call them risky, and they are* [11, p. 57]. – Багато людей бояться маленьких компаній, вважаючи інвестування в них ризикованими, і так воно є насправді [1, p. 119].

«Small-cap» - позначає або відноситься до акцій компанії з невеликою капіталізацією. Тому це невелика компанія. Переклад виконано без змін і доповнень. О. Грабовецька [3], український мовознавець, припустила би, що це частковий епітет кореспондент. В оригінальному тексті є наголос, а в перекладеному варіанті його немає. Епітет можна перекласти без авторських змін. Схема його така – Adj. +Н. В оригінальному тексті ми чітко простежуємо зменшувальну характеристику, яка виражена другою частиною епітета. Очевидно, що це складний епітет. Він описовий, а не метафоричний. Як класифікує І. Гальперін [9], цей тип епітетів належить до асоційованих. Цей епітет вказує на особливість, яка притаманна його поняттю.

У цьому дослідженні було з'ясовано та виокремлено певні класифікації епітетів, особливості та основні проблеми під час відтворення перекладу текстів даного типу. У досліджуваному творі наявний цілий арсенал різних типів стилістичної фігури (епітета). Виявлено, які типи найчастіше трапляються, яким чином перекладач відтворює їх та якими тактиками керується під час своєї роботи.

Зрештою зазначимо, що робота з даним тропом не є легкою, як здається на перший погляд. Основне – зберегти як зміст, так і стиль. Функціональне навантаження кожного епітета та епітетної конструкції є унікальним та по-своєму складним. Узагальнюючи прийоми, можемо впевнено стверджувати, що перекладач зумів доцільно, чітко та стилістично колоритно передати образність та атмосферу й перенести з однієї мови на іншу індивідуальний стиль письменника.

Література:

1. Кіосакі Р., Летчер Ш. Багатий тато, Бідний тато: чого вчать дітей багаті батьки – і не вчать бідні. К. : Светлая звезда, 2007. 254 с.
2. Сфірмов Л. П., Ясінецька О. А. Стилістика англійської мови і дискурсивний аналіз. Навчально-методичний посібник. Вінниця : НОВА КНИГА, 2011. 240 с.
3. Грабовецька О. С. Епітетна конструкція у художньому перекладі (на матеріалі української та англійської мов): автореф. Дис. ... Канд. Філол. Наук: спец. 10.02.16. «Перекладознавство». Київ, 2003. 22 с.
4. Онопрієнко Т. Епітет як первісний троп і системоутворюючий центр тропіки. Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. Вип. 8. 2001.
5. Онопрієнко Т. М. Organizing function of epithet in the system of tropes. Житомир. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. Вип. 3. 2000.

6. Лотоцька К. Навчальний посібник. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 254 с.
7. Веселовский А. Н. Историческая поэтика. Москва, 1989. 256 с.
8. Kuhkarenko V. A. Book of Practice in Stylistics. Vinnytsia: Nova Knyga, 2000. 160 p.
9. Гальперін І. Стилістика англійського мови: учебник. М.: Высш. школа, 1997. 332 с.
10. Альбота С. М. Мовні засоби втілення символу Фауст у Трагічній історії доктора Фауста Крістофера Марло. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2015. Вип. 3. С. 121–127.
11. Kiyosaki, R. T., & Lechter, S. L. Rich dad, poor dad: What the rich teach their kids about money that the poor and middle class do not!. Paradise Valley, Ariz: TechPress. 1998.

Venhel S., Albota S. The stylistic peculiarities of epithet construction in the parable «Rich Dad, Poor Dad» by R. T. Kiyosaki

Summary. Each work of art is filled with colorful words that help us better understand and comprehend the text, as well as outline the variety of described states, objects or things and so on.

This article presents a study of the epithet as a stylistic element. It is a combination of construction with its associations that we receive, through which words and pictures of the world around us are reproduced in our consciousness and vision. The word and the phrase acquire a completely new meaning or shade, a feature due to the speech stylistic color.

A special aspect of our work is typology of epithets. The range of classifications is huge. This is evidenced by the available works and studies of scientists. It is necessary to be aware of this area to understand the role of this stylistic device, to know about the possibilities of its use and properties.

Important for our translation analysis is the study of the reproduction of epithet constructions and epithets during the English-Ukrainian translation of R. T. Kiyosaki's parable «Rich Dad, Poor Dad». Translated by N. Shevchenko-Herbish.

This study will represent different classifications and typologies of epithets according to linguists, translators. The perspective of this is to study problems of choosing translation strategies and reproduction tactics for the transmission of the author's idiosyncrasy and the transmission of certain specific epithets without semantic and lexical-semantic changes. The article will provide 6 classifications, with which we will work in a more detailed way and will base our further study of the epithet. Of course, there are many typologies and this variety of opinions cannot be impressive. However, by defining and choosing these specific classifications, we will be able to more accurately ground the work and understand the topic on a stronger basis. There will also be a number of examples to confirm and better understand and study the linguistic nature of the epithet, epithet constructions. These units of translation require a clear derivation from the original text and understanding of tactics, techniques and most importantly – classifications. The article can serve as an incentive for more detailed research and development of the topic.

Key words: translation, epithet, types of epithets, classification stylistic part, epithet construction, peculiarities of reproduction.

*Волченко О. М.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

ВИКОРИСТАННЯ АДАПТИВНИХ СТРАТЕГІЙ У ВІДТВОРЕННІ ВЛАСНИХ НАЗВ ПІД ЧАС АУДІОВІЗУЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. Статтю присвячено проблемі застосування адаптивних стратегій під час відтворення власних назв в аудіовізуальному перекладі. Актуальність дослідження зумовлена постійним зростання кількості іншомовної інформації, яка потребує адекватної інтерпретації засобами цільової мови, тому проблема відтворення культурно-детермінованих елементів вихідної мови, до яких і відносяться власні назви, є важливою у зв'язку з адаптацією матеріалів зарубіжних телесеріалів для наших співвітчизників. Адаптація тлумачиться як спосіб досягнення рівності комунікативного ефекту в текстах оригіналу та перекладу. Автором робиться висновок, що стратегія перекладацької адаптації є складним феноменом і об'єднує два протилежних процеси: форенізацію та доместикацію культурної інформації. Доместикація – це стратегія перекладу, під час якої перекладач намагається звести складності сприйняття іноземного тексту до мінімуму, максимально адаптуючи його для цільової аудиторії. Форенізація як стратегія передбачає збереження повноти культурної інформації і відтворення особливостей оригіналу. Кожна стратегія має певний набір прийомів, шляхом яких здійснюється їхня реалізація у процесі перекладу. До перекладацьких прийомів стратегії доместикації можна віднести: дескриптивну перифразу, метод уподібнення та гіперонімічне перейменування. Такі прийоми, як транскрипція, транслітерація та калькування відповідають стратегії форенізації, при якому акцент робиться на культурі оригіналу. Матеріалом дослідження слугували оригінальний скрипт реплік першого та другого сезонів британського телесеріалу “Fleabag” та його закадровий переклад українською мовою, який був здійснений товариством «Цікава Ідея». Дослідивши використання стратегій перекладу власних імен, можна зробити висновок, що домінуючою стала форенізація з основними прийомами транскрипції та транслітерації для відтворення імен персонажів телесеріалу та назв компаній і брендів.

Ключові слова: адаптація, стратегія, форенізація, доместикація, прийом, власні назви.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток медіа, технологій та кіноіндустрії розширює та зміцнює зв'язки між мовами і культурами країн світу. Глобалізація є відмінною характеристикою сучасних суспільств, але необхідно зазначити, що країни намагаються зберігати власні культурні здобутки під час міжкультурної комунікації, сприяючи не тільки швидкому поширенню та обміну інформацією, але й взаєморозумінню між людьми. Роль перекладу особливо відчутна у сучасних умовах розвитку України через постійне зростання кількості іншомовної інформації, яка потребує адекватної інтерпретації засобами цільової мови, особливої актуальності у зв'язку з цим

набуває проблема відтворення культурно-детермінованих елементів вихідної мови, до яких і відносяться власні назви, та нагальна потреба у адаптації матеріалів зарубіжних телесеріалів для наших співвітчизників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичним засадами дослідження становлять роботи Ю.О. Карпенка, Е.Б. Магазаника, І.В. Муромцева, А.В. Суперанської та ін. у галузі ономастики, в яких визначено особливості функціонування власних назв у текстах різних типів.

Культурні аспекти цієї проблеми є предметом дослідження як зарубіжних (Дж. Кетфорд, Л. Венутті, Ю. А. Найда, К. Норд, П. Ньюмарк), так й українських (Т.П. Андрієнко, С.П. Запольських, Р.П. Зорівчак, А.П. Мельник) дослідників. Перекладацькі виклики у 21 столітті розв'язуються у працях А.Г. Гудмана, В.В. Демецької, С.Є. Максимова, В.О. Подміногіна.

Особливості аудіовізуального перекладу висвітлено у працях В.Е. Горшкової, Г.М. Кузенко, А.Ф. Фефела, С.А. Кузьмічева.

Мета статті полягає у виявленні стратегій відтворення власних назв у процесі аудіовізуального перекладу.

Виклад основного матеріалу. Тлумачення адаптації в перекладознавстві, на дуку В. В. Демецької, характеризується одноманітністю та свідчить про те, що їй відведена скромна роль. Вчена впевнена, що адаптивна модель перекладу та теорія перекладу працює на прикордонні редагування перекладу, власне перекладу та його трансформації. Теорія комунікації розглядає проблеми адаптації одного і того ж повідомлення в межах однієї культури до різних адресатів перекладу, і з цієї точки зору адаптація – це область перекладознавства, але для перекладознавства адаптація виявляється прикордонною зоною хоча б тільки тому, що, як правило, передбачає знищення чи трансформацію якихось елементів [1].

Аналіз підходів до терміну «адаптація» у сучасній теорії перекладу засвідчує, що він використовується здебільше у двох значеннях. По-перше, позначає конкретний перекладацький прийом, який полягає у «заміні невідомого відомим, незвичного звичним», по-друге, використовується як спосіб досягнення рівності комунікативного ефекту в текстах оригіналу та перекладу [2, с. 127].

Саме у другому, широкому значенні термін адаптація вживається більш регулярно, припускаючи обов'язковість пристосування тексту оригіналу, як фрагмента відображення об'єктивної та суспільної дійсності, до соціально-культурних умов суспільної дійсності реципієнта [3].

Зрозуміло, що така адаптація є соціокультурною та визначає стратегію перетворення висловлювання, спрямовану на досягнення комплексної еквівалентності текстів оригіналу і цільової мови.

У зв'язку з цим, на нашу думку, стратегія перекладацької адаптації є складним генералізованим феноменом і об'єднує дві стратегії, що за змістом протиставляються одна одній: форенізацію та доместикацію, застосування яких у процесі перекладу дозволяє забезпечувати як лінгвістичну, так і культурну єдність інформації.

Вперше до теорії перекладу ці терміни ввів американський теоретик перекладу Л. Венуті, хоча німецький філософ Ф. Шлейєрмахер окреслив їхню суть ще XVIII столітті. Традиційною стратегією перекладу до цього періоду був «плавний переклад», а саме доместикація, такий переклад легко читається і розуміється, не викликає зайвих труднощів у розумінні, він такий же, як оригінал. У Великій Британії та США теорія плавної доместикації перекладу посідала домінуючу позицію; перекладач повинен орієнтуватися на цільових читачів. Однак, Л. Венуті піддав сумнівам стратегію доместикації та розкритикував популярну на той момент тенденцію орієнтації на цільову мову. Він виступав за форенізацію, оскільки ця стратегія робить акцент на лінгвістичну та культурну різницю між двома мовами та народами та підкреслює особливості саме вихідної культури. Стратегія форенізації, на думку Л. Венуті, виражається в «агресивному одномовному» культурному фоні. Будучи прихильником стратегії форенізації, дослідник вважає, що «насильство» над культурою лежить у самій меті та діяльності доместикації. За словами вченого, доместикація стосується «етноцентричного зведення іноземного тексту до цільових культурних цінностей, повернення автора додому», а форенізація – «етнодевіантного тиску на ці (культурні) цінності з метою відзначення мовних і культурних цінностей, відмінність іноземного тексту, що відсилає читача за кордон» [4, с. 20].

Л. Венуті стверджує, що форенізація тягне за собою вибір на користь іноземного тексту та культури, що виключає пряме звернення до домінуючих культурних цінностей в мові перекладу. Форенізація створює щось, що не можна сплутати ні з текстом вихідної мови, ні з текстом, спочатку написаним мовою перекладу.

Зрозуміло, що стратегія форенізації є відчуженим стилем перекладу, створеним для того, щоб зробити видимим присутність перекладача, підкреслюючи іноземну ідентичність оригіналу та захищаючи його від ідеологічного домінування цільової культури. Доместикація та форенізація є евристичними поняттями, що можуть змінювати значення в залежності від часу та місця. Проте, що не змінюється, так це те, що обидві стратегії мають справу з питанням, наскільки їх використання змінюють та впливають на розуміння тексту.

Усі дослідники єдині в тому, що доместикація та форенізація пов'язані з двома культурами, перша означає заміну вихідної культури цільовою культурою, а друга – збереження відмінностей культури оригіналу. Лише тоді, коли є відмінності як у мовному викладі, так і в культурному відтінку, доместикація та форенізація існують. Ю. Найда зазначає, що для справді успішного перекладу бікультуралізм, тобто подвійність розуміння культур, є навіть важливішим, ніж двомовність, оскільки слова мають значення лише з точки зору тих культур, у яких вони функціонують [5].

Культурні розриви між мовою оригіналу та мовою перекладу мають значення, тому завжди ставали наріжним каменем для перекладачів. Ю. Найда розрізняє два типи еквівалентності: формальну та динамічну (або функціональну) як основні

орієнтації перекладу. Формальна еквівалентність фокусує увагу на самому повідомленні як за формою, так і за змістом. Це засіб надання певного уявлення про лексичну, граматичну або структурну форму вихідного тексту, що подібне до дослівного перекладу. Функціональна еквівалентність, однак, заснована на принципі еквівалентного ефекту, тобто відносини між одержувачем і повідомленням повинні бути такими ж, як і між вихідними одержувачами та повідомленням оригіналу, тобто читачі перекладеного тексту повинні бути в змозі зрозуміти його до такої міри, щоб вони могли уявити, як оригінальні читачі тексту повинні були зрозуміти і оцінити його.

Завдяки широкій співпраці в галузі міжнародної політики, економіки та медійних комунікацій культурна різниця між країнами поступово зменшується, глобалізаційні процеси стають тенденцією світового розвитку, люди мають змогу ознайомитись із зовнішнім світом. На фоні великого культурного злиття використання стратегії форенізації при перекладі може бути дуже корисною, оскільки відбувається взаємозбагачення лексичного складу мов і культур.

Маючи справу з культурною характеристикою оригінального тексту, перекладач має обрати певні прийоми стратегії форенізації або доместикації з урахуванням контексту. У попередній розвідках ми вже робили аналіз номенклатури прийомів кожної стратегії [6; 7]. Вважаємо за необхідне тільки перерахувати прийоми, шляхом яких здійснюється реалізація зазначених стратегій. До перекладацьких прийомів стратегії доместикації відносимо дескриптивну перифразу, метод уподібнення та гіперонімічне перейменування. Такі прийоми, як транскрипція, транслітерація та калькування відповідають стратегії форенізації, при якому акцент робиться на культурі оригіналу.

Матеріалом дослідження слугували власні назви оригінального скрипту реплік першого та другого сезонів британського телесеріалу "Fleabag" [8] та його закадровий переклад українською мовою, який був здійснений товариством «Цікава Ідея» [9]. Власні назви – це одиниці, які відносять до безеквівалентної лексики та найскравіше відбивають своєрідність культури та життя народу. Перед перекладачем постає проблема вибору: доместикувати назву або ж навпаки форенізувати її. Відібрані власні назви було поділено на дві категорії: імена персонажів і назви компаній, брендів.

Під час відтворення імен персонажів британського телесеріалу було застосовано тільки стратегію форенізації, яка реалізувалася у 65 % випадків за допомогою транскрипції та у 35 % прикладів – транслітерацією.

Звукова форма іншомовного слова була відображена у таких прикладах: *Fleabag* – Флібег, *Jake* – Джейк, *Boo* – Бу, *Elizabeth Sawkin* – Елізабет Сокін, *Dr Samuels* – Доктор Семюельс.

Збереження графічної форми слова під час відтворення імен персонажів може бути проілюстровано наступними випадками: *Korhonen* – Коргонен, *Hildegard* – Гільдегард, *Hillary* – Гілларі.

Слід зазначити, що серед імен персонажів є варіанти перекладів, які викликають певні зауваження. Так, імена *Claire* та *Klare* були транскрибовані однаково, як *Клер*, хоча носії цих імен є різностатевими особами (перше ім'я жіноче та походить з англійської мови, а друге – чоловіче і належить фіну), між якими стався роман за сюжетом серіалу. Вважаємо, що для *Claire* доцільніше було використати прийом міжмовної конотативної транспозиції (стратегія доместикації) та відтворити як *Клара*, оскільки саме такий варіант відображає гендерну приналежність особи в цільовій мові.

Аналіз особливостей відтворення власних назв другої групи британського серіалу “Fleabag”, до якої було віднесено назви брендів, компаній та назву самого серіалу, засвідчує, що у процесі перекладу використовувалися прийоми як стратегії доместикації, так і форенізації. Але необхідно підкреслити, що стратегія форенізації є домінуючою (71 %).

Розпочнемо аналіз таких лексичних одиниць з назви власне телесеріалу. Зазначимо, що лексичну одиницю “fleabag” було віднесено до обох груп. У першій групі слово аналізувалося як ім’я головної героїні та було відтворено шляхом транскрибування.

Для того щоб зрозуміти конотацію назви серіалу, звернемося до англійських словникових джерел. За визначенням Оксфордського словника, “fleabag” – це “a dirty or shabby person, animal, typically one infested with fleas” [10] тобто брудна або неохайна людина чи тварина, зазвичай заражена блохами. Сама ж авторка Фібі Воллер-Брідж стверджує, що дала таку назву, бо хотіла, щоб особистість та зовнішній вигляд головної героїні створювали враження, що вона повністю контролює своє життя, хоча насправді це не так. Назву серіалу було одомашнено і перекладено шляхом конотативної транспозиції як «Погань», що цілком виправдовує як конотативну так і естетичну сторону, до того ж відповідає контексту оригіналу.

У процесі відтворення назви компаній і брендів найчастіше використовуються або транскрипція, або транслітерація. Наприклад, “...and to *LinkedIn* for connecting us all!” – «...а також компанії *LinkedIn*, яка з’єднує нас усіх!», де *LinkedIn* – це відома соціальна мережа від Microsoft для пошуку і встановлення ділових контактів. За даними 2021 року відомо, що у цій мережі зареєстровано понад 774 мільйонів користувачів, з чого можна зробити висновок, що ця назва не потребує додаткового пояснення чи доместикації, тому перекладачі зберегли графічну форму оригіналу.

Приєм транскрибування при перекладі також може бути проілюстровано прикладом відтворення звукової форми назви торгової марки одягу “It’s from *River Island*. I got it last week” – «Це з *Рівер Айленд*, купила того тижня».

Іншим шляхом у телесеріалі відтворено назву вигаданої компанії: “...sponsored by us here at *Hurbots*» – «...за версією компанії *Гарботс*»: денотативна субституція побудована на асоціації з назвою іншої іноземної, дійсно існуючої, компанії *Hurbots*.

Застосування прийому гіперонімічного перейменування, під час якого назву напою було опущено і сенс генералізовано, спостерігаємо у такій ситуації: “I have to give Hillary some *Earl Grey*” – «Мушу напоїти Гіллари чаєм».

Аналіз перекладу назв страв в телесеріалі демонструє, що у таких випадках перекладачі надають перевагу стратегії збереження національної своєрідності лексичних одиниць, а саме форенізації. Окрім загальновідомих *sandwiches*, одомашнених у *канапки* (денотативна субституція), у серіалі зустрічаються неавтентичні для Великої Британії страви, національна ідентифікація яких зберігається за допомогою транслітерації або транскрипції у перекладі: “Like, *risotto*” – «*Різото* є?», де *ризото* (/rɪˈzɒtəʊ/, /rɪˈsɒtəʊ/) – це розповсюджена страва з рису в Північній Італії, та “Do you want some *prosciutto* with that?” – «Хочеш *прошутто*?», де *прошутто* (/prəˈʃuːtʊʊ/, /prɒfˈʃuːtʊʊ/) – це італійська шинка, зроблена з окосту, натерта сіллю й прянощами. Тобто, обидві назви було форенізовано, а не перетворено на *рис* або *шинку*. Трохи інша ситуація склалася з напоями. Так, наприклад у перекладі репліки “I’ve got cans of *G&T*. From

M&S.” аббревіатура *G&T* розшифровується та використовується комбінована реномінація, а *M&S* (Marks and Spencer Group plc – назва великого британського багатонаціонального ритейлера, який спеціалізується на продажі одягу, товарів для дому та харчових продуктів, переважно власних марок) було опущено – «У мене є *джин тонік*. В банках» – оскільки коктейль є всесвітньо відомим, на відміну від назви магазину, яку доцільно опустити без втрат смислу.

Висновки та перспективи подальших пошуків. Дослідження теоретичної бази перекладознавства дозволило зробити висновок, що стратегія адаптації є генералізованим феноменом і об’єднує дві протилежні стратегії: форенізацію та доместикацію, застосування яких у процесі перекладу дозволяє забезпечувати як лінгвістичну, так і культурну єдність інформації. Форенізація – це стратегія, що передбачає збереження повноти культурної інформації оригіналу, а доместикація є зміною тексту-джерела до культурних цінностей цільової мови.

Аналіз особливостей відтворення власних назв британського серіалу “Fleabag” українською мовою засвідчує, що у процесі перекладу стратегія форенізації домінувала, хоча поодинокі випадки використання прийомів стратегії доместикації були зафіксовані. Перспективи подальших пошуків вбачаємо у визначенні особливостей застосування адаптивних стратегій у процесі перекладу інших культурно-детермінованих лексичних одиниць цього серіалу.

Література:

1. Демецька В.В. Теорія адаптації: крос-культурні та перекладознавчі проблеми: Монографія. Херсон: МЧП «Норд», 2006. 378с.
2. Комиссаров В. Л. Современное переводоведение: Курс лекций. М.: ЭТС, 2002. 424с.
3. Тимко Н.В. Культурный компонент лингвоэтнического барьера. Ученые записки РОСИ. Серия: Лингвистика. Межкультурная коммуникация. Перевод. Выпуск. 2. Курск: РОСИ, 1999, С. 37 – 48.
4. Venuti L. The translator’s invisibility: the history of translation studies. London: Routledge, 1995. 368 p.
5. Nida E. Language and Culture-Contexts in Translation. John Benjamins Publishing Company, 2001. 127 p.
6. Волченко О.М. Форенізація та доместикація як стратегії перекладу. Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград: Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2014. Випуск 126. С. 111 – 114.
7. Волченко О.М. Дослідження стратегій форенізації та доместикації в теорії перекладу. Мова і культура: науковий журнал. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. Випуск 19. Том IV (184). С. 437 – 442.
8. “Fleabag” Transcripts. Forever Dreaming Transcripts. URL: <https://transcripts.foreverdreaming.org/viewforum.php?f=680> (дата звернення 26.05.2022).
9. «Погань» (Сезон 1-2). Товариство «Цікава Ідея», 2021, URL: <https://cikava-ideya.top/54-fleabag.html> (дата звернення 26.05.2022).
10. Oxford Learner’s Dictionaries. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/spellcheck/english/?q=bleabag> (дата звернення 26.05.2022).

Volchenko O. The usage of adaptation strategies in rendering proper names in audiovisual translation

Summary. The article is devoted to the problem of using adaptation strategies in rendering proper names in audiovisual translation. The relevance of the investigation is due to the constant growth of foreign language information, which requires adequate interpretation by the target language, so the problem

of reproduction of culturally determined elements of the source language, among which there are proper names, is important in adapting foreign TV series for Ukrainian citizens. Adaptation is interpreted as a way of achieving equal communicative effect in the original and target texts. It is concluded that the strategy of translation adaptation is a complex phenomenon and combines two opposite processes: foreignization and domestication of cultural information. Domestication is a translation strategy in which the translator tries to minimize the complexity of the perception of the original, adapting it as much as possible for the target audience. Foreignization as a strategy involves preserving the completeness of cultural information and reproducing the features of the original. Each strategy has a set of techniques by which they are implemented in the translation process.

The translation techniques of the domestication strategy include: descriptive periphrasis, situational correspondence and hyperonymic renaming. Such techniques as transcription, transliteration and calque correspond to the strategy of foreignization, which emphasizes the original culture. The research is based on the original script of the first and second seasons of the British TV series “Fleabag” and its off-screen translation into Ukrainian, which was carried out by the “Interesting Idea”. Having studied the use of strategies for translating proper names, we can conclude that while rendering proper names foreignization is the predominant strategy with the basic techniques of transcription and transliteration.

Key words: adaptation, strategy, foreignization, domestication, technique, proper names.

*Горбач Н. Л.,**старший викладач кафедри іноземних мов
Харківського національного університету внутрішніх справ**Кальченко Т. М.,**старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Харківського військового інституту танкових військ НТУ «ХПІ»**Савченко О. О.,**кандидат філософських наук, доцент,
професор кафедри іноземних мов
Харківського національного університету Повітряних Сил*

ОСНОВНІ ГРАМАТИЧНІ ВІДМІННОСТІ МІЖ АМЕРИКАНСЬКИМ ТА БРИТАНСЬКИМ ВАРІАНТАМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Сьогодні англійська мова стає воістину світовою мовою. Найпоширенішими варіантами англійської мови є британській та американській варіанти мови, однак тенденцією сьогодення стає процес посилення впливу американського варіанта англійської мови на британську, що зумовлено розвитком інтернету та посиленням впливу засобів масової інформації в цілому, а також поглибленням культурної експансії. Поява та подальше формування американської англійської були обумовлені історичною ситуацією, в якій на іншому континенті з'явилась мова мігрантів з Британії, котра в подальшому зазнала впливу інших мов. Слід відзначити, що цілеспрямована політика нової держави – Сполучених Штатів Америки, всіляко сприяла формуванню самостійної мови, перетворенню її зі «спрощеної» британської англійської в самостійну американську англійську. Хоча протягом багатьох років відбувались процеси взаємовпливу та взаємопроникнення британського та американського варіантів англійської мови, сьогодні ці варіанти однієї мови мають низку відмінностей, пов'язаних з різними культурними та історичними цінностями двох країн. Вивчення цих відмінностей вважається досить цікавим й заслуговує на самостійне наукове дослідження, що зумовило мету даної статті – висвітлити основні причини виникнення відмінностей між двома варіантами англійської мови, розглянути зокрема граматичні особливості американського варіанта англійської мови, розкрити сутність цих граматичних відмінностей та виробити можливі способи оптимального пред'явлення інформації про ці відмінності під час вивчення англійської мови. Наукові дослідження показують, що існує певна різниця між двома різновидами англійської мови, не лише в сфері лексики та фонетики, існують відмінності майже у всіх аспектах граматики, хоча розбіжності носять поступовий характер й не є категоричними. Стаття акцентує увагу на основних граматичних відмінностях між американським та британським варіантами англійської мови, а саме на узгодженні підмета з присудком, використанні визначеного артикля, дієслівних форм для позначення минулого часу, модальних дієслів, суб'єктному способі побудови речень, вживанні прийменників, прислівників та прикметників.

Ключові слова: американська англійська, британська англійська, граматичні категорії, граматичні відмінності.

Постановка проблеми. Сьогодні англійська мова є глобальною та найважливішою мовою спілкування у світі. Наприклад, 85% міжнародних організацій та світових інститутів, таких як Організація Об'єднаних Націй та Всесвітня організація охорони здоров'я використовують англійську мову як робочу мову.

Більше того, використання англійської мови поширене у фінансовому секторі, оскільки багато країн відкриті для глобальних фінансових потоків і залежать від США як економічно, так і технологічно. Крім того, ключові фінансові установи, такі як Світовий банк, прийняли англійську мову як офіційну мову. Значна частина наукових публікацій, більшість наукових журналів та книг видаються англійською мовою. Кілька століть тому була лише одна версія англійської, якою спілкувалися у Британії. Але взаємодіючи з місцевими діалектами та говірками, якими розмовляли жителі нових британських колоній, з'явилися варіанти сучасної англійської мови: британська, американська, індійська, австралійська, ірландська, канадська, африканська та новозеландська. На сьогоднішній день, однак, особливу прагматичну цінність становлять два найбільш поширені та впливові варіанти – британська англійська та американська англійська, оскільки саме цими двома варіантами говорить 70% усіх людей. В даний час роль американської англійської як мови міжнародного спілкування починає займати чільну роль у порівнянні з британським варіантом, що обумовлено тим, що носіїв американського варіанту приблизно втричі більше ніж носіїв британського варіанту, крім того, США займають домінуючу позицію у світі в багатьох сферах – у політиці, бізнесі, культурі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Увага лінгвістів завжди була зосереджена головним чином на вирішенні питання, чи є американський та британський варіанти англійської мови різновидами однієї й тієї ж мови, що мають низку відмінностей, внаслідок певної нерівномірності мовного розвитку, з одного боку, і тим фактом, що обидва варіанти мови піддавалися певному впливу в історичній ретроспективі, з іншого боку. Відмінності між англійською мовою в Америці (American English, далі AmE) та англійською у Великій Британії (British English, далі BrE) протягом тривалого часу обговорювалися як у спеціальній лінгвістичній, так і в популярній

літературі. Велику увагу проблемам дослідження відмінностей американської та британської варіантів англійської мови приділили у своїх працях чисельні вчені, серед яких такі закордонні науковці, як R. Quirk, D. Crystal, P. Trudgill, J. Hannah, P. Baker, G. Tottie, J. Algeo, R. Butters, W. E. Schneider, R. D. King, C. Mair, та інші. Проблематика, пов'язана з відмінностями між AmE та BrE, викликає зацікавленість та стає темою наукових досліджень (наприклад, M. Hirtig, E. Hansson, M. Levin). Не залишилися осторонь даної проблеми й вітчизняні вчені, такі як О. Бабенко, С. Христенко, Ю. Зацний, Р. Кріцберг, О. Швейцер, Ю. Жлуктенко. Суперечки з приводу того, який з варіантів англійської мови слід вважати «зразковим», і чи вважати AmE самостійною мовою, що остаточно відокремилася від BrE, продовжуються і до цього дня. Проте, на сьогоднішній день статус британської англійської та американської англійської як двох національних варіантів англійської мови є загально визнаним, що актуалізує зацікавленість у вивченні відмінностей та взаємозв'язку обох варіантів.

Мета статті – висвітлити основні причини виникнення відмінностей між двома варіантами англійської мови, розглянути зокрема граматичні особливості американського варіанта англійської мови, що починався як «спрощена мова», в основі якої лежала розмовна мова британської буржуазії та торговців, а потім зазнав певних змін, розкрити сутність цих граматичних відмінностей та виробити можливі способи оптимального пред'явлення інформації про ці відмінності під час вивчення англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Початок формуванню різних варіантів англійської мови було покладено в XVI–XVII століттях, коли Велика Британія стала на шлях колонізації земель у Північній Америці, пізніше в Австралії, Новій Зеландії, Південній Африці та Південній Азії. Англійська мова, перенесена на територію колоній Великої Британії і відірвана від мови метрополії, поступово зазнавала різних змін і неминуче набувала специфічних рис, які з часом зробили цілком правомірною постановку питання про варіант англійської мови, що існує на тій чи іншій території [1]. Варіант мови, будучи у своїй основі англійською мовою й маючи той же базовий граматичний лад та лексику, проте відрізняється від літературної англійської мови Великої Британії вимовою, словниковим складом, а також орфографією, морфологією та синтаксисом, що, відповідно до теорії колоніального відставання, обумовлено тим фактом, що мова емігрантів більш консервативна, ніж мова країни походження, тому що мова в країні походження схильна розвиватися швидше, а мова емігрантів залишатися незмінною протягом більш тривалого періоду часу. Таким чином, ця теорія передбачає, що американська англійська більш архаїчна, ніж британська англійська. Більше того, регіональні різновиди та діалекти зазвичай не так широко використовуються емігрантами, як їх носіями у країні походження [2].

З іншого боку, розбіжності між англійською та американською англійською мовами можуть бути пов'язані з колоніальними інноваціями, а не з відставанням [3]. Це означає, що американська англійська є водночас консервативною та новаторською в порівнянні з британською англійською мовою.

Однак, М. Хундт вважає, що таке бачення є дещо спрощеним, оскільки процес розвитку американської англійської та відносини між британським та американським варіантами англійської мови набагато складніші. Наприклад, риси, що зда-

ються обумовленими колоніальним відставанням, можна пояснити колоніальним відродженням, тобто наслідуванням мови перших поселенців. Крім того, ці два різновиди однієї мови, мабуть, змінювалися з однаковою швидкістю, але зміни відбувалися за різними схемами [4, с. 13].

Недавні дослідження показали не тільки значну різницю між двома різновидами англійської мови, але й те, що вона охоплює відмінності у всіх галузях граматики. Проте розбіжності носять поступовий характер і рідко бувають категоричними. Більше того, існує, звичайно, значна внутрішньовидова варіативність між різними регістрами та між письмовою та розмовною мовами.

Тим не менш, деякі лінгвісти стверджують, що британська та американська англійська відрізняються лише лексикою та вимовою, але мають спільну граматику. Наприклад, К. Мейр постулював істину таким чином: «Акцент розділяє, а синтаксис об'єднує» [5, с. 97]. Також є докази того, що американська англійська впливає на британську англійську, тоді як британська англійська мало впливає на американську англійську. Це результат того, що британці та європейці схильні до впливу американської англійської, у той час як американці не схильні до впливу британської англійської.

Виходячи з теорії Б. Качру, запропонованої ним у 1982 році, англійська мова охоплює три кола [6, с. 12].

Внутрішнє коло (The Inner Circle) – країни, де англійська мова є першою, а найчастіше і єдиною мовою. Це такі країни, як Сполучені Штати, Велика Британія, Канада, Австралія, Ірландія та Нова Зеландія.

Зовнішнє коло (The Outer Circle) – території, де англійська мова – друга мова; наприклад, багато країн Африки, Азії та Вест-Індії, тобто колишні колонії Британської імперії. Жителі цих країн можуть використовувати місцевий різновид англійської мови, але можуть вільно володіти й міжнародними різновидами. У цих регіонах англійська мова часто потрібна для отримання подальшої освіти та державної роботи.

Коло, що розширюється (The Expanding Circle) – країни, для яких англійська мова є іноземною, але її активно використовують для ділового та побутового спілкування, наприклад, Австрія, Фінляндія, Німеччина, Ісландія, Норвегія, Нідерланди, Швейцарія та Швеція

В історичному розвитку англійська мова пройшла низку періодів, починаючи від раннього давньоанглійського періоду (близько 450-850 роки), пізнього давньоанглійського періоду (близько 850-1100 роки), раннього сучасного англійського періоду (близько 1450-1750 роки). Починаючи з 1770 року та по теперішній час, у світі є три основні варіанти англійської мови. Це – Британська англійська, Американська англійська та Євроанглійська [7, с. 18].

Англійська мова була завезена до Північної Америки в XVII столітті. Мова, якою спілкувались на цій території, була сумішшю різних варіантів, що використовувались поселенцями з різних регіонів Великої Британії. Однак вже до кінця Громадянської війни 1865 року були встановлені мовні норми, незалежні від норм Великої Британії [8, с. 87].

Так народилася американська англійська. Американський лексикограф Н. Вебстер (1758-1843) зробив свій внесок у створення американського варіанта англійської мови, який запропонував реформу американської системи правопису, щоб надати письмовому американському англійському помітний вигляд [9].

Для демонстрації культурної незалежності від своєї рідної країни він змінив написання слів, щоб американська версія відрізнялася від британської.

Сьогодні американською англійською розмовляють близько 221 мільйона людей.

Традиційно американські діалекти поділяються на три основні регіони: Північ, Мідленд та Південь з кількома субрегіонами. Крім географічних діалектів, у США існує кілька різних соціолектів, наприклад, афроамериканська англійська та англійська 'чікано' (мексикано-американська англійська мова) [10, с. 59].

В контексті освітнього середовища, часто британська англійська мова розглядається як стандартний варіант, який викладається як у середній, так й вищій школі. Проте сьогодні значною мірою відбувається знайомство з американською англійською мовою, наприклад, завдяки культурному та науковому спілкуванню, впливу ЗМІ та кінематографу. В результаті дуже багато студентів використовують суміш цих двох різновидів англійської мови, що може викликати проблеми, коли справа доходить до оцінки навичок говоріння студентів, що говорять англійською мовою [11, с. 1].

Останні дослідження показують, що відмінності між двома видами англійської мови є більшими, ніж вважалося раніше, і що вони охоплюють відмінності в усіх галузях граматики, а не лише в сфері вокабуляра та вимови, як вважалося раніше. Однак ці розбіжності не мають всеохоплюючий характер й рідко є безумовними [12, с. 342]. Проте відрізнити жителя США від британця можна за стилем побудови речення. Ряд авторів у своїх роботах, наприклад, Дж. Аджео [13], Р. Баттерс [14], Р. Квірк [15] приділяють велику увагу саме граматичному аспекту та акцентують увагу на основних граматичних відмінностях між американським та британським варіантами англійської мови. Розглянемо декілька з основних граматичних категорій.

Узгодження підмета з присудком.

У британському англійському збірні іменники можуть набувати дієслівні форми однини (формальна угода) або множини (умовна угода) залежно від того, чи робиться акцент на особистості в цілому або на окремих членах відповідно [16, с. 72]. Термін *the Government* завжди використовує дієслово у множині у британській конвенції про державну службу, можливо, щоб підкреслити принцип колективної відповідальності кабінету міністрів. Деякі з іменників, наприклад, *staff*, у більшості випадків поєднуються з дієсловами у множині.

Прикладами збірних іменників є спортивні організації, наприклад, *Thanks to their warrior-marksman, Chelsea are stalking their third triumph in four seasons in football's oldest club competition*; бізнес-організацій: *EasyJet say Mr Warrick did not break flying rules*; урядових та політичних організацій: *Labour are now the reactionaries, we the radicals*; військових організацій: *The military say that all the dead were members of Gam*; громадських організацій: *Scotland Yard say an eighth person is arrested in connection with the car bomb attacks*. Речення «Громадськість має право знати» при перекладі британцем звучить як «*The public have the right to know*», в той час як американець скаже «*The public has the right to know*».

В американській англійській збірні іменники майже завжди мають форму однини. Однак, коли той, хто говорить, хоче підкреслити, що люди діють окремо, займенник у множині може використовуватися з дієсловом в однині або множині: *the team takes their seats*, а не *the team takes its seats*.

Різниця виникає як для всіх іменників множинності, таких як *team* і *company*, так і для власних назв (наприклад, коли назва місця використовується для позначення спортивної команди). Наприклад,

BrE: *SuperHeavy is a band that shouldn't work or First Aid Kit are a band full of contradictions.*

AmE: *The Clash is a well-known band.*

BrE: *FC Red Bull Salzburg is an Austrian association football club.*

AmE: *The New York Red Bulls are an American soccer team.*

Власні іменники у множині приймає дієслово у множині як в AmE, так й в BrE, наприклад, *The Beatles are a well-known band*; *The Diamondbacks are the champions, with one major exception*. В американській англійській слово *the United States* майже завжди вживається з дієсловом в однині. Хоча вживання дієслова у множині після *the United States* було досить поширене на початку історії країни, але оскільки єдиний федеральний уряд мав більшу владу й розвивалася єдина національна ідентичність (особливо після Громадянської війни в США), то стало стандартом ставитися до Сполучених Штатів як до іменника в однині.

Артикль.

Існує різниця у використанні визначеного артикля між британським та американським варіантами англійської мови. Наприклад, в американській англійській у деяких іменників є визначник, а в британській – ні. Коли американці кажуть: *I have to go to the hospital*, британці говорять, *I have to go to hospital*.

Носії британської англійської, говорячи про те, що хтось знаходиться в лікарні як пацієнт, визначений артикль не використовує. Використання визначеного артикля в британській англійській часто призводить до зміни сенсу речення. Носії американської англійської часто використовують *the*, якщо їм потрібно показати, що хтось знаходиться в церкві, щоб помолитися, в школі як студент, у лікарні як пацієнт, у в'язниці як ув'язнений, з цією ж метою вони використовують *'in'* замість *'at'*.

Носії американської англійської не завжди використовують визначений артикль; використовувати, або не використовувати визначений артикль залежить від того, що носій мови хоче сказати, або як він хоче, щоб речення звучало. Зокрема, вживання визначеного артикля з теперішнім часом дієслова *'to be'* залежить від того, який сенс той, хто говорить, вкладає в речення. Наприклад,

He is in school. Він студент, конкретний час не має значення.

He is in the school. Це речення для американського вуха звучить неприродно.

He is at school. Він може бути як учнем, так й вчителем, але зараз він знаходиться в приміщенні школи.

He is at the school. Школа – визначний об'єкт місцевої інфраструктури, і він там зараз знаходиться.

He is in university. Речення означає, що він – студент.

He is in church. Він відвідує релігійну службу.

He is at the church. Він на території церкви, не обов'язково молиться.

He is in prison. Він ув'язнений.

He is in the prison. Він усередині будівлі. Він може бути ув'язненим, наглядачем, відвідувачем.

Крім того, у наведені приклади звертають увагу на нюанси застосування прийменників *in* та *at*. Загальне правило можна сформулювати таким чином – “*in ...*” показує, що людина, яка там знаходиться, є частиною установи, працівником або

службовцем, у той час як, “at the ...” або “in the ...” говорить скоріше про факт перебування людини всередині будівлі. Більш детально різниця у вживанні прийменників буде акцентована нижче.

Дієслова

В англійській мові існують дві конкуруючі дієслівні форми для позначення минулого часу: теперішній доконаний час (Present Perfect) та синтетичний претерит (Past Simple). У випадках, коли минулий час чітко не визначено, в американській англійській зазвичай використовується претерит – “*Did you eat yet?*”, тоді як у британській англійській використовується теперішній доконаний час – “*Have you eaten yet?*”.

Найбільш детальне дослідження особливостей розвитку перфекта в американській англійській мові можна знайти в роботах Й. Елснеса, який стверджує, що аж до XVIII століття перфект в американській англійській мові розвивався так само, як у британському варіанті [17]. Спад частотності вживання перфекту та заміна його претеритом спостерігається пізніше, що автор не пов’язує з консервацією консервативних функціональних характеристик у їх дистрибуції [17, с. 231, 235]. Функціональне поширення претерита Й. Елснес пов’язує з редукцією формальних та функціонально-семантичних відмінностей між дісприкетниковою формою перфекта і формою претериту – використання у мовленні скорочених форм перфекту призводить до ослаблення допоміжного дієслова та формального збігу форм претериту та дісприкетника. На думку Й. Елснеса, американський варіант англійської мови впливає на посилення процесу зменшення частотності застосування перфекта в британському варіанті англійської мови [17, с. 245].

Деякі дієслова, неправильні в британській англійській, є правильними в американській англійській, і дуже часто при утворенні претериту деяких неправильних дієслів в AmE, в кінці стоїть *-ed*, при цьому носії BrE в кінці дієслова використовують *-t*, наприклад,

BrE	AmE
<i>learnt</i>	<i>learned</i>
<i>dreamt</i>	<i>dreamed</i>
<i>dwelt</i>	<i>dwelled</i>
<i>lit</i>	<i>lighted</i>

Американці та британці використовують різні модальні дієслова. Розглянемо використання модальних дієслів *should*, *would*, *will*, *could*, *might* та *must* в американському та англійському варіантах. Наприклад, *shall* і *shan’t* майже виключно використовуються носіями BrE, а носії AmE вважають ці слова надзвичайно формальними. Британці іноді використовують *shall* для вираження майбутнього часу. Замість цього американці використовують *will* і *not will*.

British English	American English
<i>I shall go.</i>	<i>I will go.</i>
<i>I shan’t attend.</i>	<i>I won’t attend</i>

У запитальній формі британець міг би сказати: *Shall we go now?*, а американець – *Should we go now?*

Носії BrE використовують фразу ‘*should like to*’ для позначення того, що вони планують або хочуть зробити. Американці зазвичай використовують цю фразу. Натомість вони сказали б ‘*would like to*’ або ‘*want to*’.

BrE: *I should like to go on a date with you.*

AmE: *I would like to go/want to go on a date with you.*

Може здатися, що це невелика різниця, але носії мови можуть миттєво визначити співвітчизника, почувши це модальне дієслово.

Коли американці хочуть висловити відсутність зобов’язань, вони використовують допоміжне дієслово *do* із запереченням, за яким не слідує *need*. *You do not need to come to work today*. Британці опускають допоміжне дієслово – *You needn’t come to work today*.

Говорячи про перехідні та неперехідні дієслова, слід зазначити, що однакові значення у двох варіантах мови трактуються по-різному. Зокрема, в американській англійській іноді неперехідні дієслова використовуються як перехідні. Наприклад, вираз протесту в BrE: *Demonstrators spilt their own blood at the gates of the Thai Prime Minister’s office yesterday as part of a mass protest against the Government*”; та в AmE: *6000 demonstrators protest Togo election results*.

Розділові питання використовують як американці, так й англійці, але дослідники мови, використовуючи комп’ютерні дані, виявили, що британці, які розмовляють англійською мовою, використовували ці питання в дев’ять разів частіше, ніж носії англійської мови в Америці!

Суб’єктний спосіб

Форми суб’єктного способу були поширені в давньоанглійській мові, але зникли в середньоанглійській. Однак з 1920 року суб’єктний спосіб знову з’явився в американській англійській і почав повертатися і в британську англійську. В даний час суб’єктний спосіб в британській англійській відноситься до літературної, а не розмовної мови, тому надалі буде відзначати, яка структура більш типова не для розмовної, а літературної мови. Деякі вчені вважають, що причиною використання суб’єктного способу в Америці є зростання його престижу, оскільки багато іммігрантів, які використовують суб’єктний спосіб у своїй рідній мові, почали використовувати його і в британській англійській мові. Збільшення використання суб’єктного способу, що спостерігається у Великій Британії, пов’язане з впливом американської англійської на британський варіант.

Повторну появу суб’єктного способу можна побачити, наприклад, у придаткових реченнях американського англійського варіанта – *She suggested that he visit his parents on the way back*. У той час як британська англійська віддає перевагу модальній конструкції – *She suggested that he should visit his parents on the way back*. Більше того, відродження суб’єктного способу також можна побачити в умовних фразах, де американці схильні використовувати суб’єктний спосіб – *He left 67 million euro to the endowment, on the condition that the school change its name to honour his father*; – а британці схильні використовувати дійсний спосіб – *He left 67 million euro to the endowment, on the condition that the school changes its name to honour his father*.

Прийменники

Основна відмінність між двома мовними різновидами щодо прийменників полягає у виборі певного прийменника у певному контексті.

British English	American English
at the weekend	on the weekend
in a team	on a team
in the street	on the street
at school	in school
different from/to	different than
to call/ring on	to call at
to fill in a form	to fill out a form (BUT: to fill in a blank)
to chat/speak/talk to	to chat/speak/talk with/to

to write smb

to write smb

BrE: *I will write to her when I come back, God willing.*

AmE: *I will write her when I come back, God willing.*

BrE: *You can call me on.*

AmE: *You can call me at.*

BrE: *The exhibition is open from Tuesday.*

AmE: *The exhibition is open starting on Tuesday.*

Ще одна цікава особливість, не зазначена у наведеній вище таблиці, - це вживання прийменника 'with' після дієслова 'to meet'. У BrE *to meet somebody* використовується передачі значення 1) «зустрічі з будь-ким» і 2) «зустрічі з будь-ким з метою обговорити щось»; *to meet with* також іноді використовується, можливо, під впливом AmE. В AmE *to meet somebody* зазвичай означає «зіткнутися з ким-небудь» (зустрітися без попередньої домовленості), тоді як *to meet with* означає «побачити когось із метою обговорення» (запланована зустріч). Наприклад:

BrE: *I met her at the office to continue our work on the project.*

AmE: *I met with her at the office to continue our work on the project.*

Крім того, прийменник іноді може бути опущений в одному з варіантів. Наприклад, британці іноді вказують час на годиннику як *Half five*, але не *Half past five*. Так само американці кажуть *The bus arrives a quarter past three*, тоді як у британців це звучить як *The bus arrives at quarter past three*.

В BrE прийнято використовувати *as well* або *too* щоб вказати на подібність, а в AmE прийнято використовувати *also* для тієї ж мети і в тій самій позиції; *as well* вважається досить формальним в AmE. Наприклад,

BrE: *I love this kind of apples as well.*

AmE: *I love this kind of apples also.*

Прислівники

Використання та значення прислівників у BrE дуже відрізняється від AmE. Наприклад, в американському англійському *quite* означає *fairly*, тоді як у британському англійському воно може означати як *fairly*, так й *completely*.

Rather і *quite* у BrE часто використовуються емоційно. *Rather* можна використовувати також у відповідь на питання, і тоді значення даного прислівника *indeed* (дійсно) чи *assuredly* (напевно). Наприклад – *Did you enjoy your holiday?* – *Rather!*

При такому використанні *quite* виражає згоду – *The minister should have resigned!* – *Quite!*

Використання прислівників дуже відрізняється не з лінгвістичних причин, а залежно від соціальних, культурних та регіональних контекстів.

Прислівники зазвичай стоять після допоміжних дієслів, після *am/are/is/was/were* та перед іншими дієсловами. В американському варіанті англійської мови прислівники часто ставляться перед допоміжними дієсловами та *am/are/is/was/were*, навіть коли дієслово не виділяється емоційно.

BrE: *You have certainly made him angry.*

AmE: *You certainly have made him angry.*

Прикметники

Існує кілька систематичних відмінностей між прикметниками у BrE та AmE. Більшість стосується лексичних форм. Однак є деякі відмінності в формуванні порівняльних прикметників, оскільки британський варіант англійської мови схильний використовувати синтетичні форми порівняння, в той час як американський варіант схильний до аналітичних форм.

BrE: *If there's anything bigger and prouder than Ramsay, it's India.*

AmE: *From a public safety perspective, we couldn't have been more proud of the way Richard handled the situation.*

Крім того, британці схильні додавати *-ish* до існуючих прикметників, щоб трохи змінити сенс – *He had a reddish tie*. Цей феномен не існує в AmE.

Висновки та перспективи дослідження. Аналізуючи відмінності двох основних варіантів англійської мови можна говорити про динамічний аспект процесів взаємовпливу та взаємопроникнення британського та американського варіантів англійської мови. Поява та подальше формування американського варіанта англійської мови не було випадковим та хаотичним; з одного боку, воно було обумовлено історичною ситуацією, в якій виявилася мова англійських мігрантів на іншому континенті – нове місце існування, нові реалії життя, вплив інших мов. З іншого боку, формування самостійної мови було цілеспрямованою політикою нової держави – Сполучених Штатів Америки. Таким чином, почавши формуватися як «спрошена» британська англійська, американська англійська згодом перетворилася на самостійну мову.

Сьогодні, британській та американській варіанти англійської мови мають низку відмінностей, пов'язаних з різними культурними та історичними цінностями двох країн. За твердженням У. Черчілля, «Англія та Америка – це дві нації, розділені спільною мовою». Однак, хоча британізм продовжують проникати в американський варіант мови, можна стверджувати, що сьогодні, в епоху глобалізації, в основному спостерігається процес посилення впливу американського варіанта англійської мови на британську, що зумовлено розвитком інтернету та посиленням впливу засобів масової інформації в цілому, а також поглибленням культурної експансії, наприклад американського кінематографа. Американський варіант англійської мови починає масово й послідовно впливати на британський варіант англійської мови також у зв'язку з посиленням на світовій арені США як провідної економічної, політичної, культурної держави. Сьогодні в США проживає близько 70 % загальної кількості англійськомовних у світі, що зумовлює глобальне поширення американської англійської мови у світі, яка на сьогоднішній день набуває статусу домінуючого різновиду англійської мови, що впливає на інші варіанти англійської мови, у тому числі і на британську англійську мову. Іншими словами, можна висунути гіпотезу, що в результаті складного та суперечливого діахронічного процесу розвитку англійської мови межі між варіантами мови поступово почнуть розмиватись. Підтвердженню (або спростуванню) даної гіпотези будуть присвячені наступні наукові дослідження авторів даної роботи.

Література:

1. Trudgill, P., Hannah, J. (2017). *International English: A Guide to Varieties of English Around the World*. Routledge, 176 p.
2. Baker, P. (2017). *American and British English: Divided by a Common Language?* Cambridge University Press, 273 p.
3. Trudgill, P. (2000). *Sociolinguistics. An introduction to language and society*. Fourth Edition. London: Penguin Books.
4. Hundt, M. (2009). Colonial lag, colonial innovation or simply language change? / G. Rohdenburg & J. Schlüter (eds.). *One language, two grammars? Differences between British and American English*. Cambridge: Cambridge University Press, 488 p. (pp. 13-37).
5. Mair, C. (2007). *British English/American English Grammar: Convergence in Writing Divergence in Speech?* *Anglia - Zeitschrift für Englische Philologie*. Vol. 125, No. 1.
6. Kachru, B. (1985). Standards, codification and sociolinguistic realism: English language in the outer circle. In R. Quirk and H. Widowsen

- (Eds.), *English in the world: Teaching and learning the language and literatures*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. King, R. D. (2006). *The Beginnings* / B. Kachru, Y. Kachru and C. Nelson (eds.). *The Handbook of World Englishes*. Oxford: Blackwell Publishing, pp. 17-29.
 8. Crystal, D. (2019). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge University Press, 506 p.
 9. Webster, N. (2008). *A Grammatical Institute Of The English Language: Comprising An Easy, Concise, And Systematic Method Of Education (1804)*. Kessinger Publishing, 124 p.
 10. Schneider, W. E. (2006). *English in North America* / B. Kachru, Y. Kachru and C. Nelson (eds.). *The Handbook of World Englishes*. Oxford: Blackwell Publishing, pp. 58-73.
 11. Hurtig, M. (2006). *Varieties of English in the Swedish Classroom*. Retrieved from: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1073.5655&rep=rep1&type=pdf>
 12. Tottie, G. (2009). *How different are American and British English grammar? And how are they different?* / G. Rohdenburg & J. Schlüter (eds.). *One language, two grammars? Differences between British and American English*. Cambridge: Cambridge University Press, 488 p. (p.p. 341-363).
 13. Algeo, J. (2006). *British or American English? A Handbook of Word and Grammar Patterns*. Cambridge University Press, 364 p.
 14. Butters, R. (2001). *Grammatical Structure / The Cambridge History of the English Language, Vol. 6: English in North America* / Ed. John A. J. Key. Cambridge University Press, 664 p. (pp. 325-339)
 15. Quirk, R. (2010). *A Comprehensive Grammar Of The English Language*. Longman, 490 p.
 16. Levin, M. (2001). *Agreement with Collective Nouns in English*. Department of English, Lund University. Series: Lund studies in English, 0076-1451;103. Doctoral dissertation. Stockholm: Almqvist & Wiksell International. Retrieved from: <http://www.lu.se/o.o.i.s?id=12588&postid=20156>
 17. Elsness, J. (2009). *The present perfect and the preterite* / G. Rohdenburg & J. Schlüter (eds.). *One language, two grammars? Differences between British and American English*. Cambridge: Cambridge University Press, 488 p. (pp. 228-245).

Horbach N., Kalchenko T., Savchenko O. Basic grammatical differences between American and British English

Summary. Today, English is becoming a truly global language. The most common varieties of English are the British and American versions of the English language, however, the trend of the present is the process of increasing the influence of the American version of the English language on the British one, which is due to the development of the Internet and the increasing influence of the media in general, as well as the deepening of cultural expansion. The formation and further development of American English were due to the historical situation in which the language of migrants from Britain appeared on another continent and later was exposed to the impact of other languages. It should be noted that the purposeful policy of the new state – the United States of America, in every possible way contributed to the development of an independent language, its transformation from “simplified” British English into independent American English. Although for many years there have been processes of mutual influence and interpenetration of the British and American variants of the English language, today these variants of one language have a number of differences related to the cultural and historical background of the two countries. The study of these differences is considered quite interesting and deserves independent scientific research, which actualizes the goal of this article - to single out the main reasons for the differences between the two variants of the English language, to consider in particular the grammatical features of the American version of the English language, to reveal the essence of these grammatical differences and develop possible ways to optimally present information about these differences when learning English. Scientific researches show that there is a certain difference between the two varieties of English, not only in the area of vocabulary and phonetics, there are differences in almost all aspects of grammar, although the differences are gradual and not categorical. The article focuses on the main grammatical differences between American and British English, namely the subject-verb agreement, the use of the definite article, verb forms used in the past tense, modal verbs, the subjunctive mood, the use of prepositions, adverbs and adjectives.

Key words: American English, British English, grammatical categories, grammatical differences.

*Журавльова О. М.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету*

ВІЗУАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. Статтю присвячено опису явища візуальної літератури як об'єкту перекладознавчого дослідження. У цілому фахівці з лінгвістики нечасто виявляють дослідницьку зацікавленість до творів візуальної літератури, зокрема у царині перекладознавства, ймовірно, через особливості їхньої структури та переважання візуальної складової. Упродовж років свого існування лінгвістика мала справу з текстом – вербальною частиною, досліджуючи всі його прояви – виразність, способи вираження думки, способи його передачі іншими мовами тощо. З появою суміжних наук до кола дослідницьких інтересів додалася паралінгвістика – розділ мовознавства, що, серед іншого, вивчає графічні засоби, залучені до мовленнєвого спілкування, та полікодові тексти, що, окрім вербального, вміщують й інші комунікативні елементи. Твори візуальної літератури – це фьюжн кольорів, шрифтів, зображень і текстового контенту, при цьому саме останній становить інтерес для дослідників перекладознавчої галузі. Під час проведення перекладознавчого дослідження було залучено два піджанри – комікс та книжка-картинка, коротку характеристику яких подано у тексті статті. Також зазначаються методи, обрані для перекладознавчого дослідження згадуваних піджанрів. Методологічне підґрунтя у контексті такого дослідження є вкрай важливим, оскільки окреслює напрямки розвідки, допомагає визначити її основний фокус. Перекладознавчі дослідження традиційно передбачають порівняння тексту оригіналу із текстом перекладу, виокремлення застосованих стратегій та способів перекладу, висновки щодо отриманого у перекладі результату, подекуди оцінка (суб'єктивна) тексту перекладу. Специфіка творів візуальної літератури передбачає врахування всіх залучених позамовних елементів у процесі дослідження текстового контенту. У статті подано міркування щодо можливого змісту наукового дослідження візуальної літератури в аспекті перекладу.

Ключові слова: перекладознавче дослідження, візуальна література, комікс, книжка-картинка, текстовий контент, методологічні засади перекладознавчого дослідження.

Постановка проблеми. Пришвидшення темпу життя спричинило популяризацію візуальної складової інформаційних джерел. Зокрема набув поширення жанр візуальної літератури, що тісно пов'язаний як з літературою, так і з мистецтвом створення зображень (наприклад, малюнки, фото). І з часом на тлі розширення й урізноманітнення кола лінгвістичних інтересів з'явилася паралінгвістика – розділ мовознавства, що вивчає немовні засоби, залучені до мовленнєвого спілкування: фонаційні (ступінь гучності, розподіл пауз тощо), кінетичні (особливості міміки та жестикуляції в процесі спілкування) та графічні [1, с. 97], а також полікодові тексти, що, на додаток до

вербального, містять й інші комунікативні елементи. Таке переспрямування досліджень було неминучим, адже лінгвістика поверталася до проблеми комунікації, що передбачає синтез вербальних засобів спілкування з невербальними, дослідження їх організації в єдиному процесі та тексті як його результату [2, с. 104]. Згодом, із появою іншомовних текстів та їхніх перекладів українською, виникла необхідність дослідити явище візуальної літератури у контексті перекладознавства із застосуванням відповідних методів. Таке дослідження сприятиме оптимізації розуміння роботи перекладача зазначеної літератури та допоможе створенню моделі контролю якості перекладу текстового контенту творів візуальної літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Візуальна література є одним з жанрів креолізованого тексту. Креолізовані тексти становили інтерес для таких науковців, як А. Бернацька, М. Ворошилова, М. Костенко, О. Пойманова та інших. В опублікованих результатах досліджень науковці подають і розвивають термін «креолізований текст», а також використовують й інші назви для подібного виду текстів: полікодовий текст (Г. Ейгер, В. Юхт), ізовербальний комплекс (А. Бернацька), лінгвовізуальний комплекс (Л. Большіянова), ізоверб (А. Міхеєв), семіотично ускладнений текст (О. Протченко), відеовербальний текст (О. Пойманова). Подаються класифікації зв'язків між іконічними та вербальними знаками (В. Морозов, О. Депершміт, Д. Чигаєв та ін.). Жанр візуальної літератури досліджували М. Скаф, Н. Кон. Ці публікації мають більше науково-популярний характер і багато в чому перегукуються з публікаціями дослідників піджанрів візуальної літератури – коміксу (Д. Белов, Т. Козлова, Н. Космацька та ін.) та книжки-картинки (А. Єфремова, О. Лушчевська та ін.). Деякі публікації з теми розміщено безпосередньо на читальних платформах або сайтах видавництва без зазначення авторства. Дослідження креолізованих текстів в аспекті перекладу здійснювався у контексті реклами (В. Дудкіна), публіцистики (О. Депершміт), окремо коміксів (В. Галичина, Б. Білявський та ін.). Переклад творів візуальної літератури обговорюють на перекладацьких форумах, спеціалізованих сайтах, на жаль, без подальших узагальнювальних публікацій.

Мета статті. Мета статті полягає в описі явища візуальної літератури як об'єкта перекладознавчого дослідження із визначенням можливого змісту такої розвідки, тобто виокремлення застосованих методів наукового дослідження піджанрів коміксу та книжки-картинки в аспекті перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Візуальна література, яку часто називають візуальним нарративом, – це поєднання зображення і тексту для створення складнішого елементу – надтексту. В ній зображення і текст можуть мати

різні типи зв'язку: зображення превалює над текстом, текст і зображення є рівноцінними або текст превалює над зображенням. До перекладознавчого дослідження було залучено два піджанри візуальної літератури – комікс та книжка-картинка. О. Соснюк та І. Остапенко визначають комікс як мультимодальний (креолізований) текст, що містить зображення й тексти [3]. Л. Ружилю, О. Білоус пишуть, що комікс – це «графічна варіація прозових творів, де графічна складова є основною, а літературна представлена репліками персонажів, що виводяться над картинкою у спеціальних філактерах, або «мовних бульках» (від англ. “speechballoon”), та рідше – словами автора» [4, с. 52].

А. Єфремова визначає «книжку-картинку як значно вужчий сегмент книжкової продукції, а саме дитячі видання різних літературних жанрів, що розраховані як на дітей, які ще не вміють читати або лише вчаться, так і для самостійного читання, і характеризуються тісним взаємозв'язком тексту та ілюстрацій» [5]. Проте ілюстрація (ілюстрована книжка) та книжка-картинка – не одне і те саме. Ілюстрація змальовує деякі сцени з тексту і лише доповнює його, а в книжці-картинці зображення є основним елементом оповіді, а текст виступає лише його доповненням (без зображення текст не буде зрозумілим чи буде частково зрозумілим).

У процесі міркування щодо вибору методів перекладознавчого дослідження слід урахувати специфіку перекладу текстового контенту творів візуальної літератури. Традиційний формат дослідження у царині перекладознавства передбачає проведення порівняння тексту оригіналу із текстом перекладу. За такого зіставлення виокремлюють та описують стратегії та способи перекладу, вжиті перекладачем, і відповідні результати. Щодо творів візуальної літератури аналізують перетворення на фонетичному, лексичному, стилістичному, синтаксичному рівнях з урахуванням зображень і прагматичних аспектів на кшталт віку цільової аудиторії та уміщування тексту в «мовну бульку».

Отже, до перекладознавчого дослідження візуальної літератури можна залучити такі методи:

метод суцільної вибірки: добір фактичного матеріалу дослідження. Переглядаючи оригінал та переклад обраних коміксу та книжки-картинки, добирають матеріал на графічному, фонетичному, лексичному, синтаксичному та стилістичному рівнях. Наприклад, на графічному рівні виокремлюють зміни шрифту тексту (використання різних стилів чи їх комбінація), його кольору та товщини. На фонетичному рівні – слова-звуки, які використовуються для позначення лязкоту, шурхотіння, скрипу тощо. І те саме на кожному зазначеному рівні;

метод кількісних підрахунків: розрахунки частотності використання різних способів перекладу. З допомогою цього методу можна виявити й зафіксувати розбіжності між текстами оригіналу та перекладу на підставі зробленої вибірки, а також найуживаніші способи перекладу. Такий метод є підґрунтям для складення діаграми результатів проведеного кількісного аналізу, унаочнення та верифікації результатів дослідження;

класифікаційний аналіз: систематизація знань про візуальну літературу. Тут йдеться про виявлення специфічних ознак досліджуваного об'єкта, обрання і можливе комбінування класифікацій, наприклад, способів перекладу, тощо;

порівняльно-перекладознавчий аналіз: порівняння текстового контенту оригінальних творів візуальної літератури та їх перекладів. Порівнюють тексти мовою оригіналу та мовою

перекладу з метою виявити загальні тенденції у перекладі обраних творів і схарактеризувати їх. За допомогою зіставлення можна проаналізувати ступінь близькості на рівні змісту твору оригіналу та перекладеного твору та визначити способи, якими було досягнуто еквівалентності у перекладі;

метод «Чорної скриньки»: дослідження та аналіз процесу перекладу творів візуальної літератури. З допомогою цього методу можна простежити, яким чином контекст, який можна отримати тільки через візуальний компонент полікодового твору, впливає на процес перекладу та описати гіпотетичний передперекладацький аналіз для кожного з обраних прикладів. Також звертають увагу на випадки, коли в процесі перекладу тексту через відсутність в мові оригіналу адекватного еквіваленту або через психологічні розбіжності двох культур може змінюватись і представлення тексту (вибір іншого шрифту чи зміна кольору виділення задля уникнення можливого двоякого розуміння чи нерозуміння створеного тексту цільовою аудиторією);

структурно-семантичний аналіз: вивчення формально-змістових характеристик одиниць різних мовних рівнів, а саме: графічного, фонетичного, лексичного, синтаксичного та стилістичного. Тут характеризують одиниці різних рівнів текстів оригіналу та перекладу з метою подальшого опису з перекладознавчого погляду, а також у контексті опису передперекладацького етапу аналізу твору оригіналу перекладачем;

метод інтерпретації символу: вивчення смислового навантаження, яке має символізм креолізованих текстів у творах візуальної літератури, та аналіз його гіпотетичного впливу на передачу тексту мовою перекладу. З допомогою цього методу визначають та характеризують смислові доміанти, зокрема смисли, алюзивно пов'язані символами із іншими серіями та героями творів візуальної літератури й відповідним текстовим контентом, описують ступінь збереженості тієї чи іншої інтерпретації у творах візуальної літератури. Символізм творів візуальної літератури часто пов'язаний також з національною складовою, тому в них має місце посилання на культуру країни, в якій відбуваються події історії (за умови, що вона не вигадана), або вигадування своєї культурної складової (в деяких випадках комбінація наявних культур), а також посилання на їхню міфологію, релігію тощо;

дедуктивний метод: вивчення основних характеристик явища візуальної літератури через призму більшого поняття – креолізованого тексту;

індуктивний метод: вивчення основних характеристик явища візуальної літератури через призму двох її піджанрів – коміксу та книжки-картинки;

інтроспективний метод: створення детального гіпотетичного передперекладацького аналізу та визначення влучності використання перекладачем тих чи інших способів перекладу на підставі проведеного самоаналізу при прочитанні досліджуваних творів. З цим методом аналізують зв'язок тексту і зображення, як його контекстної складової, і описують гіпотетичний передперекладацький етап аналізу досліджуваних творів. При цьому заглиблюються у сутність прочитаного і аналізують, які саме враження, почуття, емоції виникають при прочитанні. Потім аналізують, яким чином, гіпотетично, можливо передати отримані почуття, щоб перекладений текст міг не тільки бути правильно перекладеним з погляду семантики, але й був рівнозначним тексту оригіналу в кореляції з контекстом зображення і викликав такі самі реакції при причитуванні;

інтеннт-аналіз: аналіз комунікативної інтенції автора, вкладеної у створений ним твір, для простеження ступеня кореляції вербального та невербального компонентів у кожному обраному епізоді історії, яку змальовує комікс і книжка-картинка. Візуальна література є засобом комунікації між автором (мовцем) і читачем (слухачем) і містить комунікативні інтенції, вираження яких передбачає позначення об'єкта та ставлення до нього автора (мовця) [6, с. 57-58]. Завдяки реконструкції цих інтенцій на основі обраного тексту можна простежити зв'язки між зображенням і текстом, що допоможе зрозуміти цілісність його структури і оцінити можливості його трансформації та використання різноманітних способів перекладу при збереженні головної інтенції автора твору.

Два останні методи належать до царини психолінгвістики і є істотною та невід'ємною частиною перекладознавчого дослідження, оскільки при аналізі та описі полікодових текстів важливе значення мають всі його компоненти незалежно від способу, в який вони подаються. Інформація з полікодових текстів отримується шляхом аналізу мозком кодів різних систем. Для перекладу такого типу текстів важливо зробити текст перекладу таким, щоб у читачів не виникло дисонансу при його прочитанні.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. На нашу думку, проведене дослідження упорядковує та систематизує наявні знання з методології досліджень, дозволяючи, після відповідної адаптації, застосувати їх у царині перекладознавства. Візуальна література, на жаль, поки не є об'єктом активних розвідок. Зацікавлено розглядається лише один піджанр – комікс, що, ймовірно, пояснюється потужною підтримкою з боку кінематографу – фільми, зняті за сюжетами коміксів, наразі є вельми популярними. Практика перекладознавчих досліджень свідчить: проведення ретельного аналізу наявних перекладів та оприлюднення результатів досліджень впливають на ступінь усвідомлення перекладачами своєї відповідальності, посилюють контроль якості перекладів з боку видавництва і, відповідно, підвищують її. Детальний опис тих чи тих дослідницьких методів сприяє впорядкуванню процесу перекладознавчого дослідження, формуванню науково-дослідницької компетенції молодих фахівців і, в цілому, підтверджує цінність дослідницької діяльності у царині перекладознавства. Таким чином, формат опису, запропонований у статті, вважаємо перспективним і придатним до застосування щодо будь-яких об'єктів перекладознавчого дослідження.

Література:

1. Удод Д.А. Креолизованный текст как особый вид паралингвистически активного текста. Современная филология: материалы междунар. науч. конф. (Уфа, январь 2013 г.) Уфа, 2013. С. 97-99.
2. Бернацкая А.А. К проблеме «креолизации» текста: история и современное состояние. Речевое общение: Специализированный вестник. 2000. Вып. 3 (11). С. 104-110.

3. Соснюк О.П., Остапенко І.В. Креолизовани тексти (комікси) як засіб активізації національної та громадянської самоідентифікації молоді. Український психологічний журнал: збірник наукових праць. 2019. № 1 (11). С. 191-203.
4. Ружилю Л., Білоус О. Комікси: особливості української версії. Manuscript: Класична спадщина і сучасний літературний процес. 2017. № 2 (5). С. 51-57.
5. Сфремова А. Все, що треба знати про книжки-картинки (частина 1). Видавництво Старого Лева. 2017. URL: <https://starylev.com.ua/blogs/vse-shcho-treba-znaty-pro-knyzhky-kartynky-chastyna-1>
6. Засеніна Л.В., Засекін С.В. Психолінгвістична діагностика: навч. посіб. Луцьк, 2008. 188 с.

Zhuravliova O. Visual Literature as the Object of Research in the Field of Translation Studies

Summary. The article is devoted to the description of the visual literature phenomenon as the object of research in the field of translation studies. Generally speaking, experts in linguistics are rarely interested in the visual literature research, particularly in translation studies, possibly due to the specificity of such literature structure with visual component prevailing. During the whole period of its existence, linguistics has dealt with the text, i.e. its verbal part, exploring all its manifestations, for instance, expressiveness, ways of expressing thoughts, ways of transmitting it in other languages, etc. With the advent of related sciences, the research interests started to involve paralinguistics which is a branch of linguistics that studies, among other things, graphic tools involved in speech communication, and polycode texts that contain, in addition to verbal, other communicative elements. Visual literature is a fusion of colours, fonts, images and textual content, and the latter is of interest to researchers in the field of translation studies. During the translation research, two subgenres were involved, namely, a comic book and a picture book, a brief description of which is given further in the article. The methods chosen for translation studies of these subgenres are also indicated. The methodological basis of such research is extremely important, as it outlines the direction of the research helping to determine its main focus. Research in the field of translation studies traditionally involves comparing the original text with the translated text, highlighting the strategies and methods of translation used, conclusions obtained based on the results of the translation, and sometimes evaluation (mostly subjective one) of the translated text. The specificity of the visual literature involves taking into account all the extra-linguistic elements involved in the study of textual content. The article presents considerations on the possible content of scientific research in the visual literature in terms of translation.

Key words: research in the field of translation studies, visual literature, comic book, picture book, textual content, methodological grounds for the research in the field of translation studies.

Корнійчук Д. С.,

здобувач вищої освіти факультету лінгвістики
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Чайковська О. Ю.,

кандидат філологічних наук, старший викладач
кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

СТВОРЕННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ СУБТИТРІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ SUBTITLE EDIT

Анотація. Статтю присвячено створенню та оформленню субтитрів у програмі Subtitle Edit. Досліджуючи створення субтитрів, варто зазначити, що перекладач має справу з аудіовізуальним контентом. Його основна специфічна особливість – синхронізація вербальних і невербальних компонентів. Тобто перекладач працює не лише з текстом, а і зі звуковими ефектами, зображеннями та загальною атмосферою відео.

Грамотичні, лексичні та стилістичні особливості аудіовізуального контенту зумовлюються впливом двох або більше культур. У такому випадку на перекладачеві лежить велика відповідальність чітко та точно передати особливості культури / мови / звичаїв / жартів. Перекладач субтитрів повинен мати високі знання вихідної та цільової мов, вміти користуватися програмами для перекладу аудіовізуального контенту, знатися на вихідній та цільових культурах, вміти переносити письмову мову на екран, мати такі особистісні риси: стресостійкість, зібраність, концентрація на матеріалі, допитливість, креативність, готовність експериментувати.

Оскільки під час аудіовізуального перекладу перекладачеві необхідно працювати як із вербальними, так і невербальними засобами мультимедіа, при цьому синхронізувати їх з картинкою та звуком, то при виконанні такої роботи може виникнути низка труднощів.

Для створення якісних субтитрів аудіокомпоненти та зображення мають бути синхронізовані. Текст повинен відповідати тому, що відбувається на екрані. Важливою є відповідність міміки та артикуляції героїв їх реплікам. Адже слід не тільки передавати зміст тексту, а й щоб рухи тіла та губ героїв співпадали з їх мовою. Фрази не можуть бути занадто довгі, або навпаки – занадто короткі. Тому для досягнення найкращого результату перекладачеві часто доводиться змінювати формулювання тексту перекладу, щоб він відповідав діям героїв на екрані.

Для створення субтитрів існує багато програм, серед них: *Subtitle Workshop*, *Subtitled*, *Aegisub*, *Subtitle Edit*, *DivxSubtitles*. Для отримання практичного матеріалу для цієї статті була обрана програма *Subtitle Edit*, завдяки якій вдалося виокремити конкретні особливості створення субтитрів.

Ключові слова: аудіовізуальний переклад, субтитри, Subtitle Edit, переклад медіаконтенту.

Постановка проблеми. Сфера інформаційних технологій посідає провідне місце у розвитку суспільства. Новий аудіові-

зуальний контент з'являється постійно і потребує перекладу. Субтитри принесли величезний вклад у розвиток фільмографії. Завдяки субтитруванню глядачі можуть розширювати свій світогляд, вивчати іноземні мови, насолоджуватися відеоконтентом у мові оригіналу. Питання субтитрування є дуже актуальним і в Україні, адже виробництво медіаконтенту, який потрібно субтитрувати, постійно зростає.

Аналіз досліджень з теми. Теоретичним підґрунтям для написання цієї статті слугували праці європейських мовознавців та перекладачів: Г. Готтліба, Х. Д. Сінтаса, Ф. Карамітроглу, Т. Штайна, М. Ла Торре та інших. У своїх роботах вони займалися дослідженням аудіовізуального перекладу як важливим аспектом процесу Євроінтеграції; субтитруванням в перекладі як інструментом формування професійної ідентичності перекладачів; жанрово-стилістичними особливостями перекладу субтитрів; технічними складовими аудіовізуального перекладу.

Метою статті є визначення текстових особливостей створення субтитрів та їх переклад у програмі Subtitle Edit. Матеріалом дослідження слугував відеоконтент німецькою мовою. Загалом створено та перекладено субтитри до десяти відеороликів (або їх уривків), зокрема: *“Godzilla vs. Kong”*, *“Bridgerton”*, *“Harry Potter”*, *“Is Dust Mostly Dead Skin”* та інші.

Виклад основного матеріалу. Головне завдання перекладача – адаптувати текст перекладу, щоб глядач сприймав його як текст оригіналу. Під час субтитрування аудіовізуального продукту слід передати задум автора та розкрити характери персонажів [1; 18]. Стилiстичні особливості субтитрів залежать від цільової мови перекладу та стайлґайду, який надає замовник.

У професійному середовищі існують загальноприйняті правила створення та оформлення субтитрів, які все ж можуть варіюватися в залежності від вимог замовника. Текст необхідно розмішувати у нижній частині екрану. Шрифт субтитрів до відео, як правило *Arial*, кількість символів у рядку – максимум 42. Для комфортного сприйняття інформації, довжина тексту на екрані не повинна перевищувати два рядки; 250 слів за хвилину для дорослого та 180 слів для дитини [2; 246]. Також не можна забувати про час: субтитри повинні з'являтися на екрані з початком мовлення героїв та зникати одночасно із закінченням їхніх реплік.

Для створення субтитрів субтитрувальник зазвичай бере за основу текст або сценарій, який йому потрібно додати до відео. Для кращого результату, він повинен сам коригувати довжину тексту, доречність додаткових вставок або пояснень (якщо зустрічаються терміни, їх краще пояснити та винести в нижню частину екрану, зважаючи на те, чи є у вас для цього місце у субтитрах). Далі детальніше розглянуто деякі текстові особливості оформлення субтитрів.

Пунктуація є однією з текстових особливостей субтитрів. Послідовна пунктуація важлива для того, щоб не заплутати аудиторію. Такі елементи, як розділові знаки, використання великих літер і наголос, курсив і жирний шрифт дають змогу передати вербальні й невербальні сигнали [3; 163].

Три крапки (...) сигналізують про те, що речення / репліка незавершені, і що ось-ось з'явиться наступний субтитр, який тісно пов'язаний з поточним (Рис. 1).

Рис. 1. Три крапки у кінці субтитру у перекладі трейлеру *The Star Was Born*

До того ж, наступну репліку рекомендовано також починати з трьох крапок, щоб вказати на продовження попереднього речення (Рис. 2).

Рис. 2. Три крапки на початку нового субтитру під час перекладу трейлеру *The Star Was Born*

Тире (–) на початку репліки мовців. Якщо мовця два і необхідно розташувати їх репліки в одному субтитрі, відповідно обидва висловлювання починаються з тире та займають два рядки [3; 164].

Під час субтитрування медіафайлів використовують різні шрифти. **Курсив** (комбінація клавіш *Ctrl+I*) використовують для виділення реплік, якщо не видно мовця; слів іноземною мовою; текстів пісень [3; 168].

Рис. 3. Тире на початку реплік двох мовців, у перекладеному фрагменті з фільму *Harry Potter*

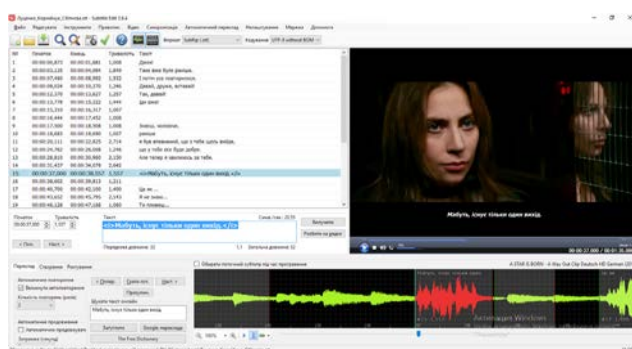

Рис. 4. Репліка курсивом, тому що не видно мовця Джека, у перекладі трейлеру *The Star Was Born*

Caps Lock пропонується використовувати для посилення емоцій персонажа, під час стресової розмови, крику, наголосення на чомусь конкретному (Рис. 5).

Колір тексту субтитрів найчастіше білий. У сучасному субтитруванні уникають кольорової рамки для тексту (Рис. 5). Різний колір тексту також можна використовувати для позначення реплік різних мовців [3; 170].

Рис. 5. Використання тексту білого кольору та Caps Lock, коли герой був розлючений у перекладеному фрагменті з фільму *Harry Potter*

Цифри від 1 до 10 під час перекладу записуються цифрами, а не словами [3; 182]. Починаючи з 10 – варто писати словами.

Текстові особливості оформлення перекладу субтитрів залежать від мови перекладу або ж *стайлгайдів*, які надає перекладачеві замовник. В українсько-німецькій та німецько-українській мовних парах було розглянуто вживання знаків пунктуації, шрифтів, форматування, кольорів тексту та написання цифр та чисел.

Рис. 6. Приклад написання цифри «два» у фрагменті з фільму *Harry Potter*

Для створення та перекладу субтитрів була обрана програма **Subtitle Edit**. Перекладацька діяльність здійснювалася німецькою та українською мовами. До переваг роботи у програмі **Subtitle Edit** належать:

1. **Зручний інтерфейс.** Вгорі екрану можна побачити необхідні кнопки для роботи з програмою (Рис. 7):

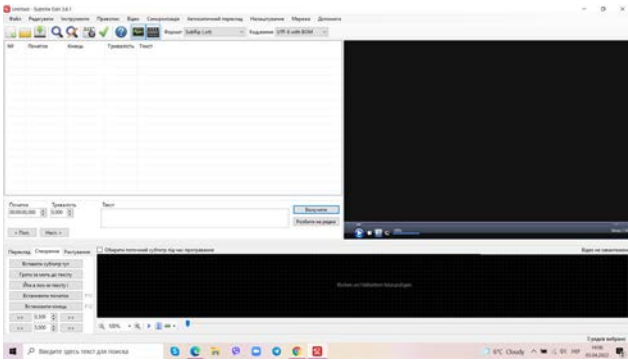

Рис. 7. Інтерфейс програми Subtitle Edit.

– За допомогою кнопки «Файл» можна відкрити / додати текстовий файл, зберегти додані правки (також комбінація клавіш Ctrl+S), закрити збережений текст.

– Кнопка «Редагувати» дає змогу скасувати правки (також комбінація клавіш Ctrl+Z); провести пошук слів (Ctrl+F); провести множинну заміну; поміняти місцями початок і кінець рядка тощо.

– Основна функція кнопки «Інструменти», яку ми використовували, – об'єднання сегментів субтитрів.

– Функція «Правочис» допомагає перевірити правильність написання слів, та знайти слова та словосполучення, що дублюються.

– Кнопка «Відео» додає до тексту відеофайл у правій частині екрану (Рис. 8).

– З кнопкою «Налаштування» можна змінити мову інтерфейсу на будь-яку іншу мову.

2. Наявність доріжки «Звукова хвиля» значно спрощує перекладацьку роботу (Рис. 9). Завдяки цій функції відео можна автоматично розбити на сегменти (таймкоди), у які необхідно вносити текст перекладу (Рис. 10). Також можна легко вручну перемотати відео, визначити таймкоди початку та закінчення субтитрів.

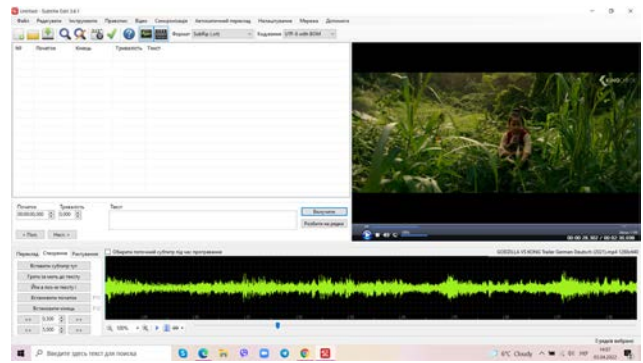

Рис. 8. Доданий відеофайл

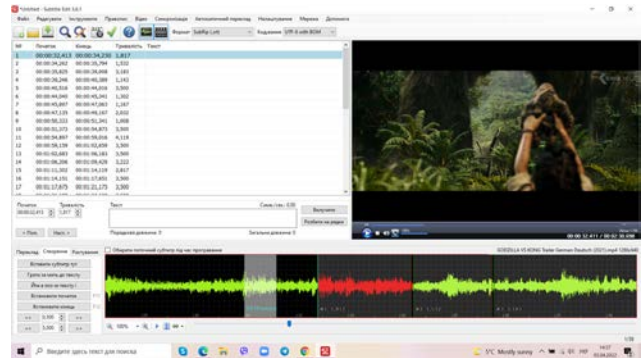

Рис. 9. Звукова хвиля

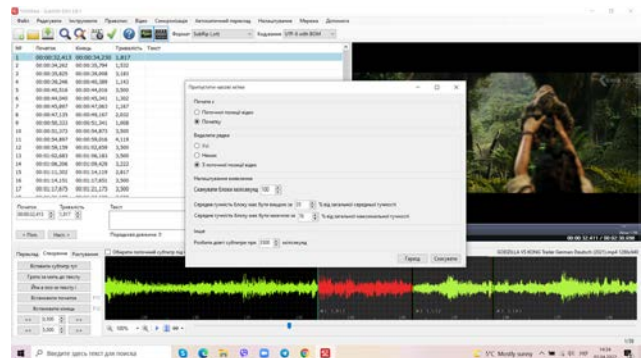

Рис. 10. Приклад розбиття відеофайлу на таймкоди

3. **Збереження перекладу.** Після встановлення програми на комп'ютер на ньому автоматично створюється папка, куди в подальшому зберігаються переклади.

Попрацювавши з програмою, виявився один несуттєвий недолік. Програма розпізнає всі звукові доріжки (звуки), а отже таймкодів може бути більше, ніж самих субтитрів.

Висновки. У ході дослідження виявлено, що текстові особливості перекладу субтитрів залежать від мови перекладу та наявності стайлгайдів. Аудіовізуальному перекладачу слід звертати увагу на вживання знаків пунктуації, шрифтів, форматування, кольорів тексту та написання цифр та чисел.

Програмне забезпечення для створення / перекладу субтитрів Subtitle Edit має ряд переваг: займає небагато місця на комп'ютері; встановлюється без труднощів; безкоштовна; має зручний інтерфейс та корисні для перекладу функції.

Тема субтитрування є актуальною в Україні, адже сьогодні ми отримуємо незліченну кількість медіафайлів іноземними мовами. Ці файли мають бути перекладені українською для

того, щоб кожен громадянин мав доступ до іноземної інформації. І навпаки, кількість створеного в Україні якісного контенту потребує уваги перекладачів для поширення та донесення інформації медіапродуктів українського виробництва.

Література:

1. La Torre Mario. Defining the Audiovisual Industry. The Economics of the Audiovisual Industry: Financing TV, Film and Web. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014. pp.16– 34.
2. Gottlieb Henrik. Subtitling. In Baker, M. (1.ed.), Routledge Encyclopedia of Translation Studies, London and New York: Routledge, 1998. pp. 244– 248.
3. Diaz-Cintas Jorge. The Didactics of Audiovisual Translation. – Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2008. 263 p.

Chaikovska O., Korniiuchuk D. Creating and setting subtitles using Subtitle Edit software

Summary. The article has been devoted to the textual features of creating subtitles and their setting in the Subtitle Edit program. While researching the creation of subtitles, it should be noted that the translator deals with audiovisual content. Its main specific feature is the synchronization of verbal and non-verbal components. The translator works not only with text, but also with sound effects, images and the general atmosphere of the video.

Grammatical, lexical and stylistic features of audiovisual content are determined by the influence of two or more cultures. In this case, the translator has a big responsibility to convey

the features of culture / language / customs / jokes. The subtitle translator must have a high knowledge of the source and target languages, be able to use programs to translate audiovisual content, know the source and target cultures, be able to transfer written language on the screen, have the following personality traits: stress resistance, composure, concentration, curiosity, creativity, willingness to experiment.

Since the translator needs to work with both verbal and non-verbal media in audiovisual translation, while synchronizing them with the picture and sound, there may be a couple of difficulties in doing such work.

To create subtitles audio components and images must be synchronized. The text should correspond to what is happening on the screen. It is important that the facial expressions and articulation of the characters correspond to their remarks. After all, it is necessary not only to convey the content of the text, but also that the movements of the body and lips of the characters coincide with their language. Phrases cannot be too long or too short. Therefore, to achieve the best result, the translator often has to change the wording of the translated text so that corresponds to the actions of the characters on the screen.

There are many programs for creating subtitles, including: Subtitle Workshop, Subtitled, Aegisub, Subtitle Edit, DivxSubtitles. It was chosen Subtitle Edit program to obtain practical material for this article. Due to this it was possible to highlight specific features of subtitle creation.

Key words: audiovisual translation, subtitles, Subtitle Edit, media content translation.

*Мануляк М. С.,**старший викладач кафедри перекладу та філології
Університету Короля Данила**Богайчук О. С.,**старший викладач кафедри перекладу та філології
Університету Короля Данила*

ТИПОЛОГІЯ ПЕРЕКЛАДУ У СВІТЛІ СУЧАСНОЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ

Анотація. У даній статті розглянуто типи різних видів та різних рівнів перекладу. Проаналізовано наукові дослідження теоретиків перекладу які висловлювали думку щодо типології перекладу. Детально розглянуто кожен з видів перекладу і обґрунтовано доцільність його виокремлення. За критерієм взаємозв'язку з оригіналом виокремлюють такі види перекладу: дослівний переклад (механічна заміна слів заданої мови на еквіваленти слів іншої мови за умов збереження конструкції); вільний переклад (передає загальний зміст іншою мовою відповідно до розуміння перекладача). За критерієм участі людини виокремлюють машинний та автоматичний переклади тексту, що виконуються електронними машинами. За критерієм умов праці перекладача вирізняють письмовий та усний переклад, оскільки письмовий перекладач може значно довше працювати аніж усний перекладач, особливо синхроніст. За критерієм жанрово-стилістичної приналежності тексту виділяють інформативний, або спеціальний, (офіційно-діловий, науково-технічний, газетно-публіцистичний, переклад релігійних текстів) і художній переклад. За критерієм сфери спілкування розрізняють художній, науковий, технічний, релігійний, юридичний, політичний, побутовий та інші типи перекладу. У статті також розглянуто умови праці перекладача з кожним окремим видом перекладу, особливості та вимоги до перекладача. Оскільки очевидним є те що перед перекладачами усного і письмового перекладу, синхронного і послідовного, спеціального і художнього стоять різні завдання, хоча звісно центральною ланкою усіх типів перекладу є процес перекладу як такий. А також виокремлено окремі підвиди машинного перекладу, який став невід'ємною часткою роботи перекладача сьогодні, особливо письмових текстів з подальшим редагуванням.

Розглянуто найпопулярніші та найефективніші програми перекладачі та особливості роботи з ними, оскільки теорія машинного перекладу є підґрунтям моделювання процесу природного перекладу та є спрямованою на комп'ютерне програмування та створення автоматичних систем перекладу з однієї мови на іншу переважно науково-технічних і ділових текстів. Такий тип перекладу поділяється на автоматизований і, власне, машинний.

Ключові слова: переклад, машинний переклад, усний переклад, послідовний, синхронний переклад.

Постановка проблеми. Якби на світі існував єдиний народ, а люди розмовляли лише однією мовою, наскільки більшими були б гарантії того, що серед нас був би мир і абсолютне порозуміння? Відповідно до біблійської легенди про Вавилон-

ську вежу такий народ був надзвичайно споріднений на шляху до своїх мрій та цілей: «Ось один народ, і в нього одна мова, – і що б вони не робили, усе буде їм під силу. Але, щоб вони не величалися, зійдемо й змішаймо їхню мову, щоб не розуміли один одного» [1, с. 20]. Як би не було, але в нашій реальності існує багато народів, національностей та культур і при такому розкладі речей питання порозуміння стає важливою ланкою для гармонійного співіснування. Для того, щоб культура, економіка, наука, література та багато інших важливих аспектів нашого життя мали змогу існувати і розвиватись, нам потрібний посередник. На щастя, в нашому світі існує переклад, який згладжує всі гострі кути важких ситуацій, непорозуміння і який потребує ретельного і всебічного дослідження.

Актуальність дослідження. Л.О. Гончаренко підтверджує думку, що серед науковців немає єдиного погляду на те, що являє собою сутність перекладу [2, с. 199]. Власне, те ж саме можна сказати і про типологію перекладів, адже навіть тут погляди науковців розходяться в залежності від їхньої приналежності до певної наукової школи. Оскільки у визначенні даних понять наявні деякі розбіжності, дана тема завжди буде цікавою для дослідження.

Об'єкт дослідження: типологія перекладів.

Предмет дослідження: класифікація перекладів, машинний переклад та його види, усний переклади та його види.

Мета дослідження: дослідити типологію перекладів.

Завдання дослідження: визначити поняття терміну «переклад» і класифікацію перекладів, а також недоліки та переваги машинного, послідовного та синхронного перекладів на основі поглядів науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переклад – це одне з найдавніших занять людини. Розбіжність мов спонукала людей до цієї нелегкої, але такої необхідної праці, яка слугує цілям спілкування й обміну духовними цінностями між народами. На думку В.С. Виноградова слово «переклад» багатозначне, воно має два термінологічні значення, які нас цікавлять. Перше з них визначає розумову діяльність, процес передачі змісту, вираженого однією мовою, засобами іншої мови. Друге визначає результат цього процесу – текст усний або письмовий. Хоча ці поняття й відрізняються, вони являють собою діалектичну цілісність, одне не може існувати без іншого [3, с. 5].

Важливо розуміти, що визначення терміну «переклад» часто залежать від дослідницьких цілей, поглядів науковця та його приналежності до певної наукової школи.

Наприклад, О.В. Федоров, прибічник денотативної теорії перекладу, вважає, що переклад це вміння «висловити правильно та повно засобами однієї мови те, що вже висловлено раніше засобами іншої мови». Також матеріалом аналізу для нього «служуть тільки тексти як мовленнєві утворення» [4, с. 10].

В.Н. Комісаров, послідовник трансформаційного методу, дає таке визначення перекладу: переклад – це «перетворення одиниць і структур вихідної мови на одиниці та структури мови перекладу» [5, с. 32].

Зі свого боку Л.С. Бархударов бачить переклад як процес перетворення мовленнєвого утворення однією мовою в мовленнєве утворення іншою мовою за умовою збереження незмінного плану змісту, тобто значення [6, с. 11].

В залежності від певних критеріїв у перекладознавстві існують різні класифікації перекладів. Л.С. Бархударов пропонує докладний поділ усного і письмового видів перекладу за критерієм форми: письмово-письмовий переклад (письмовий переклад письмового тексту); усно-усний переклад (усний переклад усного тексту), що поділяється на послідовний і синхронний; письмово-усний переклад (усний переклад письмового тексту), що поділяється на переклад з аркуша (переклад, що здійснюється паралельно з читанням першотвору про себе) та переклад з підготовкою (переклад, що здійснюється послідовно, після прочитання та розуміння тексту оригіналу); усно-письмовий переклад (письмовий переклад усного тексту, де вихідна мова вживається в усній формі, а мова перекладу – у письмовій).

За критерієм взаємозв'язку з оригіналом виокремлюють такі види перекладу: дослівний переклад (механічна заміна слів заданої мови на еквіваленти слів іншої мови за умов збереження конструкції); вільний переклад (передає загальний зміст іншою мовою відповідно до розуміння перекладача). За критерієм участі людини виокремлюють машинний та автоматичний переклади тексту, що виконуються електронними машинами. За критерієм умов праці перекладача вирізняють письмовий та усний переклад. За критерієм жанрово-стилістичної приналежності тексту виділяють інформативний, або спеціальний, (офіційно-діловий, науково-технічний, газетно-публіцистичний, переклад релігійних текстів) і художній переклад. За критерієм сфери спілкування розрізняють художній, науковий, технічний, релігійний, юридичний, політичний, побутовий та інші типи перекладу.

Отже, в залежності від різних критеріїв у перекладознавстві є різні класифікації перекладів. За критерієм форми виділяють письмово-письмовий, усно-усний, письмово-усний та усно-письмовий переклади. За критерієм взаємозв'язку з оригіналом виокремлюють дослівний та вільний переклади. За критерієм участі людини виокремлюють машинний та автоматичний переклади. За критерієм жанрово-стилістичної приналежності тексту розрізняють інформативний (спеціальний) і художній переклади. За критерієм сфери спілкування розрізняють художній, науковий, технічний, релігійний, юридичний, політичний, побутовий та інші типи перекладу.

Теорія машинного перекладу ґрунтується на: математичній теорії інформації, що накопичила значний потенціал обчислення інформаційних структур, досліджень кодування й декодування інформації; кібернетичній науці, що дала підстави вважати можливим перекодування текстів з однієї мови на іншу при відносному збереженні смислу; когнітивній науці, зокрема, генеративної граматики.

Існує два типи перекладу: автоматизований і, власне, машинний. У випадку автоматизованого (machine-assisted translation) перекладу комп'ютерне програмне забезпечення слугує як допоміжний засіб. В свою чергу, машинний переклад (machine translation) заснований на статистиці та є повністю автоматичним, тобто здійснюється без участі редактора. Даний переклад працює за принципом порівняння великих обсягів мовних пар: він здійснює пошук найбільш точного перекладу речення за допомогою використання інформаційних даних, що були отримані з двомовної сукупності текстів [7, с. 60]. Отже, прогрес в сфері комп'ютерних технологій не стоїть на місці, тому машинний переклад з подальшим редагуванням є доволі затребуваним. Теорія машинного перекладу є основою моделювання процесу природного перекладу та є спрямованою на комп'ютерне програмування та створення автоматичних систем перекладу з мови оригіналу мовою перекладу переважно науково-технічних і ділових текстів.

На даний момент також існує класифікація різних електронних ресурсів та інформаційних платформ: системи машинного перекладу, що виконують повністю автоматизований переклад; системи з функцією Translation Memory, які надають можливість для роботи в системах автоматизованого перекладу (SDL Translation Manager, Atril Dejava Vu X, Wordfast, Star Transit, Omega, тощо); перекладачі онлайн, які здійснюють переклад тексту безпосередньо у вікні браузера (Яндекс, Google); словники онлайн (PROMT, ABBYY, Lingvo) [8, с. 90].

Розрізняють три види систем машинного перекладу: системи на основі граматичних правил (RuleBased Machine Translation, RBMT); статистичні системи (Statistical Machine Translation, SMT); гібридні системи. Машинний переклад широко використовують перекладачі письмового перекладу з подальшим редагуванням [9, с. 65].

У письмовому перекладі на перше місце ставлять теоретичний аспект роботи перекладача, вміння правильно оцінювати і вибирати мовні засоби, зберігати стиль оригіналу. Так, письмовий переклад художньої літератури дуже відрізняється від перекладу інших текстів. Мова художніх творів характеризується образними засобами, ритмікою мови, індивідуальним стилем автора. Передача образних засобів мови, стилістичних особливостей письменника більше залежить від літературного таланту перекладача, від його відчуття мови, ніж від вироблених у нього автоматичних навичок.

Інакше повинен працювати перекладач наукового матеріалу. В наукових текстах міститься багато термінів, фактів, в яких можна розібратися тільки маючи відповідну підготовку. Успіх роботи перекладача в науковій сфері визначається більше його знаннями, вмінням оперувати термінологією, аніж перекладацькими навичками. Все це свідчить про те, що письмовий переклад отримує свою специфіку лише в зв'язку з особливостями вихідних текстів, з особливостями використаних в них мовних засобів. Мовні засоби визначають жанровий характер текстів, який і є основою для класифікації письмового перекладу на тип художнього перекладу і тип спеціального перекладу.

Не зважаючи на те, що усний переклад є однією з форм перекладацької діяльності, фактичне його визначення було сформульоване лише в 1960-х роках. Найбільш повну сутність перекладацького процесу відображає саме усний переклад. Це пояснюється природним становищем перекладача, адже він інтуїтивно розуміє сенс сказаного, а потім виражає його іншою мовою.

Перекладачі здійснюють синхронний, послідовний, супроводжуючий переклад, синхронний переклад нашіптуванням, задіяні під час конференцій, переговорів. Спеціальними видами перекладу вважаються судовий та медійний переклад, а особливою формою можна назвати сурдопереклад [10, с. 5].

Найдавнішою та природною формою мовного посередництва вважається саме послідовний переклад. Послідовний двосторонній переклад ділиться на три типи: абзацно-фразовий, послідовний з записом і послідовний без запису (переклад інтерв'ю, бесід). В процесі абзацно-фразового перекладу інформація подається частинами, тому її обсяг не настільки великий, проте він також вимагає від перекладача великих розумових витрат та високого рівня професіональності: хорошої пам'яті, комунікативного спілкування, швидкості реакції, фонових знань і мовного етикету. В свою чергу послідовний переклад з записом використовується під час офіційних зустрічей на високому рівні. Він застосовується тоді, коли не передбачений синхронний переклад: в роботі конгресів, симпозіумів, виступів, конференцій міжнародного рівня, в прямому ефірі [11, с. 302].

Жиль Д. поділяє послідовний переклад на дві фази. На першому етапі перекладачі чують вихідний текст і можуть робити нотатки, використовуючи навички аудіювання та аналізу [12, с. 178]. Схематично вчений зображує цю фазу так: **CI (listening) = L+M+N+C**, де **L** – це прослуховування та аналіз мови оригіналу; **M** – відповідає за роботу короткочасної пам'яті; **N** – відповідає за техніку нотування та рішення перекладача про те, чи слід занотувати елементи та в якій формі (рідною мовою, мовою перекладу, аббревіатурою або символом); **C** – відповідає за координацію усіх цих процесів [13, с. 167]. Проте Жиль Д. вважає техніку нотування обтяжливим фактором, адже вона вимагає часу та може перезавантажувати короткочасну пам'ять. Якщо перекладач занотує менше, більше робочого процесу припадає на робочу пам'ять [12, с. 182].

Друга фаза послідовного перекладу формується наступним чином: **CI (reformulation) = Rem+Read+P**. Коли усному перекладачу доводиться відтворювати повідомлення мовою перекладу, створюючи певний текст (**P** – це кінцевий продукт), він отримує необхідну інформацію з пам'яті (**Rem** – це запам'ятовування), а також з нотаток, розшифровуючи їх (**Read** – це читання). На цьому етапі перекладач повинен побудувати логічну структуру мовлення, створивши взаємодію між пам'яттю та нотатками. Виходячи з цього, вчений вважає, що спосіб, у який здійснюються нотатки, а також рівень компетентності, мають значний вплив на здатність обробки інформації. [13, с. 168].

Вважається, що синхронний переклад був заснований ще в 1927 році, коли на Міжнародній конференції в Женеві вперше була застосована система синхронного перекладу під назвою «File-ne-Finlay-IBM-System». Ця система нагадувала портативний телефонний пристрій. Свого прориву синхронний переклад досяг в Нюрнберзькому процесі в листопаді 1945 – жовтні 1946 р. В подальшому даний вид перекладу був впроваджений в роботу ООН та поступово витіснив послідовний переклад [14, с. 63].

Пьюхакер Ф. називає синхронний переклад «найяскравішим проявом інтерпретації». За його словами, даний вид перекладу є складною діяльністю, що вимагає одночасного сприйняття інформації на слух, розуміння і говоріння [11, с. 301].

Гайба Ф. ж наголошує на тому, що інтерпретація не відбувається одночасно, адже спершу слід зрозуміти вихідний текст і внаслідок цього інтерпретувати його [15, с. 152]. Існують різні моделі процесу синхронного перекладу. Г.В. Черновий, М. Лердер, Д. Гервер, Б. Мозер запропонували психологічні та психолінгвістичні моделі.

Існує два види синхронного перекладу. У першому виді перекладач отримує текст промови заздалегідь, що часто трапляється лише за кілька хвилин до початку зустрічі, і в момент виступу синхронно з виступаючим перекладає його фрази. Проте не варто забувати, що в мові оратора можуть з'являтися ремарки та відступи від запланованого виступу. В другому типі перекладачеві потрібно сприймати мову оратора на слух і з відставанням в кілька секунд перекладати її. Даний процес вимагає від перекладача не тільки ідеального знання мови і специфіки теми, а й значної емоційної витримки. Власне, саме тому існує практика парної роботи перекладачів-синхроністів, коли вони замінюють один одного після 20-30 хвилин роботи [14, с. 66].

Висновки. В залежності від різних критеріїв у перекладознавстві існують різні класифікації перекладів, а саме класифікації за критеріями форми, взаємозв'язку з оригіналом, участі людини, жанрово-стилістичної приналежності тексту і сфери спілкування. Теорія машинного перекладу є підґрунтям моделювання процесу природного перекладу та є спрямованою на комп'ютерне програмування та створення автоматичних систем перекладу з однієї мови на іншу переважно науково-технічних і ділових текстів. Такий тип перекладу поділяється на автоматизований і, власне, машинний. Існує багато видів усного перекладу: синхронний, послідовний, супроводжуючий переклад, синхронний переклад нашіптуванням, судовий, медійний та сурдопереклад. Усний переклад класифікується за такими критеріями: місце, взаємодія, мовна модальність, напрямок та використання технологій. До кожного виду усного перекладу застосовуються техніки послідовного та синхронного перекладу.

Література:

1. Біблія старий і новий заповіт в переказі для дітей. Українське Біблійне Товариство. Київ, 2011. 433 с.
2. Гончаренко Л.О. Сутність поняття "переклад" в міждисциплінарному та перекладознавчому аспектах. Херсон, 2017. С.196-201
3. Виноградов В. С. Перевод: общие и лексические проблемы. Москва, 2006. 240 с
4. Федоров А. В. Основы общей теории перевода. Москва, 1983. 303 с.
5. Комиссаров В. Н. Слово о переводе. Москва, 1973. 215 с.
6. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Москва, 1975. 240 с
7. Семенов А.Л., Теория перевода. Москва, 2013. 217 с
8. Изюмов, А.А. Компьютерные технологии в науке и технике. Томск, 2012. 150 с.
9. Андреева, А.Д. Обзор систем машинного перевода. Херсон, 2013. С. 64–66.
10. Transforum. Übersetzen und Dolmetschen. Berufsbilder im Wandel. Reutlingen: Doculine, 2006. URL: http://www.transforum.de/download/uebersetzen_und_dolmetschen.pdf
11. Pöchhacker Franz Simultandolmetschen. In M. Snell-Hornby, H.G. Höning, P. Kußmaul & P.A. Schmitt (Hrsg.) Handbuch Translation. Tübingen: Stauffenburg, 1998. P. 301–304
12. Gile Daniel. Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training. Amsterdam. Benjamins, 2009. 283 p

13. Gile Daniel. Conference Interpreting as a cognitive management problem. In F. Pöchhacker & M. Shlesinger (Hrsg.). *The Interpreting Studies Reader*. London/New York. Routledge, 2002. P. 163–176.
14. Гончаренко Л.О. Види усного перекладу в теорії та практиці. Херсон, 2019. С. 62-65
15. Gaiba Francesca. *The origins of simultaneous interpretation*. Ottawa : University of Ottawa Press, 1998. 176 p.

Manuliak M., Bohaichuk O. Typology of translations in the light of modern translation tradition

Summary. This article discusses the different types and different levels of translation. Scientific researches of translation theorists who expressed their opinion on the typology of translation are analyzed. Each of the types of translation is considered in detail and the expediency of its separation is substantiated.

The scientists' view on what constitutes the essence of translation and the typology of translations are different. Since there are some differences in the definition of these concepts, this topic will always be interesting for a research.

The object of the paper is a typology of translations. The subjects of the research are classification of translations, machine translation and its types, interpretation and its types.

The aims of the research are to analyze the typology of translations, the definition of the term translation, investi-

gate its structure, the advantages and disadvantages of machine translation, the consecutive and simultaneous translations based on the views of scientists.

The article outlines the problem under analysis from the theoretical viewpoint. Namely, the definition of the term translation is described, its structure, classification and types of machine and oral translation are considered. It suggests considering the analysis of the typology of the translations based on scientific research. Namely, the advantages and disadvantages of machine translation, consecutive and simultaneous translations based on the views of scientists.

The most popular and effective machine translators and features of their work are considered, as the theory of machine translation is the basis for modeling the process of translation and is aimed at computer programming and creating automatic translation systems from one language to another, mainly scientific, technical and business texts. This type of translation is divided into automated and machine.

Summing up the research of linguists, we can say that it is crucial to distinguish between the process of translation and its result. Machine translation is an automated translation of the text performed by a computer. Oral translation is divided into consecutive and simultaneous translations. Each of these processes have its advantages and disadvantages.

Key words: translation, machine translation, oral translation, consecutive and simultaneous translation.

*Moshkovska L. M.,**Senior lecturer**Department of Foreign Philology and Translation
Kyiv National Transport University*

STRUCTURAL AND SEMANTIC ASPECTS OF TRANSLATING ENGLISH CAUSATIVE CONSTRUCTIONS

Summary. The article is devoted to the study of structural and semantic features of translating English causative constructions in scientific and technical texts of Engineering sublanguage. The main purpose of the research is to describe the ways of the adequate rendering of English causatives into Ukrainian. A number of research methods have been employed to achieve the goal and the set tasks: theoretical analysis of special literature, descriptive, comparative and contrastive methods of original and Ukrainian correspondences' research, the method of componential analysis as well as linguistic interpretation and statistical processing of the results obtained. The causatives are identified as syntactic constructions of inductive semantics for realizing subject – object relations with the effected object to carry out the action or to change its former state. Three main types of causative constructions (simple, extended, complex), functioning within simple, complex sentences and at the textual level, have been considered in scientific and technical texts in Engineering themes. On the basis of structural characteristics, four models of causatives with the main constituents have been determined: causer, causative verb, cause, effected action. According to semantic criteria, causative complexes have been differentiated into seven subgroups with the identification of causative verbs as the markers of inductive semantics and other linguistic means such as: noun groups, infinitives, participles. It has been substantiated that combined transformations are the most common ways of the faithful conveying of English causatives amounting to 25% of all 100 cases under review. They are represented by the following models: omission + compensation + replacement + equivalent translation; compensation + concretization + transposition + replacement; concretization + replacement. Grammatical transformations of inner partitioning (18%), omission (15%), replacement (16%), a lexical semantic transformation of transposition – nominalization (14%) has also been frequently applied. It has been revealed that simple causatives are mostly conveyed by the word-for-word translation way (12%).

Key words: causativity, causative construction, simple causative, extended causative, causative object, combined transformations, replacement.

Problem Statement. Causativity is a pragmatic and linguistic phenomenon, inherent in English scientific and technical texts of Engineering sublanguage that is realized at lexical, syntactic and textual levels. One of the linguistic means of its representation is syntactic constructions that form at least two arguments, one affecting another, thus carrying out an event implied by the verb-predicate that bears a concept of causativity. Causative constructions' functioning contributes to the logical succession of the idea exposition with the controversial arguments being considered and final results

being inferred to achieve true information realization via a cause-and-effect relationship in scientific and technical texts. Causatives are regarded as complex linguistic units that have certain syntactic features, semantic peculiarities and morphological composition requiring an in-depth analysis. Moreover, the adequate rendering of English causatives as morphosyntactic entities into Ukrainian will reveal their multi-functional directionality and provide ambiguous treatment of technical concepts expressed by terms that serve as basic causative components, avoiding semantic inaccuracies and content distortions.

Overview of Recent Researches and Publications. The phenomenon of causativity has been highlighted in scientific works of such linguists as: M. Shibatani, M. Bessonov, V. Karaban, Yu. Nida. Causativity is determined as a cause-and-effect relationship with the subject (a person or a thing) inducing the object to carry out the event that is to be transformed into another state under a certain effect, cause, consequence of this induction. The causative is stipulated by the subject – object relations since its content plane is related to the object's motivation to perform some action or to change its former state [1]. Scholar M. Shibatani distinguishes two types of causativity. The first one is simple, intended to motivate the object, based on only one reason that is expressed by grammatical forms and lexical meanings of causative verbs. Another one is extended with the object performing some action and acquiring a new state under influence of two causes: action and inducement. Both types rely on the semantic nature of the verbal lexical unit, so the subject acts and compels the object to do something having one or two causes available [2, p. 8].

As researchers M. Bessonov, M. Shibatani and P. Manda Imoh assert causatives are generally divided into three types. Analytical causatives are formed by means of syntactic constructions with the verbs of compelling semantics “have, get, make”. Morphological causatives are designed by affixal word-forming processes through adding -en, -ify, -ize to the roots of initial verb forms. Lexical causatives are the words of instigation meaning. Due to their combinability properties with other components of the construction, the participant is responsible for causing (not causing) the event or the situation to happen by his actions [3]. In addition, linguist M. Auersperger investigates the semantic roles of constituents within English causative constructions to elaborate a translation approach to their faithful conveying in the target language through equivalent counterparts. He states that three participants are distinguished in English causative constructions: causer, causee and patient. The researcher further develops the theoretical accounts of scholars S. Kemmer and A. Verhagen about the causer as the entity that causes the entire event with the causee being represented as

the entity that carries out some activity expressed by the effected predicate. The patient is described as the endpoint of the achieved action by the effected verb. The concept “effect” is often designated for the second verb [4].

In addition, scientist V. Karaban accounts for three types of causative constructions by compiling their models which mainly function in scientific and technical texts:

1. transitive verb of causative semantics + noun cluster + infinitive;
2. the verb “have/ get” + noun cluster + infinitive;
3. the verb “have/get” + noun cluster + Participle I/ II.

He developed the following means of their translation into Ukrainian:

1. a part of the object clause in the complex sentence;
2. an equivalent causative construction;
3. a separate sentence;
4. a grammatical structure with the verb-predicate in the subjunctive mood;
5. a combination of the verb “бути” and the adjectival phrase [5, p. 203-204].

Therefore, further componential analysis of causative constructions with their semantic characteristics in English scientific and technical texts of Engineering sublanguage enabled to expand their functional potential and to determine the ways of their translation into the Ukrainian language.

Setting the goals and tasks of the article will facilitate adequate transmission of changing technical phenomena expressed by causatives in the target language text and will stipulate the reproduction of the functional potential of original causative structures in translation.

The purpose of the article is to describe the ways of rendering English causative constructions into the target language.

To achieve the research goal, the following tasks are to be solved:

- differentiating the common English causatives in scientific and technical texts of Engineering sublanguage in compliance with structural and semantic criteria;
- identifying the ways of their faithful translation into Ukrainian.

To fulfill the set tasks, a number of research methods were employed: theoretical analysis of technical literature, descriptive, comparative and contrastive along with contextual methods of the original and the target language texts’ research, statistical processing of final data, the method of componential analysis, the linguistic interpretation of the results obtained.

The Outline of the Main Research Material. One of the most notable grammatical aspects of English scientific and technical texts of Engineering sublanguage is a great variety of simple and composite sentences extended by infinitive, gerundial, modal, passive and causative constructions that are designated to fulfill a metacommunicative function of scientific exposition of facts, processes, events in their logical succession following the basic requirements for the scientific and technical texts’ compilation: clarity, accuracy, cohesion, coherence [6]. Causative constructions in our research are considered as three-, four-, five-component word groups that mainly extend simple, declarative, affirmative sentences, complex sentences or function in several successive sentences, bearing instigation semantics. These causatives include the causative verb-predicate, the effected verb, the causer, the causee.

According to the componential analysis and the frequency of application, four main models of the causatives were singled out:

1. Inanimate causer (noun group) + causative verb + causee (noun) + effected action (infinitives). *“This high pressure created by the compressed gases causes the shaft to turn or rotate”*

2. Inanimate causer + causative verb (have/get) + causee (noun or noun group) + effected action (participle I/II). *“Such transmitters will have their individual stages carefully shielded”*

3. Causer (noun group) + causative verb + causee (a noun group expressing a renewed state of the action). *“The nanomaterials will lead to a weight reduction together with an increase in durability and enhanced functionality”*

4. Causer (gerundial phrase) + causee 1 (grammatical structure) + causative verb + causee 2 + effected action (bare infinitive). *“By expanding the surface area, the number of surface atoms increases dramatically, making surface phenomenon play a vital role in materials performance”*

It is noteworthy that transitive verbs of causative semantics as well as semi- auxiliary verbs (have/get) function as the markers of causativity, affecting the semantic load of above-mentioned constructions.

Depending on the semantic peculiarities, causative constructions were differentiated into the following subtypes:

1. Causing undesirable or negative effect (make, cause, result in, get): *“The lack of oil in transmission system causes the gearbox to work improperly... .”*

2. Expressing coercion (make, cause, coerce, compel, force, instigate, induce): *“Hardware prices fall and tighter emissions standards caused car manufacturers to supplant carburetors in new vehicle production”*

3. Conveying requirements (instruct, order, command, tell, require): *“These challenges require urgent action to reduce the negative public health and environmental impacts of urban transport”*

4. Denominating recommendations (prescribe, recommend, advise): *“The life of a car battery can vary from three to seven years, but experienced technicians recommend drivers to replace it one year earlier to avoid a sudden stop in the engine performance”*

5. Indicating motivation (provoke, actuate, force, push, urge, spur): *“The recent developments in hybrid engines urge the car manufacturers to buy the latest designs”*

6. Implying prohibition/permission (approve, allow, enable, permit, ban, forbid): *“... they also allowed the common transportation containers to carry... .”*

7. Emphasizing support / hindrance with two effected actions and two causers (promote, favor, facilitate, assist, abet, hinder, intervene, prevent, stop): *“The automatic transmission facilitates the car to stop with the engine at a high rpm, to allow for a very quick launch with the brakes released”*

Thus, in English scientific and technical texts of Engineering sublanguage, the above-mentioned verbs of causative semantics contribute to the formation of simple and extended causative constructions that mainly function as complex objects in English simple sentences.

Having considered causatives of the complex type, it is worth pointing out that a cause-and-effect relationship is also expressed by the constituents of the same semantic load but they differ in functioning at the complex sentence or at the textual levels, acquiring other linguistic means of causativity expression. The

research material shows that a cause-and-effect relationship is often depicted in the main clause while the causer is revealed in the adverbial clauses of cause, condition, concession. *“As the micro-sized inorganic particles cannot be used due to their effect on the clearcoat layer, the conventional micro-sized fillers will affect the transparency of the clearcoat ...”* The causal relations can be implied by the semantic role of the main clause which is the causer and the adverbial clause of result expressing the second event (effect) within the complex sentence. *“Traditional polymers can be reinforced by nanoparticles so that it will lead to novel materials used as light-weight replacements ...”*

Moreover, there are some cases of causativity at the textual level expressed by two successive sentences with causer 1 in the first sentence, the cause and effect in the main clause of the second sentence and causer 2 in the adverbial clause of reason in the second one. Such causative means help exhaustively substantiate the technological process efficiency, taking two reasons (circumstances) into account. *“This is because a great amount of a substance comes into contact with surrounding material. This results in better catalysts, since a greater proportion of the material is exposed for potential reaction ...”*

While researching the theoretical background on conveying English causative constructions into Ukrainian, the word-for-word translation way is identified as the most frequent one that was also applied in 12% of our cases when conveying simple causatives of permissive semantics. *“Air brakes, designed to reduce their speed in flight, allow to maintain a safe speed in a steep descend ...”* – *“Пневматичні гальма спроектовані для того, щоб зменшити швидкість в польоті, та дати можливість повітряному судну утримувати безпечну швидкість під час стрімкого зниження ...”* However, componential and semantic analyses of one hundred causatives in simple and complex sentences as well as at the textual level enabled to single out lexical semantic, grammatical and combined transformations to faithfully render them into the target language. The terminological corpus of translation transformations in our further research will be based on theoretical contributions of linguists L. Naumenko and A. Hordeyeva who highlighted lexical semantic transformations of twelve types and grammatical transformations, allowing the adequate rendering of the source language lexemes and grammatical structures into Ukrainian [7]. Thus, the grammatical transformation of inner partitioning (18%) was employed to translate the simple causative type “causer + causative verb + causee + effected action” where an English simple sentence extended by the causative construction was rendered by the complex one with the object clause as the Ukrainian correspondence for the English causative construction. *“The engineering staff are not going to have the disc brake in a new model replaced with air brakes or brand brakes”* [8, p. 19]. – *“Науково-технічний персонал не допустить, щоб дискові гальма нової моделі були замінені на пневматичні чи стрічкові гальма.”* In 14% of examples the lexical semantic transformation of transposition (nominalization) was used to convey the infinitive that functions as the effected action in the causative construction by the noun that serves as an object in the Ukrainian version. *“In any hybrid gasoline/ electric vehicles, the electric motor makes a generator charge electric batteries and also as a regenerative brake ...”* – *“В будь-яких гібридних транспортних засобах, що працюють на бензині чи електроенергії, електродвигун забезпечує заряд електричного акумулятора, як і гальмівної системи за допомогою генератора ...”*

In addition, simple causative constructions of the model “causer + causative verb + causee + effected action” were realized in translation through a simple verbal predicate. The omission of some construction elements (15% of the examples considered), particularly of a causative verb was mostly observed. So, the causal relationship between components in the translated version follows from the logical sentence structure without explicit representation by means of a causative verb. *“... but it also made the drum brake lose its sensitivity.”* “... проте вона також послабила чутливість барабанної системи гальмування”. It was found that the grammatical transformation of replacement was utilized (16%) to render the extended causative construction of coercive semantics with two effected actions (infinitive phrases in the example below) in order to ground the efficiency of a new system. *“This system is particularly useful where the parking brake (handbrake or footbrake) causes the drum brake to stop the vehicle from travelling backwards and hold it on a slope ...”* – *“В тому випадку, коли гальма для паркування (ручник або педаль гальмування) здійснюють вплив на барабанні гальма, що попереджають зворотний рух транспортного засобу та утримують його в стійкому положенні, така система є особливо корисною.”*

As a result of the componential analysis conducted, the noun as a constituent of the English causative (causee) in the function of the subject was transformed into the object position by means of compensation with the infinitive (denoting the effected action) being conveyed by the non-finite form of the Ukrainian verb while the causative verb was represented by the Ukrainian verb of a narrower semantics through concretization. Having resorted to the lexical semantic transformation of transposition, the active construction, extended by the causative was translated into Ukrainian by the indefinite impersonal sentence through the replacement way. *“The crew got it to think more specifically on the problem of drum brakes...”* – *“Команді слід було серйозніше задуматись над проблемою барабанних гальм...”* The combined transformation (compensation + concretization + transposition + replacement) turned out to be the most appropriate one. Furthermore, it is to be noted that combined transformations were often employed to faithfully render the meaning of simple causative constructions taking on the following model: causer (animate) + causative verb + causee + effected verb. So, the indicated below causative complex was translated as a part of the complex sentence with the equivalent verb “домогтися” for the causative verb “get” through the concretization transformation while the noun group and the infinitive constitute the subject-predicate group with the verb in the subjunctive mood by means of the grammatical replacement. *“The automatic transmission designers must get all the gears within the gearbox change automatically, depending on the number of revolutions per minute and the current engine load”* [8, p. 88]. – *“Конструктори автоматичної трансмісії повинні домогтися того, щоб передачі в коробці переключались автоматично, залежно від кількості обертів за хвилину та поточного навантаження на двигун.”*

In scientific and technical texts of Engineering sublanguage there were some complex causative constructions functioning within one complex sentence with the main clause being a causee and the adverbial clause performing the role of a causer in the outer causative type. Moreover, the inner causative types were explicitly represented in each of the clauses with their semantic roles distribution that took on the following structural models: causative verb + causee + effected

verb (in the main clause); causer + causative verb + causee (animate) + effected state of the action (in the adverbial clause of reason). The first inner causative type was conveyed by the Ukrainian non-finite form of the verb and the noun group through the combined transformation of omission, compensation and replacement while the second inner causative type was translated by the equivalent adverbial clause of reason by employing the word-for-word translation way. *“It is difficult to have the proper gear selected in non-synchronized manual transmissions since it requires a skilled operator an understanding of gear range, torque, engine power, ...”* *Важко обирати правильну передачу в несинхронізованій ручній коробці передач, оскільки це вимагає від досвідченого водія розуміння діапазону передач, крутного моменту, потужності двигуна, ...”* As can be seen, combined transformations (25%) were efficiently used to adequately convey the components of simple, extended and complex causatives at the word group, sentence and textual levels into the target language.

Conclusions and directions for further research material.

To sum up, the study reveals structural and semantic aspects of English causative constructions in scientific and technical texts on Engineering themes. Differentiation of English causatives into simple, extended and complex ones and the descriptive analysis of their basic components enabled to research the main translation ways of their faithful conveying into Ukrainian with the identification of the target language units as translation means.

In the perspective, it is worth considering the functional potential of morphological and lexical causatives in scientific and technical texts in order to elaborate the translation strategy of their linguistic adaptation in the target language.

Література:

- Bessonov N. Y. Comparative description of causative constructions with the link-verb “make” in English and the link-verbs “робити” and “примушувати” in Ukrainian. *Studia germanica, romanica et comparatistica*. 2016. No. 1. P. 56–63.
- The Grammar of Causative Constructions / ed. by M. Shibatani. BRILL, 1976. URL: <https://doi.org/10.1163/9789004368842> (date of access: 27.05.2022).
- Imoh P. M. Causative Constructions: A Descriptive Analysis. *UJAH: Unizik Journal of Arts and Humanities*. 2014. Vol. 14, no. 2. P. 66. URL: <https://doi.org/10.4314/ujah.v14i2.4> (date of access: 27.05.2022).
- Auersperger M. English Causative Constructions with the Verbs have, get, and make, and their Czech Translation Counterparts : book. Praha : Markéta Malá, 2012. 76 p.
- Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2004. 576 с.
- Campbell K. S. Structural Cohesion in Technical Texts. *Journal of Technical Writing and Communication*. 1991. Vol. 21, no. 3. P. 221–237. URL: <https://doi.org/10.2190/01ja-t7ux-7uy8-4u03> (date of access: 27.05.2022).
- Науменко Л. П., Гордєєва А. Й. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську. Вінниця : Нова Книга, 2011. 136 с.
- Audi A4 English. Owner’s manual. Audi AG. 2007. 332 p.

Мошковська Л. Структурно-семантичні аспекти перекладу англійських каузативних конструкцій

Анотація. Статтю присвячено дослідженню структурно-семантичних характеристик перекладу англійських каузативних конструкцій в науково-технічних текстах машинобудівельної підмови. Головною метою є опис способів адекватної передачі англійських каузативів українською мовою. Для досягнення мети та поставлених задач застосовано низку методів наукового дослідження: теоретичний аналіз спеціальної літератури, описовий, порівняльно-зіставний та контекстуальний методи дослідження оригінальних текстів та україномовних відповідників, методи компонентного аналізу та лінгвістичної інтерпретації і статистичної обробки отриманих результатів. Каузативи виокремлено як синтаксичні конструкції спонукальної семантики для реалізації суб’єктно-об’єктних відносин з мотивованим об’єктом виконати дію або змінити її попередній стан. В науково-технічних текстах машинобудівельної тематики розглянуто три основні типи каузативних конструкцій (просту, ускладнену та комплексну), які функціонують в межах простих, складнопідрядних речень та на текстовому рівні. На основі структурних характеристик визначено чотири моделі каузативів з основними складовими: суб’єкт-мотиватор, каузативне дієслово, об’єкт каузативу, змінена дія. За семантичними критеріями каузативні комплекси диференційовано на сім підгруп із виділенням дієслів спонукальної семантики як маркерів каузативності та інших мовних засобів (іменникових словосполучень, інфінітивів, дієприкметників). Доведено, що комбіновані трансформації є найпоширенішими способами точної передачі англійських каузативів українською мовою, що складають 25% від ста розглянутих випадків. Вони представлені наступними моделями: вилучення + компенсація + заміна + еквівалентний переклад; компенсація + конкретизація + транспозиція + заміна; конкретизація + заміна. До того ж, граматичні трансформації внутрішнього розподілу (18%), вилучення (15%), заміни (16%), лексико-семантична трансформація транспозиції – номіналізації (14%) також часто застосовувались. Виявлено, що прості каузативи переважно відтворюються за допомогою послівного перекладу (12%).

Ключові слова: каузатив, каузативна конструкція, простий каузатив, ускладнений каузатив, об’єкт каузативу, комбіновані трансформації, заміна.

*Мукатаєва Я. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри романо-германської філології та перекладу з німецької мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

СЛОВА-РЕАЛІЇ ЯК ВИД БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Анотація. Статтю присвячено аналізу слів-реалій в німецькомовному дискурсі, розглянуто різні підходи щодо тлумачення поняття «слова-реалії» у мовознавчому та перекладознавчому аспектах. Зазначається, що мовознавці вважають слова-реалії видом безеквівалентної лексики, а такі визначення, як «варваризм», «екзотизм», «лакуна», «етнографізм» та інші певною мірою пояснюють явище безеквівалентної лексики, однак більш за все для позначення даного типу лексем підходить термін «реалія». У науковій розвідці проаналізовано сфери та умови використання тих чи інших лексем та їхній адекватний переклад на інші мови, зокрема з німецької мови на українську. Виявлено, що різні науковці по-своєму трактують поняття і значення лексики даного типу. В статті зроблено аналіз класифікації слів-реалій, виявлено, що в теорії лінгвістики найкращим способом групування реалій є розподіл за тематичними ознаками. З метою систематизації слів-реалій спершу визначається їхня семантична основа та стилістичне забарвлення, які порівнюються з лексико-семантичною системою іншої мови. Було визначено, що за «реалії» слід вважати слова, які позначають предмети або явища, пов'язані з історією чи культурою, економікою або побутом країни досліджуваної мови, які повністю або частково відрізняються від лексичних понять і слів мови, на яку їх перекладають.

З'ясовано, що у фентезійному світі слова-реалії можуть мати незалежний від національності автора твору контекст, тим не менш у багатьох вигаданих казкових реаліях прослідковується яскраво виражена національна специфіка певного народу та його культури. Саме тому відтворення реалій можна вважати не лише лінгвістичною дією, а й культурологічною, адже в процесі перекладу зіштовхуються різні культури. Саме передача колориту при перекладі слів-реалій з однієї мови на іншу і становить головну проблему перекладача при роботі з даним типом безеквівалентної лексики.

Ключові слова: слова-реалії, безеквівалентна лексика, квазіреалії, топоніми, характерні.

Постановка проблеми. З розвитком нових течій і жанрів та їх продовження у сучасній постмодерністській літературі мовознавці стали більше акцентувати увагу на таких явищах мови, які найкраще та найточніше передають сутність культури та думки одного народу іншому за допомогою перекладу. Цінності однієї національності можуть бути цілком відсутніми у іншій або значно відрізнятися, що унеможливає при перекладі передачу ідейного змісту певного явища чи традиції. До таких мовних одиниць слід віднести слова-реалії, які відображають національну специфіку культури того чи іншого народу, а тому для більш насиченого і глибокого розуміння першоджерел в оригіналі їх дослідження є актуальним у різних сферах лінгвістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній лінгвістиці існують різні підходи щодо тлумачення поняття «слова-реалії». Даний тип лексики тлумачиться різними мовознавцями по-різному, у сучасній науці немає одностайності з приводу його визначення. В.Н. Комісаров вважає, що слова-реалії позначають лексичні одиниці мови, що не мають аналогу у мові, на яку перекладають. Вайсбруд М. Л. дотримується думки про те, що безеквівалентною лексикою можуть бути також ті слова, які у мові стають синонімами завдяки таким явищам, як метафоризація чи метонімія. На проблемах дефініції та перекладу реалій в художньому тексті зосередила увагу Ливицька І. Значний внесок у дослідження особливостей перекладу слів-реалій зробили українські перекладознавці Зорівчак Р. П., Кияк Т. Р. Науменко А. М., Огуй О. Д., Шахова К. А.. На проблемах перекладу мовних реалій акцентують увагу Гавриленко А. В. і Кобякова К., відтворення топонімів (які теж відносяться до реалій) як складної фонтастичної художньої картини світу в англо-українських перекладах досліджено Тілігою А. Ю.

Мета статті полягає у багатоплановому дослідженні структури, семантики, функцій слів-реалій і в розгляді способів їхньої адаптації при передачі німецьких фентезійних лексем на прикладі україномовного перекладу.

Відображення національної специфіки культури яскраво проявляється в безеквівалентній лексиці, яка безпосередньо пов'язана з предметами і явищами матеріальної і духовної культури, з історією суспільства в цілому. Даний тип лексики тлумачиться різними мовознавцями по-різному і у сучасній науці немає одностайності з приводу його визначення. Лінгвіст В.Н. Комісаров вважає, що даний термін позначає лексичні одиниці мови, аналогу яких не існує у мові, на яку перекладають [1].

Безеквівалентною лексикою можуть бути також ті слова, які у мові стають синонімами завдяки таким явищам, як метафоризація чи метонімія. Таким чином слово отримує нове значення та використання. Явище безеквівалентної лексики пояснюють певною мірою такі визначення, як «варваризм», «екзотизм», «лакуна», «етнографізм» тощо, але більш за все до позначення даного типу лексем підходить термін «реалія» [2, с. 98].

Теоретики перекладу використовують різні тлумачення щодо цього терміну і саме тому приблизний зміст реалій як перекладацького засобу потребує роз'яснень. Однією з головних рис реалії можна вважати її популярність та вживаність серед носіїв мови, до якої дана лексема належить і, навпаки, далекість та незрозумілість для інших народів.

Вважається, що «слова-реалії» можуть бути одночасно і власними назвами, адже не існує чітких меж розподілу цих слів. У мові дані лексеми називають існуючі або вигадані

предмети, явища або імена, які існують лише у вигаданому світі або у певній обмеженій місцевості. Таким чином власні назви також позначають неповторні об'єкти реального чи ірреального світу.

У сучасній літературі вони можуть містити в собі унікальні історичні факти, особливості державного устрою та географічного положення і середовища, характерні предмети матеріальної культури та фольклорну творчість. Ці традиції та цінності кожного народу є невід'ємною частиною формування усєї історії людства. Кожна країна, кожний народ несуть у собі унікальні умови розвитку та культуру, тим самим являють собою самобутність та оригінальність. У мові кожного народу існують такі слова, які не мають аналогів в інших системах комунікації. Реалії належать до диференційних мовних явищ [3, с. 139].

Р. П. Зорівчак у своїй праці «Реалія і переклад» пропонує визначення реалій як «моноксемних і полілексемних одиниць, що вміщують як основне лексичне значення традиційно закріплений комплекс країнознавчої інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови того, хто її сприймає» [4, с. 58].

Існує твердження, що лексема «реалія» бере свої витoki з латинської мови. Слово було утворено за допомогою іменника жіночого роду «*res*» (рiч) та суфіксу «*-ālis*». А саме слово «*realia*» за походженням є формою множини жіночого роду пізньолатинського прикметника *realis*, що перетворився в українській мові в іменник однини. Слід зазначити, що з 15 ст. термін почали вживати у юридичній сфері, позначаючи рiч або предмет, який є дійсним або реальним відповідно до контексту юридичної справи. Згодом, це слово у не зовсім точному значенні набуло універсальної чинності у філологічній літературі 19 і першої половини 20 ст. загалом для позначення матеріальних предметів і характерних національних звичаїв. Частота вживання його зросла з утвердженням реалізму [5, с. 87].

Письменник О. Л. Кундзіч у праці «Перекладацька мисль і перекладацький недомисел» уперше серед усіх представників українського перекладознавства використав термін «реалія», виділяючи при цьому неперекладність лексем: Автор вважає народні пісні аналогічними реаліями даного народу, що, як правило, не перекладаються» [6, с. 138].

Інший український теоретик перекладу Коптілов В. В. визначає дані лексеми такими, що позначають певні предмети або явища, які невідомі мові перекладу. Під час зіставлення двох мов слова-реалії відіграють вирішальну роль, адже культури та звичаї народів можуть кардинально відрізнятися і без чіткого розуміння сенсу слів не може бути порозуміння [7, с. 65].

Реалії за своїм походженням відображають багатогранні явища, поєднують у своїй формі як матеріальні (речі побуту), так і духовні (мова, звичаї) цінності. З філологічної точки зору їх можна поділити на дві групи, а саме: реалія як явище або матеріальна рiч, якої не існує у побуті інших народів та реалія як лексична одиниця, яка пояснює певне явище або предмет.

У якості реалій можуть виступати як окремі слова, так і словосполучення, прислів'я та приказки. Це можуть бути вирази, які розуміють лише певні народи і за межами їх регіону є відсутніми в інших культурах. Виноградов В. С. стверджує про те, що окрім звичайних реалій (як виду безеквівалентної лексики), існують так звані асоціативні реалії, що несуть у собі певну інформацію, яка в них була закладена. Ці реалії пов'язані з різними національними історико-культурними явищами, тому вони мають доволі специфічне стилістичне забарвлення.

Мовознавці не відносять асоціативні реалії до підвиду безеквівалентної лексики, а тлумачать їх як «звичайні слова» [8]. Реалії мають мати національно-культурне маркування, бути унікальними та специфічними для культури певного регіону чи країни.

Фахівці з мовознавства по-різному визначають поняття «реалій», оскільки відсутність відповідностей іншомовних слів дає безліч варіантів для відтворення та пояснення безеквівалентної лексики. І, незважаючи на широкий спектр використання даного терміну, досі не існує чітких меж розподілу реалій ні у лінгвістиці, ні в методології.

Згідно з визначенням швейцарського лінгвіста Вернера Коллера, реалії – це слова та словосполучення, які називають політичні, соціальні, культурні та географічні явища і предмети, що є специфічними для кожного окремого народу [9].

Окремим підвидом слів-реалій вважають і так звані «квазіреалії» – лексеми, властиві жанру фентезі. Вони можуть пояснювати певні вигадані фантастичні об'єкти, географічні місця, людські раси тощо. За допомогою квазіреалій автор може заселити свій твір фантастичними створіннями і дає читачеві змогу гіпотетично повірити у реальність цього світу [10, с. 599]. Вони репрезентують «фантастичну картину світу», в якій усі вигадані фрагменти створюють цілісний світ і саме така фантастична безеквівалентна лексика слугує ключем до розуміння концепту художнього твору.

На реалії, як на носіїв колориту, почали звертати увагу лише у другій половині 20 століття. Науковець з питань лінгвістики Міра Вайсбруд дійшла висновку, що реалією слід позначати події громадського та культурного життя країни, громадські організації, традиції та свята, витвори мистецтва та власні імена суспільних діячів, артистів, композиторів, явищ природи та інших факторів, які не піддаються розрізненню [2]. Літературознавці вважають реалії іншомовними словами і поділяють їх та такі, що позначають поняття і явища, яких не існує в обігу того народу, на мову якого ці реалії мають перекладатися. В лінгвістиці існують різні підходи щодо класифікації слів-реалій. Зупинимося на деяких з них.

Слова-реалії можуть різнитися за сферами використання, формою лексичних, морфологічних та фонетичних особливостей, а тому впливає потреба у класифікації їх видів, щоб систематизувати лексеми за значенням і полегшити працю перекладачам під час відтворення реалій іншими мовами.

Найчастіше слова-реалії розрізняють за формою та змістом. За формою слід виділити такі групи: скорочення, власне слова, словосполучення і речення.

Теоретик перекладу та зіставної лінгвістики В.С. Виноградов зазначає, що упорядкованість лексем допоможе охарактеризувати специфічну лексику за сферами вживання та дасть змогу у подальшому перекладі швидше вирішувати питання, пов'язані з даними визначеннями. За змістом він поділяє слова-реалії на такі групи:

- ті, що позначають побутові предмети: житло, майно; одяг; їжа, види праці та заняття;
- ті, що позначають етнографічні реалії (міфологія та культи): релігійні і соціальні комуні та їх представники; божества, істоти;
- ті, що позначають історичні явища та реальний державний устрій: політичні партії, інститути, громадські посади, торгові заклади;
- ті, що позначають світ природи: флора і фауна;

– ті, що позначають окремі одиничні об'єкти: антропоніми, топоніми, власні імена літературних героїв, назви компаній, тощо;

– ті, що позначають мовні алюзії: натяк на фразеологізм, крилату фразу чи вираз [8].

К. Геншельманн класифікує реалії як слова, які пов'язані з національно-культурними та історичними особливостями певного народу чи країни з її політичними, побутовими, релігійними, суспільними чи історичними передумовами. Згідно з його класифікацією поділу реалій, можна виділити наступні типи реалій та навести до них приклади з сучасних німецько-українських словників:

– географічні реалії (geographische): *der Schwarzwald* – Шварцвальд (чорний ліс); *der Bodensee* – озеро Бодензее (der Boden – ґрунт, der See – озеро);

– етнографічні (ethnographische): фольклорні герої, міфологічні істоти, жанри, традиції та свята: *der Fasching* – *fasching* (карнавал, починається 11 листопада и триває до Попільної середи, першого дня Великого посту); *der Alb* – підземний дух у німецькій міфології (злий демон, який живе у Альпах); *die Walpurgisnacht* – Вальпургієва ніч (традиційний весняний фестиваль, одне із головних язичницьких свят, так званий «шабаш відьом»);

– побутові (Alltagsrealia): одяг, види житла та транспорту, їжа та відпочинок, матеріальні речі (гроші, прикраси і тд): *das/der Radler* – *радлер* (суміш світлого пива та лимонаду); *die Gebinde* – *gebінде* (традиційний жіночий капелюх); *der Kreuzer* – *крейцер* (монета, була в обігу у Південній Німеччині до 19 ст.);

– історичні (historische): *Deutsche Demokratische Republik (DDR)* – Німецька Демократична Республіка (територія радянської зони окупації у період з 1949 по 1990 р.); *die Wiedervereinigung* – процес об'єднання ФРН та НДР; *die Karolinger* – *Каролінги* (королівська династія Франкії); *Zweiter Weltkrieg* – Друга Світова Війна (1939-1945);

– суспільні (gesellschaftliche): *die Grundschule* – початкова школа; *die Kneipe* – *наб, забігайлівка*; *der Bürger* – громадянин;

– політичні (politische): *das Bundesministerium* – федеральне міністерство, центральний орган управління області; *der Kanzler* – *канцлер* (посада у правлінні Німеччини);

– військові (militärische): *die Reichswehr* – *рейхсвер* (Збройні сили Німеччини в 1919–1935 роках); *der Admiral* – *адмірал* (найвище звання у ВМС Німеччини); *die Deutsche Marine* – *Військово-морські сили Німеччини*;

– архітектурні (architektonische): *das Reihenhause* – *будинок, який складається із секцій, які мають власний вхід та номер*; *das Fachwerk* – *корпус, конструкція будинків у середньовічній архітектурі*;

релігійні (religiöse): *der Pater* – *патер* (духовний представник католицького ордену); *das Ostern* – *пасха* (воскресіння Христа); *das Heilige Drei Könige* – *свято Трьох Святих Королів* (одне із головних свят католицької церкви, святкується 6 січня) [11].

Сергій Влахов, болгарський вчений-лексиколог та теоретик перекладу разом з колегою-перекладачем Сидором Флоріном пропонують більш ретельну систему, в основі якої лежать усі матеріальні та нематеріальні явища або предмети, які можуть слугувати реаліями. На їхню думку, «реалія має сприйматися читачем разом з оточуючим її контекстом, у якості одного цілого з усією вербальною тканиною» [12].

У класифікації С. Влахова та С. Флоріна було наведено зразки виключно з іспанської мови, тому усі приклади під-

брано на основі даної системи із сучасних німецько-українських словників:

– побутові реалії: житло і майно (*das Giebelhaus* – будинок з гостроверхим дахом; *das Doppelhaus* – двоквартирний житловий будинок); одяг і вбрання (*die Tracht* – національний жіночий костюм; *der Tirolhut* – баварський капелюх з пером (Тіроль – земля в Альпах)); їжа та напої (*der Riesling* – рислінг (сорт вина); *der Lebkuchen* – традиційний пряник (найчастіше випікається у різдвяний період); професії та види занять (*der Notarzt* – черговий лікар відділення швидкої допомоги); грошові знаки, одиниці вимірювання (*der Taler* – стародавня монета Німеччини; *die Rute* – міра довжини на території Німеччини та Австрії, використовувалася до 20 ст. (приблизно 3,7 м); музика та музичні інструменти, танці (*die Blockflöte* – блокфлейта (поздовжня флейта); *der Minnesinger* – міннезігер (співак лицарської лірики 12-14 в.); свята, звичаї та обряди (*das Oktoberfest* – щорічний фестиваль пива Октоберфест; *der Prinzessinentag* – дитячий ярмарок у Магдебурзі; звертання (*der Kumpel* – товариш; *die Frau* – пані);

– етнографічні та міфологічні реалії: етнічні меншини та їх представники: *der Sorbe (die Sorben)* – Серболужичани (етнічна спільнота, яка проживає на південному сході Німеччини і має слов'янське коріння); *der Friese* – фризи (германське плем'я); *der Sinti* – сінті (західноєвропейські цигани); боги, казкові істоти, легендарні місця: *die Rune* – руна (букви алфавіти, які германські племена використовували для обрядів); *der Rübzahl* – Рюбецаль (у міфології – дух гірської непогоди

– реалії на позначення світу природи: тварини: *der Gänseadler* – орлан-білохвіст; *der Hornhecht* – сарган (риба); рослини: *der Almrausch* – альпійська троянда; ландшафт, пейзаж: *das Watt* – Ватт (тип берегу Північного моря, який повністю затоплюється під час приливів); *das Erzgebirge* – гірський масив;

– реалії державно-адміністративного устрою та громадського життя: адміністративні одиниці та державні інститути: *der Bundestag* – бундестаг (парламент, конституційний законодавчий орган); громадські організації, спілки, об'єднання, партії: *die Muettersproch-Gsellschaft* – Мюттершпрох-Гезельшафт (спілка, яка займається пропагандою та захистом алеманського діалекту); промислові та аграрні підприємства: *die Fracht* – фрахт (плата за перевезення товару); військові та поліцейські підрозділи і ранги: *der Kapitän zur See* – еквівалент – капітан ВМС; *die Grenzschutzgruppe* – підрозділ спецназу; *der Schütze* – рядовий; громадські посади, титули та звання: *der Freiherr* – барон; *der Kurfürst* – курфюрст (князь у часи Римської Імперії);

– ономастичні реалії (реальні власні назви): антропоніми: *die Stauffer* – династія германських королів; *Fritz* – Фріц (ім'я); *Meckerliese* – Мекерлізе (прізвисько до людини, яка часто жаліється); топоніми: *Königsberg* (Кенігсберг) – сучасний Калінінград; *Baden-Württemberg* – Баден-Вюртенберг (федеративна земля); *das Saarland* – Заарланд (федеративна земля); імена літературних героїв: *die Loreley* – Лорелея (образ дівчини, яка манить моряків та губить їх); *Rapunzel* – Рапунцель; *Baron Münchhausen* – Барон Мюнхгаузен; назви компаній, закладів, музеїв тощо: *das Goethe-Haus* – дім-музей Гете у Веймарі;

– асоціативні реалії: вегетативні символи: у теологічних контекстах зустрічається вираз «*ein schweres Kreuz*» – «важкий спадок», лексема *Kreuz* позначає в даному випадку не хрест, символ християнської віри, а спадок; анімалістичні символи:

der Löwenzahn – кувалда (das Löwe – лев); *merken, wo der Hase liegt* – бачити, куди йде справа (der Hase – заць); *ein alter Fuchs* – досвідчена людина, яка знається у всіх тонкощах своєї справи (der Fuchs – лис); *ein krummer Hund* – нечесна людина, шахрай; *der Bärenhäuter* – ледар; кольорова символіка: дії, пов'язані із застосуванням кольору: на запитання «як справи?» – відповідь «*ganz violett*», що означає «не дуже добре, погано»; мовні алюзії: *krank am Beutel* – повна відсутність грошей; *im Dreieck springen* – радіти, стрибати від захоплення; *Geschenkt ist geschenkt – wieder holen ist gestohlen* – що з воза впало, те пропало [12].

Відповідно до тієї чи іншої території, де проживають дослідники або мову якої вони вивчають, кожен із лінгвістів по-своєму систематизує розподіл реалії. Порівнюючи декілька схем можна дійти висновку, що певні категорії (наприклад мовний етикет або звертання) нечасто присутні у класифікаціях, що говорить про те, що у певних регіонах чи у певних народів даний вид лексем зустрічається зрідка або повністю відсутній.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Подані системи базуються на методологічних принципах лінгвістики і незважаючи на те, що одностайного розподілу слів-реалій досі не визначено, усі лексеми мають схожі сфери використання. Проаналізувавши класифікації вчених можна дійти висновку, що слова-реалії існують у лінгвістиці як окремий вид безеквівалентної лексики, який найширше може пояснити національну культуру одного народу для іншого. За своїм забарвленням реалії можуть відноситися до різних лексичних категорій, пояснювати різноманітні предмети та явища, звичаї народів. Перспективою подальших розвідок може бути дослідження способів перекладу слів-реалій в німецькомовній художній літературі українською мовою.

Література:

1. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. М.: Высш. шк., 1990. 253 с.
2. Вайсбруд М. Л. Реалии как элемент страноведения. РЯЗР. 1972. № 3. 98 с.
3. Реформатский А. А. Введение в языковедение. – М.: Аспект Пресс, 1996, 139 с.
4. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад. Львів: Вид-во при ЛНУ, 1989. 216 с.
5. Репин Б. И. Национально-специфические слова-реалии как особая часть лексики в переводимом произведении. Теоретические и практические вопросы преподавания иностранных языков: Сборник научных трудов. М., 1970. С. 87-98.
6. Кундзіч О. Л. Перекладацька мисль і перекладацький недомисел. Вітчизна. 1955. № 1. С. 138-164.
7. Коптілов В. В. Навчальний посібник «Теорія і практика перекладу». Київ, 2003. С. 65-70.

8. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
9. Werner Koller. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Taschenbuch – UTB GmbH; Auflage: 8 (6. April 2011). 357 S.
10. Агафонова А. С. К вопросу о классификации реалий научной фантастики и способах их перевода. Молодой ученый. 2015. № 17 (97). С. 599-601.
11. Henschelmann Käthe. Technik des Übersetzens: Französisch-Deutsch. Quelle & Meyer, Heidelberg 1980, ISBN 3-494-01018-8.
12. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. Международные отношения, 1980. С. 11-20.

Mukataieva Ya. Words-realities as a type of unprecedented vocabulary and their translation

Summary. The article is devoted to the analysis of reality words in German-language discourse, various approaches to the interpretation of the concept of “word-reality” in linguistics and in translation aspects are considered. It is noted that linguists consider the words-realities to be a kind of unprecedented vocabulary, and such definitions as “barbarism”, “exoticism”, “lacuna”, “ethnographic words” and others explain the phenomenon of unprecedented vocabulary to some extent, but most of all the term “reality” is suitable to refer to this type of lexemes. The scientific research analyzes the areas and conditions of use for certain lexemes and their adequate translation into other languages, in particular from German into Ukrainian. It is found out that different scientists interpret the concept and the meaning of vocabulary of this type in their own way. The article analyzes the classification of words-realities, and proves that in the theory of translation the best way to group realities is through distribution by the thematic features. In order to systematize reality words, their semantic basis and stylistic coloring are first determined which are compared with the lexical-semantic system of another language. It was determined that “reality words” should be considered as words that denote objects or phenomena related to the history or culture, economy, or to a life of a country of the language under study, which are completely or partially different from the lexical concepts and words of the language they are translated into.

It was found out that in the fantasy world reality words can have a context independent of the nationality of the author of the work, however, in many fictional fairy-tale realities, a pronounced national specificity of a certain people and its culture is traced. That is why the reproduction of realities can be considered to be not only as a linguistic action, but also as a cultural action, because different cultures collide in the process of translation. It is the transfer of color when translating reality words from one language into another one that poses the main problem of the translator while working with this type of unprecedented vocabulary.

Key words: reality words, unprecedented vocabulary, quasi-realities, place names, charactonisms.

*Саєнко Н. В.,**доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов**Харківського національного автомобільно-дорожнього університету**Созикіна Г. С.,**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов**Харківського національного автомобільно-дорожнього університету**Новікова Є. Б.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов**Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*

ПОТЕНЦІАЛ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ В СФЕРІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. Швидке поширення сучасних інформаційних технологій сприяє збільшенню виробництва та розповсюдженню аудіовізуальної продукції, що використовується для різних сфер діяльності людини, зокрема для вивчення мов і культур. У статті подано визначення аудіовізуального перекладу як передачі вербальної мови в аудіовізуальних медіа. Зазначено, що останнім часом інтерес до аудіовізуального перекладу радикально змінився через глобалізаційні процеси, які вимагають культурної пристосованості осіб, що вступають у міжнародні відносини. Проаналізовано характерні особливості аудіовізуального перекладу, виявлено його новітні форми, що з'явилися з розвитком інформаційно-комп'ютерних технологій, а також потенціал аудіовізуального перекладу у сфері міжкультурної комунікації. Простежено етапи становлення аудіовізуального перекладу, починаючи з появи німого кіно і до теперішнього часу. Підкреслено призначення аудіовізуального перекладу долати мовні бар'єри в усьому світі для завоювання нової аудиторії. Представлена загальна класифікація аудіовізуального перекладу, в якій виділено два основних типи: субтитри та дублювання. Схарактеризовані різновиди субтитрів як загального терміну, що використовується для позначення широкого спектру письмових операцій на екрані. Зазначені як традиційні види дублювання, а саме дубляж, голос за кадром, дикторський супровід, аудіо опис, вільні коментарі, так й інноваційні форми, що з'являються з розвитком інформаційних технологій, наприклад, фандаби. Наголошено, що сучасні можливості аудіовізуального перекладу розширюють межі його використання для просування багатомовності та мультикультуралізму в країнах з різноманітними та неоднорідними спільнотами. Вказано на новизну та відмінність деяких сучасних підходів до навчання мов із використанням аудіовізуального перекладу, зокрема описано переваги озвученого паралельного перекладу для засвоєння великих обсягів культурологічного матеріалу. Закцентовано на важливості локалізації у сфері перекладу аудіо- та відеопродукції. Зазначено, що в галузі викладання іноземної мови культурологічного спрямування, локалізація повинна здійснюватися з урахуванням мовного рівня учнів та загальної ерудиції цільової аудиторії.

Ключові слова: аудіовізуальний переклад, субтитри, дублювання, цифрові технології, міжкультурна комунікація.

Постановка проблеми. Одним з важливих напрямів технічного прогресу є значне збільшення виробництва та розповсюдження у всьому світі аудіовізуальної продукції, що використовується для роботи, дозвілля, збору інформації та, останнім часом, для вивчення мови. Зображення, образи мають вирішальне значення в нашому повсякденному житті, оскільки ми дійсно оточені екранами різноманітних форм та розмірів. Телевізори, кінотеатри, комп'ютери та мобільні телефони – це традиційні атрибути сучасного соціального середовища, значною мірою заснованого на всюдисутності зображення.

Аудіовізуальний переклад (АВП) як сучасний напрямок у лінгвістиці швидко розвивається через вдосконалення цифрових технологій, істотно впливаючи на популяризацію іноземних мов та культур, головним чином завдяки продукуванню із супроводом або дубляжем, або субтитрами. АВП визначають як передачу вербальної мови в аудіовізуальних медіа і, як правило, використовують як загальний термін на позначення «екранного перекладу», «мультимедійного перекладу», «мультимодального перекладу» або «перекладу фільмів» [1]. АВП, як стверджує Д. Діас Синтас [2], вже багато років існує в професійній практиці, а з 1990-х років набув популярності через поширення аудіовізуальних матеріалів у нашому суспільстві. Завдяки зростаючому інтересу дослідників до АВП за останні два десятиліття ця сфера визнана однією з тих, що найбільш швидко розвиваються в галузі перекладознавства.

Останнім часом інтерес до АВП радикально змінився через відкриття кордонів і глобалізаційні процеси, які стосуються практично всіх аспектів професійного та особистого життя людей. Успіх міжкультурної комунікації багато в чому визначається культурною пристосованістю осіб, що вступають у міжнародні відносини: їхньою толерантністю, гнучкістю, здатністю цінувати переконання інших, і, зрозуміло, володінням іноземними мовами, в першу чергу, мовами міжкультурного спілкування. Для всієї світової освіти останні десятиліття характерно зростання інтересу до проблем культури та культурного регулювання колективного та особистого життя людей, що пов'язано з численними історичними та соціально-культурними

причинами, твердженням мультикультурної постіндустріальної цивілізації, пошуком засобів «культурної адаптації» [3] людини до досягнень техногенного світу та інформаційної цивілізації.

Використання як традиційних, так й інноваційних форм АВП може відчутно сприяти розвитку навичок міжкультурної комунікації, якщо повною мірою реалізувати його потенціал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням аудіовізуального перекладу займалися такі лінгвісти й перекладачі, як І. Алексеева, М. Бахтін, Д. Діас Синтас, А. Козуляев, Д. Лертола, Ю. Найда, А. Орейро, П. Палажченко, А. Чужакін, Ф. Шауме та інші. За останні роки в Україні з'явилась низка досліджень (В. Конкульовський, Т. Лукьянова, Т. Малкович, А. Мельник, О. Орехова, Ю. Плетенецька, О. Полякова), в яких розкриваються різні аспекти аудіовізуального перекладу, зокрема його потенціал як засіб міжмовної адаптації. Проте можливості АВП в міжкультурній сфері потребують додаткового дослідження й вивчення.

Метою статті є аналіз характерних особливостей аудіовізуального перекладу, виявлення новітніх форм АВП з розвитком інформаційно-комп'ютерних технологій, а також дослідження його потенціалу у сфері міжкультурної комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Надзвичайну популярність екранних образів та актуальність АВП підкреслює відомий у цій галузі вчений Д. Діас Синтас [2], який акцентує на тому, що ми бачимо екрани всюди: вдома, на роботі, в громадському транспорті, бібліотеках, барах, ресторанах, музеях та кінотеатрах. Саме тому ми витрачаємо чимало часу на перегляд цих екранів та прослуховування аудіовізуальних програм для виконання своєї роботи, розвитку професійної та академічної кар'єри, отримання задоволення від дозвілля та пошуку інформації. Отже, із впевненістю можемо говорити про всюдисутність зображень у наш час, які істотно впливають на нас через екран.

Простежуючи етапи розвитку АВП, дослідник зазначає [2], що слово стало невід'ємним союзником зображення наприкінці 20-х років минулого століття, коли німе кіно перетворилося на звукове, а переклад став імперативом, оскільки дистриб'юторські компанії, головним чином із США, мали подолати мовні бар'єри у всьому світі для завоювання нової аудиторії. При цьому проблема мови була присутня в кіноіндустрії з самого початку її розвитку. Оскільки кіно набувало більшої популярності, глядачі з різних країн хотіли не лише бачити, а й чути своїх улюблених зірок та розуміти, про що вони говорять. Кінокомпанії почали побоюватися, що їхні доходи скорочуватимуться, якщо вони не зможуть знайти прийнятний спосіб перекладу своєї продукції іншими мовами. Багатомовні версії, субтитри та дубляж стали першими методами, використаними для подолання мовного бар'єру, після яких з'явилися й інші.

Поєднання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій із новими професійними практиками перекладу нарешті дозволило забезпечити доступ соціальних груп із певними фізичними вадами до інформації та розваг, закріпивши роль АВП як інструменту соціальної інтеграції [3].

Мультимедійна природа аудіовізуальних програм дозволяє поєднувати акустичні та візуальні канали, що разом із вербальним та невербальним вимірами комунікації призводить до чотирьох основних елементів, що визначають аудіовізуальний текст та закладають основу його семіотичної текстури [4]:

- 1) акустико-вербальний: діалог, монолог, пісні, голос за кадром;
- 2) акустико-невербальний: партитура, звукові ефекти, шуми;
- 3) візуально-невербальний: зображення, фотографія, жести;
- 4) наочно-вербальний: вставки, банери, листи, екранний текст, газетні заголовки.

Загалом, всі різновиди АВП можна розділити на два основних типи: субтитри (процедура передачі писемної мови) та дублювання (процедури передачі усної мови). Субтитри є загальним терміном, що використовується на позначення широкого спектру письмових операцій на екрані, зокрема «міжмовні субтитри, субтитри для глухих і слабочуючих, інтертитри, анотації або текстові блоки-бульбашки» [5]. Субтитри, за звичай, поділяють на міжмовні (письмовий переклад усного тексту) або внутрішньомовні (стисла транскрипція усного тексту). У свою чергу міжмовні субтитри бувають стандартними (усний текст іноземною мовою перекладено письмовою рідною мовою) та зворотні (усний текст рідною мовою перекладено письмовою рідною мовою). Подекуди субтитри та їхні різновиди розрізняють за місцем розташування на екрані. Зокрема власне субтитри традиційно з'являються як письмовий текст цільовою мовою на екрані, де демонструється фільм в оригінальній версії, таким чином, щоб субтитри приблизно збігалися з діалогами кіноакторів; суртитри (особлива форма субтитрів для театральних та оперних постановок) зазвичай проєктуються на екран, розташований над сценою на авансцені, щоб глядачі в залі могли стежити за спектаклем чи оперою та водночас їх читати; субтитри для глухих і слабочуючих (ще один спосіб перекладу, який використовується для того, щоб люди з порушеннями слуху могли долучитися до перегляду відео продукції) з'являються на екрані одночасно з їхнім вимовлянням.

Дублювання охоплює як традиційні види, такі як дубляж, голос за кадром, дикторський супровід, аудіо опис, вільні коментарі [1], так й інноваційні форми, що з'являються з розвитком інформаційних технологій. Наприклад, у тих випадках, коли звукові доріжки замінюються або додаються до вихідного тексту, такі класичні режими, як дубляж, голос за кадром і вільний коментар тепер можуть доповнюватися новими видами, такими як фандаби, аудіо описом для сліпих або слабозорих або дубляжем у відеоіграх [6]. Дубляж, найпоширеніший вид дублювання, містить переклад та синхронізацію сценарію аудіовізуального тексту, який потім виконується акторами під керівництвом режисера дубляжу та, якщо можливо, враховуючи поради консультанта-лінгвіста.

Режим «голос за кадром» здійснюється шляхом трансляції звукової доріжки із записом оригінального діалогу одночасно з доріжкою із перекладом. Звукорежисер зменшує гучність оригінальної звукової доріжки й збільшує гучність дубльованої доріжки, щоб вихідний текст був менш чутним на задньому плані, ніж перекладений текст. Цей режим ще називають напівдубляж, коли гучність оригінального тексту зменшується, і на перший план виходить голос читача перекладу. Таке поєднання реалізму (збереження оригінального звуку на оригінальному акустичному тлі) і перекладу вихідного тексту майже повністю робить напівдубляж найбільш влучним для перекладу інтерв'ю, документальних фільмів та інших телевізійних програм, які не вимагають синхронізованого руху губ. Наразі напівдубляж використовується також при перекладі художніх фільмів для невеликих ринків Європи й Азії, оскільки цей спосіб є набагато дешевшим, ніж дублювання [7].

Багато лінгвістів називають розширеним дубляжем читання закадрового дикторського тексту. В основі цього методу лежить короткий переказ оригінальної мови в повній відповідності до сценарію, який є повністю синхронізованим, щоб уникнути порушень візуальної структури фільму або телепрограми. Повною протилежністю цьому способу аудіовізуального перекладу є вільний коментар, коли голоси коментаторів або ведучих накладаються на оригінальний звук. Така форма зазвичай використовується під час перекладу важливих трансляцій спонтанного характеру, зокрема на кінофестивалях, де обмеження часу й бюджету не дозволяють використовувати більш складні форми передачі усних або письмових повідомлень. У таких випадках перекладач може перекласти фільм, навіть не ознайомившись попередньо зі сценарієм, озвучуючи весь акторський склад самостійно. Цей режим перекладу може бути адаптований до потенційної аудиторії програми, беручи до уваги її інтелектуальні можливості та рівень освіти.

Синхронний переклад фільмів – це маловикористовуваний вид АВП, який майже став архаїчним, оскільки в цьому режимі фільм перекладає перекладач, що є присутнім у кінотеатрі або місці, де відбувається показ фільму, і через мікрофон, підключений до динаміків, перекладає та озвучує голоси кіноакторів.

Фандаби – це аматорські дубляжі телесеріалів, мультфільмів та трейлерів до фільмів, які ще не вийшли у прокат у країні рідної мови. Фандаби зазвичай роблять любителі цих жанрів; вони завантажують тексти фільмів з Інтернету та, використовуючи програму редагування цифрового звуку, видозмінюють або видаляють звукову доріжку вихідного тексту, а також записують та вставляють дубльовану версію, яку вони записують вдома за допомогою мікрофона.

Аудіо опис для сліпих і слабозорих – це вид перекладу, призначений для забезпечення доступності до кінопродукції людей з обмеженими зоровими можливостями. У цьому режимі, як правило, знаходять ділянки фільму, в яких відсутні діалоги, фонограма або спецефекти, що мають відношення до сюжету, і вставляють нову фонограму, на якій закадровий голос (закулісний коментар, заздалегідь записаний голос, накладений на фільм або відео) описує те, що відбувається на екрані. Це описання містить деталі декорацій, те, як одягнені персонажі, їхні дії, жести тощо, що дозволяє сліпим або слабозорим глядачам стежити за сюжетною лінією, надаючи зв'язність діалогам протягом усього фільму [5].

Хоча априорі, як вважає Діас Синтас [2], всі ці різновиди однаково важливі з погляду комунікації, реальність така, що візуально-невербальний елемент, тобто зображення, має очевидно більшу вагу, ніж слово, принаймні у виробництві популярних блокбастерів, які демонструються у всьому світі. Не дивно, що ми говоримо про «глядача», а не про «читача» чи «слухача» фільмів.

Проте сьогодні ситуація змінюється на краще, і сила слова набуває все більшого визнання. Креативне письмо та написання сценаріїв – це розквітаючі види діяльності, що сягають корінням у кіноіндустрію, які також знаходять своє застосування у сфері освіти. «Телебачення на ходу» також поширюється завдяки мобільними технологіями та популярності подкастів, тобто медіафайлів та програм у цифровому форматі, які розповсюджуються через Інтернет для відтворення на телефонах та комп'ютерах. Ця повсюдна присутність образу і слова в суспільстві спричиняє необхідність перекладу

аудіовізуальної продукції іншими мовами, що і було основним призначенням АВП як засобу забезпечення повного розуміння програми, що спочатку була зафільмована іншою мовою. Але сучасні можливості АВП розширюють межі цього основного призначення. Завдяки своїм численним варіантам, АВП може використовуватися для просування багатомовності та мультикультуралізму в країнах з різноманітними та неоднорідними спільнотами [2], що є особливо актуальним на сьогодні, коли ефективно навчання іноземної мови спрямовано не лише на досягнення високого рівня володіння мовою, а й на формування соціокультурної компетентності тих, хто її вивчає.

У сучасних суспільствах висококваліфіковані фахівці ведуть, як правило, мобільний спосіб життя. Вони часто виїжджають за кордон, можуть довго працювати в інших країнах, де є попит на їхній професіоналізм. Це нова категорія людей, так званих «громадян світу», або людей «поза націями». Таким професіоналом можна стати, володіючи іноземною мовою в найширшому культурному контексті. Крім того, проблема вивчення культур та мов особливо загострилася в останні кілька років в умовах «кризи біженців» в Європі, зростання ризику можливих терактів, труднощів адаптації мігрантів до нових соціокультурних умов.

Міжкультурна діалогічність відіграє провідну роль у сучасному перекладознавстві, оскільки переклад розглядають в аспекті концепції культурного трансферу. Із цієї позиції переклад – це не лише перенесення інформації з однієї мови на іншу, а й обмін культурними цінностями [8, с. 313]. В умовах міжкультурної комунікації зрозуміти, засвоїти й розкрити своєрідність іншої культури можна лише через діалог, який здійснюється за допомогою перекладу. Основним результатом комунікації є взаємне розуміння, тому перекладу приділяється така серйозна увага. У процесі культурної інтеграції, глобалізації та стрімкого розвитку цифрових технологій у галузі засобів масової інформації перед перекладачами ставляться нові завдання. Одним із таких завдань є глибоке вивчення різних видів АВП, який до недавнього часу поступався в дослідженнях традиційним видам перекладу [9, с. 31].

Новизною та відмінністю деяких сучасних підходів до навчання мов з використанням АВП є те, що при розробці певного курсу передбачається широке використання рідної мови на відміну від використання лише іноземної, що ґрунтується на поглядах В. Буцкама і Дж. Колдуела [10]. Один із варіантів такого підходу – це озвучений паралельний переклад, коли студенти отримують двомовний сценарій, а також відео- та аудіо-записи нових слів та фраз, що становлять тексти обома мовами, для позакласного самостійного вивчення. Лексика до текстів і самі тексти розміщуються на екрані паралельно їхньому перекладу. Матеріал прослуховується одночасно із зоровою опорою, повторюється в паузах за диктором, а в аудиторії відпрацьовується та закріплюється у творчих чи проблемних завданнях. Методом паралельного перекладу, ефективність якого поки що недооцінена, користуються майже всі поліглоти. У сучасному аудіовізуальному супроводі цей метод можна використовувати для засвоєння великих обсягів культурологічного матеріалу.

Не менш важливе питання у сфері перекладу аудіо-, відеопродукції стосується локалізації в широкому сенсі цього поняття [9]. Стосовно перекладу мультимедійної продукції зазвичай під локалізацією розуміють адаптацію тексту, виходячи з реалій, ментальності, ураховуючи сленг, традиції, звичай

та інші особливості мовної спільноти, для якої призначений переклад. При адаптації в цільовій аудиторії має формуватися відчуття природності аудіо-, відеоматеріалу, має складатися враження, що матеріал готували спеціально для цієї аудиторії, а не просто надали перекладений фільм, ролик або будь-який інший продукт іншої країни. Матеріал повинен бути повністю адаптований під місцевий колорит і традиції, щоб уникнути конфузів і непорозуміння. При локалізації необхідною умовою є обізнаність перекладача-локалізатора про всі культурні особливості країни, ментальність, традиції, а також про законодавство, яке може накладати певні обмеження на переклад [9, с. 33]. Крім цього, перекладачеві необхідно впевнено оперувати навичками локалізації іншомовного аудіовізуального матеріалу за допомогою міжмовної передачі елементів його лінгвістичної системи з урахуванням лінгвокультурологічних, емоційних та ритмічних особливостей [11]. У галузі викладання іноземної мови культурологічного спрямування локалізація повинна здійснюватися з урахуванням мовного рівня учнів та загальної ерудиції цільової аудиторії.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Отже, існує два основних макрорежими аудіовізуального перекладу: субтитри та дублювання. Субтитри – це найшвидший, найдоступніший та найдешевший спосіб адаптації відеопродукції, а також інших відеоматеріалів. Матеріали, перекладені за допомогою субтитрів, несуть й освітню функцію, оскільки можуть використовуватись як ресурс для вивчення іноземних мов, оскільки можливість чути неадаптовані діалоги є чудовою нагодою для вдосконалення мовної підготовки. Збереження автентичності оригінальної продукції та економія часу виступають головними факторами, адже субтитри – найперший переклад, який з'являється в мережі під час виходу нового фільму або серіалу. Дублювання – це складний процес, що є не лише мовним, а й культурним, технічним та мистецьким, коли командна робота надзвичайно важлива для досягнення високої якості кінцевого продукту.

Проте, кожен тип аудіовізуального перекладу має велике значення з погляду ознайомлення цільової аудиторії з культурою або подіями, що відбуваються в країні вихідної мови. Крім цього, як перекладачу, так і викладачу іноземної мови необхідно впевнено оперувати навичками локалізації іншомовного аудіовізуального матеріалу з урахуванням лінгвокультурологічних особливостей аудиторії.

Загалом, АВП залишається перспективною сферою дослідження, оскільки нові цифрові технології та Інтернет сприяють подальшому розповсюдженню аудіовізуальної продукції та надають можливість активного використання доступного аудіовізуального програмного забезпечення для потреб дозвілля, роботи й освіти.

Література:

1. Lertola J. From translation to audiovisual translation in foreign language learning. *Trans. Revista de traductologia*. No. 22. 2018. P. 185–202.
2. Diaz Cintas J. Audiovisual translation comes of age. *Between Text and Image : Updating research in screen translation*. Benjamins Translation Library, 2008. P. 1–9. DOI : 10.1075/btl.78.02dia.
3. Флиер А. Я. Культурология для культурологов : учеб. пособие для магистрантов и аспирантов, докторантов и соискателей, а также для преподавателей культурологии. Москва : Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2002. 492 с.

4. Delabastita D. Translation and mass-communication : Film and T.V. translation as evidence of cultural dynamics. *Babel*. No. 35 (4), 1989. P. 193–218. DOI : 10.1075/babel.35.4.02del
5. Lertola J. Audiovisual translation in the foreign language classroom : applications in the teaching of English and other foreign languages. *Research-publishing.net*, 2019. 94 p.
6. Chaume F. The turn of audiovisual translation. New audiences and new technologies. *Translation spaced*. No. 2. 2013. P. 105–123. DOI : 10.1075/ts.2.06cha.
7. Скоромыслова Н. В. Теоретический аспект перевода художественных фильмов. *Вестник МГОУ*. 2010. Серия : Лингвистика. С. 153–156.
8. Петрушко-Виданкевич И. Перевод как культурный трансфер: репутация советской культуры в послевоенной Хорватии. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/perevod-kak-kulturnyy-transfer-reputatsiyasovetskoy-kulturny-v-poslevoennoy-horvatii>.
9. Слісєєва С. В. Аудіовізуальний переклад як один із аспектів процесу євроінтеграції. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2021. Серія : Філологія. Журналістика. Т. 32 (71). № 2. Ч. 2. С. 30–36. DOI : <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-2/06>.
10. Butzkamm W., Caldwell J. A. W. *The Bilingual Reform : A Paradigm Shift in Foreign Language Teaching*. Tübingen : Narr, 2009. 260 p.
11. Конкульовський В., Возник Н. Субтитрування як один з видів аудіовізуального перекладу. *Наукові записки*. Серія : Філологічні науки. Вип. 187. С. 634–639. DOI : <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.100>.

Saienko N., Sozykina G. Novikova Ye. The potential of audiovisual translation in the sphere of cross-cultural communication

Summary. The rapid spread of modern information technology is increasing the production and distribution of audio-visual products used in various fields of human activity, including learning languages and cultures. The article defines audiovisual translation (AVT) as the transmission of verbal language in audiovisual media. It is noted that recently the interest in AVT has changed radically in connection with globalization processes that require cultural adaptation of persons involved in international relations. The characteristic features of audiovisual translation are analysed and the newest forms of AVT in connection with the development of information and computer technologies, as well as its potential in the field of intercultural communication are identified. The stages of the AVT formation, from the appearance of silent cinema to the present day, are traced. The purpose of AVT is to overcome language barriers around the world in order to gain new audiences. The general classification of AVT into two main types is presented: subtitles and revoicing. Varieties of subtitles are characterized as a general term used to denote a wide range of writing operations on the screen. Both traditional types of revoicing are mentioned, such as dubbing, voice-over, narration, audio description, free commentary, and innovative forms that appear with the development of information technology, such as fandabs. It is emphasized that the current possibilities of AVT expand the limits of its use to promote multilingualism and multiculturalism in countries with diverse and heterogeneous communities. The novelty and distinctive features of some modern approaches to language learning with the use of AVT are pointed out, in particular, the advantages of sounded parallel translation for mastering large volumes of culture-related material are described. The importance of localization in the field of translation of audio and video products is emphasized. It is noted that in the field of teaching culture-related material in a foreign language, localization should mean taking into account the language level of students and the general erudition of the target audience.

Key words: audiovisual translation, subtitles, revoicing, digital technologies, cross-cultural communication.

*Усаченко І. В.,**старший викладач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили**Мартиросова А. С.,**студентка кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ АВТОРСЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ

Анотація. У статті розглянуто і уточнено поняття авторського неологізму як важливої складової художніх текстів жанру фентезі, надано класифікацію авторських неологізмів, досліджено особливості перекладу авторських неологізмів у романі Крістофера Паоліні «Ерагон», визначення способів їх перекладу, а також встановлення основних проблем, що виникають під час перекладу авторських неологізмів в художніх творах жанру фентезі, серед яких неможливість передати семантичне навантаження авторських неологізмів мовою перекладу; наявність в тексті оригіналу неологізмів, що походять з артанлів, які не несуть семантичного навантаження; бажання перекладача спростити та адаптувати текст перекладу для цільової аудиторії і вживання такого способу, як нульовий переклад.

Стаття надає детальний аналіз прикладів перекладу авторських неологізмів (на основі твору К. Паоліні «Ерагон» та українського і російського варіантів перекладу). Авторами виділено і описано способи перекладу авторських неологізмів, серед яких найбільш уживаними стали адаптивне транскодування, калькування, транслітерування, пошук еквіваленту, транскрибування, нульовий переклад, а непродуктивними способами перекладу стали способи смислового розвитку, генералізації значення, конкретизації, контекстуальної заміни, змішаного транскодування, пошуку варіантного відповідника, смислової диференціації та змішаний (транскодування + пошук еквіваленту).

Автори доходять висновку, що переклад авторських неологізмів (особливо художній) є одним із найскладніших видів перекладу через те, що під час перекладу авторських неологізмів як з української мови на іноземну, так і навпаки, базових навичок перекладача недостатньо. Переклад авторських неологізмів не можна здійснити якісно, якщо перекладач не розуміє значення слова або словосполучення, не знає особливостей їх перекладу і в деяких випадках – етимологію слова. Художні тексти та авторські неологізми у них мають бути якісно перекладеними і нести в собі емоційний та асоціативний посил, яких автор заклав у них, бо інакше такий переклад втрачає свою художню цінність.

Ключові слова: авторський неологізм, способи перекладу, проблеми перекладу, фентезі, індивідуальний перекладацький стиль.

Постановка проблеми. В умовах постійного розвитку сучасних технологій у багатьох сферах життя – технічній, медичній, економічній, культурній, політичній тощо – майже кожного дня виникають нові та зникають старі слова та їх значення. Поява неологізмів ставить перед фахівцем складну

задачу – перекласти їх правильно і зберегти при цьому їх семантичне навантаження. Як правило, авторські неологізми розглядаються на матеріалі літературних творів, оскільки їх там легше за все відслідкувати, а також через те, що авторський словотвір має місце, перш за все, у художньому творі. Особливу увагу слід приділяти авторським неологізмам у літературі жанрів фентезі, фантастики та наукової фантастики. Саме в цих жанрах авторські неологізми відіграють найважливішу роль і часто охоплюють широкий шар лексики: від назви конкретних дій і предметів, які у реальному світі вже мають свою власну назву, до найменування вигаданих автором речей, подій, місць та персонажів. Крім того, в художніх текстах авторські неологізми мають складну задачу: вони повинні навіювати певні асоціації, які автор намагався створити, використовуючи вже відомі нам семантичні одиниці.

Дослідження є актуальним, тому що в умовах глобалізації суспільства та розвитку літератури лексика англійської мови постійно поновлюється, жанр фентезі у літературі розвивається дуже стрімко і стає популярним у всьому світі, а по мотивах книг знімають фільми та серіали, використовуючи оригінальну лексику. При цьому, авторські неологізми майже не реєструються в словниках, через що навіть професійному та досвідченому перекладачеві може бути важко зрозуміти сенс нового слова, яке слід перекласти. Зважаючи на важливість міжнародної комунікації в сфері літератури та культури, особливу цінність становить питання адекватного перекладу англомовних художніх творів в інше культурне середовище з адекватною передачею смислового навантаження та збереженням домінуючих та другорядних функцій у перекладеному тексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою для вивчення питання авторських неологізмів та їх перекладу стали праці таких дослідників, як І. Бугулов, Л. Верба, О. Заботкіна, Ю. Зацний, В. Карабан, В. Левицький, Р. Міньяр-Белоручев, А. Ніколенко, М. Попова, С. Розен, О. Стишов, О. Суперанська, Г. Терехова.

Останнім часом в українській перекладознавчій парадигмі спостерігається поживлення наукових зацікавлень, направлених на дослідження авторських неологізмів в українському перекладі. Так, у контексті таких досліджень науковці зверталися до аналізу перекладу авторських неологізмів у художніх творах (А. Глуховська, О. Добринчук, Т. Кушнірова, А. Просіна, А. Рева, Г. Сидорук, Л. Станіславова, В. Страх, М. Цоцинець).

Мета статті – дослідити особливості перекладу авторських неологізмів у художньому творі, визначити способи їх перекладу, а також встановити основні проблеми, що виникають під

час перекладу авторських неологізмів в художніх творах жанру фентезі.

Матеріалом дослідження є англomовний роман Крістофера Паоліні «Ерагон» та його український та російський переклади, які виконали Ігор Бондар-Терещенко та Ірина Тогоєва відповідно.

У дослідженні використано методи порівняльного аналізу, систематизування, суцільної вибірки.

Виклад основного матеріалу. Авторські неологізми, або як їх ще називають okazіоналізми, – це неологізми, які зазвичай зберігають за собою авторство і не переходять до активного шару лексики суспільства. Серед авторських неологізмів дуже часто з'являються дієслова та власні назви. На думку М. Попової, okazіоналізм – це незвичне, експресивно-забарвлене слово, яке по-новому, оригінально називає предмети, явища дійсності. Воно утворене із порушенням законів словотворення чи мовної норми; існує лише в первинному контексті, в якому воно виникло, має свого автора і характеризується такими ознаками: належність до мовлення; залежність від контексту; одноразовість і нерегулярність використання; ненормативність; незвичність і новизна; експресивність; індивідуальна належність [1].

Є. Розен стверджує, що слова, створені поетами та письменниками, що не покинули рамки конкретного тексту, не фіксуються у словниках, оскільки вони представляють собою не лише спосіб самовираження авторів, але і адресовані зовні; для читача ці слова мають значення в літературно-художньому відношенні і в змістовному плані [2, с. 12-13].

Часто авторські неологізми зрозумілі читачеві, так як вони будуються звичайним, відомим способом, за відомою моделлю чи по аналогії з загальновідомими словами, але сенс їх формується контекстом.

Авторські неологізми у текстах виконують такі функції, як номінативна (позначення нових або ще не названих предметів, понять, реалій або явищ) та стилістична (надання тексту урочистості, емоційності, піднесеного звучання, естетичний вплив на читача). Крім того, авторські неологізми, виконують ще і асоціативну функцію (особливо в художніх творах): через них автори часто намагаються передати якусь явну або неявну інформацію, яка повинна сприяти створенню та розвитку літературних образів, тем або мотивів.

Щодо видів авторських неологізмів, у дослідженні ми використали доповнену нами класифікацію О. Суперанської: 1. топоніми (макротопоніми; макротопоніми; ороніми; спереоніми; хороніми (адміністративні хороніми, природні хороніми); урбаноніми (агороніми, годоніми, ойкодомоніми, понтоніми); дромоніми; ойконіми (астіоніми, комоніми); гідроніми (гелоніми, ліммоніми, океаноніми, пелагоніми, потамоніми); інсулоніми; агрооніми; дрімоніми; екзоніми); 2. антропоніми (прізвища; андроніми (або маритоніми); матроніми; патроніми; мононіми; псевдоніми; криптоніми; ергоніми; етніоніми; катойконіми; лінгвоніми; акроніми; фіктоніми; еклезіоніми); 3. зооніми (кіноніми; феліноніми; гіппоніми); 4. фітоніми; 5. хрононіми (геортоніми); 6. анемоніми; 7. астроніми; 8. космоніми; 9. теоніми (агіоніми; епоніми; міфоніми); 10. хрематоніми (фалероніми; корабоніми; гастроніми; товароніми; нумізоніми); 11. ідеоніми (артіоніми; імажоніми; музиконіми; сценоніми; фільмоніми; біблїоніми); 12. фразеоніми [3, с. 98-102, 148-214, 287-291].

Авторські неологізми грають важливу роль у текстах, бо вони передають читачеві певний семантичний зміст, що вклав

у них автор, позитивну або негативну конотацію та стилістичну забарвленість.

Переходячи до питання перекладу авторських неологізмів, можемо стверджувати, що вони погано піддаються перекладу, тому що автор як творець нової лексики намагається через нове слово передати відношення, емоції та відчуття людини до предмету або явища. Це і зумовлює підвищений інтерес до проблеми перекладу авторських неологізмів. Як правило, авторські неологізми розглядаються в художньому творі, бо вони функціонують, в першу чергу, саме там.

При перекладі авторського неологізму як безеквівалентної лексики, перекладачеві спочатку потрібно зрозуміти його значення. Тому в процесі перекладу виділяють два етапи: з'ясування значення слова у контексті; передача цього слова засобами мови перекладу.

Переклад безеквівалентної лексики – це завжди частина великої і важливої проблеми передачі національної та історичної самобутності нації, яка сягає самого зародження теорії перекладу як самостійної дисципліни. Безеквівалентна лексика належить до найменш вивчених лінгвістичних одиниць, а тому її переклад завжди становить велику складність [4, с. 106].

Переклад не може стати точним аналогом оригіналу, через це головна задача перекладача – створити текст, максимально наближений до оригіналу за структурним, семантичним та асоціативним навантаженням. Для перекладу будь-якого тексту (в тому числі художнього) необхідно використовувати перекладацькі трансформації.

Щоб зробити наш аналіз більш якісним та доповненим, ми вирішили використати класифікацію способів перекладу авторських неологізмів В. Карабана, яка включає: 1) словникові відповідники або пошук еквіваленту; 2) вибір варіантного відповідника; 3) транскодування (транскрибування, транслітерування, змішане транскодування, адаптивне транскодування); 4) калькування; 5) контекстуальна заміна (сміслова диференціація, конкретизація, генералізація значення, антонімічний переклад); 6) смисловий розвиток; 7) антонімічний переклад (негативація, позитивація, анулювання двох наявних у реченні негативних семантичних компонентів), 8) описовий переклад [5, с. 301-324].

Вигаданий світ, а також повна свобода автора щодо його створення наражають перекладача літератури фентезі на неабиякі труднощі. Роман Крістофера Паоліні пронизаний декількома сотнями неологізмів, які в деяких випадках можуть бути складними для перекладу навіть досвідченому перекладачеві з багатим словниковим запасом та багатими знаннями не тільки в перекладознавстві, адеже деякі з них є не досі зрозумілими або записані взагалі на артлангу. Слід також зазначити, що в світі Крістофера Паоліні існує не одна спільна для всіх персонажів та істот мова, а декілька. Часто в книзі можна зустріти оніми, що походять з однієї з цих мов. Нажаль, автор не розробив жодної лінгвістичної системи, тому такі оніми часто перекладаються транслітерацією, транскрибуванням та адаптивним транскодуванням, і через це майже губиться семіотичне значення слова, якщо воно було присутнє в англійській мові.

Неологізми у романі «Ерагон» раніше не розглядалися дослідниками окремо, але розглядалися неологізми з інших книг жанру фентезі, і для них було створено декілька класифікацій. На нашу думку найбільш зручно розглядати авторські неологізми К. Паоліні за допомогою розділення їх на види

та підвиди (антропоніми, топоніми, фітоніми тощо), як це зробив, наприклад, О. Сеньків [6].

Щоб повністю розуміти особливості перекладу авторських неологізмів, проаналізуємо їх переклад з англійської мови на українську та російську та розглянемо способи їх перекладу.

Дослідження класифікаційної приналежності та перекладу авторських неологізмів у творі Крістофера Паоліні «Ерагон» у нашій статті виконаний на основі оригіналу твору [7], українського перекладу роману Ігора Бондар-Терещенко [8] та російського перекладу Ірини Тогоєвої [9].

Тож, першим кроком практичної частини дослідження був аналіз оригінального тексту, в якому методом суцільної вибірки нами було зафіксовано 201 авторський неологізм. Використовуючи класифікацію О. Суперанської, серед них ми виділили:

1) 64 таких, що відносяться до топонімів (32%), серед яких: 5 макротопонімів – *Alagaësia, Alalea, Palancar valley, Surda, The Empire*; 6 оронімів – *Beor Mountains, Mountain Utgard, Ristvak'baen, "Plase of Sorrow", Spine, The rock of Kuthian*; 3 адміністративні хороніми – *Dorú Areaba, Edoc'sil, "Unconquerable"*; 1 природний хоронім – *Hadarac Desert*; 4 урбаноніми – *"The Golden Globe", "The Green Chestnut", Vol Turin, The Endless Staircase*; 2 ойкодомоніми – *Farthen Dûr, Vault of Souls*; 18 акціонімів – *Aroughs, Belatona, Bullridge, Cantos, Ceunon, Dras-Leona, Ellesméra, Feinster, Gil'ead, Ilirea, Kuasta, Narda, Orthiad, Osilon, Teirm, Tronjheim, City-mountain, Urû'baen*; 6 комонімів – *Carvahall, Daret, Fasalofit, Inzilbêth, Therinsford, Yazuac*; 1 гідронім – *Igualda Falls*; 5 ліммонімів – *Isenstar, Kósta-mérna, Foot Pool, Leona, Wodark*; 5 потамонімів – *Anora, Beartooth, Ninor, Ramr, Toark*; 7 інсулонімів – *Beirland, Illium, Nia, Parlim, Sharktooth, Uden, Vroengard*; 1 дрімонім – *The forest Du Weldenvarden*.

2) 113 таких, що відносяться до антропонімів (56%), серед яких: 3 антропоніми, які ми не змогли віднести до жодного з підвидів – *Ergaz Carn, Marcus Tábor, Ohen the Strong*; 77 мононімів – *Acallamh, Ajihad, Albriech, Angela, Arya, Baldor, Beroan, Bid'Daum, Brand, Briam, Brom, Carsaib, Ceranor, Corgan, Dempton, Deynor, Dóndar, Dormnad, Durza, Elain, Eragon, Eridor, Faolin, Fredric, Fundor, Galbatorix, Galzra, Gareth, Garrow, Gashz, Gedric, Gertrude, Glenwing, Gretiem, Grieg, Haberth, Haeg, Helen, Heslant, Hírador, Horst, Hrothgar, Ingothold, Irnstad, Islanzadi, Ismira, Jeod, Jörmundur, Jura, Katrina, Laetri, Lenora, Marian, Martin, Merlock, Miremel, Morn, Morzan, Murtagh, Nasuada, Nuada, Opheila, Orík, Orrin, Risthart, Roran, Roslarb, Saphira, Selena, Shruikan, Sloan, Solembum, Tarok, Torkenbrand, Trevor, Valinor, Vrael*; 7 псевдонімів – *"Desert Rat", Argetlam, "Silver hand", Osthato Chetowä, The Mountain Sage, Togira Ikonoka, Cripple Who Is Whole*; 9 ергонімів – *Dragon Riders, Riders, The Shur'tugal, Du Vrangr Gata, "The Wandering Path", Dûrgrimst Irgientum, The Varden, Thirteen Forsworn, Twins*; 7 етнонімів – *Elfs, Knurla, Dwarves, Kull, Ra'zac, Urgals, Werecoats*; 1 лінгвонім – *Ancient language*; 4 фіктонімів – *Evan, Itrö Zhada, Neal, Ushnark the Mighty*; 5 екклезіонімів – *Helgrind, Dark Gates, Isidar Mithrin, Star Rose, Menoa tree*.

3) 6 зоонімів (3%), які є гіпонімами – *Birka, Brugh, Cadoc, Gildintor, Snowfire, Tornac*.

4) 2 фітоніми (1%) – *Delois, Seithr*.

5) 1 астронім (0,5%) – *Aiedail*.

6) 1 теонім (0,5%) який є міфонімом – *Shade*.

7) 9 хрематонімів (4,5%), серед яких: 3 хрематоніми, які ми не змогли віднести до жодного з підвидів – *Hirna, Volund,*

Zar'roc; 3 фалероніми – *Gedwey ignasia, The shining palm, The yawë*; 3 гастроніми – *Seithr oil, Skilna Bragh, Túnivor's Nectar*.

8) 4 ідеоніми (2%), серед яких: 2 музиконіми – *'Du Silbena Datia', 'The Sighing Mists'*; 2 біблїоніми – *Domia abr Wyrda, Dominance of Fate*; 1 фразеонім (0,5%) – *True name*.

В результаті першої частини практичного дослідження ми виявили, що найчисельнішими групами авторських неологізмів є топоніми та антропоніми (підвид мононіми), найменш чисельними групами є астроніми, теоніми та фітоніми. Хронімів, анемонімів, космонімів та фрезеонімів у матеріалі дослідження зафіксовано не було.

Другим кроком практичної частини нашого дослідження був аналіз українського переклад І. Бондар-Терещенко, в результаті якого ми виділили 204 варіанти перекладу авторських неологізмів К. Паоліні (деякі з них мали 2-3 варіанти перекладу).

Так, ми виявили, що найбільш продуктивними способами перекладу виявились транслітерування – 79 разів (38,7%) (*Surda* – Сурда, *Beor Mountains* – Гори Беор, *Mountain Utgard* – Гора Утгард); адаптивне транскодування – 38 разів (18,6%) (*Alagaësia* – Алагезія; *Alalea* – Алалея; *The rock of Kuthian* – Скеля Кутіан); транскрибування – 33 рази (16,2%) (*Aroughs* – Аруфс; *Ellesméra* – Елесмера; *Feinster* – Фейнстер); калькування – 17 разів (8,3%) (*City-mountain* – Місто-гора; *Palancar valley* – Паланкарська долина; *The Endless Staircase* – Нескінченні Сходи); нульовий переклад – 13 разів (6,4%) (*Cantos*; *Orthiad*; *Osilon*); пошук еквіваленту – 11 разів (5,3%) (*The Empire* – Імперія; *"Plase of Sorrow"* – Місце скорботи; *Spine* – Хребет).

Менш продуктивними способами перекладу виявились контекстуальна заміна – 5 разів (2,5%) (*Durza* – Смерк; *Grieg* – Хазяїн; *Thirteen Forsworn* – Тринадцять клятвoporушників); пошук варіантного відповідника – 2 рази (1%) (*Ancient language* – Прадавня мова; *Dominance of Fate* – «Вищість долі»); генералізація значення – 1 раз (0,5%) (*"The Golden Globe"* – «Золота Куля»); змішане транскодування – 1 раз (0,5%) (*Wodark* – Вуадарк); змішане транскодування + пошук варіантного відповідника – 1 раз (0,5%) (*Igualda Falls* – Води Ігуальди); конкретизація – 1 раз (0,5%) (*Vault of Souls* – Склеп Душ); смислова диференціація – 1 раз (0,5%) (*'The Sighing Mists'* – «Подих туманів»); смисловий розвиток – 1 раз (0,5%) (*Hadarac Desert* – Хадарацька Пустеля).

Проаналізувавши російський переклад І. Тогоєвої, що було третім кроком практичного дослідження, ми виділили 205 варіантів перекладу авторських неологізмів К. Паоліні (деякі з них мали 2-3 варіанти перекладу).

Ми виявили, що найбільш продуктивними способами перекладу були транслітерування – 83 рази (40,5%) (*Surda* – Сурда; *Mountain Utgard* – Гора Утгард; *Ristvak'baen* – Риствакбаен); транскрибування – 44 рази (21,5%) (*Spine* – Спайн; *Dorú Areaba* – Дору Ариба; *Cantos* – Кантос); адаптивне транскодування – 34 рази (16,6%) (*Alagaësia* – Алагейзія; *Alalea* – Алалія; *Beor Mountains* – Беорские горы); калькування – 19 разів (9,2%) (*Palancar valley* – Долина Паланкар; *City-mountain* – Город-гора; *Ohen the Strong* – Оген Могучий); контекстуальна заміна – 8 разів (3,9%) (*Vault of Souls* – Склеп Усопших; *Ceunon* – Кевнон; *Islanzadi* – Имиладрис); пошук еквіваленту – 8 разів (3,9%) (*The Empire* – Імперія; *"Plase of Sorrow"* – «Место печали»; *"Unconquerable"* – «Непобедимый»).

Менш продуктивними способами перекладу виявились змішане транскодування – 5 разів (2,4%) (*Carvahall* – Карвахолл;

Wodark – Воадарк; *Beartooth* – Беартуф); пошук варіантного відповідника – 2 рази (1%) (*Twins* – Двойники; *True name* – Истинное имя); описовий переклад – 1 раз (0,5%) (*The yawë* – Символ «йове»); транскрибування + Пошук еквіваленту – 1 раз (0,5%) (*Igualda Falls* – Водопады Игвальда).

Тож, під час аналізу перекладів авторських неологізмів К. Паоліні у романі «Ерагон» з'ясувалось, що найбільш продуктивними способами українського перекладу І. Бондар-Терещенко виявились адаптивне транскодування, калькування, транслітерування, пошук еквіваленту, транскрибування, нульовий переклад. В російському перекладі І. Тогоєвої це були способи адаптивного транскодування, калькування, транслітерування, пошуку еквіваленту, транскрибування, контекстуальної заміни.

В українському перекладі непродуктивними способами перекладу стали способи смислового розвитку, генералізації значення, конкретизації, контекстуальної заміни, змішаного транскодування, пошуку варіантного відповідника, смислової диференціації та змішаний (транскодування + пошук еквіваленту). В російському перекладі це були способи змішаного транскодування, пошук варіантного відповідника, описового перекладу та транскрибування + пошук еквіваленту.

Той факт, що в обох текстах перекладу найбільш популярним (за кількість разів використання) стали способи адаптивного транскодування (38 разів у перекладі І. Бондар-Терещенко; 34 рази у перекладі І. Тогоєвої), транслітерування (79 разів у перекладі І. Бондар-Терещенко; 83 рази у перекладі І. Тогоєвої), транскрибування (33 рази у перекладі І. Бондар-Терещенко; 44 рази у перекладі І. Тогоєвої) можна пояснити тим, що, як ми раніше зазначали, авторські неологізми часто несуть в собі семантичне навантаження (яке, втім, не завжди зрозуміле), яке перекладачі не можуть передати в мові перекладу, через що вони були змушені звернутися до способів перекладу, які не передають семантичне значення авторських неологізмів.

Калькування (17 разів у перекладі І. Бондар-Терещенко; 19 разів у перекладі І. Тогоєвої) було використано не так часто, через те, що лише деякі з авторських неологізмів можуть мати семантичну складову, яку можна відобразити у мові перекладу. Крім того, в українському перекладі І. Бондар-Терещенко наявний такий спосіб перекладу, як нульовий переклад (13 разів). Це можна пояснити тим, що перекладач намагався адаптувати текст для цільової аудиторії (підлітків) і через це видалив з тексту непотрібні, на його думку, авторські неологізми.

Також важливим є той факт, що неологізми К. Паоліні часто походять або записані вигаданими мовами (які ніде не прописані, і семантичне навантаження похідних слів з яких не є зрозумілим) або не несуть прозоре семантичне навантаження.

Виходячи з аналізу, ми можемо зробити висновки, що основні труднощі при перекладі авторських неологізмів К. Паоліні наступні:

- 1) неможливість передати семантичне навантаження авторських неологізмів МП;
- 2) наявність в тексті оригіналу неологізмів, що походять з арлангів, які не несуть семантичне навантаження;
- 3) бажання перекладача спростити та адаптувати текст для цільової аудиторії текст перекладу і вживання такого способу, як нульовий переклад.

Найуживанішими способами в обох перекладах стали способи передачі написання чи звучання слів (адаптивне транскодування, транслітерування, транскрибування), а не способи

передачі семантичного навантаження через те, що багато авторських неологізмів у романі К. Паоліні «Ерагон» не передають явного семантичного навантаження.

Менш уживаними способами стали способи передачі слів, враховуючи семантичне навантаження (пошук еквіваленту, пошук варіантного відповідника, описовий переклад, тощо), а також спосіб нульового перекладу і змішані. Це зумовлено тим, що дуже рідко у тексті з'являються авторські неологізми, які мають семантичне навантаження, яке є можливим для передачі у мові перекладу.

Висновки. В результаті дослідження, ми розглянули та проаналізували переклади авторських неологізмів та систематизували способи їх перекладу на основі перекладів українською та російською мовами роману Крістофера Паоліні «Ерагон». Також ми визначили найуживаніші та менш уживані способи перекладу авторських неологізмів в обох перекладах роману. Переклад авторських неологізмів (особливо художній) вважається одним із найскладніших видів перекладу. Це відбувається через те, що під час перекладу авторських неологізмів як з української мови на іноземну, так і навпаки, базових навичок перекладача недостатньо. Переклад авторських неологізмів не можна здійснити якісно, якщо перекладач не розуміє значення слова або словосполучення, не знає особливостей їх перекладу і в деяких випадках – етимологію слова.

Художні тексти та авторські неологізми у них мають бути якісно перекладеними і нести в собі емоційний та асоціативний посил, яких автор заклав у них, бо інакше такий переклад втрачає свою художню цінність.

Перспектива дослідження полягає у подальшому практичному дослідженні перекладу авторських неологізмів у художніх творах жанру фентезі.

Література:

1. Попова М. В. «Окаціоналізми як стилістична домінанта творчості Ірени Карпи (на матеріалі роману «Фройд би плакав»)». Змиевское краеведение, 2015. Вип. 4, С. 56–67.
2. Розен Е. В. На пороге XXI века. Новые слова и словосочетания в немецком языке. М. : «Менеджер», 2000. 192 с.
3. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. М. : Наука, 1973. 366 с.
4. Бугулов И. Н. Особенности передачи слов-реалий в переводах англоязычной литературы развивающихся стран. К., 1985.
5. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова Книга, 2004.
6. Сеньків О. М. Індивідуально-авторська назва в англійському дитячому фентезі. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія, 2017. №27, том 2, С. 121–125.
7. Paolini Christopher. Eragon. Paolini International, LLC, Livingston, Montana, 2002.
8. Паоліні Крістофер. Ерагон. Переклад Ігор Бондар-Терещенко. Харків : Ранок, 2005.
9. Паолини Кристофер. Эрагон. Перевод Ирина Тогоева. М. : Росмэн, 2012.

Usachenko I., Martyrosova A. To the issue of author's neologisms translation

Summary. The article considers and specifies the notion of author's neologism as an important component of literary texts of fantasy genre, provides the information on the classification of author's neologisms, studies the peculiarities

of author's neologisms translation in Christopher Paolini's novel "Eragon", specifies the methods of their translation, outlines the main problems arising during the translation of author's neologisms in fantasy literature, including the inability to render the meaning of author's neologisms into the target language; presence of the neologisms derived from archaisms that do not have meaning; translator's desire to simplify and adapt the translated text for the target audience and usage of such method as zero translation.

The article provides a detailed analysis of translated examples of author's neologisms (based on K. Paolini's "Eragon" and its Ukrainian and Russian variants of translation). The authors outlined and described author's neologisms translation methods, among which the most used were adaptive transcoding, loan translation, transliteration, equivalent, transcription, zero translation. Less used translation methods were methods of logical development, generalization, concretization, substi-

tution, mixed transcoding, equivalent, semantic differentiation and mixed methods (transcoding + equivalent search).

The authors conclude that the translation of author's neologisms (especially in literary texts) is one of the most difficult types of translation due to the fact that when translating author's neologisms from Ukrainian into a foreign language, and vice versa, to have basic skills of translator is not the only thing one needs. The translation of author's neologisms cannot be carried out qualitatively if the translator does not understand the meaning of a word or phrase, does not know the peculiarities of their translation and in some cases even the etymology of the word. Literary texts and author's neologisms in them must be qualitatively translated and carry the emotional and associative message the author meant, because otherwise such a translation loses its literary value.

Key words: author's neologism, translation methods, translation problems, fantasy genre, individual translation style.

РЕЦЕНЗІЇ

*Пена Л. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ЛЕКСИКОГРАФІЧНЕ ОПРАЦЮВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ФЕМІНІКОНУ (РЕЦЕНЗІЯ НА СЛОВНИК БРУС М. П. «ФЕМІНІТИВИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ГЕНЕЗА, ЕВОЛЮЦІЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ»)¹

Рецензований історичний словник – це друга частина комплексного дослідження «Фемінітиви в сучасній українській мові: генеза, еволюція, функціонування». Його авторкою є доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Марія Петрівна Брус, наукові зацікавлення якої спрямовані в річище вивчення фемінітивної підсистеми нашої мови в історичному аспекті: від витоків до сьогодення.

Хоч у багатьох академічних виданнях (напр., Історичний словник українського язика (1985), Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. (1977 – 1978), Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. (1994 – 2017), Словник української мови (1970 – 1980) та ін.) зафіксовані номінації жінок певної історичної доби як одиниці лексики, однак в українській лінгвістиці це перша спроба впорядкування окремого історичного зібрання фемінітивів. Тому словник М.Брус справедливо можна вважати першим лексикографічним виданням, у якому систематизовано й репрезентовано іменники зі значенням особи жіночої статі, зафіксовані протягом писемної доби розвитку української мови. У ньому кодифіковано близько 8000 фемінітивів із різних періодів нашої мови.

Актуальність такого типу роботи в галузі словництва в наш час беззаперечна й очевидна і підтверджується її теоретичним та практичним значенням. Цінність історичного словника фемінітивів полягає насамперед у тому, що він «відображає мовні ознаки слів різних часових зрізів, ураховує практику написання й оформлення фемінітивів давніх орфографічних систем, а також норми сучасного слововживання і лексикографування. Саме такий спеціальний словник може забезпечити системне вивчення й пізнання історичного минулого фемінітивів, нормування й використання їх на сучасному етапі» (с. 4).

Необхідність і важливість лексикографічного систематизування фемінітивної підсистеми зумовлена як інтралінгвальними, так і позамовними чинниками. Фемінітиви стають невід'ємною складовою сучасного мовлення: відроджуються забуті слова, на основі наявних моделей створюються нові лексеми та їхні варіанти, переосмислюються значення деяких давно відомих номінацій жінок. Хоча сприйняття таких лексем у середовищі наукової спільноти й пересічних мовців є неоднозначним, однак ніхто не заперечуватиме того факту, що фемінітиви дедалі більше впливають в повсякденний ужиток у різних сферах – від побутового спілкування до офіційно-ділової

комунікації. Словник Марії Брус доводить, що найменування осіб жіночої статі за різними ознаками не є чимось штучно привнесеним у нашу мову, не є даниною певним новітнім віянням, а є органічною складовою мови. Адже такі мовні одиниці зафіксовані ще давніми писемними українськими пам'ятками.

На початку праці подано «Принципи укладання словника», де зазначено, що «це тлумачно-перекладний словник, основним завданням якого визначено якнайповніше відображення загальних назв жінок, що склали багату власну лексичну спадщину від XI до XXI століть і стали великою мірою надбанням сучасної української літературної мови» (с. 4). На основі відомих у сучасному мовознавстві спроб періодизувати історію розвитку української мови дослідниця визначила хронологічні межі її періодів, зокрема: давньоукраїнський період XI – XV ст., староукраїнський період XVI – XVII ст., новий період XVIII – XIX ст., сучасний період XX – XXI ст. – і в цих межах систематизувала й різноаспектно (наскільки це дає змогу зробити формат словникової статті) проаналізувала номінації жінок. Авторка стисло охарактеризувала джерельну базу, яка охоплює давні писемні пам'ятки, лексичні картотеки, словники різних типів (історичні, етимологічні, тлумачні, діалектні, перекладні, авторські тощо), мовознавчі праці, різностильові твори та ін. Тут же науковиця зазначає, що до реєстру словника ввійшли переважно загальні назви осіб жіночої статі різних лексичних груп: «1) назви жінок за діяльними, професійними, функційними ознаками; 2) назви жінок за національними, територіальними, расовими особливостями; 3) назви жінок за сімейними, родинними зв'язками і відношеннями; 4) назви жінок за поведінкою, вчинками, манерами, характером; 5) назви жінок за соціальним, майновим, сімейним станом; 6) назви жінок за стосунками, відношеннями, взаєминами; 7) назви жінок за поглядами, інтересами, уподобаннями, напрямками; 8) назви жінок за внутрішніми якостями й зовнішніми рисами; 9) назви жінок за фізичними, психічними, фізіологічними ознаками; 10) назви осіб жіночої статі загалом та за віковими особливостями; 11) назви жінок за міфологічними, казковими ознаками» (с. 7 – 8). У словнику зафіксовані також деякі назви жінок за іменами й прізвищами чоловіків та батьків, історія яких, на думку дослідниці, сягає ще давньоукраїнського періоду й відображає традицію найменування жінок високого стану за відношенням до чоловіка чи батька.

Далі авторка обґрунтовує структуру словникової статті: порядок розміщення форм реєстрових слів, особливості формулювання значень фемінітивів, обсяг ілюстративного

¹ Брус М.П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування. Частина друга. Словник. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 640 с.

матеріалу, специфіка тлумачення багатозначних лексем, використання відповідної до певного часового зрізу графіки, подання позначок для характеристики фемінітивів щодо їхньої конотації, сфери вживання тощо. Кожна словникова стаття вміщує вичерпну інформацію про фемінітив. Наведемо зразок однієї з них:

«**ПОСЕСТРА**. 1. Посестра – названа сестра або найближча подруга: Прощається [Зося] з своєю посестрою, яка, пригинаючись, зникає за важкими церковними дверцятами (СУМ II, VII, 318); Жінка – всюди жінка. І, може, це Мі перетворилась на Лочу? Чи, може, вони завжди були тією самою особою, – духовні посестри, що продовжували одна одну в різних вимірах світу? (РСС, 234). 2. Посестра – дівчина, *діал.*: Посестра. Молода дівчина (ОСБГ, 119). 3. Посестра – коханка, *діал.*: Кобись такий до роботи, який до посестри (СУМГ, III, 359); Посестра. Коханка (ОСБГ, 119); 4. Посестра – мавка, нявка, русалка, *міф., діал.*: ...навіть на тім веселім танцювищу серед посестер вона жалкує, що не має сили взяти маминого синка собі (ВСК, 39)» (с. 436).

Важливо, що М.Брус подає всі фонетичні, графічні й орфографічні варіанти фемінітивів, зокрема: «1) сучасні літературні варіанти (*втихомирювачка, утихомирювачка*); 2) історичні варіанти (*жена, жона; княгыня, княгыни*); 3) діалектні варіанти (*бовгарка, бовгарька; верстачка, верствачка*); 4) східнослов'янські і церковнослов'янські (*дьчи, дьци*); 5) літературні й діалектні (*адвокатка, адукатка; браля, бралі*); 6) східнослов'янські і західнослов'янські (*королева, кролева*)» (с. 9).

Зауважимо, що не всі фемінітиви зі, здавалось би, на перший погляд, відтінком розмовності в семантиці М. Брус супроводжує ремаркою *розмовн.* чи подібними. Це продиктовано, на нашу думку, слухними міркуваннями про те, що не всі такі найменування мають обмежену сферу застосування, вони можуть виходити за межі одного стилю чи його різновиду і бути нормативними в текстах інших стилів. Те саме стосується й інших позначок щодо стилістичної нейтральності чи стилістичної маркованості деяких фемінітивів. Недоречно, на наше переконання, штучно звужувати царину функціонування фемінітивів (зокрема й відповідними ремарками у словниках, які пересічні мовці вважають законом, догмою, що не слід порушувати), перешкоджати їхньому проникненню зі звичної для них галузі в інші. Мовний узус, практика вживання чи невживання певних лексем лише з плином часу дадуть змогу визначити галузі їхнього функціонування. Бо зрозуміло, що не завжди «спрацьовують» такі обмеження: мовлення нестримне й часто непередбачуване, а те, що є незвичним сьогодні, у недалекому майбутньому, цілком імовірно, може стати прийнятним.

Важливим для словника є ілюстрування, яке засвідчує наявність слова в певний історичний період і допомагає встановити його значення. Відзначимо намагання авторки якомога повніше залучити до словникових статей цитатного матеріалу, обсяг якого залежить від багатьох чинників: кількість цитат, зафіксованих у писемних джерелах; наявність варіантів того самого слова в певний період розвитку мови; відображення форм слова на різних історичних етапах тощо. Доречним і вмотивованим

вважаємо те, що дібрані з писемних джерел контексти наведено мовою оригіналу, зі збереженням графіки й орфографії літературно-писемної мови відповідного періоду, а з метою кращого сприйняття наведених ілюстрацій й задля зручності користування словником тексти давніх українських рукописів поділено на слова відповідно до норм сучасного українського правопису.

Безперечним позитивом анонсованого словника вважаємо залучення до його реєстру діалектних слів на позначення осіб жіночої статі, адже нерідко вони стають одним із джерел поповнення лексичної скарбниці мови. Діалектні фемінітиви опрацьовані за словниками, що репрезентують різні говори української мови: Словник західнополіських говірок (Аркушин Г.), Словник бойківських говірок (Онишкевич М.Й.), Словник українських говорів Одещини (за ред. О.І.Бондаря), Словник українських східнословобожанських говірок (Глуховцева К., Леснова В., Ніколаєнко І., Терновська Т., Ужченко В.), Скарби гуцульського говору: Березови (Негрич М.), Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини (Сизько А.Т.), Словник закарпатської говірки села Сокириця Хустського району (Сабадош І.), Словник говірок Нижньої Наддніпрянищини (Чабаненко В.А.) та ін.

Практичної цінності лексикографічній праці М.Брус надає позначення в усіх реєстрових лексемах наголосу, який установлено відповідно до норм наголошування слів у сучасній українській мові. «У випадку сумнівного, неоднозначного наголошування давніх чи сучасних слів наголос визначався за аналогією до подібних за структурно-семантичними ознаками слів», – зазначає упорядниця.

Для зручності користування словник містить такі необхідні структурні елементи, як «*Алфавіт*» (с. 13), у якому наведено давні букви та їхнє написання у словнику, та «*Умовні скорочення*» (с. 17), де репрезентовано скорочені назви мов, говорів, регіонів і скорочення мовознавчих та немовознавчих термінів.

Усеохопністю характеризується «*Перелік використаних джерел*», що включає «*Пам'ятки української мови*» (с. 611 – 622), «*Твори української літератури*» (с. 623 – 631) та «*Лексикографічні праці*» (с. 632 – 638). Великий обсяг опрацьованої літератури забезпечує достовірність та повноту відображення й інтерпретування фемінітивів у пропонованому словнику.

Незважаючи на поодинокі неточності, на наш погляд, у формулюванні значень деяких лексем (напр., с. 216, 217 та ін.), відзначимо виважений скрупульозний підхід авторки до впорядкування свого дітища – історичного словника фемінітивів.

Отож, перефразовуючи відомий вислів французького письменника Анатолія Франса про словник як про весь світ, розташований в алфавітному порядку, ствердимо, що рецензований словник М.Брус – це виявлена, опрацьована й упорядкована багата й різноманітна фемінітивна підсистема української мови писемного періоду, укладена за алфавітом. Українське словникарство, без сумніву, поповнилася ще одним цінним і важливим виданням. Ця лексикографічна праця буде корисна не тільки для науковців філологічного спрямування загалом і для істориків української мови зокрема, а й для значно ширшого кола користувачів – творців, знавців і носіїв українського слова.

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

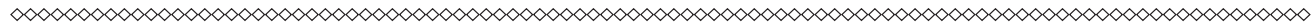
<i>Барановська Л. М., Альбота С. М.</i> ТРАГЕДІЯ ЛЮДСЬКОЇ ДОЛІ: КОРПУСОБАЗОВАНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ІДІОЛЕКТУ БОРИСА ГРІНЧЕНКА НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ «КАТОРЖНА».....	4
<i>Bozhko Yu. O., Zhylina K. V.</i> PARONYMIC AND MORPHOLOGICAL ATTRACTIONS: THE HISTORY AND CLASSIFICATION ON THE BASIS OF UKRAINIAN POETRY.....	8
<i>Весельська Р. В., Дзикович О. В., Туришева О. О.</i> НІМЕЦЬКОМОВНИЙ ЕКОДИСКУРС: БАЗОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРМІНОСИСТЕМИ.....	13
<i>Вишнівський Р. Й., Ступницька Г. І.</i> АНГЛІЙСЬКІ ЕВФЕМІЗМИ ЯК ЗАСІБ МАНІПУЛЯЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОГО ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ «THE GUARDIAN»).....	17
<i>Гванцеладзе А. М.</i> ПІСЛЯЙМЕННИК <i>GİVİ</i> ЯК ПОКАЗНИК ПОДІБНОСТІ У ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ.....	22
<i>Зінчук Р. С., Шульська Н. М.</i> РЕДАГУВАННЯ НАЙТИПОВІШИХ СИНТАКСИЧНИХ ПОМИЛОК У МОВІ ДРУКОВАНИХ ЗМІ.....	28
<i>Кирилюк С. В.</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ КРИЄГ/ВІЙНА У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	32
<i>Kozlova V. V., Bagatska O. V.</i> STRATEGY OF PARTNERSHIP IN THE ENGLISH PARENTAL DISCOURSE.....	35
<i>Kotenko M. V., Shtanhret H. Z.</i> ELLIPTICAL SENTENCES AS HEADLINES OF NEWSPAPER ARTICLES.....	39
<i>Кошман І. М.</i> УКРАЇНІЗМИ-ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ФЕНОМЕН МАСМЕДІЙНОГО МОВЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ТЕКСТІВ ІНТЕРНЕТ-ЗМІ).....	43
<i>Кульчицький В. І., Ткачук Я. Д.</i> ПРОДУКТИВНІ СПОСОБИ СЛОВОТВОРЕННЯ У СУЧАСНІЙ ШВЕДСЬКІЙ МОВІ.....	47
<i>Лозовська К. О.</i> ЗМІНИ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОВЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ КІНОСТРІЧКИ <i>SOME LIKE IT HOT</i>).....	51
<i>Makhachashvili R. K., Semenist I. V.</i> DIGITAL INNOVATIVE COMMUNICATION MODELLING (BASED ON INNOVATIONS OF THE ASIAN LANGUAGES).....	56
<i>Мельник П. В.</i> СІНОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА.....	61
<i>Москальов Д. П., Мазнев С. С.</i> ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ НЕЙРОМЕРЕЖ ПРИ ВИВЧЕННІ ТА ДОСЛІДЖЕННІ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ.....	67
<i>Ніколаєнко В. О.</i> ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ОНІРИЧНОГО НАРАТИВУ.....	72
<i>Павлюк А. Б.</i> МІФОПОЕТИКА КАЗКИ ЛЬЮЇСА КЕРРОЛЛА «ALICE IN WONDERLAND».....	77

CONTENTS

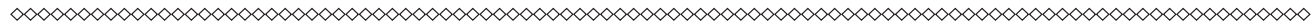
LINGUISTICS

<i>Baranovska L., Albot S.</i> THE TRAGEDY OF HUMAN DESTINY: A CORPUS-BASED APPROACH IN THE STUDY OF BORYS HRINCHENKO'S IDIOLECT BASED ON MATERIAL OF THE NARRATIVE «KATORZHNA»	4
<i>Bozhko Yu., Zhylina K.</i> PARONYMIC AND MORPHOLOGICAL ATTRACTIONS: THE HISTORY AND CLASSIFICATION ON THE BASIS OF UKRAINIAN POETRY	8
<i>Veselska R., Dzykovych O., Turysheva O.</i> GERMAN ECOLOGICAL DISCOURSE: THE BASIC CHARACTERISTICS OF THE TERMINOLOGICAL SYSTEM	13
<i>Vyshnivskiy R., Stupnytska H.</i> ENGLISH EUPHEMISMS AS A MEANS OF MANIPULATION (BASED ON THE BRITISH ONLINE NEWSPAPER THE GUARDIAN)	17
<i>Gvantseladze A.</i> GIBI POSTPOSITION AS MARKER OF SIMILARITY IN THE TURKISH LANGUAGE	22
<i>Zinchuk R., Shulska N.</i> PROOFREADING THE MOST COMMON SYNTACTIC ERRORS IN THE LANGUAGE OF PRINT MEDIA	28
<i>Kyryliuk S.</i> VERBALIZATION OF THE KRIEG/WAR CONCEPT IN GERMAN-LANGUAGE JOURNALISTIC DISCOURSE	32
<i>Kozlova V., Bagatska O.</i> STRATEGY OF PARTNERSHIP IN THE ENGLISH PARENTAL DISCOURSE	35
<i>Kotenko M., Shtanhret H.</i> ELLIPTICAL SENTENCES AS HEADLINES OF NEWSPAPER ARTICLES	39
<i>Koshnan I.</i> UKRAINISMS-PHRASEOLOGIES AS A PHENOMENON OF MASMEDIA SPEECH (ON THE EXAMPLE OF INTERNET MEDIA TEXTS)	43
<i>Kulchytskyi V., Tkachuk Ya.</i> PRODUCTIVE WAYS OF WORD FORMATION IN THE CONTEMPORARY SWEDISH LANGUAGE	47
<i>Lozovska K.</i> CHANGES OF GENDER FEATURES OF SPEECH (IN THE FILM “SOME LIKE IT HOT”)	51
<i>Makhachashvili R. K., Semenist I. V.</i> DIGITAL INNOVATIVE COMMUNICATION MODELLING (BASED ON INNOVATIONS OF THE ASIAN LANGUAGES)	56
<i>Melnyk P.</i> SYNONYMIC RELATIONSHIPS OF INFORMATION LAW TERMINOLOGIES	61
<i>Moslalyov D., Maznev S.</i> PERSPECTIVES OF USAGE NEURAL NETWORKS IN STUDY OF THE JAPANESE LANGUAGE	67
<i>Nikolaienko V.</i> DREAM REPORTS: A NARRATIVE GENRE	72
<i>Pavliuk A.</i> MYTHOPOETICS OF LEWIS CARROL'S “ALICE IN WONDERLAND”	77
<i>Podoliak M., Binkevych O., Vavrin N.</i> TERM AND VETERINARY TERMINOLOGY. PROFESSIONALISMS AND NOMENCLATURE IN VETERINARY SPHERE	81

<i>Horbach N., Kalchenko T., Savchenko O.</i>	
BASIC GRAMMATICAL DIFFERENCES BETWEEN AMERICAN AND BRITISH ENGLISH.....	153
<i>Zhuravliova O.</i>	
VISUAL LITERATURE AS THE OBJECT OF RESEARCH IN THE FIELD OF TRANSLATION STUDIES.....	159
<i>Chaikovska O., Korniiichuk D.</i>	
CREATING AND SETTING SUBTITLES USING SUBTITLE EDIT SOFTWARE.....	162
<i>Manuliak M., Bohaichuk O.</i>	
TYPOLOGY OF TRANSLATIONS IN THE LIGHT OF MODERN TRANSLATION TRADITION.....	166
<i>Moshkovska L. M.</i>	
STRUCTURAL AND SEMANTIC ASPECTS OF TRANSLATING ENGLISH CAUSATIVE CONSTRUCTIONS.....	170
<i>Mukataieva Ya.</i>	
WORDS-REALITIES AS A TYPE OF UNPRECEDENTED VOCABULARY AND THEIR TRANSLATION	174
<i>Saienko N., Sozykina G., Novikova Ye.</i>	
THE POTENTIAL OF AUDIOVISUAL TRANSLATION IN THE SPHERE OF CROSS-CULTURAL COMMUNICATION.....	178
<i>Usachenko I., Martyrosova A.</i>	
TO THE ISSUE OF AUTHOR'S NEOLOGISMS TRANSLATION.....	182

REVIEWS

<i>Pena L.</i>	
LEXICOGRAPHIC PROCESSING OF UKRAINIAN FEMINICON (REVIEW OF BRUS M. P. VOCABULARY “FEMINITIVES IN THE UKRAINIAN LANGUAGE: GENESIS, EVOLUTION, FUNCTIONING”).....	188

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 55, 2022

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.

Комп'ютерна верстка – Кузнєцова Н.С.

Підписано до друку 17.05.2022 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 27,54, ум. друк. арк. 22,79.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0622/224.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6424 від 04.10.2018 р.)

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Тел. +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua